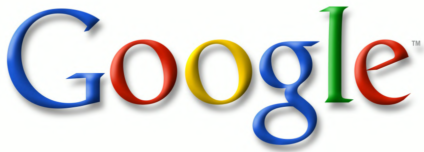

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

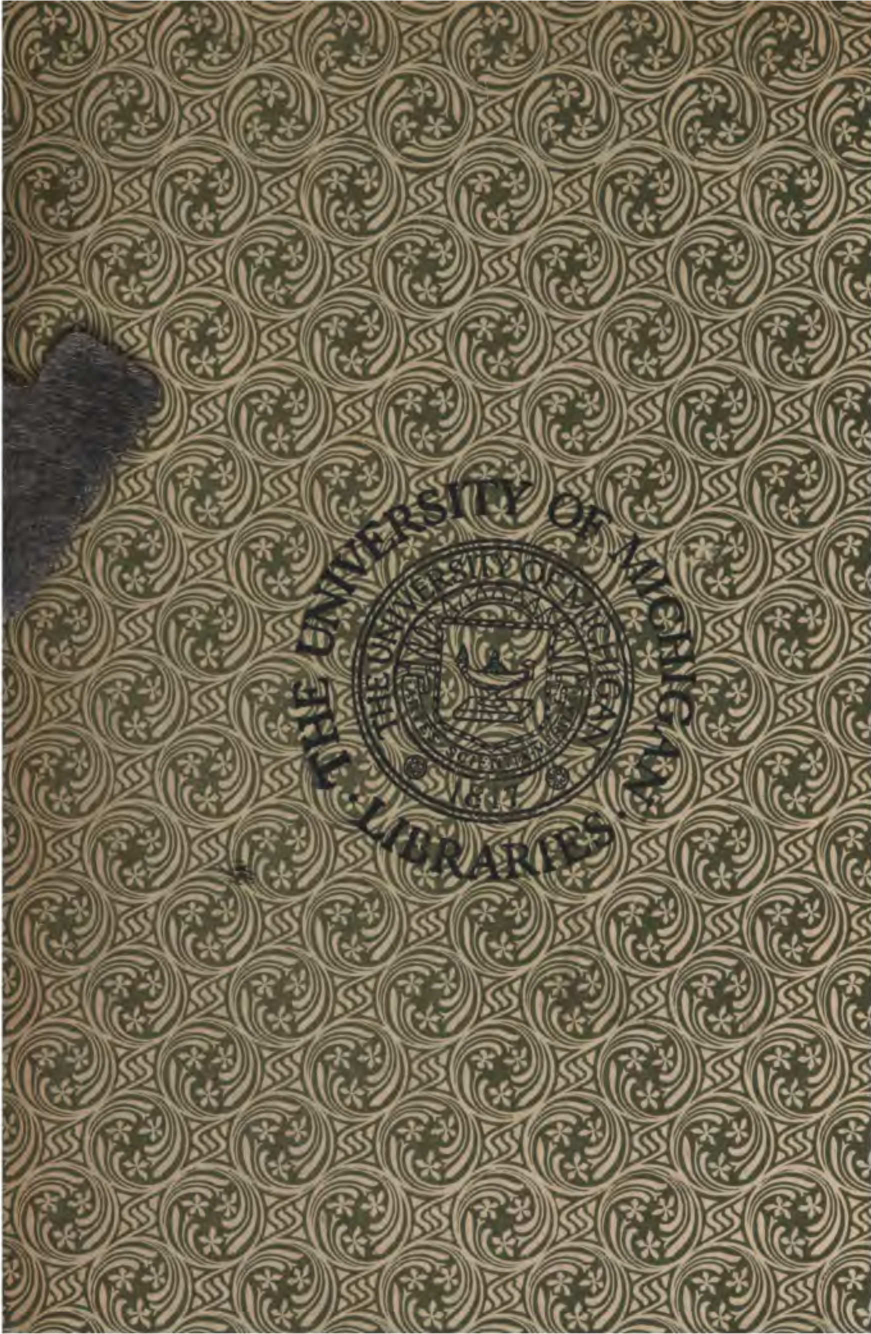
We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

A 459286

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN · LIBRARIES ·
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
1817

SLAVENI I PAPE.

NAPISAO

DR. IVAN MARKOVIĆ.

PREVEO

O. PETAR PERKOVIĆ,

FRANJEVAC.

> **Утоли (Господи) раздоры церквей . . . . Расточенныя собери, прельщенныя обрати и совокупи святѣй Твоей соборнѣй и апостольстѣй церкви.**
>
> *Liturgjija Sv. Basilija.*

DIO I.

ZAGREB

TISAK DIONIČKE TISKARE

1903.

BX
324.34
.M351
v.1

AD NUM. 986.

IMPRIMATUR.

DATUM IN CONVENTU NOSTRO B. MARIAE VIRGINIS.

SPALATI DIE 1. OCTOBRIS 1901.

L. S.

FR. MARCUS IVANDIĆ
MINISTER PROVINCIALIS.

PREDGOVOR.

Budući Isukrst molio za jedinstvo svoje Crkve, i budući umro, da sabere zajedno rasijane sinove Božje, tko vjeruje u Krsta i u njegovo božanstveno poslanstvo ne zemlji, ne može živo ne željeti, da se sve Crkve, ma kako bile megju sobom razdvojene, ne prisajedine zajedno, da bi tvorile ono ciglo otajstveno tijelo božanstvenoga Otkupitelja, o kome govori apostol: ***Multi unum corpus sumus in Christo.*** Prama tome je shvatljivo, zašto je bio i bit će svagda idejal papa sjedinjenje svih vjernika u imenu Isusovu, sjedinjenje, sa središtem od njega ustanovljenim, sa Crkvom, od njega osnovanom na Petru. Da bi se približili ovomu idejalu, da bi ga i od česti dostigli, povjest je, zaista ne sve, ali nebrojene skrbi Rimskih Nadsvećenika zabilježila. Stoga bi se moglo po istini kazati, da je naročita, značajna trudba papa, tražiti, nastojati, na sve moguće načine, oko sjedinjenja kršćanskih Crkava, da je to njihova trudba po prevashodstvu. Ta je trudba — to oni znaju vrlo dobro — posve duga, dosadna, čagljevita tisućama teškoćâ, a moglo bi se činiti, da je još izgubljena. Ali ne smeta; oni spominjući se svoga poziva, tome trudnom radu prikazuju ponajbolje sile svoje, ponajvrelije kucaje srca svoga. Pored tisuću razuvjerenja, što svegj doživljuju, ne gube ustrpljenja i uzdanja; bezuspješni neprestani napori njihovi ne mogu da ih ponište niti preplaše. Kad političari misle, da su ih pomeli, oni se sabiru jedan čas sa svojim omiljelim predmetom; pak, uprtim očima u Boga, vraćaju se nanovo na

rad, s novom snagom, s pomlagjenim nadama; jer je ljubav ona, koja ih nagoni: *Charitas Christi urget nos.* Njihova će ideja na koncu pobijediti, jer je ideja Božja. Kada će doći tâ blagosloveni čas, mi ne znamo; ali će doći, ne zato što je Krst prorekao, da će biti jedno stado i jedan pastir — jer se to božanstveno proročanstvo ispunilo od mnogo vijekova, te se jednako ispunja obraćenjem poganâ i nevjernikâ — nego zato što Crkva sa neiskazanim uzdisajima, moli svoga božanstvenog Vjerenika, e bi se ovdje na zemlji dosinula tê sreće, da vidi u svom krilu sakupljene sve one, koje Njemu bješe milo očistiti vodenim kupanjem, kroz riječ života. A Bog će htjeti, da se obistini u njegovoj Crkvi, ono što se, po predskazanju prorokâ, doistinilo u Sinagogi, koja bješe njeni lik: „I nestat će raskola Jefremova, i neprijatelji Judini istrijebit će se. Efrem ne će (više) zavidjeti Judi, a Juda ne će (više) zlobiti Efremu" (Izai. 11, 13). „U to će se vrijeme dom Judin sjediniti s domom Izrailjevim" (Jer. 3, 18). „I sabrat će se sinovi Judini i sinovi Izrailjevi u jedno" (Osij. 1, 11). „I načinit ću od njih jedan narod u zemlji njihovoj, na gorama Izrailjevim, i jedan će car biti car svima njima, niti će više biti dva naroda, niti će više biti razdijeljeni u dva carstva" (Ezek. 37, 22). Držimo dobro na pameti, da se Bog, jer je vječan, ne žuri kao mi. Ako je kod Boga jedan dan kao tisuća godina, i tisuća godina jesu kao jedan dan ili kao jučerašnji dan, što je prošao.

Da taj dan nije još prispio, vidimo svi, osobito što se tiče Grčke Crkve. Da se može biti ne varaju oni što misle, da je sjedinjenje rod jošte pozan, mnogo pozan, dok sazri? Tko bi bio kadar da dokaže suprotno?

Da vidimo što o tome kaže najnovija povjest.

I. Dok su se u Rimu bavili pripravama za Vatikanski sabor, upravljajući Zbor, u skupštini 22. veljače 1868, bješe jednodušnog mišljenja, da se, jednovremeno s indikcijom bule, ali zasebno, upravi poziv istočnim patrijarima i biskupima, da bi učestvovali istome saboru. Sam Zbor odluči, da rečeni poziv

mora biti skrozi srdačan i očinski, držeći se u općeno pojmova jedinstva, te ispuštajući sve ono, što bi moglo smjerati na vlade, ili govoriti o čemernome biću, u koje su raskolnici dospjeli, ili se doticati bilo šta, čime bi se moglo spotaknuti njihovo samojublje. Dapače, da bi poziv prikazivao sav duh očinske ljubežljivosti, trebalo bi navlaš započeti poznatom enciklikom *Ad Orientales*, koju je S. Otac (Pio IX) objelodanio (na 6. siječnja 1848) na početku svoga pontifikata. Stožernicima Reisachu, Barnabó i Biliju bi naloženo, da sastave na ovoj podlozi ispravu za Istočnjake. U skupštini, na 19. srpnja, bude pročitan prvi nacrt sastavka, i odobren. Prema ovome napisa se poslanica, koja bi podnesena na potvrdu papi. Pio IX našao u njoj izražene ugôd osjećaje svoga srca, pa stavio svoje ime na ispravu *Arcano divinae Providentiae consilio*, davši joj nadnevak od 8. rujna. Poslanica je upravljena *Ad omnes episcopos Ecclesiarum ritus orientalis communionem cum apostolica Sede non habentes*. — Mrska riječ „raskolnikâ" navalice je u njoj izostavljena[1].

Pred što će poslanica biti poslana, bješe naloženo Latinskom patrijaru Jerusalimskom, Valergi, „da vidi najuplivnije biskupe" Grčke,ne bi li „doznao njihovo raspoloženje spram nastajnoga sabora ekumeničkog; te bi li oni, i kako mislili doći[2]".

Valerga, koji od dvadeset i devet godina boravljaše na Istoku, te bijaše vrlo iskusan tamošnjim stvarima, nije zadocnio otkriti svoje mišljenje, u poslu tako nježnu, odgovorivši, pismom pisanim iz Carigrada, dne 29. travnja 1868, stožerniku Barnabó na ovaj način: „Izvide, za koje mi Vaša Uzoritost naregjuje, da ih učinim o raspoloženju raskolnih biskupa, za slučaj kad bi bili pozvani na sabor, toliko su teški izvršiti, koliko je nestalno u njima uspjeti. Obavjesti, što sam mogao da dobijem od gdjekojih, nemaju takova izgleda, da bi se moglo s izvje-

[1] Cecconi, *Storia del Conc. Vaticano*, P. I., Vol. I, p. 127—131: *Documenti del Libro Primo*, n XXXVII, p. 79—81.

[2] Cecconi O. c. *Docum.* ad L. III, n. LXXIII, Vol. III, p. 3.

snošću prodrijeti u njihove namjere; niti držim, da bi se moglo mnogo nadati od izjava dobre volje, ili od želja, koje kadšto ispoljavaju patrijari i biskupi naklonosti radi, kad se dešava, da prime posjet koje ličnosti Evropske: pri čemu Grčki patrijar Jerusolimski obiluje više nego drugi, i ako sve nagoviješta, da će on sa svojim svećenstvom posljednji prigrliti sjedinjenje". Ovdje Valerga veli, da bi, poradi stalnijih podataka, trebalo staviti im naročit upit; premda je on uvjeren, da se ne bi moglo ni na ovi način od njih dobiti jasan odgovor. Zatim nastavlja: „Nego, uslijed onoga praktičnog spoznanja, što sam mogao steći o Istoku, te razmotrivši općeniti značaj i duh raskolnog biskupatstva, način, kojim se odgovorilo na encikliku S. Oca *Ad Orientales*, njihov položaj naprama Rusiji i nedozrelo raspoloženje pučanstva, poglavito u Turskoj Evropi, ne bi znao uočiti nikakav vjerovan podatak, po kome bi se moglo nadati, da će se raskolni patrijari odazvati pozivu. Vladanje ovih sigurno bi veći dio biskupa poprimio; najviše, da bi se gdjekoji našao, koji bi se ili od dobre volje, ili od supora napram svome biskupu, blagovoljno odazvao pozivu[3].

Ova poslanica Latinskog patrijara Valerge morala bi naučiti neke polumisionare i poludiplomate, što obilaze krajeve, gdje nastavaju nekatoličke narodnosti Grčkoga obreda, od kojih narodnostî ne poznaju ni povjest, ni jezik, ni ćud; pa ti, s nekim kičeljistvom šupljih glava, stanu opisivati svoja putovanja u knjigama, u kojima nema do banalnosti i krive obavještenosti: te onda — što je puno gore — varaju svijet svojim neistinitim izvještajima, i s time, mješte koristiti svetoj stvari, što nam stoji svima na srcu, mogu joj samo nauditi načinom, koji ne treba tumačiti.

Pozivna poslanica, o kojoj smo više govorili, bi poslana u prevelikom broju egsemplara apostolskim delegatima, vikarima i prefektima Istoka, s nalogom, da je porazdijele svim raskolnim

[3] CECCONI O. c. *Docum.* n. LXXIV, Vol. III, p. 4—5.

dostojanstvenicima, koga mu drago obreda, a nalažahu se u granicama njima pripadne jurisdikcije. Ne zna se je li bila poslata u Rusiju. A kako bi se i mogla tamo poslati, kada se zacijelo znalo, da će ju Ruska policija, na megji carstva, uzaptiti na vladinu isključivu korist? Da bi, dakle, dopro do brojnog Ruskog biskupastva glas poziva, izabraše put, za koji držahu, da je najzgodniji: — objelodanjenje isprave kroz periodičku štampu. Ali se učinila pogreška. Pred što će se poslati egsemplari papine poslanice na Istok, *Giornale di Roma*, sa nadnevkom 22. rujna 1868, bješe objelodanio pomenuti dokumenat, a vijest, na telegrafičnim krilima, kao munja proletila cijelom Evropom. To bijaše izlika Istočnjacima, da odbiju dokumenat, kad su ga poslije papini zastupnici njima prikazivali službeno.

Sumorna predvigjenja Valergina iskolila se na dlaku. Carigradski i Jerusalimski patrijari ne htjedoše ni primiti u ruke pismo Pija IX, a tako učini, u nazočnosti trojice biskupa Grčkih i jednog svjetovnjaka, predstavnik Aleksandriskog patrijara, arhimandrit Nilo, dok je u isto doba, pred nadbiskupom Ciurciom i njegovim drugovima, protivnu izjavu davao, naime, da oni (Grci) svaki dan mole za sjedinjenje, koje bi bilo dobro za sve. Antiohiski patrijar, nalazeći se u Beyrutu, primi pismo sa znakovima poštovanja; cjelova ga, taknu s njime čelo, ali ne izusti riječi. Megjuto, popodne istog dana, jedan Grčki biskup povrati pismo apostolskom delegatu, govoreći mu, da ga patrijar ne može da primi, „ne dogovorivši se prije sa svojim narodom“. Dok bješe istina, da je Ruski konzuo, čuvši za sastanak onog jutra, otišao s tê stope patrijaru, prekorio ga za ono, što je učinio i naveo ga, da povrati pismo. Biskupi Carigradske patrijaršije, njih okolo osamdeset, megju kojima biskupi Balkanskoga poluotoka, ni oni ga ne htješe primiti; a kad bi im stiglo poštom, povraćali bi ga natrag. Kalcedonski mitropolit napiše na njem: ἐπιστρέφεται (odbija se). Iz Rusije ne dogje nikakav odgovor; niti se zna kakav je dojam proizveo u tom ogromnom

carstvu papin poziv[4]. Imamo o tom jedan od tisuću dokaza, da tamo pastiri i stado, svećenstvo i puk, stisnuti gvozdenim kolutima, nisu slobodni očitovati svoje vjerozakonske osjećaje, nego gdje i koliko im dopušta autokratova volja. Dakle ni cigli Istočnjak nije se odazvao pozivu Rimskog biskupa; a mi smo mišljenja, da treba Ruskoj politici poglavito pripisati vas odrečni uspjeh nastajavanjima Sv. Stolice tom prilikom.

II. Poznata je enciklika *Grande Munus* 30. rujna 1880 upravljena svim pastirima katoličkoga svijeta. — Kad je Lav XIII nepravce opet potvrgjivao povlasticu Slavenske Mise — povlasticu, koju ravno deset stoljeća prije (800) bješe potvrdio papa Ivan VIII — da bi dao Slavenima svjedočanstvo svoje očinske ljubavi, šćaše da raširi štovanje njihovih svetih apostola, Ćirila i Metoda, naregjujući, da se u buduće u *svoj Katoličkoj Crkvi*, na dan 5. srpnja svetkuje crkvena služba istih Svetitelja[5]. Papa, kako je naravno, isticaše svoju toplu želju, da se Slavenski narodi prisajedine s Petrovom Stolicom, te govoraše, da bi Crkva morala moliti Ćirila i Metoda, neka bi svojim posredovanjem isprosili od Boga ovu milost[6].

Slavenski nekatolički svijet primi, ne ćemo kazati sa hladnom ravnodušnošću, nego sa nepouzdanjem i zlorado̊šću papinu Poslanicu, koja opet bješe tako ljubežljiva i miroljubiva! I dok se je spremao Slavenski časni put u Rim za 5. srpnja

[4] Cecconi O, c. Vol. II, p. 33—101.

[5] Itaque praecipimus, ut, rato die quinto mensis julii quem f. r. Pius IX constituit, in Kalendarium Romanae atque universalis Ecclesiae inseratur, agaturque quotannis festum sanctorum Cyrilli et Methodii.

[6] . . . .; nec quicquam est quod optemus vehementius quam ut earum (gentium Slavonici nominis) possimus commoditati prosperitatique consulere, cunctasque perpetuo concordiae nexu Nobiscum habere conjunctas, quod est maximum atque optimum vinculum incolumitatis . . . Denique, volumus, vobis suadentibus et cohortantibus, in universum rogari atque orari Cyrillum et Methodium, ut, qua valent apud Deum gratia, Oriente toto rem christianam tueantur, imploranda catholicis hominibus constantia, *dissidentibus reconciliandae cum vera Ecclesia concordiae voluntate.*

1881, Slavenski dnevnici[7] zavrgoše otvoreni rat protiva papinstvu i sjedinjenju. Srbi pokazaše najveću žestinu. Oni su navadno najbjesniji protivnici svakog združenja s Rimom; na samu pomisao o njem oni uskipe. Oni misle i govore otržito, da je „pravoslavlje“ branik, što je u prošlosti spasao njihovu narodnost, naj jače oružje, što jê i sada brani, te da je ponajbolje jamstvo u budućnosti Srpske narodnosti. Za Srbe „pravoslavlje i Srpstvo“ jesu dvije nerazdružene predstave, gotovo dva dijela jednoga pojma, što se megjusobno popunjavaju. Njihovi spisatelji u pjesmi i prosi, njihove publiciste i diplomate, ponajbolji crkveni govornici njihovi, svi u jedan glas tako uče. Srpski novinari, dosta da im se prikaže prilika, pa će zaoštriti antagonisam izmegju „pravoslavlja“ i Rima. Da bi lakše djelovali na mase, uredbe se i znatne ličnosti Katoličke Crkve panjkaju te rugu izvrgavaju; a stare knjige najgorih protestanskih pisaca jesu oružnica, odakle uzimlju cijelishodne dokaze. Dakle zato što je Rimski papa više pomenutom enciklikom dao nov pokret pitanju sjedinjenja, Srbi zavristaše, da se time „naviješta rat i pokolj megju braćom“. Srpski vladika Kotorski, Gerasim Petranović, upravio je svojim vjernicima pastirsko pismo, pisano „na Vaskrsenije Krstovo“ (1881), da bi ih očuvao od „protivukršćanskoga i protivubratskoga postupanja“ katolika, koji su im ipak „po krvi braća“; jer „zaboravljajući propovijedati i obučavati, gdje se ne pominje Krst, s propovijedanica u crkvama, i s pastirskim poslanicama i *enciklikama* svojih papa, muče se ne bi li zatomili istinu i svetost vjere pravoslavne Crkve, izvrćući za to pravi smisao svetog Pisma, svetih Otaca i povjesti“. Zatim nukaše „pravoslavne svoje sinove, da budu tvrdi u vjeri, i odani svojoj Crkvi „koja bješe osnovana od samoga Jedinorodnoga Sina Božjega, te je primila oblik od Duha Svetoga, *koji izlazi od Oca*“, sjećajući se, da ona „ne prima, niti priznaje u ijednom papi preimućstvo nepogrešljivosti, niti prvenstvo vlasti, niti zemaljsko kraljevstvo,

[7] Govorimo o onima što nisu sjedinjeni s Rimom.

jer je njeni Osnivač Krst Bog rekao: moje kraljevstvo nije od ovoga svijeta (Iv. 18, 36)". Malo poslije, na „Duhove" drugi Srpski vladika u Dalmaciji, Knežević, pisao je i on jednu pastirsku poslanicu svome stadu, koja imadijaše istu svrhu, kao pregjašnja, ali je bila napisana načinom i oblikom manje umjerenim. Imala je za geslo ove riječi sv. Ivana: „Ljubezni, ne vjerujte svakomu duhu, nego kušajte duhove, jesu li od Boga: jer mnogi lažni proroci izigjoše na svijet (I Iv. 4, 1)". Prokazuje svojim hrišćanima pogibao, što prijeti njihovoj vjeri preko propagande katolikâ „suprotne apostolskomu duhu", pišući baš ove riječi: „Lažni proroci, što pod koprenom istine skrivaju laž, sa svih strana provaljuju u pravoslavni narod, propovijedajući mu svoju nauku, kvareći čistoću i duh kršćanske nauke, te tražeći ga navesti na krivi put, koji vodi k poricanju vjere njegovih otaca; jer doistine, . . . sve nepravoslavne poglavice crkvene, idući tragom prvoga svoga poglavice, i propovijedima u javnosti, i s pastirskim poslanicama, i u javnim dnevnicima, stadoše bez ikakva okolišanja napadati našu vjeru te pozivati pravoslavne, da pogaze zakon svojih predaka, da se odreku simbola, koji su se zavjerili ispovijedati, da zapuste svoje crkve". Na isti blagdan Duhova, treći Srpski vladika, Teofan Živković, valjada megju tadašnjim Srpskim dostojanstvenicima najomiljeniji puku, govorio je govor s ambona svoje stône crkve u Karlovcu, glasovit poradi mržnje i jeda u njem iskaljena na sjedinjenje i papinstvo. Vladika — govornik jamčaše svojim slušateljima (a i svijetu, koji bi bio rad čitati njegove štampane propovijedi), da unije ne će nigda biti. Grmeći protiva „nekom proroku *(Strossmayer)* Slavenske budućnosti, koji, prevaren duhom tmine, hoće da premosti jaz, koji je za spas sušte istine razvalio sam Božji promisao, i da mu za taj njegov most Srbi dadu: babe i konje i priječke i blazine i podzidove i ogradu, da ne budu Srbi više", te će Živković nastaviti ovim riječima: „Prije će biti, što još nije bilo. Velebit će se srušiti u more, Plješivica Plaški zaroniti, a Kapela

Senj i svu Krbavu; prije će Lika usanuti cijela i izaći Glina do Kosinja; a Jezerom Kupa okrenuti, a Karlovac prijeći na Rijeku, a Rijeka pod Komogovinu: nego što će poslušati toga glasa (papina) i prevrnuti vjerom svojom pravoslavni Srpski moga grada narod".

Srpski Glas, što izlazi u Dalmaciji, pisao je (Br. 6, 1881): „Povraćamo se u stari vijek, kad su popovi (pape) bili krivi, da nadvlada Turčin. Stari se jadi opet ponavljaju. Biskup Buconjić primio sto hiljada fiorina, da krsti Turke". Isti list i Novosadska *Zastava* trubljahu, da se sa sjedinienjem Crkve samo htjelo raznaroditi Srbe.

III. Karlovački patrijar, German Angjelić, bješe čovjek miroljubive prirode. S druge strane, jaka i divna uredba Katoličke Crkve, namećala se njegovu poštovanju. Lično ne bi bio protivan sjedinjenju; ali govoraše, da ono stoji do mnogo silnijih činilaca. Dalje nije pošao nigda. Stoga baciše na nj sumnju poradi tajnih pletaka, te ga bijegjahu, da je u dogovorima s Rimom. Da bi se oprao od takove sumnje, kad su 1885 katolički i nekatolički Slaveni htjeli, da svetkuju tisućljetnicu smrti S. Metoda, iznajprije objelodani (23. ožujka 1885) u dnevniku „*Srpski Narod*" jedan članak, u kome bješe rečeno, kad nije bio uvršten S. Metod megju svetitelje u pravoslavnoj Crkvi, da ne bijaše dopušteno, niti bijaše trijebe slaviti njemu na čast, već ako *parastos*, sa blagoslovom koljiva, kako se čini bilo komu pravoslavnom pokojniku. Malo zatim službeno glasilo patrijarhije prisvoji ta članak, nadodavši ovu primjedbu: „Bilo bi smiješno, da mi slavimo kao svetitelje Slavenske prosvjetitelje, pošto ih pravoslavna Crkva nije nigda proglasila svetima[8]". Megjuto Angjelić pošalje okružnicu vladikama sebi područnim, odvraćajući ih, da ne bi slavili pomen Ćirilov i

[8] Patrijar Angjelić valjada je htio reći, da Crkva pravo *Grčka* nije priznala štovanja svetih apostola Slavenskih; jer je stalno da Rusi, Srbi i Bugari odavna štuju njihovu uspomenu dne 11. svibnja (Cf. MARTINOV, *Annus Eccl. Gr. Sl.* p. 125—126).

Metodov. Poznato je tako isto, da je bio sumio osnovati jedno sjemenište prama uzoru čisto protestantskom. Zaludu. Zato što ne bijaše otvoreni neprijatelj Katoličke Crkve, *Zastava* se nije skružavala pisati gromopucateljnih članaka protiv njega, da ga stubokom upropasti pri javnom mnijenju „pravoslavnih". U jednome od tih članaka, megju ostalim stvarima, govoraše: „Ti, ti pregje drugde *negdi*. Crkva naša gora zločina ne poznaje. Greh je neoprostiv tvoj . . . Pred svetom Crkvom ti nisi više patrijar srpski. Ti nisi više poglavica Crkve. Ti nisi više *pravoslavni*. Ti si apostat — *otpadnik* . . . Operi tvoje grehe u reci Jordanu, il umri u Rimu".

„Neka se odluče, neka se svrgnu i svi oni, koji se druže s izdajnikom. O vi braćo po satani; o vi učesnici zločina Germanova, Crkva za vas ne će da zna! . . . *Apage satanas!* Ne kužite čista zraka svete apostolske Crkve naše. Združite se sa porodom tmine, sa sinom pakla, sa satanom samim; al napolje iz naše pravoslavne Crkve, koja ni pričešća, ni oproštaje za vaš zločin nema. Idite — idite —, unija vas čeka".

Bijedni patrijar German Angjelić, je li umro naravnom smrću? . . .

IV. U prkos papinstvu bili bi radiji tisuću puta združiti se sa starim katolicima Döllingerovim.

Vrijedno je iznijeti pred oči čitaoca jedan pokušaj Döllingerovaca, da sjedine raskolne Crkve. Iz njega će se vidjeti kako sada Istočnjaci shvataju pomirbu s Latinima.

Mjeseca ožujka 1870 godine, teolog stožernika Hohonloe, već poznati Friedrich, pisao je iz Rima Döllingeru: „Skoro je bio ovdje prof. Piper iz Berlina; on igje u Grčku i Carigrad, u vidu znanstvenih ciljeva, ali u istinu, da bi poradio oko sjedinjenja istočne Crkve sa protestantizmom. Treba li, da mi katolički teolozi to gledamo prekrštenih ruku? Tko će da nam zapriječi izjaviti: nema razloga, da budemo rascijepani, izuzevši samo kurijalni sustav, koji nije bio nigda priznat od Crkve, i koji je od prave teologije postojano, i od dugo vremena, bio

osugjen? Tko će da nam zapriječi izjaviti: mi priznajemo potpunu zajednicu s istočnom Crkvom? . . . Pomislite od kakvog bi nedoglednog domašaja bilo ovo sjedinjenje za zapadnu i istočnu Crkvu! Mnogi problemi, pred kojima se sada nalazimo, mahom bi se riješili. Kad bi Vi pregnuli na sličan korak, . . . to bi bila najplemenitija odmazda za uvrede posljednjih godina".

Poslije nego je dugo vremena mislio, Döllinger objelodani u novinama poziv na sastanak, koji imaše biti u Bonnu, u rujnu 1874 godine. Sada bi trebalo — govoraše — da vrši svoju službu teologija, ne ona, koja je bila „znanost skolastične borbe sa pesnicama i presude suparnikâ", nego irenička teologija, koja treba da traži „sjedinjenje ili barem pomirenje vjeroispovijestî". Toga radi svrha, koju Bonski sastanak imadijaše na umu, bila je „promicati, ne upojno sjedinjenje ili posvemašnje stopljenje različnih crkvenih zadruga, nego obnovu jedne zajednice na podlozi *unitas in necessariis*, čuvajući posebnim Crkvama osobine, što ne spadaju na suštastvo stare zajednice crkvene".

Sastanak se držao, a na njem bijahu, osim starokatolikâ, šesnaest evangjelika iz Germanije, Danske, Švicarske i Francuske, devetnaest anglikanaca iz Engleske i šest Amerikanaca, zatim jedan Grk i četiri Rusa.

Prvo je pitanje bilo o ishogjenju Duha Svetoga. Da bi se postigla pomirba, Döllinger bješe mišljenja, da se može oduzeti *Filioque* iz Simbola, budući da je ta dometak bio uvršten nezakonitim načinom, a Istočnjaci imali su razloga, da se žale. Anglikanci se opirahu, a Browne, Vinkesterski biskup, govoraše: „Mi ne možemo dopustiti, da je dometak *Filioque* uveo krivi nauk u Simbol". Döllinger odgovori, da se ne radi o nauku izrečenom onom riječju, već o samom umetku u Simbol. Ali, nadodavaše drugi Anglikanac, Siddon, brisanje riječi moglo bi dati povoda, da se drži, da je pripadni nauk o ishogjenju Duha Svetoga i od Sina, kriv ili dajbudi sumnjiv. Tada je Vinkesterski biskup učinio ovu primjedbu: „Nauk istočne Crkve

kaošto i zapadne Crkve u ovom pitanju jednako je pravoslavan; jer, priznajući mi s Istočnjacima jedan izvor božanstvu, vjerujemo, da se *Filioque* ne suproti tome nauku.

Izjava Brownova, da je nauk Zapadnjakâ isto pravoslavan kao Istočnjakâ, izazovne suprotnu izjavu, od strane posljednjih, koji odbiše prvu kao napadaj protiv njihova pravoslavlja. Janičev, Ruski protopresbiter, upravitelj crkvene akademije u Petrogradu, otvoreno reče: „Naša Crkva priznaje *vremeno* ishogjenje Duha Svetoga ili poslanje Duha Svetoga i od Sina; ali vječito ishogjenje Duha Svetoga od obadva lica božanstvena, mi ne držimo za istinu". Reikens, starokatolički biskup, odgovori, da bi Istočnjacima moglo dostajati, da se iz Simbola zbriše *Filioque*, čime bi se očitovalo, da nauk njime izrečen nije dogma ni za Zapadnjake. Nakon duge rasprave o tome, Istočnjaci na koncu izjave, da se za čas zadovoljavaju samom osudom i ukinućem riječi *Filioque*, ne tičući u pripadni nauk, te se u ovome smislu složiše; ali Janičev dade izjavu: „Za *pravi nauk*, sadržan u *Filioque*, mi (Istočnjaci) razumijevamo nauk vremenog poslanja, a ne vječitog ishogjenja Duha Svetoga; i ako izričaj *Filioque* mogao bi ne biti u prilog takome tumačenju".

Potom bude izabran odbor od pet lica, koji bi se bavio dogmatičkim pitanjem do došaste skupštine.

Kolovoza 1875 bio ta drugi sastanak, kome nazočavahu i gdjekoji Srbi. Jedan je izmegju ovih bio arhimandrit Milaš, profesur u hrišćanskom sjemeništu Zadarskom. Bi predložen nauk o ishogjenju Duha Svetoga u šest članaka: 1. Duh Sveti izlazi od Oca, kaono od počela, uzroka, vrela božanstva; 2. Duh Sveti ne izlazi od Sina, jer je u božanstvu samo jedno počelo, jedan uzrok, kroz koji se, sve što je u božanstvu, proizvodi: 3. Duh Sveti izlazi od Oca po Sinu; 4. Duh je Sveti slika Sina, koji je slika Očeva, on izlazi od Oca te počiva u Sinu, kao svojoj izlaznoj jakosti; 5. Duh je Sveti lično proizveden od Oca, on je Sinov, ali nije od Sina, budući on duh bo-

žanstvenih usta, koja izriču Riječ; 6. Duh Sveti čini posredstvo megju Ocem i Sinom, te je po Sinu sjedinjen s Ocem.

Istočnjaci mogahu bez mučnoće potpisati sve ove prijedloge. Ipak rekoše, da tu nauku, u obliku riječi S. Ivana Damaštanina, oni primahu „prema smislu nauka, što ga je ispovijedala starinska Crkva“. Ova uslovka bi primljena; ali je u suštini razbivala suglasje; jer, ne bivši kazano, koji je „smisao starinske Crkve“, što se tiče tê točke, svakoj strani ostajaše slobodno razumijevati pomenute rečenice u smislu svojih pripadnih Crkvi[9].

Megjuto, poradi iskrene izjave Janičeve, kašto iz svega toka ovoga posla, vidjeti je, da popustljivosti, ugodljivosti, i poluriječi podobne su samo većma utvrditi nekatolike u uvjerenju, da je istinski njihov nauk, i da sve ono, što s njime ne saglasava, samo je laž, uvedena u zapadnu Crkvu papinskom nasilicom.

V. Dominikanac Vannutelli bi poslan u Rusiju, da vidi, eda li je misao sjedinjenja, kako su gdjekoji tvrdili, pristupačna ličnostima, što imagjahu visok položaj u Crkvi i Državi. Čuvši nekolike medene riječi od predsjednika S. Sinoda, tâ dobroćudni fratar Talijanski, vrlo zadovoljan vraćao se u Rim, ushićen na samu misao uvjerljivih izraza, što mu bješe dao oni stari i prevejani diplomat. Dopokon, nesklapnu čestitku za Božić, pisanu Latinski, što bješe primio od njega, Vannutelli dade objelodaniti u katoličkim novinama, kao pobjedonosni znak svoga poslanstva u Rusiji te presigurni zalog bliskoga sjedinjenja Rusije sa Katoličkom Crkvom. Ali Pobjedonoščev, vidjevši, da se zlorabi njegov razgovor sa Vanutellom, nagje se prinugjen dati očitovanje u novinama (1893), s kojim kazivaše svemu svijetu, e je on rekao Vanutellu, da ne bi bio težak sporazumak u svim točkama, izuzevši primat Rimskog nadsvećenika, koji Rusija ne će nigda priznati; a ovu je izjavu učinio s nekom

[9] Michael, *Döllinger. Eine Charakteristik* (Zeitschrift 1891, 1892) p. 612—613: 57—77.

emfasom: *„mais la primauté du pape — jamais“*. Jošte uvjeravaše, da ga Vanutelli, zaradi slaba poznanja Francuskog jezika, ne bješe dobro razumio.

Iste godine (u svibnju 1893) držan bi u Jerusolimu eukaristički kongres, pod predsjedništvom stožernika Langenieux, nadbiskupa Reimskoga. Nazočnost katoličkih dostojanstvenika različitih obreda, slavljenje Eukaristije u Jerusolimu, usred živih uspomena Isukrstove muke i blizu blagovališta, gdje bješe ustanovljen Sakramenat ljubavi, zamjenično otpravljanje Božje službe od Latinaca i Istočnjaka, pri kojoj su službi, bez razlike obreda, jednakom bogodušnošću pribivali, ljubav, što ih spajaše u jedno tijelo te odsjaivaše u njihovu držanju, — svekoliko odavaše raskolnicima, da su otvoreno i svečano istočni obredi potvrgjeni od vlasti S. Stolice, i da su u očima Katoličke Crkve isto tako sveti, i ništa manje poštovani od Latinskoga obreda; dok različnost obredâ, kako je govorio Pio IX, mjesto da slabi jedinstvo vjere uvećava sjajnost i veličje Isukrstove Vjerenice. To je bio neupravni poziv na sjedinjenje: poziv, da bi se ostvarilo ono jedinstvo, za koje, baš ondje, Isukrst bješe molio. Je li se šta postiglo? Šta velika, ne; premda se pisalo u Rim, da bijahu već uništene mnoge predrasude protiv Katoličke Crkve, te da su Istočnjaci, katolici i *eterodoksi*, ostali sa dubokim dojmom i zadovoljstvom[10]. Bijahu izrečeni lijepi govori; ali Istočnjaci, katolici i nekatolici — osim članova kongresa — nisu razumjeli ništa živa. Ipak optimiste, što su sačinjavali veći dio bogoljubnih putnika katoličkih, govorahu, da je čas sjedinjenju Crkava jurve prispio. Kakav udvorni posjet, kakav uljudni pozdrav gdjekojih raskolnika; pače svaki blagi pogled, svaki smiješak njih je zanosio. — Ali što će reći Rusija? pitaju neki kongresisti. — Tada se diže o. Tondini, te uvjerava skupštinu o izvrsnom raspoloženju Rusâ, te se nada, da nije daleko njihovo sjedinjenje s Katoličkom Crkvom. Nego je istina, da je

[10] Može se vidjeti u *Civiltà Cattolica* dopis iz Jerusalima 1893. Sv. III, p. 631.

Rusija — a ne samo slavofilska stranka, kako se tada govorilo — krivo gledala i sâm eukaristički kongres, od straha, da ne bi štetovao Ruskom pravoslavlju; a što se Petrogradska vlada prividno držala neutralna, bit će poradi toga, da ne poremeti svoje dobre odnošaje s katoličkom Francuskom: pa je zato, pošto bješe dobila potrebite obavještaje, jamčila Ruskim manastirima u Jerusalimu i Grčkom patrijarhatu, da se ne treba bojati ništa uvredna od toga kongresa.

Valja megjuto zabilježiti, da se u kongresu čuo jedan ozbiljan i ugledan glas, koji se očevidno ne slagaše s optimistima. Bijaše to glas Latinskog patrijara u Jerusolimu. Presvijetli Piavi, poznavajući bolje od svih njih Istok, govorio je kako su mogli shvatiti, da on bješe mišljenja svoga predšasnika Valerge.

Kad se stožernik Langenieux vratio u Rim, te se ispitali svi izvještaji, u poslu sjedinjenja do onda prispjeli, papa odluči pozvati upravice raskolnike, da se sjedine sa Crkvom, a to će učiniti slijedeće godine.

VI. Na početku lipnja god. 1894 zbio se utješljiv dogagjaj. Poslije toliko godina, bjehu ponovljeni diplomatički odnosi izmegju S. Stolice i Rusije. Car Aleksandar III bješe imenovao g. Iswolskoga „ministrom punomoćnikom kod Vatikana“ sa stalnim sjedištem u Rimu. *Peterburskija Vjedomosti* naviještajući imenovanje, govorahu: „Znamenitost obnovljenih službenih odnosa megju Rusijom i S. Stolicom ne će nikomu izbjegnuti. Ona je, istodopce, biljeg pravilna i redovna stanja stvarî, i jamstvo mira pa lijepa sklada za budućnost. Takova je obnova postala moguća i poželjena, uslijed svijetlih namjera papinih i pomirljivoga njegova duha. S time ona dobiva osobitu vrijednost, te će bez sumnje vrlo spasonosno utjecati na katoličko pučanstvo Rusko, doprinoseći, da se podrže izmegju klera i vjernikâ oni bezilni osjećaji, koji su, tuskorice, bili preporučeni od duhovne glave katoličanstva, u njegovoj enciklici Poljskim biskupima“. Na 18. lipnja, Iswolski je primljen u Vatikanu

od pape; a u Rimu držahu, da su ti dobri odnosi megju papinstvom i najvećim Slavenskim narodom sasma povoljan znak za preporod vascijeloga Istoka kršćanskoga.

Dva dana kasnije (20. lipnja) bude objelodanjena divna apostolska poslanica *Praeclara gratulationis*, koju je Leon XIII upravio vladarima i narodima svega svijeta, pozivljući i potičući „sve ljude, svake zemlje i svakoga naroda na jedinstvo božanstvene vjere“, u krilu Rimske Crkve, središtu i vrelu katoličkog jedinstva. Tko bi igda bio vjerovao, da će ona naići na nepovjerenje i, recimo slobodno, na najljuća protivljenja raskolnih Slavenskih naroda? A ipak je govor starine pape bio govor ljubavi, baš one ljubavi, što izvire iz srca Isusova. „Pošto, dakle — on govoraše — Mi zastupamo svemogućega Boga na zemlji, koji hoće, da se svi ljudi spase, te stignu k spoznaji istine, i pošto Nas godine i čemeri turkaju ka kraju samrtnog puta, milo Nam je slijediti našeg Otkupitelja i učitelja Isusa, koji je, pred što će se vratiti na nebo, najvrelijim molitvama iskao u Boga Oca, da mu učenici i sljedbenici budu duhom i srcem jedno isto. Zaustavivši na tom otajstvu jedinstva misao, pomaljaju se Našemu pogledu zajedno oni narodi, koje je Božje milosrgje istrglo, tome davno, iz starinskih zabluda u evangjelsku mudrost. Ništa, u istinu slagje, što sjećati se, niti od veće slave Promislu Božjemu, što pominjati ona davnašnja vremena, kadno kršćanska vjera bješe općenito posmatrana, kao baština zajednička, nepodijeljena; kadno prosvjećeni narodi, rastavljeni mjestima, ćudima, navičajima, i ako u drugim točkama počesto megju se nesaglasni i u sukobu, što se tiče religije, bijahu jedinodušni u vjeri Krstovoj. To spominjući, odveć je tužno misliti, da su, u nizu vremênâ, nepovjerenja i neprijateljstva, hudni porod dogagjâjâ, oteli iz krila Rimske Crkve velike i cvatuće narode . . .

„Iznaiprije obraćamo pogled silne ljubavi k Istoku, otkuda od iskona dogje spas svijetu. Dä, brižljivost naših žudnja ragja u nama radosnu nadu, da će istočne Crkve, sjajne pra-

djedovskom vjerom i starodavnom slavom, i to ne pödocne, povratiti se ondje, odakle su otišle: a još većma se uzdamo zaradi nevelike udaljenosti, što ih od nas odvaja: dapače, uklonuvši nešto malo, u ostalome, ići će se sloški . . . — Razmišljajte kako treba te pred Bogom ono, što Mi željkujemo. Nisu ljudski obziri, nego božanstvena ljubav i želja zajedničkoga spasa, što Nas savjetuju, da vas nukamo na mir i jedinstvo s Rimskom Crkvom: jedinstvo, kažemo, cijelo i savršeno: jerbo takovo ne bi bilo nipošto ono jedinstvo, koje ne bi ništa drugo donijelo razma neku zajednicu dogmatâ i uzajmicu bratinske ljubavi. Pravo jedinstvo za krsćane jest ono, koje Isukrst osnova i htjede, koje počiva u jedinstvu vjere i u jedinstvu vladavine . . . .

A napose neka Nam bude dopušteno upraviti riječ ka Slavenskim narodima, koliko ih god ima, čijemu imenu daje izročno svjedočanstvo povjest. Vi sami znate koliko su zaslužni po Slavene sveti Ćiril i Metod, vaši ocevi u vjeri, kojima na spomen, Mi smo sami, nema vele godina, odredili uvećanu dužnu čast. Prosvjetu i spas imaše mnogi narodi vašega plemena od kreposti njihovih i od trudbe njihove. Otud nasta, i dugo vremena potraja, megju Slavenima i Rimskim Prvosvećenicima lijepa pozajmica, dobročinstvâ s jedne strane, prevjerne bogodavnosti s druge. Ako su tužne nezgode vremênâ otrgle velik dio predaka vaših od Rimske vjere, promislite koliko bi za vas skupocjeno bilo, da se povratite na jedinstvo. I vas Crkva besprekidno pozivlje u svoje krilo, gotova da vam donese obilne blagodati spasa, blagostanja i veličine.“

VII. Slatki, ljubezni, očinski poziv Lava XIII, koji je utješljivo odjeknuo u mnogim krajevima na Istoku, nastupio je, kako smo natuknuli, megju nekatoličkim Slavenima, na sasma drugačije zemljište. Zato, što se njih tiče, može se po istini tvrditi, da je riječ starine pape, vrhovnog namjesnika Isukrstova, pala, kao jedan dijel sjemena evangjelskoga sijača, ukraj puta: i dogjoše ptice nebeske te ga pozobaše.

Papa bješe rekao, da je „glavna točka razdora primat Rimskog Nadsvećenika“; a oni odgovoriše, da je zapravo papinstvo uzrok svega zla: poradi toga, da im treba, zauvar Slavenstvu, odbijati svaki pokušaj, što bi smjerao da ih podvrgne vlasti i uticaju papinstva.

Crkovni Vjesnik, glasilo duhovne akademije Petrogradske, odgovori na pismo *Praeclara gratulationis* u nekoliko brojeva. Odgovor u jezgri bješe ovaj: Obraćajući se papa pozivom na Slavenske pravoslavne narode, da se sjedine u jednu Crkvu, pod vogjstvom papinim, dobro znade, da su ti narodi, u povjesti čovječanstva, mlada sila, i još odličniji nosioci idejalâ pravoslavlja, negoli Grčki narod, koji više živе uspomenama slavne prošlosti, no sadašnjošću i budućnošću. — Megj Slavenima prednjači naj jači narod Ruski, kao čeonik i stjegonoša pravoslavlja. — Težina povjesne sudbine, i po priznanju zapadnih učenjaka, počinje sve više naginjati na stranu Slavenskih naroda; dok Evropski Zapad, osobito Latinsko pleme, daje sve znakove povjesne slabomoćnosti, te već slabi vjera u budućnost zapadnih naroda.

„Položaj Crkve, u sredini tih naroda, sasvim je beznadan; i zato Rimske publiciste i putnici govore s otkrivenom zavisti o zdravoj i nepromjenljivoj prirodi pravoslavno-slavenskih naroda, koji, s dubokom vjerom u Boga, žive u tijesnoj vezi s Crkvom i sveto ispunjaju sve višê zakone.“ — Vjesnik ovdje se pozivlje na nekoga i njegove knjige, koje u ostalom nemadu nikakve vrijednosti.

Došavši na točku, gdje papa govori o Svetiteljima Ćirilu i Metodu, Vjesnik veli: „Sve to još ne znači ništa; i ako sama napomena o časti, što ju je papa dao Slavenskim prvoučiteljima i prvoprosvjetiteljima, budi neprijatnu uspomenu naporâ Vatikana, da otme svetu Braću pravoslavnim Slavenima. Svima su nam u pameti ti napori, kad su cijele čete Jezuita rasijale se megju Slavenske narode, i ogorčavale njihova srca propovijedanjem, da su se sveta Braća držala Latinske vjere i priznavala prvenstvo

papino. Srećom taj pokušaj nije uspio, peroracije Jezuitâ nisu učinile nikakav utisak, a sveta Braća ostaše u njedrima pravoslavlja".

Vjestnik žali, što je papa tvrdio, da je megju Rimskim prvosvećenicima i Slavenima dugo postajala prekrasna uzajamnost, i da su samo sudbonosne prilike dio Slavena otugjile od Rimske Crkve. Pak nadodaje: „Komu nije poznato, da su Slavenski narodi, tek su se pojavili na pozornici istoriskoga života, bili predmetom strašne otimačine Vatikana; da su sama sveta Braća i naši prvoučitelji mnogo trpljeli od suvremenih im papa, i da se je njihova uspomena sačuvala, ne u Rimu, nego u srcu Slavena, navlastice onih, koji su ostali slobodni od papinskoga jarma. Pozivajući sada Slavene u krilo Rimske Crkve, papa im obećaje svako dobro — spasenje, blagostanje, veličinu —. Jao! istorija se ne slaže s ovom izjavom . . . Naprotiv, istorija svjedoči nešto drugo: svjedoči, da su oni Slavenski narodi, koji se nalaze pod Rimskim vladičanstvom, vazda bili lišeni svake samostalnosti, i sada se nalaze u političkoj potčinjenosti drugim narodima; dok, naj jači od Slavenskih naroda, sačuvavši svoju crkvenu samostalnost, podigao je snažnu državu, koja je glavno jamstvo slobode i drugim malim Slavenskim narodima. Tako stupiti u krilo Rimske Crkve, po Slavenske narode znači, odreći se slobode, i podvrći se crkvenom jarmu Vatikana, za kojim neminovno slijedi i politički jaram".

VIII. Nekatolički južni Slaveni odgovoriše na apostolsku Poslanicu papinu kako bješe učinio Petrogradski Vjesnik, i još gore. *Branik,* i onda, kada pisaše (br. 85., 1894.) sa čašću i pravim poštovanjem o rijetkim osobinama Lava XIII, nije propustio izjaviti, da je unija papina utopija. On govoraše, da „ovaj viši um ima jednu veliku zabludu: on vjeruje, da će mu poći za rukom, da pravoslavnu Crkvu spoji s Rimokatoličkom". Zatim u broju 97. piše: „Unija je opet na dnevnom redu; samo se sad papa služi drugim sredstvima, a ne onima, kojima se služio u pregjašnjem vremenu. Uglagjenom diplomatskom vještinom

treba posredovati, da se do uspjeha dogje. Papa ne će da vrijegja obrede pravoslavne Crkve; ne upušta se ni u dogmatske razmirice; on prosto kaže, da nema razlike izmegju pravoslavne i Rimokatoličke Crkve[11], i time hoće da preskoči sve one teškoće, koje bi se ispriječile, kad bi se pretresalo učenje jedne i druge Crkve . . . I on ne traži ništa drugo, nego da priznamo papin primat".

Isti Novosadski list, da bi izveo dojam na svjetinu s ugledom i primjerom svete Rusije, donosio je u broju 101. (1894), argumente Crkvenog Vjesnika Petrogradskoga, a i u jednom drugome broju, da bi fanatizovao istu svjetinu, pretiskao je iz duhovske besjede vladike Živkovića one riječi, koje smo više (st. VIII—IX.) naveli. Druge Srpske novine objelodanile su članaka „o Rimskim Robespierrima Krstova pravoslavlja" i o biskupu Stadleru, koji „pletkama traži da zavede pravoslavne biskupe".

Glasnik, službeno glasilo „pravoslavne eparhije dalmatinsko-istarske, u broju od prosinca 1894, pak u onom od ožujka 1895, napadajući na sjedinjenje, govori, da je ono „stalna misao sadašnjega pape", pa nadodavaše, da će „ubogi starac leći u grob, ne vidjevši ostvarenu tu svoju misao"; tvrdeći takogjer, „da će isto tako s istom željom u srcu umrijeti još hiljadu drugih papa".

I *Srpski Glas* vikaše: „Unija je nemogućnost".

---

[11] Papa to nije rekao; nego je općenim riječima napomenuo, da ima nesuglasicâ u vjeri, premda nisu mnoge: *non ingenti*, discrimine sejuguntur (ab Ecclesia cattolica): imo, *si pauca excipias*, sic cetera consentimus. A govoreći još o dogmatima jedne i druge Crkve, kaže, da i u njima ima *neka jednodušnost (certam aliquam dogmatum credendorum concordiam)*; ali su se te izjave zlo upotrebile i drugdje, kako se vidi u Maltzevu djelcu (*Antwort* auf die Schrift des Herrn Domcapitulars Röhm — Berlin — 1896 — p. 14). Tako je isto učinio Carigradski patrijar u svojoj *Patrijarskoj Sinodičkoj Encikličkoj Poslanici*, objelodanjenoj 12. listopada 1895.

Još prvo, u mjesecu rujnu 1894 godine, ***Mir***, crkveni organ Beogradskog mitropolita, uregjivan od protosingjela Viktora, profesora bogoslovije, u jednom članku (18./30. rujna) pisao je ovako: „U prošla dva broja mi smo u glavnima crtama priopćili zanimljivu encikliku Rimskog pape, Lava XIII. I ovaj spis Rimskog prvosveštenika, kao i svi dosadanji njegovih prethodnika, nov je dokaz *monomanije* i uobražene veličine nadutog Rima. U dubokoj starosti, jednom nogom u grobu, a posred slavlja, koje mu priredіše najvjerniji iz njegove vjerske vojske, povodom pedesetogodišnjeg jubileja biskupastva mu, — sijedi patrijar Rimski poziva sav svijet na ujedinjenje. Videći oko sebe zgrnute svoje poklonike iz raznih strana svijeta, njegovu se staračkom pogledu čini, da pred njim sav svijet metaniše; a u staračkom zanosu zaboravlja, da njegove poklonike sačinjavaju samo uskoci iz *katoličke vojske*, koja ga je ne samo iznevjerila, već ga učinila i sužnjem Vatikana, gdje već pune dvadeset i četiri godine robuje kao zarobljenik katoličkog kralja. I sasvim je prirodno što se duh prvosveštenog zarobljenika nalazi u stanju izvjesne samoobmane, u kojoj se siromah čisto čudi, što na svijetu još ima po koja ovčica, što luta mimo njegova vjerna stada, te ne će nikako da pristupi pod njegovu pastirsku palicu.

„Čitajući ona mjesta papine enciklike, gdje se govori o „jedinstvu katoličke Crkve“, o „vjernosti katolika i katoličkih gospodara“, čovjek bi mislio, da to govori kakav Grgur VII, pred kojim su katolički carevi bosonogi išli i u pokajničkom odijelu pred njim stajali; a ne bi ni poslutio da to govori skromni Lav XIII, koji već punu četvrt stoljeća u „Vatikanskom ropstvu“, zbačen s vladarskog prijestolja, cvili i za oslobogjenjem vapije.

„I, eto, taj papa poziva Istočnu Crkvu, a naročito pravoslavne Slavene, da stupe u jedinstvo Rimske Crkve. Nu pri tom je otac papa prije svega zaboravio, da nam kaže: s kojima upravo katolicima, da se sjedinimo, da li s onom sačicom bigotnih Poljaka i Hrvata, koji su još jedina vjerna straža Rimskog

prijestola; ili da stupimo u redove one neprebrojne katoličke vojske, što je srušila papinsku svjetovnu vlast, istjerala papu iz vladarskog dvora Kvirinalskog i po tom ga zasnjužila u Vatikanskom dvorcu, — vojska, kojoj na čelu stoje toliki carevi i kraljevi katoličkih država . . . .

„Papa poziva, da se u Krstovoj Crkvi uspostavi mir . . . I mi od sveg srca želimo mir, — ali mir Božji, mir na osnovu Božje pravde i istine Svako ujedinjenje bez ove osnovice, samo bi još više potreslo Crkvu i njene svete osnove.

„Nažalost, megju Istokom i Zapadom postoji neprohodan jaz nesuglasnosti, i to ne samo u pitanju obredâ ili u pogledu upravljenja Crkvom, — kaošto misli papa — već osobito u pogledu dogmatâ i same vjere.

„Rimska je Crkva u vremenu svoga otpadništva samovoljno skrojila take dogmate, koji su u potpunoj protivnosti s Božjom Objavom i koji podrivaju sam osnov kršćanske vjere. Što se pak tiče poglavarstva crkvenoga, Rimska je Crkva razorila sav Bogom ustanovljeni poredak njene uprave i pogazila je bezobzirno naj jasniju ustanovu Spasiteljevu, ustanovu, naime, Crkve, za koju je tvrdio, da je On glava njena, a Crkva, da je tijelo njegovo“. — Ovdje *Mir* govori o dogmatima ishogjenja Duha Svetoga i od Sina, o neporočnom Začeću, o nepogrešivosti papinoj; pak pominje Lionski i Florentinski sabor, te ponavlja staru osvadu, da su Križari osvojili Carigrad: kojom prilikom, papinu je legatu bila prva briga, da potraži najpokvareniju ženetinu i da je posadi na patrijarov prijesto u Sv. Sofiji, kako bi tim što više ponizio, ne samo Istočno Pravoslavlje, već i one predstavnike Istočne Crkve, što su učestvovali na rečena dva sabora *(sic)*. Stoga je čudo — nastavlja *Mir* — kako je ozbiljni i miroljubivi papa Lav XIII smio dirati u ovu neizlječivu ranu, što je zadade Latinsko izdajstvo i divljaštvo, gdje su krstonosci, kao papini vojnici, gore gonili pravoslavne služitelje oltara, nego i sami Turci.

„Mi završujemo s ovim: ako je Rimskom Prvosvešteniku zbiljski stalo do jedinstva i mira u Crkvi, zato je samo jedan jedini put moguć, a ta je: da se Latinska Crkva povrati na ono stanište, gdje je prije hiljadu godina bila, i da prihvati dogmate i učenje sv. Otaca onako, kako ih Istočna Crkva ispovijeda, priznavajući za glavara njena božanstvenog Ustanovitelja, Isukrsta. I tada je jedinstvo gotovo, niti mu išta stoji na putu". — Ne vrijedi baviti se ovom premudrošću i rječitošću *Šumadinskom*[12].

IX. Kad je ono Njegova Svetost Lav XIII pozvao Istočne biskupe, bez razlike vjeroispovijesti, na konference, što se imale obdržavati u Vatikanu, u listopada 1894 godine, ***za ujedinjenje raskolnih Istočnih Crkava,*** novine su kazivale, da je Armenski sjedinjeni patrijar Carigradski bio obavijestio S. Stolicu, da je Grčka vlada u Ateni, a još većma Ruska, razvila na Istoku osobitu djelatnost, ne bi li osujetili papin namišljaj. I zbiljam nije se prikazao ni cigli raskolni biskup. Nadbiskupu Stadleru, koji bješe pisao jedno pismo puno ljubavi trima mitropolitima Bosne i Hercegovine, pozivljući ih na izmirbu ter istodobce šaljući im papinu poslanicu ***Praeclara gratulationis***, ni jedan od njih nije odgovorio. Jedan pak, onaj iz Tuzle-Zvornika, s istom poštom pošalje natrag obadva spisa u istome zavitku, u kome bjehu mu došli. Sav mu je trud bio otpečatiti zavitak, izvrnuti ga naopako, staviti u nj rečena dva spisa te upraviti smotak onome, koji mu ga bješe poslao. — Kada su dogovori dovršili, zlonamjerni se smijahu kako je papa promašio; dok bogodušni ljudi jadikovahu i čemerikovahu, što su oni, kojima bješe dužnost istinito i točno obavijestiti S. Oca, saopćili mu obavijesti, koje se naočice kose sa zbiljskim stanjem stvari[13].

[12] *Šumadija* je Srpski predio, što obuhvaća okružja Biograda, Smedereva, Kragujevca, Rudnika i Jagodina.

[13] Dva vrlo ugledna i učena svećenika, jedan Nijemac a drugi Hrvat, oba ures Crkve, u pouzdanim listovima i meni su se jadali. Osobito je posljednji prigodni povod ovoj knjizi.

Tom prilikom, naši Dalmatinski Srbi, susrećući se s katolicima, svojim prijateljima ili znancima, ne bi se ustručavali ujedljivo im kazati: *Vaš papa, brate, htjede nas sve pobunjevčiti!* Tako je mislio i govorio puk, naravski, zašto bješe podstrekavan protiv unije.

X. Poslije nego je prošlo više od pô stoljeća otkako se nije vidio u Dalmaciji grčko-sjedinjeni biskup, Presvijetli Julije Drohobezki dogje, u kolovozu prošle godine (1895), da pohodi tri župe Dalmatinske, što pripadaju njegovoj dijecesi Križevačkoj. Srpski listovi, našozemski i tugjozemski, poradi toga nemilo zavrištaše, i tako zagrajaše, e bi rekao, da će nebo pasti na zemlju Oni prokazivahu mržnji svojih jednovjernika „unionističku propagandu“, koju taj dostojanstvenik, „s novcem dobivenim iz Rima i s pomoću Austro-Ugarske vlade“ bješe došao činiti megju pravoslavnima u Dalmaciji[14]. — Zbilja se bio tada pojavio u Vrlici nekakav pokret spram katoličanstva. Neke porodice, koje su nekoč pripadale uniji, te još pet ili šest drugih, združe se s Katoličkom Crkvom. Ali je obraćenje bilo malovječno. Otišavši Drohobezki, ti bijedni seljaci povrate se Crkvi, koju su bili za nekoliko sedmica ostavili; kad im unija nije mogla isplatiti dugove, a kamoli ih osloboditi ekonomske bijede, koja ih jednako pritješnjavala.

Teško nam je reći; ali je činjenica, da kakogod grčko-sjedinjena Crkva u Dalmaciji, nikada nije mogla napredovati, zaradi jako žilavog supora raskolnikā, tako isto da čili ad anemije.

Evo nekoliko istoričkih činjenica.

Najprvi što htjede uvesti uniju megju Dalmatinskim Srbima, bio je njihov prvi vladika, Benedikt Kraljević, sa sjedištem u Šibeniku. On bješe doveo iz Galicije, za gjake svoga sjemeništa, četiri profesura, koji su bili unijatski svećenici. Njihova radljivost nije trajala dugo vremena. Neprijatelji unije sūmē da se izbave, s jednim bezbožnim zločinstvom, vladičine ličnosti.

[14] Tako Mир Beogradski (Br. 46, 12. stud. 1895).

Ovaj imadijaše navadu ići na šetnju u kočiji: budu potkupljeni krvnici, koji su ga morali čekati na javnome putu te razbojnički smaknuti. Na uročeni dan, u vladičinoj kočiji, ne bješe vladika, nego kanonik Aleksije Stupinski, jedan od Galičkih profesura, upravitelj sjemeništa, sa vojničkim zapovjednikom, barunom Grümerom, i s okružnim povjerenikom Ghetaldijem. Prvi ostane od puščanog hica na mjestu mrtav; drugi bude smrtno ranjen; a treći ostade zdrav čitav. Ubojstvo bi počinjeno u *Raskrižju*, jednu milju, malo više, daleko od grada, dne 10. lipnja 1821 godine, u šest sâti na večer. Vladika, da ubjegne zasjedama, morao se zakloniti u Mletke. I sada nesjedinjeni proklinju njegovu uspomenu, premda se nije nigda sjedinio s Katoličkom Crkvom, te ga nazivaju „prvim Judom Iskariotom svoje Crkve u Dalmaciji, koji je, kupljen zlatom iz Beča i Rima, izdao sveto pravoslavlje".

Unija je pravo započela godine 1831. Tri svećenika Grčkoga obreda, pop Petar Krička, župnik u Kričkama, blizu Drniša, pop Marko Busović-Krička, župnik u Baljkama, i jiromonak Pakomije Busović-Krička, župnik u Vrlici, koji su bili rogjaci, prijegju na katoličanstvo te povuku za sobom jedan dijel pučanstva svojih župa. Stoga se osnovaše tri sjedinjene župe, pored kojih ostanu i nadalje raskolne župe. Vlada sagradi za unijate crkve i župničke kuće. Pop Petar, za kojega se kaže, da je zato prešao na uniju, što se posvadio sa svojim vladikom (Stjepanom Rajačićem), bude, po nagovoru nekih Drniških akatolika, ubijen 1834, na javnome putu; te se bojati da nije od puščanoga zrna zamučio mučeničku palmu. Vrlički župnik, Pakomije, bi primoran ostaviti župu i pobjeći u Hrvatsku; a pop Marko, rad veće privrženosti, što je uživao, ostade u svojoj župi sve do smrti (1839).

Da se unija zatre, laćalo se i za druga nasilna sredstva. Prijetnje, poljske štete, paljenje kuća, napadaji na život nisu manjkali onome, tko bi se iole pokazao sklon, da postane „unijat". Već 1837 godine, sjedinjeni župnik Vrlički, izvješćujući svoj

Ordinarijat u Križevcima o tim nasiljima, nagonom divlje osvete podsticanima, govori: stvari su dotle doprle, *ut in posterum nonnisi cnm periculo vitae domus meorum ingredi possim.* Godine 1847 jedan vigjeniji hrišćanin Vrlički povede u stan unijatskag župnika, Stanića, rulju pijane čeljadi, te ga zlostaviše i kako valja izlijemaše.

Vladika Milaš, u svojoj Uskrsnoj poslanici od ove godine (1896), spominjući katastrofu Petrova polja 1834 godine, i onu Šibensku, piše ove kobne riječi: „Osobito pak mi pravoslavni Srbi dalmatinski imamo sreću da se naučimo i ôd povjesti, što je u neposrednom odnošaju s nama . . . Naši pregji, — spominjem samo ovo stoljeće — dvaput nagjoše se u teškom iskušenju, radi svoje pravoslavne vjere; i oba puta znali se ***muški*** oprijeti ***unijatskoj*** napasti". Ostavljamo čitaocu neka tumači.

Iz obavijesti, što sam mogao imati, unijatska župa Kriška u godinama 1832—1834 brojila je 181 duša; godine 1835 ove bijahu porasle do 268; ali već god. 1837 opaža se lagani nazadak. Tada je župa brojila 259 vjernika. God. 1894 župa brojaše još 87 duša, upisanih u upisnik. Koliko je duša brojila u početku župa Baljke, ne zna se. Pod župnikom Aronom Crvenkovićem, koji je njome upravljao od 1846—1877 godine, ona je brojila, iz početka, 55 obitelji. Otrag dvije godine imala još tri cigle obitelji. Da bi Bog dao, da su i ove baš srcem katoličke! Vrlička župa god. 1834 imaše 142 duše, god. 1847 brojila ih 177. Poslije, imamo ove brojke: 1853. — dušâ 150; 1857. — dušâ 97; 1858. — dušâ 87; 1863. — dušâ 68; 1869. — dušâ 37; 1895. — po prilici 10 dušâ[15].

XI. Na 10 studenoga 1895 godine kneževski Dvor na Cetinju slavio rogjendan maloga kneževića Petra, djeteta od 6 godina, koga otac bješe nazvao „vojvodom od Hercegovine".

[15] List *Srpski Glas* (Br. 33, 17/29. kolovoza 1895) kaže, da sav grčko-sjedinjeni vikarijat (tri župe: Kričke, Baljci i Vrlika) broji manje od 50 duša. Beogradski je *Mir* pisao (l. c., da sjedinjena župa Vrlička) sastoji od tri same duše, a doda li se *popadija*, od četiri.

Tom prilikom, bivši mitropolit Sarajevski. Sava Kosanović, iz Ocinja, pošalje Crnogorcima ovu brzojavku: „Pridružujem se vama, mila braćo, koja veselo i radosno slavite rogjendan Njegove Svijetlosti *kneževića* Petra, općeljubljenog vojvode Hercegovačkog; pa ushićen prelijećem preko Drine u pitomo Polimlje, gdje sveta Miloševa crkva uzgor stoji, nad budnom grobnicom (S. Save), znamenjem svetog pravoslavlja, komu ni vrata adova, ni sva djeca hromoga Lojole, ni svi Stadleri ne će moći odoljeti". — Kasnije se tvrdilo, da je Kosanović napisao i poslao tu brzojavku *inter prandendum*, ili malo poslije. Ali je činjenica, da je bila objelodanjena u *Glasu Crnogorca* (B. 30), — službenom listu Crne Gore.

U ovo isto vrijeme (listopad) Ruska vlada izda ukaz, potpisan carom Nikolom II i prokuratorom S. Sinoda, Pobjedonoščevom, kojim se naregjuje, da pitomci sjemeništā, kroz tečaj svojih nauka, dvaput na godinu, pred državnim činovnicima čine ispit Ruskog jezika; pošto unapredak nitko ne će biti primljen u dušobrižništvo bez savršenog poznavanja istoga jezika. Ova kostolomna mjera, naperena protiv Poljskog svećenstva, morala se vrlo bolno dojmiti S. Oca; koji se time toliko više iznenadio, koliko bijahu veće nade, što su u Vatikanu bile začimane za katoličku Crkvu u Poljskoj, s dolaskom mladoga cara na prijestolje i s naimenovanjem grofa Šuvalova za Varšavskog namjesnika[16].

XII. Na početku ove godine 1896 Rusija hotjela zasvjedočiti svoje štovanje prema papi, imenovavši ga članom carske akademije Petrogradske. Na 10 siječnja bila je svečana sjednica tog vrlo poštovanoga skupa, pod predsjedništvom velikog kneza Konstantina, gdje bjehu naimenovani mnogi novi članovi *ad honorem*. Megju ovima su bili Lav XIII i carević Juraj. — *Osservatore Romano*, glasilo Vatikana, dne 15 istoga mjeseca, donio je tu vijest; katolički listovi govorili su o tome kaono o dogagjaju vesele budućnosti za katoličanstvo. Opsjene!

[16] *Presse*, 23. listopada 1895., N. 291, p. 3.

Nije prošlo mnogo, a trebalo bilježiti vijesti sve drugo nego utješljive. Na 14 veljače car se svečano mirio s Bugarskom, al uz cijenu te je plakao papa i katolički svijet. — Nikola II kumovao kneževiću Borisu, pri obredu, kojim su otpagjivali nasljednika Bugarskoga prijestolja od vjere i Katoličke Crkve. Bilježimo pripadom, da se ne može poreći, da je Bugarski narod želio, šta više zahtijevao, da se nasljednik krune prisajedini istočnoj Crkvi, s papom nesjedinjenom. I ova je činjenica dovoljna da dokaže kako su u Bugarskoj raspoloženi duhovi napram sjedinjenju s Rimskom Crkvom.

XIII. Žurno će slijediti druga obmana, koju ćemo sada da kažemo. Megju stotinama i stotinama članaka, što svaki dan izlaze na svjetlost u Ruskim dnevnicima i smotrama, te u kojima se nalazi barem pogdjekoji pakosni smjer suprot Katoličkoj Crkvi, izaći će katkada i jedan, koji s poštovanjem o njoj govori. Ovaj članak napisala plemenita duša, što žudno traga za istinom i izmirbom. Strašna censura Ruska dade mu *imprimatur,* valjada s tom namisli, ne bi li se zavelo javno Evropsko mnijenje. I evo odmâ katoličke novine raznose svijetom vijest, da započima podobro lavoriti vjetrić pomirbe ne samo u visokim krugovima vladinim i upravljajućim područjima, nego i u glasilima javnog mišljenja.

Za obmanom dolazi razuvjerenje. Na početku travnja ove iste godine, pomoćnik gjeneralnog prokuratora S. Sinoda, g. Sabler, govorio duhovnoj mladosti u Tuli govor, koji je bio objelodanio *Svêt* (list, što izlazi u Petrogradu pod uredništvom, gjenerala Komarova). „Mi smo — govoraše pobočnik g. Pobjedonoščeva — svi ispunjeni radošću, pomišljajući, da je pravoslavna Crkva, ka kojoj imamo sreću pripadati, sačuvala čist Krstov nauk, protiv svakom nasrtaju zabludâ latinske i protestanske sofistike. Sveti apostol Rusije otkrio je ovaj dragocjeni biser. Naša je sveta Crkva sačuvala pravu vjeru u neporočnoj čistoći; ona nas je oslobodila lanaca, u kojima su sapeti nepravoslavni, koji se, *u svojoj zaslijepljenosti sada napiru, da bi nas s istim lancima sapeli,* kako to svjedoči papinstvo

Rimsko, koje čezne za sveopćim gospodstvom. Vi ćete, bez sumnje, znati kako je Lav XIII naumio baciti i na nas svoje mreže. Njegovi će napori ostati bezuspješni. Rusko pravoslavlje nije se nikada naginjalo prema Rimu, a toliko manje to će činiti sada, kada se sami inozemci uvjeravaju o neginućoj jakosti pravoslavne Crkve . . . Skoro nalazeći se u Petrogradu neki Anglikanski gjakon iz Kanada, na pogled naših hramova zapio je: Veliki Bože, kako su divna svetišta pravoslavne Crkve! Ona zbiljam otvoraju nebesa blagovjernim kršćanima, što dolaze da mole u njima. Kad bi vaša Crkva (Ruska) bila poznata kod nas, nema sumnje, da bi vidjela, gdje se stječu k njenom krilu na tisuće pristalica"[17].

Nekoliko vremena poznije (u mjesecu lipnju) ugleda svjetlo jedan ukaz carski s ovim riječima: „Rimski katolici, svjetovnoga i duhovnoga čina, te su državljani carstva, neka nemaju saobraćaja s Rimskom Kurijom, u bogočasnim poslima, već ako preko ministra unutrašnjih posala. Nikakova bula, breve, naputak, te uopćeno nikakov spis potječući iz Rimske Kurije ne smije se izvršiti u carstvu ni u velikoj knežini Filandije bez careve potvrde, koja će se potvrda iskati u ministra unutrašnjih posala, pošto se isti uvjeri, da rečeni spisi ne sadrže ništa protivna državnim zakonima, niti pravima i povlasticama carske vlasti"[18]. — Francuska smotra, koja je prinijela ovaj ukaz, misli, da je on neupravni odgovor skorašnjem papinu pokusu, da privede katoličanstvu kršćanske istočne narode.

Doistine može se držati, da je uprav tako. Prema pretežnom mišljenju u Rusiji, tî su narodi buduća tekovina Ruskoga pravoslavlja: zato carska vlada ne može gledati dobrim okom, da joj papa njih otima. Čujmo jednog znatnog svjedoka. Na svečanoj godišnjcj sjednici, koju je *dobrotvorno Slavensko društvo* držalo proljetos u Petrogradu, gjeneral Kirejev govorio je o religiosnom pozivu Rusije u istočnim krajevima. Njegov

[17] *Revue de l' Orient Chrétien,* 1 srpnja 1896, p. 207.
[18] *Revue de l' Orient Chrétien,* 1 kolovoza 1896, p. 236.

govor može se svesti na ove točke: Govornik je tvrdo uvjeren o nastajnom rasulu Turskoga carstva. Malo zatim zametnut će se na Istoku borba izmedju katoličanstva i Ruskog pravoslavlja na zemljištu samosvojnih Crkava, oslobogjenih ispod Turskog iga, ali još slabih. Rusiji će tada nalijegati velik i znatan zadatak: biva, pricijepiti i ukrijepiti na Istoku misao pravoslavlja. Megjutim Rim ne spava, niti će zaspati; a papa, na vidiku buduće borbe s Rusijom, poradi prvenstva religiosnoga u tim zemljama, već uregjuje veliku vojsku, i traži saveznike, što se sada megju se bore, ali će se složiti za zajednički rat protiv pravoslavlja. S papom će se u redovima biti Austro-Ugarska, Francuska i Italija. Buknut će žestok rat[19].

Spomenimo najposlije izdavanje *Balkana*. Srbi se ražljutiše i odviše, kad je, uslijed pokreta i nadahnuća nadbiskupa Stadlera, počeo izlaziti u Zagrebu tâ časopis, komu je program naznačen lozinkom, što nosi na čelu: *Jedinstvu i bratskoj slogi*. Katolici pozdraviše s veseljem ovog novoga suborca mljezimice ideje papâ, dapače Isukrstove, koji je molio za sjedinjenje vjernika, te je umro, *ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum*. Časopis će, bez sumnje, koristovati katoličkom svećenstvu, koje će iz njega ne malo naučiti, što treba znati onome te živi megju sljedbenicima Istočne vjeroispovijesti. Od naše odijeljene braće štit će ga samo oni, što se sustavno protive sjedinjenju i proti njemu se bore. Ovi će pak imati odatle priliku, da još većma drškaju mnoštva. Već sama ličnost Presvijetloga Stadlera Srbima je vrlo mrska, te ma što od njega potjecalo, njima je sumnjivo; — i pogrčeno njegovo ime *Josif*, što oni nazivaju *zlonamjernom nakaradom*. Stoga njihovi listovi, čim je prvi put izašao Balkan, navijestiše svojim čitateljima, da je on „novi ugarak" bačen megju braću, „atentat na mir i budućnost Srpskoga naroda i svih Balkanaca", da njegovi pokretnici, kad bi htjeli biti iskreni, imali bi ga nazvati, kaošto

[19] *Ibidem*, p. 237.

mu se pristoji: *organ za razdor i bratsku neslogu*[20]. Poslije druge sveske, *Glasnik*, glasilo Grčke dijecese Zadarske (prosinac 1896), koristeći se jednom slabom stranicom Balkana, javlja vjernicima, da su „agenti unije" što sjede u Zagrebu, Djakovu i Sarajevu, u svomu „unijatskom periodiku" nepravedno opadnuli uspomenu jednoga od najodličnijih Ruskih teologa, i time namjestili zamku „pravoslavnima".

Srbi meni čine čast, držeći, da sam ja pisac nekolikih članaka Balkana, koji su, valjada ponajbolji megju onima, što dosele vidješe svjetlost, te koji su potpisani od nekoga dra. Bonaventure[21]. Sama redakcija Balkana bješe meni ponugjena, u ime odbora Sarajevskoga (dra. Jagatića, dra. Jeglića i upravitelja bogoslovnoga sjemeništa Hammerle) i od Presvijetloga Stadlera. Ali ovaj zna, šta sam odgovorio na njegovo pismo od 17 lipnja 1895. A pošto Balkan izlazi *bez ikakova* moga suradništva, neka mi bude dopušteno izraziti svoju želju, da bi se nastavilo, kao dosada, pisati ljubezno i uljudno; ali treba uzeti na oko, da ljupkost ne postane premizgivanje, da se udvornost ne izmetne na usiljenost, a ljubav se ne izrodi u lasku. Zašto bi se htjelo prikazati nekatoličkim Slavenima, da cijenimo njihov obred gotovo više nego svoj Rimski (V. *Balkan* I, st. 110)? To može samo štetu donijeti; jer Istočnjaci, ne mogavši vjerovati iskrenosti takovih izjava, mogli bi misliti, da ih hoćemo udvoravanjem prelastiti. Kunem se, da u mome srcu nema ni sjenke zlobe, mržnje, prezira ni prema *jednomu* odijeljenom bratu. Reći ću još više. Pošto sam više puta ispitivao svoju savjest, ne znam, da sam ikada bio, ni za jedan tren, pa niti jednim mimovoljnim prirodnim pokretom, u suprotnom raspoloženju ljubavi prema njima. Naprotiv, svagda sam imao u srcu živu ljubav k njima; ljubav, koja me nije nigda ostavila, ni onda, kada sam bio primoran izdržavati vatrene polemike sa gdjekojima od njih. Kraj svega toga, ne bih se nikada

[20] *Srpski Glas*, 16/28 svibnja 1896.
[21] *Glasnik pravosl. dalm. istr. eparhije*, prosinac 1896, p. 187.

spuštao do kojekakve ugodljivosti, niti do kojekakve učtivosti u stvarima, što se, bilo kako, tiču vjere.

Budući, dakle, da sjedinjenje Grčko-Slavenske Crkve s Katoličkom nailazi na tolike smetnje, što se ima činiti? Poništiti se ne, poradi razloga, koje smo odmâ ispočetka izložili. Ja ću kazati ono, što bi se moglo činiti, da je paradoks, a nije nego istina. Male, ako ćete i neznatne razlike u vjeri, veća su zadjeva sjedinjenju, nego bi bile mnoge i velike; zašto prve, pogledom na slabu stranu i suprotnu objavljenomu nauku, manje se osjećaju i lakše brane. Povjest pak donatistâ, luciferijanaca, novacijanaca, kaže nam, koliko je uporan duh raskola. Naoružajmo se, dakle, strpljenjem i ljubavlju. Zatim molimo, kako nam naša Crkva zapovijeda; gledajmo da naša molitva odgovara Spasiteljevoj: *Molim . . . . da svi jedno budu, kašto si ti u meni, oće, a ja u tebi, da i oni s nama jedno budu.* Združimo svoju molitvu sa životom doličnim svetosti svoga zvanja: drugojačije ne dade nam Bog utjehe, da postignemo ono, što želimo. Započnimo još učiti sve ono, što se, na koji mu drago način, tiče ovoga predmeta, te priznajmo istinu, ma gdje jê udesili. Ne mučimo se, hoteći dokazati, da su svagda i u svakom dogagjaju sve pape bile jednako odani istočnom obredu, te da je svaki njihov pripadni postupak bio najprikladniji. Kako mi nemamo ni prava ni dužnosti braniti, protiv istine, skromno življenje gdjekojih papa, tako nemamo ni dužnosti ni prava uzimati u obranu sve naredbe, što su ih izdali a spadaju na crkvene istočne stvari, pa bili oni najsvetijega života: ako i je istina, da su sve pape, u svojim odnosima s nekatoličkim kršćanima, bili vogjeni svetim namjerama, te da ih je u tim izvjesnim prilikama savjetovao razbor i iskrena ljubav k Božjoj Crkvi.

Nazočna će se knjiga baviti odnosima papa sa Slavenima nekatolicima.

Prvi Dio, koji će obuhvatat općene pojmove, te će biti kao podloga i razlog neposrednim odnosima papâ sa Slavenskim narodima, bit će podijeljen u slijedeća poglavlja:

I. Pogled na iskonsku povjest Slavena.
II—III. Obraćenje Slavena.
IV—V. Ćiril i Metod.
VI. Crkvena jerarhija u Rusiji.
VII. Vlast S. Petra u Isukrstovoj Crkvi, i liturgjiske knjige Slavena.
VIII. Raskol u Rusiji.
IX. Rasulo raskola.
X—XI. Bogoslovno pitanje.
XII. Uspjesi „Grčkoga pravoslavlja“ megju Slavenima, osobito u Rusiji.
XIII. Kako poimaju odregjenje Rusije njeni spisatelji.

Drugi će Dio imati slijedeća poglavlja:

I. Odnošaji Rusije s Rimom do Florentinskog sabora.
II. Odnošaji Rusije s Rimom od Florentinskog sabora do smrti Vasilija III (1439—1533).
III. Odnošaji Rusije s Rimom pod vladom Ivana Groznoga (1533—1584).
IV. Odnošaji Rusije s Rimom do konca vladanja Sofijina (1584—1689).
V. Petar Veliki (1689—1725).
VI. Nasljednici Petra Velikoga do Katarine II (1725 do 1762).
VII. Katarina II (1762—1796).
VIII. Pavao I i Aleksandar I (1796—1825).
IX. Nikola I (1825—1855).
X. Aleksandar II (1855—1881).
XI. Srbija od VII stoljeća do smrti Stjepana Prvovjenčanoga.
XII. Srbija od smrti Stjepana Prvovjenčanoga do 1389.

XIII. Srbija poslije 1389, i Srbi Austro-Ugarskoga carstva.
XIV—XV. Crna Gora.
XVI—XIX. Bugarska[22].

Stari su govorili, da je svaka knjiga savršena, kad odgovara svome natpisu. Pisac nazočnâ djela posve je daleko od toga; osim toga, on vrlo dobro znade, tko gradi kuću na trgu, ili je gradi visoku, ili je gradi nizoku. Megjuto on moli čitatelja, da uzme na um cilj djela, koji je, da naznači činjenice, s kojima su pape došle u neposredni dodir sa Slavenskim narodima Grčke vjeroispovijesti. Toga radi religiosna i prosvjetna povjest ovih naroda u njegovu je djelu stvar sporedna, upotrebljavana kaono pomagalo, da bi izjasnio tê činjenice i osvijetlio spomenike. Zato pisac nije osjećao potrebe, da bi uzeo naročito proučavati sve nove pronalaske učenjakā[23], što se tiče pojedinôstî Slavenske povjesti: ne poriče po tom mogućnost, da se ne će gdjekoja povjesna misao, od njega izložena u knjizi, potpuno slagati s onim, što su o tom predmetu noviji pisci napisali. To u ostalom ne bi moglo nauditi glavnome zadatku.

[22] Što se tiče Balkanskih Država činilo mi se udesno i potrebito nastaviti do naših dana povjest njihovih odnosa s Rimom, kako radi njihove bliskosti i zajednice interesâ s našim Srbima, tako jošte i radi toga, što tî odnosi dobiše svoju vlastitu i značajnu fisionomiju istom pod sadašnjim gospodarima i vladama. Dok Rusija, budući pod Aleksandrom II dovršila djelo raskatoličenja unijatâ, njeni odnosi sa S. Stolicom, u jednu su se ruku staložili, ostajući, od to doba, u suštini isti: te će besumnjivo ostati još dugo vremena. Rašta, koje da uštedim vrijeme, koje da ne trudim i ne trošim, smatrao sam, da mi ne treba dalje o njima govoriti.

[23] Tako, i za isti razlog, pisac je držao, da može činiti pišući svoje djelo: *Cesarizam i Bisantizam u povjesti istočnog raskola;* čiji zadatak, jasno istaknut u Uvodu, pa i u samom natpisu, bješe dokazati, s povjesnim spomenicima i činjenicima, uticaj cesarizma i bisantinizma u postanku, razvoju i ovjekovječenju Focijeva raskola. Prava Povjest istočnog raskola, kao ni filosofična Povjest cesarizma i bisantinizma u sebi, nije ulazila u osnovu njegove radnje. — Ovoj bilješci dala je povoda jedna skorašnja vrlo ružna mistifikacija.

SINJ, 31. prosinca 1896.

POGLAVLJE I.

Pogled na iskonsku povjest Slavena.

Slaveni! Ovaj snažni ogranak velikoga stabla Indoevropskoga, ova nebrojena porodica, koja je već svoje gospodstvo raširila od Adrijatičkog mora do Behrinskog tijesna, od Baltika do Kamčatke, jezikom koje govori preko sto milijuna[1]; Slaveni, kažemo, jer su pozvani, da postanu u rukama Promisla jedan od najznamenitijih činilaca buduće sudbine svijeta, za jedne su predmet nježnih trepeta srca, milih ganuća, veselih i ružičastih nada, a za druge straha, tjeskobe, duboke mržnje. Sama Crkva, od vijekova, jednako vodi brigu o njihovoj sreći i posvećuje im dobar dio svojih apostolskih skrbi i materinjega briženja, tražeći, da ih sabere u Isukrstovu ovčarnicu, te vodi putem, koji svršuje u vječnom blaženstvu, ne udeći bilo kako njihovu vremenitom boljinku, ili njihovim političkim težnjama; dapače blagosiljajući naprijed razvitak, koji će se, polag povjesnih zakona, da ispuni od njihova plemena.

Radi cilja, koji smo s ovom knjigom sebi postavili, bit će potrebito, da se ukratko osvrnemo na podavnije povjesne mijene Slavena, a mi ćemo to u ovome poglavlju toliko radije učiniti, koliko povjest, osobito iskonska, Slavenskih naroda nije tako općenito poznata, da bi letimični pogled mogao biti zališan.

Poslije naučnih istraživanja najglasovitijih Slavista, megju koje treba imenovati Šafařika, može se držati za stalno, da Neuri (Νευροί) i Budini (Βουδῖνοι), o kojima govori Herodot[2],

[1] Godine 1886 Slaveni u Evropi, po broju duša, bijahu ovako razdijeljeni: Rusâ 65,602.000; Poljaka 11,448.000; Čeha i Slovaka 7,220.000; Hrvata i Srba 6,030.000; Bugara 5,500.000; Slovena 1,300.000; Soraba ili Srba Lužičkih 131.000; Kašuba 111.000.

[2] *Histor.* L. IV, c. 100 sgg.

*

nisu bili drugo do stari Slaveni. Ta dva imena, koja su Slavenskoga postanja, a u našem pradavnom jeziku kao da znače, prvo: *doljani*, drugo: *ljudi, koji žive u kolibama*, može biti, da je otac povjesti naučio u svom znanstvenom putovanju, koje nam on sam opisuje, imenito za svoga boravka u Olbiji, gradu, koji nije ležao daleko od današnjeg Nikolajeva, pri ušću Buga u Crno more. I Plinije[3] pominje Neure i Bodine, a tako isto Ptolomej u svojoj Geografiji, zovući ih s malo preinačenim oblikom Novari (Ναύαροι) i Bodini (Βωδινοί)[4]. Nema pak sumnje, da su Venedi Plinijevi, Veneti Tacitovi, Vendi Ptolomejevi[5] doistine Slaveni. Sva plemena Germanska postojano su Slavene nazivali Vendima ili Vindima; još i sada Nijemci zovu Windenima ili Wendenima Slovence po Kranjskoj, Koruškoj i Štajerskoj, kaošto Lužičke Srbe ili Sorabe. Pa kako je Rimski svijet imao posla s Germanima, pomenuti pisci preko njih su saznali za rečeno ime.

U Geografiji Mojsija iz Khorena, pisca IV vijeka, Slaveni se nalaze nazvani pravim njihovim imenom, ali pripadno mjesto očevidni je umetak novijega vremena. Jornand, koji je pisao svoju Povjest o polovini VI vijeka, označuje Slavenske narode riječju *Sclavini* i *Sclavi*[6]. Prvi oblik upotrebljava i Prokopije (Σκλαβηνοί)[7] suvremenik Jornandov. Slaveni su u iskonu sebe zvali *Slovenima*.

Današnja postojbina Slavena bijaše istočna Evropa, koja je istovetna sa srednjoevropskom Rusijom: duž rijekâ Buga, Dnjepra, Dnjestra i Dona. Sjedili su, po prilici, u onome prostoru, što bismo na zemljovidu mogli zapasati jednom crtom, koja bi pošla od Kijeva do ušća Oke, nedaleko Nižnijega Nov-

---

[3] *Hist. Nat.* L. IV, c. 12.
[4] *Georg.* L. III, cap. 5, p. 73.
[5] Plinius l. c. cap. 13; Tacitus, *Germania* c. 46; Tolomaeus l. c.
[6] Jornandes, *De Rebus Geticis*, cc. 5. 23.
[7] Procopius, *De Aedeficiis* L. IV. Opp. (E. Bonn) III, p. 264. 293. 304.

goroda, pa bi od ove točke, obrćući se k zapadu te presijecajući blatnu visoravan Valdeje, stigla u zaliv Rige, zatim bi od ušća južne Dvine sašla do Njemena — izuzevši krajeve što nastavaju Litavci uzduž Baltičkog mora, — a sa južnozapadne strane bi tekla pored Karpata i gornje Visle, da se k podnevu produlji put Buga i Kijevskih okolina.

Kazuje nam Jornand, da je Ermanarik, Ostrogotski kralj, podjarmio, osim drugih naroda, i Venete[8], to jest, Slavene. To se dogodi oko god. 350. Od istoga pisca doznajemo, da su četvrt vijeka kasnije, Uni, vogjeni od njihova vojvode Balamira (ili Balambera), potukavši u ratu Ermanrikovu vojsku, postali gospodari južne Rusije te narôdâ što su ondje prebivali: — a to se zna i Slavena. Novi gospodari u brzo se namjeste sa Slavenima, i ostave im slobodno, da vladaju sami sobom po svojim zakonima i da slušaju svoje knezove, ali pod pogodbu, da plaćaju godišnji danak u novcu i pomažu s pomoćnim četama u ratno doba.

Malo poslije nasljednik Ermanerikov, po imenu Vinithar, prije nego će pokušati bojnu sreću s Hunima, krene protiv Slavena i potuče ih; pa zasužnjivši njihova kneza Božu, s njegovim sinovima i sa sedamdeset druge velike gospode, da ustravi ostale, dade ih objesiti[9]. Slijedeće godine (384?) Vinithar plati skupo toliku okrutnost, jer Balamber, Hunski poglavica, nadbivši ga u ratu, svojom ga rukom posiječe[10].

Istorici se ne slažu bilježeći doba, kad su Slaveni stali iseljavati iz svoje domovine; niti li se pouzdano zna, šta ih je nagnalo tražiti tugje krajeve. Treba spomenuti, da su oni bili pocijepani u različita plemena, nepodručna jedna drugima, još prije nego će započeti ovaj dogagjaj. Seobu su stvorili oni, što nasta-

[8] JORNANDES O. c. cap. 23.

[9] . . . regemque eorum, Box nomine, cum filiis sui et septuaginta primatibus in exemplo terroris cruci adfixit. JORNANDES c. 48.

[10] JORNANDES, c. 5.

vahu u južnim krajevima zemlje, koju smo opisali, i to ne jednim mahom, nego postupno. Učeni profesur Drinov, priličnim dokazima tvrdi, da su Slaveni počeli naseljavati Balkansko poluostrvo prije velike seobe naroda, i da je ovaj pokret potrajao za trista godina, od početka III pa do VI vijeka. Mi volimo držati s drugim piscima, da su Slaveni, tek pri izmaku petoga vijeka, krenuli da traže novu domovinu, jer im stara postala tijesna i nepogodna. Jedne pritegoše vele lijepe i pukle Dunavske ravnice, koje tada bijahu puste; dok drugi kretoše prema zapadu, ka krajevima bolje njima poznatima. Ovo su Poljaci, Česi, Lužički Srbi ili Sorabi te već izumrli Polabi, ili ona Slavenska plemena, što su sjedjela na zemljištu izmegju Sale, Labe (otuda ime *Polabi)* i Odra. Prvi bijahu pregji južnih Slavena, koji se dan danas dijele na Bugare, Srbe, Hrvate i Slovene.

Na početku šestoga stoljeća, nalazimo Slavene već gospodarima obala sjevernoga Dunava, gdje sjede u Daciji, ili u zemljama, što danas zovemo Rumunjskom (Moldavija i Vlaška), Erdeljom i Temešvarskim banatom. Jornand[10] i Bizantinski pisci dijelili su ih u dva plemena: Slavene (Σκλαβηνοί ili Σθλαβηνοί) i Ante (Ἄνται). Prvi su prebivali u zapadnim stranama, a drugi u istočnima. Naučnjacima pak nije još pošlo k ruci odrediti granice izmegju jednih i drugih. Car Justinijan I, koga su zapadni istorici, oslanjajući se na Tonka Mrnjavića, do nedavna pogrešno držali, da je bio rodom Slavenin, činio je, što mu je bilo moguće, da zapriječi tim varvarima, da ne bi prešli preko Dunava. Ali je carstvo Rimsko-Istočno bilo već tako istrošeno, da im zadugo nije moglo odolijevati. Slaveni, prešavši Dunav, plijenjahu po Mesiji, Trakiji i Maćedoniji. God. 550 osvoje Toper, primorski grad u Trakiji[11], a na koncu šestoga vijeka zavladaju pokrajinama ispod Dunava, koje su stoga još od VII vijeka, Bizantinci počeli zvati Slavenijom (Σκλαβινία)[12].

[10] JORNANDES, c. 5.

[11] PROCOPIUS, *De Bello Gotico* L. III, c. 38. Opp. II, p. 442; *De Aedificiis* L. IV, c. 11. Opp. III, p. 304.

[12] THEOPHANES, *Chronographia* an. 649. Opp. I, p. 530.

Godine 578 veliko mnoštvo Slavena poplavi Heladu. Druga provala dogodila se god. 589; ovaj put Slaveni prodru u Peloponez i tu se nastane. Kroz dva slijedeća vijeka, navirali su Slavenski narodi u više mahova: stoga je Porfirogenit rekao, da se je za vlade Konstantina Kopronima sva Grčka zemlja poslavenila i povarvarila (ἐσθλαβώθη δε πᾶσα ἡ χώρα καὶ γέγονε βάρβαρος)[13]. Ovi Slaveni Helade i Peloponeza, s vremenom izgube svoje ime, jezik i narodnost, te se pretvore u Grke, ostavivši ipak tragova svoga života u premnogim topografičnim imenima današnje Grčke.

Jednaka sreća, ali relativno u vrlo kraćem vremenu, zapadne Bugare, nomadski puk Finskoga plemena, a po nekim znatnim piscima, potomke Hunâ. Prokopije, pisac VI vijeka, bilježi ih ovim imenom[14], a Jornand zove ih pravim njihovim imenom[15]. God. 482 car Zenon pozovne ih u pomoć protiv Gota. Bugari, malo poslije, raskinuvši savez s Bizantom, potuku u jednoj bici, kod strmenitih bregova rijeka Zurte, Grčku vojsku, pa onda u dva puta (499 i 502) opljačkaju Trakiju, koju više nitko nije branio. Potom morali su pasti pod Avare. Na početku VII vijeka bili su podijeljeni u dva plemena. Oni što su nastavali uz obale Volge (istočni Bugari) osnuju dosta jaku državu, koja se je održala do XIII vijeka. U desetome vijeku oni su bili Muhamedove vjere. Sjeverni Bugari, blizu petina cijeloga naroda pod knezom Isperihom (Asparuh), krenu god. 687 iz svojih zemalja, a god. 679 bili su već prešli Dunav i provalili u Mesiju. Naravno je, da su imali krvavih okršaja sa Slavenima; ali neprijateljstva nisu zadugo trajala. Bugari, osnovavši bugarsko-dunavsku državu (680), prinude Slavene, da je priznadu i u nju se prikupe. U ostalome pod-

[13] CONSTANT. PORPHYROGENITUS, *De Thematibus*, L. II, *Peloponnesus*. Opp. III, p. 53.

[14] PROCOPIUS, *Historia Arcana* c. 18. Opp. III, p. 108.

[15] . . . distenduntur supra mare Ponticum Bulgarorum sedes, quos notissimos peccatorum nostrorum mala fecere. JORNANDES c. 5.

nijeli su narodni utjecaj pobjegjenih te kroz dva vijeka izgube sasvim svoj jezik i narodnost, postanu i oni Slaveni, sačuvavši staro svoje ime. U prvim decenijama devetoga vijeka vladalačka porodica počela se slavizirati. Tri sina Omortagova (oko god. 820) imali su Slavenska imena: Vojin, Zvanic i Malomir. Pod carovanjem Simeonovim (893—927), dok u Bugarskoj cvjeta Slavenska književnost, o Bugarskoj se i ne govori; niti li od tog vremena ima spomena o njoj u spomenicima. Nama nisu poznate do gdjekoje riječi starobugarskog jezika, koji je Hilferding pokušao istumačiti Madžarskim jezikom ne uvjerivši filologe, da je pogodio u biljegu.

U drugoj polovini devetoga vijeka, Bugarska država obuhvaćala je velik dio i današnje Srbije istočne; pa još, preko Save, protezala se do u Srijem, a takogjer i u južnu Ugarsku.

Hrvati i Srbi, dva srodna plemena, sjedili su na jugozapadu Rusije, jedni pokraj drugih. Mnogo je vjerovatno, da su jednovremeno ostavili svoju drevnu postojbinu, i ako se iseljavanje nije dogodilo od jednoga puta, nego se povlačilo za nekolike desetke, počevši od polovine šestoga vijeka. Ova se plemena ustave u donjoj Panoniji, u današnjoj Baranjskoj županiji Ugarskoj i naokolo. Kada su Avari postali gospodari čitave Ugarske (god. 568), naravno je, da su Hrvati i Srbi potpali pod njihov jaram. Ali kako su Avari dopuštali podjarmljenim narodima širiti se, kud su god htjeli, Hrvati i Srbi stanu prelaziti Dravu i zauzimati današnju Hrvatsku i Slavoniju, a otuda dalje se širiti u sve one krajeve, u kojima i danas žive, osvajajući pomoću samih Avara starosjedilačka razasuta plemena Celta i Ilirâ a, u Dalmaciji, stara Rimska naselja, kojima osvoje glavni grad, Solin (poslije god. 610). Toma, arcigjakon Spljetske Crkve, kaže da su baš Hrvati zauzeli ovaj grad[16]. Medjutim Hrvati i Srbi osvoje, osim Hrvatske i Slavonije, vas zapadni kraj Balkanskog poluostrva naime: Kra-

[16] THOMAS ARCHIDIACONUS, Historia Salonitana c. 7 (Zagrabiae 1894.) p. 25 sq. Cfr. RAČKI, *Documenta Historiae Croaticae* p. 264 sq.

jinu, ili Tursku Hrvatsku, Dalmaciju, Bosnu i Ercegovinu sa sandžakom Novog Pazara, Crnu Goru, staru Srbiju (Kosovo) te današnju Srbiju. Tako se dogodi, da Hrvati i Srbi, koji su dva ogranka jedne same porodice ili naroda, kao i od pamtivijeka, u svojoj iskonskoj domovini, proslijediše živjeti u bliskom susjedstvu, prebivajući u megjašnim zemljama: Hrvati, naime, u okolinama, što leže izmegju Bojane na jugu, rijeke Bosne na istoku, Dunava i Drave na sjeveru, te rijeke Raše u Istriji i Jadranskoga mora na zapadu; Srbi, na istok Hrvatima, u krajevima što su omegjene Dunavom, Savom, Bosnom, Skadarskim jezerom, Šar-planinom i bugarskom Moravom. Prilično je, da je rijeka Vrbas, što teče krosred Bosne, a utječe u Savu, bila megja Hrvatskim i Srpskim zemljama[17].

Pokrajine, što su zauzeli jedni i drugi, pripadale su, sad zapadnome Rimskom carstvu, sad istočnom; ali kad u nje uljegoše naši pregji bile su u području istočnoga carstva. Po Konstantinu Porfirogenitu Hrvati bi bili oteli Dalmaciju Avarima carevim dopuštenjem. Okrunjeni pisac još pripovijeda, da je isti car, moljen od Srba, drage im volje odredio za postojbinu Srbiju i druge zemlje uz južnu Dalmaciju[18]. Takovo pripovijedanje nije drugo do neka vrsta povjesnog eufemisma, ako je tako prosto reći; jer su Hrvati i Srbi osvojili svoje nove zemlje i preko volje Grčkoga cara, kako sme vidjeli, da i drugi Slaveni bjehu osvojili Mesiju, Macedoniju, Trakiju, ne moleći prije za dozvolu u Carigradskoga Dvora.

Radi povjesno-geografičkog položaja zemalja, što su Hrvati i Srbi osvojili, može se reći, da su se naselili na megji dva svjeta, Istoka i Zapada; ali tako, da su se prvi više protezali k Zapadu, a drugi više k Istoku, ostavši prama tome jedni više izloženi utjecaju idejâ i zapadne prosvjete, a drugi onome Carigrada.

---

[17] Cfr. RAČKI, Hrvatska prije XII vijeka. *Rad* LVI, p. 73—74. 80—1. 84—87. 89—92. 94.

[18] *De Administr. Imperio*, c. 31. 32. Opp. (Ed. Bonn) III, p. 148. 153.

Da su Srbi i Hrvati odzamande, kao i sada, govorili jedan isti jezik, to je nesumnjivo. Sva različnost filološka stajaše u davnini, u gdjekojim govornjim razlikama: od kojih, čini se, da je glavna bila u izgovoru glasa ѣ (jat), koji su Hrvati izgovarali *i* a Srbi *e* ili *ie* i *je*[19].

[19] Ovdje se pisac, mislimo, poveo za Maretićem (*Maretić, Slaveni u davnini* str. 80—81). Isti Maretić, govoreći o dijalektičkoj razlici izmegju Srba i Hrvata, govori kao nagagjajući, jer kaže: „po svoj prilici". Nego i za ovo nagagjanje sumnjamo se, da li ima kakva povjesna temelja. Kako se jat (ѣ) kod Srba i Hrvata u davnini izgovarao teško je odrediti, jer su oskudni književni spomenici. Kada su Slaveni još odzamande došli u današnje krajeve te se razdrobi i u manja plemena, naravski je, da su se počeli i u jeziku malo a malo razilaziti, barem u njegovim glavnim osebinama; ali kako se je stari zajednički im ѣ cijepao ter kakva ga je sudbina vodila u VII, VIII i IX vijeku pa dalje, osobito kako se razvijao kod Srba i Hrvata, o tome nemamo nikakvih povjesnih spomenika, iz kojih bismo sa pouzdanošću mogli crpsti, da je u starini Hrvatski narod govorio *i* a Srpski *ie*. — Tek iz XII vijeka imamo pismenih podataka, a to su spomenici pisani Latinskim jezikom. Jagić je u IV svesci ‚Arhiva' dokazao, da u tim spomenicima nalazimo: *e* kao Refleks: ѣ; n. p. Belgrado (kod Zadra); Stenica, dedu (mjesto dѣdu) itd. (Cfr. Jagić, Arhiv IV p. 406.) Tako u glagoljskim spomenicima iz sjeverne Dalmacije XII i XIII vijeka nalazimo *e* (ako ne pišu ѣ) a ne: *i*. O tome imamo dokaz u Grškovića Apostolu, koji piše: otveštal, sveštan; a katkada piše: ѣ mjesto: *e*, što nagoviješta, da pisac istog spomenika nije pravio razlike izmegju: ѣ i: *e*. Takogjer u Jagićevim ‚Primjerima' imamo dosta primjera sa *e*: veza, seno; tako isto u Brčićevoj ‚Čitanci': vreme, peteh itd. Iz ovog doba čini izuzetak jedino Fragmenat jednog Časoslova (u Brčićevoj ‚Čitanci'), gdje nalazimo nekoliko primjera sa: *i*. Ali ovaj Fragmenat spada po svoj prilici u 14 vijek. U Istarskim spomenicima iz 14 i 15 vijeka (izdao Kukuljević) nalazimo pretežno *e*; n. p. ded, sused, stena; premrsil. U protestanskim knjigama 16 vijeka nalazimo nasuprot pretežnije *i*; tako u prvom dijelu Novog Zavjeta (iz g. 1562): ditića, zvizdu, mista; ali ipak ekavski primjeri ne iščezavaju: n. p. videli itd. Tako u Prorocima iz g. 1564, premda *i*, tako rekavši, gospoduje, opet nalazimo primjerâ i sa *e*. U "Vinodolskom statutu„ (XIII vijek) nalazimo pretežnije: *e* negoli *i*. U "Frankopanovoj listini„ (iz g. 1566) nalazimo mješovito: *e* i: *i*. — Kako je vidjeti, iz ovih primjera, slijedi: najstariji spomenici 12—13 vijeka upotrebljuju *e* za ѣ, ili ga naprosto miješaju sa ѣ; spomenici 14, 15 i 16 vijeka naginju na *i*; ali opet ne isčezava *e*. Prema tome, ako ne možemo s ovim spomenicima pri ruci reći, da su Hrvati kroz te odsjeke vremênâ bili ikavci ili bar čisti ikavci; ako osim

Megju Slavenima, što su na koncu V vijeka provalili u Daciju, jedan je dio, kako smo rekli, prešao Dunav i sio u pokrajine, što stoje ispod ove rijeke. Drugi je dio ostao u Vlaškoj i Erdelju. Ostali krenu, u drugoj polovini šestoga vijeka, na zapad, i nasele one predjele, što se steru na jugozapad Ugarske, i suviše: staru Karantiju, koja je obuhvatala današnju Korušku, Goricu, Primorje, Kranjsku, Štajersku te dijelove Ugarske i Hrvatske pogranične Štajerskoj. Odovle su se protegli do u Istriju i u Furlaniju. Ovi Slaveni sačuvali su do današnjega dana iskonsko ime njihova plemena: *Sloveni.*

Kada su Avari zagospodovali Ugarskom, Panonski Slaveni potpali su pod njihovu vlast; a spomenici skrozi šute o Panonskim Slavenima za sve vrijeme, dok je trajalo gospodstvo prvih, a to je kao reći od godine 568 do početka IX vijeka. Kada je Karlo Veliki slomio Avarsku silu, Panonski Slaveni izmaljaju na pozornicu povjesti. Bezimenjak Salcburški, koji je napisao u drugoj polovini devetoga vijeka (873) svoju knjigu *De Conversione Bagoariorum et Carantanorum*, ostavio nam je o njima dragocjenih vijesti. Mojmar, Moravski knez, zavadivši se sa Slovačkim velikašem, po imenu Prvinom, prisili ga, da pobjegne iz svoje zemlje, po prilici iz Nitra. Prvina utekavši se Ludoviku Pobožnomu, dobije od njega u leno okolicu oko rijeke Sale: to se dogodilo oko godine 840. Prvina na to prikupi oko sebe rastrkane Slavene po Panoniji, i osnuje državu s prijestonicom prozvanom *Urbs paludarum* (Njemački Moseburg), za koju se može, sva je prilika, držati, da se je nalazila blizu Blatnog jezera. Prvinina država obuhvatala je

toga nadodamo, da i dandanas, u živućem govoru, kod Istarskih čakavaca, nalazimo i *e* i *ie* (Milčetić, Rad, sv. 121): što onda da rečemo, pa bilo to i nagagjanje, o dubokoj starini Srbâ i Hrvatâ, nemajući nijedne pripadne domaće potvrde? A svrh svega toga znamo još zacijelo, da Slaviste prvoga reda, kao Jagić, drže ovu diobu Hrvatâ i Srbâ u davnini na ikavce i ijekavce pogrešnom i bestemeljnom; pa kaošto je zabačena stara teorija, da su Štokavci Srbi a Hrvati Čakavci, tako isto valja zabaciti i ovu, naime, da su Hrvati bili ikavci a Srbi ijekavci. *Prevodilac.*

veći dio današnje Ugarske, na jugozapadu Dunava, dopirući ća u istočnu Štajersku. Ludovik Nijemac, sin Ludovika Pobožnoga, prizna god. 848 Prvinu pravim gospodarem sve zemlje, koja mu je prije bila podijeljena kao leno.

Poginuvši Prvina u boju protiv Moravljana (862?), naslijedi ga na prijestolju sin mu Kocelj, koji počne koračati stopalama očevim. Njegovo vladanje, kaošto i oca mu Prvine, bilo očinsko i prosvjetno u isto vrijeme. Veli istorik Cantù, da Austrija duguje svoje prve prosvjetne početke ovim dvjema knezovima Slavenskim[20]. Kocelj je po prilici vladao do godine 874. Poslije njegove smrti Panonski Slaveni padnu pod Karlomanovu vlast, sina Ludovika Nijemca. Umrvši on (880), vladao je njima sin mu Arnulf, dok nije bio prinugjen (884) ustupiti Panoñiju Svetopuku, Moravskom knezu. Iza Svetopukove smrti (894), Arnulf opet dobije Panoniju a godine 896, pusti donji dio iste Braclavu, knezu posavske Hrvatske. Ove pomenute godine (896) prodru u Ugarsku Madžari, za koje su Müller i Peschel, s drugima, mislili, da spadaju na finsko-uralski hrek, ali baš ovih dana poznati orientalista Vamperi, profesur na sveučilištu Budapeštanskom, drži, da su pomiješani tursko-tatarski narod[21]. Bilo je sugjeno, da pod njihovim jarmom zatru se Panonski Slaveni; a budući da o njima povjest ćuti ća od početka X vijeka, treba reći, da ih je surova sila novih gospodara u kratko vrijeme istračila.

Istorik Longobardski Pavao Gjakon govori o Slavenima ili Slovenima Karantanije, a prve vijesti, što o njima iznosi, sežu se pod konac III vijeka. Rastavljala ih je od Bavarske rijeka Ems. Tasilo, Bavarski vojvoda god. 595 provali u njihovu zemlju, potuče ih te raširi svoje megje. U drugoj vojni, koju je vojevao proti njima druge godine, bude poražen; Slaveni isjekoše na

[20] Cantù, *Storia Univ.* (1887), V, p. 99.

[21] Vamperi je branio ovu tesu u jednome govoru držanom 5. ožujka 1896 pred skupštinom Društva geografičkoga. *Presse* (Zweite Ausgabe) 6. ožujka 1896. Ove godine Madžari slave milenij.

komade njegove dvije hiljade Bavaraca[22]. Nije prošlo mnogo vremena, a Slaveni pomoću Avara, kojima su bili podložni oplijene Istriju. S. Grgur Veliki, pišući god. 600 Maksimu, Solinskom biskupu, tuži se, da su Slaveni jur počeli provaljivati u Italiju, to jest, u Furlandiju[23]. Godine 603 Slavenska vojska, poslana od hagana Avarskoga, pomogne Agilulfu, Longobardskom kralju, da osvoji Kremonu, Mantovu i Padovu. Kroz god. 610 dvije Furlanske vojvode, Saso i Cacco, osvoje jedan dio pokrajina, gdje nastavaju Slaveni, te ih uharače. Oko god. 670 Slaveni provale u Furlaniju i podsjednu Cividale, ali su ametice potučeni. Početkom VIII vijeka napadnu ponovno Furlaniju, te se ovaj put opošte sjajnom pobjedom. Polom Furlanaca bio je tako strašan, da je izginula, ne samo sva vojska, nego je ostao mrtav na bojištu vojvoda Ferdulfo i svi plemići, što su s njime u boju bili. Nema se dvoumiti, da se Slaveni nisu okoristili tolikim uspjehom zauzevši istočnu Furlaniju. Oko god. 738 Rathis, vojvoda Furlanski, prodre u Kranjsku te jê pohara i veliko mnoštvo pod mač okrene.

Doznajemo od Salcburškog Bezimenjaka, kako su Slaveni, što življahu pod svojim knezovima, ali područnim Avarima, da bi se oprostili njihova ropstva, pozvali na pomoć Bavarce (740?); ali, mjesto samostalnosti, promijenili su samo gospodara, jer Bavarci, jači od njih, prisile ih, da priznadu vrhovno gospodstvo Bavarskoga vojvode, koji im je dašto namještao knezove domoroce, no takove te su se njemu milili. Tako Bavarci postave Borutu za nasljednika (750?) sina mu Gorazda, ovomu jednoga od njegovih rogjaka, po imenu Zlatimira, a po njegovoj smrti (770) imenuju Vladuha. Pod ovim knezom i Bavarci i Slovenci padnu pod Franačku vlast. Ova promjena sreće iz početka nije do-

---

[22] PAULUS DIACONUS, *De Gestis* Longobardorum, L. IV, c. 11. *Patrol. Lat.* (Migne.) T. XCV. col. 644.

[23] . . . de Sclavorum gente conturbor, quia per Istriae aditum jam ad Italiam intrare coeperunt. S. GREGORIUS M., Opp. (Ed. Migne) III, 1092.

nijela velika zla. Slovencima biše ostavljeni njihovi domašnji knezovi. Stoga nakon Vladuha knezovali su: Ingo, Pribislav, Cemikas i Etgar. Ovaj red stvarî trajao je do godine 830, a tada su njima stali vladati tugji knezovi. Od toga vremena Slovenci, kao narod, prestanu zasvagda imati svoju istoriju.

Česi, koje Fredegar, pisac VII vijeka, zove *Windi i Sclavi*, došli su malo a malo u Češku, ispražnjenu Markomanima. Ovo useljavanje slijedilo je kakvih 100 do 120 godina, to jest, od 470 do 570 ili 520. Povjest počinje o njima govoriti u prvim godinama VII vijeka. Kad su Avari zavladali Ugarskom (568) i Česi, za kratko vrijeme, postanu im podanici. Godine 623 ustane medju njima junak, po imenu Samo, koji okupi oko sebe narod i ohrabrivši ga, da pograbi oružje za svoju samostalnost, zavojšti na Avare i razbije ih u više bitaka. Česi priznadu Sama svojim knezom, a on je sretno vladao sve do svoje smrti (662). Samu je bilo jošte vojevati protiv Franaka. Budući mu podložnici jednoć osramotili i oderali jednu karvanu Franačkih trgovaca, njihov kralj Dagobert zaiska zadovoljštinu. Samo nije imao tolike vlasti, da svoje ljude prigne povratiti pokradeno; stoga tražio sklonuti Dagoberta, da sklopi prijateljstvo sa Slavenima. Pošto mu odgovori poslanik, da je nemoguće kršćanima, Božjim slugama, družiti se sa psima, Samo će na uvredljivi odgovor odvratit: „Ako ste vi sluge Božje, mi smo psi Božji; pa kad vi činite tolike nevaljalštine protiva Bogu, dopuštao nam je, da vas uijedamo“[24]. U ratu, što je potom slijedio, ratovali su uporedo Longobardi, kao Franački saveznici i Alemani, kao uharačeni podložnici. Ali Samo, sa svojim Česima oprije se junački, navali zatim na Turingiju, i kod

[24] Sicharius sicut stultus legatus, verba improperrii . . . adversus Samonem loquitur . . . dicens: Non est possibile, ut Christiani Dei servi cum canibus amicitias collocare possint. Samo e contrario dixit: Si vos estis Dei servi, et nos sumus Dei canes, dum vos assidue contra ipsum agitis, nos permissum accepimus vos morsibus lacerare, Ejectus est Sicharius de conspectu Samonis. — FREDEGARII SCOLASTICI CHRONICON c. LXVIII. *Patrol. Lat. Migne*, T. LXXI, col. 648.

Vogastiburga sjajno je nadbio Dagobertovu vojsku. Tada se je zbilo, da su razni Slavenski narodi stali se sabirati pod Samovo žezlo, kao Lužički Srbi, Karantonski Slaveni, a po prilici i Moravljani. Nego poslije njegove smrti, svi se ovi ocijepe od Čeha i počnu da žive samovlasno.

Oko god. 722 počne vladati u Českoj vladalački Dom Premislavov. Karlo Veliki pobjednik Avara i Saskonaca, pošlje protiv Čeha svoga sina Karla, koji ih razbije i prisili na plaćanje danka. Tako isto nalazimo, da je pri početku Borivojeva vladanja (872) Franačka vojska iznovice provalila u Češku. Nakon ovoga dogadjaja Česi pristupe pod zaštitu silnoga vojvode Morave, Svetopuka. Pošto umre Borivoj godine 894, njegovi sinovi Spitinjev i Vratislav, razdriješivši savez s Moravljanima, uteku se zaštiti Njemačkog kralja Arnulfa. Po njegovu umrću, Česi opet zadobiju samostalnost. Premislavov vladalački Dom održi se do god. 1306, naime, do smrti Većeslava V, koji bi smaknut od sešnaest godina, u Olumucu. Bibliografia Universale tvrdi kao stvar vjerovatnu, da valja tražiti potutkače ovome ubistvu u kući Habzburgovaca.

Moravljani i Slovaci, koji pripadaju Češkoj grani velike porodice Slavenskih naroda, došli su iz iskonske im domovine, u zemlje, gdje danas žive, po prilici u prvoj polovini VI vijeka. U davnini bijahu oni dva narodna plemena, kao, na primjer, Hrvati i Srbi[25]. Prvi su sjeli u gornjoj kotlini Morave, a drugi na sjeverozapadu današnje Ugarske, sastavljajući se s Moravljanima u trokutu, što ga čine Morava, Drevnica i mali Karpati. Istom na osvitu IX vijeka počinje ih pominjati istorija. Jedni i drugi, premda su sačinjavali jednu jeditu državu, pokoravali su se različitim knezovima i suknezovima, kako se doznaje od Hainharda, koji napominje *„primores ac duces Sclavorum circa Danubium habitantium“*. Čini se pouzdano, da

[25] Današnji Moravljani govore Češkim jezikom, a sadašnji jezik Slovački, i ako se ponešto razlikuje od Češkoga, naliči ovome više od ikojega Slavenskoga jezika.

su se Moravljani i Slovaci godine 803 predali Karlu Velikomu. Godine 805, Teodor hagan Avarski, područan u danku Francima, stane se moliti Karlu Velikomu, da bi mu dao zakloništa narodu s onu stranu Dunava, e bi ga oslobodio od Slavena (Slovaka), koji su mu strašno dozlogrgjivali. Karlo Veliki dopusti Avarima, da prijegju na sjevernu stranu Dunava, gdje bi bili van dodira sa Slovenima. Ali ni ovdje ih Slovaci ne puste na miru: toga radi Karlo Veliki vidio se prisiljen poslati god. 811 u Ugarsku vojsku, da ih razvadi. Godine 822 Moravljani oprave u Frankfurt svoje poslanike, da se poklone caru Ludoviku Pobožnomu. Prvi vojvoda Moravljana, koga pominje povjest jest Mojmar. Ovaj hotjevši postati sasvim samovlastan prema Francima, Ludovik Nijemac god. 822 dogje s golemom vojskom u Moravsku, pa svrgnuvši Mojmara, dade mu za nasljednika njegova sinovca Rastislava (ili Rastica). Novi knez, ne manje od strica, živo se starao oko samostalnosti domovine. Hineći mir, smišljao bojne osnove; pa kad je vidio, da može izmjeriti svoje snage s onima Franaka, odreče im danak. Ludovik digavši se protiv njega (855), jedva na jedvine jade mogao uzmaći. Rastislav, da mu odmasti njegova pustošenja po Moravi, prebrodiv Dunav, pohara Franačke pokrajine, ne mogavši mu dořvati ni tri njihove vojske. Ludovik nasrne iznova god. 864, jakom vojskom, na Moravu, te nàgnâ Ratislava, da mu obeća vjernost. Godine 868 Slaveni na svoj granici digli se na oružje: ali se Moravljani pokažu bješnji od drugih, to jest Čeha i Lužičkih Srba, i polome dvije ogromne vojske Njemačke, koje su vodili dva sina Ludvikova, Karloman i Karlo.

Ne mnogo poslije Rastislava izdade jedan knez Moravski, isti njegov sinovac Svetopuk, koji je ća od god. 863 imao pod vrhovnom vlašću Rastislavavom, zasebnu kneževinu, a knezovao je, kako se čini, u Slovačkom gradu Nitri. Da usjedne na stričev prijesto, Svetopuk preda se u zaštitu Karlomanovu, pa uhvativši Rastislava, dade ga njemu u ruke, a ovaj pošlje u Regensburg, kralju Ludoviku, svomu ocu, koji mu iskopa oči

i zatvori ga u manastir (870). Franci ipak nisu htjeli dati za nasljednika Rastislavu izdajicu Svetopuka, nego povjere upravu dvojici Njemačkih grofova. Zato se Moravljani pobune. Kralj Ludovik, da ih prižene na posluh, pošalje protiv njih Bavarsku vojsku, koju je vodio sam Svetopuk. Ovaj, da bi osvetio uvredu, što su mu Franci učinili, došav u Moravu, okrene oružje protiv Nijemaca, i za kratko vrijeme istjera ih sve iz svoje domovine. Narod pak, videći njegovo junaštvo i mržnju na Nijemce, vrlo rado primi ga za svoga gospodara (871).

Godine 872 Karloman napadne Svetopuka, ali bi odbijen. Stoga Svetopuk poleti za njim u potjeru i bio bi mu uništio svu vojsku, da nisu, u dobar čas, njegovu suparniku, stigle čete, poslate u pomoć od kralja Ludovika. Rat dovrši Forheimski mir (874), koji Nijemci predlože, a Svetopuk primi. Prije nego se ovaj mir naruši umre kralj Ludovik (876), a i Karloman (880). Čini se, da se je prijateljstvo sve više utvrgjivalo, jer je Svetopuk (876) kumovao na krstu sinu Arnulfovu, vanbračnome sinu Karlomanovu, koji pregje bješe numjesnik u Panoniji i Karantaniji, potom Njemački kralj, a napokon i Rimski car (896). Kumčetu Svetopukovu nadjenu njegovo ime, koje se po njemačku izgovaralo Zventibald. Nije valjada prošlo više od godine, a dva se prijatelja zavade poradi njekih Njemačkih grofova, budući Arnulfo branio jedne a Svetopuk druge.

Godine 883 pukne megju njima rat. Svetopuk navali na Panoniju, koja je pripadala Arnulfu, i grozno je pohara. To učini i druge godine, te mu razbi vojsku. Car Karlo Debeli pomiri dva takmaca. Svetopuku je ovaj mir pribavio Panoniju, a Arnulfo je ostao gospodar same Karantanije. U ovo su vrijeme Cesi bili podložni žezlu Svetopukovu, a po svoj prilici i susjedna plemena Polapskih Slavena, što su nastavali dulj rijeka Labe i Odre.

Mir, o kome smo pomenuli, nije bio dugovječan. Arnulfo, sdružen s Madžarima upadne god. 891 u Moravu, pa je stane paliti i žariti. Jednakom žestinom obnovi boj dvije godine ka-

snije (893). U godini 894 umre Svetopuk. Neposredne posljedice njegove smrti bile su, što su Česi postali samostalni, a Polapski Slaveni ocijepili se od Moravske. Arnulfo je docnije dobio opet Panoniju.

Na početku X vijeka Madžari su dva puta prodrli u Moravu, pod Mojmarom II, sinom i nasljednikom Svetopukovim. Godine 907 zadali su joj smrtni udarac, potukavši do nogu, u strašnoj bici kod Požuna, Mojmorovu i Njemačku saveznu vojsku. Od to doba povjest više ne spominje države Moravske.

Plinije, na mjestu, koje smo jurve spomenuli, pod imenom Venedâ govori o Slavenima, što su prebivali sa Scirima i Hirima, dvjema plemenima Germanskim, nedaleko od rijeke Visle. Pa i Venete Tacitove treba tražiti oko ove rijeke, u današnjoj Galiciji i istočnoj Poljskoj Ruskoj, jer ih on stavlja megju Peuhe, što su nastavali kod Karpata, i Fine, naselice sjeverne Rusije. Veneti ova dva pisca ne mogu označiti vascijelu porodicu Slavensku, koja je već u ona vremena bila tako mnogobrojna, da je ne bi mogle uzdržati zavislanske zemlje, koje su, povrh toga, nastavali drugi narodi. Ovi su Veneti dakle Poljski Slaveni. Naseona jezgra ovoga naroda sjedi u okolinama duž Visle; a ova rijeka, izuzevši najdonji dio, gdje žive Nijemci, prava je rijeka Poljska.

Nitko dosele nije znao naznačiti doba, u koje su Poljaci došli u svoju novu postojbinu. Valjada su se počeli u nju useljavati, kadno su zapadni Slaveni krenuli iz zemalja, što su u davnini bile im zajednička domovina. Oni su, poslije Rusa, najveća i najznamenitija grana Slavenske porodice. Radi svoje prosvjete i radi slavne im prošlosti spadaju megju najglasovitije narode Evrope, Ipak njihova vjere dostojna istorija započinje tek u drugoj polovini X vijeka, mnogo poznije od one drugih Slavenskih naroda, koje smo do sada spomenuli.

Isprave spominju u X vijeku Poljski grad Gnjezno na zapadnoj obali Visle. Ovdje su sjedile prve narodne vojvode. Oko

godine 960 počeo je vladati Poljacima knez Mečislav, od porodice Piast, te je vladao do godine 992 nad zemljama, koje su sačinjavale veliku Poljsku (Poljske zemlje, koje danas pripadaju Prusiji i Rusiji); a u Maloj Poljskoj (Galiciji) knezovali su sitniji posve samostalni knezovi, sve dok nisu Česi zavladali zemljom. Mećislav ratovao je više puta s Nijemcima, naime sa prva tri Otona; ali mu nije pošlo za rukom stresti njihov jaram, niti dobiti zemlji samostalnosti. Poslije njega nastupi Boljeslav Veliki ili Hrabri, koji je stekao svomu prijestolju najveći sjaj, i postao kroz kratko vrijeme strašan svojim neprijateljima. Papa Silvestar II udijeli mu kraljevski naslov, a Oton III oprosti ga poklonstvenih iskaza prema carstvu. Godine 999 osvoji Malu Poljsku, izuzevši grad Premisalj, s njegovom okolicom, koju je Ruski vojvoda Vladimir bio već (981) podvrgao svojoj vlasti, pa pridružio svomu kraljevstvu, i ako za malo vremena, i Česku. Boljeslav nadbije u mnogim bojevima Jaroslava, Ruskoga vojvodu, a zauzme i Kijev. Rusi ga prozovu Hrobri (Hrabri): nadimak, koji su mu istorici sačuvali. U njegovim osvajanjima ništa ga nije moglo zaustaviti. On pokori sjevernu Germaniju: predio, u kojem su Slaveni jednoč sjedili uz rijeku Labu, tako isto i Holstein, i gotovo vas Cimbrički Kersonez plaćao je danak Poljskoj. Ovaj knez nastojao je, da u njegovim knežinama caruje pravda i mir, stvarao dobre zakone te izabrao vijeće od 12 mudraca, koji su bili posrednici izmegju puka i krune, ostavivši glas jednoga od najvećih vladara svoga vijeka. S Kazimirom III izumre u godini 1370. vladalački Dom Piastâ, toliko mio Poljacima. Poslije nekoliko promjena započne vladati kuća Jagelona, koja se je održala na prijestolju do godine 1572.

U svoj sjevernoj polovini današnjega carstva Germanskog, neko pet ili šest vijekova prije, Nijemci su živjeli pomiješani sa Slavenima. Deset ili jedanaest vijekova natrag, Nijemaca nije bilo ni malo ni vele u svim onim krajevima; nego su

Slaveni ondje stanovali kao u krajevima, koji su samo njima pripadali. Zapadna Prusija, Pomoranija, Branibor, pokrajina Saksonija, jedna od najbogatijih u Pruskoj državi, kraljevina Saksonija, vojvodina Anhalt, istočni dio Hanovera, dvije vojvodine Meklenburg-Šverin i Meklenburg-Strelitz, južnoistočne okoline Šlezvig-Holštajna, otoci: Pehmaren, Rügen, Usedom, Wolin bile su ća od IV vijeka Slavenske zemlje, iz kojih su Nijemci, u potonjim vijekovima, što oružjem u ruci, što svojim naseljima i posilnom germanizacijom, istrijebili Slavensku stihiju.

Ovi Baltički Polapski Slaveni dijelili su u četiri glavne grane: Ljutići ili Veleti, Brodići, Polapski Srbi i Pomorci. Svaki ovaj ogranak opet se je raspadao u više ili manje plemenā; a svako je imalo svoje posebno ime.

Ljutići, koji su obuhvatali jedanaest plemena, živjeli su uz Baltičko more, od rječice Recknitz do Odra. Njihova sjeverna granica bila je isto more, a južna ona crta-krivulja, koja od grada Magdeburga, prelazeći Branibor, dopire do Odra. Ljutićima je pripadalo pleme Rujanci ili Ranci, tako prozvani po ostrvu Ruja, koje se danas zove Rügen. Bili su oni najznatnije pleme megju Baltičko-Polapskim Slavenima, ne samo stoga što su bili na glasu junaci, već i stoga što se u njihovu gradu Arkoni nalazio Svetovidov hram, kojemu su, kao svomu najvećemu bogu, dolazili na poklonstvo Slaveni iz svekolike Germanije. — Godine 1404. umro je na ostrvu Rujana posljednji čovjek, što je govorio Slavenski.

Bodrići, sa sedam plemena, živjeli su u krajevima, Ljutićima na zapadu: to jest, u sjevernoj polovini Meklenburg-Sverina, u vojvodini Launenburga, i u jugoistočnom dijelu današnjega Slesvig-Holštajna. U prvim desecima našega vijeka iščezli su posljednji tragovi Bodrićskih Slavena; a dugujemo glasovitome Leibnitzu, što su u posljednjem času sabrane nekolike stotine riječi, koje su, s jednom svadbenom pjesmom i s Očenašom, cigli spomenik jezika drevnih Bodrića.

Polapski Srbi, koji su se dijelili u tri plemena, živjeli su iznad Češke, medju rijekama Salom i Bobrom, u današnjoj Lužici, gornjoj i donjoj, kao i na onome zemljištu, što leži izmedju Labe i Sale u Anhaltu, dori do okoliša Zerbsta.

Pomorani su prebivali medju Odrom i Vislom, stižući na jugu crtu, što čini Netze, od Bromberskoga sreza do ušća tê rijeke u Vartu. Bez sumnje i oni su se cijepali u više plemena, ali im ne poznajemo ni imena, a kamoli granica.

Ovdje nam treba pomenuti Kašube. To je jedino pleme, koje postoji i sada i broji oko 100.000 duša. Kašubi žive u sjevernim okolinama donje Visle i dopiru do Baltičkoga mora u sjevernoj Prusiji i Pomorju. Neki etnografi smatrali su ih kao jedan ogranak Poljski; ali je posve nalik istini, da su oni ogranak davnih Pomorana.

U ratovima Karla Velikoga protiv Saksonaca (772—804), dok su Bodrići, kao njegovi saveznici, naporedo s njegovim četama vojevali, Ljutići su napadali i pustošili njihove zemlje; ali su za to platili. Godine 789 Karlo Veliki zavojšti na nje, a s njime se sjedine ne samo Bodrići, nego i Polapski Srbi. U Ljutićskim se zemljama stalo dakle sjeći i paliti. Ljutići razbijeni u boju, sklone se na savez i združe se sa Saksoncima. Zavrgnuvši opet krajinu, pogube Vučana (Viltzon) Bodrićskoga kneza, kad je prelazio Labu igjući u pomoć Karlu Velikomu. Godine 808 Danski kralj Godofrid, dogovorivši se sa Ljutićima, provali u Bodrićske zemlje te ih pohara, a narod prisili da mu plaća danak. Nije mnogo prošlo a Draško, vojvoda Bodrića, pomagan Saksoncima, osveti im se. Provalivši megju Ljutiće strašno im zemlje opustoši; ali kad se približavao Danskim granicama, Godofrid pošalje krvnike, koji ga ubiju. Godine 811 i 812 nanovo je vojevao Karlo na Ljutiće i pokorio ih.

Za kraljevanja Ludovika Pobožnoga (814—840), Baltički i Polapski Slaveni bez prekida su ratovali jedni protiv drugih. Kad bi se nasitili zakolja i ubistva, trkahu ka kraljevu dvoru, da se žale na svoju braću, a kralj bi ih za čas izmirio, ski-

dajući im knezove i namještajući po volji druge. — Već od tih vremena nesloga je kakodemon naroda Slavenskih. — Kao da su se htjeli usavjetovati za posljednjih godina Ludovika. Pomire se s namjerom, da bi postali samovlasni. Doduše poslije smrti Ludovika Pobožnoga nisu htjeli više plaćati danka. Radi toga Ludovik Nijemac zavojšti na Bodriće, koji su se hrabro branili; ali ostavši na razbojištu njihov vrhovni vojvoda Gostomisalj, morali su se pokoriti. Malo zatim dignu se, a Ludovik pokuša bojnu sreću protiv njih kaošto i protiv Polapskih Srba; ali nije mu pošlo za rukom sasvim pokoriti ni jedne ni druge.

Od toga vremena Polapsko-baltički Slaveni vojevali su bez konca. Povjest pominje vrlo krvave bojeve izmedju Nijemaca i Slavena pod Henrikom I (919—936), pod Otonom I (936 do 937), pod Otonom II (983—1002), pod Konradom II (1024 do 1039). Ovi bojevi stali su milijuna žrtava i prolili na potoke krvi ljudske, jer su se Slaveni borili očajano za svoje ognjište, za svoju slobodu i svoj narodni život. A zato što su Nijemci njima hotjeli oteti sva ova dobra, i kršćanstvo, koje su im htjeli nametnuti, kako ćemo vidjeti docnije, bilo je mrsko Slavenima. Bio je jedan čas, pri početku XII vijeka, te se je sreća nasmiješila ovim ubogim pucima. Ali taj vajni smiješak bio je varav i lažan. Bijaše predigra katastrofe, koja je hitno imala da slijedi. Henrik, vojvoda Bodrića (1093—1120) snažnom rukom bio je sakupio pod svoju zapovijed i Ljutiće i Pomorce. Ali iza njegove smrti, ovi i oni, razvežu politički vez, što ih je sjedinjivao u jedno tijelo s Bodrićima, pa se povrate samostalno živjeti.

Megjutim godine 1158 Albrecht Medvjed, markgrof Brandeburški provali u Ljutićske zemlje i osvoji ih. Pretvorivši Slavene u kmetove, razda im zemlju medju svoje Nijemce. Dvije godine kasnije učini isto sa zemljama Bodrićkim Ludovik Lav, vojvoda Saksonski. Godine 1168 Danci osvoje ostrvo Rujane, a na početku XII vijeka padnu pod njihovu vlast Pomorci i

istočni Ljutići. Njekošnji junaci postanu težaci svojih satritelja: od boraca za svoju slobodu i samostalnost gle ih sada kako su samo prosti kmetovi i robovi; pa još od Slavena postat će Nijemci. Od svih onih naroda nema sada do šaka Lužičkih Srba, što nisu zaboravili, da su Slaveni. Od ovih, kako kaže „*Statistika Lužičkih Serbov*" do godine 1880 bilo ih je sto i osamdeset i tri hiljade četiri stotine i šezdeset i devet. Godine 1880 bila su još četiri Slavenska sela u Saksonskoj, u kojima nije prebivala nijedna porodica Njemačka.

Kad su Slavenski narodi, o kojima smo dosele govorili, ostavili svoju iskonsku postojbinu, oni što su ostali u pradomovini širili su se prama sjeveru, potiskujući ispred sebe Finska plemena, koja su dotada bili gospodari sjeverne i istočne Rusije. Do polovine X vijeka, Slaveni onih krajeva obuhvatali su samo zapadnu polovinu sadašnje Evrope Ruske, ali ne do skrajnjih granica sjevera i juga; tako da nisu vele prelazili crtu Novgorod na sjever, i onu Kijev na jug. Oni su se dijelili u nezavisna plemena. Najstarija kronaka Ruska, ona Nestorova[26], spominje petnaest takovih plemena, kojih ćemo, s nadodatkom Ruskih Srba, donijet imena, naznačujući svakome zemljište, što je zauzimalo, prama sadašnjoj klasifikaciji političkoj;

1. Poljani, u Kijevskoj guberniji, i nešto malo dalje na jug.
2. Drevljani, sjevero-zapadni susjedi s prvima, u Volinjskoj guberniji.
3. Sjeverani, na istočnoj obali Dnjepra, u južnom dijelu Černigovske gubernije, i u sjevernom dijelu Poltavske gubernije.
4. Dregovići, sjeverni susjedi Drevljanima, u Minskoj guberniji.

[26] Nestorova Kronika, vrlo dragocjeni ovi spomenik, bješe napisan u prvome ili drugome deceniju XII vijeka, a sastavljena je na podlozi pregjašnjih isprava, od česti i na živome predanju, koje se o mnogim dogagjima dotada bilo sačuvalo u puku. Pisac mogao bi biti kalugjer Silvestar, čije ime, s nadnevkom 6624 (1116), nalazi se zapisano na najstarijem rukopisu iste Kronake, što ga se ima.

5. Krivići, u Smolenskoj guberniji, kojima su pripadali Polоćani, tako prozvani po riječici Polata, uz koju su živjeli.

6. Sloveni, uz Ilmensko jezero, i dalje oko rijeke Volkova. Glavni im je grad bio glasoviti Novgorod.

7. Bužani, poslije prozvani Volinjani i Velinjani po bivšemu gradu Volinu. Živjeli su duž rijeke Bug (otuda im dolazi ime); ali se ne razumije onaj, što utječe u vodene pličine Dnjepra, nego drugi, što se izlijeva u Vislu.

8. Hrvati, ali ne oni, o kojima smo govorili, u istočnoj Galiciji ispod Karpata. Ovo se je pleme posve brzo izgubilo megju Rusima i Poljacima.

9. Radinići, uz rijeku Sož, u Mohiljevskoj guberniji.

10. Vjatići, prebivahu uz rijeku Oka; ali se ne zna koliko su prostora zauzimali.

11. Duljebi do rijeke Buga, gdje su se kasnije nastanili Volinjani (br. 7), s kojima su se pomiješali, izgubivši ime.

12—13. Uglići i Tiverci, koji su, drži se, sjedili na jugozapadnoj strani Poljacima (br. 1).

14. Srbi. O ovim Srbima ne spominje Kronaka Nestorova; ali jedan vijek i pô prije pisca te Kronake, govori o njima Konstantin Porfirogenit, veleći, da plaćaju danak Kijevskim knezovima. Sva je prilika, da su živjeli u susjedstvu Bužana i Volinjana, s kojima su se pomiješeli i poistovetovali prije, no što je rečena Kronaka napisana.

Sva su ova plemena živjela patrijahalno: svako zasebno i samovlasno; niti su imala pojma o političkom životu ili državnom jedinstvu. Samo u dogagjaju nužde izabrali bi poglavicu, da ih vodi u rat: koji minuvši, nitko više ne bi mario za nj. Godine 862 Švedski Normanci, pod vodstvom Rjurika i braće mu Sineusa i Truvora, prešavši Baltičko more, prodru u njihove zemlje, pozvani, veli se, od samih Slavena, da bi im vladali po zakonima, kako kazuje Nestorova Kronaka. Rjurik se nastani na jugu jezera Ladoga, prama Finima, Sineus pri Bijelom jezeru, a Truvor u gradu Izborsku u guberniji Pskovskoj, da

bdi nad Litvancima. Umrvši, poslije dvije godine, dva mlagja brata, zapovijed se sjedini u rukama Rjurikovim, koji namjesti stolicu u Novgorodu. Normane, došavše s tri brata, starosioci Slaveni prozovu *Rusi*, jer su ovim imenom Fini, njihovi susjedi, zvali sve Švede, a i sada je Švedska po njima naznačena imenom Ruotsi. Nestor izjavljuje drugu ideju, koja se u suštini podudara s pregjašnjom. On zove *Varjazima* sve Švedske Normane; a *Rusi* bi, po njemu, bili jedno pleme istih[27]. Po tome je ime Rus prešlo i na sva plemena Slavenska, koja su priznala Rjurikovu vlast. Normani pak, koji su dali svoje ime ter bili osnovatelji Ruske države, poradi malobrojnosti, poslavenili su ubrzo, dogodivši se njima, što i Bugarima, kad su se nastanili megju Slavenima u okolinama donjega Dunava.

Dvije vojske Rjurikove, ne dobivši nikakve kneževine, krenu prema jugu, tražeći sreću. Namjere se putem na Kijev, zavladaju njime te osnuju samostalnu državu (864).

Rjurik umře god. 879. Imao ga je naslijediti sin mu Igor; ali budući bio dijete, uzme u ruke kneževsku vlast, rogjak Rjurikov. Oleg skupivši god. 882 golemu vojsku od Slavena, Normana i Fina zaputi se na jug, i osvoji gradove Smolensk, Ljubeć i Kijev, proglasi ovaj grad prijestonicom carstva i majkom ruskih gradova[28]. Zatim podloži sve pleme Poljana, i upokori Drevljane, Sjeverane, Radimiće, Ugliće i Tiverce. Godine 907 krene protiv Carigrada, te ga podsjedne. Car Lav Filosof vidio se prinugjen, da ugovara sasvim časno po Ruse. Lav se zakune na Evangjelju, Oleg na oružju, zovući Peruna i Voloska, Slavenske

[27] Doznajemo u ostalome i iz drugih povjesnih vrela, da ime *Rus* odista potječe od Švedskog naroda. U Bertinovim Ljetopisima, pisanima u IX vijeku, koje objelodani Duchesne, štije se, da je 839 godine, Grčki car Teofil poslao Ljudevitu Pobožnome poslanike, moleći ga, da bi našao načina kako bi se povratili u domovinu neki ljudi rečeni *Rhos*, koji se nalažahu u društvu s onima. Ljutprand u X vijeku, u svojoj „Legazione" imenuje *Rusii*, te veli, da tim Grci nazivaju one što mi zovemo Normanima. *(V. Karamsin, Historia de l' Empire de Russie* [Paris 1819—1826] I, p. 362 sg.).

[28] Се буди мати градомъ русьскымъ. NESTOR. c. 18.

bogove. Nato objesivši na glavnim vratima Bizanta svoj štit, odjedri, vraćajući se od jednog pothvata, koje mu je i megju njegovima steklo ime vrača. Ovaj veliki junak umre god. 912, a onda započne vladati Igor, koji se je morao boriti s Pečenezima, ljutim varvarima, ugnježgjenima izmegju Urala i Volge. Godine 941 Igor, posve vremešan, htio da vojuje na Bizantinsko carstvo. Vještina Teofanova, zapovjednika Bizantinskog brodovlja, i Grčka vatra uništi Ruske brodove. Igor poslije ovog poraza vrati se u Rusiju, te se odmâ počne spremati na odmazdu. Skupi silnu i jaku vojsku od Normana, Rusa, Poljana, Slavena, Krivića i Tiveraca, povede kao plaćenu vojsku i Pečeneze, pa krene put Bizanta; ali car Roman Lekapen utaži ga skupocjenim darovima, i ponovi s njime uglavljeni ugovor s Olegom.

Godine 945 Drevljani smaknu okrutno Igora, što je od njih izgonio nepravedne i teške danke. Udovica mu Olga vladala je (945—979) na ime sina Svetoslava, koji je pri očinoj smrti imao istom tri godine.

Svetoslav (964—972) za svoga vladanja pregao da pokaže sopstvenu hrabrost djelima dostojnim velike duše svoje. Obale Oke, Dona, Volge bile su prva pozornica njegovih slavodobića. Podjarmi Vjatiće, koji su plaćali danak Kozarima. Izatoga okrene pobjedonosno oružje i protiv ovih pa ih pokori. Podgovoren od Grčkoga cara Nikefora Foke, zavojšti na Bugare, te i njih predobije. Postavši tako gospodarom stare Mesije, omilje mu Perejaslav (Martianopolis), koji su Grci zvali „veliki" (ἡ μεγάλη Πέρθλασσα). Budući da su uto Pečenezi bili osvojili Kijev, Svetoslavu trebalo pohitjeti, da oslobodi svoju prijestonicu i porodicu, i pogje mu za rukom. Htio da se navrati u Perejaslav, da premjesti na Dunavski brijeg svoju stolicu. Stoga razdijeli megju svoja tri sina kraljevstvo; ali su se morali posmatrati bojagi kao njegovi namjesnici. Njegov naum uplaši Grke. Zato car Ivan Cimisk navali na Ruse iznenada, porazi ih, i njih osam tisuća spali u tvrgjavi Perejaslavoj. Sam Svetoslav, razbit na bojnom polju, nagje se zatvoren u Silistriji, gdje se je tako

hrabreno branio, te je Grčki car pristao na časne ugovore. Od šezdeset hiljada ljuta bojnika, što je sobom bio poveo, jedva dvadeset hiljada vraćalo se s njime u Kijev; ali Pečenezi, zakrčivši mu put, unište mu i ove otražbine vojske, a njega ubiju. Njihov knez, okovavši mu lubanju u zlato, upotrebi je sebi za pehar od pića.

Od njegova tri sina dogje prvi primjer bratske nesloge, s koje je Rusija toliko pretrpjela. Jaropuk, najmlagji od tri brata, zarati se Olegom, da bi mu oteo kneževinu, što mu je otac ostavio. Oleg pogine na bojištu (977). Vladimir, koji je imao kneževinu Novgorodsku, s pomoću Normana, smakne brata Jaropuka, pa tako steče sve carstvo, kome sretnim ratovima raširi granicu. Poradi dobročinstvā k svomu narodu, komu je bio prvi prosvjetitelj, uvedavši u nj krsćanstvo, povjest mu je pripoznala pridjev „Veliki".

Vladimir bješe razdijelio svoje carstvo medju svoje mnoge sinove; ali mezimac megju ovima, Boris, imao je naslijediti knežinu velikog vojvode. Ta je odluka bila jabuka nesloge i krvometnica državnih zala i nedaća bez broja za Ruski narod: radi česa nije podocnilo da pogje natraške ono carstvo rogjeno gorostasno. Predigra duge tragedije osjeti se još za živa Vladimira, te ga stane i života. Njegov sin Jaroslav, namjesnik Novgoroda, da nebi plaćao danka, odmetne se (1014): zato Vladimir svisne od žalosti (1015).

Svetopuk, Vladimirov sinovac i sin Jaropukov, nezadovoljan s kneževinom Turovskom, od strica mu odregjenom, koji ga je bio posinio, dade smaknuti prvo Borisa, pa onda dva druga brata, naime Gleba, koji je mirno vladao u Murskoj kneževini, i Svetoslava Drevljanskoga kneza. S ovim trostrukim krvnim djelom bratskim na duši, Svetopuk se uspeo na veliko prijestolje knezovsko te je knezovao četiri godine (1015—1019). Jaropuk, Novgorodski knez, da bi braću osvetio, zavojšti na njega, i poslije mnogih nezgoda, razbije ga sasvim i natjera

na bijeg. Svetopuk podlegne pod bremenom svojih nesreća, te umre u jednom pomegjaškom gradiću Češke. Postavši Jaroslav veliki vojvoda (1019—1054), vojštio je na nj, brat mu Mstislav, Tmutorokanski knez. Svladan u boju morao je s njime podijeliti vlast, dok mu nije smrću Mstislavom 1036), koji ne ostavi nasljednika, sva cijela pripala.

Odmetništvo Jaroslavovo od oca jedina je ljaga, što mu je život obeščastila. On umre u Višegradu (1054) od 76 godina, ali prenesen bi u Kijev i pogreben u crkvi sv. Sofije.

Njega naslijedi sin Izjaslav, poznat još pod imenom Demetrija (1054—1078); a druga mu četiri brata zapadnu zasebne zemlje. Njegovo vladanje bilo je uznemirivano gragjanskim ratovima, u kojima su svadljivi knezovi zvali u pomoć Polovce, žedne krvi i plijena. Progonjen od braće pobjegne u Poljsku; a Boljeslav II koji je po materi bio unuk Vladimirov, pomogne ga da se povrati slavodobitan u Kijev. Prognan po drugi put (1073) opet zatraži pomoć u Poljaka; ali uzalud. Obrati se tada caru Henriku IV, a kad se je i njemu naprazno utekao, pošalje u Rim svoga sina Jaropuka, moleći Grgura VII da bi ga pomogao, izjavljujući se gotov priznati ga za svoga duhovnoga i vremenitoga gospodara. Papa izašalje odmah svoje poslanike Poljskome kralju, koji se privolji povratiti Izjaslavu dobra, koja mu bješe oteo, i podupre ga, da dobije prijestolje (1078). On je ljubio, veli Karamzin, istinu a mrzio prijevaru. Kijevskim stanovnicima, koji su se bili pobunili, prostodušno i od srca oprosti, i nije sudjelovao pri okrutnostima Mstislavovim. Bio je knez dobar i velikodušan.

Nakon Izjaslava sjedne na prijesto (1068—1093) ne jedan od sinova mu, nego Vselod, njegov brat. Po navikama zemlje i općenome obziru prama krvnim svezama, stric je imao, u svim prilikama, pravo prednosti, te bijaše kao otac svojim sinovcima. Ovaj knez zaknezi Svetopuka u knežini Novgorodskoj. Drugome sinovcu imenom Jaropeku, dade knežinu Vladimirsku i Turovsku, a trećemu, po imenu Monomaku, onu od Černi-

gova. Umrvši Vsevolod, naslijedi ga prvi, biva Svetopuk II (1092—1112), ovoga Vladimir Monomah (1113—1125), sin Vsevolodov.

Mijenjali su se jošte na velikom prijestolju knežinskom različiti gospodari do godine 1169. Tada Andrija, Suzdalski knez i drugih jedanaest knezova Ruskih, sdruživši se s njime, podsjednu Kijev, i uzmu ga na juriš. Majku gradova Ruskih za tri dni njezini su sinovi pljačkali. Sve ono, što se je od kakve vrijednosti moglo naći, bilo u posebnim kućama, bilo u crkvama ili manastirima, sve je to razmetnuto ili uništeno. Veliki knez Mstislav Izjaslavić, jedva je jedvica mogao uteći i iznijeti živu glavu, ostavivši ženu, djecu i svoje boljare u rukama svojih neprijatelja. Od ovoga vremena Kijev prestane biti prijestonicom sve Rusije, a velika knezovska kruna prijegje u baštinstvo Suzdalskim knezovima.

Nije puno zakasnilo, a ono dogje na Rusiju jaram Tatara, naroda Mongolske pasme. Ovi su već bili razbili Ruse godine 1224 blizu Kalke, rječice, što se izlijeva u Azovsko more. Godine 1237 Batu-Kan, pokorivši povolške Bugare, prodre u u Rusiju su pô milijuna bojnika žedna krvi, plijena i pohare. Osvoji Rjazan i obrati ga u garište, opustoši Kolomnu, zapali Moskvu, i u samome mjesecu veljači one godine 1237 čini da zadesi isti udes četrnaest drugi gradova velikoga kneza. Godine 1240 padne Kijev. Tatari, da proslave svoju pobjedu nad ovim gradom, podadu se za nekoliko dana svim strahotama razora. Siti zaklja i ubistva, zakopaju pod okrvavljenim razvalinama svecijelo pučanstvo, remek-djela umjetnosti, plodove duge prosvjete; stari Kijev, ova sjajna prijestonica, iščezne s lica zemlje: jer u XIV i XV vijeku rasijani ostaci, bjehu cigli svjedoci njezina opstanka, a novi grad, kako veli Karamzin, ne može nam pružiti do sjen prvašnje sjajnosti njezine. Iste godine već se svakolika Rusija našla pod Batuovom vlašću. Godine 1243 zapovjedi ruskim knezovima, da mu se prikažu, u

znak podanstva njegovoj vlasti. Godine 1257 naredi popis pučanstva i nametnu glavarinu. Suviše obaveže knezove, da šalju na prvu zapovijest kanovu, pomoćne čete Tatarskoj vojsci u ratno vrijeme. Ova je mòra pristikivala i morila Rusiju do godine 1480.

Dok je Rusija plaćala danak Tatarima vrhovno kneštvo prijegje u ruke Moskovskih knezova (1328). Veliki knezovi pak plaćajući Zlatnoj Ordiji danak, kanovu poslaniku príkazivali bi se na nogama, davali bi mu sud mlijeka od kobile, a ako bi kanula kap mlijeka na grivu konju, na kom je on jašio, trebaše da je poližu. Ivan III nije htio takav pokor da otrpi, pa kad je kan Akhmat poslao nalog zapečaćen velikim pečatom, ištući danak, zgazi povelju, dade smaknuti poslanike, osim jednoga, da odnese glas kanu. Ovaj provali u Rusiju, a Ivan mu izagje na susret. Dvije vojske sučele se kod rijeke Ugra, na lijevome brijegu koje stanu u okō Rusi, a na desnome Tatari. Petnaest dana progju ni čìkajući ni boj bijući. Megjutim se Ugra smrzne, a veliki knez, ne smijući napasti na neprijatelja, zapovjedi svjema vojvodama, da se pomaknu put Kremeza. Vojska Ruska ne uzmiče, nego bježi u najvećem neredu. A Tatari, videći lijevi brijeg Ugre ostavljen od Rusa, pomisle e je to ratna varka, kako će ih izazvati na boj, pošto im namjeste zasjede. Kana obuzme strašiva jeza te naže bježati (7. rujna 1480). Tada se vidio nevjerovani prizor, gdje dvije vojske bježe jedna od druge, nitko ih ne goneći. Akhmata pri njegovu uzmaku opteku Nogajski Tatari te ubiju, a Zlatna Ordija se rasprši kud kamo. Tako Rusija, i ne puštajući se u boj, u jedan put se obri slobodna od Tatara. — Ivan III imao je, kao petnaest godina prije Luigj XI, svoju bitku Montlherysku, ali ne ogledavši se s bojnim oružjem.

Postavši samostalan, Ivan je htio biti samodržac. Novgorod i Pskov bjehu sačuvali povlasticu u sudovima i samoupravi, nalik na slobodne gradove u Germaniji, s načelnikom i pučkim magistratom, s velikim skupštinama, gdje bi se sabirali svi

gragjani, kad bi veliko zvono zakucalo. Veliki knez oružanom silom prije svega upokori Novgorod; zatim tvrdo uduši svaki dašak nezavisnosti, te istrijebi sasvim onu državicu (1475—1478). Gradu Pskovu ostavi tanku sjenku pučke vlade, ali potpuno područne njegovoj vlasti. Malo po malo sjedini s Ruskim carstvom veliku Permiju (1472), kneževine Tver, Verej, Rastov, Jaroslav, državicu Vjatku (1485) okolinu Arska i onu Jugra ispreko Urala (1489). Knezovi Černigova i Rilskijova te mnogi drugi podlože se velikom knezu. Godine 1494 Ivan uzme naziv *samodršca svih Rusija*, a u svojim saobraćajima s inozemstvom zvao se *car*.

Od ovoga se vremena Rusija, kroz nebrojene mijene, sve više raširivala; tako da u naša vremena Rusko Carstvo, poslije Engleskoga, najšire na svijetu, zahvata u Evropi i Aziji, ne sa rasutim posjedima, nego tvoreći skrozi jedno sjedinjeno i samotvorno tijelo, površinu od 22,429.998 četvornih kilometara, a to će reći, gotovo veću za trideset i šest puta od Austro-Ugarske monarhije, a za četrdeset i jedan put veću od svih državica Germanskog carstva, s pučanstvom od 119,032.750[29].

[29] *Gothaisches Hof-Kalender 1896.*

POGLAVLJE II.

Obraćenje Slavena.

Prvi megju Slavenskim narodima, da uživaju blagodati Evangjelja, bili su Hrvati. Po Konstantinu Porfirogenitu to se dogodilo pod carem Heraklijem[1], u prvoj polovini VII vijeka. Za vremena ovoga cara, Hrvati bjehu razorili Solin i osvojili svu Dalmaciju, osim primorskih gradova Dubrovnika, Splita, Trogira, Zadra, Raba, Krka, Osora, koji su ostali još za dva vijeka i više pokorni vlasti Bizanta[2]. Kršćanstvo i poganstvo, prama poimanju tadašnjih vremena, nije moglo, razma grozeći se, stajati jedno sproću drugoga. Sasvim tim politici Bizantinskog Dvora, u nadi da bi učinila Hrvate bezopasnim i sačuvala carstvu dajbudi tê male posicije u Dalmaciji, stvar je naravska, da joj valjalo starati se, da obrati te varvare na vjeru. Stoga bagreni pisac veli, da je Heraklije, činivši doći iz Rima svećenike, preko ovih krstio Hrvate. Treba pak držati, da su blagovjesnici poslati iz Rima za obraćenje Slavena u Dalmaciji poznavali Slavenski jezik, i po tome bili rodom iz Karantanije. Porfirogenit dodaje, da je tada bio Hrvatski knez Porga. Za nesreću pouzdana povjest ne zna nam ništa kazati o tome knezu: zato ova osobita vijest ne bi mogla odrediti s kakvom pouzdanošću godinu, kad se zbilo obraćenje, o kome se na ovome mjestu govori.

---

[1] Heraclius imperator Roma per legatum sacerdotibus accersitis, constitutoque ex ipsis archiepiscopo, presbyteris et diaconis, Chrobatos baptizavit. Et tum quidem Chrobatorum princeps erat Porga. CONSTANTINUS PORPHYROG. *De Aministrando Imp.* c. 31. Opp. III, p. 148.

[2] Treba izuzeti doba Franačkoga gospodstva nad tim gradovima (802—812).

Ovdje se sobom nameće pitanje: Može li se, što se tiče suštine, primiti kao istoriski istinito Porfigenitovo kazivanje? Na drugome mjestu istoga djela on spominje neko obraćenje Hrvata, koje bi bilo, pošto su oni stresli jaram Franački, a to pod vladom njihova kneza Borne[3]. Megjutim doznajemo iz povjesti, da je Borna, koji je u ispravama zvan *dux Dalmatiae atque Liburniae*, umro 820 godine, za vrijeme rata, što su Hrvati donje Panonije, pod banom Ljudevitom, vodili protiv Franaka: koji se rat dovršio u 827 godini. A budući naš pisac izrijekom tvrdi, da se je obraćenje Hrvata izvelo pod knezom Bornom, jasno je, da on govori o Hrvatima, što su nastavali s ovu stranu Velebita, kojima je Borna bio vladar. A o ovim istim Hrvatima, brzorek kao što je, tvrdi, da su bili kršteni pod carem Heraklijem, gotovo dva vijeka prije. Protivurječje je očigledno. Gfrörer je dobro rekao, da je naš pisac, u književnom vidu, jedno derno piskaralo; ali ga treba častiti poradi brašna, što nosi u svojoj vreći[4]. Od dvije vijesti, koje on navodi, bez sumnje se prva više istini primiče.

Da su Hrvati bili kršteni prije, no što su sa sebe zbacili Franački jaram, to pokazuje i činjenica prijateljstva, poznata nam iz povjesti, bana Borne s njima: stoga on ne samo da nije sudjelovao u ratu za samostalnost, nego se je ljuto borio proti drugome banu Posavskih i Podravskih Hrvata, naime proti Ljudevitu. Svi pak istorici jednodušno tvrde, da su Hrvati prigrlili kršćanstvo u sedmome vijeku. Doznajemo nadalje iz *Pontifikalne Knjige*, da je papa Ivan IV (640—642), rodom Dalmatinac, poslao u Istriju i Dalmaciju nekoga opata, po imenu Martina, s velikim novcima, da bi iskupio sužnje pale u poganske ruke, a u isto vrijeme sakupio moći svetiteljâ i donio

[3] Chrobati omnes Francos . . . . e medio sustulerunt. Et exinde liberi ac sui juris facti sacrum baptisma a Romano pontifice petierunt; missique episcopi ipsos baptizarunt, principatum tenente Porino. O. c. cap. 30, p. 145.

[4] Gfrörer, *Byzantinische Geschichten* II, p. 22.

ih Rim[5]. Premda je vrelo vrlo lakonično, ono nam opet dopušta umotriti, da je papin poslanik sa sretnim uspjehom ispunio svoj zadatak. I može se vjerovati, da se je on, pomagan domorodnim svećenstvom, plodonosno trsio obraćenjem Hrvata; s tim više, što njegovo poslanstvo predpostavlja, da se je u Dalmaciji već uveo neki red stvarî, i što se je sada već u političkim prilikama osjećalo pravo; jer se ne šalju goleme svote novaca u puk, koji ne poznaje drugih zakona do sile i nasilja. Kako se pak pontifikat Ivana IV podudara s posljednjom godinom carovanja Heraklijeva, moglo bi biti, da je Porfirogenit, ili bolje pisac spomenika, što ga je valjada našao u državnim arhivima Carigrada, naslonio tvrgjenje krštenja Hrvata pod onim carem na činjenici Martinova poslanstva u Dalmaciji. S druge strane ne bi ne priličilo istini, da se je Heraklije, radi više pomenutog razloga, obratio u Rim, da bi dobio blagovjesnike za obraćenje Hrvata; i može biti da je to učinio još pregje nego će Ivan IV postati papom, te da je njegovo pitanje prispjelo onamo, kad je još bila ispražnjena Stolica, blizu dvadeset mjeseci, prije Severinova izbora. A kako je ovaj sjedio na Stolici samo dva mjeseca i četiri dana († 640), te je slijedila po drugi put upražnjenost skoro za pet mjeseci, jedva je Ivanu IV moglo poći za rukom, da misli na poslanstvo u Dalmaciju, svoju otadžbinu, povjeravajući ga čovjeku svoga pouzdanja, opatu Martinu, kome bi, osim dužnosti o kojoj govori *Pontifikalna Knjiga*, bio dao nalog da poradi oko proširenja vjere megju Hrvatima. I Porfirogenit govori o poslanstvu nekoga Martina, koji je bio svetac i čudotvorac[6]. On bi došao megju Hrvate za bana Trpimira (850—864), da im toplo preporuči ono što im papa isprvice bješe zapovjedio. Mi držimo, da Martin legende nije nitko drugi nego poslanik Ivana IV,

---

[5] ANASTASIUS, *Liber Pontificalis* (Migne) II, 717.

[6] . . . quem idem quoque Chrobati miracula fecisse plurima dicunt. *De Admin. Imp.* c. 31. III, p. 149 sq.

a pošto se tvrdi, da je on, da potkrijepi svoje poslanstvo, tvorio mnoga čudesa, posvjedočena samim Hrvatima, u suštini se hoće kazati, da je Martin mnoge od njih na vjeru obratio. Ako Porfirogenit spominje, da se je ovo zbilo za Trpimirova vremena, kronološka se pogreška može izjasniti okolnošću, što je tada megju Hrvatima bio jedan svećenik, imenom Martin, koji kao kapelan svoga kneza, bješe javna ličnost te je potpisivao njegove povelje[7]; radi toga bijaše lako, da Bizantinski pisac zamijeni jednu ličnost s drugom istoga imena.

Na čast Rimske Crkve i Hrvatskoga naroda u isto vrijeme, hoćemo da prinesemo ono što pripovijeda Porfirogenit o Hrvatima obraćenim na vjeru: „Ovi Hrvati, veli on, koji su kršteni, teško da se sklone da ratuju izvan granica svoje države, s razloga što ih na to obavezalo proroštvo ili naredba pape Rimskoga[8], koji ih u vrijeme Heraklija pokrstio preko svećenikâ od njega poslanih. Zato Hrvati, primivši krst, obreku i vlastoručnim pismima zakunu se Sv. Petru, da ne će nigda napadati s oružjem tugje zemlje. nego da će živjeti u miru sa svjema, koji su tome radi. A za uzvratu pak dobiše od Rimskoga pape svečano obećanje, ako bi igda drugi narodi provalili u njihove zemlje, da će im Bog biti branič, a Sv. Petar, učenik Isukrstov, da će im izmoliti pobjedu[9].

Treba nam zamijetiti, da istorici uopće odlažu još za nekolike desetine godinâ doba obraćenju Hrvata, pripisujući ga apostolskim trudovima prvoga nadbiskupa Splitskoga, Ivana Ravenjanina. Farlati ga prenosi u vremena Konstantina Pogonata (668—685), kome bi, po njemu, pripadao pridjevak Flavija Heraklija; po tome bi bilo opravdano tvrgjenje Porfirogenitovo, što se tiče krštenja Hrvata pod carem Heraklijem[10]. Čini se, da je Rački istoga mišljenja, kad tvrdi, da je Splitska Crkva

---

[7] Rački: *Documenta Historiae Croaticae* (1877) p. 6.

[8] *χρησμὸν γάρ τινα καὶ ὁρισμον ἔλαβον παρὰ τοῦ πάπα Ῥώμης.*

[9] *De Admin. Imp.* c. 31. III, p. 149.

[10] Farlati, *Illyricum Sacrum* III, p. 35.

*

istom poslije 679 godine mogla se ozbiljno baviti širenjem vjere megju Hrvatima, pošto prije nisu bili uregjeni njihni odnosi s Istočnim carstvom, kome je do one godine po pravu Dalmaciju pripadala[11]. Ne bismo mogli, bez pridržaja, dopustiti, što se kaže za Ivana Ravenjanina, jer nam se čini, da nije odlučno svjedočanstvo Tome arcigjakona o ovoj točki. Ovaj pisac veli, da je Ivan, postavši pastir Splitske Crkve, išao okolinama Dalmacije i Slavonije, opravljao crkve, redio biskupe, osnivao župe i malo po malo privlačio katoličkomu nauku one divlje narode[12]. Poradi kronološkoga reda sabranih misli u ovome periodu, mi nismo prinugjeni tumačiti svjedočanstvo Tomino kao da se radi o isprvičnom obraćenju tih divljih puka. Ako je nadbiskup Ivan opravljao crkve u krajevima, koje je pohagjao, treba reći, da je tamo već bilo kršćana. I posljednja rečenica; *paulatim rudes populos ad informationem catholicam attrahebat,* ne nagoni nas držati, da je Ivan bio prvi megju Huvatima propoviedati evangjelje, te ih obratno i krstio. Naš istorik, brkajući Hrvate s Gotima, mislio je, da su i prvi bili arijanci, dakle kršteni[13]. Stoga se može ona rečenica podesnije tumačiti o obraćenju od arijanskoga poluvjerstva na katoličanstvo[14]. Dakle je bilo već kršćana u Hrvatskoj. Navedimo još jedno mjesto iz arcigjakona. Govoreći o Splitskim nadbiskupima, veli: „Poklem su propovijedanjem rečenoga Ivana i ostalih Solinskih biskupa bili očišćeni od zaraze arijanskoga krivovjerstva vojvode Gotâ i Hrvatâ, osim Dalmatinskih biskupija, osnovana su u Slavoniji (Hrvatskoj) druga sjedišta bi-

---

[11] O. c. p. 290.

[12] Etenim per Dalmatie et Sclavonie regiones circuendo restaurabat ecclesias, ordinabat episcopos, parochias disponebat, paulatim rudes populos ad informationem catholicam attrahebat. THOMAS ARCHIDIACONUS, *Historia Salonitana* c. 11, p. 33.

[13] *Ibid.* c. 13, p. 35.

[14] Interea summus pontifex misit quendam legatum Johannem nomine, patria Ravennatem, qui partes Dalmatie et Chrovatie peragrando, salutaribus monitis christicolas informaret. Cap. 11, p. 33.

skupska: naime ono u Delminiju od istočne strane, a od suprotivne strane ono u Sisku[15]." Očevidno je, da se ni ovdje ne kaže za Ivana, da je pokrstio Hrvatski narod. Ipak poslanstvo Ravenjanina megju Hrvatima, zasvjedočeno u svjema ovim mjestima, bilo je bez sumnje apostolsko i evangjelsko; ali predpostavlja, da su Hrvati već bili kršteni, a samo je trebalo da budu bolje poučeni u katoličkim dogmatima i utvrgjeni u vjeri: u kome smislu bit će blagovjesnik besumnjivo požnjeo vrlo obilnu žetvu. Mi poradi toga cijenimo, da je poslanik Ivana IV započeo obraćenje Hrvata, te da je ovo nastavljeno od drugih, a prvi nadbiskup Splitski dovršio ga i upotpunio, uvedavši, kaono papin poslanik, jerarhiju.

Kaošto o Hrvatima, tako isto i o Srbima Porfirogenit tvrdi, da su pokršteni od Rimskih svećenika, koje je naročito za to činio doći car Heraklije[16]. Istoricima nije teško priznati istinu ovoga svjedočanstva koliko gleda suštastvenost. Istina je u ostalome, da se tada vas narod nije dao krstiti; dapače se čini, da je kršćanstvo megju njima sporo napredovalo. Pa opet se ne štije, da se upotrebljavalo nasilje, ne bi li im se nametnula nova vjera. Porfirogenit piše na drugome mjestu, da su mnogi Slaveni (pod kojim imenom razumijeva Hrvate i Srbe) pod carem Mihailom Balbom (842—867), smetnuvši jaram Rimskoga (Bizantinskoga) carstva, bili vladani svojim zakonima i da su se pokoravali svojim knezovima. Potom nadodaje, da se mnogi

---

[15] Postquam autem per predicationem predicti Johanniš, ac aliorum presulum salonitanorum duces Gothorum et Chroatorum ab Ariane hereseos fuerant contagione purgati, preter episcopos Dalmatie in Sclavonia fuerunt alique statute episcopales ecclesie: videlicet ab oriente fuit episcopus delmitanus . . .; ab occidente fuit episcopus siscianus. C. 13, p. 35.

[16] . . . regiones illas Serviis habitandas imperator dedit, cui subjecti erant, a quo etiam baptizati fuere per presbyteros Roma accersitos. O. c. cap. 23, III, p. 153.

od njih od dugo vremena više ne kršćavahu[17]. Na trećemu pak mjestu veli, da su ovi Slaveni, odustavivši kršćanstvo, istanova upali u neznaboštvo[18]. Ono što se kaže za otpad od kršćanstva, može se tek razumjeti o nekim plemenima Srpskim, a valjada o samim Neretvanima, ako je istina, da su prije ovo doba bili kršteni. Znademo još iz drugih vrela povjesnih, da su Neretvani bili pogani do polovine devetoga vijeka; kroniste Mletačke, Ivan i Andrija Dandolo, to kažu izrijekom[19]. O njima pa Porfiroget tvrdi, da su ostali lišeni milosti krštenja do vremena Basilija Macedonskoga (867—886), i da su zaradi toga bili zvani *Pogani,* budući da se tom riječju Slavenski zovu neznabošci[20].

Drugo se je obraćenje Srba zbilo pod istim carem, te njegovom trudbom. O tome piše ovjenčani pisac: „Carujući preblagodušni Basilije, (oni Slaveni) oprave mu poslanike, i zaištu da krsti njihove suplemenike, što još ne bijahu kršteni: pošto su oni htjeli priznavati nad sobom vlast Rimskoga carstva, kako su je priznavali od davnine. Taj blaženi i slavni car usliši im molbu, te im pošlje dvorskog činovnika (βασίλικὸν) sa svećenicima, koji pokrste sve one, što megju tim narodima još nisu bili kršteni. Izatoga car odredi, neka istim Slavenima bude slobodno izabirati svoje knezove, birajući časnije i povoljnije od svoga naroda . . . I Pogani, što se u Grčkom jeziku zovu Arentani (Neretvani), koji su bili, u svom gorovitom i nepristupnom kraju, ostali bez krštenja, odašalju rečenomu caru poslanike, izjavljujući, da se hoće pokrstiti. Toga radi on pošalje

[17] *De Administ. Imp.* c. 29. III, p. 128 sq.

[18] THEOPHANES CONTINUATUS, *De Basilio Macedone.* c. 52, p. 288 sq.

[19] GFRÖRER, O. c. II, p. 117. — U prvome Poglavlju Pisac je kazao u kojim krajevima življahu Hrvati, a u kojima Srbi. Ako ovdje spominje Srbe u dolini Neretvanskoj, to nije zato, što Hrvati, i u najprvo vrijeme, u istoj nije bilo: jer po njegovu uvjerenju, bilo je krajeva, u kojima obadva plemena življahu pomiješana. *Opaska Prev.*

[20] *De Administ. Imp.* c. 29. III, p. 129.

(svećenike) te ih pokrsti[21]." Bit će se stvar povjesnički dogodila kako ćemo sada kazati. U toku osmoga i u prvoj polovini devetoga vijeka, Grci su bili izgubili svu vlast na obalama Adrijatika. Ne samo Hrvati i Srbi u osvojenim zemljama postaše samostalni, nego i primorski gradovi s otocima nisu više slušali Carigrada. Megjutim dok su Hrvati, pod njihovim banom Domogojem, o bok s ostalim narodima kršćanskim, vodili rat u Italiji (870—871) protiv Saracenâ, Basilije Macedonski, upotrebljavajući tu priliku, pošlje (870) u Adrijatik Grčko brodovlje, kojim zapovijedaše Niceta Orif, pod izlikom, da bi osigurao to more od pljačke Saracenske i gusarine Neretvanske, koji su malo prije, valjada podgovoreni od samih Bizantinaca, bili opljačkali poslanike Hadrijana II, što se vraćahu iz Carigrada, noseći sa sobom u Rim akte osmoga sabora. Rimski gradovi Dalmatinski, koji su već živjeli u strahu zbog provala Arapskih iz Sicilije, sad priznadu gospodstvo Bizanta; i onda Orif okrene oružje protiv gradova i ostrva u kojima su nastavali Slaveni. Oplijeni i pohara im zamlje, a skuči pod Grčku vlast neke njihove tvrde gradove. U ovo vrijeme, poradi dobrih odnosa Basilija Macedonskoga s Bugarima, porastavši uvelike moć Grka, prijećaše Srbima u unutrašnjosti poluostrva Balkanskoga nasilno pokoravanje od strane carstva. Dakle, da ne bi im se dogodilo šta gore nego primorskim Slavenima, njihov knez ili župan Mutimir pošalje svoje poslanike, može biti u ime i drugih Srpskih župana, u Carigrad, da ponovi vezove vasalstva i, kako je stvar sobom nosila, da pita blagovjesnike za svoj narod. Ovo bi se zbilo za drugog vladičanstva Sv. Injacija. Svećenici poslati s obala Bosfora uvedu megju Srbima grčko-istočni obred. Ipak crkvena jerarhija nije bila odmâ udešena. Stoga papa Ivan VIII u poslanici, od koje imamo nekolike ulomke, piše, u svibnju 873 godine, Mutimiru, jadeći se, što svećenici potukači dolaze od kojekuda u njihove zemlje

[21] *Ibidem.*

te vrše, unatoč kanonima, crkvene službe, dapače, nemajući nad sobom nijednoga starešine, upadaju u prijestupe još teže. Toga radi, kako su god Srbi i Hrvati potpadali pod jednu istu crkvenu vlast, on opominje Srpskoga kneza, da, slijedeći primjer svojih predaka, prizna vlast biskupa, koga je Sv. Stolica namjestila u Panoniji, naime Sv. Metoda, posmatrajući ga za svoga pastira.[22]

Neretvani, koji nisu mogli zaboraviti, kako ih je oštetio Orif, te su dosljedno mrzili Grke, ostanu još nekoliko godina idolopoklonici. Nastaviše tako gusariti većom goropadi nego prije, ne praštajući ni životu ni imanju bijednih putnika, te dok su Arapi (oko 875) podsjedali Grad na sjevernome kraju Adrijatika, oni oplijene Istriju, i razore ondje četiri grada. Prilično je, da su neki Hrvati Dalmatinski, s njima zajedno, imali udijela u tim varvarskim pothvatima; no je posve istinito, da ni njihov ban Domogoj kao što ni pretežni dio naroda, nisu u to ulazili podanipošto Zato papa Ivan VIII piše (izmegju 874—875) istome Domogoju, sjećajući ga njegove odanosti prema Sv. Stolici, te opominjući ga, da se digne s jakom mišicom na morske hajduke, koji su, pokrivajući se njegovim imenom, opakivali protiv kršćana[23].

Malo zatim Hrvatski ban Sedeslav, koji bješe oteo krunu sinovima Domogoja, da bi utvrdio svoj prijesto, ode u Carigrad (878), te se izjavi kao vasal carstvu, podmećući još i svoju zemlju pod crkvenu vlast patrijara, koji tada bješe Focije. Za uzdarje obaspu ga darovima i povlasticama, a car Basilije Macedonski naredi, da unapredak gradovi Dalmatinski mjesto carstvu plaćaju Hrvatima danak; Split 200 zlatnih novaca, Zadar 110, Trogir, Osor, Rab, Čres po 100 svaki, osim dohodaka u ljetini. A da sebi obaveže Srbe, odredi, da grad Dubrovnik ima plaćati 36 zlatnih novaca dvjema županijama Za-

---

[22] JAFFÉ, *Regesta* I. p. 379. n. 2973; RAČKI, *Documenta Historiae Croaticae*, p. 367 sg.

[23] RAČKI O. c. p. JAFFÉ I, p. 383, n. 2998.

humlja i Trebinja, koje su sa dva kraja graničile s njegovom zemljom. Kada se Sedeslav vraćao iz Carigrada, Basilije pošalje nove blagovjesnike, da obrate Neretvane, koji se sada pokrstiše.

Ima naučnjaka, koji hoće, da su Slaveni stare Karantanije prigrlili vjeru kršćansku u drugoj polovini VII vijeka, preko blagovjesnikâ, što su došli iz Franačkih krajeva[24]. Ali je više nalik na istinu mišljenje onih što drže, da treba odgoditi obraćenje Slavena do u drugu polovinu VIII vijeka. Slavenski knezovi Karast i Ketimir, koje je Borut morao dati za taoce Bavarcima, kršteni su u Bavarskoj, a kad se uspeše na prijesto, jedan i drugi, u više su se navrata obraćali Virgiliju, Salcburškomu nadbiskupu, moleći ga, da bi došao u njihove krajeve naviješčati evangjelje. Virgilije posla u Korušku biskupa Modesta sa svećenicima. Odašalje još jednoga biskupa po imenu Djetriha, da propovijeda Slavenima susjednih okolina[25]. Pod vladom Vladuhovom svećenici Salcburške biskupije trudili su se s većim uspjehom oko raširenja vjere megju Slavenima. Posvemašnje je pak obraćenje naroda slijedilo, kad je Karlo Veliki pridobio Bavarsku i Karantaniju. Arnon, Salcburški nadbiskup, koji odmijeni Sv. Virgilija, pošto je propovijedao megju Karantanskim Slavenima i ondje posvetio crkve i redio svećenike, reče Karlu Velikomu, da bi se mogao megju tim narodima pobrati velik plod, kad bi im se dao biskup Zapitan od kneza ima li vrsnu ličnost za tu službu, predloži mu popa Teodorika, pa ga, po njegovu nalogu, zavladiči. Zatim ga odvede u krajeve Slavenske i, prikazavši ga poglavicama narodnim, povjeri mu pastvu Karantanije i Panonije[26]. Dobi od Arnona potpunu vlast propovijedati,

[24] Kopitar, *Glagolita Clozianus*, p. XXXII; Vascotti, *Hist. Eccl.* (1873) I, p. 192.

[25] Kopitar, O. c. p. LXXII, LXXVII; Vascotti, l. c.; Alzog, *Histoire de l' Église* II, p. 119.

[26] . . . commendantes illi episcopo regiones Carantanorum et *confines* eorum. Kopitar, p. LXXIII.

graditi i posvećivati crkve, rediti svećenike te uvoditi svu stegu crkovnu, bez druge pogodbe, izvan priznavati starešinstvo stolice u Salcburgu[27]. Kad je pak 810 godine nastala naspra megj Arnonom i Orsom, patrijarom Akvilejskim, o pripadnoj jurisdikciji u Koruškoj, Karlo Veliki osječe, da Drava bilježi granicu dvjema biskupijama, tako da sjeverni dio nalijega Crkvi Salcburškoj, a južni Akvilejskoj[28]. I pored toga, iza godine 870, Adalvin, biskup Salcburški, podvlasti Korušku pod svoju neposrednu jurisdikciju[29].

Može se razabrati iz Bezimenjaka Salcburškog, da je Karlo Veliki bio naložio već pomenutom Arnonu, da ode ne samo megju Karantanske Slavene, nego i megju one donje Panonije, propovijedati riječ Božju i krijepiti u vjeri te narode. Isti nas spisatelj nadalje obavješćuje, da je Arnon redio svećenike i šiljao ih „u Slavoniju biva u Karantanske krajeve donje Panonije, kako je prvo Virgilije bio učinio"[30]. Ove nas posljednje riječi ovlašćuju misliti, da je biskup Djetrich, o kome smo gore spomenuli, bio poslan u Panoniju od nadbiskupa sv. Virgilija. Stoga obraćenje Slavena u Panoniji, koje je započeo Virgilije, dovršeno je njegovim nasljednikom Arnonom (786—821).

Kad je Prvina, kršten na Dvoru Ludovika I Pobožnoga, postao knezom krajeva okolo rijeke Sale te prikupio oko sebe Slavene donje Panonije, ovi jurve bijahu kršćeni. Prvina se starao da utvrdi kršćanstvo, potpomažući ga u tome svećenici biskupije Salcburške. Povjesni izvor veli, da ga je poradi toga kralj Ludovik Nijemac učinio, godine 848, samostalnim gospodarom u onim zemljama, što su mu isprva bile udijeljene u leno[31].

[27] Rohrbacher, *Stor. Eccl.* VI, p. 202; Kopitar, O. c. p. LXXIII.
[28] Kopitar, l. c. Cf. ib. not. 6.
[29] Alzog, l. c.
[30] Anonymus Salisburgensis ap. Kopitar p. LXXII sq.
[31] Pervenit igitur ad notitiam Ludovici piissimi regis quod *privvina* piissimus fuit ac benivolus erga dei servitium et suum; fidelibus suis quibusdam saepius ammonentibus concessit illi in proprium totum, quod prius habuit in beneficium, Anonymus Salisburgensis l. c. p. LXXV.

Godine 850 Prvina sagradi u svome gracu veliku crkvu na čast Preblažene Djevice Marije, koju osvešta nadbiskup Salcburški Lijupram, nazočavajući Slavenski vlastelji, od kojih nam je ljetopisac Salcburški sačuvao imena. Po Prvinoj smrti (862?), njegov sin Kocelj, koji ga naslijedi na prijestolju, posagradi takogjer mnoge crkve: megju ovima, dvije na čast apostolskome poglavici sv. Petru, jednu na čast sv. Ivanu evangjelisti, jednu na čast sv. Pavlu, jednu na čast sv. Mihovilu arkangjelu, ne govoreći o ostalima; a sve je osveštao nadbiskup Salcburški Adalvin, o komo ljetopisac priča, da je svetkovao Božić u Koceljevu gracu.

Kako je Adalvin, kao i njegovi prethodnici, davao tim pucima Slavenskim samo Njemačke svećenike, lako nam je shvatiti veselje, s kojim su bili primljeni u Koceljeve zemlje sveti apostoli Slavenski Ćiril i Metod, kadno su godine 867 idući u Rim, okrenuli putem donje Panonije. Ovo se veselje prometnulo u zanos, u pravu ushićenu ljubav, kada se doznalo, da su dva blagovjesnika sa sobom donijeli Slavenska pismena i knjige liturgiske prevedene baš u onaj jezik, kojim govorahu Slaveni Panonije. Oni se zabave nekoliko mjeseca u Koceljevim zemljama, vršeći njima prirodjenom gipkošću i revnošću službu apostolsku, te požeše preobilnu žetvu. — Mi ćemo opet naći Metoda megju Slavenima Panonije, na njegovu povratku iz Rima, kao njihova nadbiskupa: — što će mu zagrčiti život progonstvima i preteškom tamnicom.

Osvojačke vojne Karla Velikoga donijele su pri izmaku VIII vijeka prvo sjeme kršćanstva Moravljanima i Slovacima; jer su biskupi Salcsburški i Pasovski, njegovom voljom, poslali u Moravu prve vjerovjesnike. Područje crkveno na Moravu od postanja nalijegalo je Pasovskome biskupu; no od godine 824 bi odregjeno da pripada nadbiskupu od Lavraka (Lorch, u donjoj Austriji)[32]. Ali ne progje mnogo a ono se povrati pr-

[32] Thomassini, *Disciplina Eccles.* I, L. 1, c. 44, n. 5. Cf. Jaffé I, n. 2566.

vome. Moravljani su megjuto i odviše mrzili Njemačko gospodstvo i prama tome ne mogahu ljubiti ni njihove blagovjesnike. „Tê njemačke biskupe — veli o. Lapôtre — tê opate, koji šćahu biti obratitelji pukâ, prije no što će ih vidjeti na žrtveniku u mirotvornom vazduhu kršćanskog bogočašća, Moravljani ih imadoše protivu sebe na bojuome polju, te su bolje poznavali težinu njihovih buzdovana, nego njihova propovijedanja — Zacijelo je rijetko, u Germanskim vojnama onoga doba proti Slavenima, ne naći duhovnih ličnosti u prvim vrstama boraca. Godine 849 opati vode vojnu protiv Čeha. Godine 857 to isto čini Otgar, biskup Eichstädski. Godine 871 Arnon, ratoborni biskup od Würcburga, pomalja se druge godine ratujući protiv Moravljana, uporedo sa ne manje ratobornim opatom iz Fulde, Sigeardom. Malo se je htjelo, da u ovoj posljednoj vojni Emerih, biskup Ratisbonski, nije naučio na svoje troškove koliko bi bilo bolje čuvati svoje ovce no ratne brodove na Dunavu. Još je oglašeniji bio onaj Lijutbert, nadbiskup Moguntski, koji je učio kršćanstvu Polapske Slavene, puštošeći im polja i paleći sela“ [33].

S druge strane blagovjesnici Njemački nisu poznavali Slavenskog jezika; a jezik Latinski upotrebljavan u crkvi i upravi svetih posala, onome narodu bijaše veoma tugj. Trudba prema tome nije mogla znatno napredovati. Moravska Crkva, kakvu sazdaše Njemački blagovjesnici, bila je, veli Gfrörer, jedno glomazno biće. Spisi sinoda Moguntskog od 852 godine pod nadbiskupom Rabanom govore o nekakvom nezgromnom kršćanstvu Moravljana. Kao da se od njih tražilo samo da znaju naizust Vjerovanje i Očenaš, a — prije svega da plaćaju desetinu [34].

Izbavivši se ispod jarma Franačkoga, Rastislav je htio, da mu i Crkva Moravska postane samostalna. Bijaše vidio, da su se Franci služili ništa manje križem negoli mačem, da podvrgnu pod svoju vlast slobodne narode. Dostajalo mu snage, da

[33] Lapôtre, *L'Europe et la Sainte-Siège* (Paris 1896) I, p. 93 sq.
[34] Gfrörer O. c. II, p. 90.

se opre Njemačkoj sablji; ali da oprosti Moravu od utjecaja Njemačke Crkve, trebaše mu prognati Njemačke svećenike, koji su u njegovim oblastima služili politici njegovih suparnika. Nakasti stoga dovesti druge svećenike, koji bi poznavali Slavenske običaje i bili vješti njihovu jeziku. Dobiti iz Rima takove svećenike, činila mu se stvar nemoguća. Bez sumnje bi ih papa mogao naći u Dalmaciji, a i megju Slovenima Karantanskim; ali se pribojavao, da ne bi u tome dogagjaju Ludovik II kaono nasljednik Karla Velikoga, Branič Crkve, natjerao Rimskog Nadsvećenika, da podloži Crkvu Moravsku njemu i njegovim biskupima. A već se zna iz povjesti, kadno Ludovik Nijemac, god. 864 kretaše vojsku protiv Ratislava, da mu je papa Nikola poslao svoj blagoslov[35]. Moravski knez sasvim tim obrati se Carigradskomu caru Mihailu III; i bješe siguran, da će mu naum ispasti za rukom, jer je znao, da Grci bijahu neprijatelji od zakletve Francima. Treba opet zamijetiti, da se Rastislav, udvoravanja radi, bio u Rim obratio, da bi dobio podobnih glasnika vjere[36]; ama bit će to tako udesio, kako bi se moglo razumjeti, da ih nije tražio ozbiljno, pošto ih bješe već iskao u Carigradu. Možda se ovim načinom htio ograditi nasuprot nasrtljivome svećenstvu Njemačkom, obzirom na crkvenu vlast u Moravi, a tako isto eda bi dobio naprijed blagovjesnicima, što će mu stignuti iz Bizanta, barem ćutke, pristajanje Sv. Stolice.

Izbor je blagovjesnikâ za Moravu bez sumnje izveo Barda, a dopao je dvije ličnosti, rodom iz Soluna. Oni bijahu braća, a bijahu obadva duboko vični crkvenoj knjizi, obadva podjednako vrijedna štovanja radi prokušana i uzorna života, obadva podjednako ukrašena potrebitim svojstvima apostolskome čovjeku,

---

[35] Migne, Patrol. Lat. CXIX, 872; Jaffé I, p. 353, n. 2758.

[36] Non solum enim ab hacce sacrosancta Sede petiistis praeceptorem, verum et a pio imperatore Michaele. Hadrianus II, *Ep. ad Ratislaum.* Ginzel, *Die Slaven-Apostel,* Codex, p. 44. — O. Lapôtre hoće, da ne dokazuje ništa ovo mjesto; ali on sâm ne dokazuje svog poricanja. P. 94.

te po tome sposobni službi, za koju bijahu odregjeni. To su bila braća Konstantin ili Ćiril i Metod. Mi ćemo o njima govoriti u petome i šestome poglavlju. Ovdje ćemo kazati, da su bili apostoli i prosvjetitelji skupa: pravi osnovatelji Crkve Slavensko-Katoličke i dobrotvori velike porodice Slavenskih naroda. Bi njihova zasluga, ako je papa Hadrijan II, s poslanicom apostolskom poslatom knezovima Slavenskim Rastislavu, Svetopuku i Kocelju, zaveo crkvenu pokrajinu Moravsku-Panonsku, te dopustio Slavenskim pucima porabu njihova jezika u božanstvenoj bogoslužbi, kako ćemo docnije vidjeti.

Kada su Bugari, pod Isperihom, prešli Dunavo te zauzeli današnju Dobruču, s okolnim mjestima, istrijebi se svaki slijed kršćanstvu u tim krajevima. Oni pak, odijeljeni sveosve od prosvjetnog i kršćanskog svijeta, mogli su zadugo dodržati svoj iskonski značaj, te ostati privezani svojoj davnašnjoj vjeri. Istom u drugoj polovini VIII vijeka, radi novih odnosa s carstvom, jenja ona duboka mržnja, što ju imaše spram kršćanske vjere: niti je trebalo mnogo čekati, dok se pokazaše prve klice vjere na zemljištu Bugarskom. Prvo obraćenje, popovjesnički ujamčeno, jest ono kneza Ceriga, prozvata i Telerig. On se može smatrati kao prvorogjeni sin vjere megju Bugarima. Pošto dvaput 774 i 775 godine razbije Grke Konstantina V Kopronima, Cerig, ne zna se zašto, ostaviv prijesto i otadžbinu pribjegnu (777) u Carigrad u Dvor cara Lava IV, i tu se pokrsti; a car ga učini patricijem i oženi jednom bratučedom svoje žene Irene[37]. Njegovo je obraćenje ostalo bezuspješno megju Bugarima. U ostalome posve je prilično istini, da je pod njegovim nasljednikom Kardamom barem napožrak kršćanstva prodro u Bugarsku. Kardam je četiri puta potukao Grčku vojsku, te se ne može dvoumiti, da nije zasužnjio pogdjekoje kršćane. Bilo što mu drago o tome, u drugome de-

[37] Theophanes, *Cronographia* (Ed. Bonn) I, p. 698. Cf. Jireček, *Geschichte der Bulgaren* (1876), p. 143.

ceniju IX vijeka, nalazimo glasnike nove vjere u onim sužnjima kršćanskim, koje strašni Krum povede iz Bizantinskih pokrajina, pošto bješe osvojio Drenopolje (813). Nema sumnje, da je megju tim robljem bilo svećenika i biskupa. Odvedeni u sjeverne strane Dunava, uzdržali su se ne samo stalni u vjeri, nego su nastojali, da je proširе, te pokrstiše veliko mnoštvo starosjedilaca. Stoga knez Omortag, odan narodnoj vjeri, a može biti što se bojao u kršćanstvu političkog utjecaja Bizanta, stane se goropaditi protiv kršćana. Manuilo, jur Drenopoljski biskup, i druga tri biskupa, njegovi drugari u sužanjstvu, su 374 kršćanina biše osugjeni na smrt. Jednomu sužnju, mladomu Cinamu, Omortag oprosti smrtnu kaznu, ali ga ostavi čamiti u tamnici. Malomir, nasljednik Omortagov, molbama brata mu Nravote, pusti ga na slobodu; a Cinam pak obrati na vjeru kršćansku samoga Nravota, koga poradi toga osudi na smrt Malomir[38].

Takovo progonstvo ne zatre megju Bugarima kršćansku vjeru. Može se dapače držati, da se je, i ako čedno, širila, navlastito u južnoj i zapadnoj Bugarskoj, pa je prilično istini, da su mnoge poglavice narodne prigrlili kršćanstvo još prvo no što će se Boris popeti na prijesto. Bizantinski ljetopisci pripovijedaju, da je nekakav Grčki kalugjer, po imenu Teodor, ili Teodosije Kufara propovijedao evangjelje na Borisovu Dvoru. Još pričaju, da je sestra kneževa bila na jednom zabavnom putu zarobljena od Grkā, i da je ista, na dvoru carice Teodore, primila kršćansku vjeru[39]. Ali će biti više nalik istini, da je sam Kufara obratio kneginju na Dvoru njezina brate: što bi bio biljeg, da je do tog vremena već nova vjera znatno napredovala u Bugarskoj. Tako se i u ovome dogogjaju obistinila glasovita rečenica Tertulijanova: *Sjeme je kršćana krv mučenikā.*

[38] THEOPHANES CONT. p. 162 sq.; CEDRENUS (Bonn) II, p. 184 sq.; ALLATIUS, *In Creyghtoni Apparatum*, p. 263.

[39] THEOPH. CONT. p. 162 sq.; SYMEON MAGISTER, *De Michaele et Theodora* c. 22, (cum Theoph. Cont.) p. 664; CEDRENUS II, p. 151; JOANNES CUROPOLATA, apud Baronium a. 845, n. 6.

Pod vladom Borisovom kršćanstvo pobijedi idolopoklonstvo megju Bugarima. Da obezbijedi tvrdu nezavisnost svojoj državi, činilo se Borisu e je potrebito, da i njegov narod sad zasjedne kao zvanica pri gozbini velike porodice kršćanske. Slaveni Macedonije i Tracije, i uopćeno poluostrva Balkanskoga, već su odavna bili prihvatili kršćanstvo. Bugarska bješe okružena silnim susjedima, koji su bili kršćani, naime Franci i Grci. Po mišljenju savremenom, kršćanski narodi imali su pravo vojštiti na nevjernike, te im zemlje osvajati. Zašto bi dakle Bugarska imala ostati osamljena, te izvržena pohlepama i častoljubnim namjerama kršćanskih država? Pa opet u samoj Bugarskoj osjećala se struja prijatna kršćanstvu, te ono već ondje brojaše valja da nemali broj pristaša. S ovim se nije htjelo reći, da su jedino političke pobude navele Borisa, da se pokrsti, te uvede i svoj narod u kolo kršćanskih naroda. On bješe bistrovidna duha. Pitanja religiosne prirode o vječnim zadacima čovjekovim dašto da su se pomaljala njegovu umu, a njihovo riješenje bio bi zabadava tražio drugovgje do u kršćanskim pojmovima. To isto neka se kaže i o zapovjestima i dužnostima ćudorednim. Ovo kao i drugo moglo je biti pobuda, te se Promisao služio, da obrati Borisa i, s njime, njegov narod. Na ta korak Borisa bješe potakao i Ludovik Nijemac. Na svoj sjeverozapadnoj pruzi snošaji megju Bugarima i Francima bijahu neuklonivi. Ovi snošaji, isprvice, naravski, bili su neprijateljski; ali pri koncu trećega desetka IX vijeka postaše prijateljski. Kralj Ludovik želio sklopiti savez s Borisom suprot Rastislavu, knezu velike Moravske, a valjada i suprot svome sinu Karlomanu, upravitelju istočne Marke, o kome se govorilo, da smišlja stvoriti sebi nezavisan stâd u istočnim oblastima. Bez sumnje se i Borisu ovaj savez činio probitačan za njegove političke svrhe. Megju dvije stranke raspravljalo se na dugo i više puta o ovome predmetu. Povjest je sačuvala uspomenu od dva poslanstva Borisova godine 845 i 852 Ludoviku. Napokon sklopi se savez godine 863. Ali kršćanska država nije mogla

stupiti u savez sa neznebožačkom državom ne ištući od ove, da i ona postane kršćanskom. Prema tome megju pogodbama bješe i ta, da se Boris sa svojim narodom pokrsti. To doznajemo od Inkmara iz Reimsa[40].

Oko svrhe godine 864 Borisu nadade se zgoda, da izvede svoj namišljaj. Carigradski car Mihailo III, s golemom vojskom bješe provalio u Bugarsku, i Boris se nagjen prinudjen da pita mir. Ovom će prilikom izjaviti, da će bit kršćanin. Nato se pokrsti, a kumovao mu je sam car, čije je ime Mihailo, toga radi sebi nadio. Boris htjedne da svi Bugari prime kršćanstvo, ali naigje na veliki supor kod većine boljara. Ovi pobune puk te pokušaju posaditi na prijestolje nekakva idolopoklonika. Boris utoli bunu oružjem, te dade posjeći boljare s njihovim ženama i djecom. Poslije toga, bez ikakve mučnoće, narod primi novu vjeru.

Uzevši u obzir bunu, koju je Boris morao slomiti, treba nam držati, da je krštenje Bugara slijedilo 865 godine; ali jamačno u prvoj polovini ove godine. Stoga cijenimo, da nije istorički istina, što pripovijeda pisac života Sv. Klimenta o obraćenju Bugara i krštenju Borisovu preko svetitelja Ćirila i Metoda, kad su ovi išli iz Carigrada u Moravsku (863). Ovi je Život napisan od nekog Grka oko 960 godine, a može biti i kasnije; a pisac odaje na više mjesta, da nije dobro poznavao djelâ ni apostolske radinosti svete braće. Osim toga ponajstarije biografije njihove, pisane Slavenskim jezikom, koje su najpouzdaniji izvori za ono što gleda njihovo javno poslanstvo, ne spominju apostolstvo Ćirilovo i Metodovo u Bugarskoj. Tko je tražio da oglasi i proslavi što većma njihov spomen, zanago ne bi izostavio tako veleznatni dogadjaj, kad bi se bio dogodio.

Godine 865 patrijar Focije posla Borisu dugu pastirsku poslanicu[41], u kojoj mu izlaže kneževske dužnosti i čovjeka

[40] Apud GFRÖRER II, p. 79. Cfr. HERGENÖRTHER, *Photius* II, p. 599—601.

[41] *Photius* (Migne) II, 627—695.

krsćanina, te zove ga „svojim sinom“. „rodom svojih duševnih bolova“ (ὦ τῶν ἐμῶν πνευματικῶν ὠδίνων εὐγενές) i „izrednim uresom svojih truda.“ Dvije posljednje rečenice povjest ne bi znala opravdati. Izuzme li se ovo pismo Focijevo, Crkva je Grčka malo marila za napredak kršćanstva i odgajanje Bugara u ovo prvo doba. Iz Carigrada ni ciglog biskupa nije se onamo poslalo. Poslana bi samo nekolicina svećenika i, sudeći po iskanju savjetā, što je Boris docnije poslao papi Nikoli, može se dvoumiti eda li je i jedan megju njima bio baš vrijedan službe oko koje su se morali starati.

Je li za ove, ili za političke razloge Boris bio nezadovoljan s Grcima, ne bi znali presuditi. Činjenica je, da je godinu kasnije (866) poslao dva odaslanstva na Zapad: jedno kralju Ludoviku, a drugu papi Nikoli. U oba je tražio za svoj narod biskupâ i svećenikā; nadalje moljaše papu, da mu odgovori na sto i šest pitanja od njega mu postavljenih.

Bivši dogotovljen odgovor, papa Nikola otpremi u Bugarsku biskupe Pavla iz Piombina u Toskani i Formosa iz Porta, izvrsne prelate, davši im nekoliko prijepisa svetoga Pisma i drugih potrebitih knjiga, s odgovorom za Borisa na iskana uputstva u sto i šest članaka.

Latinski biskupi krste u Bugarskoj mnogi svijet te uvedu Latinsko pravilo. Megjuto kralj Ludovik, koji bijaše pitao u Karlo Sijedoga svetih posuda, svećeničkih odora i knjiga za svećenstvo, što da bi otpravio u Bugarsku, dobivši sve ove stvari, mogaše druge godine poslati Borisu biskupa Ermanrika, sa nekoliko svećenika i gjakona. Ovi pak kad nagju u Bugarskoj biskupe, koje bješe poslao papa, vrate se svojoj kući[42].

Prvine kršćanstva megju Česima bi ono četrnaest velikaša, što su god. 845 primili krštenje u Regensburgu, na Dvoru Ludovika Nijemca. Treba pripustiti, da su na njihovu povratku

[42] Gfrörer, II, p. 80; Rohrbacher, VI, p. 563 sq.

u domovinu barem porodice im postale kršćanske: ipak o tome ne zna se ništa postavna. Pouzdano je pak da je narod ostao tugj kršćanskoj vjeri do godine 873. Ove godine, ili 874, Češkog vojvodu Borzivoja (Bořivoj) pokrsti Sv. Metod na Dvoru Svetopuka, vojvode Moravskog, ili, kako misli Palacky, u Moravskome gradu Velegradu, gdje bijaše nadbiskopska stolica Metodova. S Borivojem bila je krštena vojvotkinja Ljudmila, njegova žena. Vojvoda povede sa sobom u Češku jednog svećenika, po imenu Kayka, te sagradi prvu crkvu u Kraljičinu Gracu, pa onda drugu, na poštenje B. D. Marije, u Pragu. Tada mnoga vlastela i veliko množtvo naroda primi vjeru. Kasnije dogje u Češku Sv. Metod, te proputova zemljom učeći i naviještajući riječ Božju. Nato je redio svećenike i gjake, koji su nastavili širiti megju Česima kršćansku vjeru, pripomažući djelu blagovjerni vojvoda Borivoj.

Naslijede u tome primjer očin njegova dva sina Spitihnjev († 912) i Vratislav († 926). Ali po smrti posljednjega, njegova žena Drahomira, koja bješe ostala poganka, uzevsi u svoje ruke vlast, jer su njezina dva sina Većeslav i Boljeslav još bili mlagjahani, zabrani vršenje kršćanske vjere te započne ljuto progoniti vjernike. Uto Ljudmila proglasi vojvodom Većeslava, koga je ona sama sveto odgojila. Toga radi razdijele se Češke države izmedju njega i brata. Ne progje dugo vremena te Drahomira — ako je istina što neki istorici tvrde — dade pogubiti vrlo kreposnu Ljudmilu. Boljeslav pak, ubije svojim rukama (935) brata Većeslava, što je ovaj ostao vjeran kralju Otonu I, od koga se je htio osloboditi, pa još i zato što je pomagao i štitio kršćansku vjeru, kojoj, kao i mati mu Drahomira, bijaše preljuti neprijatelj. Ljudmila i Većeslav prvi su svetitelji naroda Češkoga. Njihovi životi bijahu napisani Slavenskim jezikom u istome vijeku, u kom su živjeli, a slavenofili bilježe s ugodnošću u životu Sv. Većeslava mjesto, gdje se govori, kako je baba (Ljudmila) hotjela, da mladi vojvoda uči Slavenske knjige.

Pobijedivši ga napokon u ratu Oton (950), Boljeslavu, izmegju ostalih uvjeta, trebalo primiti i taj, da se opet obnovi u Češkoj kršćanska vjera, koja naskoro procvati. Zemlja se razdijeli u osamnaest kotara, a izuzevši tri, svi prigrle vjeru.

Boljeslav je II (967—999, sin pregjašnjega, promicao te dovršio obraćenje Čehâ, zasluživši u povjesti pridjevak *Pobožni*. Bijaše iskreni kršćanin, žive vjere, velikodušne ljubavi, neprijatelj tlačenja, odrešiti zaštitnik svih sirota, a tako marau za napredak i slavu vjere, te je sagradio i bogato obdario do dvadeset crkvi. Pod njegovom vladom uveden bi u Češku Benediktinski red i, s pristajanjem Ivana XIII[43], bi podignuta biskupska stolica u Pragu (972), Latinskoga obreda, koja je takogjer dobila odobrenje (974) Benedikta VI, koji je podvlasti mitropolitskoj stolici u Moguntu[44]. Praški prvi biskup bi Ditmar, inok Saksonski, koji bješe već svećenik te mnogo cijenjen poradi učenosti. Bješe došao u Prag na časni put, te stekao prijatelja Boljeslava Pobožnoga. Ali je povjest pribilježila, da je glavni razlog njegova izbora za biskupa toga grada bilo savršeno poznanje Slavenskoga jezika. Ditmara (982) odmijeni Adalbert. Sveti ovi čovjek, pošto se uzalud rvao protiva poganskim navikama svjetovnjaka i protiva porocima svećenstva, koje ga radi toga progonilo, odreče se biskupije te ga papa Ivan XV riješi veza spram njegove dijecese. Poslije ode propovijedati evangjelje Pruskim neznabošcima, gdje pogine mučeničkom smrću godine 997. Njegovo tijelo bi svečano preneseno u Prag god. 1039. I sestra Boljeslava II, po imenu Mlada, opošti svetošću života bratovo kraljevstvo. Bivši prikazala Bogu svoje djevstvo, pogje kao časna poklonica u Rim, gdje ju papa Ivan XIII posve ljubezno primi. Tu se nauči manastirskim uredbama, a posveti je opaticom sam papa, koji joj promijeni ime u ono Marije. Vrativši se u otadžbinu, osnova kod crkve

[43] ROHRBACHER VII, p. 101; JAFFÉ, *Regesta* I, p. 472, n. 3720.
[44] JAFFÉ I, p. 479, n. 3778.

Sv. Jordana manastir koludrica, kojime je vladala po pravilima Sv. Benedikta.

Pripovijeda se, da je Sv. Metod, u prvim godinama svoga apostolovanja megju Slavenima, navješčivao Evangjelje i Poljacima; dapače se kaže, da su Zjemovit, pradjed Mečislavov (Miecizyslav ili Mieszko), pa njegovi nasljednici Ljeszko i Ziemimysl, podupirali ili dajbudi, da nisu metali zapreka širenju kršćanske vjere. Ovo pak predanje ne potvrgjuje nijedan od davnih istorika. Više priliči, da je kršćanstvo uneseno u Poljsku iza propasti monarhije Moravske preko prebjegâ iz onih krajeva. A povjesnički je pouzdano, da je ono stalo hvatati stopu u Poljskoj, pod vojvodom Mečislavom, kad ovaj priznade vlast cara Otona I. Doznajemo od Ditmara Merseburškoga biskupa, koji življaše u desetome i jedanaestome vijeku, da je Mečislav bio vjenčao (965) sestru Boljeslava II, vojvode Češkoga, kojoj bijaše ime Dobrava, pa gledajući jednako svoga vojna dolopoklonikom, znala je tako vješto njime rukovati te joj pogje za rukom da ga obrati na vjeru. Znatan broj njezinih državljana, ugledavajući se u njegov primjer, postanu kršćani. Mečislav tada zapovjedi, da se izlome idolski kipovi i bace u rijeku (967); ali se je narod još dugo vremena sveudilj sjećao svojih starih bogova i za njima žalio.

Mečislav, s odobrenjem pape Ivana XIII osnuje biskupsku stolicu u Poznanju (966), koja je bila područna mitropoliji Magdeburškoj. Prvi biskup, Jordan, razviije pravu apostolsku skrb obraćajući ostatke naroda, pomagan u tome od istoga pape, koji otpravi u Poljsku Egidija biskupa Tuskolskoga s mnogim svećenicima, da bi tamo propovijedali i potkrepljivali puke u vjeri.

Pod vladom Boljeslava *Hrabroga* (992—1025), kršćanska se vjera još većma ustali. Junačka smrt Sv. Adalberta biskupa Praškoga dirne u srce Poljake, i pridobije ih sasvim kršćanskoj

stvari. Boljeslav otkupi od varvarâ tijelo svetiteljevo za jednaku težinu zlata. Njegov grob postane oglašeno svetište, kome se stjecali odasvuda nebrojeni časni putnici, a njegov zavještaj, neisporegjena pjesan na čast Majke Božje, bude ratna pjesma, koju bi Poljaci, idući u rat, zapjevali prije boja. Boljeslav digne na metropolitsko dostojanstvo stolicu Gnjezno (1000), mećući pod njenu jurisdikciju Kolberškoga biskupa u Pomoraniji, Krakovskoga u Maloj Poljskoj i Breslavskog u Šleskoj. Da bi bolje unapredio religiosne koristi čini doći u svoju državu Kameldoleze te utemelji (oko god. 1006) u Tyniecu, blizu Krakova, opatiju Benediktinaca. Mečislav II (1025—1034) proslijedi podupirati vjeru; ali po njegovoj smrti, u anarhiji, što je potom nastala (1034—1042), nalazila se u najvećoj pogibli, koja se uvećavala tiranijom vlasteljâ i nećudorednošću svećenstva. Kazimir I (1043—1058) ispravi štetu, što je Crkva pretrpjela. On posagradi nove manastire, koji su bili rasadnici kreposti i valjanih radnika evangjelskih Pod njegovim vladanjem kršćanska vjera slavila pobjedu nad poganstvom, te bijahu istrijebljeni i posljednji ostaci idolopoklonstva.

Po smrti mu, njegov sin Boljeslav II (1058?—1081?) davši se na svakojaka besčinja, ubije svojom rukom, ispred oltara, Krakovskoga biskupa Sv. Stanislava (1079), što je ovaj stao prekoravati njegovo sablažnjivo življenje. Izopćen zato od Grgura VII, ispred gnjeva svojih državljana morao je bježati u Ugarsku, gdje skoro žljeudno umre (1081)[45].

Najposljednji megju Slavenskim narodima, da se pokrste, bili su oni, što nastavaju u sadašnjoj Germaniji[46]. Stara predava, što je donosi Helmold, koji življaše u dvanaestom vijeku, hoće da su redovnici nove Korbije, u Saksonskoj, pod vladom

[45] Alzog, *Hist. de l'Église* II, p. 124—128; Rohrbacher VII, p. 99; Vascotti I. p. 346; Kopalik, *Historia Eccl.* II, p. 286 sq.

[46] Držeći se, kao dosele, kronološkog reda, imali bismo prije govoriti o obraćenju Rusâ; no s osobitih razloga bavit ćemo se s njima u jednom zasebnom poglavlju.

Ludovika II, s uspjehom propovijedali riječ Božju Slavenima ostrva Rujane, te da su ondje sagradili crkvu na čast Presv. Spasitelju i Sv. Vidu, pokrovitelju Korbije. Ovo je obraćenje bilo prividno; jer taj narod malo vrijeme zatim istjera s ostrva kršćane i njihove svećenike, i vrati se na svoje staro bogačašće pogansko. Helmold nadodaje ovu bilješku: Nema na svijetu varvarskoga naroda, koje bi većma od njih mrzio na kršćansku vjeru[47]. Žilavi u svojoj slobodi i nezavisnosti, da spase ova skupocjena dobra, oni su morali održati nebrojenih i vrlo krvavih ratova, stoga i sama vjera njihovih neprijatelja bila im predmet mrzosti i strave.

Pod vladom Otona I. (936—979) počelo ih se obraćati na vjeru. Oton u tu svrhu utemelji biskupije u Havelbergu, Žiču i Oldenburgu (968). Ali, kako su ove biskupske stolice bile u isto vrijeme i tvrgjave tugjinske oblasti, može se lako razumjeti, da je trudba blagovjesnikâ morala naići na preuporan otpor. Posljednje godine vlade Otona II (973—983), Obodriti i Ljutići odvrgnu se te skoče na oružje. Posmaknu svećenike dviju dijecesa Havelberga i Branibora, popale im i poruše crkve, a svete stvari pogaze; niti se smiriše, dok nisu iskopali svaki slijed kršćanstvu. Krenu potom, pod njihovim vojvodom Mestivojem, proti gradu Hamburgu, opljačkaju ga i zapale, čineći posvuda stravični pokolj od kršćana.

U Oldemburgu, pretežno kršćanima naseonom gradu, zakolju sve vjernike, kao da su zvijeri, ostavivši 60 svećenika, da se njima sverjepo pozabavljaju. Izrežu im unakrst kožu na glavi, dignu im lubanju, tako da su ostali otkriti moždani, pa ih u tome biću, s rukama vezanim naopako, povedu po svim gradovima, bijući ih i mučeći, dok nisu izdahnuli. Treba pak pribilježiti, da stari istorici Njemački Adam Bremenac i Helmold za ove goropadi i za povratak Slavena u poganstvo krive ljude svoga naroda. Brnardo, vojvoda Saksonski, oni vele, ne-

[47] Nec est aliqua barbaries sub coelo, quae christicolas et sacerdotes magis exhorreat. HELMOLDUS apud *Baronium* a. 875, n. 2.

zmjerno je zlostavljao Slavenske puke, a s lakomstvom i okrutnošću naveo ih na očajanje, i u neku nagnao ih, do opet postanu pogani[48]. Markgrof istočne Saksonske nije bolje s njima postupao. Kamo sreće da su od lakomosti bile čiste ruke biskupa i svećenika.

Oton III (983—1002) ne mogavši ukrotiti Slavene, ni kršćanstvo se nije moglo nanovo kod njih učvrstiti. Ipak Boljeslav II, Poljski vojvoda, osvojivši istočni dio Pomorja, osnuje za Slavene toga kraja Kalbersku biskupiju (1000). Tek sada zaslugom i velikim trudom apostolskim Reinberna, prvog biskupa ove stolice, Pomorci će da se oprijatelje s kršćanstvom, te se stanu kršćavati.

Za vlade Henrika II (1002—1024) kršćanska vjera nije napredovala megju Slavenima. Ovaj je knez s njima živio u miru. Nahodimo pače, da su mu Ljutići bili vjerni saveznici u njegovim ratovima protiv Poljaka.

U to vrijeme propovijedao Slavenima Pruskim Sv. Brunon Benediktinski redovnik; ali videći da njegov trud ne donosi nikakva roda[49], ostavi zemlju pa ode u Rusiju.

Pod Konradom II (1024—1039) jedan suknežica Bodrićski, imenom Pribignjev, od Nijemaca zvan Uton, bješe kršćanin, te je nastojao da raširi vjeru megju svojima. K tome pošlje svoga sina Gotšalka Saksonskom vojvodi, da bi ga odgojio kod Benediktinaca u gradu Lüneburgu. Dok je mladi Gotšalk tu učio, dozna, da mu je nekakov Saksonski uskok ubio oca. Plane stoga gnjevom i, da bi na Saksoncima osvetio očinu smrt, pogazi vjeru te se vrati ljut neznabožac svojim zemljacima, koji ga priznadu za svoga kneza. Skupivši na brzu ruku vojsku, prodre u Saksonsku, koljući i paleći svu zemlju. Nekoliko tisuća Saksonaca pogine u ovome boju; ali Gotšalk bude nadvladan. Saksonski vojvoda pokloni mu život, pošto mu je zadao po-

[48] Apud *Baronium* a. 1012, n. 9—10.

[49] Sed spinis pullulantibus, horrida non potuit facile emollire. DITMARUS ap. *Baronium* a. 1008, n. 4.

štenu riječ, da više ne će vojevati protiv njegova naroda. Gotšalk, poslije nekoliko godina, iskreno se obrati te opet postane kršćanin. I pored toga sva ga plemena Bodrićska izaberu za svoga vrhovnog kneza (1044), a on, s pomoću Adalberta, Bremskoga nadbiskupa, odma stane uvoditi kršćanstvo po svojoj kneževini, te osnuje tri biskupije: u Meklenburgu (danas selo blizu grada Wismara), u Oldenburgu (ili po slavensku: Stargrad), i u Ratiboru (danas Ratzeburg, varošica u Meklenburg-Strelicu). Zemlja se malo po malo napuni crkvi i svećenikâ; a Gotšalk, zadovoljan presretnim uspjehom, obilazio naokolo s blagovjesnicima, te često opominjao puk, tumačeći Slavenski, što biskupi i svećenici tim jezikom nisu umjeli izreći[50]. Odjednom Budrići odmetnu se Gotšalka, pa uzevši oružje ubiju (1060) ovoga novoga Makabeja — tako ga zove Adam Bremac — i nemilo pokolju sve njegove pristaše, osobito svećenike; izmišljajući, u svojoj divljoj goropadi, najgore i najstrašnije načine, da ih muče. Uhvativši Ivana, Mekleburškoga biskupa, časnoga starca, izbiju ga bičevima nemilo od glave do stopala, te stanu vući po Slavenskim gradovima, onda mu odsjeku ruke i noge, najposlije odrube glavu, pa natakavši je na koplje, prikažu kano žrtvu svome bogu Radigostu. Iščupavši tako do korijena kršćansku vjeru, Bodrići krenu protiv Hamburga, koji užasno poharaju. Veli se, da je počinjač svih ovih nepočinstva bio nekakav Pluso, koji je imao za ženu sestru Gotšalkovu. Tako, veli navedeni Adam Bremac, svi Slaveni nanovo se vratiše u poganstvo[51].

Za vlade Henrika (1093—1120?), sina Gotšalkova, koji je, s pomoću Saksonaca, dvadeset godina, nakon njegove smrti, stekao očino prijestolje, sveti i učeni svećenik Vicelin, užežen revnošću i željom koristovati Crkvi, izište od Alberona, nadbiskupa Bremskoga, poslanje, da propovijeda evangjelje Slave-

[50] Adamus Bremensis ap. *Baronium* a. 1062, n. 111—112.

[51] Itaque omnes Slavi facta conspiratione generali ad paganismum denuo relapsi sunt. Ap. *Baronium* a. 1065, 51—52.

nima. Otišavši, sa dva druga svećenika, megju Bodriće te dobivši, od vojvode Henrika, dopuštenje navieštati riječ Božju, propovijedaše s dobrim uspjehom. Knez takogjer dade njemu i njegovim drugovima kršćansku crkvu u Ljubeku. Umrvši Henrik, a zemlja se porogobati gragjanskim ratovima, te tri blagovjesnika ostaviše Ljubek pa se nastane drugdje, blizu Slavenskih granica[52].

U ovo isto doba Benon, Meissenski biskup († 1107), postojanošću upravo apostolskom, za 20 godina navieštaše evangjelje megju Sorabima (Polapskim Srbima), te zasluži pridjevak „apostola Slavena"[53].

Kad je Boljeslav III, Poljski kralj, upokorio Pomorskoga kneza Vladislava, neki Španjolski svećenik, po imenu Brnard, dogje propovijedati evangjelje Pomorcima (1122); ali svojom ubožnom spoljasnošću navuče na se prezir onog surovog naroda. Kako bi, govorili su Pomorci, gospodar svijeta poslao jednoga bokca, da ga zastupa? Propovijedalac morao otpiriti, te prolazeći preko Bomberga ispriča svu stvar Otonu, biskupu onog grada. Na molbu Boljeslavovu, a povlašću Kalista II, sâm Oton htjede se posvetiti obraćenju Pomoraca. Koristujući se žalosnim iskustvom Brnardovim ode (1124) u Pomoraniju s brojnom i sjajnom pratnjom. On će biti bagodani apostol. S opaznim i podesnim vladanjem pokrsti u Pyritzu u jedanput sedam tisuća nevjernika. Dva trgovačka grada Stetin i Julin najživlje su se suprotili. U prvome od ova dva grada puk je vikao: „Kakva je zajednica megju nama i vama. Mi ne ćemo odustaviti zakone naše domovine; nama naša vjera dostaje Zar megju vama kršćanima nema bezakonja i poroka svakojakih? Zar kršćani jedni druge ne kunu? Kîni nam se s očiju takova vjera". Helem istrajnost Otonova, njegova ljupkost i ugodljivost, te načini uvjerljivi, što je upotrebljavao, pa obećanje njihova kneza Vladislava, jurve kršćanina, da će ih opro-

[52] Rohrbacher VIII, p. 334.
[53] Alzog II, p. 124; Vascotti I, p. 347.

stiti svakoga danka, navedoše Stetince, da postanu kršćanima. Njihovi susjedi pogju njihovim stopama. Julin u malo vremena brojaše dvadeset tisuća pokrštenih. Zemlja se ćudoredno ispravljala. Knez, da bi ispunio evangjelske zapovijesti, otpusti svoje dvadeset i četiri inoče. Njegovi državljani ostave se svojih isprvičnih navika, čedoubistva, izlaganja djece, spaljivanja mrtvaca i ostalih neznabožačkih običaja. Kad se Oton godine 1125 povratio u Bamberg, ostavi u zemlji dvanaest crkvava i jednu biskupiju u Julinu, koju povjeri svome kapelanu Adalbertu. Vrativši se nanovo poslije tri godine u Pomorje, kome hoćaše posvetiti ostatak svoga života, nagje u Stetinu i Julinu velik broj Slavena, palih u neznabožačke zablude ili koji su miješali praznovjerice poganske s kršćanskim obredima. Njegova radljivost, rasudljiva i neumorna, istrijebi i posljednje ostanke idolopoklonstva[54]. On umre godine 1139.

Ostrvo Ruja, sredokraća sujevjerstvu starih Slavena, odupre se očajano uvogjenju kršćanstva. Znamo u ostalom, kad je ostrvo potpalo pod Dansku vlast (1168), da su mu, po nalogu kralja Waldemara, raskorani svi hramovi krivih bogova, a biskup Absalon iz Roskilda, kraljev savjetnik, krsti Rujance (1169)[55].

Godine 1207 neki redovnik Poljski, imenom Gottfried, pothvati se obratiti Pruske Slavene, nego ne znamo s kakvim plodom. Bez sumnje je postigao veći uspjeh Cistercitski redovnik Kristijan. On je pripadao Olivskom manastiru, a bješe rodom Slaven iz Pomoranije. Njegovo propovijedanje sezalo se od Kurlandije, do granica njegove domovine. Pošto bješe obratio velik broj nevjernika, megju kojima suknežice nekolikih plemena, obavijesti Inocenta III o plodovima svoga rada, a on ga naimenuje prvim biskupom Prusije.

U ovoj prilici papa piše (13. kolovoza 1212) knezovima Pomoranije i Prusije, savjetujući ih, da ne bi upotrebljavali obraćenje tih naroda u svrhu, da ih podvrgnu pod svoju vlast,

---

[54] ALZOG II, p. 459 sq.

[55] ALZOG II, p. 461; BARONIUS a. 1161, n. 17; a. 1164, n. 51.

čime bi im samo omrznulo kršćanstvo. Tako je lijepa, tako je divna ova poslanica te je hoćemo prinijeti ovdje:

„Blagorodnim knezovima Poljske i Pomoramije. — Premda je nemoguće, po svjedočanstvo apostolovu, omiljeti Bogu bez vjere, opet sama vjera ne dostaje, da mu možemo omiljeti: nego je osobito potrebna ljubav . . . . A morajući ovu brižljivo iskazivati prama svakomu, kao zapovijest Božju, koja ne zna granica, te koja po tome obuhvata i neprijatelje, koliko jē većma treba vršiti naprama onima što su odskora prigrlili kršćanski zakon; jer kad bi se s njima postupilo protiv čovječjega čuvstva, lako da bi opet upali u poganstvo. Neki pak od vas, kako smo čuli, ne mareći za ovu zapovijest ljubavi, te gledajući svoju korist više nego Isukrstovu, na prvi glas da su neki neznabošci, što nastavaju u Prusiji, primili krštenje, stanete im udarati namete te postupate s njima kao s robovima: stoga, vašom krivnjom sudbina toga naroda, što prima kršćanstvo, koje je religija slobode, biva gora nego kada je bio sužanj zablude. S time još meću smetnje obraćenju mnogih, koji bi bili gotovi postati kršćani. . . Zato opominjemo, molimo i nukamo u Gospodinu sve vas, zapovijedajući s ovom apostolskom poslanicom, da, imajući pred očima Onoga, koji je došao spasti one što bijahu izgubljeni i dati svoj život za otkup sviju, ne stješnjavate te pokrštenike; nego nasuprot da postupate s njima toliko višom blagošću, koliko lakše, svojom slabošću, mogli bi da se povrate na svoje starovjerstvo; jer, po riječi Evangjelja (Mat. 9.17), vrlo je teško, da drže stari mjehovi novo vino. Donosimo medjuto do vašega znanja, da smo svojim poslanicama dali nalog prečasnom Našemu bratu Henriku nadbiskupu u Gnjeznu, Boga radi, da štiti te kršćane i brani od nepravednih tegota i nameta, kazneći, poslije opomene, crkvenom kaznom nepravedne njihove tlačitelje, bez prava, da joj obustave snagu, podnoseći priziv[56].“

[56] INNOCENTIUS III, Opp. (Migne) III, p. 670; POTTHAST, *Regesta* I, p. 395, n. 4575.

Nekoliko vremena kasnije Pruski Slaveni zbiljam preupadnu u poganstvo te poruše više od dvjesta i pedeset crkava. Biskup Kristijan, nagje se primoran zamoliti papu Oronija III, neka bi pristao na krstašku vojnu proti njima, te izište koliko je tražio (1217). Kršćanska vojska sagradi tvrgjavicu Kulm, gdje je bila stolica biskupova; a ta jaka utvrda toliki strah zadade Prusima, da su se ponovo izjavili kršćanima. Ali čim krstaši ostave Kulm, oni opet uzmu oružje (1223—1224), jurišem osvoje Gdansku, raskopaju Olivu, poharaju Masoviju, te razore crkve i manastire, što je pogradio Kristijan.

Kristijan tada zavede red Krstovih vitezova, koji su oblačili bijeli plašt, na kome je bila uvezena sablja i zvijezda. Prusi se dignu listom protiv reda. Poslije boja od dva dana red je strašno polomljen; samo petorica vitezova umakne polomu. Biskup, našavši se u zapari, nagovori Konrada, vojvodu Masovskoga, da zovne Teutoničke vitezove, koji dogju odmâ (1226) pod vodstvom velikog meštra Hermana iz Salca. Žacali se prvih godina zametnuti boj s Prusima. Kad vidješe, da su jaki (1233), navale na nje kod Sirguna te ih razbiju; ali se još htjela jedna borba od neko pedeset godina, dok su Pruski Slaveni bili sasvim slomljeni. Za rata tako duga, već se sobom razumije, da se nije moglo imati pravih obraćenja. Ali nakon toga vremena povjest više ne pominje idolopoklonstva megju Slavenskim narodima Pruske.

POGLAVLJE III.

Obraćenje Slavena.

(Nastavak.)

Topografički stad zemalja, u kojima su nastavali Rusi, činio im je, u devetome i u desetome vijeku, posve tegoban i rekao bi skoro nemoguć svaki neposredni saobraćaj sa Zapadom. Naprotiv tijek njihovih rijeka, koje su u ono doba bile najnaravniji i najzgodniji putovi megju različnim narodima, morale su da ih dovedu u svezu sa prijestonicom Istočnog carstva. Prema ovoj točki imale su tegliti sve njihove težnje, a preko tih putova trebalo je, da se prirodno razvijaju sva im trgovačka i ratna preduzeća. S ovim se načinom izjašnjava zašto su i krsćanstvo morali primiti od Grkâ. A činjenica je, da su tamo prve ždrake evangjelske svjetlosti ždraknule iz Carigrada.

Počeci kršćanske religije u Rusiji prepleću se s onima političkog života toga velikog carstva. Dogagjaj pak što je pripravio, ili ćemo bolje reći, dao priliku ovome promisaonom činu, po starim istoricima, bio je slijedeći. Askold i Dir, zavladavši Kijevom, isposluju te su mnogi Varjazi iz Novgoroda došli umnožati broj njihovih podložnika, pa počnu, pod imenom Rusa, vladati kao vrhovni gospodari. Smisle izatoga ozbiljniji pothvat i zaista dostojan Normanske smionosti. Već otprije oni su imali na umu poći do Carigrada, može biti da se najme Grčkome caru, kao odavna što su činila srodna im plemena, koja su Grci prozivali Varangima (Βάραγγοι), otkuda im povjesno ime *Varjazi;* ali ohrabreni s uspjehom uzeća Kijeva i bezbrojnom vojskom, što su sakupili, imaše smionosti pokazati se neprijateljima Grčke. Stoga opravivši dvjesta brodova, vješti

brogjenju, junaci Sjevera, pušte se niz Dnjepar i sagju u Crno more; a nije puno prošlo te doplove do pod vrata Bizanta, pošto oplijene, paleći i žareći, čarobne obale Tračkog Bosfora. To bi se dogodilo, prema kronologiji, koju mi smatramo boljom, godine 865, dok je vladao u Carigradu Mihailo III, Nerun svoga vijeka, a Focije sjedio na patrijarskoj stolici carskog grada.

Strah i velika jeza obuzme Bizant, a strašivi mu stanovnici izgovarali dršćući ime Rus (Ῥῶς). Focije, da bi potakao puk na pokoru, izgovori u crkvi dvije homilije, što se čuvaju neobjelodanjene u Moskvi[1], započinjući prvu s ovim riječima: „Što je igda ovo, te tko bi mogao izmjeriti ovu tešku, ovu strašnu pogibiju i srdžbu? Zašto nas udari ova sjeverna i strahovita gromovna strijela?" Dosta su ove same riječi, da označe općeno raspoloženje duhova u toj prilici. Car nije imao srčanosti napasti varvare, nego je čekao spas prijestonice od čuda, koje se je, po onome što pričaju spisatelji Bizantinski, i dogodilo[2]. Nastavljač Teofanov kaže, da su Rusi molitvama patrijara Focija osjetili i iskusili Božju srdnju[3]. Potonje kroniste pripovijedaju kako se je to zbilo. U glasovitoj crkvi od Blacherne, koju je sagradio car Marcijan, izmegju sadašnjega podgragja Pereje i carskoga grada, čuvala se haljina Presv. Djevice Marije. Car, pretrgnuvši svoje navadne orgije, probdje tude jednu noć u molitvi sa vjernicima i s patrijarom, a sutradan pogju svi u svečanom provodu, noseći Focije mnogocjene moći, na obalu mora, prema Ruskome brodovlju. Pošto patrijara zamoči svete moći u more, koje je tada bilo tiho i mirno, iznenada digne se tako bijesna oluja te razbaca, uništi i proguta neprijateljsko brodovlje, s pasavši se jedva jedvice nekoliko brodova. Ovo je u suštini pripovijest Nastavljača Gjorgja kalugjera[4], Šimuna Učitelja[5], Lava

[1] PHOTIUS Opp. (Migne) II, 541.

[2] KARAMSIN I, p. 146 sg.; RAMBAUD, *Poviest Rusije* (Zagreb 1890), p. 40.

[3] THEOPHANES CONTINUATUS, *De Mich. Theoph.* IU, n. 3, p. 196.

[4] GEORGIUS MONACHUS, *De Michaele et Theodora* n. 21, p. 826.

[5] SYMEON MAGISTER, *De Mich. et Theod.* p. 674.

Gramatika[6]. Pripovijest Nestorova[7] u cijelosti je nalik na onu Bizantinskih istorika; pisac nadodaje da su se Askold i Dir samo s neznatnim ostancima svoje vojske povratili u Kijev.

Po Nastavljaču Teofanovu, Rusi su malo iza dogagjaja, što smo ga pripovjedili, poslali u Carigrad svoje poslanike, da ištu blagovjesnike, koji bi ih pokrstili[8]. Od strane Grkâ ništa se bolje ne bi moglo željeti. Zato nadajući se, da bi vjera pripitomila te varvare, i od pogibeljnih neprijatelja promijenila ih u vasale carstva, pošalju im jednog biskupa, koji ih pokrsti. Vrelo koje smo priveli posve je lakonično. „Rusi, ono govori, preko svojih poslanika tražili su postati učesnicima svetoga krštenja, i to biše". Nešto je potpunija vijest, koju nam je Focije pripadom ostavio o tome obraćenju. U enciklici, što je upravio istočnim patrijarama piše: „Rusi, zabacivši zablude poganstva, postali su štovatelji prave i čiste vjere kršćanske. Koji su od skoro plijenili s velikom smionošću naše pokrajine, sada su zadovoljni da s nama žive u miru. Pače je dotle doprla njihova ljubav i revnost k vjeri — da je blagosloven Bog uvijek — te su već primili jednog biskupa i pastira, i sa živim marom žive prama kršćanskim pravilima"[9]. Kako se vidi, Focije neupravice sebi prisvaja zaslugu prvog obraćenja Rusa.

A je li istorički utvrgjeno, što smo pripovjedili, oslanjajući se na stare spisatelje? Je li besumnjivo, da su Rusi, za vlade Mihaila III i prvog pontifikata Focijeva podsjeli Carigrad; i takogjer je li istina, da je obraćenje istih malo zatim slijedilo? No sada se već znade, da su u Krimejskom poluostrvu, pače u svoj Tavridi, u devetom vijeku, živjela Normananska naselja iz Skandinavije, koja bijahu *Rusi*, ne manje nego Rjurikovi. Oni su bili pomiješani s ostacima istočnih Gota, što nisu htjeli slijediti svoje sunarodnjake u vrijeme na-

---

[6] Leo Grammaticus *Cronographia*, p. 240.
[7] *Chronica Nestoris* (Miklosich, Vindobonae 1860) c. 17.
[8] Rheophanes Const. l. c.
[9] Photius, Opp. II. 736

rodne seobe te, poradi srodstva jednih s drugima, zvali su se svi imenom Rusâ. Stoga pisac kronake Nestorove i zove *Rusko more* Crno more[10]. Zato su neki današnji pisci držali, da su ovi Rusi Crnog mora navalili na Carigrad, te se potom pokrstili. Da potkrijepi ovo mišljenje Golubinski donosi prividnih razloga; ali za nas vrijedi mnogo više Nestorovo svjedočanstvo, koji izrijekom tvrdi, da su Rusi pődsjeli Carigrad, došavši iz Kijeva, pod vodstvom *Askoldovim* i *Dirovim*. Ako Grčki pisci govore o Rusima ne imenujući, koji su bili, i odakle su došli, Nestor je mogao crpsti tu vijest u domaćim vrelima. S druge je strane siguruo, da nisu stari pisci Bizantinski tim imenom označivali Ruse, što su u to vrijeme nastavali u Tavridi, nego one što su bili područni Ruskim knezovima, čija djela i imena oni više puta spominju.

Ima pisaca, koji odrešito poriču Fociju zaslugu prvoga blagovjesnog poslanstva u južnoj Rusiji. Mi nismo njihova mišljenja. Učeni Asemani[11] prvi je tvrdio, da je Focije lažno sebi prisvojio onu slavu, koja je išla svetog patrijara Injacija. Istoga je mnijenja i Pelesz[12]. Govori se za encikliku, iz koje su uzete riječi od nas više navedene, da je napisana poslije Injacijeve smrti; pa stoga da je Focije mogao sebi pripisati ono, što Injacije bješe učinio. Ali bolji kritičari[13] odregjuju enciklici godinu 867, prije Focijeva svrgnuća. I doduše: sama sadržina poslanice dokazuje, da ju je Focije pisao za svog prvog patrijarhata. Konačna presuda data protiv njega od Nikole I, činjenica, što se je Bugarska oslobogjavala od Carigrada, da se prisajedini zapadnoj patrijaršiji, djelatnost Latinskih blagovjesnika megju Bugarima na štetu grčko-istočnoga obreda, izgnanje Grčkih svećenika, sve

[10] Nestor, c. 4.

[11] Assemani, *Kalendaria utriusque Ecclesiae* II, p. 254 sgg.

[12] Pelesz *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche* I, p. 58 sqq.

[13] Cfr. Hergenröther, *Photius* I, p. 639 sqq.; II, p. 642 n. 67; Hefele, *Conciliengeschichte* IV, p. 352 sqq.; Jager, *Histoire de Photius*, p. 150.

je ovo moralo podsticati Focija, da više ne skriva svoje mržnje protiv Rima, koja mu od dugo vremena u srcu tinjala. Nato sada ne ustručavajući se hoće da iskali svoje jedovno srce, te bezobzirce napada Rimsku Crkvu, zabavlja njezinim uredbama i obredima, i prigovara vjerovanju Latinaca o ishogjenju Duha Svetoga. On napada žestokim riječima protiv *pretečâ odmetništva, slugu Antikrstovih, tâtâ, razbojnikâ, dostojnih tisuću smrtî, pošto sa tisuću zabluda ištu da izopače Bugarski narod.* Toga radi zove istočne patrijare neka pošalju svoje poslanike na sabor, koji će skoro biti u Carigradu, da spriječi one zablude, što su, poput ubitna vučca, već zahvatili tijelo Bugarske Crkve, *te osudi, jednodušnom presudom, Latine u vječni oganj.* Poziv na sabor isključuje mogućnost, da je enciklika pisana za prvoga ili drugoga prognanstva Focijeva, a u isto vrijeme dokazuje, da još nije bila pisana za njegova drugog patrijarhata (877—886); jer se ne čita, da je onda htio sazvati sabor za rečenu svrhu, i ako je u posljednjim godinama bio opet uzeo na oko dogmatičko pitanje o ishogjenju Duha Svetoga. Ono pak što se u enciklici proteže na Bugarsku, brani nam da odložimo njeni sastavak dalje od vremena prvog patrijarhata piščeva; budući da kroz to vrijeme, što odgovara drugom njegovu patrijarhatu, ni Latinskih svećenika ni Rimskog obreda više nije bilo u Bugarskoj, koja je jur 870 godine nanovo došla u crkveno područje Bizanta. A poklem su promjenu crkvenih stvari u Bugarskoj Latini izveli u drugoj polovini 870 godine, treba nam držati, da je enciklika malo za tim napisana. S druge strane doznajemo iz poslanice Nikole I Inkmaru, da se je već god. 886 istim osvadama protivu Rimske Crkve, Focije bio nabacivao u jednome spisu, koji je, u ime careva Mihaila i Basilija, poslao Borisu, Bugarskom caru, kaošto i u tokoršnjoj vjeroispovijedi, što je opravio papinim poslanicima Donatu, Lavu i i Marinu, koji bjehu zaustavljeni na granici, da ne bi iz Bugarske otišli dalje[14].

[14] BARONIUS a. 887, n. 49—50.

Što enciklika nije pomenuta u osmome saboru ekumeničkom, i što su Istočnjaci u istome saboru izjavili, da tri patrijara od vremênâ pape Nikole nisu imali s Focijem ni pismena odnosa ni crkovne zajednice, ne slijedi, kako bi htio Asemani, da enciklika nije bila još pisana. Sabor nije pomenuo ni druge dvije isprave, što su sadržavale iste osvade, premda su bez sumnje napisane godine 816. Osugjujući Focija, ne samo kao nepravična posvajača patrijaraškog prijestola, nego takogje kao „kovača laži i izmišljača lažljivih dogmata“, sabor je osudio uklopno kako encikliku tako i one spise. Svjedočanstvo pak istočnih poslanika, koje bi trebalo razumjeti za doba, što je isteklo od prvog svrgnuća Focijeva, ili bolje od smrti Nikoline do onoga časa, ne može isključiti mogućnosti, da je Focije pisao onu encikliku god. 886; jer sve kad bi se moralo dopustiti kao pouzdana činjenica, da istočni patrijari do te godine nisu podržavali crkvene zajednice s Focijem, tko bi mu mogao prepriječiti, da se ne obrati na nje jednim spisom u obliku poslanice? U ostalom, ni o samom svjedočanstvu nismo nipošto voljni isključiti mogućnosti kakove mistifikacije, kojih na Istoku svagda bivaše.

Osim toga, ako je Focije pokrstio prvine Rusa, treba pribilježiti, da nije bio još razvio zastavu otpadništva od Rimske Crkve, niti pobijao njeni nauk o ishogjenju Duha Svetoga, kaošto ni disciplinu zapadne Crkve: budući to učinio baš s onom enciklikom, u kojoj govori o obraćenju Rusa.

I Konstantin Porfirogenit ostavio nam je spomen o jednom obraćenju Rusa, koje bi se zbilo malo kasnije, za vladanja njegova djeda Basilija Macedonskoga (867—886). On povijeda, da je ovaj car, s bogatim darovima u zlatu, srebru i svili, navukao Ruse, da učine s njime mir, a potom poslao im nadbiskupa, regjena od patrijara Ignacija, koji ih obrati na kršćansku vjeru, pridobivši ih jednim čudom. Da potvrdi božanstvo kršćanstva, na njihovu molbu bješe bacio u oganj knjigu Evangjelja, koju

je sa sobom nosio, a knjiga osta netaknuta od plamena[15]. Pozniji ljotopisci Cedren[16], Glika[17], Efrem[18], i pisac odlomaka, što donosi Bandurije[19], ponavljaju kazivanje Porfirogenitovo.

Govori li Porfirogenit o jednom obraćenju, a Focije o drugome? Neki mniju, da se radi o jednome ciglom obraćenju u oba povijedanja, a Pichler je[20] mislio, da može složiti svjedočanstvo prvoga s onim drugoga, veleći, da je Basilije Macedonac, postavši god. 866 sucar Mihailu III, poslao u Rusiju jednoga od biskupa jur prije posvećenih od Injacija, ali koji su bili pristali uz Focija: zato da treba pripisati posljednjemu kanoničko očinstvo toga poslanstva. Mi ne možemo primiti ovoga tumačenja, te držimo naprotiv, da Focije govori o jednom poslanstvu a Porfirogenit o drugome, i da su zbiljam obadva postojala. Ako je Focije, a ne Injacije, sjedio na patrijarskom prijestolu, kad je poslat u Rusiju nadbiskup, koga pominje Porfirogenit, kakova je trijeba bilo kazati, da je ovoga biskupa zavladičio Injacije? S rečenicom: 'αρχιεπίσκοπον, παρὰ τοῦ πατριάρχου Ἰγνατίου τὴν χειροτονίαν δεξάμενον, δέξασθαι παρεσκεύασεν, pisac je samo htio reći, da je, poradi poslanstva, koje car tada zahtijevaše, Injacije posvetio jednog nadbiskupa. Svrh toga treba opaziti, da se ipotesa Pichlerova kosi sa svjedočanstvom Cedronovim, Glikovim i Efremovim, koji sloški tvrde, da je Basilije Macedonac, poklem je ubio svoga dobročinitelja, cara Mihaila, poslao u Rusiju tog nadbiskupa misionara. A budući da se taj tragički dogogjaj zbio noću izmegju 23 i 24 rujna 867 godine, a izgnanje Focijevo poslijedilo na 25 istoga mjeseca, nije moguće Fociju pripisati to poslanstvo, kako hoće Pichler. K tome treba napomenuti, da se, u kazivanju Porfirogenitovu, pomalja arcibiskup, a ne jednostavni biskup, kao u onome Focijevu; niti se

[15] Theophanes Contin L. V, p. 342 sq.
[16] Cedrenus, *Historiarum*, T. II, p. 242.
[17] Glykas, *Annalium* P. IV, p. 553.
[18] Ephrem, vers. 2568 sgg., p. 113.
[19] Bandurius, Opp. *Const. Porph.* III, p. 363.
[20] *Geschichte der kirchlichen Trennung* II, p. 23.

pominju došavši legati, da ištu blagovjesnike, kako se nalazi u vijesti Nastavljača Teofanova, koja se proteže na poslanstvo o kome Focije govori, već se govori za Basilija, koji, kad nije mogao s oružjem sustezati tê varvare, što su mu plijeniti i potirali zemlje, darovima ih navede da se pokrste.

Megjuto mi držimo, da biskup, što ga je poslao Rusima Focije, nije onaj koga je poslao Basilije. Moglo bi biti, da je prvi kroz to vrijeme umro: mogao je jošte biti pozvan natrag, kad je Focije, izgubivši blagonaklonost Dvora, bio osugjen kaono usurpator. Te onda bješe prirodno, da su u Carigradu mislili zamijeniti ga s drugim, koji bi primio kanoničko poslanstvo od Injacija. Inače nije isključena mogućnost, da je polje rada dvaju poslanstva bilo različito. Biskup Focijev mogao je djelovati megju Kijevskim Rusima, dok Basilije i patrijar Injacije mogli su poslati u gdjekoju drugu pokrajinu svoje blagovjesnike[21].

Da je kršćanstvo napredovalo u Rusiji, dok su živjeli Askold i Dir, možemo lako pomisliti. Ali kad je, po smrti Rjurikovoj (879), Oleg, krenuvši na nove vojne, osvojio Kijevo, već se razumije, da nova vjera nije mogla brojiti znatnih uspjeha. Dapače je nalik istini, da je za vlade toga kneza nevjernika bila spala na čedni stad. I pored toga, za vlade Olegove, Grci su zasnovali jednu biskupsku dijecesu Rusku; a bijaše šezdeseta od onih, što su bile područne patrijaršiji Carigradskoj[22]. Doznajemo pak iz Kronake Nestorove, da je bilo u vrijeme Igorovo (912—924) mnogo kršćana u Kijevu. Bijahu to ostanci onih, što su kršteni pod Askoldom i Dirom. Moglo bi jošte biti, da su mnogi Varjazi, koji su služili kao plaćeni vojnici u Carigradu, primili ondje krštenje, pa kada bi doslužili vojničku službu, vrativši se u domovinu, da su nagovarali

[21] I Pagi bijaše sličnog mišljenja. An. 876, n. 19.

[22] Strahl, *Geschichte der russischen Kirche* I, p. 48; Philaret, *Geschichte der Kirche Russlands* I, p. 13; Rambaud, *Poviest Rusije*, p. 43.

svoje suplemenike neka se pokrste, ali za krštenje i obučavanje obraćenika, kaošto i za podjeljivanje svetih stvari, trebalo je službenikâ vjere, a, naravno, na čelu im biskup.

Iz Kijeva vjera se je širila pod vladanjem Igorovim. Arapski istorik Mas'udy pisao je o polovini desetoga vijeka, da su gdjekoji Slaveni bili kršćani a gdjekoji pogani[23]; a pošto veli, da je megju njihovim kraljevima bio najsilniji *Dir*, jasno je, da govori o Rusima. Kad je Igor krenuo po drugi put protiv Carigrada (944), i Roman Lekapen vidio se prisiljen, da mu ponudi danak te ponovi s njime trgovački ugovor, koji Lav Filosof, godine 907 morao bješe uglaviti s Olegom, u njegovoj vojsci bilo je toliko kršćana, da ih trebalo spomenuti u samom ugovoru. „Ako Rusi, ondje je rečeno, pomisle razbiti ovaj mir, onda oni, koji su kršteni, primili kaznu od Boga svedržitelja, ne zaštitili ih njihovi štitovi, posjekli ih njihovi mačevi, bili robovi čitavoga vijeka budućega, a koji su nekršteni, ti ne imali pomoći od boga Peruna." (Član. 1)[24]. „Kad se ne bi našao sužanj bjegunac, Rusi kršćani da se prisižu svojom vjerom, a nekršteni svojom neznabožačkom" (Član. 2)[25]. „Na potvrdu (nazočnog) ugovora, mi Rusi, koliko nas je krštenih, hoćemo da se zakunemo u glavnoj crkvi Sv. Ilije (u Kijevu) pred časnim križom, a oni te nisu kršteni, neka metnu na zemlju svoje štitove i gole mačeve, kuneći se itd.[26]. „— Ako je tada u Kijevu bila jedna glavna crkva, treba reći da je bilo još i drugih crkava u zemlji.

Godine 957 kneginja Olga, udovica Igorova, koja je u ime svoga sina Svetoslava, vladala državom, vodeći sa sobom jednog svećenika kršćanskog iz Kijeva, po imenu Gregorija, s velikom pratnjom pogje u Carigrad, da bi se tamo krstila. Patrijar Polijeukt, čovjek pobožan i učevan, poklem je poučio bolje no što

[23] Apud Philaret l. c.
[24] Nestor, c. 27, p. 26.
[25] *Ibidem*, p. 27.
[26] *Ibidem*, p. 29.

prije bijaše u kršćanskom zakonu, krsti je, nadjenuvši joj ime Jelena, a pri krštenju kumovao car Kostantin Porfirogenit. Sam car s njome je postupao carski[27] te je obasuo darovima. A patrijar pa daruje joj vrlo lijep križ, koji je nosio ovaj napis: „Obnovila se je Ruska zemlja kroz krštenje, koje je primila pravoslavna kneginja Olga[28].

Krštenje ove velike žene srećom dodesilo se u doba, kad nije bilo niti raskola, niti kakve vjeroispovjedne razmirice megju Carigradom i Rimom. Patrijar Polijeukt bijaše čovjek, koji ne samo nije imao u sebi ni trošice Focijeva duha, nego još bijaše skrozi čist od svake zavisti, od ma kakve sjenke spram crkvenog primata Rimskih Prvosvećenika. Kremonski biskup Liudprand, koga je car Oton I bio poslao kao poslanika u Carigrad, kad je Polijeukt upravljao onom Crkvom, piše o njem s velikom hvalom. A poklem je govorio o slozi, što je tada carovala izmegju Crkve Grčke i Rimske, nadodaje: „Pa zašto pominjem ove stvari, kad je Crkva Carigradska podložna, kao što treba, našoj svetoj, katoličkoj i apostolskoj Crkvi Rimskoj?[29]“.

Novokrštena kneginja Olga povrativši se u Kijev, te imajući u rukama vlast do god 959, mogla je s većim uspjehom nastajavati oko rasprostranjavanja kršćanske vjere kod Rusa. Da bi bolje uspjela u naumu, otpravi god. 956 poslanike caru Otonu I, moleći ga, da bi poslao u Rusiju jednoga biskupa s nekoliko svećenika, koji bi radili na obraćenju njezinih državljana. O tome poslanstvu govore zapadni ljetopisci, Lambert iz Aschaffenburga, ljetopisac Saksonski. pisci Ljetopisâ iz Hildesheima i oni iz Kuedlinburga, koje je sabrao Pertz[30]. Oton odredi za to vjersko

[27] Može se vidjeti što sâm on piše: *De Caerimoniis aulae Byzantinae*, L. II, c. 15: Opp. II, p. 593—598.

[28] Nestore c. 31, p. 34. Cfr. Martinov, *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*, p. 175; Pelesz O. c. I, p. 68–74.

[29] *Legatio ad Nicephorum Phocam;* Baronius a. 934, n. 1.

[30] *Monumenta Germaniae* V, p. 60—61: VIII, p. 65. Teksti se mogu vidjeti i u Karamzinovoj Povjesti (Prijevod francuski) I, p. 386 sq.

poslanstvo Libucija, monaha Sv. Albana iz Moguncija, te čini da ga posveti za biskupa Sv. Adaldag, Bremski nadbiskup. Bivši Libucije umro na putu, pred što će prispjeti na svoje odregjeno mjesto, Oton ga zamijeni s Adalbertom, monakom Sv. Maksima od Trevira: koji, zavladičen i oskrbljen obilato od cara sa svime potrebnim, zaputi sa nekoliko svećenika. Nego došavši u Rusiju, brzo se dosjeti, da gubi vrijeme i trud ništa ne koristeći. Šta više, Rusi neznabošci smaknu mu drugove, a on je s velikom mukom mogao pobjegnuti te se spasti. Godine 962 vrati se u Germaniju, a izatoga bude naimenovan nadbiskup Magdeburski.

Što je Olga tražila Latinske blagovjesnike za Rusiju, dokaz je, da ona ne razabiraše za razliku izmegju istočne i zapadne Crkve: jer, da nije bila uvjerena, da zapadna Crkva ispovijeda čisti nauk i drži istinsku vjeru, zacijelo ne bi povjerila Latinskim misionarima obraćenje svoga naroda. Ruski istorici, pa i Strahl, priznajući istoričnu istinitost Olgina poslanstva Otonu, htjeli bi, da mu ne bijaše cilj religiosan. „Možda je, veli Karamzin, Ruska kneginja, čuvši govoriti o slavnim podvigama Otona, poželjela obavijestiti ovoga vladara, da i ona zapovijeda velikome narodu: ili mu je možda poslala ono poslanstvo, da mu predloži savezni ugovor". To će reći kopati trice: jer sva povjesna vrela, koja smo gore pomenuli, slažu se tvrdeći, da su poslanici došli *„ad regem Ottonem, deprecantes ut aliquem suorum episcoporum transmitteret, qui ostenderet eis viam veritatis*[31]". Istina Nastavljač Reginonov[32] kaže, da su poslanici Jelene (Olgini) došli tražiti himbeno jednoga biskupa i svećenika; a potom se doznalo, da njihovo iskanje nije bilo iskreno. Bjelodano ljetopisac temelji takav sud na činjenići neuspjela poslanstva Adalbertova. — Ali zato što su Rusi neznabošci odrekli slušati propovijedanje blagovjesnika poslatih od Otona, i što su na nje varvarski uložili te ih poubijali, ne možemo

[31] LAMBERTUS ap. *Pertz* V, p. 60.
[32] PERTZ I, p. 624.

izvoditi, da je iskanje blagovjesnikâ, od strane Olgine, bila samo politička igra. Ipak lični sud ljetopiščev ne može oslabiti svjedočanstva svih drugih povjesnih izvora, niti činjenice, koju je sam zabilježio.

A zašto je Olga voljela iskati blagovjesnike u cara, nego li u pape? Sličnome pitanju mogu da se stave nasuprot mnoga druga iste vrste. Poslije prve vojne protiv Carigrada, Rusi, u koga su tražiti blagovjesnike, da li u carskoga Dvora, ili u patrijara? Zašto Grčki pisci pripisuju drugo poslanstvo caru Basiliju Macedoncu, a ne patrijaru Injaciju? Zašto je Rastislav pitao blagovjesnike za Češku u cara Mihaila III, a ne u Focija? U ostalom, ime Otona I. slovilo je slavno po svemu svijetu, i svagdje bješe poznat kaono prevjerni sin Crkve: Olga je stoga morala smatrati, da je dosta obrnuti se k njemu, a on će se postarati kako će svršiti posao sa crkvenom oblašću.

Ako li se pak radilo o religiosnom cilju, zašto ne bi Olga bila zaiskala vjesnike vjere u Carigradu, gdje je sama primila milost vjere, i gdje je znala, da bi se sa svom žurbom odgovorilo njenim željama? Na sva moguća pitanja nije tako lako odgovoriti. Sasvim tim kušat ćemo da odgovorimo na nazočno. Premda je kneginja bila sjajno primljena u Carigradu ter darivana kraljevskim darovima, opet se čini — tako kaže Karamzin — da je uopće ostala malo zadovoljna s dočekom na obalama Bosfora. To se može zaključiti iz ovog čina, što ga pripovijeda Nestor. Malo poslije nego se povratila u Kijev, dogju joj na Dvor Grčki poslanici, koji spominjući Olgi, mislimo, ljupkim riječima carske darove, podsjećavali su jê, da ispuni svoja obećanja, kojima se, oni govorahu, obavezala caru na dar poslati robova, voska, skupocjenih kožuha i pomoćnih četa (и воя въ помощ). Olga otrsi poslanike praznoruke. „Kada, reče ona, vaš car dogje k meni i postoji u Počajni[33] koliko sam ja stajala u Sudi[34], poslat ću mu darove[35]".

[33] Rijeka, što utječe u Dnjepar.

[34] Razumije jednu luku Carigradsku; može biti Skutari.

[35] Nestor g. 31, p. 35.

Ovaj odgovor dokazuje do očevidnosti, da je Dvor Bizantinski ostavio u srcu velike kneginje Ruske utiske ne posve ugodne, a svakako ispostavlja, da ona ne bijaše hotna služiti političkim ciljevima Grkâ. Car, pored uzdarja u darovima, iziskivao vojenih četa od nje, da odbrani svoju državu od drugih varvara; a takovih četa Olga nije htjela, a valjada i nije mogla dati mu. Poruka donesena od Bizantinskih poslanika otkrivala joj, da su u Carigradu okomili oko preko obraćenja naroda na svoj politički šićar, a kamoli da služe Bogu i budu probitačni ljudima. Prema tome bilo je sasma prirodno, da se Olga okrene drüže, a ne u Carigrad, da bi dobila blagovjesnike. Osim toga, tražeći na Zapadu glasnike vjere, Olga je mogla biti vogjena uvjerenjem, ili dajbudi nadom, da će Latinski svećenici starati se s većim pregaoštvom nego Grčki, i po tome da će im bolje poći k ruci koristovati njenom narodu.

Olga nije ništa toliko željela koliko da postane kršćanski njeni narod i sin joj, nasljednik prijestola; ali gromadna obraćenja za njezina života, nisu sljedovala, baš zato što Svetoslav nije htio da zna za promjenu vjere. On, od ljubavi prema majci, nije nikomu branio da postane kršćanin; a zadovoljio bi se, kako kaže Nestor, da se naruga s onim te bi prigrlio kršćanstvo. Olga, koja dan i noć moljaše Gospodina, da se smiluje Svetoslavu i Ruskome puku, umre sveto dne 11. srpnja 969, pošto je naredila, da se pri njenoj smrti ne čini *trizna*, biva, ona pogrebna daća, koju su neznabožni Rusi, s rodbinom i prijateljima, činili za deset dana, plačući i pijančeći oko svoga mrca. Jedan svećenik, koga je svagda imala uza se kao kapelana, sahrani je kršćanskim obredom. Svetoslav pak i sav narod ožalova je žalošću i plačem velikim. Prvonačelni Ljetopisac, koji je opisao ove potankosti, hvali Olgu govoreći da je „ona sijala kao puni mjesec u noći i kao biser u blatu“. Ali je ona bila još za Ruse, kako veli isti Ljetopisac „kao danica pred suncem i kao zora pred osvitom“[36]. — Olga je prva svetica

[36] Nestor c. 34, p. 39.

Ruskoga naroda, a Sv. Stolica neupravice je potvrdila nje štovanje, odobrivši ga za Rutene katolike[37].

Poslije Olgine smrti može se držati, da kršćanstvo ne samo nije napredovalo u Rusiji, nego je nailazilo na veće sprečice, a može biti da je pretrpjelo i gubitaka. Ratoboran narod rado slijedi primjer junaka, koji ga vodi. Svetoslav, koji bješe kumir Ruskoga naroda, prezirao je kršćansku vjeru; a to nije moglo ostati bez kobnih posljedica iznajprije medju boljarima, pa onda u ostalom puku. Poradi toga, kad je Grčki car Ivan Cimisk, nakon bitke kod Silistrije, prisilio Svetoslava na mir (971), Rusi se zakleše na Perunu i Volosu, da ne će odsele napadati zemlje carstva[38]. Pošto u toj prilici ne bješe prizvan i kršćanski Bog, kako smo vidjeli, da se to dogodilo prilikom ugovora, što ga je Igor ugodio s Grcima, moglo bi se izvoditi, da nije bilo kršćana u vojsci Svetoslavoj.

Vladimir, sin Svetoslavov, bješe orugje, kojim se Promisao služio, da obrati Ruse.

Ovaj knez, ma koliko bio junak u ratu, bješe ženar i nektaš. Nestor pripovijeda, da je imao četiri žene, od kojih je jedna bila Varjažanka, jedna Grkinja, jedna Češkinja, jedna Bugarkinja, ali je, osim ovih, držao trista inoča u Višegradu, trista u Bjelgorodu, a dvjesta u Berestovu[39]. Pučka predava, iz koje je ljetopisac crpao ovu vijest, pretjerala je bez sumje broj Vladimirovih žena; no će svagda biti istina, da ih imaše mnogo, i na mnogim mjestima. Pučka uobrazilja bit će možda stvorila mit haremski, da stavi u suprotnost njegov pregjašnji život s potonjim, koji je kao kršćanin provodio Stalno je pak da bješe u velike rvodušan za staru vjeru: stoga postavi u Kijevu na jednome brežuljku, neprama svome dvorcu, kumire Dažboga (bog prirode), Horsa (jedno božanstvo sunca), Striboga (bog vjetara) Simorila i Mokoša, a megju njima Pe-

[37] MARTINOV, *Annus eccl. Gr.-Sl.* p. 175; NILLES *Ἑορτολόγιον* I, p. 209.

[38] NESTOR g. 36, p. 42.

[39] NESTOR g. 38, p. 47.

runov kip, koji bijaše od drveta, ali je imao srebrnu glavu i zlatnu bradu, držeći u ruci munju od kamena, narešenu rubinima i karbunkulima. Na žrtveniku, što je stajao pred ovim bogom, i na kome je gorio vazdašnji oganj, spaljivale bi se životinje i ljudske žrtve, — sužnji a i djeca, koju su roditelji prikazivali, da bi umilostivili gnjevno božanstvo. Vladimir, hoteći zahvaliti bogovima radi sretne vojne protiv Vjatića i protiv Jadzvingovjana — divljih naroda, što su nastavali u šumama izmegju Litave i Poljske — dade ždrijebom ispitati, koga bi čovjeka bogovi željeli za žrtvu; te budući ždrijeb pao na nekog mladića Varjažanina, po imenu Ivana, dok je njegov otac Teodor, kršćanin kao i on, držao ga čvrsto u naručaju, te opominjao puk, da ostavi svoje bogove krvopilce, po nalogu kneževu obojica budu smaknuti (983). — Teodor i Ivan jesu prvomučenici Ruske Crkve[40].

Srećom ova činjenica probudi u Vladimiru ozbiljne misli o ništavosti i lažnosti poganstva, te ga navede da stane ozbiljno razmišljati o vjeri one dvojice, koja je bila i vjera njegove babe Olge. Po legendi bi došli na njegov Dvor poslanici Muhamedovski Povolških Bugara[41], Kozarskih Židova, Njemački (Latinski) i Grčki, te bi svi napose tražili, da ga pridobiju za svoju dotičnu vjeru. Nadalje legenda domeće, da je Vladimir poslao mudre ljude najprije u Bugarsku (megju Muhamedovce), pa onda u Germaniju (megju Latine) i napokon u Carigrad, da vide i prouče različita bogoslužja, pa da je na podlozi primljenih obavijesti, odlučio prigrliti kršćansku vjeru Grčkoga obreda. Može biti da je legendu izmislio koji kalugjer, a kasnije da je unesena u Nestorovu Kronaku. Može biti jošte, da je basna, stvorena pučkom maštom, u svome alegoričkom smislu hotjela reći, da se je Vladimir privolio primiti kršćanstvo istom poslije duga i

[40] Martinov o. c. p. 175 sq.

[41] Izlažući ovi Koranov nauk, kad su rekli, da Prorok brani piti vino, Vladimir ih otpusti govoreći: „Руси есть веселие питие не можемъ безъ того быти“.

zrela ispitivanja. Što se tiče mita o poslanstvima različitih narodnosti, mogao je postati od okolnosti, što su od četiri Vladimirove žene, tri pripadale zakonu tobožnjih poslanika, a megju inočama mogla je biti i jedna Židovka, uzeta od Kozara. Bit će se prama tome htjelo svakoj nametnuti dužnost, da privede kneza na svoju vjeru. Bile o tome što mu drago, ne će biti s gorega navesti ono, što se pripovijeda o Njemačkom poslanstvu. Ovi mu donesu slijedeći glas: „Ovako papa govori tebi: Tvoja je zemlja kao naša zemlja: ali vaša vjera nije kao naša vjera: jer se mi klanjamo Bogu, koji je stvorio nebo i zemlju, zvijezde, mjesec i sve što postoji; a vaši su bogovi samo drveni kipovi“. Vladimir zaište: „Što zapovijeda vaš zakon?“, a Nijemci odgovore: „Naš zakon zapovijeda, da treba postiti koliko snage dopuštaju“. Propovijed svrši s ovim; a Vladimir ih otpusti govoreći: „Vratite se svojim kućama; jer oci naši nisu to primili“[42]. Tko može, pitamo mi, vjerovati, da je Sv. Stolica poslala Ruskome knezu poslanike tako glupe šmokljane, da o Bogu drugo ne znadu kazati, osim što je stvorio svijet, i da u postu stoji vas ćudoredni zakon kršćanstva? Koliko su nedotupavni ti blagovjosnici isporegjeni s Grčkim filosofom (misionarom), koji, pred Vladimirom, crtara u izvatku svu cijelu povjest Staroga i Novoga Zavjeta, svršujući s opisom općenoga suda; a govor mu obuhvata trinaest strana (52—64) Nestorove Kronake! Filaret i Muravjev u svojim Povjestima Ruske Crkve pripovijedaju o nesklapnoj besjedi poslanika papinih kao da bi bila istinska istina; a što je gore meću, valjada vjerujući lažnim rukopisima, u usta Vladimiru lažan odgovor, pošto nadbiskup Černigovski kaže, da je Vladimir rekao: „Idite, naši oci nisu primili vjeru papâ“[43]. Bilo uvjerenje u Vladimiru, bile političke pobude, on odluči postati kršćaninom te pristati uz

---

[42] идѣте опяать, яко отьци нашн сего не прияли суть, NESTOR c. 40, p. 50.

[43] Čuditi se, da Karamzin i Strahl prinose krivim riječima tokoršnji Vladimirov odgovor.

Grčku Crkvu. Miješajući sujetne osnove s ovom velikom idejom, uobražavao sebi, da može osvojiti, tako rekavši, vjeru Isukrstovu i primiti njezine svete dogmate kaono nagradu pobjede. Sabravši nato silnu vojsku, krene prema Tavridi i prispije (988) pod zidove Hersona. Grčki ovi grad, kome se vide i dandanas razvaline kod Sevastopolja, bješe glavni grad malene republike, koja je, pod pokroviteljstvom Carigradskih careva, vladala sama sobom po svojim zakonima. Čini se, da su stanovnici bili gotovi braniti se do skrajnosti, ali je bio megju njima izdajica, po imenu Anastasije, koji pusti u Ruski tabor strijelu, a na njoj prilijepljenu ovu vijest: „Tražite iza vas na istok, pa ćete naći prokope, što daju vodu gradu". Vladimir se time okoristi, kako je naravno, i ne prodje puno te se Hersonci, iznureni od žegje, predadu. Ušavši slavodobitan u grad, Vladimir poruči Grčkim carevima Basiliju i Konstantinu, da bi se hotio vjenčati mladom knjeginjom Anom, njihovom sestrom, a kad bi ga odbili, da bi krenuo vojskom protiv Carigrada[44]. Prestrašena dva cara odgovore, da su spravni dati mu Anu; no budući kneginja kršćanka, da mogbude njome se oženiti, trebalo bi da se prije pokrsti. Vladimir će odvratit, da je već naumio prigrliti kršćansku vjeru; ali izjavi odrešito e nije voljan činiti od vjere pogodbu za svoju ženidbu, te zaište prije svega, da mu pošalju onu, koju bješe zaprosio za ženu. Carevi su morali popustiti i zatomiti svoje pobožne sumnje, a sama Ana, unatoč svome protivljenju, valjalo da se privoli državnom razlogu. Zaputi iz Carigrada s nekolikim svećenicima i s brojnom pratnjom, i bi dočekana s velikim veseljem u Hersonu. Vladimira tada krsti biskup toga grada, a za njegovim primjerom povedu se boljari i viši časnici njegove vojske; onda vjenča Anu, a da bi posvjedočio svoje zadovoljstvo i zahvalnost, pošlje u Carigrad jedan odio svoje vojske, s pomoću koje Basilije svlada Bardu Foku te vrati mir svojoj državi. Ruski knez htio da bude obilan podatljivošću. Odreče se osvajačkih prava, te dade

---

[44] Nestor g. 32, p. 67.

Hersonu prvašnju mu samostalnost, povraćajući ga zaštiti Grčkih careva, i sagradi ondje crkvu na svoje troškove.

Nestorova Kronaka sačuvala je tekst ispovijedanja vjere, što je Hersoneski biskup prikazao Vladimiru o njegovu krštenju. To je jedna isprava, što nas obavješćuje o superlativnom neznanju i tunjavosti njezina pisca, no je sdruge strane vrlo važna te se ne bi o njoj progovorilo. „Čuvaj se, tu se govori krštenomu knezu, da ne primiš nauke Latinaca, budući ova pokvarena[45]; jer kad ulaze u crkvu ne klanjaju se svetim ikonama, nego, uspravni na nogama, tek što im se naklone, pa kleknuvši čine (prstom) križ na zemlji te ga cjeluju, zatim, kad se dignu na noge, gaze ga. Takova nije nauka apostolâ, koji su nas učili da cjelujemo križe, što stoje uzgor, tako isto da cjelujemo i ikone. Jer evangjelista Luka naslikavši prvu sliku, poslao jê u Rim, kako tvrdi Basilije . . . Osim toga, oni zovu majkom zemlju. Ako je zemlja njihova mati, treba da je nebo njima otac; jer je Bog stvorio prvo nebo pa zemlju. Ako je zemlja, po njihovu mišljenju, mati, zašto pljuju u lice svojoj materi? Nekadašnji Rimljani nisu činili tako, već su u svim saborima ispravljali, te slažući se s ostalim patrijaršijama . . . odlučivali o vjeri . . . Ali nakom (sedmoga sabora) Petar ode u Rim, te posvojivši prijesto (patrijarski) pokvari vjeru i odijeli se od stolice Jerusolimske, Aleksandriske i Antihokiske. Oni su otpadili svu Italiju sijući svoj nauk: niti dopuštaju služiti mise popovima oženjenim jednom ženom, a drugi, što drže sedam žena, služe[46]. A što je gore od svega, za darove opraštaju grijehe. Bog te sačuvao od njih“[47]. Što se tiče dogmatičke nauke, sama je vjeroispovijest savršeno pravoslavna. A budući da se u izlaganju ličnih odnosa božanstvenoga Trojstva pominje ishogjenje Duha Svetoga, ne prigovarajući *Filioque*, dapače

[45] не примай же учения отъ Латинъ ихъже учение развращено.

[46] ови бо попове единою женою оженивъше ся слоужать, а дроуви до седми женъ поімающе слоужать.

[47] Nestore c. 42, p. 69 sq.

nema nikakve zabave nauci Latinâ, treba kazati, da je tada, biva jedan vijek i više iza smrti Focijeve, Crkva Grčka u toj točki, kao i u svim drugim dogmatima, saglašavala s Crkvom Rimskom, a ne s početnikom i ocem istočnog raskola. Prigovori, što se čine Latinima za gdjekoje točke discipline ili obreda, dokazuju još bolje naš zaključak; jer kad su Grci našli da zabave poklonima prema slikama i križu, koji su Latini — kako oni govorahu — činili na zemlji, zacijelo ne bi ih bili poštedili jačim prigovorima o nauku sadržanu u *Filioque*, koji je Focije bio proglasio bogopsovkom i bezbožnošću, da je postajala nesuglasica megju jednim i drugima. Osvada za simoniju, prijekor za beženstvo svećenikâ i huljenje poradi sedam žena, bačeno protiv Latinskoga klera, otkrivaju samo zlovarni poriv Grkâ, navlastice povodom Zapadno-Rimskoga carstva, od papa stvorena, kao i to, što je Italija zbacila sa sebe jaram Bizanta: — dva grijeha. u očima Grkâ, koja nisu mogli nigda oprostiti Rimskim biskupima. A što je gore, iz ovoga dokumenta izmalja mržnja i podazrivost, što odmâ iz početka Grci na pune pregršti siju megju Rusima proti Zapadnjacima i Latinskoj Crkvi. Ali treba da se spomenemo kako u patrijarhatu Carigradskom, bilo to i pod preuglednim i prokatoličkim patrijarama, nigda nisu sasvim ugasli ostanci raskola Focijeva.

Vladimir, sa svojom zaručnicom, krene u Rusiju, noseći iz Hersona ruku Sv. Klementa pape, nekolike svete kosti Feba njegove učenika te urese i svete sudove, koje bješe uzeo kao jedine pobjedonosne znakove svoje pobjede. Pratili su ga Grčki svećenici, koje je Ana bila povela sa sobom iz Carigrada. Došavši u Kijev otpusti svekolike svoje žene, te uput dade izlomiti i spaliti idolske kipove. No je Peruna htio osobito pokorisati. Kip kumirov, privezan konju za rep, te šibama šiban bude bačen u Dnjepar, dok je puk sablažnjavan plakao i ridao u vas glas zlostavljenje svoga boga. Vladimir tada objelodani ukaz, kojim zapovijedaše svima stanovnicima Kijeva, svake dobe i staleža, da se sutradan nadju na obali rijeke te se krste, a

tko ne bi htio, da će mu biti neprijatelj i da će okušati njegov gnjev[48]. Sutradan se sleže naloga naroda na bregove Dnjepra, te u njegovim vodama primi krštenje. Na mjestu pak gdje se otprije dizao kip Perunov, Vladimir sagradi crkvu na čast Sv. Basiliju, čije su mu ime na krštenju zakazali, i drugu sagradi ongje, gdje su šest godina pregje, Teodor i njegov sin, zadobili palmu mučeništva. Uto grčki svećenici zagju kroz pokrajine da propovijedaju evangjelje, i narod se krštavaše, slijedeći primjer knežev i prijestonice. Sasvim tim svi Rusi nisu prigrlili odmâ kršćanski zakon, nego se je pače poganstvo održalo u nekim djelovima Rusije ća do dvanaestoga vijeka, i ako je Vladimir upotrebljavao sve moguće načine, da bi rasprostranio vjeru megju svojim državljanima. Stari ljetopisi spominju, da je silom slomio Novgorogjane, koji su se opirali kršćanstvu. Odatle je postala pučka poslovica Ruska: „Putjeta je kršćavao mačem, a Dobrinja ognjem". Putjeta i Dobrinja bili bi dvije vojskovodje, što su, u ime Vladimirovo, nametali Novgorogjanima krštenje.

Vladimir zavede za odgoj mladosti javne škole, gdje se je učio liturgični jezik, to jest, stari Slovenski, jer na ovaj jezik Ciril i Metod bjehu preveli svete knjige. Od to doba, osim prostonarodnog govora, u kojim je kasnije napisan Zakonik Vladimirov, i sastavljen mali epički spjev — *Slovo* — o podvigama Igorovim i pripovijesti vitezova Ruskih, Rusi imaju i jeratički jezik, što im je zajednički s ostalim Slavenskim narodima.

Bogodušni je knez svuda, u gradovima i selima, gradio crkve. U Kijevu pak s Grčkim graditeljima, podigne veličajan spomenik umjetnosti, hram Presv. Djevice Marije, gdje postavi sudove i svete stvari, što je bio donio iz Hersona. Istome zapisa desetinu svojih prihoda, a njegovi nasljednici, penjući se na prijesto, morali su se zakletvom obavezati, da će izvršivati ta zapis.

[48] Nije dakle sam Karlo Veliki na silu kršćavao narode.

Stoga se prozva ta crkva „Desetinska“ (Desjatinaja). Vladimir je svetkovao osveštanje ovoga hrama s gozbom, na koju pozva boljare, starešine porodica, a porazdijeli ubogima obilatu milostinju[49]. Sagradi još, posjeta radi, velelijepu crkvu na čast Preobraženja našega Gospodina u Vasiljevu, zašto se u jednoj vojni protiv Pečeneza bio spasao kao po čudu. I tom prilikom učini sjajnu gozbinu. Prvonačelni Ljetopisac bilježi, da se popilo trista bačava medovine, i da su uzvanici sjedili osam dana za stolom s knezom, a siromasima dade razdijeliti trista *grivana*[50], — svota što bi odgovarala 83.000 fjorina današnje vrijednosti austriske.

Od istine Vladimir bijaše otac ubozima. Njegova palača bijaše im sveudilj otvorena. On bi se jadao, što bolesnici ne mogu k njemu, pa bi slao po gradu natovarena kola hljebom, mesom, ribom, voćem, medom, da se dijeli ništima i potrebnima. Njegove sluge igjahu ulicama vičući: „Gdje su ubozi i bolesni“?

Isukrstove riječi: *Blago milosrdnima* bijahu učinile tako dubok dojam na njegovu srcu, te je njegova dobrota počela bivati štetna državi. Bješe ukinuo kaznu smrti, niti hoćaše kazniti ubojstvo već ako globom; a kad mu se činjahu jake žalbe, da je poradi toga ponarastao preko mjere broj zločinaca, odgovorio bi: „Bojim se sagriješiti[51], kad ne bih činio tako“. Ipak na ponovljene požale boljara i biskupa, uvede opet smrtnu kaznu[52].

Ruski ljetopisi napominju tri poslanstva, što su pape poslale Vladimiru[53]. Prvo, koje mu je nosilo svete moći, primio bi za svoga boravka u Hersonu; a druga dva u Kijevu, u godinama 991. i 1000. Stoga bi prva dva bio poslao Ivan XV

[49] Nestor, c. 46, p. 76.
[50] *Ibidem.*
[51] бою ся грѣха.
[52] Nestor l. c. p. 77.
[53] Tolstoj, *Le Catholicisme romain en Russie* (Paris 1863—1864) I, p. 4.

(985—996), a posljednje Silvestar II (999—1003). Štije se isto tako u piscima Ruskim, da je i Vladimir odaslao godine 991 jedno poslanstvo u Rim[54]. Ruska vrela ne kažu, koja je bila svrha ovoj izmjeni poslânstvâ; no ako su ona bila, treba predmnivati, da se radilo o interesima vjere i crkve. Može biti da su tome zavigjali u Carigradu. Profesur Ikonikov kaže nam, da je, nakon poslanstva, koje Vladimir bješe opravio u Rim, Bizantinski patrijar obznanio kneza i metropolita Mihaila, da ne bi stupio u svezu s papom te pristao za zabludama zapadne Crkve, budući da ona sije krivi nauk o duhu Svetom, čini postiti subotu, upotrebljava prijesni kruh za Evkaristiju i vjeruje u nepogrešljivost papinu[55]. Da je jedna obavijest, opomena poslata iz Carigrada u Rusiju, stvar je sobom i odviše moguća. Znali su tamo koliko su se pape starale privući u svoje patrijarsko područje Bugarsku. Morao je zaradi toga biti podazriv bilo kakvi neposredni saobraćaj megju Rimom i vladarom Rusije. Svakako bit će se htjeli ograditi proti svim mogućim slučajnostima. U posljednjem deceniju X vijeka nalazimo na patrijarskoj stolici Carigradskoj dva patrijara, Nikolu (II), Krisoberga († 995? 996?) i Sisinija († 999). U ovo doba bio je sabran u tome gradu sinod, da dokona jedno pitanje povrijegjene discipline četvrtim vjenčanjem cara Lava[56]. Tajne pristalice Focijeve, pošto ih bješe velik broj, usmotriše sada

---

[54] Ikonikov apud Frank, *Russisches Christenthum* (Paderborn 1889) p. 239. Knjiga prof. Ikonikova jest prouka o utjecaju Bisanta na razvoj prosvjete u Rusiji, i bila je objelodanjena u Kijevu 1869 godine. Ne mogavši imati izvorno djelo, — već sav svijet zna, da nije lako iz Rusije dobiti knjige, što raspravljaju bilo kako o stvarima Ruske Crkve, — pozivamo se na baruna Oksjenstjerna (pseudonim: Frank), koji iz njega donosi izvadak (p. 190—289).

[55] Frank, *Russisches Christenthum*, p. 239.

[56] Baronije (a. 995, n. 17) misli, da se ovaj sinod držao pod patrijarom Nikolom Krisobergom. Istoga je mišljenja i Hergenröther (*Photius* III, p, 725); ali budući da Grčke kroniste pripisuju Sisiniju dekret istoga sinoda, on cijeni, da je Sisinije objavio odluku sinoda držanog pod njegovim predšasnikom.

lijepu zgodu, da mu uspostave uspomenu. Kroz radosne povike, što se, prama običaju, činjahu, oni zaupiše vječni spomen blagopokojnim Carigradskim patrijarama, koje, bez izuzetka imenovaše, mećući u isti red Sv. Injacija i Focija; te bi izrečena anatema, bez razlike, na sve ono što je bilo pisano protiv jednoga i drugoga. S tim načinom, pod izgovorom mira, odobriše vladičenje, postupanje i sami nauk tvorcu raskola[57]. Nije to dosta. Patrijar Sisimije, neprijatelj Rimske Crkve, zato što su prilike bile prijatne njegovim osnovama, mišljaše, da će s ovim vuhvenim mirom, te ne napadujući spomen patrijara Injacija, moći sa svom bezbjednošću dati punovažnosti ovim Focijevim prohtjevima protiv apostolske Stolice. Nato potraži Focijevu encikliku patrijarama Istoka, u kojoj bjehu sadržane točke učenja i discipline, što je Focije prebacivao papama: pa ne promijenivši ništa, razma natpis, stavi svoje ime mjesto Focijeva, te pošlje ovaj dvolični dokumenat vladikama, što su tada sjedili na stolicama Aleksandrije, Antiohije i Jerusolima, ne bi li ih naveo da se s njime sjedine protiv Rima. Čini se, da mu nije pošao sretno k ruci taj pokušaj, bilo zato što se patrijari nisu vele na nj osvrtali, bilo zato što je nakon tri godine umro, te nije imao kada izvesti namišljeni napadaj[58]. Mi smo mišljenja, da je Sisinije poslao i u Rusiju encikliku Focijevu, te da treba razumjeti o ovoj, ono što smo prinijeli iz Ikonikova. Uza sve to teško je priznati pravost osvade o nepogrešljivosti papinoj; budući da u enciklici Focijevoj kao ni u savremenim spomenicima ne nahodimo slijeda prijeporu za ovu točku.

Hele kako mu drago, sigurno je, da su u vrijeme Vladimirovo prodrli u Rusiju zapadni blagovjesnici. Ditmar nam pominje Brunona, sina otmene porodice Saksonske, svoga sudruga, nadarena najljepšim osobinama prirode i milosti. On ostavi Dvor Otona III, da se obeća pustinjačkom životu. Pogje

[57] MARKOVIĆ, *Cesarizam i Bizantinstvo* II, p. 49.
[58] LEO ALLATIUS, *De Consensu*, L. II, c. 28.

u Italiju te je sa Sv. Romualdom u Pareji, kod Ravene, provodio život radom svojih ruku, hodeći svagda bosonog, jedući samo dvaput na sedmicu, a prevrćući se katkada u koprivi i trnju, činjaše iskus mučeništva, za kojim je živo željkovao. Poslije duga vježbanja u svim krepostima, osjeti u sebi nadahnuće propovijedati nevjernicima, pa otide u Rim da bi dobio dopuštenje od pape. Papa mu ne samo udijeli sveto poslanstvo, nego mu naloži suviše, da se redi za nadbiskupa. Brunon ne časeći krene u Njemačku, te ga posveti Tagmon, nadbiskup od Magdeburga, iz čijih ruku primi i palij, koji sâm bješe donio iz Rima. Potom ode propovijedati Slavenima u Prusiji. Naišavši kod njih na samo ruženje i suproćenje, prijegje u Rusiju; nego i ovdje, kako je prošao granicu, nastupi na žestok otpor. I pored toga ne odustavivši propovijedati evangjelje, bude uhvaćen i smaknut na 14 veljače 1009, sa svojih osamnaest drugara[59]. Brunon je onaj Bonifacije, o čijim apostolskim trudbama u Rusiji govori Sv. Petar Domnjanin u Životu Sv. Romualda[60].

I Reinbern, Kolberški biskup imao je da ispuni jedno vjersko poslanstvo u Rusiji. Svetopuk, sinovac Vladimirov, i od njega posinjen, bio je vjenčao kćer Boljeslava Hrabroga, vojvode Poljskoga. Pošto je kneginja bila Latinskoga obreda, otac hoćaše, da je prati Reinbern, koji je imao biti njeni kapelan, a u isto vrijeme nastojati oko propovijedanja evangjelja, megju Rusima u knežini Turovskoj, koju je Svetopuk bio primio kao osopštinu od strica. Reinbern je trudio s uspjehom[61]. Megjuto, budući Vladimiru potkazali, da Svetopuk, podbadan svojim tastom, smišlja odmetnuti se, te postati samostalan, dâ zatvo-

[59] Ditmarus ap. *Baronium* a. 1008, n. 4—5 Cf. Bercastel, *Storia del Cristianesimo* IV, p. 344.

[60] Petrus Damiani Opp. (Bassani 1783) II, p. 450—453.

[61] novam Domino omnipotenti propaginem in infructuosa arbore, id est in populo nimis insulso, sanctae praedicationis plantationem eduxit. Ditmarus ap. *Baronium* a. 1008, n. 10.

riti u tamnicu ne samo sinovca s njegovom ženom, nego i biskupa Reinberna, smatrajući, da je ovaj orugje Boljeslavove politike i savjetnik Svetopukov. Biskup Kolberški nije se više dosinuo slobode, te umrije u tamnici.

Na 15. srpnja (po starome stilu) god. 1015 prestavi se u Berestovu Vladimir, Karlo Veliki Ruski, pravi osnovatelj veličine Ruske. Njegovo ime bude obavito sjajnim legendama, kojima je pučka uobrazilja vična uveličavati junake. Jedan noviji istorik veli o njem, da je bio iz početka nalik na Normansk tip Roberta Gjavla, a da se najednom prometnuo u „čovjeka Božjega". Dä, evangjelje ga takovog učinilo. Njegovo tijelo sahranjeno bi u crkvi Majke Božje u Kijevu, uz kneginju Anu, njegovu ženu, umrlu prije četiri godine[62]. Crkva Ruska, svetkujući osobitom pobožnošću njegovu svetkovinu, pjeva u svom crkvenom bogosluženju: „Dogjite, pohitimo svi žurno, da častimo spomen Oca Rusā, načelnika našeg spasenja; jer on rodom Varjaženin, ljubi Krsta, od kojega bješe ljubljen, i unigje u veselje njegovo, zajedno sa svojom babom, blaženom Jelenom[63].

Pod nasljednicima Vladimirovim vjera se Kršćanska jednako rasprostranjavala. U ovome ide osobita zasluga sina mu Jaroslava (1019—1054); pa kaogod za vjeru, tako je bio jedan izmegju najzaslužnijih knezova i za prosvjetu u Rusiji. Brižan za blagostanje svojih državljana, osnova u Novgorodu školu, gdje se je obučavalo do 300 sinova otmenih porodica. Pozva iz Bugarske velik broj književnih ljudi i prepisača, koji donesoše sa sobom knjige otprije prevedene na Slavenski, te nastaviše prevoditi još druge za poučenje i dušobudni napredak puka. On sam ljubljaše knjigu te čitaše dan i noć[64]. Sastavi zbornik zakonā (*Ruskaja Pravda*[65]). Sagradi mnoge crkve, oskrbivši ih bogatim dohocima. Najznatnija bijaše sveta Sofija, stolna crkva

---

[62] NESTOR g. 47, p. 79.
[63] PELESZ O. c. I, p. 126.
[64] NESTOR g. 55, p. 94.
[65] JIREČEK, *Svod* Zakonův Slovanských (Prag 1880) p. 17—31.

u Kijevu, najstariji spomenik Ruske umjetnosti, s mozaicima i vratima od mjedi. Kao dokaz njegovih katoličkih osjećanja jest i to, što je bio u srodstvu sa svim Dvorima katoličke Evrope. Imaše za ženu Švedsku kneginju Ingegardu, kćer Olava, kralja Grempskoga. Njegova sestra Marija bila je vjenčana za Kazimira I, kralja Poljskoga, koja prijegje na Latinski obred i prozva se Dobronjeva. Njegov sin Izjaslav imaše za ženu sestru Kazimirovu a kćer Mieczislava II. Njegov prvorogjeni Vladimir († 1052) imaše za ženn jednu kneginju iz Kenta, a Vjatčeslav, njegov treći sin, Odu kneginju od Stade. Igor, četvrti sin, bješe se oženio Kunegondom kneginjom Orlamüntskom, a Vsevolod, peti, jednom Grčkom kneginjom. Od tri njegove kćeri, Jelisava bješe udata za Artalda Norveškoga kralja, Ana za Henrika I Francuskoga kralja, a Anastazija za Andriju Ugarskoga kralja.

POGLAVLJE IV.

Ćiril i Metod.

Velika i zbilja čudesna radljivost razvijena Ćirilom i Metodom megju Slavenskim narodima, ne samo da je ostavila dubok, neizgladljiv, besmrtan slijed u njihovoj religiosnoj i prosvjetnoj povjesti, nego je ona dovela Slavensko pleme na put napretka i kršćanske prosvjete. A budući da je neosporna takova i tolika važnost njihove trudbe apostolske, sve ono što se ma kako tiče djelâ i osoba njihovih, sasma je prirodno, da podstiče najživlju zanimljivost i pažnju i ljubopitnost učenih ljudi. Stoga, započinjući od Dobrovskoga (1893), vidimo mnogobrojnu povorku Slavenskih pisaca prvoga reda, a s njima mnoge zapadnjake, gdje silaze na književno poprište, da se sa najvećim pregaoštvom bave predmetom[1]. Na žalost povjesna vrela do sada poznata nisu sva pouzdana ni saglasna u pojedinostima: otuda dolazi, da je predmet čačkovit mnogim mučnoćama, tako da se, kako je zamijetio Martinov, ne mogu ni dva koraka zasopce učiniti, ne zadjevši se o dvoumljenje, ne namjerivši se na prepreku[2].

---

[1] Spomenimo samo ova imena: Šafařik, Kopitar, Miklošić, Rački, Jagić, Grigorović, Gorskij, Bodjanskij, Lavrovskij, Hilferding, Bilbasou, Voronov, Martinov, Mališevskij, Wattenbach, Dümmler, Ginzel, Höffler, Léger, Lapôtre. — Kritička recensija književnosti o Ćirilu i Metodu nalazi se rasijana u različitim sveskama glasovite Jagićeve Smotre (*Archiv für slavische Philologie*, Berlin 1875—1896). Cf. POTTHAST; *Bibliotheca historica medii aevi*, II Aufl., p. 1261 sqq.

[2] *Revue des questions historiques*, 1880, p. 369.

Iz posljedaka povjesnih istraživanja uzet ćemo ono, što nam se čini, da je većma nalik na istinu[3].

Grad Solun, — stari Thessalonik, — otadžbina je svetih Apostola Slavenskih. Sagragjen u obliku amfiteatra, u sjeveroistočnom kutu Temajskoga zaliva, na podnožju jednog gorskog bila, što s istoka nad njim gospoduje, sa svojim trulima, sa

[3] Rusi prigovaraju katoličkim spisateljima sa zapadno-katoličkih skrivenih težnja. Sam je Jagić bio prinugjen braniti se od Lavrovskoga zbog tih osvada (*Archiv* X. p. 306).

Ovdje treba da spomenemo jedno najnovije djelo, pisano od starokatoličkog župnika, u Pasovu, Leop. Karla Goetza (*Geschichte der Slavenapostel . . . . Quelenmässig untersucht und dargestellt.* Gotha, 1897, VIII, 272,), koje mogasmo čitati, kad su se stranice ove sveske već doštampavale. — Što se tiče prouke i ocjene povjesnih vrela, pisac zabavlja uopće Slavenskim stručnjacima ekskluzivizam, u koji hoće, da su upali, što su htjeli unijeti u znanstveno polje razdor, koji pod kršćansko-crkovnim vidom postoji izmegju Istoka i Zapada (s. 2—3). Osobito pak, katoličkim spisateljima bez razlike — od Ginzela do Lâpotre, — prebacuje esklusivizam, ili ćemo kazati, još veću vjersku pristranost (s. 3—5); stoga njihovi radovi, i onda, kad im ne manjka erudicije, kašto je slučaj posljednjega, nedostaje im sasvim objektivnosti. Tako isto enciklika *Grande Munus* od 30 rujna 1880 Lava XIII sve je drugo nego bezpristrasno i istoričko izloženje činjenica: ona je nova legenda sknaagjena iz pregjašnjih legendi (ss. 4. 5. 229). Budući da je megjuto pronagjena poslanica Anastasija Biblotekara Gauderiku Veletriskom biskupu (Friedrich, *Ein Brief des Anastasius Bibliothecarius, Sitzungsberichte der philos . . . Classe der Akademie der Wissenschaften zu München*, 1892, Sves. III, p. 393—442), — poslanica, koju i on sâm prinosi (p. 243—236), — došla da potvrdi mišljenje bolandiste Henschena o piscu „*Translatio*“ iliti Talijanske Legende, Goetz rivindicira ovoj, ili bolje za deset prvih poglavlja iste, njenu veliku važnost (p. 17—38. Odregjuje nato načelo po kome bi trebalo sva druga povjesna vrela prosugjivati prama onome, što su ostavili napisano Anastasije i Gauderik: tako da bi se imalo odbaciti kano lažno sve ono, u čemu se ta vrela protive ovoj dvojici (s. 38). — Ako je neosporivo, što pripovijedaju dva Rimska pisca, navlastito ono, što se zbilo na njihove oči, pošto Gauderik, u devetom poglavlju, govori o posvećenju Ćirilovu za biskupa, kako Goetz može tvrditi, da ova činjenica nije istinita (s. 36. 153), i to zato, što druga vrela nju ne pominju, i zašto savremenici, govoreći o Ćirilu, vazda ga zovu *filozof*, a nigda biskup? — Već se

svojim munarama, sa svojim zgradama okruženim vrtlima, posagjenim drvetima, sa svojim mirima, s kulama, što ih zaklanjaju, sa svojom tvrgjom, nugja gledaocu s mora živopisnu i ujedno ozbiljnu panoramu. Carevi ga Rimski bjehu ukrasili spomenicima. Nerun bješe tu sagradio dugi korintski trijem, sa dva reda kipova znamenitih s ukusa i bestidnosti; Trajan zazida okruglu zgradu po obrascu Panteona u Rimu, na čast bogova Kabirskih; Marko Aurelije jedan slavoluk, a Konstantin

---

razumije, da pisac ne dvoumi o potpunoj pravosti poslanice *Quia te zelo* koja se pripisuje Stjepanu V (s. 42—49), kašto ne sumnja ni o lažnosti poslanice Hadrijana II Slavenskim knezovima (s. 50—58). O poslanici 800 godine Ivana VIII Svetopuku koračio je jednim smionim korakom naprijed. Zna se, da je već Blumberger, god. 1824 i 1827 kušao dokazati, da su apokrifne poslanice Ivana VIII, što se tiče Metoda i Slavenske liturgjije *(Jahrbücher der Literatur*, Wien, XXVI s. 226—234: XXXVII, s. 41-47). Prošle godine Friedrich *(Revue internationale de Théologie*, 1896, s. 411 sqq.) tvrdio je, ako poslanica 800 godine Ivana VIII nije sasvim lažna, da je sigurno umetnuta- Sada Goetz hoće, da je ona samo zgoljna krivotvorba: djelo Metodijevaca, načinjeno poslije smrti njihova učitelja, a sastavljeno po *istinskoj* poslanici Stjepana V (p. 58—71). Dä, baš ova Stjepanova poslanica, koja, s obzirom na glavnu točku — na Slavensku liturgjiju — stoji na antipodima one, služila je Metodovim učenicima za tvorilo, da načine svoj dokumenat. Ma zašto bi ga oni izmislili? Da imaju oružje, kojim se boriti protiva Vikingu, odgovara Goetz. Stvoriti dokumenat pregjašnjega datuma i pape, te ga još sastaviti na spomeniku potonjega vremena i potonjega pape, koji drugi dokumenat bješe očita osuda prvoga, sve kad bi se moglo vjerovati u pravost ovoga?! Što su dva dokumenta nalik, zar to ne bi bio prije dokaz, da je potonji po prvom obrazovan? S druge strane, ako je uslijed poslanice Stjepana V, Viking sasma i na svoj crti pobijedio, kako bi i gdje Metodijevci mogli vojevati proti svom suparniku? Goetz megjutim iz svojih dokazivanja izvodi zaključak, da Slavenska misa u tom prvom odsjeku vremena, nije imala zakonsku osnovku. Metod ju je, protiv prakse sveukupne Crkve, uveo i unatoč izričitoj zabrani Rima, *samovoljno* uzdržao (s. 164. 169—170. 199. 235), postavši još kletvoprestupnik, da je sačuva (s. 69. 210. 235).

Pošto smo pročitali Goetzovu knjigu, ostali smo u pregjašnjome uvjerenju, te jako sumnjamo, eda li će uspjeti da uvjeri nepristrane kritičare, i hoće li donijeti u svijet učenjakâ onaj preokret, kome se pisac, rekao bi, nadao.

drugi. Ivan Kamenijata, rodom iz Soluna, koji je živio u prvoj polovini X vijeka, kaže nam, da je grad, prije nego su ga Arapi, pod Lavom Filosofom, opustošili, ponosio se umjetnim predmetima, što ga rešahu kao i svojim velelijepim zdanjima. U njem cvahu znanosti, književnost, lijepe vještine, megju kojima glazba, te bijahu držane u velikoj cijeni; tako da je isti pisac visokoparno rekao, da ne bi čovjek mogao više cijeniti ni svojih očiju, ni svoga samog života. Nadodaje još, da je Solunska mladost još izmalena počinjala da se bavi samo naukom mudrosti[4].

Doznajemo od istog Kamenijata, da su u okolici Soluna nastavali Slaveni, od kojih pominje nekolika plemena kao Dregovice, Sakulote i Strimonjane[5]: dapače iz jednog mu mjesta moglo bi se zaključiti, da su jedan dio gradskog pučanstva činili sami Slaveni[6].

Od Grčke porodice, bogate i blagorodne, rodiše se u ovom gradu, braća Metod i Kostantin ili Ćiril: prvi rogjen oko godine 810, a drugi u 827 godini. Njjhov otac po imenu Lav, bješe drongar iii pukovnik vojnički, pod zapovijegju stratega Solunskoga. Govori se, da im je majci bilo ime Marija. Metod je primio u zavičaju savršen uzgoj; dok Kostantin, kad je segao u četrnaestu godinu, bješe poslan u Carigrad, da tamo u akademiji Magnaura nastavi svoje nauke[7]. Nema sumnje, da su obojica još od djetinstva naučili Slavenski.

---

[4] Joannes Cameniata (Ed. Bonn), *De excidio Thessalonicensi*, c. 10. In *Theoph. Cont.* III, p. 501.

[5] C. 6. 41, p. 496. 546.

[6] On govori, kad su Arapi podsjedali Solun, da se neki spasiše bijegom, to jest, „*Sclavenorum duces*"; koji su, odavno naumivši pobjeći, ukrali ključe jednih vrata gradskih. C. 46, p. 545.

[7] Ne bi se moglo primiti ono, što pripovijeda pisac *Života Konstantinova* (Edit. Dümmler i Miklošić), naime, da je logoteta Teoktist uzeo Ćirila njegovoj porodici, neka bude saučenik kraljeviću Mihailu III (Cap. 3, p. 31), kad se zna, da je ovaj imao samo tri godine na smrti (1842) oca mu Teofila, a Ćiril petnaest.

Metoda poradi njegovih rijetkih osobina bješe poslao Grčki car, da upravlja jednom od onih Slavenskih kneževina, što su ležale izmedju Tesalije i Adrijatika, i ovdje je imao priliku, da prouči ćud i običaje Slavenskih puka. Poslije nekoliko godina, onemilivši mu svjetovni život, odreče se službe te zagrli kalugjerski život na gori Olimpu, ali ne na onome bogovskom, u Tesaliji, već na onome blizu Pruse, u Maloj Aziji[8], gdje će se kasnije njemu pridružiti brat mu Kostantin.

U prijestonici carstva, u doba kadno Barda bješe oživio lijepe nauke. pod valjanim učiteljima, megju kojima bješe Focije, Konstantin, nadaren veoma vrsnim umom, znatno je napredevao u znanju i tako se istakao, te mu bi dato nazvanje *filosofa*. Focije ga zavolio uvelike. Dapače znamo, po svjedočanstvu glasovitog Anastasija bibliotekara, da se je megju njima bilo razvilo pravo prijateljstvo[9], ali za kratko.

Tada sjegjaše na stolici patrijarskoj Injacije, koji nije posve lako davao crkovne službe ličnostima, što su se podavale učenju svjetovnih znanosti. Toga radi Focije se ražljuti: da iskali svoje srce i da smuti toga svetog prelata stane s katedre raspravljati filosofisko pitanje o dvjema dušama čovjeka (ψνλὴ λογικὴ i ψυχὴ ἄλογος), od kojih jedna da čini dobro, a druga zlo. Konstantin ga za to prekori oštrim riječima, rekavši mu: „Ti si pogubio premnogo duša, sijući megju puk tu zabludu“. Focije odgovori: „Nisam razbirao taj predmet s namjerom, da bilo kome naudim; nego da vidim, što bi činio patrijar Ignacije, kad bi sada, kroz filozofičke silogizme, pojavila se kakova jeres, budući da on ne može da trpi ljude, što se bave svjetovnim naucima. Nisam znao, da bi, braneći tû thesu, naudio mnogim dušama“. Mladi filozof mjesto da se umiri tim odgovorom, zaoštri prijekor rekavši: „O tašta svjetovna mudrosti, koja se sobom obezumljuješ

---

[8] KRUMBACHER, *Geschichte der Byzantinischen Literatur*, (1891) o. 175.

[9] ANASTASIUS BIBLIOT, Opp. (Migne) III, col. 15.

i zatireš. Odapela si strijele protiv velike brče svijeta, ne znajući, da bi mogao tkogod biti ranjen. Svemu je svijetu znano, da oči, bile ma kako velike i bistrovidne, ne mogu da vide predmetâ, kad dim zapaljene slame dopre im do zjenica. Tako i oči tvoje mudrosti, i ako su velike i bistrovidne, zaslijepljene dimom lakomosti i nenavidnosti, ne mogu da vide puta pravde. Stoga dobro kažeš, da nisi mislio nikoga ozlediti; budući ti tê strasti zamračile srce protivu patrijara, nisi moga predvidjeti posijana zla[10]." Ovo će se bit dogodilo g. 848, ili godinu kasnije. Focije ne bješe čovjek, da bi s mirom progutao ovaj gorki zalogaj, nî da bi mogao zaboraviti moralni priušak, koji mu se usudio dati njegov učenik. Konstantin pak ne bješe čovjek, koji hoćaše ili mogaše da prijateljuje s ličnošću, pri kojoj je cijenio, da se nahode te ružne strasti. Ovim povodom, izakako se zapopio, ostavi Carigrad.

Život Kostantinov povijeda[11], da je poslije šest mjeseci nagjen na jednom ostrvu Mramorskog mora, gdje se bijaše zaklonio megju redovnike nekog manastira. Odavle doveden u Carigrad, predavaše filosofiju do 24. godine (851); a tada bi mu bilo povjereno poslanstvo da navješćuje evangjelje Turcima, u zemljama kalife Bagdatskoga. Vrativši se odonle, zaustavi se nekoliko na Olimpu, gdje već življaše brat mu Metod.

Megjutim, postavši Focije jurve patrijar, Bizantinski Dvor htio da povjeri Ćirilu drugo poslanstvo megju Kozacima; kojima država prostiraše se na istok do Kaspîskog mora i rijeke Volge, na zapad do Dnjepra i Dnjestra, na sjever do Susdaljskih i Merjevskih plemena, na jug do Crnoga i Azovskoga mora *(Palus Maeotis)*: tako da od 52 gubernije, u koje se dijeli Evropska Rusija, 24 obuhvataju zemlje, koje su u XI vijeku pripadale Kozarima. I Kijevski prijedio, s cijelom Malom Rusijom bijaše im podložan. Čini se, da su Grci iz Tavride već

[10] ANASTASIUS, *ibidem*.
[11] Cap. 4, p. 32.

bili pokrstili Kozare; ali ostavljeni bez svećenstva, a pokršteni od Grčke jerarhije, te nalazeći se usred Židova i Muhamedanaca, njihova vjera ne bijaše drugo do smjesa poganstva, židovstva, islamstva i kršćanstva. Stojeći na onome, što pripovijeda *Italska Legenda i Život Konstantinov*, sam kan Kozarski bi pitao u cara Mihaila III kakva valjana svećenika; a Dvor da je odma pomislio na filosofa Konstantina, čija rijetka svojstva bijahu po svuda poznata i štovana, kao i njegova vještina istočnim jezicima. Valjada je besumnjivo o ličnosti kandidata bio pitan za savjet i Focije; ali kako je znao voziti bolje nego itko drugi na svijetu, pridušujući u prsima staru zlobu, jamačno bit će odobrio naum, što su mu predlagali. Ćiril se rado primi ponugjena mu poslanstva, i odma krene na put.

Došavši u Krimeju ustavi se u Hersonu, da uči Kozarski jezik. Upotrebi još boravljenje u tome gradu ne bi li kako ušao u trag moćima sv. Klementa pape, koji tu blizu bješe potopljen u more. Poslije mnogih truda i vrlo marljivih istraživanja bi srećan naći ih ujedno sa sidrom, što bješe svezano za vrat svetom mučeniku. S ovim skupocjenim blagom zaputi u Kozare, i to sa sretnim uspjehom, jer obrati kana na kršćansku vjeru, te s najvećom revnošću propovijedaše onim pucima: zatim se vrati u Bizant i bez oklijevanja zakloni se u manastir Sv. Spasitelja; ali njegovo zdravlje, zbog velikog truda, bješe već slomljeno, te se potlam nigda više nije potpuno povratilo. — Jedan povjesni izvor kaže, da ga u tom poslanstvu pratio i Metod, a da ga je poslije car prinudio, da se primi uprave Polikronskoga manastira[12]. Ne možemo posumnjati, da nisu u Carigradu htjeli imati svete moći donesene od Ćirila; a čini se sigurno, da se dao presloviti, da daruje glavnoma gradu Istoka jednu dragocjenu čest — lubanju Svečevu. Stoga Konstantin

[12] *Legenda Pannonica* cap. 4. GINZEL, *Die Slavenapostel, Codex* p. 24.

Porfirogenit pripovijeda, da je Basilije Macedonski sagradio crkvu (ὠκτήριον) kod hrama sv. Ilije, na čast sv. Klementu, i tu postavio njegovu glavu, zajedno s mnogim drugim sveti-teljskim ostancima[13].

Dva brata ne uživahu dugo vremena konteplativno živovanje. Promisao ih htio sada u svijet, da bi vršili apostolstvo megju Slavenskim narodima; a mi smo već prije vidjeli kako se je stvar dogodila.

Nijedna starodavna isprava ne meće u bilo kakvu zavisnu svezu njihovo poslanstvo u Moravsku sa patrijarskom stolicom Carigradskom. Prilično je istini, da je Barda i ovog puta, na ime Dvora, otprije posao udesio s Focijem. Moguće je, da ih se Focije želio izbaviti. Da su pak oni od toga časa s njime prekinuli svaki odnošaj, imamo za to potvrdu u potonjem ponašanju istoga Focija. U enciklici, koju je pisao godine 866 patrijarima istočnim, istavljajući svoje zasluge pri obraćenju nevjernih i poganskih naroda, pominje Armence, Bugare i Ruse; a mimolazi grobnim mukom Moravljane i apostolstvo, preko Ćirila i Metoda, ondje vršeno. Ne spominje ni poslanstvo Konstantinovo megj Kozarima. Osim toga, dok je Focije posvuda tražio prijatelja i pristalica, te pisao listove na sve strane, nema ni cigloga Konstantinu i Metodu. Niti se može navesti bilo kaka činjenica istorîski ujamčena, koja bi dokazivala, da je Metod pa i jedan jediti put, u svem svome životu apostolskom, stupio u odnošaj s njime. O njegovu putu, prije smrti, u Carigrad, govorit ćemo docnije.

Od dva brata misionara samo je mlagji bio svećenik; a Metod je bio prosti inok. Oni prispješe na Dvor Rastislavljev mjeseca lipnja 863 godine i bjehu sa sobom donijeli tielo sv. Klementa, koje će Konstantin kasnije ponijeti u Rim, da ga ostavi tamo, pod sjenom Petrove Stolice, čiji je, veliki ovi svetac bio učenik i nasljednik.

---

[13] THEOPHANES CONT., *De Basilio Maced.*, c. 86, p. 330.

Povjest ne govori, tko je ovlastio Konstantina i Metoda, da započnu u Moravskoj svoje apostolovanje. Neki mniju, da da im je Rastislav dobio kanoničko poslanstvo od Pasavskoga biskupa, kome Moravska pripadaše. Čini nam se, da se ova ipothesa ne smije primiti, s razloga, što bi jedan Njemački biskup teško mogao dati takovo poslanstvo svećenicima Grčkog pravila; a mnogo manje, kad već Latinski svećenici poslovahu u Moravskoj. Mi naprotiv cijenimo, da je Rastislav, ištući od Rima propovjednikâ, obavijestio papu, da je pitao misnikâ i u Carigradu, koji bi poznavali jezik Slavenski, a budući da apostolska Stolica nije pokazala ni malo protivljenja, to se tumačilo kao da se ćutke potvrgjuje istima jurisdikcija. Stoga od strane Rima ne samo da se nigda nije prigovaralo Konstantinu i Metodu, da su neredovno prisvojili vlast propovijedati i vršiti crkvenu jurisdikciju u Moravskoj; dali nije se ni tražilo, tko ih je ovlastio: što zanago ne bi se bilo propustilo učiniti, da je posao otpravljen mimo pravilo.

Po sebi se razumije, da su Konstantin i Metod propovijedali Slavenski Božju riječ, obučavajući Moravljane svim pregnućem prosvjetljene i umne rvdušnosti. Kao da je nova svjetlost s neba osvijetlila one puke, koji do tada življahu u tminama neznanja i mnogih praznovjerica. Još dadoše u ruku tome narodu svete i liturgîske knjige prevedene na Slavenski.

Oko prijevoda tih knjiga bavio se Konstantin i prije nego je ostavio Istok, a može biti da je bio dovršio prevoditi „Evangjelje" to jest, štenja iz svetih Vangjelja, što se čitaju ili pjevaju u crkvi preko nedjelja i blagdana. U Moravskoj, bratovljevom pomoću, prevede „Apostol" to jest, štenja iz Djela i Poslanica apostolskih, zatim Psaltir i crkveni časlovac ili molitve i himne kanoničkih časova[14]. Kasnije po Konstantinovoj smrti, Metod će nastaviti vatreno književni rad, koji brat nije mogao dovršiti.

[14] *Legenda Pannonica* cap. 15, p. 30; NESTORE, *Chronica*, c. 20 p. 13.

Doznajemo od Hrabara, Bugarskoga monaha desetoga vijeka, da prvo Slaveni nisu imali svoga alfabeta; a kad bi pisali, bijahu prinugjeni služiti se slovima Rimskog ili Grčkog alfabeta, koja ne mogahu izraziti sve glasove jezika niti se posve prilagoditi prirodi ovoga. Hrabrar dodaje, da je Bog, smilovavši se pucima Slavenskim, poslao im filosofa Konstantina, ili drugačije nazvana Ćirila, koji obrete nova slova. Bez sumnje ova pismena ne bijahu sasvim nova; nasuprot bjehu kursiva i minuskula Grčka, koja su bila u običaju VIII, IX i X vijeka, ali usavršena fonetičkim znakovima, udešenima prama Slavenskomu jeziku, kojima on može neobičnom točnošću, razgovijetnošću i punoćom, da izreče i sitne mu prijevoje glasovne. S ovim je Ćiril uveliko zaslužio ne samo za vjeru nego još i za prosvjetu; jer — opaža *Civiltà Cattolica* — kao god glazbene kajde Guidove što su, tako rekavši, učinile općenom glazbu, tako pismena Ćirilovska otvoriše vrata znanosti i raširiše je megju Slavenima. Ovo je tako zvano pismo „Glagoljsko"; dok ono što zovemo „Ćirilovsko", koje bješe sačinjeno po onodobnim uncijalima Grčkim, jest poznije za 50 godina, te je možda bilo uvedeno od Klementa, Veličkoga biskupa u Bugarskoj i učenika naših ravnoapostola. Po mišljenju ponajuglednijih Slavista, jezik, kojim pisahu Ćiril i Metod, bijaše onaj kojim su govorili Panonski Slaveni, te bješe, od prilike, za ono doba megju drugim narječima Slavenskim, što je Toskanski jezik za narječja Talijanska. Taj jezik odavna ne pripada živućim jezicima.

Konstantin i Ćiril ne samo da su propovijedali, kako je naravski, Slavenski riječ Božju i učili Moravljane moliti se Bogu na ovomu jeziku, nego su u istom pjevali pjesme i časove kanoničke, a može biti pri Grčkoj liturgjiji, što jê Ćiril služio, da se štila poslanica i evangjelje Slavenski. Navlaš govorimo u Grčkoj liturgjiji, jer bi bilo teško vjerovati, da su kroz četiri godine svog zajedničkog apostolovanja (863—867) mogli uvesti Slavensku misu u Moravskoj. Kad bi to učinili, pošto doonda, nigdje na svijetu nije se služila Slavenska misa,

nema sumnje, da bi Pasavski biskup i mitropolit Salcburški Adelvin bili podigli žalbu pred papinim poslanikom Arsenijem, kad je 869 godine obilazio njihove crkve i onu Regensburga: a to nisu učinili[15].

Njemačko svećenstvo gledalo je poprijeko sjajne uspjehe blagovjesnika Slavenskih. U onom kraju, gdje su oni naprazno trudili, dva vijesnika vjere, došavši od Istoka, žnjahu preobilnu žetvu. Pa Slavenski jezik uvesti u crkvu! Da ne bude on orugje, kojim će se Moravska braniti od germanizacije, i orugje, kojim će se poslužiti Rastislav, da dobije samostalnu Moravsku Crkvu, a u isto vrijeme, da učvrsti političku nezavisnost svoje države? Tko zna, da nisu jurve Nijemci prokazali papi braću kao novotare i mutljivce dojakošnjega reda? Ali spomenici o tom šute. To je pouzdano, da su g. 867 zaputili u Rim. Jesu li sami od svoje volje išli, ili su bili prinugjeni poći? Život ravnoapostolâ, koji je, kako je sada već veoma sigurno, napisao Gauderik, Veletrîski biskup, savremenik Konstantin-Metoda i koji je poznat pod imenom *Italske Legende*, tvrdi, da ih je pozvao papa Nikola I; ali ne kaže zašto: *Moravska Legenda* slaže se s pregjašnjom: *Češka Legenda* govori, da su Konstantin-Metod pošli u Rim „bogoljupstva radi“, a *Bugarska Legenda* povijeda, da je bio cilj njihovu putu u vječni grad, da bi dali račun papi o svom apostolskom radu i obavijestili ga o prijevodu svetih knjiga. Što tvrdi četvrta Legenda lako se podudara sa svjedočanstvom treće. i ne kosi se s onim što kažu dvije prve, dapače se obadvije vijesti uzajmice popunjuju: po tome će biti istina, da su braća krenula u Rim radi svrhe, koju njihovu putovanju prilaže Bugarska Legenda, jer zbog toga bješe ih pozvao papa. Svakojako njihovo putovanje bijaše svečano priznanje prvenstva papina. — Oni sa sobom nošahu tijelo sv. Klementa, da njime daruju Prvosvećenika i prijestonicu katoličkog svijeta, a k tomu sa sobom vogjahu i nekoliko učenika, koje su smatrali prikladnima, da tamo budu regjeni.

[15] DUDIK, *Mährens allgemeine Geschichte* I, p. 171—173.

Ovdje ćemo nešto zamijetiti. Meta putovanju dvaju svetih poslanika vjere bješe Rim, i Rim samo. Ova činjenica, to se zna, nije po volji nekatoličkim piscima: trebalo je dakle izmisliti jednu ipothesu eda bi joj obeskrijepili znamenitost. Zna se iz *Života Konstantinova*[16] da su oni krenuli preko Mletaka: ali kao ovaj grad što bijaše na putu u Rim, bijaše isto tako na putu u Bizant. Zašto se, dakle, nebi moglo prihvatiti, da su, vodeći svoje učenike, došli u Mletke, da bi se ukrcali na prvi brod, koji bi imao iz ovoga grada da brodi put Istoka, da rede u Carigradu one koje bjehu našli dostojne svetih redova? Kad su iz Mletaka, mjesto u Bizant, pošli u Rim, to je zato što im papa Nikola I ovdje pokazao želju, da bi ih vidio. I o. Lapotre-a opčinila duhovitost ove ipothese[17]. Ali ona doduše ne ima za se svjedočanstvo ni ciglog povjesnog izvora, pa ni *Života Kostantinova*, koji nam kazuje o bogoslovnim raspramama, što su braća sa svećenstvom Mletačkim izdržala, da obrane *Slavensku* liturgiju; dok joj protivu stoje svi poznati izvori, koji su u ovome začudo saglasni[18]. Napokon, što su na polasku

[16] Cap. 16. p. 43—45.

[17] LAPÔTRE, *L' Europe et le Saint-Siège à l' époque carolingienne* P. I, p. 108 sg.

[18] Manserunt ergo in *Moravia* . . . et direxerunt populum in fide catholica . . His omnibus auditis, papa gloriosissimus Nicolaus, . . . mandavit et ad se venire illos litteris Apostolicis invitavit. Quo nuntio illi percepto valde gavisi sunt . . . Mox igitur iter aggressi, duxerunt etiam secum aliquos de discipulis suis. *Legenda Italica* cap. 7—8. — „Mirabatur autem (papa), quod ausi fuissent . . . horas canonicas in Sclavonico psallendo statuere idiomate. Quapropter mandavit . . . illos ad se Romam venire. Qui mox iter aggressi applicuerunt Romam. Interim vero papa Nicolaus moritur". *Legenda Moravica*, cap. 6. — Qui Cyrillus . . . Metudium . . in Moravia relinquens, Romam causa devotionis profectus est. *Legenda Bohemica*, cap. 3. — Nicolaus apostolicus de talibus viris certior factus, accersivit utrumque, desiderans eos videre, tanquam angelos Dei. *Legenda Pannonica*, cap. 6. — Cumque etiam Paulum nossent cum apostolis evangelium contulisse, currunt et ipsi Romam, beato papae opus interpretationis scripturarum ostensuri. *Legenda Bulgarica*, cap. 3.

iz Moravske ponijeli sa sobom tijelo sv. Klementa, zar nije i to dokaz, da je u njihovoj misli bila svrha putovanju samo Rim? Zaista ne može se držati, a nije ni istini prilično, da su bili radi lišiti svoju dragu Moravsku te mnogocjene ostave, da je opet odnesu u Carigrad, odakle ju već bijahu prenijeli na Zapad?

Već smo pomenuli njihov apostolski put u Panoniju. Može se reći, da su tom istom prilikom propovijedali evangjelje Hrvatima, barem onima u okolinama Save.

Megjuto papa Nikola bješe umro, a naslijedio ga Hadrijan II. Na vijest, što se prosula u Rimu, da dolaze dva vjerovjesnika Slavenska, noseći sa sobom blagočasno blago, papa, s pratnjom svećenstva i velikog mnoštva puka, izagje im u susret, i primi ih s izrednim počastima[19].

Ima razloga vjerovati, da se je tada Rim zabavljao ne samo crkvenim pitanjim Rastisavljeve države, nego još i političkim pitanjem. Rastislav, oštrouman vladalac, dašto da je uvigjao, da bi jedino s pomoću Rima mogao učvrstiti svoje kraljevstvo, naprama veoma moćnim Francima; budući da su svjetski dogagjaji bili već znatno raširili politički utjecaj papinstva. Rim bješe pomogao Irce, Anglosasonce, Franke, da stvore nezavisne države, sa vlastitim crkvenim metropolama, upravice podvlasnim apostolskoj Stolici. Zašto dakle ne bi on tražio za svoje domoljubne svrhe naslona na Rimskom Dvoru? Rim je vidio, da Franci hoćahu biti ne samo gospodari svega Zapada, nego prijećahu da podvrgnu pod svoj jaram i samu Petrovu Stolicu. Sam Nikola, da bi zaštitio interese vjere i društva, moraše se dugo i strašno boriti protiv Karolinga, pa je zato lično osjetio i iskusio posljedice njihove drzosti. Kadno je unatoč Lotariju II Lorenskom i njegovim Njemačkim biskupima, branio čistoću, svetost i nerazrešivost braka, zaslužujući odobravanje

[19] *Legenda italica (Vita cum Translatione S. Clementis)* cap. 9. Isto veli i *Legenda Moravica* cap. 6.

kršćanske savjesti svih vijekova, car Ljudevit II brat Lotarijev dogje s vojskom, da navali na Rim (864). Stigao taman, kad je papa vodio ophod, ne bi li Bog usvjetovao cara; a njegovi vojnici napadoše na Rimljane povaljujući ih na zemlju te lijemajući batinama i šakama, kršeći križe i zastave. Nikola prebrodi Teverom ka Sv. Petru, gdje je ostao dva dana i dvije noći ništa ne jedući i ne pijući i moleći da ako bi se puk i neprijatelji ganuli; i Ljudevit bi ganut te ostavi Rim. Jer dakle Sv. Stolica nebi potpomogla Moravske Slavene, da obezbriže svoju samostalnost? Moravska država bijaše se jurve popela do zamašite moći. Ona je zahvatala današnju Moravsku, Šlesku, dio gornje Austrije i dio sjeverozapadni Ugarske, ili zemlju Slovakâ. Pri tome jedna Slavenska država, u političkome i crkovnome stadu sasvim nezavisna, s jedne strane od Franaka, a s druge strane od Grkâ, a obzirom na duhovnu jurisdikciju, nesredstveno područna Rimu, zar ne bi mogla biti probitačna istoj katoličkoj Crkvi; jer ova imajući naslona u jednoj Slavenskoj državi, puno bi lakše mogla da se odupire drskosti Franačkih kraljeva? Ima još jedan razlog s kojega je morala u očima papâ biti podesna ova misao. Slavensko-Moravska Crkva, podložna i odana Petrovoj Stolici, mogla bi blagotvorno i spasonosno utjecati na Crkvu Bugarske države; jer su se još od onda pobojavali, da bi, uslijed politike, mogla se Bugarska kolebati izmegju Rima i Bizanta. Što se tiče Ćirila-Metoda, ako su oni, pored sve ljubavi, što imahu k istočnoj Crkvi svojoj i njenim obredima, bili uvjereni, da je Isukrst dao primat vlasti Petru te na njemu osnovao vasiljensku Crkvu — o čem se ne može razložito sumnjati — onda je sigurno, hoteći udariti temelje Slavenskoj Crkvi u Moravskoj i Panoniji, da su imali na oku samo slavu Božju, spas i napredak Slavenskih puka, kako su u suštini i njihove se misli sudarale s onima, koje bješe prigrlila Sv. Stolica.

Ćiril nagje u Rimu jedno staro poznanstvo iz Carigrada, jednog štovatelja svojih kreposti, jednog prijatelja; a to je bio glaso-

viti Anastasije Knjižničar[20], koji tada u gradu papâ bješe čovjek najvećma slušan u svim pitanjima znanosti crkovne i svjetovne. Preko Anastasija sprijatelji se s braćom, njegov otac, biskup Arsenije, koji je bio apokrisar apostolske Stolice u Germaniji, te sakupljaše dohotke baštine S. Petra u onim krajevima. Pisac *Života Konstantinova*[21] kazuje nam, da su malo ne svakiput, kad Ćiril i njegovi drugovi službu Božju u basilikama Sv. Petra, Sv. Petronile, Sv. Andrije, Sv. Pavla, pomagali ih pri službi „biskup Arsenije i Anastasije Knjižničar".

Neka bude ovdje pripadom rečeno, kako je Arsenije volio dva brata i poradi protivnosti naprama Nijemcima, koji ga bjehu opadnuli papi Nikoli, da je za svoju osopštinu upotrebio novac namijenjen blagajnici papinskoj.

Sv. Stolica dade ispitati Slavenski evangjelištar i druge liturgjičke knjige, koje bijahu Ćiril i Metod sa sobom donijeli. I u Rimu se bila stvorila stranka *trojezičnih:* ali uza sve njihovo suproćenje knjige bjehu potvrgjene od Sv. Stolice[22]. Ovo i ništa drugo hoće da kažu stare uspomene, u kojima se štije, da su te Slavenske knjige bile položene na oltar Sv. Petra u Vatikanu[23] i izložene na jednom oltaru u crkvi Sv. Marije

[20] U Predgovoru osmoga Sabora (poslanica upravljena papi Hadrijanu II), on zove Ćirila „čovjek velike svetosti" (Opp. III, col. 14), a u pismu, što je pisao, 875 godine, caru Karlu Ćelavomu, zove ga „veliki čovjek, i učitelj apostolskog života" (L. c. col. 741). Redovna je lekcija: *apostolicae sedis praeceptor;* ali izdavatelj poslije riječi *sedis* dodaje u zagradi: al. *vitae*. Da je pak ovo prava lekcija jamči nam poslanica Anastasijeva Gauderiku, koju je objelodanio Friedrich (Vidi gore bilješku 3). U ovoj je Ćiril nazvan: *vir apostolicae vite* (GOETZ, *Geschichte der Slavenapostel*, p. 244).

[21] Cap. 17, p. 45.

[22] Erant autem multi alii homines, qui blasphemabant Slovenicas litteras, loquentes: Dedecet ullum populum habere libros hos, nisi Hebraeos, Graecos Latinosque secundum titulum Pilati, quem in cruce Domini scripsit, quos papa Pilaticos asseclas et *trilingues* nominans damnavit. *Legenda Pannonica* cap. 6. GINZEL, *Codex*, p. 25.

[23] . . . . sanxit (papa) doctrinam amborum, evangelio Slovenico in altari sancti apostoli Petri deposito. *Ibidem.*

Maggiore", gdje se na njima sveta liturgjija odslužila"[24]. Tako bi svečano potvrgjena Slavenska liturgjija. Sutradan po ovom glasovitom danu, naredbom papinom, Metodije i Ćiril — ako je vjerovati *Italskoj Legendi* — bili su zavladičeni, a njihovi učenici regjeni koje svećenici koje gjakoni. *Legenda Panonska* kaže, da je tada Metod bio regjen misnik; a isto se čita u *Životu Konstantinovu*. U isto vrijeme (6 siječnja 869) bili su regjeni svećenicima nekoliki njihovi učenici (bez sumnje Gorazd, Klement i Naum) a drugi gjakonima.

I pored mučanja *Života Konstantinova* i drugih *Legendi*, teško je vjerovati, da Ćiril ovom zgodom nije bio zavladičen. Pisac *Života* i *Prijenosa Sv. Klementa* ili *Legende Italske* to govore otvoreno[25]. Pošto je ovaj istorički spomenik potekao iz pera Gauderika, o njegovu svjedočanstvu ne može se dvoumiti. Pa makar on bio, kako bi hotjeli neki pisci, djelo stožernika Lava, iz Ostije, po tome iz početka XII vijeka, njegov bi autoritet bio jednako vrlo velik, jer ne bi se moglo pametno predpestaviti, da ga onaj veleučeni čovjek, a suviše bibliotekar Sv. Stolice, nije sastavio skrupoloznom točnošću povjesnom prama pregjašnjim vrlo pouzdanim ispravama. U ovom pogledu *Legenda Italska* upire se na staro predavanje i martirologij Rimski[26]. Ćiril, i ako mlagji od Metoda, bijaše već od mnogo godina svećenik, bijaše pročelnik i duša Moravskoga poslanstva; njegove sopstvene osobine, njegov nauk, odrešiti otpor, što je

[24] *Vita Constantini* l. c.

[25] Multis itaque gratiarum actionibus praefato Philosopho pro tanto benefico redditis, consecraverunt ipsum et Methodium in episcopos. *Legenda Ital.* cap. 9. GINZEL, *Codex*, p. 10. Poslanica Anastasija Bibliotekara Gauderiku besumnjivo je upotrebljena u ovoj Legendi. — Goetz usvaja Friedrichov zaključak i kaže, da Ćiril nije bio zavladičen. Ali ga poteškoća kinji i vodi do očajnosti. Braneći pravost devete glave Legende, te videći logičku dosljednost svoga konačnog suda, kao god i potrebiti odnos istoga s onim, što se priča na svrsi devete glave, nalazi se prinugjenim ispovjediti svoju nepriliku, iz koje „ne vidi izlaza". (O. c. p. 36).

[26] Cfr. BARTOLINI-DANILO, *Sv. Ćir. i Met.*, p. 33—43.

pokazao protiv Focija u jednom naučnom pitanju, njegove zasluge za vjeru, njegovi trudovi apostolski megju Turcima i Kozarima — premučavši dragocjeni dar, prikazan papi i Crkvi Rimskoj — sve ove okolnosti obvezuju nas držati, u času, kadno su mu učenici, pa i njegov brat bili regjeni, da je i on bio postavljen njima za pročelnika. Ovako se upotpunjavala crkvena jerarhija za Slavensku Crkvu. Pa kako je Grgur II promijenio ime apostolu Njemačkom, od Wingfrida prozvavši ga Bonifacijem, moguće je, da je ovom prilikom Hadrijan promijenio ime Konstantinu, nazvavši ga Ćirilom[27].

Moravska Legenda dolazi u prilog našemu mišljenju, što se tiče biskupstva Ćirilova. Ona govori za Ćirila: „pošto znadijaše, da je poniznost čuvarica svih kreposti, odričući se biskupstva, obuče se u manastirske haljine, te ovlašćen Sv. Stolicom ostavi Metoda na svoje mjesto"[28]. Vrelo, kako je već u svoje vrijeme bio opazio Dobrovski, a poslije njega Ginzel, ne kaže, da je Ćirilo *odbio* biskupstvo, nego da ga se *odrekao:* što znači, da je bio jurve biskup. Bivši pak samo malovječno njegovo biskupsko dostojanstvo, i ne učinivši kao biskup ništa, nije se ni čuditi, što druga povjesna vrela o njem muče. Što ga spomenici nazivlju svagda *filosofom*, a ne biskupom, ni to ništa ne zasijeca. I mi smo vični redovno zvati velike učitelje Crkve, pa bili biskupi, njihovim zasebnim nazvanjem *Naučiteljâ*, ne pominjući njihovo jerarhisko dostojanstvo. Napokon ako bi pridjev *filosofa* mogao biti protivan dokaz, on bi imao vrijediti i za kakvotu svećenika, kojime je Ćiril nesumnjivo bio

[27] Italska Legenda (gl. 10) i Moravska (gl. 1) govore, da je on uzeo ovo ime *ex concessione Summi Pontificis.* Prva govori, da je uzeo ime 40 dana prije svoje smrti, kako se već ćutio slabo, a druga govori, da se to zbilo 50 dana prije. U ostalom može se držati, da je on uzeo ime Ćiril s redovničkim haljinama, koje je obukao prije smrti.

[28] Sciens omnium esse virtutem veram in humilitate custodiam, episcopatum renuncians, habitum induit monachalem et ex auctoritate Apostolica dereliquit post se sanctum Methudium fratrem suum. *Legenda Moravica,* c. 8. GINZEL, *Codex,* p. 16.

odlikovan; pošto ga ni Anastasije Knjižničar, ni Ivan VIII u pismu od 880 na Gauderika, ni drevne Legende nigda ne zovu ovim imenom.

Ali gle nedaće! Ćiril osjeća da mu snaga iznemaže. Oblači na se monaško odijelo[29], i svršuje (14 veljače 869) svoj samrtni put u Rimu, od 42 godine. Toga radi bi tuga iskrena i općenita. Papa Hadrijan II priredio mu sjajan sprovod i pokopao ga u crkvi Sv. Klementa[30] na brdu Celiju, kod onoga istoga svetog tijela, koje je tolikim trudom tražio i našao, u Hersonu, a prije dvije godine bješe donio u Rim; izakako ga je, poput časnoga paladija, vazda sa sobom u svojim putovima nosio. Ni smrt ne šćaše da ga rastavi od tih skupocjenih ostanaka, što mu za života bijahu predmet njege i pošte. — Uto stigoše u Rim poslanici Panonski kneza Kocelja, koji iskahu za svoju kneževinu one iste povlastice, za koje bješe čuo, da su odregjene za Moravsku. Hadrijan II pošlje tada na dvor Kocelju Metoda, da bi se sporazumio s njime, bili bilo zgodno ustanoviti veliku pokrajinu Moravsko-Panonsku. Kralj bi vrlo zadovoljan; a kad se Metod povratio u Rim, papa proglasi osnutak crkvene pokrajine Slavenske, nezavisne od Njemačkih biskupa. Bolje rekavši, Hadrijan je obnovio starodavnu prabiskupiju Sirmîsku, podvlašćivajući joj Moravske Slavene i one srednjega Dunava. Sad je uzvisio Metoda na nadbiskupsko dostojanstvo[31].

---

[29] *Legenda Bohemica* cap. 5; *Legenda Bulgarica* cap. 3. GINZEL, *Codex*, p. 20, 35.

[30] Et spiritum quidem Deo spirituum tradidit, corpus vero ejus, ... hymnis a divino papa et a clero omni honoratum sepultum est in templo Clementis, illius Clementis, qui Apostolorum coryphaeo Petro convixit, et Christi sapientiae hellenicam, uti dominae servam, subjecit. *Legenda Bulgarica* cap. 3. GINZEL, *Codex* p. 35.

[31] Neki hoće, da je istom sada Metod posvećen biskupom i ujedno proglašen nadbiskupom; ali nam se ne čini stvar vjerovatna, i ako Panonska Legenda kaže, da ga je Kocelj opet poslao u Rim, da bi ga redio za biskupa Panonskoga: „ut illum ordinaret episcopum in *Pan-*

Da bi se pak ova uredba bolje usnažila, papi je bilo reda koješta popustiti te dati povlastica, koje Petrova Stolica ne daje, već ako s velikom mukom i u izvanrednim prilikama. Konstantin — Metod, za svoga boravljenja u Rimu, trsili su se, da bi izvojštili od Sv. Stolice povlasticu Slavenske mise. Lako se je dosjetiti, kako su naišli na velike i mnogostručne smetnje; ali na posljetku uspješe. O tome nalazimo ovo svjedočanstvo u u jednom djelu Eneje Silvija (poslije Pija II): „Veli se, da je Ćiril, dok se nalažaše u Rimu, molio papu Rimskoga, da bi mogao upotrebljavati u bogoslužbi Slavenski jezik, megju Slavenima, koje bješe krstio. Raspravljajući o tom u svetome zboru, i javivši se mnogi protivnici, ču se glas kao s neba s ovim riječima: *Svaki duh, da hvali Gospodina, i svaki jezik da ga ispovijeda.* Stoga Ćirilu bi dopušten taj privilegij“[32]. Glas, za koji se ovdje kaže, da je s neba sišao, mi cijenimo, da je bio papin glas, koji je u tome sastanku riješio pitanje u korist Slavena, premda Moravska Legenda meće ove riječi u usta samome Ćirilu[33].

Dakle Hadrijan u isto vrijeme kad osniva crkvenu oblast Moravsko-Slavensku, dopušta istoj Slavenski jezik u liturgjiji; a o tom obavješćuje knezove Rastislava, Svetopuka i Kocelja, s pismom[34] njima upravljenim preko Metoda. U ovome Hadrijan

---

nonia, in sedem sancti Andronici apostoli, qui ex septuaginta fuit“ (Cap. 8. GINZEL, *Codex*, p. 27.) S druge strane ovaj povjesni izvor ne može imati neprijepornu vrijednost.

[32] Ferunt Cyrillum cum Romae ageret, Romano pontifici supplicasse, ut Sclavorum lingua ejus gentis hominibus, quos baptisaverat, rem divam faciens uti posset. Qua de re cum in sacro senatu disputaretur, essentque non pauci contradictores, auditam vocem tamquam de coelo in haec verba missam: *Omnis spirisus laudet Dominum; et omnis lingua confiteatur ei:* indeque datum Cyrillo indultum. AENEAS SILVIUS, *De Ortu Regione et Gestis Bohemorum* c. 13.

[33] Cap. 7. GINZEL. *Codex*, p. 16.

[34] GINZEL, l. c. s. 44. O preznamenitoj ovoj poslanici sačuvan je samo Slavenski prijevod; a pošto se dosele nije mogao pronaći izvorni tekst, mnogi jê učenjaci smatraše lažnom. Megju ovima bio je i sam Ginzel. Ali velika većina kritičara tako naših kako stranih ne sumnjaju

kaže, poklem je promotrio stvar ozbiljno, da je posvetio Metoda, „čovjeka velika uma i pravovjerna“: da ga stoga kao njihova biskupa šalje natrag. Potvrgjuje liturgjične knjige, što braća bjehu donijela u Rim; uvjeravajući te knezove, da će biti stvar sveta i ugodna Stolici apostolskoj, dapače svoj katoličkoj Crkvi, ako se sročno i vjerno nastavi preduzeće Konstantinovo, biva, obučavanje puka i prevogjenje svetih knjiga. Nato dopušta njihovoj provinciji crkvenoj Slavensku misu; ali da bi svagda puku ostalo pred očima jedinstvo vjere i vrhovna izvrština Rimske Stolice, hoće da se pjeva svaki put poslanica i evangjelje prije Latinski pa onda Slavenski[35].

U ovome listu Metod nije imenovan ni biskup, ni nadbiskup, ali, osim što se to po sebi razumije, Slavenski tekst, koji je ovdje mjerodavan[36], ima riječ *sveštše*, koja savršeno odgovara Latinskome *consecrantes* (Methodium). A riječ *consecrantes*, kad se proteže na osobu sa svećeničkim činom, ne može značiti do dostojanstvo i karakter biskupski. Da je pak on bio imenovan Moravski mitropolit, razumije se iz toga, što je papa na pitanje Koceljevo i Rastislavovo, ustanovio novu crkvenu pokrajinu sa Slavenskom liturgjijom. Sve kad ovo ne bi dostajalo, kao dokaz našeg tvrgjenja, imamo svjedočanstvo pape Ivana VIII, neposrednog Hadrijanova nasljednika, koji u različitim poslanicama zove Metoda „nadbiskupom Panonske Crkve“ a i „nadbiskupom Moravske Crkve“ te tvrdi, „da ga

---

se o njenoj pravosti. (V. *Cesarizam* II, p. 481.) Tuskoro Lapôtre pisaše o ovome: „C'est *sans aucun motif sérieux* que Ginzel a rejeté l'authenticité de cette lettre. Il n'est pas, selon moi, jusqu' à la formule du début: *Gloria in excelsis*, etc., qui ne milite en faveur de l'authenticité de cette pièce, car on retrouve une formule semblable dans plusieurs autres lettres d'Hadrian II“. (V. Migne t. CXXII, ep. 4, p. 1263; ep. 21, p. 1293.) O. c. p. 116.

[35] U Rimu, kada papa služi službu Božju, pjeva se poslanica i evangjelje prvo Latinski pak Grčki. Rekao bi, da je u starini bio isti običaj u Carigradu s obrnutim redom: o čem govori Nikola I (Epist. 8).

[36] Vidi predposljednju bilješku.

je papa Hadrijan zavladičio nadbiskupom" onih puka[37]. Nije sve: bijaše ga Hadrijan usudio svojim poslanikom *a latere*, kako nam kaže sam Ivan VIII[38].

Sad će da započmu za Metoda „le dolenti note". Povrativši se iz Rima, nije pošao odmâ u Moravsku, nego ostane u Panoniji kod kneza Kocelja, jedno, što mu je trebalo udesiti poslove svoje crkve, a drugo, što su u to doba ratovi i politička komešanja Moravsku kneževinu strmòrom okrenuli.

Metodu je valjalo svladati mnoge i velike prepreke, da ostvari svoju predjelnu jurisdikciju. Sukob s Njemačkim biskupima bješe neizbježan. S uredbom crkvene pokrajine Slavenske, oni biskupi, na čelu im mitropolit Salcburški, bjehu povrijegjeni u svojim starim pravicama na Moravsku i Panoniju. Prilagoditi se drage volje, bio bi s njihove strane samoprijegor, nerijetka krepost. Svećenstvu, što se nalažaše u onim zemljama, trebalo je, da se podloži vlasti Metodovoj ili da seli svojim kućama. Dosele valjalo je Slavenima učiti Njemački jezik, da bi razumjeli svoga popa, koji i kad bi hotio, ne bi mu bilo moguće uspjeti, da mu stado razumije Božju riječ; dok sada stvari izgledaju obrnuto. Od sada popovi obvezani su učiti i poznavati jezik puka; osim toga, trebat će, da doživе sramotu gledati svoje crkve, gdje se otprije Latinska bogoslužba služila, ostavljene od puka, koji će nalogom stjecati se, u one, gdje će se u njegovu jeziku, odjekivati hvale gospodnje[39].

---

[37] Joannes episcopus, servus servorum Dei, reverentissimo Methodio *archiepiscopo* Pannoniensis ecclesiae . . . (GINZEL, *Codex* q. 58). Methodius vester *archiepiscopus*, ab antecessore nostro Adriano scilicet papa ordinatus, vobisque directus *(Ep. ad Swatopluk* GINZEL, p. 59).

[38] . . . (Methodio) apostolicae Sedis manu sacrato et *(e) latere destinato. (Ep. ad Hermericum.* RAČKI, *Starine* (Zagreb 1880) XII, p. 214.) Methodium erchiepiscopum, *legatione apostolicae Sedis ad gentes fungentem. (Ep. ad Annonem* RAČKI l. c. p. 218.)

[39] Evo šta piše o stvari Bezimenjak Salcburški: „Adalvinus . . . . Rihbaldum constituit (in Pannonia) archipresbyterum. Qui multo tempore ibi commoratus est, exercens suum potestative officium . . ., usque dum quidam Graecus, Methodius nomine, noviter inventis sclavinis li-

Adalvin, Salcburški prvostolnik, naizmaku godine 870[40], sazove pokrajinski sabor, na koji pozva Metoda, da bi dao račun za svoje postupanje. Metod u jerarskom stadu bijaše ravan Adalvinu: bješe glava Slavenske Crkve u onim krajevima, koje mu je odredila Sv. Stolica, a njegova Crkva bješe sasvim nepodručna Njemačkoj Crkvi; svrh svega toga, kako smo vidjeli, bješe i papin poslanik *a latere*. Kakvu je dakle oblast mogao imati prvostolnik Salcburški te se suditi s njime na sudu svojih biskupa? Ne, on nije imao nikakve vlasti nad njim? A onda zašto se Metod prikazao na tâ sabor? — Da mogbudemo odriješiti ovaj uzao, treba da dozovemo na pamet savremene političke prilike. Rastislav, zaštitnik Slavenske Crkve i prijatelj Metodov, jurve bješe izgubio prijestolje (870). Ljudevit II, Franački kralj, bješe povjerio upravu Moravske dvjema Nijemcima, svojimi namjesnicima, te se otuda povrzmaše meteži, zamršaji i pobune, sve dok Svetopuk ne protjera Alemane iz svoje domovine i ne bi priznat od naroda za kralja: što se dogodi na svrhi godine 872. Kocelj pak ne imagjaše ni snage, ni dovoljne odvažnosti, da ga odbrani od Njemačke nadmoći. Može se prema tome tvrditi, ne plašeći se omaške, da Metod nije pošao od svoje volje, nego usilovan na sabor.

Na saboru kao suci sjegjahu, uz Adalvina, Bavarski biskupi, Ermanrik Pasavski i Anon Frizinginski. Bješe nazočan i kralj Ljudevit II. Osnova bješe prethodno potkana. Hoćahu osuditi „Grka“ „filosofa“ kojega su smatrali božem kao prosta svećenika, što je prestupio svete kanone, budući se usudio propovijedati u njihovu području, ne dobivši za to potrebite vlasti. Metod odgovori: „Da sam mnio, da zemlja, gdje sam propo-

---

teris, linguam latinam doctrinamque romanam, atque literas auctorales latinas philosophice superducens, *vilescere fecit cuncto populo ex parte* (Slavorum) *missas et evangelia ecclesiasticumque officium illorum, qui hoc latine celebraverunt*. Quod ille (Rihbaldus) ferre nons valens sedem repetivit Juvavensem“. KOPITAR, *Glagolita Clozianus*, p. LXXV.

[40] Cf. LAPÔTRE, O. c. p. 118 bilješ. 1.

vijedao, spada u vaše područje, bio bih se udaljio; ali ona pripada S. Petru"[41]. Šćaše reći, da je papa, nasljednik Petrov, nad njima; a pošto mu on bijaše udijelio oblast, kanoni, na koje se pozivahu, nisu mogli biti punovažni u njegovu dogagjaju. Nato izjavi, da ne priznaje crkvene nadležnosti Adalvinove, te prizva papu. Njemački biskupi ne htješe znati za razloge, kao ni za podneseni priziv; nego osudiše Metoda, i kanda bi bio javni zločinac, zatvoriše ga u tamnicu, izloženu svim vjetrima, gdje je tävorio dvije godine i pô, ne brineći se niko za nj. Svetopuk bio samo imenom kršćanin, niti mu je bilo stalo za Metodom; a još manje bijaše mu na srcu korist Moravske Crkve. Kocelj, Panonski knez, ne smijaše da se omrazi s Nijemcima. Papa nije ništa znao o dogagjaju.

Adalvin i njegovi biskupi pošlju u Rim tužbene spise protiv Metoda, ne pomenuvši nijednom riječju, kako su ga osudili te u tamnicu zatvorili. Hadrijan II bješe već umro (od 13. studenoga do 14. prosinca 872) po prilici prije nego je ta tužba u Rim stigla. Dapače se može držati, da nije bila ni poslana nego kasnije, kad se obaznalo, da je Hadrijan umro, jer ga smatrahu pristašom Metodovim. Ivan VIII, koji je naslijedio Hadrijana, bijaše čovjek veoma oštrouman i tanka opipa političkog. On niti mogaše, niti hoćaše dopustiti, da se zatre djelo njegova predšasnika; ali je trebalo postupiti s velikim oprezom i posao tako ugoditi, da se ne bi zamjerio Francima, koji bjehu vrlo silni, te mogahu dosta štetovati Crkvi. Stoga pošlje u Panoniju i Germaniju Pavla, biskupa Jakinskoga, da bi kao njegov poslanik, na samome mjestu, izvidio stvar. Uto pismom na Metoda, na osnovu izvještaja Salcburškoga sabora, zabrani unapredak Slavensku misu. — Nemamo ove poslanice, ali saznajemo iz jedne druge, što jē papa pisao docnije Metodu, da je bila pisana i da joj to bješe sadržina[42].

---

[41] *Legenda Pannonica*, c. 9. GINZEL p. 27.

[42] Unde *jam* litteris nostris, per Paulum Anconitanum tibi directis, *prohibuimus*, ne in ea lingua sacra missarum solemnia celebrares, sed vel in latina, vel graeca lingua. GINZEL p. 58.

Svrha zabrane bijaše, da utoli buru, koju Nijemci biše podigli.

Iz jednog ulomka poslanice Ivana VIII Ljudevitu Njemačkomu[43], kašto po uputstvima kasnije datim poslaniku, izlazi očevidno, da je Adalvin, hoteći pritvrditi svoje pravo na Panoniju, privodio pravo juridičke zastare[44]: što se vidi još bolje iz onog što pripovijeda Salcburški Anonim, koji kaže, da je Pipin, sin Karla Velikoga, dobivši Panoniju, naložio Anonu, Salcburškom nadbiskupu, da obrati na kršćanstvo onaj kraj; pa nadovezuje, da je s tim načinom stečeno pravo, sam Karlo Veliki, zasvagda potvrdio[45].

Papa, kako jur natukosmo, nije još ništa znao o tamnovanju Metoda; ali kad mu za nj stiže vijest, izopći Franačke biskupe, zabranivši im služiti misu[46]. Istorički je dokazano, da je papa, čuvši, što se je dogodilo Metodu, poslao svome legatu Pavlu „komonitorij“ naregjujući mu, da bi posegao za Slavenskoga biskupa kod kralja Ljudevita, te da bi branio pred njime prava apostolske Stolice na Panoniju, i napokon da bi ga opomenuo, neka oslobodi Metoda i pošalje ga Moravsku. Nadalje legat imadijaše obavijestiti Adalvina, nadbiskupa Salcburškoga, i njegove drugare, biskupe Hermanrika i Anona, da im je zabranjeno božanstvene tajne otpravljati toliko vremena kolikogogj Metod „blagočasni čovjek“ njihovom krivnjom, ne mogaše ih otpravljati: a Metodu da bude slobodno upravljati svojom Crkvom. Spomenik jošte govoraše, minuvši rok kazne crkvene, kojom bjehu udareni oni biskupi, ako bi se koja stranka

[43] JAFFÉ I, p. 378, n. 2970.

[44] MANSI XVII, col. 264; JAFFÉ I, p. 279, n. 2976.

[45] . . . praefatam concessienem filii sui iterans . . . in aevum inconvulsam fieri concessit. KOPITAR l. c.

[46] Venit nuntius ad apostolicum, qui de hac re certior factus *anathema* contra illos misit, ne ullus regis episcopus caneret missas, id est officia, dum eum detinerent. *Legenda Pannonica* c. 10, GINZEL, p. 28.

našla uvrijegjena, da se može ipak uteći Sv. Stolici[47]. — Komonitorij bio je pisan prije 14. svibnja 873.

Nì s ovim se ne zadovolji Rimski Nadsvećenik. Napisa preoštro pismo Njemačkim biskupima, braneći apostolskim prsima pritisnutu nevinost i potlačenu pravicu. Iz poslanice Adalvinu nemamo do jedan ulomak; ali je preznamenit, jer nalazi se u njemu naredba, da povrati Metoda na njegovu stolicu. On glasi ovako: „Ne čudi se, ako smo ti rekli, da naš brat (Metod) preko tebe ima opet zadobiti stolicu, jer je zaista pravedno, da baš ti, koji si ga digao s nje, povratiš mu službu, koja mu bješe povjerena"[48].

Hermanriku ovako piše: „Tvoju zloću, reći ću s prorokom Jeremijom, jedva bi mogli da operu potoci suza. Je li ikada na svijetu bilo biskupa, što velim biskupa? je li bilo čovjeka svjetovnjaka, je li tiranina tako pomamna i bijesna, tako zvjerski nemilostiva, kaki si ti sâm bio? Ti si našeg brata, Metoda drugara u biskupstvu, u tamnicu bacio; dapače si ga dugo vremena držao pod vedrim nebom, na ciči i na zlu vremenu. Ti si ga odalečio od njegova sjedišta, da ne bi upravljao Crkvom sebi povjerenom. I to ti ne dostajaše; no si dotlem stao opakivati, te si ga pred skupštinu biskupâ dovukao, i htio ga bičem biti, da ga drugi ne obraniše. Je li to, molim te, biskupsko postupanje? Jadna li biskupa, koji se usudi zlostavljati svoga drugara, rukom apostolskom posvećena i odregjena za njezina poslanika *a latere!* Treba za sada ovu zlosretnu stvar odložiti, jer bismo inače bili prinugjeni, da odmâ presudimo, što bi valjalo činiti. Stoga, vlašću Boga svemogućega i blaženih poglavica apostolskih Petra i Pavla, i Naše malenkosti, zabranjujemo ti primati Isusove tajne; lišavamo te zajednice crkvene s ostalim

---

[47] Rački. *Starine* XII, p. 213 sq.; Jaffé I. p. 379, n. 2976.

[48] Ne mireris, quia diximus, te agente sedem a fratre nostro recipiendam, quia profecto dignum est, ut tu, qui fuisti ejus auctor dejectionis, sis officii commissi causa receptionis. Rački l. c.; Jaffé n. 2975.

biskupima. A ne dogješ li u Rim sa časnim biskupom Pavlom, ili s našim presvetim bratom Metodom, da te s njime ujedno saslušamo; i dokaže li se, gori pomenuta grdna drskost, zanago ne će izostati pravedna osuda. Ne će se premaći životna snaga vlasti apostolske Stolice, ako se dokažu ona protivuprirodna nedjela"[49].

Nije vele različna poslanica na Anona: „Tvoja drzovitost, govori mu, i tvoja smijelost nadilazi oblake i dopire do neba. Oteo si prava apostolske Stolice i prisvojio si vlast, da sudiš nadbiskupa, kano da bi bio patrijar: a šta je teže, prezirući kanone, postupio si samosilnički protiv tvoga brata Metodija, kojega je apostolska Stolica učinila svojim poslanikom megju narodim (Slavenskim). Pa mu nisi dao ni da sjedi s tvojim svećenicima: to je uvreda samoj apostolskoj Stolici. A kad je on, prama svetim pravilima, prizvao sud ove Rimske Stolice, odrekao si mu ovo pravo: pa još, ti i oni, koji su tebi jednaki, osudili ste ga i zatvorili u tamnicu, zapriječivši mu vršiti Božju službu. Suviše, ti, koji se hvališ, da si preodan svetomu Petru i nadgledaš njegova dobra po Njemačkoj, ne samo, što nas nisi obavijestio, kao što si bio dužan, o tamnici i o progonstvima Našeg brata i subiskupa, koji budući i poslanik Naš, trebalo je da se još većma za nj brinemo; nego i onda, kadno si bio u Rimu, zapitan od naših o njemu, lagao si, rekavši, da ga ne poznaješ, dok si bio sam glavni potutkač svim jadima, što mu zadaše vaši ljudi. Imaš dakle odmâ doći u Rim, da dadeš razlog za sve ono, što se zbilo, manjda bude potpuno udovoljeno istome časnome biskupu, te je rad, za ljubav Božju, zaboraviti učinjene mu krivice. U protivnom dogagjaju, kad progje mjesec rujan, zabranjujemo ti primati svetu pričest, dokle ustraješ u neposluhu prema Nama"[50].

Nitko drugi do Pavla nije mogao na ovaj način obavijestiti papu o pravom stanju stvarî.

[49] Rački o. c. p. 214; Jaffé, p. 380, n. 2977.
[50] Rački o. c. p. 215; Jaffé, n. 2979.

Megjuto iz povjesnih spomenika, koje smo donijeli i koje g. 1880 Ewald bješe objelodanio, vidi se, da je cijela istina, što tvrdi Panonska Legenda, naime da je papa udario crkvenom censurom Njemačke biskupe. Po tome možemo smatrati kao povjesnu istinu, ono što nadodaje ista Legenda, biva, da je Metod zaista dobio slobodu brižemjem papinim. Stoga on s poslanikom Pavlom, kako istome bješe naložio papa, pogje ka Svetopuku, koji ga kao i sav narod svečano dočekaše.[51]

Srećom, iste godine, kadno bijahu pisane ove poslanice, umrije Adalvin (14 svib. 873) glavni suparnik crkvene oblasti Slavenske. Godinu kasnije (26 pros. 874) umrije i Hermanrik, Pasavski biskup. Anon Frizinski († listop. g. 875) nije se vele upletao u ovo pitanje. Spomenici dalje ne razjašnjuju ovaj posao.

Metod povrativši se iz sužanjstva, nastavi vladati svojom Crkvom i megju Slavenskim pucima. Bog mu bješe pripravio veliku utjehu uprav sada, pošto pretrpje zlostavljenja, izagnanstvo i sužanjstvo. Ove iste godine (873), ili malo poslije, obrati na vjeru Češkoga kneza Borivoja i njegovu ženu Sv. Ljudmilu, i posla s njima misionara, po imenu Kajka, da bi propovijedao evangjelje njihovu narodu. Pogje i on sam docnije u Češku, da proslijedi i usavrši rad ovoga, kako smo već prije vidjeli.

Sveti nadbiskup sada poče prevoditi sveto Pismo; i hotio ga je prevoditi s Grčkoga, premda je posve dobro poznavao Latinski, kao i pokojni mu brat. Prevede sve starozavjetne knjige protokanoničke služeći se dvjema skoropiscima, što bijahu popi

[51] *Legenda Pann.* l. c. Što se tiče papina naloga data poslaniku, čitamo u Komonitoriju: „Ne suscipias occasionem excusationis prohibentem te vel fratrem nostrum Methodium transire ad Pentepulcum (Svatoplukum), sive bella praetendant (supradicti episcopi), sive inimicitias congerant". JAFFÉ, I, p. 397, n. 2976. — Drago nam je ovdje zabilježiti, da je povjesna istina činjenicâ, što smo ispripovjedili, primljena i priznata i od nekatoličkih pisaca. U jednoj pučkoj Povjesti Srbije štijemo, da je zasluga pape Ivana VIII, što je Metod bio izbavljen iz tamnice. (Історија Српскога народа, Ковачевић и Јовановић, — Београд 1894 — II, p. 80).

i njegovi učenici. Rad je bio dovršen u kratko vrijeme, kako piše pisac Kronake Nestorove[52]. Panonska Legenda nadostavlja, da je preveo na Slavenski Nomakanon i Paterikon (kratki život svetaca)[53].

Papa Ivan VIII jednako štićaše Metoda. Preporuči ga posebnom poslanicom Karlomanu, sinu Ljudevita Njemačkoga, kome otac jur god. 872 bješe konačno dao Bavarsku. I od ove poslanice imamo samo jedan odlomak, koji donosimo ovdje: „Pošto nam bi povraćena Panonska biskupija, neka bude prosto našemu bratu Metodu (koga je Sv. Stolica odredila za one strane) da ondje vrši kašto i prije činjaše sve ono, što spada na biskupsku službu"[54]. Imamo još jedan spomenik iz ovoga doba, koji nam otkriva briženje Rima oko crkvene oblasti Slavenske. Jeste poslanica istoga pape Ivana VIII Mutimiru, knezu prekosavskih Srba, u kojoj papa svjetuje ovoga vladara, da bi stavio svoje zemlje u crkveno područje Panonsko, priznajući Metoda svojim duhovnim poglavarom i pastirom[55].

Apostolska radinost Metodova bješe se doista pružila do zemalja Mutimirovih. Knjige svete, koje bješe preveo nedoljivim čarom utjecahu na sve Slavene; prama tomu nije moguće, da su ostale bez uspjeha u jednom susjednom kraju, koji bijaše na megji s Panonijom. Ne imamo postavnih dokaza, ali se može dopustiti, da je Metod, za svoga boravljenja u Panoniji, osobno po-

---

[52] Мефодий посади два попа скорописьца зѣло, и прѣложи вьсяа книгъи исполнъ отъ гречьска языка въ словѣньскъ шесю мѣсяць начьнъ отъ марта мѣесяца до двою десяату и шести динь октябрѩ мѣсяца. Nestor cap. 20, p. 14. Isto kaže i Panonska Legenda: „*Prius vero ex discipulis suis duobus presbyteris constitutis, qui valde velociter scribebant, vertit brevi tempore omnes libros plene, exceptis Maccabeis, ex graeca lingua in slovenicam, intra sex menses, a Martio mense inchoans usque ad vicesimam sextam diem Octobris mensis*" (Cap. 15. GINZEL p. 30).

[53] *Loco cit.*

[54] ERBEN *Regesta diplomatica . . . Bohemiae et Moraviae* I, p. 16;

[55] Vidi što smo rekli gore na str. 40.

*

hagjao zemlje toga kneza, a može biti i njegov Dvor. Apostolska revnost, kojom disaše, kao i posebna ljubav prama Slavenskim pucima podsticale su ga, da i te krajeve obagje. Mi još držimo, da je Ivan VIII u interese vjere i Crkve preporučio mu, da tako učini; gori pomenuta poslanica samoga pape ovlašćuje nas ovako nagagjati.

U ostalom, redovna residencija Metodova, poslije tamnice, bila je Morava; tome je razlog u ondašnjim političkim prilikama; jer se Svetopuk bješe oslobodio Nijemacâ, dok država Koceljeva, po smrti ovoga (874), pade iznova pod Njemačko gospodstvo.

Mir u Forheimu (874), kojim je Svetopuk postigao, da mu kralj Ljudevit prizna samostalnost, bi štetan Slavenskoj Crkvi u Moravi. Njemački popi ponovno digoše uhor. Ne usugjivahu se otvoreno napadati biskupova ličnost, jer je uza nj bio vas narod; nego su mu ispodmukla pravili neprilika; a Svetopuk, koji ne imaše ličnih simpatija za Metoda, jer ga je korio zbog njegovih poroka[56], mjesto ustezati one pletkaše, pustio ih da čine, što su htjeli. Napose su pak snovali pletke protiv Slavenske liturgjije, ne žapajući se opadanja, pa ni očita nasilja.

Papa bješe zabranio Metodu govoriti misu Slavenski; ali to bijaše ekonomička mjera, upotrebljena s namjerom, da bi se duhovi smirili. U to vrijeme papa nije ništa znao o nepravdama, progonstvima i sužanjstvu, što je pretrpio sveti biskup. Zar ne bi moglo biti, da je sâm papa, čuvši ovo po obavijestima svoga poslanika, uništio, barem ukriveno tu zabranu? Osim toga, ništa nam ne brani držati, da je Metod, izišav iz tamnice, iznio papi ili njegovu poslaniku, svoje izgovore, navodeći razloge, da spase povlasticu, što je Hadrijan II dao njegovoj Crkvi. Bijaše nemoguće, da je motrio ravnodušnim okom tu strogu mjeru; niti li je mogao pustiti, da ugine lijepa liturgjija Slavenska, ovaj plod njegova srca i njegova truda

[56] *Legenda Bulgarica*, c. 5. GINZEL, *Codex*, p. 38.

kaošto i svetoga brata njegova. Sigurno je, da bijaše veoma predan Sv. Stolici; ali su ovdje bili [u pogibli prevažni interesi. Njemu, koji je poznavao ljubav Slavena ka svom jeziku, bilo je strepiti, da se ne pojave medju njima nemiri i smutnje, s očevidnim gubitkom njihovih duša i s velikom štetom same vjere katoličke, kad bi se sada, umjesto Slavenskoga jezika, uselio u crkvu Latinski ili Grčki jezik. Poradi toga, kao biskup i pastir onih puka, našao se prinugjen, da upotrebi zakonita sredstva, e bi očuvao onu povlasticu, koju Ivan VIII, na podlozi kriva izvještaja, jednim potezom pera, hoćaše da zatomi. Pavao u oči Petru protiv stade. Biskupima u katoličkoj Crkvi, s dužnim poštovanjem spram Petrove vlasti kaogod i spram ličnosti, što ju zastupa, bit će svagda prosto kazati papi svoje razloge. Metod bit će tako učinio, misleći, da mu je dopušteno u crkvi Božju službu vršiti, uklopivši i čitanje mise, prama povlasticama Hadrijana II, dok Rim ne bi odbio njegove razloge. Ovi pak mogli su biti tako snažni i tako uvjerljivi te su ga primorali, da se lati epiheje, s tvrdim uvjerenjem, kad bi papi bile poznate sve mjesne okolnosti, drugačije osim tako da ne bi tražio ni htio. Možemo još treću ipothesu umisliti, naime, da je poslanik Pavao, koji je mogao bolje nego itko drugi poznavati misao papinu i mjerodavno je tumačiti, dopustio Metodu, da nastavi služiti liturgjiju Slavenski.

Da Metod nije prestupio naredbu papinu, služeći u svojoj Crkvi Slavensku liturgjiju, potvrgjuju nam nepravce njegovi neprijatelji. Što oni najviše mržahu, bijaše ugôd Slavenska liturgjija u crkvi. Da ju je uzdržao unatoč zapreki iz Rima, to bi njima pristalo kao vrlo jako oružje protiv njega, te bi ga brže bolje prokazali papi, da se otpadio od njegovih naredbi. A budući da to nisu učinili, niti su se žalili na Slavensku misu, treba reći, da je on, bilo kako, za to bio povlašćen i da je pripadno povlašćenje bilo poznato Njemačkom svećenstvu. Stoga kad su protivnici Metodovi, poslije pet ili šest godina, poslali novu osvadu u Rim, u njoj imaše sasma sporedno mjesto pitanje

liturgjičnoga jezika. Ovaj put svetitelj bješe ocrnjen s krivovjerstva; jer, dok se je u crkvama Franaka pjevao Simbol s dometkom „*Filioque*“, u Moravskoj, kao i u Rimu, u ono vrijeme, Simbol ne imaše onoga dometka.

Kad je potvora, o kojoj smo malo prije spomenuli, prispjela u Rim, papa, poslanicom od 14 lipnja 879 zakaza Metodu da dogje u Rim. „Dok bi ti, ovako piše papa, svojim propovijedanjem imao obučavati i spasavati gospodnji puk, tebi, kao duhovnomu pastiru, povjeren, dočuo sam, da ne propovijedaš nauka, koji je primila sveta Crkva Rimska od samog apostolskog poglavice te koji ona svegjer uči; nego, naprotiv, da otpagjuješ taj puk na zabludu. Zato ovim apostolskim pismom naregjujemo ti, da, časa ne časeći, k Nama dogješ, jer hoćemo da čujemo iz tvojih usta, te se uvjerimo, da ti vjeruješ i učiš onako, kako si naustice i pismeno obrekao svetoj Crkvi Rimskoj“. Izatoga mu govori, da je još čuo, da pjeva misu Slavenski: „A ovo sam, nadodaje, bio zabranio listom, koji sam poslao, po Pavlu, Jakinskom biskupu“[57]. — Stvar je vrijedna pažnje; papa ne ponavlja zabrane, niti se u njegovim riječima može zamotriti, da se za to bilo kako žali na nj. Njega zanima samo dogmatičko pitanje: što se još bolje vidi po listu, pisanu u isto vrijeme, kad i Svetopuku. Ni u ovom nema pomene o Slavenskoj misi, nego papa opominje Svetopuka, da se drži prave vjere. „Što se tiče, on veli, tvoga dvoumljenja o vjeri, za koje sam doznao kroz obavijesti svećenika Ivana, tvoga poslanika, opominjemo tvoju ljubav, da se držiš nauka, kome je poglavica apostolski učio svetu Crkvu Rimsku . . . Ako bi tko pa bio i vaš biskup, ili koji mu drago svećenik, usudio se drugačije navješćivati ili propovijedati, vi, podžeženi Božjom revnošću, jedinodušno i složno odbacite krivu nauku. Što sam pak čuo, da vaš nadbiskup Metod, posvećeni i poslati vam od Našega predšasnika Hadrijana, drukčije uči negoli je pred apostolskom Stolicom naustice i pismeno ispovjedio, uvelike nas

[57] Ginzel, *Codex*, p. 58; Jaffé I. p. 410, n. 3268.

snebilo. Stoga baš u ovi čas pisasmo mu, neka svakako dogje ovdje, da iz njegovih usta čujemo, drži li i vjeruje li, kako je ovdje obrekao“[58].

Dogmatičko pitanje, o kome je Ivan VIII natuknuo, bijaše bez sumnje nauk o ishogjenju Duha Svetoga, u svezi s izrekom „*Filioque*“. Megjutim iz papina pisma na Svetopuka istječe, da je ovaj bio u dogovoru s Nijemcima. To potvrgjuju one kojekakve njegove sumnje, istavljene papi preko svoga poslanika Ivana, koji je bio Mletački pop, komu, kako govori, jedno povjesno vrelo, Lapôtrom navedeno, nebijaše teška krivokletva, te koji je po prilici bio nosac naprijed rečene osvade Nijemaca protiv Metoda[59].

Primivši papinu naredbu, Metod bez oklijevanja otide u Rim. Papa sazove svoj sinod, koji ispita najvećom pomnjom Metodovo pravoslavlje, a osobito njegovo vjerovanje o ishogjenju Duha Svetoga. On izjavi, da drži i pjeva Simbol bez „*Filioque*“; nadodajući, da se držac nauka Crkve Rimske: *sicuti sancta romana Ecclesia docet*[60]. Jesu li se zadovoljili s ovom izjavom Rimske sudije? Sigurno nisu. Malo prije Focije bješe obijedio bezbožnošću Rimsku Crkvu, što je učila, da Duh Sveti ishodi i od Sina. Trebalo je dakle dobro se uvjeriti, da Metod ne mišljaše kao i on; toliko više, što su ga Latinski svećenici iz Moravske, a valjada i njihov kralj, za ovu točku, jeresi radi osvadili. Nesumnjivo je dakle, da je tuženik bio podvrgnut najozbiljnijemu a k tome i najstrožemu ispitu. Papa i sinod nagjoše Metoda zdrava u vjeri. Njegova se vjera i nauka potpuno slagala s naukom Rimske Crkve.

Bog bješe odredio ovo poniženstvo svome slugi, da bi mu izvojevao novo slavodobiće kao platu za podnesene grčine. Ne

---

[58] Ginzel, *Ibidem* p. 59; Jaffé, n. 3267.

[59] *Annali di Fulda*, a. 874. . . . autour de lui, s'agitaient des intrigants venus de l'atranger, un Venitien, comme prêtre Jean, à qui les serments ne coutaient rien etc. Lapôtre O. c. p. 122.

[60] Ginzel, *Codex*, p. 60 sq.

bješe svrgnut sa svoje časti, kako su čekali njegovi tužioci, koji bjehu došli u Rim nazočavati toj parbi. Nije bio lišen značaja i vlasti poslanika *a latere.* Mjesto toga papa ga s čašću otpustio, ostavivši obrukane i smetene njegove suparnike. Hoćaše jošte papa, da mu izda svečanu svjedodžbu njegova savršena pravoslavlja, pišući, u poslanici na Svetopuka, ove znamenite riječi: „Ispitali smo u zboru biskupa naše braće, tvoga časnog nadbiskupa Metoda . . . te našavši ga u svim crkvenim dogmatima pravovjerna i bogodušna, šaljemo ti ga natrag, da vlada Božjom Crkvom, koja mu je povjerena; a tebi naregjujemo, da ga kao pravoga svog pastira, dostojnom čašću, poštovanjem i osobitom radošću dočekaš; pošto smo Našom apostolskom vlašću, potvrdili njegovu nadbiskupsku vlast, i s pomoću Božjom ustanovili, da ovo zasvagda ostane“[61]. — Ovo pismo bi pisano u lipnju g. 880. — Ovakovo svjedočanstvo, vrhovnog poglavara katoličke Crkve, napisano na osnovu sinodalnog izvida, koje se od prilike razvlačilo za nekolike mjesece, poslije tužbe takove vrste, u prilikama, koje tada bijahu, — kadno ne samo Metodovi neprijatelji bijahu u Rimu, da održe istinitost svoje tužbe, već kad je Focije oružjem silogisma napadao nauku katoličke Crkve o ishogjenju Duha svetoga; — ovakovo, velimo, svjedočanstvo jest očevidni i apodiktični dokaz o rimokatoličkoj pravjernosti Metodovoj, te diže svu povjesnu vrednoću onome što protivno priča raskolni spisatelj *Života Klementova*[62], koji je, neka je pripadom kazano, u ovoj točki cigli izvor, kome se utječu akatolički pisci, kad hoće, da se bace strijelom na katoličanstvo. U ostalome, kad bi bila istina, da su Njemački svećenici tumačili nauku o ishogjenju Duha Svetoga, kako kazuje pisac *Klementova Života,* valjalo bi reći, da je Metod imao razlog prigovarati ovome nauku. I zbiljam: dopustivši da su Franci govorili kako se tu tvrdi, da je Sin

[61] GINZEL, *Codex,* p. 60—62; JAFFÉ I., p. 415, n. 3319.
[62] GINZEL, *Codex,* p. 37 *(Legenda Bulgarica* n. 5).

rogjen od Oca, a Duh Sveti, da izlazi od Sina[63], to bi u suštini značilo, da Duh Sveti ne ishodi od Oca, jer se izriče u pomenutom obliku, jednaki odnos Sina k Ocu s jedne, kaošto Duha S. k Sinu s druge strane. U takovoj ipothesi ne bi bio neosnovan naziv „ijopatoričko krivovjerstvo“[64], kojim stari zvahu ovaj nauk; jer, i ako se ne tvrdi, da je Duh Sveti rogjen od Sina, ili što je jedno isto, da je Sin otac Duha Svetoga, ipak se uklopno priznaje, da je samo drugo lice presvetoga Trojstva, princip Duha Svetoga, kako je samo prvo lice princip Sinov. Da pobije tu nauku, Metod raspravljajući s Njemačkim svećenicima, mogao je braniti dogmu ishogjenja Duha Svetoga od Oca, ne dirajući u pitanje njegova ishogjenja i od Sina; toliko više, što ni jedan dojakošnji sveopći sabor o tome se nije bavio: to je moglo pružiti zgodu njegovim protivnicima, da ga tuže, kako su i učinili, na sud papin.

Osim što je proglasio pravovjerstvo i nevinost Metodovu, Ivan je VIII, u više pomenutome pismu na Svetopuka, potvrdio Slavensku misu: s ovim pismom javno poričući zabranu, koju prije bješe dao. „Mi, govori, kako je pravo, hvalimo Slavenska pismena, što ih je negda izumio Konstantin filosof, da bi se pjevale dostojne hvale Bogu; i zapovijedamo, da se u istome jeziku Slavenskome propovijedaju slava i djela Krsta našega gospoda. Jer smo dužni hvaliti Gospodina ne samo u tri jezika, nego u sve, govoreći Pismo: Narodi, koliko vas je, dajte hvalu Gospodinu: svi puci hvalite ga. „Niti se protivi vjeri kao ni nauku, da se u istome jeziku Slavenskom pjeva misa i čita sveto evangjelje s božanstvenim novozavjetnim i starozavjetnim štenjima, dobro prevedenim i protumačenim, a tako isto, da se štiju kanonički časovi; jer onaj, koji je stvorio tri glavna jezika, Židovski, Latinski i Grčki, stvorio je i sve ostale jezike na hvalu i slavu svoju. Ali ištemo, da se u svjema crkvama

[63] Qui (Franci) Filium genitum a Patre, et Spiritum Sanctum a Filio procedere contendebant. GINZEL l. c.

[64] *Legenda Pannonica*, n. 12.

tvoje države, većega poštovanja radi, čita evangjelje najprije na Latinskom jeziku pa onda se tumači puku u Slavenskom prijevodu, kako se čini, da se već upotrebljava u nekim crkvama. A ti i tvoja gospoda, ako bi bili radiji slušati misu na Latinskome jeziku, zapovijedamo, da ti se pjeva na Latinskome“ [65].

Metod i liturgjija Slavenska potpuno pobijediše svoje protivnike.

---

[65] Ginzel, *Codex*, p. 60—62. — Čini se, da je otac Ruske povjesti poznavao ovu poslanicu pape Ivana VIII. Poslije nego je govorio o liturgjičkim knjigama prevedenim od Ćirila i Metoda, slijedi ovako:

Нѣмции же начаша хулити словѣньскъıя книгы, глагоюще; яко не достоить никоторомуже язъıку имѣти букъвъ своихъ развъ Єврѣй и Грекъ и Латинъ, по Пилатову писанию, і-еже на крестѣ господьни написа, се же слъıшавъ папежь римьскъıй похули тѣхъ, иже ръпъщють на книгъı словѣньскъıя, рекы: да си исполнить книжьное слово яко въсхвялять Бога вьси явъıци· другое же: вьси възглаголють языкы различьнъıми величия божия, яакоже дасть имъ Святый Духъ отвѣщавати, да аще къто хулить словѣньскую грамату, да будеть отълученъ отъ церкъве, доньде ся исправить; ти бо суть волци, а не овьца, яже достоить отъ плода знати, хранити ся ихъ. въı же, чада божия, послушайте учения, и не отринѣте накавания церкъвьнаго, яакоже иъı наказалъ Меѳодий, учителѣ вашь. Nestor, c. 20. p. 13 sq.

POGLAVLJE V.

Ciril i Metod.

(Nastavak.)

U kakvim se je prilikama nalazila Slavenska Crkva u Panoniji za Njemačkoga gospodstva (874—884), što je nastupilo poslije smrti Koceljeve, spomenici nam o tome ne govore. Hele se ne može zanijekati, da je Metodova vlast bila priznata, te se nitko nije usudio otržito mu poricati pravo jurisdikcije u tim stranama. Kad bi presudom papinom proglašen pravedan, Ivan VIII naumi upotpuniti ustrojbu Moravsko-Panonske oblasti. Metod bijaše glava ove oblasti; ali ne imadijaše oblasnih biskupa, bez kojih ne bi mu moguće vršiti svoje pravo. Ne imajući područnih biskupa, kako bi mogao vladičiti nove biskupe, kad prvo pravilo apostolsko zahtijeva, da biskupa pri posvećenju dvore tri ili barem dva biskupa[1]? Bijaše potom nužno zasnovati crkvenu jerarhiju, preko koje bi mitropolita imao svoje područne biskupe. Osim toga bijaše nemoguće, da bi Metod, koji već bješe ušao u sedamdesetu godinu, mogao sam upravljati onom vrlo prostranom pokrajinom. Napokon, da bude on sam bio biskup, što bi se dogodilo, po njegovoj smrti, sa Slavenskom Crkvom, koju Sv. Stolica bješe osnovala i do tada protiv silnih protivnika održala?

Naravski trebalo je, da se Rimski Dvor dogovori s kraljem Morave, a ovaj nije moguće, da se ne bješe o tome sporazumio s Arnulfom, gospodarom Panonije. Stoga Svetopuk pošalje ne-

---

[1] HEFELE, *Conciliengeschichte* I. p. 800.

koga svećenika Njemačkoga, da bi ga papa zavladičio, a mi smo voljni držati, da je izbor bio učinjen s nagovorom Arnulfovim. To bijaše zloglasni Viking. Papa, nemajući zakonitih izuzetaka protiv predložene osobe, zavladiči Vikinga, i pisa[2] Svetopuku: „Vikinga svećenika, koga si mi poslao, izabravši ga biskupom Nitranske Crkve, posvetio sam, naregjujući mu, kako pripisuju crkvena pravila, da u svemu bude pokoran nadbiskupu. Hoću megjutim, da dogovorno s istim nadbiskupom i kako on nagje, da je pristojno, u zgodno vrijeme pošalješ ovamo još jednog dobroga svećenika, ili gjakona, da ga zavladičim za drugu crkvu, za koju ti uscijeniš, da treba skrbi biskupske: e rečeni nadbiskup, s ovim dvjema biskupima, prama apostolskome pravilu, uzmogne unapredak rediti biskupe za druge gradove, gdje bi mogli i imali udobno živjeti. A svećenici i gjakoni i koga mu drago reda klerici, bili oni Slaveni ili ma koje narodnosti, zapovijedamo, da budu podložni i u svemu poslušni prije pomenutom mojem bratu, a tvome nadbiskupu, i bez njegova znanja, da ništa ne rade. Ako bi se pak, uporni i nepokorni, usudili uzrokovati raskol ili sablazan, a ne bi se popravili poslije dvije opomene, služeći se Našom vlasti, naregjujemo ti, da se iždenu iz crkve i iz tvojih zemalja, kao sijači kukolja, kako je izrijekom ubilježeno u napucima, što smo Metodu uručili, a i tebi poslali“.

Viking, postav biskup, upřo se bio da pletkari proti Metodu i da radi na zator Slavenske Crkve. On bijaše tajno orugje Franačke politike. Gotovo su nevjerovatne sramote, što je počinio. Njegovo ime u poštenu čovjeku potiče zgražanje i gnušanje, a u crkvenoj povjesti mjesto mu je megju onima, što su najviše obeščastili biskupsko dostojanstvo. Bijaše u Rimu (880) ujedno sa svojim mitropolitom, pa mogavši uznati za sadržinu papine poslanice, o kojoj smo govorili pri koncu pregjašnjega Poglavlja,

---

[2] U onoj istoj poslanici, što smo na koncu pregjašnjega poglavlja prinijeli.

zlovaran kako bijaše, sastavi drugu protivnu[3] te je ponese na Dvor Svetopukov, pretekavši Metoda, koji je na povratku iz Rima, da ne bi dopao Njemačkih ruku, pošao dužim namjesto kraćim putem. Munjevitom brzinom prospe se glas, da je papa zabranio Slavensku liturgjiju, dapače, da je samog njega zakletvom podvezao, da je ukine u svojoj biskupiji. Potvori se povjerovalo. Bijedni Moravljani bješe preneraženi. Sami ne mogahu pomisliti, da bi jedan biskup bio vrijedan tolike podlosti i pakosti, te lagati bezočno. Potvori dodavaše vjerovatnost, vijest, — koju je taj varalica navalice pronio — naime, da je za Svetopuka poslanicu donio. Stoga, kad je Metod docnije s autentičnim papinim pismom prispio, Svetopuk ga primi hladno i s nepouzdanjem. Bit će se držalo, pa i govorilo, da je papa, pokajavši se za udijeljeni dopust, porekao ga s pismom, suprotnog sadržaja, od onog poslatoga Svetopuku, preko Vikinga. Sam Metod smete se i uvelike ražalosti. Malo te nije i on povjerovao; jer ni on ne mogaše pomisliti, da bi se biskup usudio izmisliti iz temelja skrozi lažne isprave, te ih pripisati najvećoj vlasti crkvenoj, na štetu ugleda Sv. Stolice i časti samog pape. Nato po drugi put piše (881) u Rim, da izlije čemer svoga srca i da se još jednom ispriča nasljedniku Sv. Petra. Ovo pismo nije doprlo do nas, ali mu znamo za sadržinu iz odgovora papina Metodu. Papa mu piše riječima prave ljubavi kršćanske. Odobrava ponovno njegovu službu pastirsku, hvali njegov nauk i njegovu revnost apostolsku, zovući ga „hrabrim štovaocem pravoslavne vjere“; slobodi ga, da istraje u svome radu i s izrazima najživljega staranja žudi, da bi ga Bog izbavio od svih tjeskoba i protivština, žali se s njime ujedno za velike krivde, što mu čine njegovi neprijatelji. Još ga papa tješi s riječima uzetim iz svetoga Pisma (Jak. 1, 2; Rim. 8, 31), da ne klone duhom, te ga uvjerava, da Svetopuku nije pisao drugoga pisma do onoga njemu poznata, tako isto da nije ni javno ni tajno

[3] Jaffé I, p. 416, n. 3332; *Legenda Pannonica* c. 12. Ginzel, *Codex* p. 29.

dao Vikingu naputaka ili naredaba, da drugačije postupa, nego je njemu samu zapovjedio. „Toliko manje, kaže papa, može se dopustiti, da smo od onoga biskupa iskali zakletvu, kad nismo niti jedne riječce o tome pred njim progovorili". Poslanica svršuje ovim riječima: „Kad se ti, da te Bog prati! povratiš, te saslušamo obadvije stranke, o svakoj nepravdi, koja je tebi na štetu učinjena, i onome, što je prije rečeni biskup, zaboravivši svoj karakter protiv tebe uradio, s pomoću Božjom, presudit ćemo kako zakon ište, i ne ćemo propustiti, da ga udarimo njegovoj upornosti pristojnom kaznom"[4]. — Ova je poslanica od 23. ožujka 881, te je posljednji, što se zna, povjesni spomenik Metodovih odnosa s Rimom. On je na čast ne samo Sv. Stolici već i svetom apostolu našem.

Posljednje riječi ove poslanice daju nam razloga držati, da je Ivan VIII jurve bio pozvao Vikinga na svoj sud u Rim, da kaže svoje razloge za ono, čime su ga bijedili poradi osvagjena Metoda. Kakovim je uspjehom svršio ovaj poziv, budući da muče povjesna vrela, ne može se ništa positivna reći; no možemo nagagjati, da je Viking znao okolišiti i preko Arnulfa ukloniti se pozivu. Ali njegovo bezočanstvo bi brzo pokorisano pred svecielim narodom. Kad je Metod primio pomenuto pismo, — to je moglo biti pri svrhi travnja iste godine 881 — Moravljani bješe sakupljeni na običnom proljetnom zboru. Metodu je prigoda vrlo dobro ùorila, da obliči kovarstvo svoga suparnika. Zaište, da se proštiju obje poslanice, podmetnuta, što je Viking uručio Svetopuku, i istinita. Zatim iznese pismo, koje mu je malo prvo stiglo iz Rima. Svatko tada ostade uvjeren, da je Vikingovo pismo podvala jednog zlopakog lašca, a Njemačka stranka doživje bruku i grdilo[5].

Sada Metodu nije više trebalo da ide u Rim. Osim toga, bilo bi mu teško i poći, jer je u to doba Svetopuk živio

---

[4] Ginzel, p. 62—63; Jaffé I, p. 418, n. 3344.
[5] *Legenda Pannonica*, c. 12, p. 29. Cf. Lapôtre O. c. p. 158 sq.

u pravim prijateljskim odnošajima s Arnulfom, te bi bez sumnje našao način, kako da mu spriječi putovanje. Ako je pak istina što kazuje Bugarska Legenda[6], Metod je izopćio Vikinga sa svima njegovim sukrivcima i prišipetljama.

Nego što može značiti ona rečenica u pismu papinu „kad se povratiš" *(cum, Deo duce, reversus fueris)?* Strogo govoreći i prama značenju riječi *reverti*, imalo bi se shvatiti kao povratak s puta, na koji Metod hoćaše da krene. Može biti u ostalome, da je papa samo hotio kazati: kad dogješ u Rim; a tako se je rečenica općeno i shvatala. Tuskorice opet je svratio na nju pažnju Lapôtre. Rekao bi, da on igje predaleko, hoteći u njoj naći sasma pouzdan dokaz putu Metodovu u Carigrad, za koji je unapred bio obznanio papu: zato, kako se njemu čini, Ivan VIII htio je reći: kad se povratiš iz Carigrada[7]. Ali predpostavivši, da je papa imao na oku povratak s puta, na koji Metod bješe naumio poći, zar nije mogao ovaj naumljeni put biti drugovdje, na priliku u Češku, ili još bolje u Panoniju, koja bijaše u njegovu području?

U Bugarskoj Legendi ima izvjedljiv odlomak, koji bi se imao protezati na ovaj posljednji odsjek Metodova života. On glasi ovako: „Njihova pakost (neprijateljā svetoga nadbiskupa) ne svrši ovdje, nego govorahu: Kralj se je toliko na nj rasrdio, da mu može zapasti u ruke, usmrtio bi ga. Ali milosrdni Bog, ne htjevši ni u ovome smesti svoga slugu, stavi u kraljevo srce, da pismom zovne Metoda, pišući mu: Časni oče, veoma te žudim vidjeti. Učini mi tu ljubav pa pohiti k meni, da te vidim, dok si još u životu, te uzimam korist od tvojih molitava. I otišavši odmā, kralj ga primi s velikom čašću i radošću i pohvali njegovu nauku . . . , i nadarivši ga mnogim darovima, svečano ga otprati do njegove stolice, a tako i pa-

[6] GINZEL, p. 40.
[7] LAPÔTRE O. c. p. 157.

trijar"[8]. — Panonska Legenda, koje stari Ruski tekst Šafařik bješe objelodanio, djelo je XVI vijeka, izvorno napisana Grčki, te pokazuje očevidnih znakova, da ju je umetnuo koji raskolnik. Glupost krivotvorca, udara svakomu u oči. Tko bi mogao biti onaj kralj i onaj patrijar, o kojima se ovdje govori? Zacijelo kralj i patrijar Carigradski. Što ulaze neprijatelji Metodovi, Franci i Njemačko svećenstvo, s Bizantinskim carem, da se groze gnjevom ovoga spram svoga protivnika? Ne bi li bilo prirodnije kazati ono o Njemačkom caru ili Arnulfu? Pa reći, da su Carigradski car i patrijar (Focije) pratili svečano Metoda! Valjada je u ostalom izvor basni predanje o dvjema poslanstvima koje je bio poslao Basilije Macedonski g. 872 i 873 caru Ljudevitu Njemačkom u Regensburg[9]. U drugom poslanstvu bio je neki Agaton nadbiskup; pa nije protivno istini, da su onaj kao i drugi Basilijevi poslanici, prolazeći preko Morave, vidjeli Metoda, i da su ga na ime svoga cara zvali, da bi jedared došao u Carigrad.

Je li istina, da je Metod kroz posljednje četiri godine svoga života posjetio prijestonicu istočnog carstva? Osim Legende Panonske, koje smo zamršeno i nejasno svjedočanstvo donijeli, povjesna vrela o tome ne govore. Ako je zbilja bio na tom putu — o čemu je još sumnjati — može biti da je preduzet, da bi se ispunila jedna želja srca te se još jednom vidjela rodna gruda i stari prijatelji i znanci. Može biti, da je pošao sabirati prinose za svoje Moravske crkve; toliko više, što je u svom posljednjem putu u Rim doznao, da Focija bješe priznala Sv. Stolica kano pravog i zakonitog patrijara.

Potonje djelo, što pominje istorija, u pastirskoj službi Metodovoj, bi posvećenje crkve svetih apostola Petra i Pavla u Brnu, na 29 svibnja 884[10]. — Malo prije svoje smrti, učeni-

---

[8] *Legenda Pannonica*, c. 13. Ginzel *Codex*, p. 29 sq.

[9] Pertz, *Monumenta Germaniae* I, p. 584. 587; Baronius a. 872, n. 16.

[10] Kopitar, *Glagolita Clozianus*, p. LXXI.

cima, koji su ga pitali, koga smatra dostojna, da ga naslijedi, odgovori, da je to Gorazd. „On je, reče svetac, vaš domorodac, rogjen je slobodan, savršeno poznaje Latinski, a pravovjeran je. Da bi ovaj izbor bio prijatan Bogu i vama, kako je meni“[11]. Gorazd bijaše vrlo vješt i Grěkom jeziku. Svetac ipak nije ga mogao zavladičiti[12].

Metod svrši svoj samrtni put na 6 travnja, u utorak Cvjetne nedjelje, g. 886. Njegove posljednje riječi bijahu: „Gospodine u tvoje ruke predajem duh svoj“. Učenici mu prirediše sjajan sprovod. Crkvena služba bješe očitana Latinski i Slavenski. Sprovodu je nazočavalo nebrojeno mnoštvo puka. Pisac Bugarske Legende kaže, da je narod plakao dobroga pastira i učitelja. Muškinje i ženskinje, veliko i malo, bogato i ubogo, slobodni ljudi i robovi, udovice i siročad, domoroci i tugjini, boni i zdravi, hotješe se naći pri pokopu onoga, koji bješe sve svima, da sve spase. Tijelo bi mu položeno, kako ista Legenda kaže, u *sabornoj crkvi:* tako Slaveni istočnog obreda zovu katedralne crkve. Drži se, da je ova crkva bila u Velehradu, današnjemu selu kotara Hradište (Hradisch), u istočnoj Moravskoj, na desnome brijegu Marka.

Po Bugarskoj Legendi[13] Metod je na smrti rekao svojim učenicima: „Znam da će poslije moje smrti udariti megju vas grabljivi vuci, te ne će štediti stada, gledajući da zavedu za sobom puk. Govori vam sveti Pavao kroz moja usta“. I nemajući dara proroštva, Metod je mogao uvidjeti, da će se tako dogoditi.

S popima, gjakonima i podgjakonima, svetac bješe ostavio svega dvjesta crkovnjaka Slavenskih u svojoj biskupiji.

Panonija bješe iznova potpala Moravskoj (884—894); ali Njemačka stranka kroz ovo posljednje desetoljeće bješe u

[11] *Legenda Pannonica,* c. 17. GINZEL, p. 31.

[12] . . qui ab ipso Sancto finis sui conscio archiepiscopus Moravi renunciatus est. *Legenda Bul.* c. 6. GINZEL, p. 40. Cf. MARTINOV, *Annus Gr. Sl.* p. 180.

[13] *Vita Clementis,* c. 6. GINZEL, p. 39 sq.

Moravskoj jako osilila. A Svetopuk bijaše svagda neatan za vjerom, niti mu je bila na srcu Slavenska liturgjija. S ovim duševnim raspoloženjem političkoga vladara, Njemačkomu svećenstvu, vogjenu Vikingom, bit će lako pomesti Metodovu osnovu o Gorazdu, pa onda zatrti Slavensku crkvu u Moravi. Učenike svetoga apostola sad stadoše svakojako uznemirivati, pritiješnjati, progoniti; a nije dugo vremena prošlo (tek godina samo nakon smrti njihova oca i učitelja!) te oni već bješe izagnani iz Svetopukove oblasti. S vojničkom pratnjom, sastavljenom od samih Njemačkih vojnika, budu odvedeni isprijeko Dunava[14].

Ovako dovrši Slavenska crkva u Moravskoj.

Ali što je radila S. Stolica? Jesu li u tom imali krivnju onovremene pape? „Nije samo Njemačka stranka na Dvoru u pravoslavlju nepostojanoga Svetopuka, nije samo Viking i njegove pristalice, trijezičnici i ijopatorici; nego je sami papa Stjepan V srušio djelo, prama kome su njegovi predšasnici iskazivali, ake ne ljubav, a ono barem snošljivost. Dä, sam je papa srušio pravoslavlje Slavenske crkve u Moravskoj, i odma poslije smrti oklevetao njezina velikoga osnovatelja i prvoga nadbiskupa, nazvavši ga „„lažnim učiteljem i prijestupnikom zakletve““, pokrivši anatemom njegovo ime“. — Profesur Voronov držao je, da ovako može pisati na podlozi dva spomenika, to jest, na jednoj poslanici, koju je taj papa pisao Svetopuku, i na temelju uputstva poslanicima Domeniku, Ivanu i Stjepanu, kad ih je slao u Moravu.

Prvi spomenik, nagjen u knjižnici Cistercitâ S. Križa u Donjoj Austriji, objelodanio je Wattenbach g. 1849. Rukopis je, po njegovu mišljenju, jedanaestoga vijeka. Drugi spomenik, u kom se nalazi pet odlomaka pomenutoga uputstva, nagjen je g. 1880 u Britanskom Museju.

Sadržina je poslanice ova. Papa hvali Svetopuka radi njegove odanosti prama apostolu Petru, i što se je stavio pod

---

[14] *Vita Clementis*, c. 13 sqq. Patr. Gr. (Migne) CXXVI, col. 1218 sqq.

zaštitu njegova nasljednika. Pominje poglavarstvo Rimske Crkve i tumači bogoslovnu nauku ishogjenja Duha Sv. i od Sina. Preporučuje Vikinga, koga je našao pravovjerna u tome nauku. Govori o postu te preporučuje, da se posti u subotu. Zatim govori o Metodu ovako ; „Kad sam čuo, da Metod ide za lažnim, a ne pravim naukom, koji sazidava, i da gleda raspru, a ne mir, odveć sam se začudio. Stoga, ako je tako, kako sam čuo, *(si ita est ut audivimus)* ja sasvim osugjujem njegovu praznovjericu. A anatema izrečena protiv katoličke vjere, past će na glavu onoga, koji ju je izrekao". Zato opominje vladara, da čuva sa svojim narodom vjeru Rimske Crkve; pa nastavlja: „Što se tiče božanstvene službe, dijeljenja svetih tajna i žrtve mise, koju se isti Metod usudio vršiti Slavenski, pored svega toga, što se bješe zakleo na presvetim moćima blaženoga Petra, da to ne će više nigda učiniti, mrzeći grijeh krivokletnika od sada unapredak, da to nitko ne bi više učinio. Božjom i Svojom vlašću, groženjem anateme, to zabranjujem. Samo dopuštam, dapače svjetujem za poučenje prostoga naroda, koji ne razumije Latinski, da se evangjelje i apostol Slavenski čita; a opominjem, da se to često čini, eda bi svaki jezik hvalio Boga i slavio ga. Napokon, oni koji htjedbudu, da ustraju uporni u svagji i sablazni, ne poprave li se iza prve i druge opomene, naregjujem, da budu odlučeni iz krila Crkve, kao sijači kukolja, te zapovijedam, da u Moje ime budu suzbijeni i istjerani iz tvojih zemalja, da ne bi jedna bolesna ovca okužila sve stado[15]".

Budući pouzdano, da je papa Stjepan poslao svoje poslanike u Moravsku, ne može se sumnjati, da tom zgodom nije pisao Svetopuku. Ali poslanica, koju smo u izvatku naveli, je li baš ona, koju je Stjepan V pisao Moravskom vladaru? Prije g. 1880 većina kritičara bijaše mnijenja, da je poslanica, koju je obreo i objelodanio Wattenbach, apokrifan spomenik. U

[15] Ginzel, *Codex*, p. 63—67; Jaffé I, p. 428, n. 3407.

broju ovih naučenjaka bijaše i pomenuti Voronov, koji, u svom djelu *Ćiril i Metod*, pobijajući protivne razloge, ovako zaključuje: „Dakle je tobožnja poslanica Stjepana V (VI) djelo Vikingovo i Njemačke stranke, skrpljeno god. 885, poslije smrti Metodove: to je posljednji čin laži, klevete i zlobe ove stranke, s kojim se htjelo zatomiti Crkvu pravoslavnu Slavensku u Panoniji". — Otkriće spomenikâ na svjetlost izdanih od Ewalda doprinijela je, da je Voronov, kao i premnogi drugi, promijenio mišljenje o pravosti one poslanice.

Što se tiče kritičara velikoga imena, koji ju drže za istinit spomenik, ne smijemo protivurječiti. Samo ćemo skromno izložiti nekolike teškoće, koje još nisu sasvim razvitane.

Stjepan V rodom Rimljanin, prije no što će postati papa, bijaše jedan od najuglednijih članova Rimskog svećenstva. Hadrijan II poznavši njegove lijepe osobine i rijetke kreposti, redi ga za svoga podgjakona i htjede, da mu je uvijek o boku. Glas čovjeka umna i dobra, nije ga nigda ostavio, nego se je sve više uvećavao, te su ga svi držali svecem. Kad ga htjedoše, poslije smrti Hadrijanove, zapapiti, svim silama opro se; a da ga postave na papinski prijesto, trebalo je istaviti vrata od kuće, gdje se bješe zatvorio, vičući e je nedostojan časti, na koju ga hoćahu podignuti. U njegovim krepostima, osobito se isticala ljubav i pobožnost. Hranjaše siročad kao svoju djecu, i nigda ne jegjaše, ne imajući ih nekolicinu za svojim stolom. Bijaše čovjek prevelike razboritosti, a ćudi blage i ugodljive. Rimljanin, prijatelj i savjetnik papâ, ne može se zanijekati, da mu nije bio poznat lično Metod i njegovo apostolstvo, u koje Rim upiraše pogled s velikim zanimanjem. On znadijaše sve, što su Hadrijan II i Ivan VIII uradili za Slavensku Crkvu u Moravi i Panoniji: kaošto je znao koliko su puta Nijemci oblagali Metoda S. Stolici, te kako je apostol Slavenski malo godina prvo, to jest 880 godine, dokazao svoje pravoslavlje, i kako je o tome papu i za to odregjene sudije uvjerio. Takav čovjek, jedan papa, u javnom spomeniku, da bi svečano lagao, izmi-

slivši iz temelja činjenicu, koja se nigda nije zbila te, unatoč povjesnoj istini, da bi opadnuo Metoda, ustvrdivši, da se je on zakleo na presvetim moćima apostola Petra, da ne će više nigda Slavenski svete tajne služiti. Ni to nije dosta; da bi ovu klevetu, ovu bezočnu laž usudio se Stjepan papa braniti u oči onome istome vladaocu, kome je, pet godina prije, Ivan VIII pisao u smislu dijametralno oprečnom, što on tvrgjaše. Poslanica pruža i nekolike positivne teškoće. Tvrdi se, da Metod slijedi propovijedati krivi nauk i otpagjivati puk, a kad tamo, Metod bješe umro nekoliko mjeseci prvo nego je on izbran za papu. Ne pominju se niti legati, koje je tada S. Stolica slala Svetopuku, niti uputstvo im dato; a Svetopuku se dava naziv „kralja“.

Nema se mimoići ni jedan negativni dokaz, koji je jamačno od velike važnosti. Priznavši pravost poslanice *Quia te zelo*, kako će se izjasniti, da nijedna kronaka, nijedna drevna uspomena, nijedna od tolikih Legenda ili Živôtâ Metodovih, pa ni pisac *Života Klementova*, koji je sve prije nego prijatelj Rima, ne pominju kakvu sukrivnju S. Stolice u nepravednom progonstvu podignutu u Moravskoj protiv učenikâ svetoga nadbiskupa?

Evo kako u suštini Lapôtre[16] odgovara na poteškoće. Poslanica, kojom je Ivan VIII, u svibnju 880 godine potvrdio Slavenski obred, bijaše dokumenat, što je papa htio, da ostane sakrit u Rimu. Ova rasudljiva mjera bijaše mu potrebna; jer, radeći se o dopustu, datu na molbu *Grčkoga* biskupa (Metoda), kad tako ne bi učinio, njegovi protivnici, koji su ga poradi Focija, na pregjašnje mjesto povraćena, stali jurve bijediti Bizantinstvom i ratilom Grkâ, ne bi se ustručavali stvarati mu Bog zna kakovih neprilika. Megjuto su dopusti Metodu bili dati *potajno*. Ali Viking, podmitivši zlatom pisare papinske Kurije, dozna za tajnu, pa sknadi onu lažnu poslanicu, koju već poznajemo, te u kojoj bješe rečeno, da je Metod sa zakletvom

[16] LAPÔTRE O. c. p. 129—169.

na grobu S. Petra, svečano obećao, da se ne će više držati Slavenskog obreda. Nakon Metodove smrti, zamrsivši se u Rimu pitanje poradi odalečenih njegovih prijatelja iz Kurije i poradi uništenja ispravâ iz registra Ivana VIII, Viking opet se pomolio te prikazao Stjepanu lažni dokumenat. Papa ne znajući za prave odluke Ivana VIII, pustio se omahnuti te na podlozi dokumenta, što ga prikazao Viking, za pravost kojega se ne sumnjaše, napiše glasovitu poslanicu *Quia te zelo*, sastavljajući je po tekstu istoga, dapače usvajajući cijele rečenice i periode, kako se može razabrati iz ovih odlomaka:

Pohvala i poslanje Metodovo u poslanici Ivana VIII.

Igitur hunc Methodium, venerabilem archiepiscopum vestrum . . . in omnibus ecclesiasticis doctrinis et utilitatibus orthodoxum et proficuum esse reperientes, vobis iterum ad regendam commissam sibi ecclesiam Dei remisimus.

Quem veluti pastorem proprium ut digno honore et reverentia, laetaque mente recipiatis jubemus, quia . . . .

. . . .

Ita sane ut juxta canonicam traditionem omnium negotiorum ecclesiasticorum curam habeat ipse, et ea velut Deo contemplante dispenset. Nam populus Domini illi commissus est et pro animabus eorum hic redditurum erit rationem.

Quod si contumaces et inobedientes existentes scandalum aliquod aut schisma facere praesumpserint, et post primam et secundam admonitionem se minime correxerint, quasi zizaniorum seminatores ab ecclesiis et finibus vestris auctoritate nostra praecipimus esse procul abjiciendos.

. . . .

Pohvala i poslanje Vikingovo u poslanici Stjepana V.

Vichingum venerandum episcopum et carissimum confratrem ecclesiastica doctrina eruditum repperimus et ideo eum vobis ad regendam sibi ecclesiam Dei remisimus . . . .

. . . .

Quem veluti spiritualem patrem et proprium pastorem digno honore et debita reverentia sincera mente recipite, tenete et amplectimini, quia. . . .

Ipse itaque omnium ecclesiasticorum negotiorum officiorum habeat curam, et Dei timorem prae oculis habens dispenset eadem, quia et pro his et pro animabus commissi sibi populi ipse redditurus erit districto judici rationem.

Contumaces autem et inobedientes, contentioni et scandalo insistentes, post primam et secundam admonitionem si se minime correxerint, quasi zizaniorum seminatores ab ecclesiae gremio abjici sancimus, et ne una ovis morbida totum gregem contaminet nostro vigore refrenari et a vestris finibus procul excludi praecipimus.

Tumačenje je Lapôtrovo dovitljivo i posve učeno, ali, po našemu mišljenju, isto tako ne može uvjeriti. Piscu nije uspjelo dokazati *tajnost* dopusta Ivana VIII. Osim toga, u koju bi ga svrhu papa htio kriti u Rimu, kad već bješe uvršten u spis odregjen za najveću javnost u državi Svetopukovoj, odakle, kroz malo dana, Viking i njegova okolina Njemačka, mogli bi ga razglasiti njegovim protivnicima? Zatim, nasuprot ovima, mogao je Ivan VIII upotrebiti ime i ugled svoga prethodnika, Hadrijana II, koji, i ako nije bio sklon Bizantincima, bješe prvi dao Slavenima taj dopust. Pa opet i dopustivši, da Stjepan V nije znao za dopust Ivana VIII, zato što je autentični i istinski spis bio izvagjen iz njegova registra, budući da postajaše kod Sv. Stolice zbor papinskih bilježnika, kojima je bila dužnost prepisivati na čisto papinske spise pa ih bilježiti u registar, te radi toga nemogahu neznati, kako priznaje sâm Lapôtre, za odluke 880 godine, to se ne može vjerovati da je sada papa povjerovao Vikingovu dokumentu, ne tražeći u njih potrebite obavijesti. Nagagjanje nepotkrepljeno nikakvim povjesnim svjedočanstvom, da je naime Njemačko zlato začepilo usta papinskim bilježnicima, vrlo je smiono, a ništa ne dokazuje. Na koncu, baš da je i autentična poslanica Stjepana V, nerazumljivo je, zašto je onaj, koji ju je sastavljao hotio usvojiti tekst tobožnje poslanice Ivana VIII. Perovogje Kurije Rimske bijahu svagda vanredno vješte. I onda, kad hoće da reku stvari tisuća puta rečene, znaju dati im nov oblik. Dok u ovom dogagjaju, sačinitelj je imao donijeti pred oči papine svoj derni izradak, koji poregjen s Vikingovim spomenikom, odavao bi svu njegovu nedotupavnost i nevještinu.

Prijegjimo sada na sadržinu naputka, kakva ga nalazimo u odlomcima otkrivenim 1880 godine.

a) Preporuka legatima, da se podnašuju sveto u Moravi. Pouka; kako će prikazati pozdrav od Rimske Stolice knezu one države *(ad ducem patriae)*. — Ovdje se Svetopuk zove *dux;* dok u poslanici zove se *rex*.

b) Opaža se, da je Duh Sv. od Oca i od Sina; poslije se nadovezuje: „Ako reku, da su sveti Oci zabranili Simbolu što dodavati ili oduzimati, odgovorite, da je sveta Crkva Rimska čuvarica dogmata . . . i da ona ne mijenja dogmata, nego ih tumači za korist onima te ih ne razumiju ili krivo shvataju". — Glavna misao ovoga odlomka razbira dometak Simbola, te bi se moglo držati, da se je imalo na oku prijeporno tadašnje pitanje izmegju Slavenske i Njemačke Crkve, pošto Metod nije htio pjevati Simbol sa *Fifioque*, kako su to činili Nijemci. Ovdje ipak nailazimo na ozbiljne poteškoće. Prigovor se suponuje od strane učenika Metodovih: „Ako reku, da su sveti Oci ‚zabranili itd.", a odgovor se daje u ime Crkve Rimske: „Odgovorite, da sveta Crkva Rimska ne mijenja dogmate, nego ih tumači"; a buduci je ovakov odgovor u odnosu sa *Filioque*, odatle bi slijedilo, da je i Rimska Crkva usvojila Simbol s onim dodatkom: a to je ona tek na početku XI vijeka učinila. Teško je jošte dopustiti, da je u tome pitanju papa Stjepan nalazio se uporedo s Nijemcima; pošto bi Metodovi učenici mogli odgovoriti: Ne ćemo Simbola s dometkom Njemačkim, jer takova Simbola nema ni Rimska Crkva.

c) (Cap. XII.) „Mise i božanstvene službe, koje je isti Metod usudio se u Slavenskom jeziku vršiti, premda je za njegova predšasnika, biva presvetoga gospodina pape Ivana, zakleo se, da to ne će više činiti, apostolskom vlašću on (Stjepan) bezuvjetno zabranjuje, da se to ne bi unapredak više nipošto činilo. Ipak, kad bi se tko našao tako vješt Slavenskom jeziku, te bi poslije štivenja evangjelja i poslanice, mogao ovo tumačiti na duhovnu korist onih, koji ne razumiju hvali (papa), ako se to učini, ter dopušta i potvrgjuje. — Ovdje se može opaziti druga ruka. U pregjašnjem dvjema ulomcima, kaošto u četvrtom i petom, kako ćemo odmâ vidjeti, papa govori u svoje ime legatima, dok u ovom ulomku jedna treća ličnost kazuje, što je papa legatima naložio. Ulomak pak, za sve što se podudara s onim što se nalazi, kako smo vidjeli, u poslanici *Quia te zelo* o

Slavenskoj misi, razilazi se od nje s nestatka kominatorne anateme. U neku je čudnovato i ono što se pominje o štivenju evangjelja i poslanice u Slavenskom. „Kad bi se tko našao tako vješt Slavenskom jeziku te bi mogao tumačiti itd.“; kao da bi Slavensko svećenstvo, preko biskupovanja Metodova, kroz šesnaest godina odgajano, moglo dati povoda dvoumljenju e nije vrijedno za taj posao.

d) (Cap. XIII). O postu. „O obsluženju posta (ovako su imali reći legati Moravljanima) držite tvrdo što je on (Ivan VIII) odredio svojom poslanicom (Svetopuku).“

e) (Cap. XIV.) Onomu (to jest Gorazdu) koga je Metod u supor naredbama svetih Otaca usudio se sebi izabrati za nasljednika, mojom apostolskom vlašću zabranite, da ne vrši službe Božje, dakle ne dogje osobno k nama i ne izloži naustično svoje razloge“[17]. — Da su Viking i Njemačko svećenstvo tražili upropastiti Gorazda, i da su ga u Rimu tužili, stvar je za koju se ne može sumnjati. „Bölja, govorahu, da satremo Gorazda; spravimo mu zasjedu. Ako ovomu damo živjeti, imat ćemo drugoga Metoda[18]“. — Po našem dakle ulomku, papa primivši tužbu, zove Gorazda na svoj sud, obustavljajući ga megjuto od mise. — I ovdje nailazimo na veliku razliku izmegju poslanice i naputka udijeljeua poslanicima. U prvoj se govori o Metodu, u drugome o Gorazdu; u prvoj se govori o lažnom nauku kao i o anatemi, što je Metod izrekao protiv katoličke vjere: *pro contemnenda fide catholica*, a u drugome nema ništa iz čega bi se dalo izvesti, da je papa sumnjao o njegovu pravoslavlju ili njegovih učenika, napose o Gorazdovu: u prvoj se Metod pomalja živ i preduzetan, dok u drugome on je već mrtav. — Ipak obadva spomenika, ako su istinita, treba da su pisana u isto vrijeme.

---

[17] Miklošić et Rački, *Starine*, XII, p. 220 sq.; Jaffé I, p. 428, n. 3408.

[18] *Legenda bulgarica*, c. 7.

Može biti, da će vrijeme objasniti sve sumnje; ali je stalno, da se mi nalazimo pred jednom zagonetkom, koja još čeka odgonetljaj.

Vihor je progonstva u zemljama Svetopukovim strmorom okrenuo Crkvu i liturgjiju Slavensku; ali djelu svetih apostola Ćirila-Metoda ne bješe usugjeno, da ugine. Dvjesta duhovnika Slavenskih, ondale prognatih, rasija se u krajeve, nastavane južnim Slavenima, noseći sa sobom Slavenska pismena i sveti oganj prosvjete kršćanske, koji su im njihovi učitelji uždili. Oni se rasuše u sve zemlje poluostrva Balkanskoga; a broj je ovih prosvjetitelja porastao, jedno dvaest godina docnije, s onima što bjegahu iz Panonije ispred Madžarske najezde.

Povjest nam ne zna kazati, kako je svršio Gorazd, glavni Metodov učenik. Pouzdano je, da su njegovi ostanci nagjeni u ondašnjoj Bugarskoj[19]. Klement, Naum i Angelar, koji biše u Rimu regjeni za svećenike, kad su Metod i Ćiril primili biskupski red, otidoše u Bugarsku. Došavši u Biograd, koji tada bijaše pod Bugarskim gospodstvom, gradski zapovjednik, po imenu Radislav[20], primi ih vrlo ljubezno, te ih pošlje Borisu, koji zajedno s velikašima svoga Dvora, dočeka ih slavno. Po prilici malo zatim umrije Angelar. Klementu bi dodijeljena Kutmičivica, okoliš u današnjoj južnoj Albaniji, a Naumu kraj, što leži izmegju Ohridskoga jezera i rijeke Djevola. Prvi razvije neobičnu radinost. Domalo sabere 3500 učenika. Za Simeonova vladanja bi izabran za Veličkoga biskupa (Tiberiopolis?), i bio je prvi Slavenski biskup u Bugarskoj. Umrije u velikoj starosti 27. lipnja g. 916. Drugi biskup Slavenski bi Konstantin Panonski, drugi Metodov učenik.

---

[19] MARTINOV, *Annus Eccl. Gr. St.*, p. 180.

[20] Tako se zove u Životu Naumovu; dok u onom Klementovu njegovo je ime Boritakan; što bi moglo biti pokvara imena i naslova Bugarskoga vladara: *Borisa hana: namjesnik Borisa kana.*

Slavenska liturgjija izagnana zasvagda iz Morave, malo a malo postade baština i paladij gotovo svecijeloga svijeta Slavenskoga. Iz Bugarske, kao iz rastila, sa Slavenskim pismenima (Ćirilovskim) presadi se u Rusiju i Srbiju. Sačuva se i u Crkvi katoličkog obreda Latinskoga, premda su dva Slavenska apostola držali se obreda Grčkoga[21]. Hrvati Dalmatinski, Kvarnerskih otoka, Istrije, Primorja, smatrali su za pravi blagoslov Božji svoju misu Slavensku i bijaše im draža od očinjega vida. Njoj valjaše izdržati ljutu i dugu borbu: otimali joj uporno svaki pedalj zemljišta; borilo se protiv nje oružjem lukavstva, sofismata, klevete i nasilja; zvalo se u pomoć protiv nje svjetske mogućnike i pape, kao da bi božem bila u pogibli prosvjeta vjera i jedinstvo Crkve katoličke. Bez sumnje megju protivnicima bijaše ljudi, koji su radili s dobrom namjerom i iskreno držali, da Bogu čast čine; ali njihova revnost da upotrebimo riječ Sv. Pavla, nije bila po razumu.

Pisac ove knjige nalazi za potrebno ovdje učiniti jednu izjavu. On, koliko je osobiti prijatelj Slavenske liturgjije istočnoga obreda, toliko je malo zanesen za Slavenskom misom Latinskoga obreda. Grijeh je razdijelio čovječanstvo, a Isukrst je došao, da ga sjedini u svoju Crkvu; pa je slijep tko ne vidi, da jedinstvo liturgjiskoga jezika, kako je najrječitiji izričaj jedinstva Crkve, tako isto moćno doprinosi, da utvrdi megju vjernicima jedinstvo vjere, jedinstvo obreda, jedinstvo društvene zajednice. Stoga ima mnogo istine u onome, što su drugi zamijetili, da su naime Grci i Latini imali jedan isti jezik crkveni,

---

[21] Da je Slavenska liturgjija Metodom uvedena u Moravsku i Panoniju bila po Grčkom pravilu, osim što potvrgjuje prijevod liturgjiskih knjiga istočne Crkve, učinjen od njega i Ćirila, to kaže i pop iz Dioklitije. „*Itaque Constantinus vir sanctissimus . . . literam lingua Slavonica componens, commutavit evangelium Christi et Psalterium, et omnes divinos libros veteris et novi Testamenti de Graeca litera in Slavonicam, nec non et Missam eis ordinans more Graecorum*" Presbyter Diocleates. *De Regno Slavorum*. Pejačević, *Historia Serviae*, ad chalcem, p. XXI.

ne bi bilo lako Fociju i njegovim pristalicama privući na raskol Istočnu Crkvu, bijedeći Latinsku zabludama i zloupotrebama, kojima se ne bijaše nigda ogriješila. Osim toga vrlo je lijepo, da plemena, puci i narodi, što nastavaju sve pojase zemaljske, u objema polutnicima, i govore tisuće jezika, koji se jedni od drugih razlikuju navičajima, postupima prosvjete, oblicima vladavine, imaju svikolici za svete predmete vjere jedan isti jezik, poglavito kad je ovaj Latinski, koji jednom bješe jezik gospodarâ svijeta i svega Zapada, te koji je preko Crkve, postao dostojanje zajedničko znanosti i prosvijećenoga svijeta. Vele je lijepo a ujedno dušobudno, da katolik u svim mjestima vasionog svijeta, od jednoga do drugoga stožera, ušavši u crkvu, čuje, gdje mu tû progovara jedan osveštani jezik, kao da bi se nalazio u domorodnom kraju i na svome ognjištu; a k tome, da mu i istovetnost bogoglasnih glasova, koje ne može ne razumjeti, pominju e je član one porodice ka kojoj pripadaju svi kršćani svijeta. Lijepo je i korisno zajedno, da posebne Crkve upotrebljavaju isti jezik one, koja je središte i osnova svih ostalih, i da kćeri i učenice govore jezikom njihove učiteljice i majke. Kad ne bi bilo do ovih razloga, bit će svagda opravdani pred očima zdrave filosofije napori Rimskih nadsvećenika, da ujednoliče megju katolicima Latinskog pravila svetu liturgjiju s Latinskim jezikom mimo sve ostale. Niti smeta, što se je u apostolska vremena i kroz prve vjekove Crkve, redovno, vršila božanstvena bogoslužba jezikom, koji je puk razumijevao, jer je tada trebalo započeti kakvim govorenim jezikom; a nije se moglo drugačije ni činiti. Tako postade Sirska liturgjija, koja se upotrebljavala u svoj Palestini i Siriji, Grčka u oblastima Male Azije i Evrope, gdje se je govorilo Grčki, i Latinska u Italiji i u drugim krajevima Zapada. To isto može se kazati za liturgjiju Armensku i Kapsku. Kad su se, uslijed miješanja narôdâ, stali umnažati jezici, Crkva niti je mogla niti je htjela podvrgnuti se svim ovim promjenama, te postojano sačuva ove jezike u službi Božjoj, i onda kad isti prestadoše biti živim

jezicima te se jedva i razumijevahu. U ostalome ne bi se moglo dokazati, da je i u ona vremena, kad je vjera bila živa, liturgjija se svagda otpravljala jezikom puku razumljivim. Mi znamo, da se je kršćanstvo dajbudi četiri vijeka uzdržalo u Arabiji, otkako je sv. Pavao ondje propovijedao, ali dosele ne bi otkriven nikakav slijed Arapske liturgjije. Nigda se nije čulo govoriti o liturgjiji Persiskoj, i ako se je kršćanstvo u Persiji dugo vremena održalo. Punički jezik i do vremênâ sv. Augustina, bijaše cigli, koji je mogao dobar dio Afrikanskih kršćana razumjeti, ali liturgjija nije se drugačije otpravljala do u Latinskome[22].

Jamačno i u katoličkoj crkvi narodnost uživa pravo, što je ide u stvarima bogoštovlja, te svaki svjetovnjak, koji ne razumije Latinski, ako hoće, može u svojoj molitvenici naći prevedene molitve, što misnik govori na oltaru. Stoga je dobro, da za sve ljude, bilo koje mu drago narodnosti, postoji jedinstvo i istovetnost sakramentalne i liturgjiske riječi. A ne valja nigda smetnuti s uma, da osobiti značaj, pače suštastveni, glavne liturgjiske tvorbe, to jest mise, nije obučavanje puka, nego prinos posvetilišta, drugim riječima, izvršenje zavještaja Isukrstova, koji je ustanovio na posljednjoj večeri, a sutradan zapečatio svojom smrću.

---

[22] U potonja vremena S. Stolica pokazala je u ovoj točki više popustljivosti nego u staro doba. Tako Dominikanci još od početka XV stoljeća, s dopuštenjem Bonifacija IX, imaše Rimski Misal preveden na Grčki. Isti Dominikanci, nastanjeni u Armeniji, dobiše, 1713 godine, dopust govoriti Armenski oficije i misu po Latinskom obredu (*Acta et Decreta Concilior. recentior.* — Coll. Lac. — II, col. 538). Urban VIII dopusti, god. 1624 Karmelitanima, služiti svaki dan jednu misu, u svim crkvama, u arapskom jeziku (O. c. col. 501). A kada su misionari u Georgiji iskali, da mogu služiti misu Georgiski ili Armenski, S. Zbor *de Prop. F.* odgovori (30. travnja 1631), da *za tada* ne smatraše dati povlasticu, već ako bi se dokazalo, da je ona glavno sredstvo obraćenju Georgijanaca (O. c. col. 502). Ugarski Rumunji, kad su, god. 1697 prešli na uniju, tumačeći muk S. Stolice kao privolju, uzdržaše svoju Istočnu liturgjiju u Rumunjskom jeziku, koju njima bješe nametnuo, god. 1643, Erdeljski knez, Juraj Rákóczy I, kalvinske vjeroispovjedi (PAPP-SZILÁGYI. *Enchir. Jur. Or.* — M. Varadini 1862, — p. 367).

Pored svega toga, pošto su Rimski Nadsvećenici Hadrijan II i Ivan VIII udijelili Slavenima povlasticu mise u njihovu jeziku, čime je Slavenski jezik podignut na čast liturgjiskoga jezika, pisac, kao Slaven, ne može visoko ne sažaljavati, sve pokušaje, što su izvedeni, i što se jednako i sada izvode, eda bi se otela njegovu narodu ova povlastica. On je duboko uvjeren, da ti pokušaji izlagaju pogibli interese katoličke Crkve, budući da podbunjuju duhove i zlovolje svijet ter davaju priliku odijeljenoj braći, da viču na Rim, koji hoće da polatinči savcio svijet. Naprazno je utjecati se povjesnoj činjenici ukinute liturgjije Mozarapske, Galikanske i Ambrozijanske; jer se u tim dogagjajima radilo o pitanju obreda i molitava, što su se razlikovale od Misala Rimskoga; dok u našem dogagjaju, koliko se tiče obreda i molitava, Slavenski je Misal istovetan, jedan s onim Rimskim. Osim toga ima prevelika razlika izmegju našeg dogagjaja i pregjašnjih, biva, što je Misal Slavenski bio izrijekom potvrgjen bulama papinskim, a pomenute liturgjije ne imahu sasvim takove potvrde.

Borba protiv Misala započe u Dalmaciji. Predava hoće, da je Metod lično vršio apostolsku službu megju Hrvatima Dalmatinskim. I ako se ne bi mogla stvar istoriski dokazati, to je posve vjerovatno. Putujući iz Panonije, s Ćirilom, prvi put u Rim, bez sumnje su obojica dotakli se mejaša Dalmatinskih. Da nisu nigdje propovijedali riječ Božju, teško je vjerovati, uzevši na um njihovu revnost i ljubav k pucima Slavenskim. U ostalom kad se Metod vraćao iz Italije, kašto kad je drugi put dolazio iz Rima, sve da i ne govorimo o njegovoj revnosti, koja ga moraše kretati prama Dalmatinskim obalama, ne može se dopustiti, da nije volio putovati preko Dalmacije, budući da je ovaj put bio lakši, kraći, a u isto doba s manjim troškom. Suviše znamo, da su još od početka X vijeka Slaveni Dalmatinski tako milu uspomenu Metodovu imali, da su mu iskazivali najviše poštovanje. O tome imamo nepravce svjedočanstvo u pismu pape Ivana X pisanu Splitskomu nadbiskupu, Ivanu.

Govoreći o Slavenskoj misi, papa veli, da Slaveni (Dalmatinski) hoće da slijede nauk Metodov, premda se sv. Metod ne nahodi ubrojen u pomeniku svetih pisaca[23]. Ironija, što se vidi u ovim posljednjim riječima, još više istavlja, kakav su pojam Dalmatinci imali o Metodu. Ako dakle toliki ugled Metodov bijaše kod Dalmatinaca odmâ iza njegove smrti, pouzdano se može držati, da su oni imali priliku vidjeti i slušati Slavenske apostole, te da su sačuvali uspomenu dobročinstvâ od njega upravice primljenih.

Ako nisu od Metoda, a ono je zacijelo istina, da su Dalmatinci barem od kojega od njegovih neposrednih učenika primili prevedene svete knjige na Slavenski; a priliči istini, da se to dogodilo za Teodosija Ninskoga biskupa (879—890?), ma da se ne zna, tko je preveo Brevijar i Misal Rimski. Glasoviti franjevac Rafael Levaković, poslije Ohridski biskup, čovjek velikog uma i mnogo načitan, koga Urban VIII bješe pozvao u Rim, da predsijeda Ilirskoj tipografiji Propagande, imaše g. 1634 u rukama jedan glagolski Psaltir, koji je Nikola, pop iz Raba, godine 1221 prepisao iz jednog starodrevnog kodeksa, što bješe redigiran po naredbi Teodora II, Splitskoga nadbiskupa, u predposljednjem deceniju IX vijeka.

Pokrajinski sabor u Splitu od 924?—926 godine zabrani Slavensku misu svojim desetim kanonom, koji glasi ovako: „Da se unapredak ne usudi nijedan biskup naše pokrajine rediti bilo kojim redom osobe, koje ne poznaju nego Slavenski jezik: oni što su već regjeni, mogu služiti Bogu u manjim redovima i u monakatu. Niti da dopusti u svojoj crkvi (dijecezi) govoriti Slavenski, osim ako ne bi bilo Latinskih svećenika, i to dobivši dopust od Rimskoga pape[24]". No budući kod Slavena Dalmatinskih, kako dobro govori Gfrörer[25], jurve duboko ukorijenjen običaj Slavenske mise poradi te odluke bilo se bojati

[23] . . quem in nulla volumine inter sacros auctores comperimus! Farlati, III, p. 93.

[24] Farlati III, p. 97.

[25] Gfrörer, *Bysantinische Geschichten* II. p. 181.

pučke bune. I ova nije zadocnila pomoliti se: stoga Grgur biskup Ninski podnese papi priziv suprot tome kanonu, a i Ivan X, uza sve što je bio odrešit protivnik Slavenske liturgjije, vigjevši nezadovoljstvo megju Hrvatima, ne htjede ga potvrditi[26]. Drugi sabor pokrajinski u Splitu, g. 1059 ponovno zabrani Slavensku misu[27]. Ova saborska presuda veli Toma arcigjakon, napuni tjeskobe sve svećenike Slavenske; jer biše zatvorene sve njihove crkve, a oni prestaše pjevati Božju službu[28]. Aleksandar II potvrdi odluke Splitskoga sabora te zabrani sa kaznom izopćenja rediti Slavene, koji ne bi poznavali Latinski jezik[29]. Dalmatinski Hrvati pošalju u Rim jedno odaslanstvo, da moli papu, neka dokine tu strogu naredbu; ali Aleksandar ostade neumolan[30].

U jedanaestome vijeku, megju prvim i drugim pomenutim saborom u Splitu, nalazimo u Českoj Slavensku liturgjiju. Prokopije, opat (1633—1053) Sazavskoga manastira[31], dovedavši nekolicinu Slavenskih redovnika, uvede jê u svojoj crkvi, ali ne po Rimskom obredu, već po istočnome. Tu se ona uzdržala do 1096. Godine 1079 knez Vratislav pitao u pape Grgura VIII, da može uvesti u Českoj liturgjiju Slavensko-Rimsku; ali mu to papa brevom od 2 siječnja 1080 odrešito zaniječe[32].

Od to doba, za 168 godina, Slavenska se liturgjija održala, premda abusivno, u Kvarnerskim otocima i u nekim drugim mjestima Hrvatske, osobito u Senjskoj dijecesi.

---

[26] Farlati III, p. 101.

[27] Firmatum et statutum ut nullus de cetero in lingua sclavonica presumeret divina mysteria celebrare, nisi tantum in latina vel greca, nec aliquis ejusdem lingue promoveretur ad sacros (ordines). Thomas Archidiaconus. *Historia Salonitana*, c. XVI, (Zagrabiae 1894) p. 49.

[28] *Ibidem.*

[29] *Ibidem.* Jaffé I. p. 568, n. 4477.

[30] Thomas Archidiac. p. 51.

[31] Tako nazvan od imena rijeke, kod koje bješe sagragjen, u Caslovskom okrugu.

[32] Ginzel, *Codex* p. 90 sq.

Promijenivši se vremena i prilike političke, papa Inocent IV, moljen od Filipa biskupa Senjskoga, pismom od 19. veljače 1248, dopusti mu služiti misu Slavenski u onim mjestima njegove dijecese, gdje bijaše običaj, da svećenici govore Slavensku misu[33]. Inocent IV, oslanjajući se na načelo, da duh preteže nad slovom *(Nos igitur attendentes quod sermo rei, et non res est sermoni subjecta)*, četiri godine kasnije, uslijed molbi opatâ i monakâ Svetoga Nikole u Omišlju *(de Castro Muscla)*, koji su već otpravljali Božju službu Slavenski, ovlasti biskupa Veljskoga, da im potvrdi upotrebu[34].

Godine 1346, pod carem Karlom IV, rogjenim od matere Češkinje, a koji je bio veliki prijatelj Slavenske narodnosti, Slavensko-Rimska liturgjija, dopustom Klementa VI, bi uvedena u manastir Emauski u Pragu. Ali nije prošlo ni stoljeće, a utrakviste je ukinu; koji, istjeravši redovnike, namjeste u ovome manastiru sjedište svoga koncistora[35].

Godine 1390, Vladislav Jagelon i žena mu Edvigja, sagradivši manastir blizu Krakova, dovedu Benediktince glagoljaše iz manastira Emausa, te ovi proslijede, s papinim dopuštenjem, Slavensku Božju službu[36].

Poslije dopusta Inocenta IV, glagoljska liturgjija brzo se raširila megju Slavenima južnim po svoj Dalmaciji, sjevernoj Albaniji, Bosni, Hrvatskoj, Istriji, Gorici, Kranjskoj, Štajerskoj južnoj, u gradu Trstu i okolici.

Što se zna, najstariji rukopis Slavenskog Misala jest od 1638 godine, a prepisao ga Novak, knez od Krbave; a najstariji rukopis glagoljskoga Brevijara napisao je Ćirin, gjakon Senjski, 1359 godine. Ima pače ulomaka Misala i Brevijara pisanih iz XII vijeka.

Urban VIII dade štampati g. 1631 u Rimu novi glagoljski Misal, „za službu vjernika onih crkvi, mjesta i pokrajina, gdje

[33] THEINER *Monumenta Slavorum Merid.* I. p. 78.
[34] THEINER I, p. 79 sq.
[35] GINZEL, *Codex*, p. 92—96.
[36] ŠAFAŘIK, *Geschichte der sl. Sprache*, p. 494.

se je doonda služila misa u Slavenskom jeziku[37]". Inocent X potvrdi g. 1648 novi Brevijar glagoljski[38]. Benedikt XIV konstitucijom „*Ex pastorali munere*" od 25 kolovoza 1754, zapovjedi, da Slavenski svećenici Slavenskoga obreda, u misi i božanstvenim službama, imaju upotrebljavati knjige, koje je Propaganda s glagoljskim slovima objelodanila[39]. Najposlije Lav XIII, koji još slavno vlada Božjom Crkvom, glasovitom enciklikom „*Grande Munus*" od 30 rujna 1880, opet potvrdi starostavnu povlasticu Slavenskim narodima, upotrebljavajući one riječi, s kojima jê, ravno tisuću godina prije, Ivan VIII bješe dopustio, a pozivljući se na apostolsko pismo Benedikta XIV, s kojim se Slavenska liturgjija nanovo potvrgjivala[40].

Slaveni dakle, osobito oni u Delmaciji, Istriji i Hrvatskoj, ušančeni za takovom mjerodavnom vlašću, mogu dobro da brane svoju liturgjiju glagoljsku. A budući da ova liturgjija, reći ćemo s glasovitim Farlatom, ima svrh toga za se starodavni i dugovječni običaj i održaj mnogih naraštaja — što čini za nju jaki branik — svaku navalu protiv nje opstanku treba smatrati kao protivnu pravičnosti i zakonima[41].

---

[37] *Bulla Urbani* VIII u Misalu Levakovića.

[38] Ginzel, *Codex*, p. 98.

[39] Ginzel, p. 102 sqq.

[40] *Civiltà Cattolica* 1880, Vol. IV, p. 230 sq. — Barun Avril u svojoj ragji *La Serbie Chretienne (Supplèment à la Revue de l'Orient chrètien* 1895, n. 2, p. 62—64) netočno obavješćuje svoje čitatelje pišući, što slijedi: J'aurais dit que le Saint-Sieège a *glagolitisé* les catholiques du Monténégro, si l' *innovation*, dont il reste à parler, n'allait précisément à l'encontre d'une semblable qualification. . . . . Or on a rompu la tradition pour empirer. *L' innovation*, à laquelle j'ai fait tant d'allusions, consiste en ce que le Saint-Siège a autorisé, pour le Monténégro, l'impression (du Missel) avec les caractéres *grajdanka* de la liturgie romaine en langue slavonne. Il y a donc aujourd'hui trois formes pour la liturgie en slavon: le glagol, le cyrillique, la grajdanka". Valja priznati, da je S. Stolica bila se privoljela, da se bogoslužbene knjige za Crnu Goru mogu tiskati gragjanskom ćirilicom; *ali se je kasnije uvjerila*, da je najbolje, ako se ostane pri starinskoj glagoljici: pa je stoga činila tiskati u Rimu novi glagoljski Misal.

[41] Farlati III, p. 143.

POGLAVLJE VI.

O Crkvenoj Jerarhiji u Rusiji.

Primivši Rusi kršćanstvo od blagovjesnika Grčkih, sasvim je naravno, da im je Crkva morala potpasti pod crkvenu vlast Carigradsku, te sačinjavati dio toga patrijarhata. Bez sumnje, sveze područnosti, izuzevši pravo, što je imao patrijar Bizantinski, da vladiči i umješta mitropolita Ruskoga, svodile su se na vrlo malenu stvar.

Mitropolit Ruski imao je prava kao eksarh; dapače, poradi udaljenosti tê oblasti crkvene od Carigrada, Rusiji, ća od početka, davalo se izvjesno prvenstvo časti nad ostalim eksarhatima Grčkim. Stoga mitropolit Ruski ne samo da nije bio podvlastan nijednomu od tri eksarha Grčka, nego je patrijar općio izravno s njime te mu šiljao službene spise zapečaćene pečatom od olova: — čast s kojom su bivali odlikovani vladari i patrijari. Kad bi jednom mitropolit zasio na svoju stolicu, postao bi gotovo sasvim nezavisan od Carigrada: niti se je vasiljenski patrijar upletao u upravu Crkve Ruske. Crkvena pitanja i poslove, kad bi se mogli urediti prema pravilima kanoničkih zakona, rješavao bi mitropolit sa svojim biskupskim zborom. Presude njegova suda ne bi se slale patrijaru na potvrdu. Ovome bi tek onda pribjegavao, kada bi se našao u neprilici, ili kada ne bi bio podoban smiriti nezadovoljne. Samo se sobom razumije, ako bi se mitropolit u čemu kadgogj teško ogriješio, nalijegalo bi patrijaru, da mu sudi.

*

Od vremênâ Olegovih, Kijev, „majka Ruskih gradova“ bješe sredokraća države, a sam grad bješe prirodna mitropolija Crkve Ruske. U Kijev je došao prvi biskup kršćanski; tu je živjela i umrla prva kršćanska kneginja narodna, koja bješe gospodarica sve zemlje Ruske; tu se slavilo prvo slavodobiće kršćanstva; tu su se podigle prve crkve, i otuda su krenuli prvi kršćanski blagovjesnici, te se rasijali po širokim zemljama toga gromoradnog carstva.

Megju svećenicima, što je Vladimir poveo sa sobom iz Hersona, Nestor ne pominje nijednoga biskupa; ali je teško vjerovati, da su carevi Grčki pustili, da im ode sestra u svoju novu domovinu, nepraćena kakovim crkvenim dostojanstvenikom. S druge strane, uzevši na um, da im je bio poznat naum Vladimirov, a naime, da će pokrstiti svu Rusiju, treba držati, da je bio već odregjen jedan biskup, koji bi upravljao novim šršćanstvom. Dapače je nalik istini, da su mu bili dani drugi biskupi pomagači. U ostalom sam Nestor, pominjući dogagjaje od 997 godine, kao da nam pokazuje u Vladimirovu vijeću nazočnost biskupâ. „A biskupi — ovako on — rekoše Vladimiru“ . . . „I rekoše Vladimiru biskupu“. A da je odma u početku jedan od tih biskupa bio mitropolit Kijevski, govore nam svi Ruski istorici; isto tako to tvrdi *Stepennaja knjiga* i Kronaka Nikonova, dva povjesna spomenika, prvi iz XVI, a drugi iz XVII vijeka[1].

S mitropolijom Kijevskom budu osnovane mnoge eparhije. Već god. 992 Novgorod je imao svoga prvoga biskupa, Joakina, a Rostov biskupa Teodora; a posve je vjerovatno, da su iste godine osnovane tri dijecese Černigovska, Bjelogorodska i Vladimirova u Volinskoj. Godine 1072 postojalo je jedno biskupsko sijelo u Tmutorokanu; ali se ovo brzo ukine, kad su Polovci

[1] Cfr. Strahl, *Geschichte der russischen Kirche* I, p. 76—79; Philaret *Geschichte der Kirche Russlands* I, p. 85 sq.; Pelesz, *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche* I, p. 155—157. 160—162.

pobarali ovaj grad. God. 1072 podignu se biskupska sijela i u Perejaslavu, Jurjevu, Turovu, a malo poslije u Smolenskom i u Polotskom. Broj se eparhija susljedno nastavio da množi, kako je rasla moć i broj kneževina, u koje, poslije Vladimira Velikoga, bi razdijeljena Rusija. Svi pak duhovni poglavari nosili su jednako nazvanje biskûpâ; samo onome u Novgorodu, oko god. 1165, bješe dopustio mitropolit Ivan IV nazvanje „nadbiskupa".

Iz Carigrada bili su redovno slati samo Grci, da vladaju Crkvom Ruskom. Činio bi se izuzetak, kad bi teške okolnosti prinugjavale patrijara, da radi drugojačije. Tako do gospodstva Mongolskoga (1236) od dvadeset i jednoga mitropolita tri su samo bili Rusi: Ilarion (1051—1068), Klement (1147—1155) i Konstantin (1167—1175). Čini se pače, da su u prva vremena niže svećenstvo sačinjavali koje Grci a koje Bugari, Grčki odgojeni[2]. Prvi mitropolit, po imenu Mihailo, bio je zavladičen godine 988 od patrijara Nikole Krisoberga. Stari ljetopisi kažu, da je otpravljao s revnošću svoju službu, a umro je 992 god. Njegove kosti počivaju u crkvi velikoga Pečerskoga manastira u Kijevu, a Rusi ga štuju kao svetitelja, te mu slave blagdan na 30 rujna[3].

Pod nadsvećeništvom Teopemptovim, koji je bio četvrti mitropolit, desi se jedan dogogjaj, koji pokazuje, ne znamo dali veće neznanje ili prijekornu popustljivost crkvene vlasti spram kneževe volje. Nestor pripovijeda, da su 1044 god. nagjene kosti Olegove i Jaropukove, koji su umrli pogani; a kada je veliki knez Jaroslav želio da mu stričevi postanu kršćani, te kosti (Teopempt?) pokrsti i sahrani u crkvi svete Djevice i Majke Božje Marije[4].

Politika velikih knezova nije mogla dugo vremena da trpi tû ma kakvu crkvenu zavisnost od Carigrada. Poslije smrti Teo-

---

[2] IKONIKOV apud FRANK, *Russisches Christenthum* p. 200.
[3] MARTINOV O. c. p. 237.
[4] NESTOR g. 56, p. 96.

pemptove (1050). veliki knez Jaroslav, namjesto da se obrati patrijaru, da bi dobio novoga pastira, sabra (1051) svoje biskupe u Kijev, te im naloži da rede mitropolitom jednoga popa iz sela Berestova, gdje je sam imao palaču i prebivao često. Popu je bilo ime Ilarion, a stari ljetopisi o njem kažu, da je bio „književan i isposnik": što znači, da bijaše pobožan i učevan za ono doba. Ne zna se, da su se biskupi žalili protiv prijedloga vladareva i Ilarion postane poglavar Crkve Ruske. O njegovu izboru piše biskup Černigovski: „Ne bijaše teško shvatiti koliko je zametan posao tražiti i čekati ispreko mora mitropolita, te koliko je neprilika sobom donosilo imati takova jednoga Grka, nevješta jeziku i običajima Ruskim, komu je trebovao za svaki posao tumač . . . . . Tako se dogodi te su Ruski biskupi god. 1051 izabrali i sjeli na mitropolitsku stolicu Rusa Ilariona . . . . U ostalom takova uredba u jednu je ruku dolikovala starim kanonima Crkve, a u drugu je odgovarala poimanju jednog biskupa mitropolitskoga; jer prvoga biskupa jedne cijele oblasti treba, prema kanonima, da izaberu i ustoliče provincijalni biskupi"[5]. Ilarion je vladao Crkvom do 1068 godine, koje godine i umre. I njega uvrste u spisak svetitelja. Ostavio je spomen svoga nauka i svoje bogobojaznosti u ovim djelima: *Razgovor* (protiv Židova) *o zakonu i milosti, Pohvalni Govor o velikom knezu Vladimiru, Ispovijedanje vjere, Poučenje ćudoredno.*

Umrvši veliki knez Jaroslav, patrijar Carigradski nanovo dobi pravo davati Rusima mitropolita; stoga dogje iz Bizanta u Rusiju nekakav Juraj. Ne znamo, tko se je zato obratio patrijaru, ili Izjaslav ili koji mu od braće. Mogli su to i dogovorno učiniti, kroz vrijeme kratkih uvjerica, dok su izmegju sebe ratovali. Tako ne znamo zašto nisu smatrali za potrebno, da slijede primjer Jaroslavov, imenovavši u Rusiji svoju duhovnu glavu. Ako je veliki knez zatražio u Bizantu mitropolita, valjada je tako učinio, što mu je bilo pomučno sabrati biskupe

[5] Filaret O. c. I, p. 88.

u Kijev za izbor. Ako držimo, da su ga braća Izjaslova tražila, može biti da ih je vodio politički račun, da ne bi Ruski biskupi izabrali kandidata Izjaslova. Ako li su se na koncu svi složili, moglo bi biti da su to učinili, da ne bi izbor pao na gdjekoga biskupa, koji je bio pristaša više jednoga nego drugoga od njih. Juraj je dao prvi primjer kanonisacije svetaca u Rusiji, ubrojivši megju blažene gledaoce nebeske knezove Borisa i Gleba, koje je njihov bratučed Svetoslav činio smaknuti. Poradi razlogâ, koje povjest nije zabilježila, Juraj, poklen je šest godina sjedio na mitropolitskoj stolici, ostavi svoju Crkvu i Rusiju te se povrati u Carigrad. Poslije njega stolica ostane prazna jednu godinu, a tada bude naimenovan Ivan II (1080—1089), kome savremenici dadoše pridjev „proroka Krstova". Drži se, ali bez razloga, da je on spisatelj jednoga spisa, što nosi napis „Kanon crkveni"[6], od koga se ima jedan rukopis iz XIII stoljeća, te je već bio objelodanjen; a jedan izvadak nalazi se i u djelu baruna od Herbersteina[7].

Jedan od ovih mitropolita — Konstantin I. (1156—1159) — ostavi oporuku, kojoj nalik povjest ne spominje. To je oporuka, veli Karamzin, koja svojom besprimjernošću napuni čugjenja i strave savremenike, a treba da prenerazi i potomstvo. Zapečaćenu oporuku sam dade Antunu, biskupu Černigovskomu, koga čini sa zakletvom obreći, da će mu izvršiti posljednju volju. Kad je Konstantin umřo, zavještajni izvršnik, otpečativši pismo, u nazočnosti kneza Svetoslava, pročita s iznenagjenjem ove riječi: „Nitko, niti biskup, niti ma tko drugi nema pogrepsti moje tijelo: nasuprot ono će se vezati užetima za noge, pa tako vući izvan grada, te baciti za hranu pticama i psima". — Biskup, bojeći se, da ne bi povrijedio obrečene zakletve, izvrši posljednju volju Konstantinovu; ali će knez Svetoslav, sutradan dignuti mrtvo tijelo, te ga, poslije četiri dana, časno pogrepsti. Ljetopisci opisuju te dane, dok je bio nepogreben, kao vrlo straho-

---

[6] Govorit ćemo docnije o tome djelu.
[7] HERBERSTEIN, *Rerum Moscoviticarum* (Basil. 1555) p. 33.

vite poradi strašljivih pojava prirodnih, što su se vidjele, i poradi nesreća, što su sljedovale u to vrijeme[8].

Grad Kijev proslijedi za trista i više godina biti stolica vrhovnoga poglavarstva Crkve Ruske. Kad su ga Mongoli god. 1299 sasvim poharali, tadašnji mitropolit, po imenu Maksim, prenese svoju stolicu u Vladimir na Kljasmi, gdje i umre (1305). Petar njegov nasljednik (1309—1326), zavladičivši se u Carigradu od patrijara Atanasija I, sjedio je tako isto u Vladimiru do 1325; i tada, privoljevši ga po svoj prilici veliki knez Ivan, ode da se nastani u Moskvu. Od ovo doba ostanu tu poglavari Crkve Ruske do početka XVIII vijeka. A do Jone, koji je bio mitropolit od 1443 do 1461 godine, svaki je nosio nazvanje „mitropolit Kijeva i svecijele Rusije".

Stvar ne progje glatko, budući da je premještanje stolice iz Kijeva dalo priliku nemirima u Crkvi, nezadovoljstvu u puku, političkim zavistima, i napokon domaćemu raskolu. Odmâ po smrti mitropolita Maksima, moćni knezovi Volinske pokušaju ne bi li dobili drugoga mitropolita za južnu Rusiju. S tom mišlju knez Vladimir Lwowić pošlje u Carigrad nekoga arhimandrita Petra, praćena sa svojim poslanicima, da bi se posvetio za mitropolita Galicije *(Halič)*. No patrijar Anastasije mjesto toga postavi ga mitropolitom sve Rusije, s velikim zadovoljstvom samoga Petra, koji kako smo napomenuli, nastani se u Vladimiru, a docnije premjesti sjedište u Moskvu. Megjuto knez Demetrije Gediminović, koji je vladao u Haliču od 1337—1350, poluči od Carigradskoga patrijara Ivana XIV, da se zavede crkvena oblast Galička, za koju bude imenovan (1345) prvi mitropolit, imenom Teodor. Ne mogavši to da trpe oni u Moskvi, mitropolit Teognost, koji je tu sjedio, i veliki knez Simeon oprave (1346) poslanstvo u Carigrad, da tuže Teodora za neke prijestupe, te traže ukinuće patrijarove naredbe, kojom bješe uveo jednu novu oblast. Kroz ovo vrijeme svrgnut bude patrijar Ivan XIV, a car

[8] KARAMZIN, *Histoire de la Russie* (Paris 1819) II, p. 361. Cfr. STRAHL o. c. 1. p. 163.

Ivan Kantakuzen izda, u kolovozu god. 1347, zlatnu pečatnicu, kojom ukidaše crkvenu oblast Galičku, naregjujući, da unapredak eparkije Male Rusije, kašto i sve druge, budu područne jerarhu Moskovskome, koji je sve jednako ostajao mitropolit Kijeva i sve Rusije.

Nije prošlo mnogo, a pojave se druge zadorice. Za živa mitropolita Teognosta, nekakav kalugjer Teodoret ode u Carigrad, pa svakojakim spletkama i lažima privolji patrijara, da ga redi mitropolitom Rusije, prevarivši ga, da je već umro Teognost. Posve je prilično istini, da je taštoljubni kalugjer bio orugje kojega kneza, i po svoj prilici velikoga kneza Litve, čijoj vlasti tada je bio podložan, veći dio južne Rusije. Kad mu ne pošao ovdje posao za rukom, otide u Trnovo, te od patrijara Bugarskoga postigne koliko je želio. Regjen od njega za mitropolita sve Rusije, nastani se u Kijevu, te bi prvi biskup Litavsko-Ruski[9]. Što se je dogodilo s njime, ne zna se; ali, ako je vladao, to je bilo stalno za vrlo kratko vrijeme; jer po smrti Teognostovoj (1353), budući veliki knez Moskve odredio Aleksija, da ga odmijeni, Litavski knez Oljgerd, koji nije htio za nj znati, opremi u Carigrad nekoga Romana, neka bi se zavladičio. Roman stigne tamo, kad je već Aleksije primio posvećenje: ali s darovima slomi patrijara Filoteja, da posveti i njega za mitropolita eparhijama podvlasnim Litvi[10]. Kad umrije, 1362 god., Roman, isti patrijar Filateo, odlukom, koja se imala poslati svjema knezovima Ruskim, ukidaše pregjašnje odredbe, što se tiče crkvene oblasti Male Rusije, vraćajući stvari u isprvično stanje, te naregjujući, da jerarh Moskovski bude jedini mitropolit svekolike Rusije[11]. Rekao bi, da ova odluka ne bješe ni otpremljena. Iz jedne poslanice vasiljenskoga patrijara Antonija VI, god. 1389, razbira se, da je mitropolit

[9] *Acta Patriarchatus Constantinopolitani* (Vindobonae 1860) I, p. 350.

[10] *Acta Patriarchatus* I, p. 525. sqq.: II, p. 12 sq.

[11] *Acta Patriarchatus* I, p. 525 sqq.

Aleksije zapuštao svoje pastirske dužnosti, navlastito u južnim oblastima, zabavljen svjetovnim stvarima i ratnim poslima. Radi toga južni knezovi odašalju jedno veliko poslanstvo u Carigrad, prijeteći, da će prijeći na Latinsku Crkvu sa svojim pukom, ne da li im se drugi mitropolit[12]. Oljgerd je pak od svoje strane zahtijevao, da patrijar dade nasljednika Romanu; a kad je on stao okolišiti, Litavski vladalac ozlojegjen piše mu, 1371 godine, ove riječi: „Daj mi drugoga mitropolita za Kijev, Smolensk, Tver, za Malu Rusiju, Novosil i Nižnij-Novgorod"[13]. I pored toga, jedva godine 1376, ekumenik imenuje te posveti za Litavu monaha Ciprijana, rodom Srbina, s pravom nasljedstva na mitropolitsku stolicu sve Rusije, poslije Aleksijeve smrti. Nego, kad umrije isti Aleksije 1378 godine, veliki knez Demetrije Ivanović ne htjedne priznati Ciprijana, naimenovavši mitropolitom svoga ispovjednika Mitjaja (Mihovila).

Ovaj posljednji primivši znakove mitropolitskog dostojanstva Aleksijeva, prijegje stanovati u njegovu palaču, te započne vladati. Ne htje poći u Carigrad, davši razumjeti vladaru, da su, prama apostolskim pravilima, dostajala dva ili tri biskupa za njegovo posvećenje, a u Rusiji ih bješe više od toliko. Demetrije sazovne stoga u Moskvu sve više svećenstvo; ali oprijevši se Mihajlovoj osnovi Vladimirski biskup, Dionisije, onaj ne bude posvećen. Potom otide Dionisije u Carigrad, a onda će zaputiti tamo i sami Mihailo, da ga ne bi sapreo Dionisije; no umre na putu u Kafi. Tada će arhimandrit Pimen, koji je bio u njegovoj pratnji, dogovorno s ostalom družinom, krivotvoriti isprave Mihailove, pa nastavi put te se prikaže, kao kandidat velikoga kneza, patrijaru Nilu. Pismo, što ga preda patrijaru, glasilo je: „Šaljem ti arhimandrita Pimena, posveti ga za mitropolita Rusije, jer je on sam izabran na takovo dostojanstvo, a ja ne poznajem drugoga dostojnijega od njega". Pimen iščeliši novcem posvećenje; dok patrijar ostavi Ciprijana u Litvi.

[12] *Acta* II, p. 98, 116—129.
[13] *Acta* I, p. 580, 584.

Došav Pimen u Rusiju, veliki ga knez baci u tamnicu a Ciprijana prizna za jedinoga mitropolita (1380). Ali do malo posvadivši se s ovim, protjera ga, te dade Pimenu stolicu mitropolitsku. Pimen se pokaza skrozi nedostojan mjesta, što ga zapalo; stoga veliki knez pošalje u Carigrad naprijed pomenutog Dionisija, Vladimirskoga biskupa, da mu se dodijeli kanoničko umještenje: što se zbiljam dogodi. Tako je Rusija god. 1385. imala tri mitropolita, sva tri posvećena Bizantinskim patrijarom. — S ovim unutrašnjim raskolom Crkve Ruske sučeljava se u povjesti veliki raskol Zapadni, što je (1378) bio skoro započeo. Prvi je dao Crkvi Ruskoj dva i tri mitropolita savremena, a drugi katoličkoj Crkvi dva i tri pape; ter jednom čudnovatom koincidencijom jedan i drugi jednako su trajali — 36 godina, jer se može reći, da je s otvorom sabora u Kostanci (1414) dovršio rascijep kršćanstva na Zapadu.

Dionisije, vrativši se kao mitropolit u Rusiju, bude uhvaćen od Litavskoga namjesnika u Kijevu, te zatvoren u tamnicu, gdje skoro umre (1386).

Iza različitih zgoda, bivši svrgnut Pimen 1389 godine, Ciprijana priznadu mitropolitom sve Rusije (1389—1406). Ali nakon dvije godine novi raskol zaprijeti Crkvi Ruskoj. Novgorodski gragjani, njihov *posadnik* (načelnik) Teodor Timofejević, tisućnik Bogdan Avakumović, boljari, vlastela i niži puk, u javnoj skupštini zakunu se, da ne će ni u kakvom poslu crkvenog područja pribjegavati mitropolitu, nego samo svome nadbiskupu; koji će, zajedno s posadnikom, s tisućnikom i sa četiri čovjeka, što parbene stranke izaberu izmegju boljara i vlastela, rješavati pitanje prama Grčkom Nomokanonu ili crkvenom Pravu. Ciprijan se zato obrati patrijaru; no u isto vrijeme Novgorogjani otpreme u Carigrad svoje poslanstvo, grozeći se, da će prijeći na Latinsku Crkvu. Patrijar nije izostavio spomenuti Novgorogjanima, da bi time izgubili sasvim svoju dušu. Zatim drugom poslanicom, pisanom u rujnu 1394 opominje ih, da se podlože mitropolitu. Ovom prilikom pomene

im oštrim riječima svoju vlast patrijarsku: „Bez sumnje, govoraše, ja sam vasiljenski sudac svijeta (ἐγὼ γὰρ εἰμι ὁ καθολικὸς τῆς οἰκουμένης κριτής), te svaki kršćanin, kome je učinjena kakva krivica, neka ište u mene zaštitu i pravdu. Mi se ne damo podmititi ni darovima, ni haterima časti i prijateljstva“[14].

Umrvši Ciprijan, veliki knez Litve Vitold (Vitovt) pošlje u Carigrad Teodosija, Polotskoga biskupa, moleći pismom cara i patrijara, da istoga Teodosija postavi za mitropolita sa sijelom u Kijevu. Patrijar ne htjedne pristati, nego otpremi u Rusiju (1408) jednoga Grka, po imenu Focija, koga prije bješe redio. Došavši ovaj u Kijevo, u rujnu 1409 godine, Vitold ga zaustavi, niti mu dopusti proslijediti put, dok mu Focije nije obećao, da će često pohagjati Kijevo, te se brižiti za dobro tê oblasti. Ovo je istom bilo prazno obećanje, jerbo se je Focije toliko brinuo za južne eparhije, koliko mu je trebalo, da ih pritješnjava teškim nametima. Radi toga uzroka Vitold sabere g. 1414 u Novogrodek biskupe svojih zemalja, hoteći, da se ocijepe od Focija te izaberu novoga mitropolita. „Ne ću, govoraše im knez, da se rekne o meni: Vidite, mi imamo krivovjernoga kneza[15], pa zato naša Crkva propada“. Megjuto bude izabran Gregorije Semivlac, te poslan u Carigrad, da primi posvećenje, no patrijar Eutimije II ne htje ga posvetiti. Poradi toga ražljućen, Vitold sabere po drugi put biskupe u Novogrodek, pa požalivši se na patrijara i cara, kao što na mitropolita Focija, koji je samo plijenio i derao crkve južne Rusije, zahtijevaše, da zavladiče svoga mitropolita. Biskupi su tražili, da se opeta odašalje poslanstvo u Carigrad, koje bi imalo izjaviti patrijaru, kad on ne bi htio zavladičiti im mitropolita Litavskoga, da će ga oni sami od sebe zavladičiti. Poslanstvo zaputi se u Carigrad, u ožujku 1415 godine, s nalogom, da čeka odgovor do 20 srpnja — rok,

---

[14] *Acta* II, p. 187. — U drugom pismu, što je patrijar Antonije tada pisao velikom knezu Vasiliju II, zove sebe „sveopćim učiteljem svih kršćana“, te mu govori: „Ne znaš li, da je patrijar Krstov namjesnik, na čijem prijestolju on sjedi?“ *Acta* II, s. 188.

[15] Vitovd bješe katolik.

što se potom produžio do studenoga iste godine. A budući da nije stigao nikakav odgovor, Gregorije bude posvećen na 16 studenoga 1416 godine, s izjavom biskupa, da oni imaju pravo posvećivati svoga metropolita, kako god čine biskupi Srbije i Bugarske te kako se činilo i u Rusiji pod velikim knezom Izjaslavom; što je napokon saglasno s apostolskim pravilima.

Pred što će Gregorije biti posvećen, videći mitropolit Focije, da je u opasnosti, žurno pohiti u Litvu, da se izmiri s Vitoldom. Na putu, popuštajući prirogjenoj lakomosti, odirao je crkve i izgonio novac od svećenika. Ipak je bio oprezan te ostavi u Smolenskom svoje kovčege. Vitold ga ne htjedne primiti. A što ga je peklo puno više, izgubi pokradene predmete i oglobljeni novac, jer mu Vitold uzapti kovčege; stoga smeten i da pukne od žalosti vrati se u Moskvu. Poslije, da im vrati žao za sramotu, izopći Gregorija i sve biskupe te su s njime pristajali, pišući megju ostalim stvarima: „Ovog Semblaka mi držimo, po božanstvenim i crkovnim zakonima, svrgnutim, izopćenim i osugjenim: tako isto sve biskupe, što su imali udio u toj nedostojnoj skupštini. Tko bi smatrao Semblaka za svećenika, ili bi kako mu drago s njime općio, pa takovi bio još biskup, svećenik ili svjetovnjak, da je osugjen ... Radi toga vas molim, pravoslavni kršćani, da nemate zajednice s ovima ni u kakvome djelu; ne u jedenju, ne u pijenju itd.“[16]

Gregorije Semivlac bješe Srbin, a doveo ga je u Rusiju pokojni mitropolit Ciprijan, njegov rogjak. Radi njegova znanja i neprijekorna života svi su ga štovali. Upravljao je Litavskom Crkvom do 1419 godine, naime do smrti. Focije se kasnije pomiri s Vitoldom, te ga priznadu za mitropolita i Litavci, ili ćemo bolje reći Rusi podložni prvima. I dva neposredna nasljednika Focijeva, to jest Gerasim (1433—1435) i Isidor (1437 do 1440), bili su takogjer mitropoliti Kijeva i sve Rusije.

---

[16] PELESZ, *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche* I. p. 360—364.

Pod mitropolitom Jonom (1443—1461) dogodi se kanoničko ocijepljenje stare crkvene provincije Kijevske. Pije II, u rujnu 1458, postavi mitropolitom Kijevskim Gregorija Bugara, kalugjera manastira Sv. Demetrija u Carigradu, koga redi u Rimu Carigradski patrijar Gregorije IV Mama, koji bješe prognan sa svoje stolice, što je ostao vjeran združenju postignutu u Firenci.

Gregorije sjedio je na stolici do 1472 godine. Njega naslijedi Smolenski biskup, Misael Drucki (1474—1477), poslije koga slijedilo je dvanaest drugih mitropolita, dok se nije, pod posljednjim izmegju njih, izvelo združenje s Rimom (1595). Jerarsi Kijevski zvali su se „mitropoliti Kijeva, Haliča i sve Rusije"; dok u brevu Pija II bješe jednostavno rečeno: „sve niže Rusije". — Treba zabilježiti, da je Kijev politički pripadao od 1320 do 1569 godine Litvi, zatim — od 1569 do 1654 — Poljskoj; pa na koncu poslije različitih promjena, Ivan Sobjeski, bi prinugjen, godine 1686, ustupiti ga Rusima.

Treba da napomenemo još drugi razdor.

Kazimir III, kralj Poljski, kad je opet uzeo Litavcima Crvenu Rusiju, te postav kralj Haliča i Vladimira (današnja Galicija i Vladimirija), da bi zakrčio pristup svakome vanjskome utjecaju na svoje nove podložnike, htio imati za nje posebna mitropolita. Stoga poluči 1345 godine od Carigradskoga patrijara i njegova sinoda, uspostavljenje crkvene oblasti Galičke, koja je, kako smo gore spomenuli, bila zavedena godine 1345 pod velikim knezom Demetrijem Gediminovićem. Antonije, biskup Halički, postane mitropolit, te mu budu podvlašćene eparhije Kelma, Przemysla, Turova i Vladimira[17]. Povjest u ostalom nije još osvijetlila sa svake strane ovu činjenicu. Znamo iz jedne poslanice god. 1385 pape Klementa VI, da je kralj Kazimir pretresao s njime osnovu o zavedbi sedam dijecesa, sa njihovom mitropolom, u Ruskim zemljama, koje bješe već osvojio[18]. Zna se

[17] *Acta patriarchatus* I, p. 578.
[18] THEINER, *Monumenta Poloniae* I, p. 532.

tako isto da je papa Grgur XI potvrdio god. 1393 utemeljenje Galičkoga nadbiskupata, kojemu se imenuju područne dijecese Przemysla, Vladimira i Kijeva[19].

Smrću mitropolita Antonija (1392), stolica ostane prazna do 1393 godine. Tada Poljski kralj imenuje mitropolitom nekoga Ivana (1393—1414?); nakon koga, ne znamo radi čega, Halič izgubi ne samo prvostolno dostojanstvo, nego i sijelo biskupsko, te njime upravljahu vikari Kijevskoga mitropolita do godine 1539, kad je zasnovana Rutenska dijecesa Lavova, koje se biskupi zvahu „biskupi Haliča, Lavova, Kameneza u Podolju".

Kad je u Rusiji odgojeno narodno svećenstvo, iz ovoga bjehu uzimani biskupi. Imenovanje i izbor biskupâ činio je knez predjela, kome su pripadale eparhije. Mitropolitu je pristojalo pravo, da posveti izabranoga. Kad je god. 1183 mitropolit Nicefor II imenovao za Rastov biskupa, po imenu Nikolu, knez mu piše: „Puk moje države nije izabrao ovoga; daj mi daklem Luku za biskupa". Knez je u ovom dogagjaju izjednačivao volju puka sa svojom; a već se razumije, da je mitropolit morao privoljeti se njegovu pitanju. Što se tiče izbora samoga jerarha Novgorodskoga, početkom dvanaestoga vijeka, vršio se pučkim glasovima, jer tu bješe u upravi pretegnula demokratička stihija. Dapače od polovine istoga vijeka izbor Novgorodskoga biskupa bivao je ždrebanjem.

Što gleda niže svećenstvo, već u prvome odsjeku crkvene povjesti Ruske (988—1104), nalazimo ga podijeljena u dva razreda: u *crno* svećenstvo (monasi) i *bijelo* svećenstvo (mirsko svećenstvo). Ovo posljednje još od tada bješe dosta brojno. Odgoj pak duhovništva, po obrascu Grčkom, bivao je u manastirskim školama. Ali stepen obrazbe bijeloga svećenstva bio je svagda, do današnjega dana, vrlo nizak. A što je gore, trgovalo se mnogo puta njihovom svetom službom: stoga je Cari-

[19] THEINER, O. c. I, p. 712—717.

gradski patrijar pisao, 1228 godine mitropolitu Ćirilu: „Na našu sramotu stigao nam je glas, da u Ruskoj zemlji neki kupuju ljude te, poklen ih učine svojim robovima, daju ih na školu, da uče sveto Pismo i nauk kršćanski, premda ostaju, kao otprije, u ropskom biću. Potom, ne oslobodivši ih jarma ropstva, vode ih gdjekomu biskupu, da bi se upotrebili za kaku službu crkovnu. A kad im biskup odredi službu, gospodari vade dobit od njihova truda"[20]. U ostalom svećenstvo je uopće već od prvih vremena uživalo neke povlastice, kao povlasticu foruma, oprost od vojničke službe i od poreza.

Svećenstvo, kako je naravno, bješe područno crkvenoj vlasti: niže svome biskupu, a biskupi svome mitropolitu. Ovaj, barem imenom, bješe glava sve Crkve Ruske. „Pošto sam i ja, govorio je mitropolit Aleksije, kroz presvetoga patrijara vasiljenskoga i sveti sinod, postao učesnik milosti Duha Svetoga, poslan sam, kao pastir i učitelj, Crkvi Sv. Sofije u Kijevu, koja je mitropola svoj Rusiji, a tako i svjema Kršćanima, što nastavaju u ovoj zemlji Ruskoj. . . . Ne znate li, dakle, da su biskupi svih oblasti Ruskih područni mojoj vlasti, i od mene, po milosti presvetoga Duha, da primaju biskupsko pomazanje?[21]" Mitropolit je redio biskupe, sazivao sabore, u kojima je, naravno, predsjedao, pohagjao dijecese, nadgledao ponašanje biskupa, rasugjivao parnice, što bi nastale megju njima i njihovim podložnicima. Suviše njemu je pripadalo pravo svrgnjivati nedostojne pastire; on sam mogao je kanonizovati svece: za što, osim primjera gori navedena o mitropolitu Jurju, imamo drugi u kanonisaciji Teodosija, igumana Pečerskog manastira, umrla 1074 godine, koga je ubrojio megju svetitelje mitropolit Nicefor I. Sve se to nalazi u starome kanoničkom pravu. Pravima, što je Grčki Nomokanon udjeljivao mitropolitima, Ruski su knezovi dodali druge posebite povlastice, kojima se njihova vlast popela

[20] Filaret O. c. I, p. 100.
[21] Filaret O. c. I, p. 85 sq.

još na više. Ruski mitropolit imao je takogjer povlasticu pomazivati velike knezove, kad bi se uspinjali na prijesto. On bijaše napokon njihov duhovni otac i prevjerni savjetnik te je imao znatan udio u poslovima uprave. Stoga su mitropoliti bili općenito smatrani za zaštitnike države, a u javnim ugovorima stavljali bi svoj pečat ili potpis prije svih drugih[22].

Mitropolit i biskupi živjeli su od desetinâ i prihôdâ nepokretnih dobara svoje stolice biskupske; jer različiti knezovi bjehu obilno oskrbili svoje crkve. Sam biskup Novgorodski, po uredbi Svetoslava, kneza ovog grada, primao je stalnu plaću u novcu, koja je vrijedila koliko deseti dio svih dohodaka kneževih. U korist biskupima bile su takogjer uvedene sudničke poreze, kao globe krivaca. Prama tobožnjemu ustavu velikoga kneza Jaroslava[23], prihod, što su donosile takove globe, morao je da bude vrlo znatan. Tako isto izvjesno je, veli Filaret, da su biskupi primali bir od novoregjenih svećenika i od crkvi svojih eparhija[24].

Godine 1589 dogodi se korenita promjena u spoljašnjoj uredbi Crkve Ruske. Carigradskom patrijaru, Jeremiji II, trebajući novaca, ode u Rusiju da kupi priloge (1588). Car Feodor Ivanović pošlje mu poslanstvo u Smolensk, te mu piše ove riječi: „Molim te i zaklinjem, da dogješ k meni u Moskvu, da mogbudem uživati plod tvoga blagoslova". Kad je deseti dan na ishotku bio, Jeremija dolazio u Moskvu, a izišli mu iz grada u susreću velikaši i tušta puka. Veselje Moskovljana bi veliko, a jerarha Bizantinski, kroz živahane pokliči, bješe uveden u palaču odregjenu za stan. Car mu dade za društvo najveću gospodu, a gošćaše ga svaki dan skupim jelima i svakojakom gospodskom gjakonijom. Podvornici, kuvari, peharnici, sva služba, velika i mala, bili su od ruke lijepo odgojene. Prispjevši dan

[22] Filaret I, p, 255.
[23] Pelesz O. c. I, p. 160–163.
[24] O. c. p. 100 sq.

sastanku, Feodor pošalje mnoge visoke ličnosti, u ruhu izvezenu zlatom i biserom, da ga dovedu u Kremalj. Dva obrednika dvorska, što su čekali patrijara na ulasku, poklonivši se do zemlje, reku mu: „Car te moli i zaklinje da dogješ k njemu, jer gori od želje, da te vidi i da primi tvoj blagoslov". Uzevši ga nato na svoje ruke, odnesu ga u prijestonu dvoranu. Feodor sagje uput s kraljevskoga prijestolja, držeći u ruci vladalačku palicu; a kad ga patrijar pozdravio, čestitajući, neka mu se ime proslavi u svim krajevima Istoka i Zapada, odgovori mu: „Zahvaljujem ti, gospodine patrijare; Bog uslišao tvoje molitve. Mene blažena! što si pod mojim vladanjem došao obaći Rusiju". — Nemoguće je, da se Jeremija nije dosjetio, e su te izredne počasti smjerale na to, ne bi li ga ma kako prelastili.

Kad je prošlo nekoliko sedmica, patrijar, budući izrazio želju, da bi se vratio u Carigrad, posjeti ga Boris Godunov, šura carev, koji bješe tvorac i duša svekolike pletke, što je Ruska vlada imala na oku. Godunov, poljubivši mu sa poštom ruku te prikazavši pozdravlje carevo i caričino, reći će mu; „Vrhovni, vasiljenski patrijare, svetitelju nad svetiteljima. molim te i zaklinjem, budi voljan ono poslušati, što ću, po carevu nalogu, da ti kažem. Car te uvelike moli, da se nastaniš u Rusiji, sa nazvanjem patrijara Vladimira, Moskve i sve Rusije, da bi mogao s većim pravom zvati se vasiljenski patrijar. A bit će ti doznačeni najbogatiji i najobilniji prihodi". Zatim mećao mu pred oči, da bi mu car dao prostrane zemlje, palače, gospodske kuće, velike i male, i trideset dukata na dan, osim svakidašnje mjere pšenice. Jeremija odgovori, da mu nije moguće primiti se ponude. Pri svem tom Feodor i Godunov, koji uzeše na oko stvoriti Rusku Crkvu autokefalnu i samosvojnu, postignut će koliko su željeli. Na 26 siječnja 1589 u mitropolitskoj crkvi Kremlja, Jeremija tržastveno proglasi utemeljenje Ruske patrijaršije, govoreći ovako Jobu, koji do tada bješe Moskovski mitropolit: „Božja milost, koja te jur mitropolitom učinila, (sada)

te uzvisuje još većma, i postavlja te patrijarom Vladimirskim, Moskovskim i sve Rusije *kaogod svih sjevernih pokrajina*". U ovaj par car se približi novome patrijaru, pa mu svojim rukama objesi o vrat *panagije*, zakovčan za zlatan lanac, ogrne ga *mantijom*[25], vele lijepo iskićenom biserima i draguljima, postavi mu na ramena skupocjeni omofor, metne mu na glavu bijelu infulu s križem, te mu preda patrijarsku palicu govoreći: Presveti oče, prečasni patrijare sve Rusije, Vladimira, Moskve itd. s ovim ja zapovijedan i očitujem, da ti moraš imati prvenstvo nad svim ostalim biskupima, te po sada Carigradski patrijar i svi drugi patrijari treba da te smatraju za svoga brata". — Car još uglavi s Jeremijom, da će Moskovski patrijar biti po redu treći u crkvenoj jerarhiji Grčko-istočnoj, biva odmâ poslije Aleksandriskog patrijara.

Jeremija se povrati u Carigrad natučen zlata; ali za Bizantinsku patrijaršiju bješe zasvagda izgubljena Ruska Crkva. U mjesecu veljači god. 1591 podignuće Moskovske patrijaršije bude sinodički odobreno, a akt potpisaše tri patrijara (Aleksandriska stolica bila je prazna), četrdeset mitropolita, devetnaest nadbiskupa i dvadeset biskupa — dajući ipak Moskovskome patrijaru posljednje mjesto megju patrijarima. Nego obzirom na ovo, car i patrijar Job ostanu pri onome, što je bilo ugovoreno u Rusiji s Jeremijom[26].

Duhovna vlast Moskovskih jerarha ostade ista kao pregje. Ali njihovo novo dostojanstvo okruženo većim spoljnim sjajem, pa misao, u puku općenita, o njihovoj potpunoj nezavisnosti sproću koje mu drago izvanjske vlasti, te o savršenoj jednakosti njihovoj s drugim najvećim dostojanstvenicima patrijarskih

---

[25] Rusi i južni Slaveni tako zovu *μανδύας* Grkâ, a to je plašt Grčkih kalugjera. Vladike ga imaju od atlasa, smegje boje. Onaj patrijarski, na četiri roglja, ima četiri četvorougalne krpe jasno-modre boje, a na podanku, u naokolo, dvije bijele vrpce i jednu crvenu.

[26] MARKOVIĆ, *Cesarizam* II, p. 560—562. Cf. KARAMSIN, *Histoire de l' Empire de Russie* X, p. 165—169 : 401, not. 122.

sijela, uveća u očima pučkim njihov ugled, i pribavi im veće poštovanje. Ako je već otprije veliki knez, nadmećući se u *službenoj* smjernosti s istočnim carevima (koji su, u svečanim zgodama, držali stremen papinu konju), vodio u povodu magarca, na kome je sjedio mitropolit, pri ophodu na Cvjetnicu[27], to se možemo lako doviti, da su carevi sada s većim veličanjem izvršivali tu smjernu službu.

Za uzdržanje patrijarovo bili su odregjeni prihodi bogatih manastira i prostranih dobara. Njegova kuća bila je Dvor kneževski, a bješe uredjena po dvorskom običaju carskom. On je imao svoje boljare, svoje velike činovnike, svoje stolnike za stô, svoje podvornike, koji su bili sinovi boljara; imao je svoje sudnice, svoje riznice, svoje rizničare; bješe kao nekakav vladar. Pod dva patrijara, Jobom i Ermogenom, jedan boljarin patrijarev, ujedno s njegovom dvorodržicom, i sa dva *gjaka* (tajnika), sudili su o krivdi ili pravdi svećenikâ. Ekonomiju je vodio njegov haznadar, koji je takogjer bio boljarin. Job je namjestio još jednog sudiju mirskog, koji je nadgledao dobar red pri Božjoj službi i držao popis svećenikâ bez službe. Ovima je mogao dopustiti, da otpravljaju crkvenu službu onima, koji bi ih plaćali, uz pogodbu, da isplaćuju porez zakonom propisani. Jedan očevidac iz vremênâ patrijara Nikona (1653—1667) kazuje, da je u poredici patrijarskih soba bilo sedam dvornica, a u svakoj od njih sjedio je sudac, sa mnoštvom gjaka. Svaka dvornica bila je odregjena ili za posebni razred moralnih lica ili za posebnu vrstu posala; kao, od prilike, za manastire, za mirski kler, za financijalna pitanja, i tako naprijed. U dvornicu za mirski kler prikazivali bi se oni te su željeli postati svećenici; od kojih se tražilo dvije stvari: svjedodžba dobra ponašanja izdata od njegovih mješćana, i znat čitati; — o čemu bi se patrijar uvjerio, kušajući svakoga u knjigama, koje bi on izabrao[28].

[27] Strahl O. c. p. 674.
[28] Filaret O. c. II, p. 8.

Patrijaru, isprva bijahu neposredno podregjene sve tipografije Ruske; ali poslije bi povjeren glavni nadzor njegovu vikaru.

Razumije se po sebi, da je sam car imenovao i postavljao patrijare.

Uvedenjem patrijaršije zbile su se nĕke promjene u Ruskoj jerarhiji. Tada se ustanovilo, da budu četiri mitropolita, šest nadbiskupa i osam biskupa. S vremenom umnožio se broj prvih i drugih; ali je bilo umnoženje prostih naziva i ništa drugo; jer u Rusiji, suprotno kanonima, nisu htjeli nigda podrediti biskupe mitropolitima. Godine 1686 brojilo se dvanaest mitropolita, sedam nadbiskupa i tri biskupa. — Krutisky mitropolit redovno bješe pomoćnik patrijarev.

Moskovska patrijaršija uzdržala se sto i jedanaest godina (1589—1700). Poslije Nikona, koji je bio četvrti u redu patrijara, ona je sve više propadala. I pored toga u očima Petra Velikoga činila se još okružena veoma velikim ugledom. U ostalom je izvjesno, da su Ruska Crkva i njeni vrhovni predstavnik, patrijar, bili sasvim protivni reformama, što je Petar uvodio u svoju državu. Reformator pak ne bijaše čovjek, koji bi primio teoriju dviju zvijezda, što osvjetljavaju narode samostalnom svjetlošću; — teoriju, koju patrijar Nikon bješe naučio u Latinskih skolastika, te hoćaše, da pretegne u njegovoj raspri s carem Aleksijem Mihailovićem. Zato je Petar htio ukinuti patrijaršiju te dati Crkvi ustav, koji bi je učinio sasvim slabomoćnu spram volje vladaoca; što je opet odgovaralo pojmovima, koje bješe sobom donio sa svoga putovanja u Evropi. Crkva u Rusiji trebala je da bude svedena u položaj svake druge državne uredbe. Toga radi poslije smrti desetoga patrijara, naime Adrijana (1700), car nije htio da imenuje novoga; a da bi se izobičajilo imenovanje i puk se navadio novome redu stvarî, ostavi za dvaest godina upražnjenu Moskovsku stolicu, povjerivši upravu posala Rjazanskom mitropolitu, Stjepanu Javorskomu.

Kako je god Petar bio zaveo mnoge zavode za različite struke javne uprave — zavod spoljašnjih djela, zavod prihôdâ, zavod admiralata, zavod rudokopnjâ i rukotvorina itd., — tako je sada, s odlukom od 25 siječnja (stari stil) 1721 godine, ustanovio „crkveni kolegij“ kome povjeri nalog, da upravlja Ruskom Crkvom. Ukaz, kojim je proglasio ovu instituciju glasi ovako: „Megju mnogim brigama, što Nam bogodana vlast nameće za ispravljenje našega naroda i drugih država Nama podvrgnutih, posmatrajući i crkovni stalež, našli smo velikih nereda i mnogih nedostataka u njemu; pa stoga naša savjest bez razloga nas ne straši, da bismo mogli biti neblagodarni Višnjemu, kad bismo poslije sretnih uspjeha od njega polučenih u ispravljenju kako vojničkoga tako gragjanskoga staleža, prenebrežili ispravljenje crkovnoga staleža. A pošto je tome cilju najprikladnije sredstvo Saborno Upraviteljstvo, jer ono što je u rukama jedne ličnosti ne može ne biti bez strasti, a osim toga, budući bez naslijegja, malo je cijenjeno — mi ustanovljujemo *Crkveni Kolegij,* to jest, Crkveno Upraviteljstvo Saborno, koje će po *Reglamentu*, priloženu ovomu ukazu, upravljati svjema religiosnim poslovima Crkve sve Rusije“.

Reglamenat, koji se pominje u ukazu, naznačuje način i dogogjaje, u kojima je dopušteno biskupima udarati crkvene kazne, naregjuje, kada će se i kako činiti pastirski pohodi[29]: propisuje pravila za nastavu u akademijama i sjemeništima, te kako treba, da propovijedaju svećenici riječ Božju[30]: preporučuje svjetovnjacima dužnosti, što se tiče obučavanja, ispovijedi i godišnje pričesti, i kako da se čuvaju „raskolnikâ“[31]; utvrgjuje prava i dužnosti samoga kolegija i licâ, što ga sačinjavaju[32]. Megju dužnostima, kojima bijaše obavezan svaki član, bješe dužnost zakletve, po obrascu propisanom od samodršca,

[29] P. II, §§ 1—3.
[30] P. II, § 5.
[31] P. II, P. § 5.
[32] P. III, § 1:2—3.

u kojem se nalazila i ova izjava: „Ispovijedam sa zakletvom, da je vrhovni sudija ovoga kolegija crkvenoga sam monarh, naš premilostivi gospodar"[33].

Poganski cesarizam ovdje nam se objavljuje u svoj svojoj surovosti i nagosti, te bi svako objašnjenje bilo skroz zališno. Ali što svrh svega treba žaliti to je, dok je državna vlast poništavala te sapinjala u puta Rusku Crkvu, dotle u svećenstvu nije bilo čuti niti jedne izjave nezadovoljstva, niti jedne riječi kugjenja, niti jedne jedite žalbe. Šta kažemo? Svi biskupi, od prvoga do posljednjega, svi arhimandriti, svi igumani glavnih manastira potpisaše novi Ustav svoje Crkve, kome bi bilo zalud tražiti pregjašnji primjer u crkvenim ljetopisima.

Malo dana potom upotrebit će se jedan eufemisam. Car, moljen od članova crkvenog kolegija, odlukom od 14 veljače 1721 godine, promijeni mu ime, naredivši, da se unapredak mora zvati: „Presveti Sinod", ili: „Presveti Upravljajući Sinod".

Sinod sačinjava dvanaest članova. U početku samo trojica od ovih bijahu biskupi, dok su se ostali uzimali od drugih razreda crkvene jerarhije, biva od arhimandrita, igumana i protopopa. Sada veći dio članova jesu biskupi. Redovno u nj ulaze uvijek dva člana nižega svećenstva, naime, dva *protopopa*, a to su, obično, carev ispovjednik i veliki kapelan vojnički. Sve pak jednako imenuje car, ali ne u istome svojstvu, niti za isto vrijeme. Predsjedništvo pripada redovno Novgorodskomu i Petrogradskomu mitropolitu. Posrednik izmegju Sinoda i cara jest „Ober-prokurator" (Оберъ-прокурóръ). On je duša Sinoda, i ništa se ne čini bez njegova učešća. On predlaže i rješava posle, te čini vršiti odluke prihvaćene Sinodom. Nijedan sinodalni akt nije punovažan bez njegove potvrde. On ima *liberum veto* u slučaju, da bi kolegijalne odluke bile protivne zakonima, te

[33] Исповѣдую же съ клятвою крайняго судію духовныя сея коллегіи быти самаго Всероссійскаго монарха, государя нашего всемилостивѣйшаго. Cf. MARKOVIĆ Cesarizam II, p. 618, n. 36.

može reći: *Sisto activitatem.* On svake godine podnosi caru izvještaj o općenome stanju Crkve, o svećenstvu i pravoslavlju u carstvu, a katkada i o onome u inozemstvu, kako čitamo u izvještaju Pobjedonoščevu godine 1886, s kojim bijedi vlade Austro-Ugarske, Turske, Grčke, Rumunjske, Srbije i Bugarske, što nisu dopuštale, da Crkve njihovih država Grčkog obreda stoje u svezama sa svetim Sinodom Ruskim; a prebacuje suviše Austriji za njezine sućuti Latinske, i Rumunjskoj za njezine pregovore s Vatikanom[34]. Već sa gjeneralom Protasovom, birokratičkim apostolom pravoslavlja u Litvi za vremena Nikole I, prokurator bješe postao popečitelj proselitizma, a ostao je takav u svojim nasljednicima, Tolstoju i Pobjedonoščevu.

Poklem je već od osam mjeseci Sinod bio ustanovljen i uregjen, htio Petar da obavijesti pismom Ekumeničkog patrijara Carigradskoga, pozivljući ga, eda bi ga odobrio i potvrdio. Poslanica je od 30 rujna 1723[35]. Patrijar Jeremija ne odgovori prije od 22 rujna 1723 godine, ali potvrdi, kako se moglo očekivati, Sinod „osnovan od prebogodušnoga i preslatkoga samodršca, svetog cara sve Moskovije“, izjavljujući, da *sveti i nepovredljivi Sinod jest i zove se njegov brat u Isukrstu, te da on ima vlast činiti sve ono što čine četiri presvete i apostolske stolice patrijarske.*

Ima pisaca, koji drže, da sveti Sinod nije drugo nego stalni sabor Crkve Ruske; ali se ne sjećaju, kad bi bio sabor, da bi svi biskupi, bez izuzetka, imali pravo nazočavati mu, te sudjelovati pri njegovim odlukama; budući da pravilo vrijedi, ne samo za ekumeničke sabore, nego i za provincijalne, obzirom na biskupe u crkvenim provincijama. Gagarin odgovarajući jednome od tih pisaca, imao je razlog kazati: „Izmegju sabora i Sinoda Crkve Ruske postoji ista razlika kao izmegju kuće Engleskih parija i jednog povjerenstva šestorice lordova, izabranih

[34] Leroy-Beaulieu *L'Empire des Tsars* III. (Paris 1889), p. 207.
[35] Theiner, *Die Staatskirche Russlandes* P. II, p. 359 sqq.

od kraljice. Ministar, koji bi mnio, da je sve isto podnijeti jedan zakon kući lordova, ili takovome povjerenstvu, ogriješio bi se golemom ustavnom jeresi[36]".

Sveti Sinod Petrogradski, s carem na čelu, jest dakle vrhovno poglavarstvo Crkve Ruske, koja broji 66,000.000 članova, ne ubrojivši u ove 15 000.000 *raskolnika.*

Rekli smo, da je car glava Sv. Sinoda, a to je zacijelo istina; jer ako je on, kako smo vidjeli gore, njegov vrhovni sudac, i kao takav od njega pripoznat, neosporno je, da mu je glava. Ne slijedi li iz toga, da je car baš glava Crkve Ruske? Nijedan Ruski pisac ne će to reći; ne samo to, nego će te smatrati neznalicom, kad bi što tako ustvrdio. Po službenom obučavanju katehisama, car je, kao kršćanski vladalac, „vrhovni branič i zaštitnik Crkve". Ovaj naziv daju mu takogjer temeljni državni zakoni[37]: niti li se drugojačije zovu sami carevi u javnim spomenicima Doduše tiče li se vjere i nauka, ili bogočašća i sakramenata, jamačno car nije glava Crkve. U ovome smislu carska autokracija nije car — papinstvo ili kalifat, pa ni spoljašnji pontifikat, kao onaj protestantskih vladalaca; premda je istina da su samodršci kadšto i to zahtijevali. U vrijeme Petra Velikoga, službeno se odgovaralo glasovitomu Wolfu, da je u Rusiji car *„Summus Pontifex"*. Katarina II, u pismu, što je pisala, dne 8 siječnja 1774 godine, Voltairu, naziva se *chef de l' Eglise grecque* a, u ukazu 12 kolovoza 1762 godine, koji se bavi crkvenim dobrima, govori, da „svi monarhi imaju od Boga vrhovnu vlast u Crkvi[38]". U zakonu nasljedstva, što ga je car Pavao pročitao u stolnoj crkvi

---

[36] GAGARIN, *Le Clergé Russe*, p. 239.

[37] Императоръ яко Крістіянскій Государь, есть верховный защитникъ и хранитель догматовъ господвующей вѣры, и блюститель правовѣрія и всякаго въ Церкви святой благочинія. *Legge fondamentale dello Stato*, art. 43. Сводъ Законовъ, 1857, I, p. 10.

[38] Имѣя порученную себѣ отъ Бога такъ какъ и всѣ монархи, въ Церкви главную власть. TONDINI, *Le Pape de Rome et les Papes de l' Èglise orthodoxe d' Orient*, p. 124.

Moskovskoj, i koji je on položio na oltar, car je nazvan „glav Crkve“[39]. Ali takove prohtjeve Crkva Ruska nije nigda priznal zakonitima.

Obzirom na vladu, upravu i zakonodavstvo, što pripad Sinodu, car je, ako ne imenom, a ono u stvari glava Crkve Ruski zakoni govore: „Crkvom upravlja samodržavna vlas preko presvetoga Sinoda, koji je ona postavila“[40]. To je takogj dosta jasno izrečeno ustavom ili *reglamentom* samoga Sinoda gdje se kaže, da je „duhovni Kolegij (Sinod) zavisan od vladajućeg monarha“, a zato što „ga je on ustanovio“ njegov odluke imaju punovažnu snagu[41]; te se izjavljuje, da Sino ima „onu moć koju mu je Njegovo Veličanstvo carsko svojom milostivom vlašću izvoljelo dati“[42].

U ostalom Ruski carevi iskazuju poštovanje duhovnoj vlast crkvene jerarhije, cjelivajući, pri svečanim prilikama, ruku visokim ličnostima Crkve.

U Rusiji imade šezdeset eparhija (dijecesa), koje su, uopće razmegjene na podlozi državnih gubernija. U Evropskoj Rusiji bilo je godine 1887 četrdeset i osam eparhija, četiri u Zakaukaskoj, šest u Siberiji, jedna u Turkestanu a jedna na poluostrvu Alijaska, kome je pridruženo šezdeset ostrva Aleutskih. U nekim krajevima, jedne su eparhije veće od Francuske ili Italije. Nalazi se i u Japanu Ruski biskup misionar, a ima pod svojom upravom domorodno brojno svećenstvo[43]. Biskupi su razdijeljeni u tri razreda. Prvome pripadaju samo tri mitropolita: Kijevski, koji je jednovremeno arhimandrit lavre ili Pe-

[39] . . . Государи Россійскіе суть главою Церкви. *Ibidem*, p. 25

[40] Въ управленіи церковномъ самодержавная власть дѣйствуетъ посредствомъ святѣйшаго правительствующаго Синода, ею учрежденнаго. *Legge fondamentale dello Stato*, l. c.

[41] *Регламентъ или Уставъ духовныя Коллегіи*, Parte I, § 3.

[42] *Ibidem*, Par. III, § 3.

[43] Godine 1888 misionarski biskup u Tokiju imao je u svom području 12 do 16.000 proselita. Njegova misija brojaše tada 200 bogomoljnica i jedno sjemenište, sa više od 100 pitomaca.

čerskoga manastira u tome gradu, Novgorodsko-Petrogradski, koji sjedi u Petrogradu, a arhimandrit je lavri Aleksandar Nevski, pokraj ovoga posljednjega grada, napokon Moskovsko-Kolomski, koji je arhimandrit lavri Trojice, kod stare prijestonice carske. Drugome razredu god. 1865 pripadalo je četrnaest nadbiskupa i tri biskupa, a trećemu Jekaterinoslavski nadbiskup i svi ostali biskupi, — Kako su svi biskupi kalugjeri, redovno stoje u manastirima. Njihova se spoljašnjost ističe nekom sjajnošću; ali im je unutrašnji život oštar. Kako pri svečanim službenim gozbama, tako za carevim stolom, jedu samo posna jela — varivo i ribu.

Biskupe naimenuje car.

Naprijed navedenome broje biskûpâ, ne pripadaju biskupi-raskolnici, kojih će biti jedno petnaest.

Niže svećenstvo, kako smo rekli, dijeli se u redovno i svjetovno. Prvo se zove *crno (černoe duhovenstvo)*, po crnoj odjeći, što nose kalugjeri, a drugo *bijelo (bjeloe duhovenstvo)*, po dugoj odjeći smegje boje što nose *popi*. Godino 1886 Rusija je imala 380 manastira muških, sa 10879 kalugjera, ubrojivši i novake, a 171 manastira ženskih, sa 17907 dûvnâ. Rusiji takogjer pripada jedan od dvadeset glavnih svetogorskih manastira Athosa, Pantelemon ili Rosikon. Bijelo svećenstvo, sa svojim ženama i djecom, čini pravu kastu. Popovske kćeri udaju se za gjake, a svećenici, obično, žene se samo sa kćerima popova. Do god. 1864, niti kćeri niti sinovi popova, nisu smjeli izlaziti iz svećeničkoga staleža, da se izvan njega vjenčavaju. Aleksandar je II otvorio vrata svetišta svjema razredima pučanstva, te je ostavio slobodne svećeničke sinove, da prigrle koji god hoće stalež u zadruzi. Ali pri svem tom stvari idu na staru, te svećenstvo ostaje i nadalje zasebni razred u pučanstvu, razred privezan žrtveniku, kao prvo Aleksandra II što je bio razred seljaka-robova. Za odgoj svećenstva mnogo se uradilo ovih potonjih vremena. Što se tiče štilaca, podgjakona i gjakona, dosta je da su dovršili pučke škole; ali sveće-

nici treba da svrše škole dijecesanskih sjemeništa. Obrazovano svećenstvo, mirsko i redovničko, izlazi iz četiri akademije crkvene — iz Petrograda, Moskve, Kijeva i Kazana — koje su mjesto bogoslovnih fakulteta.

Rusija ima svoje misije u Americi, Nebeskome Carstvu, Koreji i Japanu. Kano ustuk protivu uspjêhâ, što je Lav XIII postigao megju Damaštanskim Drusima i egipatskim Koftima, nema tome mnogo, Rusima u Americi pogje za rukom, privući u krilo svoje Crkve nekolike desetine hiljada Rutenskih naselica[44]. A već od mnogo godina gledamo kako se razvija drama izmegju Rusije i Abisinije ne bi li se spriječio tamo rad katoličanstva. Istina da u mnogim mjestima obraćenja se zbivaju tako, e ti pada na pamet ono što je činio jedared Vladimir Veliki. Evo jedan primjer, uzet iz izvještaja prokuratora svetog Sinoda, Pobjedonoščeva. Bješe to za Aleksandra III, u Transbajikalskoj misiji. Blagovjesnici redovno traže predobiti poglavice neznabožačkih plemena, da tad natjeraju svijet prigrliti vjeru. Jedan Sibirski ižedomac, knez Gantimurov, bješe zapovjedio Oročenima, što su sjedili u njegovim zemljama, neka se sakupe na brijeg rijeke Samter, da bi im pricijepili boginje. Tu će ih blagovjesnik, što je pratio kneza, poučiti nešto o koristi pricjepljivanja, pa završi govor, svjetujući ih, nek očiste svoje duše u vodi krštenja. Knez Gantimurov podupre propovijed tog apostola pricjepljivanja boginjâ i pravoslavlja; i trijestoro Oročena s mjesta pricijepi boginje te se krsti u tihim vodama Samtera[45]. Barun Samson Himmelstjerna opisuje jednu zgodicu, što mu je pripovjedio neki geolog. Jedan pop, blagovjesnik u Sibiriji, oblazio uz korizmu, nekog obraćenika, da bi se uvjerio izvršuje li u istinu crkvene zapovijesti. Ušavši u sobu za jedenje, nagje u njoj ostanke pečena pijevca. „Šta je ovo?“ zavikne. „Riba“: bi mu odgovoreno. — „Kako je ovo riba?“ — „Zacijelo riba“. — „Ama kako može da bude ovo riba?“ — Ja sam učinio

[44] „*Obzor*“ (Zagreb), 30 listopada 1894.
[45] LEROY-BEAULIEU, *L' Empire des Tsars* III, p. 581.

nad njim iste znakove, koje si ti učinio nada mnom, kad mi reče: sada si kršćanin. Tako isto ja sam rekao pijevcu: ti si sada riba"[46]. Zgodica, što jê geolog, povrativši se iz Sibirije, pripovjedio, istavlja površnost obraćenjâ u tim krajevima.

Da priveže bolje Ruskoj Crkvi neruske narodnosti Evrope i Azije, sveti je Sinod, poslije 1883 godine, povlastio upotrebu domorodnih jezika u bogosluženju. Zato se sveta liturgjija otpravlja Tatarski, Čuvaski, Čeromiski, Mordovski, Burijatski. Votjaski, Jakutski, Funguski i Samojedski[47].

---

[46] VICTOR FRANK, *Russisches Christenthum* p. 219, n. 1.

[47] LEROY-BEAULIEU l. c. — Pri svrsi 1897 god. u Rusiji se brojilo 36.361 župskih crkava, 10.000 crkava u grobištima i posebnim kućama, i 18.000 moljnica U razmačici od 1896—97 godine posagradilo se 1022 crkve od drveta ili od kamena. Pomenute crkve služilo je 2.035 protopopa, 42.002 popa, 14,062 gjakona, 143.950 područnih činovnika. Pravoslavno pučanstvo broji 78,849.617 duša: od kojih 39,265.493 muškaraca i 39,548.324 žena. — Rusija ima 763 manastira, 495 kalugjera, i 268 sestara. Mana tirsko žiteljstvo Rusije ima 17.618 kalugjera i duvna, a 34.144 sestara ili braće lajika. Služimo se ovim nazivima, s primjedbom, da naziv lajik nema onog značenja u Ruskom duhovništvu, koje ima na Zapadu. Ruske misije vrše svoju propagandu unutra u zemlji ili u tugjozemstvu. Osnovane su dvadeset i tri misije u Evropskoj Rusiji i Aziji s ukupnim troškom od r. 384.509 u god. 1896, a odr. 396.961 u 1897. Godine 1876 prešlo je na pravoslavlje 1.874 luteranaca, 1.500 katolika, 312 unijata, 21 sljedbenik Reforme, 26 armenaca, 70 protestanata, 7.000 raskolnika, 90 židova, 451 muhamedovaca, 2.226 pogana: u 1897 godini 1.754 luteranaca, 2.081 katolika, 185 unijata, 32 od Reforme, 24 armenca, 41 protestanat, 8 196 raskolnika, 873 židova, 485 muhamedovaca, 2.667 pogana. Samosežni zakoni i nepočinstva Ruskih oblasti objašnjavaju ova obraćenja, koja mnogo puta zapadaju krvavih suza nesretnike, što se odmeću katoličanstva. — U Americi se broji do 29 Ruskih misija sa 30 crkava i 70 kapela. Broj pravoslavnih doseže do 50.000 (Grka, Siraca, Rusa, Aleusijanaca, Eskimeza, Japanaca itd.) Misija ima tri škole, i u svakoj crkvi učenje katehisma za djecu. Odskoro jedan dnevnik širi megju Amerikanskim staležima Rusko-pravoslavne misli. Broj obraćenika 1897 godine dopire do 7.000. — Japanska misija 1898 godine sastojala je od 225 općina sa pučanstvom od 23.856 kršćana, 35 gjaka, megju kojima jedan vladika, jedan arhimandrit, 27 popa, 5 gjakona. Godine 1896 bi kršteno 937 osoba, 1897 godine 993. Osim mnogih škola, misija izdaje tri lista. Vidi BESSARIONE; n. 45=46 p. 407—408. *Prev.*

POGLAVLJE VII.

Vlast Sv. Petra u Isukrstovoj Crkvi i Liturgjiske Knjige Slavenske.

Svi ljudi tjelesnim ragjanjem ujedinjuju se u Adamu, a sve čovječanstvo, u početku stvaranja i u prvotvornoj ideji Božjoj, bješe savršeno ujedinjeno u jedno moralno tijelo, kao da bi bilo jedan cigli organisam. Ali čovjek, već od iskona, zlo se služeći slobodnom voljom, raskinuo je moralnu svezu, što ga je spajala s cijelim čovječanstvom: stoga ovo, nužnom posljedicom, protiva odlukama Božjim, rascijepi se i raspadne; te ljudi, zaboravivši sasvim zajednicu postanja, istovetnost svrhe, i zakon samokupnosti, kojemu Bog podvrže ljudski rod, ne znadijahu više, da su dijelovi jedne cjeline i članovi jedne iste ljudske porodice. Prema tome, da ukloni toliko zlo, i da provede Božju ideju, koliko bi se slagalo to sa slobodom čovječjom, Isukrst osnova savršenu zadrugu, to jest Crkvu, koja bi prisajedinila čovječanstvo, te postigla Bogom odregjeni cilj pri stvaranju. Po tome je jedinstvo jestastveni biljeg Crkve. Nejednakost narodnosti ili pasme, različnost nastavanih zemaljskih pojasa, razrožnost navičaja, mnogorazlični jezici, susljedica vijekova ne mogu joj oduzeti tâ biljeg.

Jedinstvo je Crkve božanstveno djelo; a ovo je djelo posljedak neprekidnog i vazdašnjeg djelovanja Krstova, koji, živeći svagda u njoj, i ispunjavajući je svojim duhom, kako joj dava jestastvo tako ga postojano i uzdrži, sprečavajući spoljašnje sile, da ne bi razmetnule jedinstva. Kaošto ima jedan

samo božanstveni Posrednik i jedna samo vjera, ili jedna samo objektivno istinita religija, tako ne može biti nego jedna samo prava Crkva. Svi ljudi, svi narodi, svi naraštaji od prvoga čovjeka, što je izašao iz ruku Božjih, do konca svijeta, zvani su, da tvore dijel ove jedine Crkve, koja je otajstveno tijelo Isukrstovo, i da postanu članovi ove divne zadruge života i ljubavi u Bogu, koji je neizrečenim vezom triju lica u jedinstvu sućanstva, vječiti i svagdašnji prvolik Crkve. Toga radi Krst hoće, da jedinstvo megju njegovim vjernima bude toliko tijesno, kako kako bi u neku predstavljalo njegovo presavršeno jedinstvo s Ocem. On hoće, da otkupljeni ljudi budu „jedno, kao on i Otac mu": *ut sint unum, sicut et nos;* pa zato ih sa sobom sjedinjuje, i preko sebe s Ocem, a u Ocu i sebi sjedinjuje ih sa svim rodom ljudskim, kome, kroz Crkvu, udjeljuje veliko otajstvo nadnaravnoga života milosti. On hoće, da otkupljeni ljudi, svojim zamjenitim sjedinjenjem u Crkvi, budu jedna sama duša, jedno samo srce, eda bi bilo savršeno kraljevstvo odabranih s njime i s njegovim Ocem. I u takome jedinstvu, reći ćemo s Bosuetom[1], stoji ljepota i jakost Crkve, jer je svojim jedinstvom lijepa, svojim jedinstvom jaka i strašna svojim neprijateljima. Osim toga, ova božanstvena tvorevina dokaz je, što osvjedočava svijet o svetosti nauka Isusova i o istini njegova božanskoga poslanja: *ut credat mundus, quia tu me misisti.*

Jedinstvo je zakon bićâ i vasiljene; ali je po prevashodstvu zakon Isukrstove Crkve. Podrivati opstanak ovome zakonu bit će uvijek moguće, dogod je Crkva vojujuća, budući da razumna stvorenja, za vrijeme kušnje im, kadra su otpagjivati se, te će čovjek moći vazda da obrne u oružje protiv Boga, prirodnu slobodu, od njega mu datu. Ali opet otpagjivanje ne će pretegnuti zakon jedinstva; niti će ikad dovijeka stvorena jakost moći zatomiti djelo, kome je Bog dugovremenu i vječitu trajnost usudio. Po tome otpad ne će moći da naudi Crkvi: naprotiv će on nužno nauditi otpadnicima; jer, dok u svim složenim bićima,

[1] Bossuet, *Oeuvres* (1846) IV, p. 258.

fizičnima i mormalnima, kad se iskvari ili otpadi jedan dijel, ovaj može predrugojačiti, pokvariti, raščiniti cijelost, koja je živjela u jedinstvu i s pomoću ovoga te je dovesti na izgibio, u Crkvi — pošto ne vlada u njoj prirodni red, nego nadprirodne milosti, te budući nerastvoren i božanstven životni njeni princip — organičko jedinstvo ne može da se iskvari, ni iščili otpadom jednoga dijela njegove ljudske stihije. I stoga će trebati, da se ovaj dijel ili od svoje volje ocijepi od Crkve, ili da se osiječe od nje unatoč njemu; pa po tome, ili otevši se sam sobom zakonu jedinstva, ili bivši izbačen, pa ne mogavši više živjeti božanstvenim životom Krstovim, morat će za nevolju da umře Krstu i njegovoj milosti. Grane istrgnute iz stabla, govorio je S. Ciprijan, ne mogu da rastu, potok odvojen od svoga vrela treba da presuši. Ali tijelo Crkve ne može da izgubi svoje snage, niti se može njezino jedinstvo da razdijeli[2].

Crkva je jedna jedinstvom svoga temelja. A jer je ona sastavljena od živog kamenja (I. Pet. 2, 5), to jest, od ljudi, Isukrst je sazidao na živom temelju, na jednome čovjeku; dajući ovome tvrdoću i stalnost kamena, što se ne da razbiti ni slomiti, koga je stoga i prozvao Petar, ili bolje *Kamen* (Kefa): *Ti si Simon, sin Jonin; ti ćeš se zvati Kefa, koje znači Petar* (Iv. 1, 42). *Ja tebi kažem: ti si Petar (Kefa), i na ovom kamenu sazidat ću Crkvu svoju* (Mat. 16, 18).

Poradi takove izvrštine Petrove, sve ono što je u Crkvi, svi njeni dijelovi, svi njeni članovi treba da prionu uza nj, i da su s njime usko sjedinjeni. A pošto je božanstvena gragjevina Krstova odregjena za sve vijekove, izvrština temelja, poslije Petrove smrti, prešla je u baštinu njegovim nasljednicima; budući da Petar u ovima slijedi živjeti i biti temelj, na kome stoji nepomična Crkva, hotjevši božanstveni graditelj, da upravo ovaj kamen drži na sebi kuću Božju, e ne bi, radi nepokolebljivosti samog kamena, mogla imati protiv nje jakosti vrata

[2] *De unitate Ecclesiae*, c. 5.

paklena: *na ovom ću kamenu sazidati Crkvu svoju, i vrata paklena ne će je nadvladati* (Mat. 16, 18). Nema dakle i ne može biti Crkve bez Petra. Stoga Sveti Oci govore: „gdje je Petar, ondje je Crkva[3]“, „da je Rimski biskup Petar[4]“, a „jer je on Petar, da su na njemu utemeljeni stupovi Crkve, i da je Krst u njegove ruke stavio nebeske ključe[5]“. Stoga jošte Sveti Oci neprestano slave Stolicu Rimsku, zovući je *čeonom Stolicom apostolskom, Stolicom, što drži u svojim rukama upravu svih Crkava, glavom episkopata, vrelom jedinstva, Stolicom iz koje izlazi zraka vladanja svecijele Crkve, božanstvenom i nepomičnom pećinom, što jê osnovao Krst, da bi bila naočita biljega pravovjerju*[6].

Vlast Sv. Petra uklapa punoću crkovne vlasti: „Štogod svežeš na zemlji, bit će svezano i na nebesima; a štogod odriješiš na zemlji, bit će odriješeno i na nebesima“ (Mat. 16, 19. Cf. Is. 22, 22; Apok. 3, 7). Ovdje je nesumnjivo data Petru sva ona vlast, što je potrebita vladati Krstovim kraljevstvom, naime Crkvom. S ovim se hoće kazati, da u Crkvi nema nikakve vlasti, od koje Petar, živeći u svojim nasljednicima, ne bi bio dionik. Ova je vlast vrhovna; jer sve druge crkovne vlasti zavise od nje, dok ona ne zavisi ni od kakve. Ona je redovna, što je kao reći, da je spojena sa službom; pa jê stoga papa može vršiti u svim posebnim Crkvama, kad mu se čini potrebno ili zgodno. Ona je biskupska, budući da je papa pastir biskupâ kaošto i prostih vjernika: *pasi janjce moje, pasi ovce*

[3] S. Ambrosius, In Psal. 40. Opp. (Mignd) I, col. 1134.

[4] S. Theodorus Studita, *Ep. ad Paschalem papam*, Opp. (Migne) col. 1151.

[5] *Σὺ γὰρ ὡς ἀληθῶς ὁ θεῖοσ ἀψευδῶς ὑπηγόρευσε λόγος, ὑπάρχεις Πέτρος καὶ ἐπὶ τῷ σῷ θεμελίῳ τῆς ἐκκλησίας οἱ στύλοι πεπήγασι . σοὶ καὶ τὰς κλεῖς τῶν οὐρανῶν ἐνεχείρισε. Episcopi Cypri in Ep. ad Theodrum I.* Mansi X, col. 913.

[6] *Στήριγμα θεοπαγὲς καὶ ἀσύλευτον, καὶ στηλογραφίαν διαφανῆ τῆς πίστεως τὴν σὴν ἀποστολικὴν καθέδραν ἱδρύσατο, ὦ ἱερὰ κορυφὴ, Χριστός ὁ Θεὸς ἡμῶν. Episcopi Cypri* l. c.

moje (Iv. 21, 15—17): zato on može vršiti nad biskupima bitna biskupima prava, te može činiti u njihovim dijecesama, što ima pravo činiti svaki od njih. Napokon je ona neposredna; i to na dva načina: prvo, jer ju je dao papi neposredno Isukrst, a ne Crkva ili sabori; drugo, jer je on može da vrši neposredno nad svim Crkvama bez posredstva njihovih redovitih pastira. Ovo je u suštini, što uči sabor Vatikanski u konstituciji *Pastor aeternus*. „Ponavljamo, ovako glasi poglavlje treće, definiciju ekumenskoga sabora Florentinskog, po kojoj treba vjerovati svim kršćanima, da sveta Stolica apostolska i Rimski nadsvećenik na svemu svijetu ima prvenstvo, te da je isti Rimski nadsvećenik nasljednik blaženoga Petra, poglavice apostolskoga, i pravi namjesnik Krstov, a tako isto glava sve Crkve i otac i učitelj svim kršćanima; pa da je njemu, u osobi blaženoga Petra, Isukrst, naš Gospodin, predao potpunu vlast pasti, upravljati i vladati općom Crkvom, kako to sadrže akti vasiljenskih sabora i sveti kanoni. — Učimo zato i izjavljujemo, da Crkva Rimska, uredbom Gospodinovom, ima prvenstvo redovne vlasti nad svima ostalim, te da je vlast jurisdikcije Rimskog nadsvećenika, koja je u istinu biskupska, neposredna, prema kojoj pastiri i vjernici, kojega mu drago obreda i dostojanstva, bilo svaki napose, bilo svi zajedno, jesu vezani dužnošću jerarhične područnosti i prave poslušnosti, ne samo u onim stvarima, što spadaju na vjeru i ćudorednost, nego i u onima, što se protežu na disciplinu i upravu Crkve, po svoj zemlji raširene“.

Nema se ipak držati, da je vlast Petrova jedina vlast u Crkvi. Vrhovni pastir, vasiljenski biskup, papa, ne samo da ne oduzima ili ukida, nego nasuprot predmniva posebne pastire i biskupe: pa, kakogod Crkva ne može biti bez biskupâ, tako ne stoji u papinim povlasticama, da uništava ili zaludnom čini biskupsku vlast, niti da su biskupi jednostavno njegovi namjesnici. Prijeporno je doduše megju katoličkim bogoslovima, jeli oblast jurisdikcije biskupske nad njihovim posebnim Crkvama njima

neposredno od Krsta data, ili posredno, to jest od Krsta, preko pape. I u Tridentinskom saboru većina je biskupa bila mišljenja, da ta vlast njima biva dana posrednim načinom, dok vlast reda, da biskupi, kao i drugi svećenici, primaju upravice od Boga. Ali je pitanje, po papinu nalogu, ostavljeno na stranu, „kao beskorisno, zapleteno i pogibno[7]“. Poprimilo se inače koje mu drago od dva mnijenja, dogmat je vjere, da oblast jurisdikcije, što imaju biskupi, nije delegatna vlast, nego „prava, redovna, neposredna[8]“. Niti iz toga slijedi, da svaka posebna Crkva ima dva pastira, obadva redovna i neposredna, naime biskupa dijecesanskoga i papu; jer papa i biskup, što se tiče posebne Crkve, moralno čine samo jednu glavu. Ova će stvar postati jasnija primjerima. Jurisdikcija, koju imaju župnici, jest prava, redovna, vlastita oblast; ali to ne smeta, da biskup u svakoj župi svoje dijecese može vršiti prava, što su privezana na redovnu jurisdikciju župnika: niti iz toga slijedi, da svaka župa ima dva župnika. Apostoli postavljajući svoje učenike biskupima posebnih Crkava, jamačno nisu izgubili vlast izvršivati, kad bi htjeli, biskupska prava u tim Crkvama, jer ista prava bjehu spojena s punoćom oblasti apostolske, kojom svaki od njih bješe oskrbljen za sav tijek svoga života. Predpostavimo megjutim, da je Sv. Ivan, otkako se bio nastanio u Efesu, ondje vršio ta prava, i pored nazočnosti biskupa Timoteja ili kojega od njegovih nasljednika; ne bi se moglo zato reći, da je Efeska Crkva tada bila dvoglava, te da je imala jednovremeno dva biskupa. Anomalija bi bila, da su Sv. Ivan i biskup toga grada imali jednu vlast pod svakim vidom jednovrsnu. Ali je slučaj različit, budući da je vlast posljednjega bila područna onoj apostolovoj; a dva uzroka bila i potpuna, ako nisu istoga stupnja, već je jedan podregjen drugomu, ne isključuju se naizmjence, niti nose remećenja. U ovome smislu bivaju zgodno postavljeni nad

[7] Pallavicino, *Concilio di Trento,* L. XIX, c. 8, n. 6. Cf. ibid. c. 12. n. 12.

[8] *Concilium Vaticanum, Pastor aeternus,* c. 3.

jednim pukom župnik, biskup, papa, koji imaju nad njim redovn i neposrednu vlast. Župa zato ne će biti troglava, jer župnik, biskup papa čine moralno jednu samo glavu. Po tome papa, kao vrhovn i vasiljenski pastir i biskup, sobom ne sprečava, da ima svog redovnog biskupa svaka posebna Crkva; kaošto biskup sobom n sprečava, da svaka župa, u koje je podijeljena njegova dijeces ima svoga župnika. Pa kako redoviti naslov župnika ne ograni čuje i ne oduzima višu i širu biskupovu vlast nad svom njegovom dijecesom, tako biskupova vlast ne ograničuje i ne oduzim višu vlast papinu nad svecijelom Crkvom, kojoj je on biskup premda u obadva dogagjaja dobar red ište, da se ne remete be nevolje i rasudljivosti dotične vlasti pojedinih; jer je crkovn vlast dana svakom *in aedificationem et non in destructionem*

Dogmat nepogrešljivosti, koju je proglasio Vatikanski sabor ne daje Rimskom nadsvećeniku ovlast, da stvara nove dogmate jer „nasljednicima Petrovim Isukrst nije obećao Duha Svetoga da, kroz njegovu objavu, uče novi nauk; nego da s njegovom pomoću, sveto čuvaju i vjerno tumače od apostolâ predan objavu, naime ostavu vjere". Ovo su riječi samog sabora. Pap dakle ne će moći nigda da zlorabi svoje vrhovno učiteljstvo, ni da zavede Crkvu u zabludu protivnu objavljenoj vjeri i djel rednom življenju, upravo zaradi osobite pomoći Duha Svetoga što mu u Petru bješe obrečena: *ego rogavi pro te, ut no deficiat fides tua.* Niti li dogmat nepogrešljiva učiteljstva pa pina ukida osobinu nepogrešljivosti biskupâ u ekumeničkim saborima. Papa i sabor dva su organa jednoga istog preimućstva pa kaogod u prošlosti, tako će i u budućnosti jedan i drug djelovati kako uzištu prilike svijeta i Crkve; jer što je obeća Gospodin samom Petru (Luk. 22, 31, Mat, 16, 18, Iv. 2 15—17), kao i ono što je obećao apostolima s Petrom sjed njenim (Mat. 28, 19—20), ne će se nigda premaći, niti će ikad jedno obećanje učiniti zališno drugo. Stoga ili govorio papa *e cathedra*, ili govorili biskupi sabrani s papom u saboru, svagd će se čuti vrhovna vlast Crkve, vlast samoga Krsta. U prvo

dogogjaju, nije zasebni čovjek, što izdaje nepromjenite i dogmatičke odluke, nego to govori glava Crkve, te po tome ne izriče presudu iz svoje glave, nego crpe riječ iz savjesti općene Crkve, koja ne može nikada biti odvojena od svoje glave. U drugom dogagjaju biskupi, kano članovi jednog cigloga episkopata, združeni sa svojom glavom, Rimskim nadsvećenikom, sjede s njime sudije vjere, te s njime ujedno izriču onu riječ, koju su crpli iz same ostave: niti je moguće, da bude neslaganja izmegju pape s jedne strane i episkopata s druge, jer je isti Duh Sveti, što štiti episkopat i papu, te ih pomaže, da nagju istu božanstvenu riječ u pohrani savjesti katoličke Crkve.

Stoga što je Petar temelj Isukrstove zgrade, Rimska Crkva, osnovana na tome kamenu, postala je prava Crkva Isukrstova. Toga radi ona sabire i sajedinjuje u jedinstvo temelja, Isukrstom postavljena, sve posebne Crkve; pa je prema tome njezina biskupska stolica središte, vrelo, korijen jedinstva općene Crkve. Ona je čeonica svih posebnih Crkava, te je ključ od svoda Krstove zgrade. A budući da je Rimsko-katolička Crkva prava Crkva, ona je Spasiteljevo stado, te se u njoj već obistinilo proroštvo: *bit će jedno stado i jedan pastir.* Varaju se dakle uvelike oni pisci, koji svejednako ponavljaju, da to proroštvo čeka svoje obistinjenje; a što je gore, drže za članak vjere, da će se baš po tom proroštvu Slavenski narodi sjediniti s katoličkom Crkvom. Oni ne misle, ako se proroštvo nije jošte ispunilo, da ne bi bilo tako lasno dokazati, da je katolička Crkva bila doslije to stado ili da je sada. Dosta je jednostavno pogledati u sveto Pismo, da se odma uvjeriš, kako je Isus, kad je izustio te riječi, imao na oku neznabošce i Židove, od kojih trebaše da se sabere njegova Crkva, a ne sjedinjenje kršćana nekatolika s katolicima. On je govorio farisejima: „I druge ovce imam, koje nisu iz ovoga ovčinjaka. (To jest sinagoge): i one mi valja privesti, i čut će moj glas, i bit će jedno stado i jedan pastir. (Iv. 10, 16). Kornelije a Lapide tumači ovako smisao Spasiteljevih riječi: „Poslije moje smrti i uskrsnuća,

apostoli će se razići po svim narodima, te će ih k meni obratiti. Tada će se dogoditi, da će se narodi, otprije suprotni Židovima, s ovima zajedno pribrati u moju Crkvu, koja je započela sa Židovima i tada će dakle biti jedno stado, naime, jedna Crkva, sabrana od Židova i pogana, što će vjerovati u me, i jedan pastir, to jest Krst i njegov namjesnik, Rimski nadsvećenik". Ovo je, može se reći, općenito tumačenje svih egsegeta. Sv. Toma, Liran, Tirin, Monokij, Kalmet, Hamel, Maldonat, Martini, Allioli, Meyer, Bisping, Reischl, Haneberg i Scheg, Schuster, uregjen od Holzmanna (1891), Schanz, Škarić izjavljuju istu misao, govoreći, da je Isukrst na onome mjestu prorokovao, da će se razvaliti zid, koji je rastavljao Židove od neznabožaca, te da će oboji činiti jedno stado, jednu Crkvu; niti megju njima ima cigloga, koji bi mislio, da se nije ispunilo, nego da se mora ispuniti proroštvo, o kom govorimo. Mi znamo, da proroštvo Sv. Pavla (Rim. 11, 25—26), koje se proteže na neznabošce i Židove, nije se još izvršilo. Ali o združenju sljedbi ili kršćanskih Crkava, što su se odijelile od katoličke Crkve, ne sadrži se ništa u bogojavljenskim vrelima. S ovim ne kažemo, da se sjedinjenje ne će nigda ostvariti; mi smo dapače tvrdo uvjereni, da će se ono zbiti prije ili poslije; jer će Isukrst neminovno uslišati molitve svoje Vjerenice, te će joj starost okrenuti u radost, a poradi predmeta tako sveta[9].

Potrebito je jošte opaziti, ako je Isukrst rekao: „Bit će jedno stado i jedan pastir", nije nipošto rekao: „Bit će samo jedno stado i jedan pastir[10]". Svak vidi, da postoji golema razlika megju dvjema rečenicama.

Ponavljamo, da je Crkva na Petru sagragjena pravo i jedino stado Isukrstovo. Rimske pape, što se najvećma starahu

[9] Vidi u Predgovoru str. 2.

[10] Tako smo čitali skoro u jednom članku *Revue des deux Mondes*, napisanom od jednog katolika, koga mi poznajemo: „Si Rome a, de tous temps, fait des avances à la nation russe, . . . c'est parce que Jèsus Christ . . . a promis qu'un jour viendrait où *il n'y aurait plus qu'un troupeau et un pasteur*" (Livrais. 15 Décembre 1894, p. 878).

oko sjedinjenja Crkvi, pozivljući odijeljine, navlastito Slavene, da se povrate k jedinstvu, nisu izostavili proglašivati ovu istinu. U ovome su broju: Grgur IX[11], Inocent III[12], Inocent IV[13], Klement V[14], Ivan XX[15], Klement VI[16], Pije VI[17], Pije IX u poslanici 6 siječnja 1854 upravljenoj Istočnjacima[18], i Lav XIII u skorašnjoj enciklici *De Unitate Ecclesiae*, 29 lipnja 1896. — Istu istinu nalazimo ispoljenu u našoj liturgiji. U oficiju Sv. Ćirila i Metoda Crkva moli, da bi Bog vratio u stado Krstovo zalutale: *Errore mersos unicum — Ovile Christi congreget*. U misi Sv. Augustina Kantaurinskoga pominje se povratak k jedinomu stadu, koje već postoji *(Secreta)*. Prinesimo još jedan primjer iz mise i oficija bl. Petra Kanisija. Kad je bio 1864 g. posvećen Petar, radilo se u Sv. Kongregaciji Obredâ o potvrdi jedne molitve blaženoga, budući da je pitalac posvećenja različite molitve prikazao. Stožernik Bartolini, prefekt Kongregacije, nije bio zadovoljan ni jednom od predloženih; te odbivši ih, predloži jednu, što je on sastavi, koja bude i tiskana s misom i oficijem, a bješe ova: „Deus qui ad tuendam catholicam fidem beatum Petrum confessorem tuum virtute ac doctrina roborasti: ejus, quaesumus, intercessione concede ut depulsis erroribus *ecclesia tua fiat unum ovile et unus pastor*". Netom se doznalo za ovu molitvu sa zaključnim riječima *„ut ecclesia tua fiat unum ovile et unus pastor"*, sa svih strana, gdje se imao svetkovati blagdan, čuli su se prigovori, da je Crkva u istinu *unum ovile* te ne treba, da postane takova s povratkom, onih što su zašli, k sjedinjenju. Što se dogodilo? Stožernika

[11] Raynaldi a. 1231, n. 43.
[12] Innocentius III, Opp. (Migne) II, col. 1233.
[13] Raynaldi a. 1248, n. 41.
[14] Farlati, *Illyricum Sacrum* VII, p. 61.
[15] Farlati VII, p. 68.
[16] Farlati VII, p. 71.
[17] Theiner, *Die neuesten Zustände*, P. II, p. 250.
[18] Rohrbacher. *Storia Univ. della Chiesa* XV, p. 677.

vrlo zaboljelo u srcu: to se od sebe razumije. No popuštajući postojanim iskanjima, trebaše mu uništiti onu molitvu a narediti drugu[19], što se sada nalazi u Misalu i Brevijaru. I tako se ispravila jedna kriva misao, koju bješe Bartolini, za čas, uveo u liturgjične knjige.

Ako je naš veliki i slavni papa Lav XIII, u enciklici 20 lipnja 1894 rekao: „Adsit optatis votisque nostris Deus, . . . benignissimeque implere maturet divinum illud J. Christi promissum, *fiet unum ovile et unus pastor*", njegove se riječi moraju uzeti u nepravom i prilagodbenom značenju, jer on upotrebljava obricanje Isukrstovo za buduće razvijanje i rasprostiranje stada: tako da će stado, koje već postoji, biti takovo i za ovce, koje sada lutaju izvan njega. Da je baš ovo smisao tog perioda, vidi se jasno iz poviše navedene posljednje njegove enciklike od 29 lipnja 1896 godine, u kojoj odma iz početka govori, da je veći dio njegovih misli i skrbi obraćen „pozivati ka stadu zalutale". Dakle stado već postoji. Ova je misao još jasnije ispoljena u istoj enciklici, gdje papa govori „da biskupi gube pravo i vlast vladati, kad se znalice odvajaju od Petra i njegovih nasljednika", jer tvrdi, da takovi biskupi, što se odvajaju od Petra, „ocjepljuju se raskolom od temelja, na koji treba da se upire svakolika zgrada; zato su odlučeni od same zgrade, *a za isti uzrok odvojeni od stada*, kome je vogj vrhovni Pastir, i istjerani iz kraljevstva, kojega ključi bili su samome Petru predani."

Crkva osnovana na Petru, koji besprestano živi na svojoj Rimskoj Stolici, jest dakle Isukrstova Crkva, naime jedino stado božanstvenoga Pastira. Ona nije jedan dijel prave Crkve, nego je sva Crkva. Osim nje nema, niti može biti druge prave Crkve, ni dijela prave Crkve. Sve druge Crkve bile su jedanput dijelovi prave Crkve, ali su sada samo otrgnute grane od stabla

[19] To jest ovu: *Deus qui ad tuendam catholicam fidem B. Petrum Confessorem tuum virtute ac doctrina roborasti: concede propitius, ut ejus exemplis et monitis errantium corda ad salutem resipiscant, et fidelium mentes in veritatis confessione perseverent.*

i korijena; samo su izglavljene i otpale stijene iz temelja, na kom počiva Krstova gragjevina. Toga radi ta je Crkva vasiljenska, kako to znači i njeno ime „katolička". A ona je takova zato, što je njoj samoj Isukrst povjerio božanstvenu istinu ili svu objavljenu istinu (πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν), svu istinu, koja treba ljudskom rodu, da bi ispunio svoju sudbinu na zemlji te se dosinuo posljednje svrhe preko megja sadanjega života. Ona je sama katolička, jer božanstveni Osnovatelj njoj samoj dade nalog, da spasava ljude i obučava u objavljenom nauku sve narode, naime sve naraštaje, sve ljude svih vremena, svih mjesta, svih krajeva, svecijele zemlje. Ona je katolička, jer, ostajući svagda i svagdje nepromjenita u bitnosti i istovetnosti jestastva, dok kroči naprijed od vijeka do vijeka, kroz sve mijene povjesnog razvoja čovječanstva, ima snagu u sebi, doista čudesnu, da se može savršeno priljubiti svakom vremenu te zadovoljiti svako doba u njegovim stvarnim potrebama, budući da se nalazi postojano na visini svakog napretka i svakog stupnja prosvjete. Ona je katolička, jer je zbiljam raširena po svemu svijetu, te se vazda sve većma širi u novim zemljama, iznova tekući zemljište, što bijaše u sudbonosnim vremenima izgubila: čemu je očigledan primjer Engleska. Ona je katolička; jer nije Crkva ovoga ili onoga posebnoga naroda, nego je Crkva svih naroda, a za takovu je vas svijet priznaje i proglasuje, uskos mržnji sljedbā i zavisti drugih Crkava od nje ocijepljenih.

Sve Crkve, razma one, što je osnovana na Petru, nužno jesu ili valja da postanu narodne, pa i predjelne Crkve. Ne počivajući na zajedničkom živom temelju, na kom Isukrst sazida svoju zgradu, tko bi ih mogao držati u zajednici, da budu jedna općena Crkva svim narodima? Nemajući tog temelja treba da se razlabave i razglobe. Odvojivši se od onoga „doma", o kom govori Apostol (I Tim 3, 5), svaka je osugjena, da ne čini dugo vremena sobom jedan dom, jednu obitelj. Nemajući općenoga pastira, koji bi bio pastir i njihovih zasebnih pastira, nijedna

od njih ne može činiti jedno stado. Ne priznajući nad sobom Petrovu vlast, komu je božanstveni Otkupitelj predao ključ — znak vrhovne vlasti — kraljevstva, koje je on zasnovao n zemlji, nijedna od njih ne može činiti po sebi duhovno kraljevstv budući da se pravo i zadružno dionstvo jednog kraljevstva ne d poimati, bez vrhovne vlasti, što se proteže na sve. Možem sebi predstaviti mnoge političke tvorbe s istim zakonima, s istin gragjanskim uredbama, vezanima jošte istovetnošću interes s jednim istim jezikom i svrhom svima općenom; ali ako n priznaju vlasti i vladavine zajedničke svima, ne mogu posta velikom sveukupnom Državom, koja bi ih sve obuhvatala, je im nedostaje sredstva, da ih pritegne u jedinstvo društven zajednice. Četrdeset i pet država i četiri kotara, sa saveznin srezom Wasingtona, što sastavlja Savezne Države Amerikansk ne bi činile veliku republiku, kad ih ne bi ujedinjavala u jedn tijelo središnja vlada Bijele Kuće i Kampidolja. Neka bud isto rečeno o Svicarskoj Konfederaciji. Kad ne bi savezna vlad sa svojom vrhovnom vlašću, sajedinjavala zajedno dvadeset i dv kantona, što čine 25 republika, one ne bi tvorile političko jedinstva.

Da se, daklem, ograničimo na same Crkve, što slijede Grčk istočni obred, izuzevši one sjedinjene s Rimom, koje ne budu megju sobom usporegjene, kako bi valjalo da budu (Rim. 12, 5) kaono dijelovi jednoga organisma, te živeći svaka o sebi i isklju čivo za se, nije moguće, da mogu tvoriti jednu Crkvu, koja b proizlazila od sviju. Crkve četiriju istočnih patrijaršija, Crkv Ruska, Bugarska, Srpska, Rumunjska, Grčka, Crkva male kne ževine Crne Gore, Crkva četiriju crkvenih provincija Austro Ugarske (izuzevši Bosnu i Hercegovinu), nezavisne su jedn od druge, niti ikakva od njih priznaje drugoj makar kakv vrhovnu kanoničnu vlast, koja bi ih mogla sajedinjavati u jedn tijelo. A slab je razlog, što njihovi teolozi privode kaono dokaz da su sve te Crkve združene u jednu zadružnu zajednicu: a naime da je Isukrst glava svoje Crkve (Efes. 5, 23), koga sve on

slušaju: jer svatko vidi, budući da je Isukrst nevidljiva glava, Crkvi, vidljivu tijelu, potrebita je jedna vidljiva glava. Isukrst je glava Crkve, kašto je glava svakoga čovjeka (1 Kor. 11, 3); ali kako je podvrgao svakoga čovjeka apostolima i Petru, tako je podvrgao svu Crkvu vlasti jednoga vidljivoga čovjeka, to jest Petru i njegovim nasljednicima. Svake je posebne Crkve Isukrst nevidljiva glava; ali kad je svaka Crkva vidljiv organisam, svakoj treba jedna vidljiva glava, što je biskup. Isto tako valja kazati za općenitu Crkvu, budući da je i ona vidljivi organisam, tako joj se hoće jednovrsna glava, koja da predstavlja te ima vrhovnu vlast nad njom. Ne smije se pak uzeti ozbiljno ono što je uobražavao Sturdza, biva, da je Isukrst ne samo nevidljiva, već i „jedina *vidljiva* glava“ svoje Crkve, jer je on sjedinio u jedinstvu sopstva dvije naravi, božanstvenu nevidljivu i čovječansku vidljivu[20]; — kao da bi Krst, sa svojom čovječanskom prirodom, sjedio vidljivo u svojoj Crkvi, te njome upravljao bez djela čovjekova!

Sporadi toga uzroka Crkve, o kojima govorimo, nemaju nikako zajedničkoga imena. Naziv „Istočna Crkva“, ili „Grčko-Istočna Crkva“ ne znači ništa, ni u snošaju s onim Crkvama, što upotrebljavaju u svetomu obredu Grčki jezik, jer im manjka sveza zamjenite usporedbe, koja bi od njih tvorila jedno tijelo. Istina je, da svaka od njih nadovezuje svome narodnom imenu pridavak „pravoslavna“: otkuda dolaze nazivi: „Grčko-pravoslavna Crkva“, „Rusko-pravoslavna Crkva“, „Srpsko-pravoslavna Crkva“, pa tako redom. Ali upravo to narodno ime kvari sav posao, te pokazuje i slijepcima, kako svaka od njih napose čini zasebno i odijeljeno tijelo; jer u Isukrstu i njegovoj Crkvi „nema razlike megju Židovom i Grkom“. A ovdje treba zamijetiti, da su oznaku „pravoslavlja“ sveti Oci pridijevali samo Crkvi, na Petru osnovanoj. Osim toga, ako sama oznaka nije

[20] Stourtza, *Consideration sur la doctrine et l'esprit de l'Église orthodoxe. Oeuvres* (Paris 1860), IV, p. 105.

općenito priznata nijednoj Crkvi, ona ne može značiti ništ jer nema Crkve na svijetu — ne isključivši ni onu Mormo naca — ni vjere, bilo kakve, koja ne drži i ne govori o sebi da je pravoslavna: dapače mnoge se tako službeno i nazivaju

Vlast Petrova i njegovih nasljednika svečano je progl šena i u svetim knjigama Slavenskih naroda.

Klasično mjesto Evangjelja Sv. Mateja (16, 18) u staron jeziku Slavenskom ima dvije lekcije. Prva, koja je općena, glas ovako: „*T'i esi Petr', i na sem' kamene s'zišdu cr'kov' moju*" Prijevod je točan i slovan; ali kao i Njemački prijevod: „*D bist Petrus, und auf diesen Felsen will ich bauen mein Kirche*", ne dava, bez tumačenja, mistično značenje imen „Petar", niti istavlja logičku svezu ovog imena s riječju „kamen" drugoga rečeničnog člana. Ovu lekciju ima Evangjelje, napi sano Ćirilovskim pismenima godine 1056 ili 1057 od nekog gjakona Gregorija za porabu Ostromira, Novgorodskog vojvode[21] a imaju je i dva glagoljska Evangjelja, ono Zografsko[22] i Mari jansko[23]. Ta je lekcija i Rimskih Misala glagoljskih, ujedn s onim štampanim od Propagande 1893 godine[24]. Ima se raz loga držati, da ovo nije originalna lekcija Evangjelja preve dena od apostola Slavenā Sv. Ćirila, čija lekcija, rekao bi, d je ona, što se sačuvala u Vatikanskom Evangjelistaru Asema

---

[21] GAGARIN, *Le Texte „Tu es Petrus"*, p. 10.

[22] JAGIĆ, *Quatuor evangeliorum Codex glagoliticus olim Zogra phensis, nunc Petropolitanus, characteribus cyrillicis transcriptum* (Be rolini 1879), p. 24.

[23] JAGIĆ, *Quatuor evangeliorum versionis paleoslovenicae Code Marianus, characteribus cyrillicis transcriptum* (Petrograd 1883), p. 5 U Evangjelistaru poznatompod imenom „*Savina knjiga*", kojajespomeni XI stoljeća, u odjeljku Evangjelja S. Mateja, što se proteže na naš ar gumenat, tekst je pokvaren. Iza riječi retka 16: „Ti si Krst", slijed neposredno redak 20 (Тъи еси Хъ. и запрѣти имъ itd.) SREZNEVSK Древние Слявянскіе Памятники, (Petrograd 1868) P. II, p. 65. — Trnovskom četvoroevangjelju, kojega rukopis potječe bez sumnje iz XII stoljeća, od retka 7 do 19 poglavlja XVI Matijeva, tekst je nečitlji VALJAVEC, *Starine Jugosl. Akademije* 1889 XXI, st. 6.

[24] Str. 445.

novu. Stari rukopis ovoga Evangjelistara, sastavljen po Grčkom pravilu, napisan je u kojem mjestu Bugarske u X vijeku, ili najkasnije u prvoj polovini XI vijeka, te je megju poznatim rukopisima najstariji. Njegova je lekcija ova: „*T'i esi Petr', i na sem' Petre s'ziždu cr'kov' moju*[25]", a znači; „Ti si Petar i na ovom ću Petru sazidati svoju Crkvu". Kako je vidjeti, ponavlja se u drugome članu rečenice vlastito ime izrečeno u prvome članu. Ovaj prijevod teksta nije slovno lijep kao francuski: „*Vous êtes Pierre, et sur cette pierre je batirai mon Église*", ili kao istočni prijevodi, koji se mogu vidjeti u Poligloti Waltonovoj; ali kaže bolje od Francuskog, a mnogo više od Latinskog i Grčkog, da kamen, na kom je Isus htio sazidati svoju Crkvu, jest upravo osoba apostola Petra.

Lekcija Vatikanskoga rukopisa nalazi se i u dva Srpska rukopisa, napisana Ćirilovskim slovima, od kojih jednoga je objelodanio Daničić, s natpisom Jevangjelja Nikoljsko[26], a drugi se čuva u narodnoj biblioteci Beogradskoj. Po Šafařikovu sudu prvi je napisan oko polovine XIII vijeka, u vrijeme kraljice Jelene, žene Stjepana Uroša I. U isto je doba pisan i drugi.

Ovdje ćemo nadodati jednu prostu napomenu. Budući da je veoma pouzdano, da je Sv. Ćiril preveo na Slavenski, za crkvenu službu, knjigu Evangjeljâ, i budući da je već neprijeporno, da je glagoljska recensija iste knjige starija nego ona, što se griješkom nazivlje Ćirilovska, te da se je Sv. Ćiril služio glagoljskim pismenima, a nalazeći se lekcija „*na sem' Petre*" u prvoj od dvije recensije, koja se, svrh toga, sačuvala u najstarijem rukopisu, zato smatramo, da se može na dobroj podlozi tvrditi, da je zapravo ovo izvorna lekcija Sv. Ćirila, pa da je njome, apostol Slavenâ, očiglednom odrešitošću htio posvjedočiti svoju vjeru u prvenstvo Petrovo, te ga preporučiti narodima, kojima navješćivaše Evangjelje.

[25] RAČKI, *Assemanov Evangelistar* (Zagreb 1865), p. 198; ČRNČIĆ (Rim 1878), p. 169.

[26] *Jevangjelje Nikoljsko* (Beograd 1864). Tekst je na str. 33. Da i drugi rukopis ima istu lekciju jasno je iz onoga, što kaže Daničić u predgovoru Evangjelja, koje je on objelodanio (str. XIII).

Vrlo je utješljivo, što liturgjiske knjige Slavenskih naroda propovijedaju im u sve glasove prvenstvo Petrovo. Stara nauka Crkve oko ove točke puno je bolje proglašena u ovim knjigama, nego u onim suvrsnima Rimske Crkve. Svjedočanstva su svečanija, potpunija, obilnija; a mi u ovome treba da se divimo osobitom Promislu Božjemu, koji hoćaše bogoglasnim liturgjiskim obrascima, da ovjekovječi svoj glas u ušima Slavenskih naroda, dajući nam time sigurno jamstvo radosnije budućnosti.

Započnimo svetkovinom veriga Sv. Petra, koja se u Slavenskim kalendarima naviješta ovim riječima: „Cjelovanje i klanjanje veriga svetoga i preslavnoga apostola Petra", ili „Klanjanje časnih veriga svetoga i vrhovnoga apostola Petra".

Danas, *osnova Crkve*, Petar, kamen vjere, prikazuje nam svoje časne verige.	Днесь намъ основанїе церкве, Петръ, камень вѣры, предлагаетъ честныѧ своѧ вериги[27].
Kao *vrhovni apostol*, *kao nepomična osnova dogmatâ*, ti si utvrdio Krstove zakone, a prestupnike si naučio blagozakonju.	Законы Хрїстовы утвердилъ еси, и пребеззаконнующыѧ благозаконїю научилъ еси, ꙗко апостоловъ верховный, ꙗко догматовъ основанїе недвижимо[28].
„Hvalimo vrhovnoga i prvoga apostola, božanstvenoga učenika istine, velikoga Petra, i cjelivajmo s vjerom njegove verige".	Верховнаго и перваго апостоловъ, истины божественнаго ученика, Петра великаго восхвалимъ, и того вѣрою цѣлуемъ вериги[29].
„*O vrhovniče apostolski,* preblaženi Petre, (odriješi mi verige strastî)".	Апостоловъ верховниче блаженнѣйше Петре[30].

[27] *Minej* 16 siječnja (Kijevo 1811), p. 218.
[28] *Ibidem* p. 219.
[29] *Ibidem* p. 220.
[30] *Ibidem* p. 221.

„Koji jezik ljudski može dostojno da pohvali velikoga i slavnoga učenika Gospodnjega? . . . . Ovjenčajmo blagočasno pjesmama *prvoprijestonoga*".

Славнаго и велїкаго господнѧ ученика, достойно кїй ѩзыкъ человѣковъ похвалити возможетъ . . . Благочестно первопрестолнаго пѣсньми увѣнчаимъ[31].

„Krstov kamen sjajno proslavlja *kamen vjere, prvoprijestonika-učenikâ*".

Камень Хрїстосъ, камене вѣры прославлѧеть свѣтло, учениковъ первопрестолника[32].

„Ne ostavivši Rima, došao si k nama s časnim verigama, koje si nosio, *apostolski prvoprijestoniče*".

Рима не оставль къ намъ пришелъ еси честными верігами, ѩже носилъ еси апостоловъ первопрестолне[33].

„Raduj se, vasiljenska radosti, i *nebeskoga carstva ključaru*".

Радуйсѧ вселеннылѧ радованїе, и небеснаго царствїѧ ключарю[34].

Prijegjimo sada na blagdan 29 lipnja.

Dok Crkva slavi podjednako taj dan uspomenu svetih apostola Petra i Pavla, Slaveni u svom narodnom govoru zaboravljaju sasvim apostola narodâ, te zovu taj dan „Petrov-dan"; a sutrašnji dan, kad se u istočnoj Crkvi svetkuje pomen dvanaestorice apostola, zovu „Pavlov-dan"[35]. Znatno je jošte, da post apostolâ, što se u toj Crkvi posti od ponedjeljka prve duhovske nedjelje do 29 lipnja, Slaveni zovu „Petrov-post".

U crkvenom bogoslužju toga dana Crkva pjeva:

„O Petre, *kamene i osnovo*, i ti Pavle, izabrani sude".

О Петре каменю и основанїе, и Павле сосуде избранный[36].

---

[31] *Ibidem* p. 220. Prvoprijestonik je onaj, što sjedi na prvom prijestolju (prvoj Stolici).

[32] *Ibidem* p. 219.

[33] *Ibidem* p. 218.

[34] L. c.

[35] Cf. Vuk Karadžić, *Rječnik:* Павлов дан.

[36] *Minej* 29 lipnja, p. 221.

„Tebe je, *nepostidni kamene,* postavio (Krst), da sagradi na njem Crkvu".

Камена тебе непостыдна, церкви водруженїе положи[37].

„Petre, *kamene vjere,* (i ti) Pavle, slavo vasiljene, došavši iz Rima. utvrdite nas".

Петре вѣры каменю, Павле похвало вселенныѧ, отъ Рима сошедшеса утвердите насъ[38].

„Petre, *temelju apostolâ, kamene Krstove vjere,* početku Kršćanâ, pasi slavno ovce svoga stada; čuvaj svoje janjce od prijevarnih vukova, spasi svoje stado od ljutih protivnika".

Петре апостоловъ основанїе каменю Христовы церкве, христїаномъ начало, паси овцы твоего двора славно: агнцы твоѧ сохрани отъ волковъ лстивыхъ, избави стадо твое отъ напастей лютыхъ[39].

„*Najvrhovnijega apostola* danas dostojno svetkujmo".

Верховнѣйшаго апостоловъ днесь .. достойно воспоимъ[40].

„Tebe je Vječni, predvidjevši te, predodredio, preblaženi Petre, da budeš *predstojnik njegovoj Crkvi*".

Тѧ предвѣчный проувѣдѣвъ предъустави, всеблаженне Петре, ꙗко предстателѧ своеѧ церкве[41].

„Kojim ćemo pohvalnim vijencima ovjenčati Petra i Pavla . . . prvoga *kao prednačelnika apostolâ:* drugoga kao većega trudnika od ostalih".

Кїими похвалными вѣнцы, увѧземъ Петра и Павла . . .: обаго убо ꙗко апостоловъ предначалника: обаго же ꙗко паче инѣхъ трудившаса[42].

„Petar, *Gospodnji pastir svih apostola*".

Пастырь владычный всѣхъ апостоловъ[43].

---

[37] *Ibidem* p. 228.

[38] *Ibidem* p. 224.

[39] *Ibidem* p. 118.

[40] *Ibidem* p. 223.

[41] L. c.

[42] *Ibidem* p. 219.

[43] *Prolog* 29 lipnja (Moskva 1843) II, p. 55. — Martinov prevodi ovaj tekst: *omnium apostolorum pastor praecipuus;* te dodaje ovu bilješku: „Cujus testimonii momentum tantum est, ut sufficeret vel solum ad refellendas omnes cavillationes, quas contra primatum S. Petri objicere

„(Petar) *vogj apostolâ*". — *Nastavnik apostolâ*". — „*Vrelo pravoslavlja*".

Вожд апостоловъ. — Наставникъ апостоловъ. — Начало православїа[44].

Donesimo još nekoliko ulomaka iz oficija 30 lipnja.

„Kamen Krst sjajno proslavlja *Kamen vjere (Petra) preizrednoga megju apostolima*".

Камень Христосъ, камена вѣры прославлаетъ свѣтло учениковъ преизрадна[45].

„*Vrhovna osnovo apostolâ*, ti, sve ostaviv, posljedovao si Učitelja, vapijući mu: S tobom ću umrijeti, da bih živio blaženim životom. Petre, ti si bio prvi biskup Rima, slava i pohvala prevelikoga grada. (Ti si) *utvrgjenje Crkve, i vrata adova neće joj u istinu odoljeti*, kako je Krst predrekao".

Верховное основанїе апостоловъ, ты вса оставивъ, и послѣдовалъ еси Учителю, вопїа ему: съ тобою умру, да и живу блаженную жизнь. Рима же ты былъ еси первый епископъ, превеликаго градовъ слава и похвала, и церкве Петре утвержeнїе, и врата адова не одолѣютъ воистинну еа, якоже Христосъ предрече[46].

„Petar, *kao preizredni Krstov pastir, primio je stado;* Pavao je bio božanstveni Učitelj Crkve".

Ѩко преизраденъ Петръ Хрїстовъ пастырь, стадо прїатъ, церкви же Павелъ учитель божественъ бысть[47].

---

solent Russi acatholici. Primatum dico non honoris, quem libentissime dabit Russorum quivis, sed jurisdictionis ac potestatis, quem totis viribus tum apostolorum principi tum ejus successoribus eripere conantur". *Annus Eccles. Gr. Sl.* p. 163.

[44] *Prolog* l. c.

[45] *Minej* l. c. p. 234.

[46] *Ibidem*, p. 236. — Neka se primijeti sveza megju dva posljednja člana navedenoga teksta. „Ti si utvrgjenje Crkve, — i u istinu paklena vrata ne će ti odoljeti". Zato što je Petar poduporanj Krstove zgrade, paklena vrata ne će srušiti istu zgradu: jer je tako htio njeni božanstveni Utemeljitelj.

[47] *Ibidem* p. 234.

Niti manje izrijekom liturgjiske knjige govore o vlasti Petrovih nasljednika. Mnoga su svjedočanstva već bili sabrali De Maistre[48], Levicki[49], i glasoviti o. Nilles[50]. Mi ćemo se zadovoljiti sa nekoliko primjera.

S. Silvestru Crkva upravlja ovu pohvalu:

„Silvestre, oče bogonošče, ti se pokaza ognjeni stup[51], sveto predvodeći svešteni sabor[52], i sjenati oblak, otimajući od Egipatske[53] varke vjernike, i prenoseći ih u božanstvenu zemlju tvojim svagda nepogrešnim naukom“.

Оче бг҃оносе сі́лвестре, столпъ, ꙗвилса еси огненъ, сщ҃еннѡ предвода сщ҃енный соборъ: и облакъ ѡсѣнающь, ѿ егѵпетскіа льести вѣрныа изимающь, и к' бж҃твеннѣй земли приносащь, нелестними твоими оученїи всегда[54].

Zasluge i neprevarljive odluke Nicenskoga sabora ovdje se pripisuju Silvestru, te mu se priznaje dar nepogrešljivosti.

„Ti si, sveštenotajniče, bio čeonik svetoga sabora, i vrhovnoga učenika ukrasio si prijesto“.

Верховникъ ꙗвилса еси сщ҃еннагѡ собора, сщ҃еннотаинниче: и верховнагѡ оученикѡвъ оукрасилъ еси пр҃толъ[55].

„Kaono božanstveni čeonik svetih Otaca, utvrdivši sveti nauk, zagradio si ereticima bezbožna usta“.

Ꙗкѡ бж҃твенный верховникъ сщ҃енныхъ оц҃евъ, сщ҃енное, оученїе оутвердивъ, еретїкѡвъ заградилъ еси безбожнаа оуста[56].

---

[48] *Du Pape* L. I, ch. 10.

[49] Apud Theiner, *Die Staatskirche Russlands*, p. 356—359.

[50] *'Εορτολόγιον* I, p. 107. 121.

[51] Cf. *Exodi* 13. 21.

[52] Sveukupne biskupe.

[53] Arijeve.

[54] *Minej*, 14 travnja. Stihira na Večernji (Moskva 1710) p. 20.

[55] *Ibidem* Ode VIII, Irmos p. 30.

[56] *Ibidem* Ode IX, Irmos, p. 31.

U oficiju Sv. Lava Velikoga nalazimo ove pohvale:

„Kako ćemo te nazvati Bogom nadahnuti (čovječe)? Glavom li pravoslavne Crkve Krstove? Okom li blagočasnosti?"

Что та именуемъ бгодохновенне; главу ли православныя цркве хртовы; око ли благочестія[57].

„Kako ćemo te prozvati, divni čovječe? Propovjednikom istine? Tvrdim temeljem? Starešinom vrhovnoga časnoga sabora? Izvjesnim pravilom učenja?"

Что та нынѣ пронареку чудне; проповѣдника ли истины, и основаніе твердо; старѣйшину верховнагѡ собора честнагѡ. правило оученій извѣстно[58].

„Ti si bio Nasljednik vrhovnoga prijestolja Petrova".

Петра верховнагѡ престола наслѣдникъ еси[59].

„Stupe pravoslavlja Crkve Krstove, premudri Lave".

Столпъ православія хртовы цркве, всемудре лве[60].

„Prejamniče časnoga Petra, obogativ se njegovim čeonstvom, goreći revnošću, Bogom podstaknut, napisao si savitak".

Петра честнагѡ преемникъ, и сегѡ началствомъ ѡбогатився и теплу стяжавъ ревность, бгодвижимый свитокъ написалъ еси[61].

„Bogom podstaknut napisao si blagočastivu nauku, kao da ju je Bog na pločama utisnuo, javiv se kao drugi Mojsije Božjemu puku i časnome zboru svetih učitelja".

Ѿ бга движимь благочестія оученія, ꙗкѡ на бгочертанныхъ скрижалѣхъ воѡбразилъ еси, ꙗкоже Моисей вторый ꙗвився бжественнимъ людемъ, и собору чтныхъ оучителей[62].

U oficiju Sv. Martina Crkva pjeva:

„Kako ću te slaviti, Martine, preslavni nastavniče pravoslav-

Что та нынѣ мартіне провѣщаемъ, православнихъ

[57] *Minej* 17 veljače, Stihira na Večernji p. 221.

[58] *Ibidem* p. 222.

[59] *Ibidem* p. 224.

[60] *Ibidem*.

[61] *Ibidem*, Ode VI, Irmos, p. 223.

[62] *Ibidem*, Ode VIII, Irmos, p. 224 sq.

noga nauka, nelažni čeoniče svetih i božanstvenih zapovijesti, preistiniti obličitelju laži?"	оученїй наставника всеславна, верховника с҃щенних҃ъ повелѣнїй бж҃твенних҃ъ неложна, лжи истиннѣйшаго ѡбличителѧ[63].
„Ti Martine, ukrasiv božanstveno prijestolje Petrovo, i na njegovu kamenu čuvajući nekolebljivo Crkvu, proslavio si se".	оукрасивъ петровъ бж҃твенный пр҃толъ, и на тогѡ камени, цр҃ковь неколеблемꙋ соблюдъ мартїне, съ симъ прославилсѧ еси[64].

S ovim, i drugim premnogim, svjedočanstvima Slavenska liturgjija propovijeda pravo prvenstvo vlasti Rimskog Nadsvećenika, tako te naočito istavlja povlasticu njegova nepogrešljivoga učiteljovanja, što mu, kroz prvenstvo, pripada. Sasma je dakle naravno, što je sveti Polocki nadbiskup, mučenik Josafat, obratio mnoge na katoličku vjeru, pa i okorele raskolnike, uvjeravajući ih, više nego drugim dokazima, samim svjedočanstvima liturgjiskih knjiga Ruskih[65]. No se ne valja pouzdavati u nova izdanja, kako Grčka tako Slavenska, jer je ponestalo mnogo teksta, što su smetali stranačkom sustavu, a neki su i iskvareni[66]; ali ne će nigda poći za rukom uništiti sve stare rukopise, niti sve eksemplare starijih izdanja. Megjuto, budi pripadom rečeno, tko se god služi tê vrsti oružjem, već osjeća u sebi, da je izgubio pravdu na sudu razloga i zdrava razuma.

[63] *Minej*, 14 travnja, 1a. Stihira na Večernji p. 75.

[64] *Ibidem*, Ode VIII. Irmos, p. 79.

[65] Martinov, *Annus Eccl.* Gr. Sl. p. 277.

[66] Vidi o tome De Maistra i Levickoga (l. l. c. c.). Cf. Nilles, *'Εορτολόγιον* I, p. 194 bilj. 1 : II, p. 464; Marković, *O Evkaristiji* (II. Izd.), p. 257, bilj. 21.

POGLAVLJE VIII.

Raskol u Rusiji.

Ne ćeš rijetko udesiti se sa piscima članaka ili ireničkih knjiga, koji, rekao bi, da ne imadu jasna pojma o raskolu, pa ti o njemu govore kao o stvari, što se strogo ne može da primijeni ni na katoličku, ni na Grčko-istočnu Crkvu; nego nasuprot stoji megju jednom i drugom kao prijeboj, kao prijerov ili rasjelina, što je pukla, ne zna se kako, megju dvije istotečne njive. Ali govoreći teološki i logički, kad se prizna vazdašnja vlast Sv. Petra u Crkvi Isukrstovoj, nije moguće ne priznati, da je raskol svojstvo isključivo sopstveno svakoj pomjesnoj Crkvi, što se odvaja ili se je već odvojila od te vlasti. Po tome je svaka pojedina takova Crkva potrebno raskolna, to jest, *ocijepljena*, *odvojena*, te je nalik podaniku, koji se buni protivu zakonita vladaoca, razdirući, po riječima svetih Otaca, otajstveno tijelo Isukrstovo i njegovu nešivenu haljinu. Naravski, tko niječe primat Petru, taj ne će nigda priznati, da je odmetanje odvojiti se od Crkve, koja je na Petru osnovana te koja ispovijeda njegovu vrhovnu vlast, niti će igda primiti naziv *raskolnika;* jer ovaj u svome teološkom i običnom značenju, vrijedi koliko *odijeljen od prave Crkve.* I ovo je razlog, s koga se odijeljeni srde, kad se prozivaju tim nazivom. Treba ipak, da priznadu kako je on s katoličkoga motrišta potpuno ispravan i logičan. Pri svem tom, jer dobar uzgoj i kršćanska ljubav ištu, da se, bez nevolje, ne vrijegja ma čiju osjetljivost, meni

se čini, da uopće valja izbjegavati taj pridjevak, navalice, kad treba označivati lica, što po sebi niti su bila, niti jesu uzrok raskolu. Sobom se pak razumije, da se više puta, kaošto i na ovom mjestu, riječ, bilo kao imenica bilo kao pridjev, ne može izbjegnuti.

Ruski pisci, izuzevši katolike i romanizante, odlučno tvrde, da Ruska Crkva nije nigda bila sjedinjena s Rimom. To je shvatljivo, jer bi inače dosta jasno osudili sadašnje stanje crkvenih stvari u Rusiji. Ima i Zapadnih pisaca, megju ostalima Strahl i Pichler, koji govore ili predmnivaju isto. Nama nije teško reći, da bi se zbilja uzalud tražilo u prva dva vijeka i pô crkvene povjesti Ruske, makar jedan cigli spomenik, kojim bi se moglo dokazati, da su Ruski biskupi sudobnom izjavom, pa niti jedan od njih, činima ili riječima, javno pripoznali svoju jerarhičnu zavisnost od Rimskog pape. Ovim se opet ne bi moglo kazati, da je Crkva Ruska, još od svoga postanja, bila odijeljena od središta jedinstva, od Rimske Crkve. Može se pače apodiktički dokazati protivno.

Kadno su Olga i Vladimir s Ruskim narodom primili krštenje od Carigradskoga svećenstva, van svake je sumnje, da se religiosni i crkveni mir, otprije Focijem narušen, već bio obnovio megju Istokom i Zapadom. Napose pod patrijarama Polijeuktom, Antonijem III i Nikolom Krisobergom (956—995) ne bješe ni sjenke raskolu, nikakva nesklada, nikakve prepirke izmegju Crkve Carigradske i Rimske. Znamo jošte, po nepobitnom svjedočanstvu Petra, patrijara Antiohiskoga, da se je pod patrijarom Sergijem II (999—1019) u Carigradu pominjalo u dipticima papino ime[1]. Tako je isto ujamčeno, da

[1] Ad haec ego quoque testis sum omni exceptione major aliique mecum plures eorum, qui in ecclesia praecellunt, sub beatae memoriae patriarcha Antiochiae domino Joanne papam Romae, qui et ipse Joannes nominabatur, in sacra diptycha relatum esse. Constantinopolim praeterea ante hos annos quadraginta quinque ingressus reperi sub

se jednako činilo u tri istočne patrijaršije, sve do vremena Mihaila Cerularija, kako proistječe iz lista ovoga spomenutomu Petru[2]: koja znači, da je u polovini jedanaestoga vijeka sva Grčko-istočna Crkva bila još sjedinjena s Rimom, te da je, osim Cerularija i njegova pristaše Lava iz Ohride, jedinstvo vjere i crkvene zajednice združivalo u zagrljaju mira Istok sa Zapadom.

Jedan Njemački pisac XVIII vijeka, Fris, na temelju mnogih povjesnih vrela, što ih navodi, kaže nam, da je Jaroslav Veliki tražio jednoga biskupa u pape Benedikta VIII, koji mu godine 1021, pošlje biskupa Aleksiju, rodom Bugarina i vrlo vješta Slavenskom i Grčkom jeziku. Isti pisac dodaje, da je Aleksije bio osnovatelj Kijevske biskupije, i da je prvi otpravljao Božju službu u Crkvi Sv. Sofije; ali na pošljetku, sit progonstva Grčkoga klera, ostavi Rusiju te svrši svoje dane u Bugarskoj. Karamzin u jednoj bilješci pominje stvar bez primjedbe[3]. Može biti netočna vijest, što se tiče Kijevske biskupije kao i ono što se veli o crkvi Sv. Sofije; ali ono o biskupu, koga je iskao Jaroslav, a papa mu ga poslao, zašto stvar ne bi mogla biti istinita? O tome bilo što mu drago, neosporan dokaz naše these pružaju nam liturgjiske knjige Crkve Ruske, u kojima, kako smo vidjeli u poglavlju VII, visoko se oglašuje primat Sv. Petra i vrhovna vlast njegovih nasljednika, Rimskih nadsvećenika, nada svom Crkvom. Te knjige preveli su, koje Ćiril i Metod, koje njihovi učenici u Bugarskoj, a jedan dijel bio je iznova preveden u Rusiji pod velikim knezom Jaroslavom (1019—1054). Samo pristrastran duh mogao bi reći, da iste

---

sanctae memoriae patriarcha domino Sergio papam, quem diximus, in sacra missa cum caeteris patriarchis referri. WILL, *Acta et Scripta de Controversiis ecclesiae Graecae et latinae*, p. 192 sq.

[2] Rumor autem quidam nostris auribus insonuit papam quem diximus etiam a perfectione tua in sacra diptycha referri, itemque ab Alexandrino et Hierosolymitano antistitibus WILL, p. 178.

[3] KARAMSIN II, p. 415, n. 33.

knjige, kako u njihovoj izvornoj lekciji, tako i u Slavenskom prijevodu, nisu bile napisane u vremenima i prilikama, kada se općenito priznavalo prvenstvo Petrovo nad svim apostolima. Kada se, na primjer, počelo pjevati u Crkvi, da je Petar bio *Gospodnji pastir*[1] *svih apostola*, kakvo je trebalo da bude uvjerenje i vjerovanje biskupâ, svećenstva i vjernikā, nego da Petar bješe glava, pastir svega stada Isukrstova, a da su sami apostoli naprema Petru bili dio stada njima povjerena? Valjada će se reći, da i dandanas taj tekst kao i drugi jednovrsni počesto se ponavljaju, pa Rusi, vjernici, svećenstvo i biskupi ne priznaju prvenstva vlasti Petrove Stolice ili ono Petrovo nad ostalim apostolima. Ali megju sadašnjom praksom i nekadašnjom, kada su teksti, o kojima govorimo, bili uvedeni u svetu liturgjiju, postoji prevelika razlika. Danas se ti teksti štiju i pjevaju, jer su se štili i pjevali jučer, jer se pjevaju i štiju od toliko vijekova. Poradi starine, poradi nižega puka, poradi mnoštva, koje bi se usplahirilo, kad bi se istrli isti teksti iz knjiga, koje ono obasiplje neograničenim poštovanjem: pa još svrh svega toga i *raskol* ne dopušta smionim duhovima, da uvedu novštine, koje bi možda htjeli. Iz početka, i vjerujući u primat, liturgjiske knjige mogle su stati bez tih tekstova: za sablazan kršćana istom pokrštenih ili za štetu vjere nije se trebalo pobojavati; akoli se pak nije vjerovalo u primat Sv. Petra i njegovu vrhovnu vazda trajuću vlast u Crkvi, to ne bješe moguće sastaviti tih teksta te ih pjevati na vas glas u svetim sastancima vjernika, i to u njihovu jeziku. Suprotno prihvatiti te braniti, ne bi se moglo, ne povrijedivši logičnih zakona i ne zanijekavši zdrava razuma. Da su te knjige bile napisane za vrijeme Maksima Grka i s njegovim suradništvom, ili pod carem Nikolom I, ili u naše vrijeme, kada se od svih strana pravoslavnoga svijeta onako odgovara, kako vidimo, očinskomu pozivu Lava XIII, valjada se ne bi tako odrešito,

[1] To jest odregjeni od Gospodina.

ni s tolikim zanosom, pa ni toliko puta, propovijedao Petrov primat i njegovih nasljednika. Da Antim VII, ili Beogradski mitropolit Mihailo, ili onaj Zvornički (Nikola Mandić), ili sveti Sinod Petrogradski, sa svojim teolozima, ili protivupapinski biskupi Dalmatinski, sastavljaju liturgjiske knjige, sa savješću, da će ove nužno morati da utiču pri tvorbi moralnoga i religiosnoga čuvstva kršćanskog puka, te da će se njihove riječi ponavljati na milijunima mjesta i da će odjekivati kroz vijekove, može biti do konca svijeta, po svim predjelima, gdje prebivaju ljudi, što poriču vrhovnu Petrovu vlast nad svom Crkvom, i to pred učenima i neučenima, pred siromasima i bogatima, pred podanicima i vladaocima, pred savjetovnjacima svakoga staleža i crkovnjacima svakoga dostojanstva, bi li i oni isticali izvrštine, koje je Krst dao Petru? Bi li oni rekli, da je Petar, „kamen i temelj Crkve“, „osnovna podloga vjere“, „osnova apostolâ“, „poglavar Isukrstove Crkve“, „prva glava apostolâ“, „vogj apostolâ“, „pastir apostolâ postavljen od Gospodina“, „potporanj Crkve, radi koga paklena vrata ne će joj nauditi?“ Bi li dali ikakvom papi, pa bio najsvetiji, nazive: „krmar Krstova broda“, „čeonik i starešina svetoga sabora“, „vrhovni biskup Isukrstove Crkve“, „nasljednik čelovogji svih apostola“, „glava pravoslavne Krstove Crkve“, kome bi dato „Petrovo prvenstvo?“ Mi smo posve stalni, da to ne bi učinili ni pod kakvu cijenu. Neka se po ovome sudi, kakvo je bilo uvjerenje i vjera Slavena, u vrijeme, kada su se sastavljale, za njihovu dušobudnu porabu, liturgjiske knjige.

Mihailo Cerularije odmetnuo se od Rimske Crkve, kako je poznato, god. 1053. Njegovo izgnanje i svrgnuće sljedovalo je 1058 godine. Tada je bio Ruski mitropolit domorodac Ilarion (1051 — oko 1068), koga je veliki knez Jaroslav naimenovao i zavladičio samostalno i bez upletanja ili pristajanja Bizantinskog patrijara. Jaroslav to nije učinio zbog Cerularijeve ličnosti; nego zato što je htio da oslobodi Rusiju od političkoga uticaja Grčkog. Ova nas činjenica navodi zaključiti, kako religiosne

promjene, što su se dogodile u Carigradu, nisu mogle naći odziva u Ruskoj Crkvi. U svojoj Ispovijesti vjere, Ilarion ostavio nam je nepobitni spomenik svoga pravoslavlja, budući da se ne sadržava u njem ni jedna jedita riječ, što ne bi bila potpuno katolička, ili bi iole nagovieštala naučnu raspru sa zapadnom Crkvom. Duh pak, kojim je prožet svaki redak, sasvim je suprotan onome, koji označava raskol. „Vjerujem, veli Ilarion, u jednoga Boga, u Presvetomu Trojstvu; u nerogjenoga, vječnoga, neizmjernoga Oca, u rogjenoga, ali jednako vječnoga i neizmjernoga Sina; u Duha Svetoga, koji izlazi od Oca i koji se pokazuje u Sinu, koji je tako isto vječan i jednak Ocu i Sinu . . . . Vjerujem i ispovijedam, da je Sin, voljom Očevom i voljom Duha Svetoga, došao na zemlju za spas ljudskoga roda, a nije ostavio neba ni Oca . . . ., da je trpio za me u tijelu, kao čovjek, ali u svome božanstvu, kao Bog, nije trpio. Besmrtni je umro, da da život meni čovjeku samrtnome . . . Svetu i preblagoslovenu Djevicu Mariju, ja zovem Božjom Majkom, štujem je visoko u vjeri. U njenoj svetoj slici gledam Gospodina kao njezina Sina, te se radujem. Gledam ga propeta, pa se veselim . . . Tako vjerujem, te se ne stidim; to ispovijedam pred narodima, pa sam gotov, za svoju ispovijest, dati svoju dušu[5]". Jedan učenik Cerularijev ili Focijev, jedan koji mu drago protivnik Rima ili katoličke Crkve zacijelo ne bi uvrstio u članak ishogjenja Duha Svetoga ono: *„koji se pokazuje u Sinu"*; nego bi upotrebio prostu rečenicu Nicejsko-Carigradskoga Simbola, ili bi rekao, da Duh Sveti izlazi samo od Oca, ili bi dajbudi ispoljio svoje negodovanje spram tokoršnje Rimske eresije. Dok naprotiv on tvrdi, da Duh Sveti, i ako izlazi od Oca, pokazuje se u Sinu; koje pokazivanje ili očitovanje, radeći se u navedenom mjestu o Božjem djelovanju *ad intra*, kako vele teolozi, i o vječnom zamjenitom odnosu božanstvenih lica, ne može da znači drugo do ontologički početak Duha Svetoga i od Sina; ali ne kao od iskonske

[5] PHILARET, *Geschichte der Kirche Russlands* I, p. 48 sq.

kause, jer je ova samo Otac. Po tome je Ilarionova izreka istovrijedna s ovom drugom: Vjerujem u Duha Svetoga, koji izlazi od Oca, kao od prve kause, a prima svoje ontologičko očitovanje u Sinu; jer Sin ima od Oca moć disati, s njime ujedno, Duha Svetoga.

Poslije Ilarionove smrti, Rusija se povratila pod jurisdikciju Carigradskoga patrijara, te je odonuda primala svoje mitropolite.

Megjutim je u Carigradu raskol bio gotova činjenica: Izak Komnen bješe dao za nasljednika Ceruláriju preuglednu ličnost, svjetovnog staleža, a naime Konstantina Likudu (1059—1064), kojega naslijedi na patrijaraškoj stolici kalugjer iz Olimpa, Ivan Ksifilin[8] (1064—1075); ali mir s Rimom ne bi obnovljen. Umrvši Cerularije, car Izak, koji ga, po svoj prilici, bješe dao otrovati, Bizantinskom licumjernošću ožaluje ga, pa, prenijevši ga iz Prokonesa u Carigrad, časno ga pogrebe, a uto se pronosio glas o nekakvom tobožnjem čudu. Bi nagjena desna ruka Cerularijeva u obliku križa, kako je drže biskupi na Istoku, kad blagosiljaju puk; a nije se mislilo ili se barem nije htjelo reći, da su njegovi domašnji ili jednomislenici mogli namjestiti ruku po svojoj volji, pred što će se mrtvo tijelo ukočiti, pa, nadošavši prirodna ukočenost, trebalo je da uzdrži onaj oblik, koji su joj već bili dali. Iz ovoga se vidi, da onaj, koji započinjući raskol, bješe poderao nešivenu haljinu Gospodnju, imadijaše mnogo pristalica, u svećenstvu i puku: inačije car ne bi ga bio ožalovao, ni iskazao mu samrtne počasti. Kakva su bila osjećanja Likudova i Ksifilina o crkvenom sporu izmegju Istoka i Zapada, nitko ne bi znao kazati. Pouzdano je pak, da nije prošlo ni punih petnaest godina od smrti Cerularijeve, a Grčka Crkva bješe izgubljena za Rim. Stoga Grgur VII, u jednoj poslanici, što je pisao 22 siječnja 1075 godine, Ugonu, opatu Klunjiskom, gorko se tuži govoreći mu: „*Circumvallat enim me dolor immanis et*

[8] JOANNES SCYLITZES CUROPALATA (Ed. Bonn) — Cedreni II, p. 644—645 : 658.

tristitia universalis, quia orientalis ecclesia, instinctu diaboli, a catholica fide deficit[7]".

Iz same činjenice, što je Rusija primala iz Carigrada svoje vrhovne pastire, ne može se izvoditi, da su svi ovi bili prožeti Cerularijevim duhom, a mnogo manje, da su odma učinili česnom, u zabludama Bisantinskim, Rusku Crkvu. Ova nije nigda imala neposredan saobraćaj sa svetom Stolicom; ali se znalo, barem, po liturgjiskim slavljenjima, da ima središna i vrhovna vlast u Crkvi, te da ona sjedi u Rimu. Megjutim ni mitropolit Juraj, koji je naslijedio (1068) Ilariona, ni Ivan II, što je bio poslije Jurja (1080—1089), ni Ivan III (1089—1090), ni Efrem 1090—1095), ni Nikola (1097—1104), makar i bili okoreli Focijevci — koje se ne zna — ne bi se mogli bočiti s tim vjerovanjem, niti bi im dostalo vremena, da ga iskorijene iz srca puku i svećenstvu. Sigurno, ono što se nije moglo učiniti mahom, niti preko mitropolitâ, koje smo pomenuli, učinit će se podocne, malo a malo. Središna vlast svete Stolice, u redovnim prilikama, pušta pomjesne Crkve, kao zasebne organisme, da djeluju, da se razvijaju te žive samosvojnim životom; a ona nadgleda, ne dajući se ćutjeti, da ne bi spriječila njihov posebni rad. Ima nato primjerâ u povjesti, što dokazuju, da ovu slobodu djelovanja, ostavljenu pomjesnim Crkvama, kaogogj izravno neupletanje vrhovne vlasti, *neprijatelj čovjek* od Evangjelja znao je obrnuti na štetu vjernikâ, koji, gotovo ne sjećajući se, izgubili su s oka tu vlast, te došli do uvjerenja, da i nepostoji. Ovako je raskol prionuo i za Rusku Crkvu. Bizant, kroz svoje mitropolite, što je slao u Rusiju, te kroz svoju bogoslovnu književnost, iz vremênâ nižega Carstva, iz koje su, jedino, Rusi — kalugjeri i popovi — crpali svoje obrazovanje, pohaba Rusku Crkvu te jê neosjetljivo ocijepi od sredine jedinstva, čineći, da zaboravi prave i zdrave pojmove o ustavu sveopće Crkve Isukrstove.

---

[7] L. II, ep. 49; BARONIUS a. 1975, n. 6–8.

Bješe velika nesreća za Rusiju, što je primila kršćanstvo Bizanta; ne samo zbog religiosnih prilika, u kojima se nalazio Istok, nego i zato što se to desilo u doba, kada je megju Grcima bio užasno spao nauk teologije, filosofije, te uopće znanosti, pa se žurilo naglim korakom u varvarstvo. Iz takova objama Rusija je bila usilovana primati tijekom vijekova svoje učitelje, svoje vrhovne pastire, koji su mogli biti, i mnogo puta zbiljam su bili, ljudi ugledni poradi monaških kreposti, ali većim dijelom ljudi tjesnogrudna poimanja, oskudne prosviješćenosti, vrlo ograničena znanja. Kako, pa kakvim bi sredstvima Carigrad mogao prosvijetliti Rusiju te je odnjiviti kršćanski? Profesor Ikonikov, koga smo naveli, u knjizi, što je napisao o prosvjetnom zvanju Bizanta u njegovoj domovini, logikom činjenica bio je prinugjen nešto ispovijediti, što nije posve laskavo za Grke i njihove uredbe u Rusiji. On istavlja suprotnost izmegju zapadne Evrope i stare Rusije u njihovu znanstvenom razvitku. Ostanci, on veli, stare prosvjete, što ne izgiboše u oluji narodâ, služahu Zapadu za temelj, da podigne prosvjetnu gragjevinu nove Evrope. Da se dokona ovo djelo, silno pripomože poznavanje Latinskoga jezika, koji je Crkva širila. Ništa nalik ne pade u dio Rusiji. Dok se Evropa svegjernim radom znanstvene gragje, sporo, ali stameno uljugjivala i težila svome cilju, Rusija je blizu do sedamnaestog vijeka čamala u svome nepromjenitom stâdu: skup spoznaja ondje ostade jedan isti[8].

Već je u drugoj polovini jedanaestoga vijeka, veli Strahl, u Ruskome puku vladala bezbožnost i iskvarenost; a pisac Nestorove Kronake tuži se, da su u Rusiji po imenu kršćani, a da žive kako pogani. I drugi ljetopisi kazuju, da su u to doba ostajale crkve prazne, a puk da je ruljom dotrkivao na igre i zabave. U crkvama bješe samo potpuni mûk, a po svim kućama se razlijegale svakojake svirke i gusle, i vriska lakrdijašâ raznosila se daleko po

[8] Victor Frank O. c. p. 198—199.

vazduhu. Vršila se — i to strogo — spoljna pravila Crkve, ali se ne poznavaše pravi duh kršćanstva; a ovaj sastojaše u ispunjanju običaja, što izvjesno zabavljaju ćutila, ali ostavljaju prazno srce. Poganska se praznovjerica i strah od vradžbinâ bješe općenito rasprostranio, a svjetskim lažama, što se razmetahu tobožnjom vanprirodnom moću, puk je uvelike vjerovao[9]. Nestor pripovijeda, da je 1071 godine, u Kijevu, neki čarovnik naviješćao puku, da će naskoro Dnjepar uzbjegnuti svome izvoru, da će se predjeli pomjeriti, da će se Grčka pomjestiti u krajeve, gdje bijaše Rusija, a ova se naći na mjestu Grčke; i puk je vjerovao u te mazgalije. Malo kasnije, u to isto doba, bi velika glad u pokrajini Rostev; i gle dvije trčilaže stanu obilaziti bregove Volge raznoseći, da su ženske tomu biču krive, te da kriju u svom tijelu kruha, mesa i ribe. Onda lakovjerni stanovnici vodi preda nje svoje majke, sestre i vjerenice, kojima bi tê svjetske protuhe rezali ramena, pa, sipljući pšenicu iz rukavâ svoga ruha, vikahu: Vidite li, da su to krili pod svojom kožom. Ovi zlikovci, s velikim mnoštvom sukrivaca, ubijahu nevine žene, i pljačkahu imovinu bogate čeljadi. Ljudi Novgorogjani išli su u Estoniju, da pitaju vrače i pogagjače. U samom Novgorodu jedan takovi varalica rugaše se javno zapovijedima kršćanskoga zakona, te oglašivaše, da će prijeći suhim Volgu; a puk ga slušao kao nadahnuta: dok je vladika, obučen svetim odeždama, i s krstom u ruci, nasred trga, uzalud vikao vjernike, da dogju cjelivati krst. Gragjani, skleptavši se oko vrača, nisu marili za vladičin glas, nego su napetim ušima slušali bogopsovstvo i blućenje vračevo[10].

Pri koncu dvanaestoga vijeka (1182—1198) varvarstvo i neznanstvo sramotilo je sve društvene razrede u Rusiji, te nitko nije smatrao, da je nedopušteno prestupati ćudoredne

---

[9] Strahl O. c. I, p. 108 sq.
[10] Cf. Karamsin II, p. 114 sqq.

dužnosti. Napokon kalugjeri, zaboravivši svoje zvanje, nisu se stidili mahati buzdovanom i mačem te ići u boj[11].

Vladimirski sabor na Klijasmi god. 1274 rječita je svjedodžba besputnosti i gluposti svećenstva, duboke iskvarenosti i protievangjelskog duha, što bješe narodom obladao. Mitropolit Ćiril II, otprije biskup u Kelmu, i rodom Rus, oblazeći god. 1250, i poslije, njemu područne eparhije, imao je svu zgodu vidjeti svojim očima prevelika zla razvriježena u Crkvi. Simonija je gospodovala posvuda, kler nije poznavao i nije mario za kanone, sujevjerje zamjenjivalo vjeru i pobožnost, pijanstvo, divljačnost, preispodnje bešćinje točilo je zadružno tijelo. Sveti se redovi davali osobama nedostojnim i prezrenja vrijednim, kadšto i robovima. Vladike tijahu ne radeći ništa: lakomni samo na pogani dobitak. Popovi bijahu takove neznalice te nisu znali podjeljivati sakramenata krštenja i potvrde. Na nekojim mjestima služili su misu do pola, a od pola su gjakoni nastavljali. U preprostranoj dijecesi Novgorodskoj, od Uskrsa do Svisvetih[12], svećenici su pijančovali i besposličili, propuštajući bogoslužbu. U ovo vrijeme nisu nikoga kršćavali. Mitropolit, da nagje suproštinu tolikome nevaljalstvu, bješe naumio sazvati narodni sabor; ali ne pošavši mu to za rukom, kad je htio da zavladići novoga vladiku Vladimirskog, po imenu Serapiona, upotrebi tu priliku te sazove u tome gradu rečeni sabor, kome su pribivali mnogi biskupi. Evo Latinskoga teksta gdjekojih pravila tu odobrenih, a koji potvrgjuju ono što smo rekli:

> „Ego itaque Cyrillus humilis metropolita totius Russiae videns multa in nostris ecclesiis scandala, varias dissensiones et pravos abusus, quae omnia irrepserunt sive per negligentiam pastorum, sive per ignorantiam cleri, sive per contemptum sacrorum canonum, indolui vehementer: si enim olim haec aliquando contingebant non callentibus nostris idioma graecanicum, nunc certe excusabiles haud

[11] STRAHL O. c. p. 181.

[12] U Grčkoj Crkvi blagdan Svisvetih slavi se prve nedjelje po Duhovima.

sumus; habemus enim omnia fere sanctorum Patrum graecorum scripta nostro patrio sermone versa, quae ignorantiae tenebras propellunt, et lumine intelligentiae mentes nostras illustrant“ (Regula II).

„Pervenit imprimis fama ad aures nostras, quod nonnulli e confratribus nostris ausi fuerint vendere sacros ordines, obliti canonis apostolorum XXIX, qui jubet ut deponatur et ordinans et ordinatus pro pretio . . . Venales qui faciunt sacros ordines, aequiparantur Judae Iscarioti, et habent partem cum ipso, adeoque sint alieni ab omni ministerio altaris, miseri ac maledicti (Reg. III).

„Servus itidem aut subditus nequaquam admittatur ad ministerium altaris, nisi prius illum dominus a servitute dimiserit[13]“ (Reg. VI).

„Unusquisque ordinandus hoc modo examinari debet; An vitam castam in juventute duxerit? An virginem intactam in uxorem sibi copulaverit? An habeat sufficientem scientiam? An non sit scurrilitatibus, dolis, crapulae, perjuriis, aut rixis assuetus? Utrum turpis alicujus vitii habitum aliquando contraxerit? Utrum peccatum sodomiticum aut bestialitatis aut mollitiei frequenter commiserit? Utrum ante nuptias cum legitima uxore virginitatem suam corruperit? Utrum cum variis mulieribus concubuerit, aut in statu conjugali adulterium expleverit? Utrum falsum testimonium aliquando praebuerit, aut homicidium sive voluntarium sive involuntarium patraverit? Utrum operariis mercedem negaverit, vim alicui intulerit, aut veneficia, superstionesque exercuerit?“ (Reg. VII).

„Insuper quoniam innotuit nobis . . . quod nonnulli misceant sacrum chrisma cum oleo catechumenorum, et utroque simul mixto totum corpus illius, qui baptizatur, ungant; ideo tollentes hunc pravum abusum ex ignorantia provenientem, statuimus etc.“ (Reg. VIII).

„Rursus delatum est nobis vigere etiamnum pessimam impiamque ethnicorum consuetudinem, juxta quam multi helluones in festis solemnioribus spectacula quaedam diabolica exhibent, et cum ingenti clamore ad duella sese invicem provocantes, usque ad necem fustibus pugnant, et victores exanimata cadavera vestibusque exuta in arena relinquunt“ (Reg. IX).

„Item audivimus in dioecesi Novgorodensi abusum hunc invaluise, quod diaconus intrans in sanctum bema,

[13] Povjesni razlog ovome kanonu nalazi se naprijed u Poglavlju VI.

accipit prosphoram seu hostiam, et super eadem praeparationem ad sacram liturgiam facit, quam praeparationem superveniens postmodum presbyter complet" (Reg. X).

„Accepimus pariter, quod in iisdem partibus presbyteri coeterique clerici nimium crapulae indulgeant, maxime diebus sanctioribus, ita ut a dominica palmarum usque ad dominicam omnium sanctorum officia divina, et sacramentorum administratio frequenter negligatur ac praetermittatur" (Reg. XI)[14].

Vladimirski sabor govori otržito kako je ta duboka iskvarenost, to strašno beščinje, to bezakonje, pomenuto u Pravilu VII, — koje zanago moraše biti općenito u Ruskoj zadruzi — izazvalo Božji gnjev, pa tvrdi da Tatarska najezda bješe pedepsa, što ju je narod zaslužio[15].

U tom sažaljenja vrijednom stanju Crkve i društva u Rusiji, nije bilo pomučno usaditi i ukorijeniti raskol; a ovaj rad, što otpoče u dvanaestome vijeku, bi priveden kraju u XIII vijeku, kadno, s jedne strane tmine neznanja i porokâ, što za njim slijede, bjehu zahvatile društvo i svetište, a s druge Latini, osvojenjem Carigrada i uništenjem Grčkog carstva, dadoše povoda neprijateljstvima i još dubljim mržnjama.

Kroz vas jedanaesti vijek nema znaje raskolu u Rusiji. Grgur VII, koji je, kako smo naprijed vidjeli, duboko žalio raskol istočne Crkve; pišući nekoliko mjeseci poslije (17 travnja 1075) velikom knezu Izjaslavu, i ne spominje raskola, niti govori o potrebi združenja Ruske Crkve s Petrovom Stolicom. To se ne bi moglo objasniti, kad Rusija ne bi, u to vrijeme, priznavala duhovnu vlast Rima. Mi ćemo na svom mjestu donijeti posla-

---

[14] Pelesz O. c. I, p. 434 sqq. Cf. Strahl I, p. 260 sqq.; Philaret I, p. 199 sq.

[15] Dum projecimus post tergum divinas leges, quaenam exinde lucra conquisivimus? . . . Nonne captae sunt et excisae urbes nostrae? Nonne corruerunt sub vindice gladio fortissimi duces nostri? Nonne abduxit hostis in captivitatem filios nostros? Nonne impletae sunt cladibus ac ruinis sanctae ecclesiae nostrae? Nonne persequuntur nos etiamnum impii ac barbari Tartari? Haec nobis accidunt, quia non custodimus canones sanctorum Patrum nostrorum (Reg. 2).

nicu Grgurovu. Kad je preneseno godine 1087 u Bar, u Pulji, tijelo Sv. Nikole, te kad je Urban II zaveo blagdan prijenosa Mirskog čudotvorca, Ruska Crkva, pod mitropolitom Efremom, započe odma da svetkuje (1092) taj blagdan, a svetkuje ga i sada 9 svibnja, dok Crkva Grčka za to nigda nije htjela znati. Treba uzeti na oko, da se radilo o prijenosu ostanaka Istočnog Svetitelja, koje su Barani, poklen ih silom oteše Grčkim kalugjerima, prenijeli na Zapad, megju Latine, nedaleko od Rima, u Bar, odakle prije Grci bješe izagnani od Normana, koji pripadahu Latinskoj Crkvi. Da je veza crkvene zajednice izmegju Rima i Rusije bila prekinuta, kašto bješe megju Rimom i Carigradom, tko može vjerovati, da bi Ruska Crkva, pod mitropolitom Grčke narodnosti, slavila prenošenje Sv. Nikole, naročito, kad je papa taj blagdan bio uveo?[16] Karamzin pominje poslanstvo Latinskog biskupa Teodora, poslata 1091 godine, velikom knezu Vsevolodu, od pape Urbana II[17]. Pisac Kronake Nestorove[18], u svom djelu nema ni cigle prijekorne riječi o dogmatičkom nauku Crkve Latinske, a ne spominje ma bilo kakovu nesuglasicu nauka izmegju nje i Istočne Crkve. Jedina stvar, što bi se iz knjige mogla dokazati, jest prednost, koju pisac daje Istočnom obredu: a to je posve naravski. Grčki bi filosof, po njem, bio rekao Vladimiru[19]: „Mi smo (Grci) čuli, da su i iz Rima došli blagovjesnici poučiti vas u svojoj vjeri. Njihova je vjera *malo* različna od naše, *jer oni služe svetu žrtvu mise u prijesnom hljebu*, što Bog nije učio, nego je zapovijedio, da se služi u hljebu“[20]. Držeći da tekst na ovom

---

[16] Karamzin piše o ovome blagdanu: „*Ce métropolitain (Ephraim, grec de nation) établit la célébration d'une fête au 9 de mai, pour la translation des reliques de S. Nicolas, de la Lycie à Bari, ville d'Italie, fête de l'Èglise d'Occident, rejetée par les Grecs, ce qui prouve que nous avions alors es relations d' amitié avec Rome*“. II, p. 128.

[17] KARAMSIN l. c. Cf. IKONIKOV ap. *Frank* O. c. p, 240.

[18] Vidi bilj. 22 Pogl. I.

[19] Vidi C. III, p. 82.

[20] . . . нъ повелѣ хлѣбомь слоужити. NESTOR c. 40, p- 51.

mjestu nije potonji umetak, sva vjeroispovjedna razlika stoji u jednoj disciplinarnoj točki, naime u hljebu, budući da jedni upotrebljavaju kvasan a drugi prijesan. Pisac u ostalome, kako smo prvo napomenuli, govori s pohvalom o Rimskom papi. Kako pak Kronaka svršuje s godinom 1110, možemo s velikom vjerovatnošću izvoditi, da je do to doba, Ruska Crkva saglašavala s Rimskom u vjeri, te bila s njome sjedinjena u jedno tijelo.

Akatolički pisci Ruski, a s njima Rusofili prebacuju nam *Kanoničke odgovore ili Crkvena pravila* mitropolita Ivana, koji je bio drugi ovoga imena, te bi Crkvom vladao od 1080 do 1089 godine. Pisac tih Odgovora bijaše bez sumnje Focijevski zanesenjak; a je li je istina, da je on baš bio mitropolit Ivan II? Rusija je imala četiri mitropolita ovoga imena, megju kojima je posljednji živio u vrijeme Aleksandra III. Budući da se u tome Pravilu zabranjuje davati eukaristiju Latincima kaogod i *Tatarima*, te se preporučuje nastojati oko obraćenja jednih i drugih[21], to je jasno, da treba sastavljanje toga djela odgoditi za vrijeme Mongolskog gospodstva u Rusiji. Ima još i drugih biljega, što pokazuju, da Ivan II ne može biti pisac takozvanog Crkvenog Pravila. U njemu se već pomaljaju one zloporabe, koje je valjalo žaliti istom mnogo kasnije u Ruskoj Crkvi, kao plesanje popova i kalugjera na piru i drugim zabavama, travinjanje kalugjerâ, zajedno sa ženama, u njihovim manastirima. O sličnim prijestupima duhovničke i manastirske discipline ne pominje ni Vladimirski sinod od 1274 godine Nestorova Kronaka govori o Ivanu II s pravim zanosom. „Nigda dosada, veli ona, ne bi u Rusiji njemu ravna, niti li će biti posada. Bješe to čovjek vičan knjizi, duboki znalac nauka (crkvenoga), pun samilosti spram ubogih i udovica, prijatelj jednako bogatu i ništu,

---

[21] Ova druga okolnost ne opaža se u prijevodu baruna Herbersterna; ali je takovo, po Strahlu, značenje izvornog teksta, koji je inače veoma taman i pogrešan. STRAHL O. c. p. 115.

smjeran i razborit, imao je suviše dar riječi, te je sa svojim govorima tješio žalosne". O kakvom njegovu pisanom djelu Kronista ne govori ništa. Sadržavajući pak Crkveno Pravilo poučnih i praktičnih pravila za sav Ruski narod, kad bi ono doista bilo djelo Ivana II, ne bi se moglo dopustiti, da ga njegov hvalitelj i suvremenik ne bi poznavao. On, koji prinosi u cijelosti poučenje Monomakovo svojim sinovima, je li moguće, da bi o mitropolitu, koga je tako divno proslavio, mimoišao jedan spis, što je sadržavao pravila za vas narod? Hoćemo li valjada kazati, da Kronista nije hotio pomenuti *Cerkovnoe Pravilo* zato što ovo, po njegovim nazorima, nije zaslužilo, da ga se spomene? Ali takova ipothesa pada pored hvalā, koje bez ustručavanja daje Ivanu II. Upravo rekavši zbog tih pohvala, bit će poznije kakav ijetki raskolnik hotio prisvojiti očinstvo svoje radnje tome odličnom dostojanstveniku.

Još je neznatniji prigovor, što se vadi iz dva spisa, za koja se cijeni, da su potekli od Leoncija, drugoga mitropolita Ruskog (992—1008). Spisatelj piše protiv Rimljana ili Latina (πρὸς Ῥωμαίους ἤτοι Λατίνους), te raspravlja u obadva spisa o beskvasnom hljebu, dokazujući, da se nema posvećivati eukaristija u beskvasnom kruhu (ὅτι οὐ δεῖ τελεῖσθαι τά ἄζυμα). Po ovome bi on bio preteča Cerularijev. Ali lažno postanje izdaje se po natpisu samih spisa. Jedan i drugi nosi ime *Leonovo*, a ne Leoncijevo; a mitropolita tog imena Rusija nije nikad imala. Osim toga taj Leon zove se u jednom od ta dva rukopisa „mitropolit Rusije“ (Λέοντος μετροπολίτου Ῥωσίας), a u drugom se zove „mitropolit Perejaslava u Rusiji“ (τῆς ἐν Ῥωσίᾳ Πρεσθλάβάς); — dok je stolica u Perejeslavu bila osnovana god. 1070. Isti spametniji Rusi, megju kojima Karamzin, pridijevaju ta dva djelca XIV stoljeću[22].

U dvanaestom vijeku, pod mitropolitom Niceforom I (1104—1121), nailazimo na tragove raskola u Crkvi Ruskoj. Bio je barem neprijatelj Rimu sami mitropolit. Nicefor bješe

[22] THEINER, *Die neuesten Zustände* p. 51.

čovjek naučan i rječit, ali nije bio prijatelj jedinstvu Crkve Isukrstove: — to je sud protestanta Strahla. Pri koncu svoga pontifikata, Nicefor je napisao dvije poslanice teološkog sadržaja velikom knezu Vladimiru Monomaku (1113—1125). Obje su došle do nas. Jedna raspravlja o postu i uzdržljivosti, druga je jedan žestoki pamflet protiv Latinske Crkve, te počinje s ovim riječima: „Pošto, plemeniti kneže, želiš znati kako se je Latinska Crkva odvojila od pravoslavne, hoću da ti to izložim". Kako se vidi Nicefor smatra raskolnom katoličku Crkvu. U djelcu pak izlaže na svoj način povod raskolu, ponavljajući Cerularijeve potvore, i napadajući, ne bez rječitosti, Latinsku Crkvu, koju bijedi za sve zlo, što je sljedovalo od razdvojenja dviju Crkava, pa završuje s ovom opomenom: „O kneže, ti i tvoj sin, čitajte ovo, ne jednom ili drugom, nego dvadeset puta, te toliko često koliko ikada mogli budete"[23].

Pri svem tom Ruska povjest u ovom odsjeku vremena iznosi nam činjenica, iz kojih se sa izvjesnošću može izvoditi, da su narod i svećenstvo bili prosti od onoga duha raskola, kojim bješe zadojen njihov vrhovni pastir. Taman pod ovim mitropolitom, dogje sa Zapada u Rusiju jedan Latinski inok, čovjek pun nauka i duha Božjega. Novgorodski namjesnik i biskup Niceta dadu mu zemljišta s jednim selom na brijegu Volkove, da tu sagradi manastir. Taj manastir postoji i sada dvije *vrste* daleko od Novgoroda, te posjeduje nekoliko crkvenih sudova od zlata i srebra s Latinskim natpisima[24]. Osnovatelj manastira, koji je donio sa sobom iz Italije one svete sudove, zvao se je Ante, a poznat je u Rusiji pod imenom „Sv. Ante Rimljanin". On umrije 1147 godine. Sto i podeset godina kasnije, njegove su moći bile postavljene u kovčeg srebrom okovan. Godine pak 1747, trećega kolovoza, koja bješe stoljetnica njegove smrti, carica Jelisava Petrovna, dade ga postaviti u nov čempresni kovčeg, isto tako u srebro okovan. Na tri kolovoza slavi se u

[23] Strahl O. c. p. 128; Pelesz O. c. I, p. 292.
[24] Strahl p. 129. Cf. Karamsin II, p. 183.

svoj Rusiji blagdan ovog Latinskog sveca; dok u Novgorodu svetkuju se druge dvije svetkovine, na 27 siječnja, i prvog petka poslije 29 lipnja. Strahlu je zagonita ova čast prema jednom svetitelju Latinskom[25]. Stoga unatoč svoj predavi Ruskoj, i pisanim im povjesnim uspomenama, i manastiru i crkvi, što i danas postoje te nose ime „Sv. Ante Rimljanina"; unatoč još dragocjenom posugju s Latinskim natpisima, koje sam ne poriče, i svetim moćima, štovanim u svoj Rusiji, ipak on sumnja o povjesnom opstanku ovog svetitelja. Zacijelo sve ono što o njem napomenusmo, ne bi se moglo odgonenuti, kad bi u prvoj polovini dvanaestoga vijeka Rusija bila općenito osvojena od raskola[26].

Drugu činjenicu imamo u putu Ruskog igumana Danijela u Palestinu, a treći u sudjelovanju Rusâ pri prvoj krstaškoj vojni. Hoćemo da ispričamo ove dogagjaje s riječima Karamzinovim: „Megju pametodostojne dogagjaje Svetopukova vijeka, može se ubrojiti zanimljivi put Ruskoga igumna Danijela u sveta mjesta, koja bjehu križari osvojili. Uspomene Danijelove hvale vrline, ugodljivost i smjernost glasovitog Baldovina, koji tada vladaše u Jerusolimu. On dade ovomu igumanu pratnju, da ga štiti u njegovom putu u Damask i u Sv. Ivan od Akri, te mu s tim načinom oblakša putovanje po svoj Palestini, a da se ne boji od zasjeda nevjernikâ, koji su, raspršani kršćanskim oružjem, kojekuda ražnjali, te plijenili putnike. Danijel susretljivošću Baldovinovom dobije dopust postaviti jedno kandilo pred Grob Isukrstov. Treba još da primijetimo, da su se u to vrijeme nalazili u Jerusolimu mnogi otmeni Kijevljani i Novgorogjani, koje je nesumnjivo dozvao Aleksije Komnen, neka bi se borili protiv vragova imena kršćanskoga; i ako je naša otadžbina trebala hrabrosti svojih bojnika, sva je prilika, da ova okolnost nije spriječila gdjekojima od naših junaka da idu tražiti, pod krstaškim zastavama, pogibao i slavu"[27]. — Duh, kojim je napisan Put

[25] Wie konnte der heilige Anton bei der Trennung beider Kirchen in Rom und Russland gleich hoch geehrt sein? L. c.

[26] Opširnije u mojem djelu: *Cesarizam i Bizantinstvo* II, p. 96—98.

[27] KARAMSIN II, p. 183 sq.

Danijelov, veoma je siguran dokaz, da se u prvoj desetini dvanaestoga vijeka u Rusiji još ne čujaše odudar kobnog razdora, započeta Focijem a završena u Istoku Cerularijem. To dokazuje i povlastica kandila pred Sv. Grobom, što jē dade Baldovin Rusima[28], a tako i nazočnost Rusâ visokog čina u Jerusolimu, pa i njihova dioština u krstaškim podvigama Latinskim.

„Po nekim autentičnim ispravama — piše jedan pouzdani spisatelj — ne može se dvoumiti, da je još od dvanaestoga vijeka u mnogim mjestima Rusije bilo ne samo katolika (Latina), nego i njihovih svećenika i crkava . . . U Laurentinskom Ljetopisu, u god. 1154, pominje se jedna navala Polovaca u Perejaslav i u njegov okoliš: ovom prilikom oni opljačkaju mnoga sela i zapale jednu crkvicu Latinsku. U Nikonovu Ljetopisu nalazimo, da je god. 1174 veliki knez Kijevski Jaroslav Izjaslavić podvrgao danku sve Kijevske stanovnike, a megju ostalima i „Latine“, što su prebivali u ovome gradu. U Ladozi bješe jedna katolička crkva Rimska Sv. Nikole. Dapače u Novgorodu nekoji Rusi bjehu počeli kršćavati svoju djecu po obredu Rimske Crkve“[29]. Ove činjenice, koje prinosi knez Tolstoj, bivši prokurator Sv. Sinoda i ministar javne nastave Aleksandra II, mogu barem potvrditi, da u to doba, raskol ne bješe još sasvim otugjio Ruse od katoličke Crkve. Pri koncu XII vijeka

---

[28] Danilov Putopis, o kom govori Ruski istorik, nalazi se u zbirci *Itinéraires Russes en Orient, — par Mme. Khytrowo* (Genève 1889). Na potvrdu onoga, što kažemo, donijet ćemo ovdje, što autor priča o svome posjetu manastiru Latinskih monaha na gori Thaboru: „. . . On y voit une belle église consacrèe à la Transfiguration; . . . c’était auparavant le siège d’un évêché, et maintenent c’ est un couvent latin. . . . Ayant été bien accueillis dans le couvent de la Sainte Transfiguration, nous y dînâmes et, nous étant bien reposés, nous nous levâmes pour aller à l’église de la Sainte Transfiguration et vénérâmes le lieu sacré où le Christ, notre Dieu, s’ était transfiguré; l’ayant baisé avec amour et grande allégresse et, *ayant reçu la bénédiction de l’abbé et de tous les frères, nous sortîmes de ce saint couvent*“. O. c. p. 67. 68.

[29] Tolstoj, *Le Catholicisme Romain en Russie* (Paris 1863—1864) I, p. 14.

raskol ne bijaše više sporadično zlo, nego općenito, pa ćemo vidjeti sada metod i sredstva, što su bila upotrebljavana, da se rastruje srce onoga blagorodnog naroda. Prvo svega molimo čitatelja, da bi uzeo na um ono, što smo rekli o mržnji i sumnjičenju, koje su Grci, već od obraćenja Vladimira, stali sijati u Ruski narod.

U kasuističkim rešidbama Nifonta, biskupa Novgorodskoga (1130—1156), na pitanje: Šta treba činiti, kad Latin prijegje u Rusku Crkvu? nalazimo ovaj odgovor: „Sedam dana zasopce neka dolazi u našu crkvu: ovdje neka mu se nadjene novo ime, a svaki dan treba da se nad njim izmole četiri molitve. Poslije toga treba da se opere u kupalu, treba da posti sedam dana, a osmi će dan nanovo doći u crkvu. Potom će se, dok se izmole nad njim one četiri molitve, obući u bijelu odjeću, metnut će mu se na glavu vijenac, pomazat će se i dat će mu se u ruku voštena svijeća. Preko liturgjije neka se pričesti: nakom toga bit će posmatran za novog kršćanina *(proque novo christiano habeatur)*"[30]. Ove odluke bile su uvrštene u Nomokanon crkve Sv. Sofije u Novgorodu. — Ruski pisci hvale učenost, kreposti i značaj Nifontov. On se bješe opro naimenovanju mitropolita Klementa, koga je bio veliki knez Izjaslav, bez znanja Carigradskoga patrijara, izabrao i zavladičio od Ruskih biskupa. Nifonta, poradi njegova protivljenja Klementu, na korist Bizanta, slavio je patrijar Nikola IV i poredio ga s Ocima prvih vijekova Crkve[31]. Čini se, da je njegova revnost bila sebeznala, jer se zna, da je gjoja bio popašan na časti i dobitke. Strahl pripovijeda, da je Novgorodski knez, Svetoslav, protiva zabrani Nifonta, htio da se blagoslovi njegova ženidba sa *posadnikovom* kćerju[32], koja bješe udovica, i kojoj su čo-

[30] Herberstein *Rerum Moscovitarum*, p. 37. Cf. Strahl O. c. I, p. 150 sq.; Philaret O. c. I, p. 68.

[31] Karamsin II, p. 276.

[32] *Posadnik* bijaše gragjanski poglavar Novgoroda: kao *načelnik.* Novgorod je izabirao slobodno svoga vrhovnog poglavara, kako je izabirao svoga kneza, s kojim je posadnik dijelio sudbenu vlast i pravo podjeljivanja častî i odlikâ.

vjeka ubili kneževi dvorani. Zaradi toga bukne pučka buna, ali je Svetoslav utiša, razoružavši vladičin gnjev svojom *podatljivošću*[33].

Budući da se naregjuje u riješenjima Nifontovim samo ponavljati pomazanje na Latinskim kršćanima, vidi se, da su ovi bili posmatrani još kao kršćani. Ali mržnja raste; stoga u ranije pomenutom *Crkvenom Pravilu*, koje je bilo uvršteno i u kanoničko Pravo crkve Sv. Sofije u Novgorodu, poriče se Latinima, da su kršćani, te se brani svaka zajednica s njima. Ako Rusi u potrebi jedu s Latinima, ako trguju s njima, ako putuju njihovim zemljama, to su skvrnavni; te treba da se očiste od takove ljage molitvama i pokorom, što im nametnu svećenici. Pravilo hoće, da Rusi drže Latine nevjernicima, jer nisu kršteni trostrukim utapanjem, te preporučuje, da se traži njihovo obraćenje na vjeru kao i Tatarâ. Nalaže još, da im se poslije obraćenja ne daje odma eukaristija. A jer Latini nisu kršćani, izjavljuje, da nije dopušteno Ruskim knezovima udavati za nje svoje[34] kćeri.

Prijegjimo na *Kormčaju Knjigu* (Krmansku Knjigu). To je zbirka pravila i zakona, prama kojima treba upravljati Crkvom, brodom znamenovanom. Otuda dolazi njezino ime, te odgovara sličnoj zbirci Grčkoj, prozvanoj Πηδάλιον, ali nije prijevod ovoga. Kopitar, koji je znanstvenom analisom proučio *Kormčaju Knjigu*[35], drži, da je ona prijevod s Grčkoga, komu se tekst dosele nije pronašao. Svakako ona je ponajstarija zbirka crkvenih zakona, što ih ima Rusija, a Slavenski original, što se tiče bitnosti, djelo je XIII—XIV vijeka[36]. Najstariji rukopis i

---

[33] Strahl O. c. I, p. 153.

[34] Herberstein O. c. p. 34. Cf. Strahl O. c. I, p. 115; Marković, *Cesarizam* II, p. 99, n. 48.

[35] *Jahrbücher der Literatur* (Wien 1822, 1824, 1826), XXIII, p. 220—274: XXV, p. 152—168: XXXIII, p 288—290.

[36] I Srbi imaju jednu *Krmčaju Knjigu* istoga doba. Sačuvat je rukopis od 1305 godine, pisan u manastiru Hilindaru na gori Athosu, od Srpskoga biskupa Grgura. Sreznevski, Starine (Zagreb 1871), str. 189—202.

sada toga nedovršenog djela potječe iz 1280 godine. Rusi zovu Kormčaju Knjigu „Bogom nadahnutu knjigu“, te je ona zapravo njihovo Kanoničko Pravo. Natpis Moskovskog izdanja od 1816 (dva voluma in f⁰.) jest ovaj: „Na slavu i čast jedinoga, životvornoga i nerazdijeljenoga Trojstva, Oca, Sina i Duha Svetoga: naredbom prebogodušnoga samodršca velikoga Gospodina Aleksandra, sina Pavlova, našega cara sve Rusije; u vrijeme njegove žene, prebogodavne gospogje, carice Marije Feodorovne, pravoslavne Gospode velikih knezova Nikole sina Pavlova i Mihaila sina Pavlova, pravoslavne Gospogje velike kneginje Katarine Pavlovne i njezina muža, i s blagoslovom Svetoga Upravljajućeg Sinoda, bi pečatana ova *Kormčaja Knjiga* u carskom gradu Moskvi, podudarajući se u svemu s prvim izdanjem, koje bi započeto pod presvetim patrijarom Josipom (1650), a dovršeno pod presvetim Nikonom 7161 (1653), sada razdijeljenom u dva dijela, godine stvorenja svijeta 7325, a poslije Upućenja Riječi Božje 1816 Rimske indikcije 5, mjeseca listopada“. Čitatelj će sam po sebi činiti komente o ovome sve prije no lakoničkom natpisu postavljenu na *Corpus juris canonici* Ruske Crkve.

Djelo otpočinje izlaganjem *sui generis* o crkvenom rascijepu Istoka od Zapada:

„Istinski izvještaj, zašto su ekumenički patrijar Carigradski, „Aleksandriski, Antiohiski i Jerusolimski izbacili Rimske pape „iz božanstvene Crkve Istočne, iz običnog pominjanja i za„jednice ljubavi . . . Božanstveni apostoli, namjesto pregjašnjeg „neumješnog ribanja njihova, uloviše, kao u jednu mrežu, „vascio svijet, što življaše u tmini nevjerstva, te ga izvukoše „na svjetlost Božjega spoznanja. Megju njima izabrani sud, „učitelj svijeta, Pavao, ne radeći više šatorarski posao, nego „kopljem božanskoga Duha, izbi oči ne samo suparnicima bo„žanstvenoga evangjelja, već i zlohitroj zmiji, Sotoni, i njegovoj „vojsci; pa kao orao, (leteći) u visokom vazduhu, progje svi„jetom i prebrodi morem, posvuda prosvjetljujući one te sjede

„u tminama, (i) svrši ono, što drugi ne bjehu dokonali, kašto „sam kaže: Dovršujem nedostadak stradanja Krstovih na tijelu „svojem (Kol. 1, 24). I gdje je god blaga vijest evangjelja „bila navješćivana, tu su se, rukopolaganjem apostola, odma „namještali po gradovima vladike, te je svagdje svijetlila milost, „a izgnani vrag zavijaše. Ali nakon smrti svetih apostola, „njihovi nasljednici, oci bogonosci, ustanoviše da, mjesto čino-„načelnika apostolskih, biva Petra i Pavla, Rimski papa po-„svoji apostolsku Stolicu, a poslije njega četiri patrijara, mjesto „četiri evangjelista, da imaju dostojanstvo u prijestonicama „Carigrada. Aleksandrije, Antiohije i Jerusolima; no u bo-„žanskim stvarima, kao udi jednoga tijela, sloški da bljude „predavu apostolsku; te paze jedinu vjeru, pod ciglim jednim „prevodnikom spasenja ljudi i poglavarom, Isukrstom. I tako „bješe tada vrhovni brat Rimski papa, koje zato što tada Rim „imagjaše prvenstvo, koje zato što papa tamo bješe postavljen „namjesto svetih apostola: a po smrti svakog pape, bivaše opet, „s dogovorom četiri patrijara, postavljen na apostolsku Stolicu „drugi papa. Isto tako, uzajmice, kad bi umro jedan od četiri „patrijara, umah bi se, s dogovorom Rimskog pape i tri patrijara, „postavio na ispražnjenu stolicu četvrti patrijar; i dok su stvari „ovako išle, lijepo je prosjaivala naša vjera. Ali stara zmija, „razumni Faraun, naduvši se surevnjivošću, ne mogadijaše dugo „da gleda, gdje istina vjere napreduje; te pošto su našli su-„krivce svome kovarstvu, ljudi prepuni drzosti, no lakomisleni, „po apostolu (Jud. 12—13), kao bezvodni oblaci, koje vjetrovi „prenose, jezika zaista naoštrena, ama nerazumni, — u samom „Rimu imali su bezočanstvo izvrnuti istinu i, o dogmama pre-„svetog Trojstva, koje je Duh Sveti izložio apostolima i sve-„ukupnim učiteljima Crkve, drznuli se predrsko i presablažnjivo „propovijedati, da Duh Sveti izlazi od Oca i Sina: a još uvode „neke nove uredbe, što ne bjehu predane od svetih apostola i „Otaca: pa se stoga odmetnu od pravovjerstva sav Rim, „s mnogim drugim gradovima te tako užasno padoše, da se

„sumnjam, eda li će se igda podignuti; jer većma ljubiše „svjetsku slavu, nego li Božju slavu, te volješe ići krivuljastim „putem svojih srdaca, kakono se kaže za starog Izraela: Utio, „udebljao, i zasalio, pa ostavi Boga, koji ga je stvorio (Deut. „32, 15)".

„I premda su ih opominjali za mnogo godina četiri patri- „jara, da se povrate na isprvičnu vjeru i predanje apostola i „svetaca nekošnjih, Rimskih papa, Silvestra i drugih, kaošto „ekumeničkih patrijara i ostalih svetih Otaca, i pristanu na „nauku sedam ekumenskih sabora — nisu htjeli. Ne samo što oni „sami otvrdnuše u svojoj prijevari, nego lakoumnim življenjem „i novim predanjima (naucima) zlovarno i besmisleno povukoše „i druge kolebljive (u vjeri) za svojom pohotljivošću i slavo- „ljubljem. I zato Rimski papa bi odbačen od četiri patrijara, „ili radije od inokupne božanstvene Crkve, iz svakidašnjeg po- „minjanja i veza ljubavi, te izgubi i prvenstvo: poradi toga „drugim patrijarima više ne trebuje Rimski starešina, već ga „smatraju poluvjercem a ne pastirom, i kvariteljem Krstove „ovčarice. Nasuprot oni traju od mnogo godina u bogoboja- „znosti, sa svojim mitropolitima, prabiskupima i biskupima, i „sa svim svojim svećenstvom od Boga čuvanim, koje Bog vodi „i krijepi, te utakmice pomažući se i savjetujući, pasu Bogom „povjereno im stado, pazeći ga kaono zjenicu svojih očiju[37]".

Izvještaj, koji smo prinijeli jest, kako bijasmo već obavijestili čitaoca, početak *Kormčaje Knjige*. Pri koncu iste nalazimo opisan postanak i povjesni razvoj „otpadništva" Crkve Latinske. To je jedno nagvaždanje vrlo dugo, dosadno, tužljivo. Stil je grubijanski, te nije na čast onim licima, što su štampana na čelu i natpisu knjige. A neznanje je piščevo toliko, da nadilazi granice vjerovna. Pored svega toga mi ćemo donijeti u cijelosti ovaj ljubopitni komad, te će nam valjada čitatelj zato biti zahvalan.

---

[37] Kopitar, *Jahrbücher* XXXIII, p. 222—227.

„O Rimskom otpadništvu: kako ostaviše pravu vjeru i „istočnu Crkvu. — Pod carem Konstantinom i njegovom „majkom Irenom, Andrejan posta Rimski papa, koji je bio i „na sedmom vasiljenskom saboru, da potvrdi štovanje svetih „slika. Ali nakon Andrejana posta papa u Rimu Lav. Rodbina „je pak Andrejanova nenavidjela ovog Lava, te ga proždene „iz Rima. Nego, papa Lav pošlje u Carigrad caru Konstantinu „i njegovoj majci, da bi mu pomogli; no bi uzalud, jer je tada, „megju carem i njegovom majkom, u Carigradu, planula buna. „I neprijatelji se primicahu k Carigradu. Stoga papa ode u „zemlju Frjašku (Franačku), Frjagu rigu[38] Karulu. Silno „ga Karul pomogne, povrati opet papu u Rim, te ga posadi „na prijestolje. Potom papa Lav složi se s biskupima i knezovima „Rimskim, da postavi iznova u Rimu jednog blagočasnog cara, „ne bi li po drugiput granulo carstvo iz Rima. A ovu milost „dade papa Karulu. Papa Lav zovnu radi toga krivovjerca „Karula, pa ga ovjenča u Rimu po Grčkim zakonima, miješa„jući i Židovske zakone i, ne znam s kakvom namjerom, pomaza „ga od glave do nogu. Tako pretrgne vezu, što je otprije ve„zala dva grada (carstva), izmegj majke i kćeri uplete se mač, „odvajajući i režući silovitim oružjem ubavu djevicu Novi Rim, „carski grad, od starog Rima. A Karul, i ako je još od svoga „oca i svog djeda bio kršćanin i poštovao Krstove zakone, do„vede sa sobom svećenike i učitelje, koji su potajno prianjali „za eresiju Apolinarovu, Macedonijevu, Severovu, Dioskorovu, „Origenovu, Eutihijevu; te oni staše otpagjivati Gospodnji puk „i učiti ne samo tajno, nego i javno, podupirani bivši carem, „govoreći, da Duh Sveti izlazi od Oca i Sina, pa isto tako „žrtvovahu prijesni kruh, i rasprostranjavahu još druge jeresi. Vi„deći pak Lav papa, da je krenuo strmorom Božji puk, te nasla„gjujući se njihovom naukom, nemajući u Rimu naučnih učitelja, da

[38] To je Novogrčki nominativ Latinskoga *rex* (ῥήξ), cigli naslov što su Carigradski *βασιλεῖς* priznavali „barbarskim“ kraljevima.

„raspude takove jeresi, šćaše da pošlje u Carigrad iskati umnih „ljudi, ali mu ne bi moguće, jer je tada car Teofil u Carigradu „ratovao protiv svetih ikona. Pošalje stoga u Jerusolim k pa- „trijaru Tomi, eda bi mu otpravio umnih ljudi, koji će biti „podobni izobličiti i utući tû jeres“. — Ovdje pisac kazuje Rusima, da je patrijar Jerusolimski poslao papi protosingjela Mihaila s tri njegova saučenika, Teofana, Teodora i Joba; ali ovi, mješte poći u Rim, otidu u Carigrad, da brane vjeru, gdje budu mučeni. Poslije nastavlja: „A papa Lav, kad je vidio, „da prije pomenuti eretici Karulovi kvare tako Božji puk, i „da mu ne stiže pomoć ni od kuda, niti znajući, šta bi činio, „— napiše na ploče ispovijest prave vjere, te je namjesti na „crkveni zid, neka bi, koji ulaze, govorili (štili?) ispovijedajući, „da je Sin rogjen od Oca, a Duh Sveti, da izlazi od Oca. To „je on učinio, da bi utvrdio vjernike i da bi pobio eretike „Karulove.

„Nakon smrti Lavove bi papa Benedikt. Ovaj, podrijetlom „Latin, a vješt u obadvije knjige, Grčku i Latinsku, napiše „vjeroispovijest u oba jezika, to jest: Vjerujem u Boga itd., „te zapovjedi svim kršćanima, Latinima kao Grcima, da „tako vjeruju, e bi pomeli rečene eretike, i da ne bi slušali nji- „hova lukavstva. I papa Benedikt piše četirma patrijarama, „Carigradskom, Aleksandriskom i Jerusolimskom[39], da ne po- „minju, nakon njegove smrti, u crkvenom pomenu papâ, dok „sami ne ispovjede poslanicom, što vjeruju: jer, veli on, u „Rimu se ukorijenila jedna zlopaka jeres; i svi trče u propast, „jer se ropski klanjaju Duhu Svetom, govoreći, da izlazi od „Oca i Sina, te žrtvuju prijesan hljeb i siju druge razvratne „jeresi. Za papom Benediktom slijedili su: 1. Andrijan, 2. Lav, „3. Stjepan, 4. Paškal, 5. Eugen, 6. Valentin, 7. Gregorije, 9. „Lav, 10. Ivan podrijetlom Angjelik (sic)[40], 11. Benedikt, 12.

[39] U izvornom tekstu nema Antiohiskoga. Kopitar.

[40] U Grčkom trebalo bi da je Ἀγγλικὸς; ali Ruski prevoditelj, koji o Ingleskoj nije morao ništa znati, uzeo je riječ za Ἀγγελικὸς te preveo: *Angelskij*. Kopitar.

„patrijar Niklas (dok je u isto vrijeme u Carigradu bio patrijar „Focije, koji življaše za cara Basilija Macedonca), 13. Andrejan, „14. Ivan, 15. Martin, 16. Andrejan, 17. Stjepan; svi ovi bjehu „pravoslavni i jednodušni sa četiri patrijara. Ali iza pape Stje-„pana, u vrijeme cara Lava Mudroga, sina Basilijeva, bi papa „u Rimu Formosije, koji, vukući lozu od Galatâ, bio je umiješan „u jeres Apolinarijevu, Macedonijevu, Origenovu, te u druge „tajne jeresi onih eretika Karulovih. Pobožni svijet, koji nije „ništa znao za njegove jeresi, bješe ga imenovao papom. A „on napiše prijevarnu ispovijest vjere, te je pošlje četirma „patrijarima, pretvarajući se pravoslavan. No kad bi postavljen „za papu, počne učiti Božji puk one jeresi, govoreći, da Duh „Sveti izlazi od Oca i Sina, i zapovjedi žrtvovati beskvasni „kruh, to jest, da se ne upotrebljava za misni kruh kvas i sô, „poput Židova ili poput krivovjernog Apolinara, te da se prikazuje „liturgjija mrtvim tjelesima. Mi (naprotiv) govorimo: što je bez „kvasca ne može da uskisne, a što je bez soli, to je i bez ra-„zuma. Još je jedan čudnovat nauk pripovijedao, onaj što se „u Rimskom (Latinskom) zove *Purgoturije (sic)*; ovaj je uzeo „od eretika Origena, te naučavao po ulicama puk, kao da bi „se grešne duše čistile u čistilištu, i iz muke prelazile u raj, „te bivale dostojne pribrati se zboru pravednikâ. On bješe za-„boravio evangjelski glas Gospodnji, o siromašnom Lazaru i „bogatunu, razgovor Abramovov, koji svjedoči, da ima vjeko-„vita propast megju pravednicima i grešnicima, koja se ne „prelazi nigda. I tako su svi Latini lako prihvatili Formosov „nauk te se odijelili od Grčkog carstva i od četiri patrijara. „Ali iza prvog pape Formosa, koji je započeo jeres, bi drugi „papa Vnifancije *(sic)*, treći Roman, četvrti Stjepan, peti Teodor, „šesti Ivan, sedmi Benedikt, osmi Lav, deveti Kristofor; svi „jednako jedinomisleni s papom Fomosom, eretikom. I oni pi-„saše četirma patrijarama, i izdaše takove zapovijesti, da Duh „Sveti izlazi od Oca i Sina, i da treba žrtvovati u prijesnom „hljebu, i druge zlopake jeresi, kako je (već učinio) prokleti For-

„mosije. A od sedmog ekumeničnog sabora do pape Kristofora „ima 256 god. Ali ih patrijari ne primiše niti ih ustoličiše. U „vrijeme pak Basilija, ubice Bugara, u Carigradu bješe patrijar „Sergije god. 6552. Ovaj, dogovorno sa tri (druga) patrijara, pre„kori pismeno svetim Pismom Rimskog papu, ne bi li se počem „obratio i povratio te postao prvašnji pravovjernik. Ali on ostane „uporan u svojoj prijevari, te se ne htjedne obratiti; nego odbaciše „pravoslavlje Grčkoga carstva i četiriju patrijara, i uzeše Rim „za se, te postaše bijesni neprijatelji Grkâ i progonitelji pravo„slavnih kršćana. Osim toga povukoše za sobom mnoge druge „zemlje, o kojima hoćemo (još) i to pripovijediti. Pioni[41], koji „se zovu Ugri, vidješe kako su narodi Rusije primili krštenje; „i tri kneza Ugarska pogju u Carigrad, da ištu sveto krštenje. „Oni budu pokršteni te se vrate u svoju zemlju. Arhireji, zbog „varvarske navale na Carigrad, ne pohite u svoju zemlju, da je „obučavaju i donesu joj svete knjige, jer Ugri nisu imali knjiga „u svom jeziku. Iznenada jedan od njih, knez Stjepan, ode ka „Gospodinu, pošto učini mnoga dobra djela. Nego videći La„tini slabljenje Grkâ, dogju iz Rima u Ugarsku zemlju, te je „lukavo prelaste i osvoje na svoju starinsku jeres. Tako i su„sjedne im narode, Ude i Pide[42], Nijemce, Poljane i Lehe[43], „Čehe i druge puke (krajeva), što leže prama Rimu, te ih „sajedine sa svojom Latinskom laži. Patrijar Sergije kaošto i „drugi patrijari ekumenski, ne samo što nisu htjeli (u litur„gjiji) pominjati, megju prvima, papu, nego su ih izopćili te „predali anatemi.

„U vrijeme cara Mihaila Peflagonija *(sic)* bio je patrijar u „Carigradu gospodin Larije[44] *(sic)*. I on anatemisa Latine, kao

---

[41] Pisac mogao je razumjeti Panonce ili Peonije. Kopitar.

[42] Bit će valjda Vendi ili Japidi. Kopitar.

[43] To jest južni Poljaci i oni oko Visle. Kopitar.

[44] *Κηρουλάριος* — po izgovoru Kirularios — neukom Ruskome prevoditelju činilo se isto što *κύριος Λάριος*. Otuda njegov *Kyr* (poslavenjen od *κύριος*) *Larij*. Kopitar.

„očite eretike, kao nerazumne i nesmotrene i koji nisu ništa „razabirali, nego u svojoj taštoj kičeljivosti bijehu se naduli, „te padoše iz velike (mnoge) milosti Božje. Uspne se potom „na Rimsku Stolicu Petar Tartaljun, i ovaj bezbožnjak zabaci „sasvim kršćansku vjeru te počini darmar po svoj Italiji, pa „pošto je posijao mnoge kobne jeresi, zapovijedi popovima, da „svaki ima sedam žena, a inoča koliko ga volja; nije im na„mećao nijednog grijeha *(sic)*, i naredi u crkvi zvoniti orgulje, „talambase i glazbu, i naredi ljudima i ženama *(sic)* brijati „bradu, brkove i njedra; i naredi odrešivati bez epitimija i „pokore, i suviše dopusti unaprijed odrešivati grijehe za buduće „godine. Osvem toga promijeni Sinoksarije ili svakidašnji „pomen svetiteljâ i blagdanâ te dopusti postiti subotu kao Ži„dovima. Dopusti takogjer skvrnjenje roda, naime ženidbu sa „bliskom rodbinom, kaošto svaku stvar dostojnu mrzosti, na„pokon jedenje sa psima iz jedne zdjele. I druge je stvari „gnušenja vrijedne sijao taj bezbožnik; činjaše razdore i be„sramne ustanove, na pokor i zator Crkve Krstove. Poradi svih „ovih i mnogih pregjašnjih jeresi Latini bjehu prognati iz „Crkve te predati anatemi. U vrijeme cara Konstantina Mana„maka *(sic)* patrijar Mihailo, savjetovan od cara, skupi sinod te „preda anatemi Rimskog papu i sve njegove eretike i da „budu prokleti i vezani (bez odriješenja). A pape su postav„ljale često u Rimu jednog Latinskoga cara; ali nigda i ni „na jedan način ovi ih nisu htjeli slušati. Tada papa s Rim„ljanima ovo sumi. Otpremi u Britaniju Alamanskim knezovima, „to jest Nijemcima, da se pomiri s njima; pošto Britansko ostrvo „bješe primilo krštenje još za doba Konstantina Velikoga. Oni „pak nisu imali knjiga na svom jeziku, već su upotrebljavali „Latinske knjige; a bijahu svagda protivnici Rimljana. Ali se „papa s njima pomiri, te ih natjera mnogim i teškim zaklet„vama, da imaju svagda Alamani živjeti u miru s Rimljanima „i vjerovati istu vjeru; i stoga se papa zateče, da će u Bri„taniji postaviti cara. A papa ih natkači u sve načine svojom

„naukom, navodeći ih na svu svoju jeres, i zovnu u Rim nji-„hova kneza sa svim njegovim gjeneralima, te ga učini carem, „i napisa zakon, da papu imadu postavljati Latini u Rimu, a „cara u Britaniji Alamani, mjesto Grčkog cara. Osim toga u „većim gradovima, namjesto četira pravoslavna patrijara, na-„mjesti svoja četiri patrijara, koji se zovu kardinali. Te se tako „oni ocijepiše potpuno i sasvim od prave vjere, i postaše ne-„prijatelji Grkâ i pravoslavne vjere i svete katoličke Crkve"[45].

Prinijet ćemo još jedan radoznali komad, a to je glava 67 *Kormčaje*, koja govori „o Francima i drugim Latinima".

„Rimski papa i svi kršćani Zapada, izuzevši one Jonskoga „zaliva, Talijanci, Longobardi, Frjagi (Franci), koji se zovu i „Germani, Amalfitani, Mlečani i drugi, osim Kalabreske vriježe[46], „i Alamanski puk[47], skrozi su jednaki starim poganima, koliko „u besboštvu toliko u okrutnosti; ali su Kalabrezi kršćani i „pravoslavni odavna, te su odgojeni u običajima apostolske „Crkve. Svi (ti) zajedno s papom, i to od vajkada, jesu izvan ka-„toličke Crkve, strani evangjelskim i apostolskim naucima i pre-„njima Otaca, poradi varvarskih navada, kojima su prionuli; megju „ovima najgore su; Svetomu obrascu vjere (Simbolu), koji bješe „sastavljen riječima Evangjelja, te jasno govori ovako u Duhu „Svetom: *I u Duha Svetoga, Gospodina i životvorca, koji* „*izlazi od Oca*, oni su jošte dodali; *i od Sina*, pakosno dr-„žeći, da mogu u svom dernom jeziku tako lijepo mudrovati „o ishogjenju Duha Svetoga od Oca i o njegovu poslanju od „Sina k nama, pa su varvarski i glupo izmislili, da se izla-„ženje i poslanje ni u čem ne razlikuju. Mjesto kruha oni žr-„tvuju prijesnac, te opadaju apostola Petra i svete Oce, govo-„reći, da su od ovih primili takov nauk. Kad je ratno vrijeme „njihovi biskupi idu u rat, te se prvi biju[48]. Oni poste subotu,

[45] Kopitar o. c. XXXIII, p. 226—273.

[46] Jer je Kalabrija bila podložna Grčkom carstvu.

[47] Od glave 95 *Kormčaje* vidi se, da pisac na ovom mjestu čini izuzetak za Nijemce, jer su, prama njegovu shvatanju, knezovi im ratovali protiv Latinskih careva.

[48] Kako je činio Crnogorski vladika do naših vremena. Kopitar.

„i onda kada u taj dan pada Božić ili drugi blagdan, ne gle„dajući na svetkovinu. Veliki post počinju postiti u srijedu „prve sedmice; uz sirnu nedjelju ne ustežu se od mesa, i „skrozi ne znadu, što je sirna nedjelja. Ne poste uz veliki post, „nego jedu i na veliki četvrtak jaja, sira i mlijeka; a svojoj „djeci dopuštaju, uz vas veliki post, da uzimaju mlijeka, sira „i jaja. Ne slikaju slike Svetitelja u svojim crkvama, no samo „Propeće: a i Propeće ne bojadišu bojama, nego ga čine cjelo„kupa od drveta ili od kamena. Kad ulaze u Božju crkvu, „padnu licem na zemlju, pa tako ležeći šapuću; a pošto učine „prstom križ na zemlji te ga poljube, dignu se na noge, i „time svrše svoju molitvu. Ne zovu Bogorodicu Majkom našeg „Gospodina Isukrsta, nego prosto sveta Marija. U ogradu svetog „oltara, i u vrijeme mise, može ući tko hoće, bilo čeljade kojeg „mu drago spola, dobi ili staleža; tako da i žene, ako ih je „volja, mogu sjesti na biskupski prijestol: toliko dobro znadu „razlučiti sveto od nečista! Oni jedu udavljeno i što je ras„trgnuto zubima zvijerinim, i strvinu i krv i medvjegje meso, „i vidre i kornjače, te ako ima još štogod nečistijeg i gad„ljivijeg. Njihovi svećenici i biskupi ne čine od vune svoja „odijela, nego ih ču crvenim nitima i nose šarene haljine; „osim toga nose prstene i rukavice, i na desnoj rukavici ispi„sana je ruka, kao (da se pomalja) iz oblaka, a na lijevoj ja„ganjac Božji. A ovi njihovi biskupi krste samo vodom, pošto „krštenomu metnu soli u usta i pljunu u lijevu ruku, a kad „rastope desnom pljuvanku, mažu ovom novokrštenoga. Pokr„šteni pak kad odrastu i sagriješe, mažu se uljem za oproštenje „grijehâ, te se zato drži, da oni krštavaju dvaput. Ovi njihovi „biskupi čine još i druga čišćenja te se krope svaki dan, da „odbiju onoga, koga se boje, povodeći se sa Židovskim navi„kama. Oni daju na neobičan način blagoslov sa svih pet prsta, „i čine znak križa na licu polovinom palca. Od srijede prve „nedjelje korizme do Uskrsa ne pjevaju nipošto aleluja. Gja„koni, svećenici i biskupi, kad se rede, ostave svoje žene; i

„svim svećenicima, što su u njihovu području, propovijedaju, „da ostave svoje žene; ali svećenici ne samo, što ih ne slu- „šaju, nego kad im umre žena, žene se javno drugom a i „trećom, pa svejednako bez straha služe misu.

„Kad umru njihovi biskupi, ostave ih neukopane za cijelih „osam dana, dok se ne slegne sva dijecesa, obuku ih po „njihovu običaju, poju nad njim *(sic)*, pa ga onda pokopaju. „Ali mu ne prekrštaju rukû na prsima, kao mi, nego ih „pruže do pola bedara, te mu vošte oči, uši, nozdrve i usta. „Isto čine sa tjelesima svjetovnih ljudi. Njihovi svećenici služe „tri četiri puta misu u jednoj crkvi, ili ma gdje se desi, „ne razabirući izmegju (mjesta) sveta i nečista. Tkogod uda „svoju kćer za drugoga, uzimlje otale kćer svoje svojte za ženu „svome sinu ili svome bratu ili kome svome prijatelju. Ako „se koji redovnik zavladiči, bez ustručavanja dopušta mu se „jesti meso. Njihovi sami redovnici, neka se ijole ne ćute „dobro, jedu meso: u manastirima pak, svi, i zdravi jedu „svinjsko salo. Korizma se ne posti podjednako u svim njihovim „zemljama. Poljaci, na primjer, poste devet nedjelja, drugi „osam, a opet drugi više, drugi manje; Talijani pak, to jest „Rimljani, poste samo sedam nedjelja. Napokon drže svaki dan „u crkvi križ Gospodnji, te ga štuju i gledaju i cjelivaju poklo- „njajući se; ali uz sveti i veliki post (korizmu), niti mu se „poklonjaju, niti ga gledaju nego sakriju u tamno mjesto, „pošto ga pokriju svitom. S ovim ostavljaju i aleluja. Na Ve- „liku Subotu otkriju ga opet (izvadivši ga) iz tamnog mjesta, „i s oltara ga kazuju puku kao uskrsnuta iz mrtvih, te svi „odjednom zaupe na glas: aleluja; a svi viču vrlo dugo kaošto „mi činimo na Uskrs: Hristos varskrse. Dok njihovi svećenici, „po svom obredniku, služe misu, pa i dok se navješćuje evan- „gjelje, ili preko svetih tajna, ako ima sabrana mnogo puka, „ovaj sjedi i razgovara se bez straha (Božjega). Oni se ne „pričešćuju kao mi, nego, kako su oni rekli *(sic)*, svećenik,

„koji govori misu samo poljubi onoga te se hoće da pričesti, „i poljubac oni smatraju za pričest“[49].

Kormčaja je *Knjiga* djelo po prevashodstvu Bizantinsko, te ovo, što smo prinijeli iz nje, može da kaže, kako se je, kroz svećenstvo, kome je poglavito namijenjena, pricijepio u žile Crkve Ruske raskol; a mi ćemo vidjeti u slijedećem poglavlju, da su glavne kolovogje raskolničke, dižući se protiv službene Crkve, upotrebljavali nauku iz *Kormačaje*, što se tiče mržnje protiv Latina i pape.

Megjutim od metropolita i biskupa Ruskih nema ni jednog samoga, koji je, poslije Ivana IV (1166) — o kom ćemo govoriti na svom mjestu — do Isidora (1437), imao kakav odnos sa Sv. Stolicom. Zna se, da je mitropolit Ciprijan (1389—1406) u jednom svom putu pastirskom u južnu Rusiju, god. 1405, ugovarao u malenom gradu Miljutinu, s Jagelonom, Poljskim kraljem, i s Vitovtom, Litavskim velikim knezom, o ujedinjenju Crkava te o načinima, kojima bi se moglo ostvariti crkveno jedinstvo Rusije s Rimom[50]. Vijećanje je trajalo četrnaest dana. Ali se nije ništa uglavilo. Ne možemo učiniti izuzetak ni s Gregorijem Semivlacem, Litavskim mitropolitom (1416—1419), kojega izopći Focije, Moskovski mitropolit. U sinodalnoj poslanici 15 studenoga 1416[51], koju su on i Litavski biskupi Ruski upravili Carigradskom patrijaru, prosvjeduje se, da s izborom svoga mitropolita oni nisu promijenili vjere, budući da „ispovijedaju pravoslavlje i štuju kao svoga oca presvetog Carigradskog patrijara: te hoće da žive u crkvenoj zajednici s biskupima njemu područnim“. Ruski ljetopisci kazuju, koliko je god bio sklon na združenje veliki knez Vitovt, toliko da mu je bio protivan Gregorije. Kaže se još, kad je Gregorije tražio pridobiti Grčko-

---

[49] Kopitar o. c., p. 256—259.

[50] Theiner, *Die neuesten Zustände* P. I. p. 43; Kojalovicz, *Miscellanea rerum ad statum ecclesiasticum in magno Ducatu Lithuaniae pertinentium* (Vilnae 1650), p. 102.

[51] Pelesz o. c. I, p. 300-364.

Ruskoj Crkvi svoga vladara, kako mu je ovaj odgovorio, da će prigrliti vjeroispovijest tê Crkve, ako Gregorije ode u Rim pa uvjeri papu o lažljivosti njegove vjeroispovijesti. Uza sve to Vitovt prinudi ga poći u Kostanački sabor (1418), u kom se imao raspravljati i posao sjedinjenja Crkve Grčke s Latinskom. No znade se po jednom savremenom piscu[52], da je Gregorije javno izjavio Poljačkim biskupima, da su on i njegovi drugovi došli na sabor zato što je tako naredio Vitovt, ali ne mišljahu pokoriti se Rimskoj Crkvi[53]. Nije pak nam poznato, kakovu su ulogu vršili u Kostanci Grgur i njegovih devetnaest Grčkih biskupa, koje bješe poslao Bizantinski car. Ali je stalno, da se nije postiglo ništa.

S izgnanjem mitropolita Isidora (1441), raskol u Ruskoj Crkvi bi formalno osveštan. Veliki knez Vasilj III nazva izdajicom Isidora, što je bio potpisao dekret sjedinjenja. Nato sazove biskupe i boljare na sinod, u kom osudi taj dekret, te otpravi (1443) boljarina Polijeukta u Carigrad, da dade protivnu izjavu suprot svemu onome, što bješe uglavljeno u Firenci. Poslanik je nosio jednu poslanicu, u kojoj megju ostalim, Vasilj govori: „Poslije smrti blagovjernoga Focija (1431) „Rusija izvrgnuta budući tada varvarskim najezdama i plijenu „unutrašnjih zadorica, ostala je za nekoliko godina bez pastira. „Naposljetku poslasmo ti Jonu, Rjazanskog biskupa, čovjeka „još od mladosti glasovita sa svoje bogodušnosti i sa svojih „kreposti, moleći te, da bi ga priznao za mitropolita Rusije; „ali bilo skanjivanja našega radi ili tvoga hira radi, htio si „nam dati Isidora. Bog mi je svjedok, da sam dugo vremena „oklijevao priznati ga; no laskavo pismo patrijarovo, molbe tvoga „poslanika, a svrh svega Isidorova rječitost, koji se pokazivao „smjeran i poslušan, ganuše moje srce... Ali kad je izdao, „uskos svojim zakletvama, pravoslavlje, Mi sabrasmo prave pa„stire naše zemlje, te ih zamolismo da izaberu novoga mitro-

[52] Ivan Lindenblatt.

[53] Cf. STRAHL o. c. I, p. 437 sq.

„polita, koji bi bio dostojniji ovog slavnoga imena, kako se je „već kod nas činilo u vanrednim okolnostima. Opet budući da „smo vjerni starim običajima, a od kojih ne možemo ni u čem „odstupiti, ištemo tvoje carsko pristajanje, kao i blagoslov pa-„trijarov, upravo da te osvjedočimo, da se mi ne ćemo, dogod „Rusija postoji, nigda odijeliti od Grčke Crkve. Nadam se, da „ćeš ispuniti našu prozbu, te da ćeš nas žurno obavijestiti o „svome zdravlju. Tada će se veseliti naše srce čistom radošću, „danas, u buduće, za sve vijeke, amen!" — Poslanik ne prispje u istočnu prijestonicu, jer, bivši stigao u Rusiju glas, da se Bizantinski car odrešito izjavio za „Latinsku vjeru", Vasilj pozove natrag svoga boljarina[54].

Mitropolit Jona (1443—1461) bio je žestoki neprijatelj sjedinjenju i Rimskoj Crkvi. Nikonijanski ljetopis[55] povijeda, kako je njegova mržnja protiv katolika bila tako velika, da ih smatrao i nazivao neznabošcima[56]. A pošto su biskupi južne Rusije imali svoga mitropolita, po imenu Gregorija, i primili dekret sjedinjenja Florentinskog sabora, Jona se segne za svim mogućim sredstvima, da podvrgne svojoj vlasti Kijevo i Litavske biskupije, ne bi li tako iskorijenuo sjedinjenje. Poradi toga uzroka Pije II, god. 1458 gorko će se požaliti. Šta više, Ruski pisci vele, da se papa nije snebivao nazvati Jonu „odmetnikom" i „sinom, koji se Boga zaboravio". Budući da nam nije poznat tekst tobožnje bule Pija II, to ne možemo znati pravu vrijednost ovih izričaja. Sigurno je megjuto, pošto je Jona umro god. 1461, da ga je Ruska Crkva uvrstila malo kasnije (1472) u svetiteljski spisak, te da mu i danas štuje uspomenu 15 lipnja i 27 svibnja, a ovaj posljednji dan slavi se blagdan našašća njegova tijela. Njegove kosti počivaju u bogatom srebrnom kovčegu u crkvi

[54] Karamsin V, p. 353—355.

[55] T. VII, s. 133.

[56] I papa je Klement VI, u jednom pismu god. 1351 na Poljsko svećenstvo, nazvao Galičke Ruse *nevjernicima*. Mi se ne smatramo dužnima braniti papu, što je tako nazvao Ruse. Odgovornost je sva njegova.

Uznesenja B. D. Marije u Moskvi[57]. — Prilika je misliti, da je u ovo isto vrijeme Ruska Crkva, u supor katoličanstvu, uzela megju svoje svetitelje na glasu eretika, Gregorija Palamu, čiji blagdan kao panajsvečaniji, Rusi svetkuju dvaput na godinu, 5 i 14 studenoga[58]. Prilično je takogjer, da je tog vremena uzeto u svetiteljski spisak i Focijevo ime, čija se uspomena štuje na 6 siječnja[59].

Mitropolit Filip I (1467—1473), koji je kanonisovao Jonu, može se isporediti s ovim u mržnji proti katoličkoj Crkvi. Rusi Novgorodske posebine, da spase svoju slobodu, bjehu sklopili savez za odbranu i navalu s Poljskim kraljem Kazimirom. Politika velikog kneza Ivana III Vasiljevića izazva odma avet sjedinjenja. Nato mitropolit Filip opravi Novgorogjanima ovu pastirsku poslanicu: „Bi mi objavljena vaša pobuna i odmet-„ništvo, i da ste radi ostaviti staru vjeru te prijeći na La-„tinsku Crkvu. Ako je kobno za svakoga napose skrenuti „s puta pravde, koliko je strašnije, kad se to desi jednom „cijelomu puku! Kako? Zar ćete dopustiti, da vas otpadi „Latinska Crkva, ne bojeći se vječnih muka? Zar ćete se „služiti bogodanim razumom, idući nasuprot njegovim spaso-„nosnim zapovijedima? Dršćite i bojte se Božjega gnjeva, da „ne bi počem njegov strašni srp, što ga je vidio prorok Za-„karija, pao na glavu neposlušnih sinova. Zato karajte bezbožne, „što vas zavode i kvare, pokažite im koliko je dobro, što je „staro; idite stopalama svojih pregja te živite, kao i oni, u „bogoljubnosti i miru. O, koja bi vas srdobona šteta snašla, „kad biste se odmetnuli stare vjere, a prigrlili vjeru Latinske „Crkve. Razmišljajte riječi svetog Pisma: Bježi od grijeha kao „od oružanoga, bježi od zavogjenja kao od zmije, da svojim

[57] STRAHL o. c. I, p. 459; MARTINOV, *Annus Eccles. Gr. Sl.* p. 141–153. — O *buli* Pija II, za koju se govori u tekstu, reći ćemo nekoliko riječi u drugom dijelu.

[58] MARTINOV O. c. p. 280.

[59] MARTINOV p. 63 sq.

„otrovnim jezikom ne upekne tvoju dušu. Vi znate, ljubljeni „sinovi, koliko velika kraljevstva, gradovi i mjesta, poradi pri„jestupa Božjih zapovijesti, neposluha prorocima, apostolima i „crkvenim Ocima, padoše u dubinu nevolje te iščezoše sasvim „sa zemlje. Silni i nekad bogočasni Carigrad, nije li stubokom „propao te pao u Turske ruke, što se odmetnuo vjere svojih „starijih, davši se zavesti od Latinske Crkve? Dosele ste ži„vjeli dobro pod jakom rukom velikog kneza Ivana; nemojte „da zastranjujete od svete, velike starine te nezaboravite apo„stolove riječi: Bojte se Boga i štujte kneza, i Bog mira neka „bude s vama[60]".

Ne znamo je li mitropolit Filip bio ubrojen megju svetitelje. Po kazivanju jednog ljetopisa umro je od kapi, a kad su ga svukli, našli su mu tijelo obučeno u gvozdenu košulju, koja je po nalogu velikoga kneza bila obješena na njegov grob; gdje su poslije dolazile pobožne duše, da je se dotaknu, nadajući se dobiti zdravlje duši i tijelu[61].

Već prije odsjeka vremena, u koji smo dospjeli, bješe dozrela teorija, izjavljena u *Crkvenom pravilu*, da se, naime, Latini imaju smatrati nevjernicima. Pichler tvrdi, da je na ovoj teoriji obrazovana bila općena poraba svekolike Ruske Crkve počevši od četrnaestoga vijeka pa do sabora u Moskvi, pod Nikonom (1656)[62]. I Strahl veli, da se ne može odreći, da su Rusi prekrštavali katolike, što bi prelazili na njihovu vjeroispovijest[63]: koje, po njem, treba razumjeti o četrnaestom vijeku. On iznosi dogagjaj kneginje Litavske Auguste, vjere Rimokatoličke, koja, imavši se vjenčati 1333 godine sa Šimunom Ivanovićem, sinom velikog kneza Ivana Danilovića, prije vjenčanja bi iznova krštena, te joj na ovom drugom krštenju nagjenuše ime

---

[60] STRAHL I, p. 482 sq.
[61] *Ibidem* p. 487.
[62] PICHLER, *Geschichte der kirchlichen Trennung* II, p. 302.
[63] O. c. p. 561.

Anastasija[64]. Slični dogagjaji zbivali se i u XIII vijeku, u vrijeme pape Grgura IX (1227—1241), kako ćemo vidjeti na drugom mjestu.

Moskovski sabori godine 1656 i 1667 izjavili su se za valjanost katoličkog krštenja. Ipak u porabi nastavilo se još neko vrijeme činiti kako se činjaše otprije. Brnardo Tanner, Češke narodnosti, poslan u svojstvu tumača poslanstvu, koje Ivan Sobjeski bješe poslao godine 1678 u Moskvu, caru Teodoru Aleksijeviću, bratu Petra Velikoga, pripovijeda, da su mnogi Talijanci i Francuzi u tome gradu, bogastva i časti radi, primali Rusku vjeroispovijest te bivali opet kršteni[65].

A pošto katolici bijahu smatrani neznabošcima, ne samo da su obraćeni bili prekršćavani, nego je bio običaj opet im blagosiljati i ženidbu: bez čega se posmatrala kao puko suložništvo[66]. Razlog bješe ovaj: tko nije valjano kršten, ne može primiti nikakav sakramenat. Stoga Rusi, kako kaže pomenuti Tanner, imagjahu prirogjenu i više no vatinijansku mržnju protiv katoličke vjere[67], a barun Herberstein kaže nam opet, da Rusi u njegovo vrijeme mržahu i kunijahu pape gore nego Turke[68]. Barun Meyerberg dodaje, da nisu, od mržnje prema Rimskom nadsvećeniku, htjeli nipošto dozvoliti u Moskvi katolicima slobodno vršenje njihove vjeroispovijesti; dok takova sloboda bješe dopuštena luteranima i kalvinima[69]. Kad bi pak katoličke vlasti

[64] O. c. p. 326.

[65] Tanner, *Legatio Polono-Lithuanica in Moscoviam* (Norimbergae 1689), p. 70.

[66] Mayerberg, *Iter in Moscoviam Augustini . . de Meyerberg et H. G. Calvuccii anno 1661*, p. 41, 45. Barun Mayerberg bio je poslan od Leopolda I kao poslanik velikomu knezu Mihailoviću, a bješe mnogo naučan i vješt poznavalac svijeta i posala. Njegov je izvještaj vrlo cijenjen.

[67] Tanner, O. c. p. 101.

[68] . . *eosdemque majori prosequuntur odio quam Mahumetanus* O. c. p. 32.

[69] Meyerberg O. c. p. 56.

molile, neka bi se dopustilo katolicima da grade gdjekoju crkvu, Rusija bi odgovarala, da još ni u Rimu ne bijaše pravoslavne Crkve[70].

U jednom obrascu odreke vjere XVI vijeka, koju je izgovarao Rimski katolik, što je prelazio na Rusku vjeru, izrečene su sve unutrašnje i spoljašnje nesuglasice dviju Crkava: *Filioque*, krštenje s poljevanjem, beskvasni kruh, različit način krstiti se, poraba mlijeka i jaja u posne dane, služenje mise više puta na dan, te na istom oltaru, sjegjenje pri službi Božjoj, upotrebljavanje orgulja u crkvi, brijanje brade svećenika, dopust da dva brata mogu vjenčati dvije sestre, zabrana ženidbe svećenicima, kao i upletanje svećenstva u svjetovne poslove. Zatim se dodaje: „Ja kunem sve pogane Latinske biskupe, koji idu u rat, vode vojničke čete u boj, biju ljude i daju se biti, koji, pošto okvase svoje ruke u krvi vjernikā, žrtvuju na žrtveniku". Sam obrazac počinje s ovim riječima: „Ja prelazim sa Latinske Crkve na pravu kršćansku Crkvu pravoslavnu, koju su ustanovili sveti apostoli i potvrdili sveti Oci i sedan vasiljenskih sabora; ja prelazim na ovu Crkvu . . . iskreno . . . te želim biti zajedničar životvornog nauka prave i čiste Crkve[71]". — Ovaj obrazac dovoljno je točan i potpun izvadak onoga, što smo vidjeli, da sadrži *Kormčaja Knjiga*

[70] Jusqu'à la fin du dix-septième siècle, il ne fu permis aux catholiques romains ni d'élire domicile en Russie ni d'y bâtir des églises; . . . et lorsque des envoyés des puissances catholiques faisaient quelque demande à ce sujet, on leur répondait brièvement: „À Rome, il n'y a pas encore non plus d'église orthodoxe russe". Tolstoj, *Le Catholicisme Romain en Russie* I, p. 100.

[71] Tolstoj O. c. I, p. 72 sq.

POGLAVLJE IX.

Rasulo Raskola.

Crkve, što odbjegavaju vlast Sv. Petra, središte, korijen i vrelo crkvenog jedinstva, nije moguće, da ostanu stalno u onome stanju, u kom se nalažahu, kad postaše odvojeno tijelo. Tko je razvio zastavu odmetanja od starije vlasti, već je naučio svoje podregjene, da čine isto; zli su primjeri pogibni. Neznanstvo, navada, usisana predrasuda, društvene ili porodične sveze, politički ili ekonomski interesi, despotisam i sila drugih prilika mogu održati kraće ili duže vremena spojene ljude sa pojedinim odvojenim Crkvama; ali kakogod nijedan od ovih uzroka, nije vazdašnji, tako ne može biti ni to sjedinjenje. Nove ideje, nove strasti, novi interesi raskinut će, naravski, vezu što ih je sve vezala u jedno tijelo, te će se obrazovati nove Crkve ili vjeroispovjedne zadruge. Ako patrijar može biti ne imajući nad sobom pape, zašto mitropolit ne bi mogao biti bez patrijara, a biskup bez mitropolita? Možemo činiti još kojekakve suposicije, povješću opravdane. Kad svećenicima dotuži biskupova vlast, zašto ne bi mogli oprijeti mu se? Ako se svećenici mogu odmetati biskupâ, zašto ne bi mogli i svjetovnjaci odmetati se od svećenikâ? De Maistre imao je razloga pisati jednoj Ruskoj gospogji: „*Plus du pape, plus de souveraineté; plus de souveraineté, plus d' unité, plus d' autorité, plus de foi . . . Voilà l' inévitable anathème qui pèse éga-*

lement sur toutes les églises séparées". Bez sumnje veliki je ovaj čovjek govorio uopće, posmatrajući samo posljednji i konačni učinak.

Da čujemo kako razloži isti pisac o tobožnjoj nepromjenljivosti Crkava Grčkog obredâ.

„Osnovna je istina u svim pitanjima pripadnim vjeri, da „je svaka Crkva protestantska, koja nije katolička. Zaludu se „htjela metnuti razlika megju raskolnim i eretičkim Crkvama. „Znam dobro, što se hoće reći; ali na stvari, razlika je samo u „riječima, te je svaki kršćanin, što odbacuje zajednicu Sv. Petra, protestanat ili će skoro takav biti. . . .

„Mnogi katolici, žaleći naše sudbonosno odijeljenje od „Focijevskih Crkava, čine čast ovima, držeći, da su one, izuzevši „neznatni broj spornih točaka, sačuvale ostavu vjere u svoj njenoj „cijelosti. I one same time se hvale, te govore visokoparno o „svome nepromjenljivom *pravoslavlju*. . . .

„Sve ove odvojene Crkve od Sv. Stolice na početku dva-„naestog vijeka, mogu se porediti sa smrzlim tjelesima, kojima „je led sačuvao oblike. Ovaj led jest neznanje, koje je moralo „duže potrajati za nje nego za nas . . .

„Ali netom vjetar znanosti, koji je topao, stane duvati u „ove Crkve, desit će se, što treba da se desi prama prirodnim „zakonima: vethi oblici raskravit će se, te će ostati samo prah. „Kad ih jednom prožme znanost, iščiljet će vjera; što se nema „razumjeti, to se zna, naglom promjenom nego postupnom, „prama drugom prirodnom zakonu, koji, kako kaže Škola, ne „poznaje skokova. — Evo dakle zakona toliko izvjesna, toliko „nepromjenita kao i njegov početnik: *Nijedna vjera, jednu samu „izuzevši, ne može održati iskušenja znanosti.*

„Znanost je jedna vrsta kiseline, što rastapa sve kovine, „osim zlata . . . Kunem se vječnom istinom, da se ne će nikad „znanost i vjera spojiti razma u jedinstvu. . . .

„A veoma je važno to, da su Focijevske Crkve dalje od „istine, nego ostale protestantske Crkve: budući da su ove već

„obašle krug zablude, dok one istom počinju ga obilaziti; te do„sljedno treba da progju kroz kalvinisam, a možda i kroz socini„janisam, pred što će se vratiti nanovo k istini. Svaki prijatelj „ovoga jedinstva mora dakle željeti, da se, kod tih odijeljenih „naroda stara zgrada sasvim sruši pod udarcima protestanske „znanosti, eda bi ostalo istini prazno mjesto. . . .

„Kakogogj truhlina velikih organičkih tjelesa ragja mnogo„brojne *sljedbe* poganih gmazova, isto tako narodne vjere, što se „pokvare, proizvode mnoštvo religiosnih bubina, koje na istom „zemljištu mile s ostacima jednog života razdvojena, nepotpuna, „tužljiva. — To se može opaziti posvuda; a s time Engleska i „Rusija mogu istumačiti sebi samima broj i neiscrpljivu plodnost „sljedbi, što niču u njihovu prostranom krilu. Ove se ragjaju „iz truhlosti jednoga velikog tijela: to je red prirode.

„Despotisam jedne raznorodne sile, što čuva ove Crkve od „svakoga tudjozemskog dodira, neznanstvo i varvarstvo, što su „mu posljedak, mogu još za koje vrijeme uzdržati ih u stanju „krućine, koja predstavlja gdjekoje oblike života; ali će napokon „naši jezici i naše znanosti u nje prodrijeti, pa ćemo ih vidjeti, „gdje prolaze, žurnim kretom, sve mijene raspadanja, što ga je „kalvinijanski i luteranski protestantisam već razvio pred našim „očima. . . .

„Što se tiče nepromjenljivosti pisanih dogmata, narodnih „obrazaca, odjeće, mitara, biskupskih palica, klečanja, pokla„njanja, znakova križa itd., pridodat ću samo jednu riječ na „ono, što sam naprijed kazao. Cesar i Ciceron, da su mogli „doživjeti naše dane, oblačili bi se kao i mi: njihovi kipovi „dokle je vijeka i svijeta nosit će togu i latiklavij.

„Velike promjene, koje ja svim tim Crkvama navješćujem, „otpočet će od svećenstva; a prva, koja će dati taj veliki i „zanimljivi prizor, bit će Ruska Crkva, jer je ona više izložena „*Evropskom vjetru.*

„Ja ne pišem, da se prepirem; štujem sve, što je štovanja „vrijedno, vladaoce nade sve i narode. Mrzim samo mržnju.

„Ali govorim ono, što jest, govorim ono, što će biti, govorim „ono, što treba da bude; ako dogagjaji poreku ono, što tvrdim, „zovem i prizivam sa svim srcem na moju uspomenu prezir „i smijeh potomstva[1]".

Tko bi mogao reći, da ove misli nisu lijepe, duboke i pravedne?

Već u XII vijeku jeresi započinju u Rusiji. U jednom sinodu držanom god. 1157 u Kijevu, bi osugjen neki kalugjer, po imenu Martin, što je sijao u puku nauk protivan vjeri. Isti bude nato poslan u Carigrad, gdje je, po nalogu patrijara Luke i njegova sabora, bio spaljen živ. Martin je, osim lažnog nauka o čovječjoj prirodi Isukrstovoj, učio, da se treba krstiti sa dva prsta, to jest, sa srednjim i palcem, noseći ruku od lijevog ramena na desno, da se u ophodima ide kako ide sunce, a naime od lijeve na desnu, da se na svršetku psalama ima aleluja pjevati dva puta a ne tri[2]. Mi vidimo u ovome prve klice formalisma, što niče na Ruskom tlu. Martin se može smatrati praroditelj novih *raskolnika*.

Neko vrijeme poslije, pod velikim knezom Andrijom (1169—1174), pomoli se drugi novotar, a bješe Bostovski biskup, prozvan Lav. On je učio, da nije prosto jesti meso u dvanaest glavnih svetkovina godine, ako padnu u petak ili srijedu[3].

U XIV vijeku, neki Sait, za koga Tatišćev drži, da je bio Novgorodski nadpop, učio je krive i pogibne nauke, o kojima ne znamo točno kakove su bile; ali isti istorik misli, da su bile naperene proti životu i zavjetima redovničkim; stoga mnogi kalugjeri, zavedeni tim varalicom ostavljali su mantiju i manastir, te su se ženili. U jednom sinodu držanom god. 1313 u Perejaslavu, bi osugjen Saitov nauk, a on izopćen[4].

---

[1] De Maister, *Du Pape* L. IV, ch. 1—3. 6.

[2] Strahl, *Geschichte der Russischen Kirche* I, p. 159—161.

[3] Karamsin III, p. 35. Krivo isti istorik zove ovu nauku „prvom jeresi" što se vidje u Rusiji.

[4] Strahl O. c. I, p. 296.

God. 1371 pojavi se u Pskovu sljedba *strigolnika*, prozvana po svom začetniku, koji je bio neki Harp strigač (strigolnik). Sablažnjavani simonijom biskupâ, koji bi za novce redili gjake svećenicima, pa nisu htjeli znati ni za biskupe ni svećenike: jer jedni i drugi bijahu simonijaci. Stoga se ocijepe od Crkve, braneći svojim pristalicama primati iz njihovih ruku krštenje, odriješenje i eukaristiju, a tako isto pribivati pri zajedničkim molitvama s njima. Sljedba nagje pristalica i u Novgorodu, te bude osugjena od nadbiskupa ovoga grada kaznom njenih prvaka. Harp i njegova dva druga bjehu uhvaćena te bačena u Volkov, a navodilo se protiv njih svjedočanstvo Evangjelja, koje kaže: Tko sablažnjava jednog od ovih malenih, što u mene vjeruju, bolje bi mu bilo, da mu se objesi o vrat vodenični kamen, te se potopi u dubinu morsku. S ovim se drugo nije postiglo do umnožiti broj Harpovih sljedbenika, premda su bili gonjeni državnom vlašću. Po smrti mitropolita Focija (1431), povjesne uspomene više ne govore o *strigolnicima*.

God. 1471 izmalja se sljedba Židovaca. Ovi ne vjerovahu u Utjelovljenje Božje Riječi, niti u njegovo Uskrsnuće: Isukrst, po njima, bješe samo prorok, nalik na Mojsija. Tvrdili su, da je eukaristija samo obred, a ne tijelo i krv Isusova. Protivili su se štovanju svetih slika i svetaca, pljuvali su u križ, svetkovali su Uskrs po Židovskom obredu, te nisu postili u srijedu i četvrtak. — Nakon smrti mitropolita Geroncija, spletkama ovih eretika, koje je podupirao Teodor Kuritzyn, *gjak* (tajnik) velikoga kneza, pogje za rukom podignuti na mitropolitsku stolicu jednoga od njih, Zosima. Tako je, — strašno je reći! — za četiri godine (1490—1494) bio glava Ruske Crkve jedan eretik, što je nijekao božanstvo Isukrstovo i posvećivao eukaristiju, ne vjerujući u zbiljnu nazočnost, da ne spominjemo ostala besboštva njegove sljedbe. Taman pod njegovom upravom čekalo se obćenito u Rusiji drugi dolazak Krstov i konac svijeta. Vjerovalo se, da se to ima zbiti godine 7000 od stvorenja

[5] Filaret *Geschichte der Kirche Russlands* I, p. 177 sqq.

svijeta (po računanju Grčkom), što je odgovaralo god. 1492 vulgarne ere. Prošavši mirno ta godina, eretici se rugahu prostima i kršćanskoj vjeri: „Ako je Isukrst, govorahu, u istinu Mesija, zašto se dakle ne pokaže u veličanstvu kako vi iščekujete?" Zosim nije smio otvoreno da ispovijeda bezbožnost Židovaca ali je znao pedepsati one, što su revnovalî protiv sljedbe. On je govorio svojim prijateljima: „Što je vječni život? Što je posljednji sud? Što je uskrsnuće mrtvih? To nije drugo do basna: tko umre, umro je te ga nema više". U jednom sinodu, držanom u mjesecu svibnju god. 1490, sljedba bude osugjena, ali Zosim ostane mitropolit. Napokon, tajnom naredbom velikog kneza Ivana III Vasiljevića, odreče se dostojanstva (17 svibnja 1494), pa ode u manastir Sv. Šimuna, zatim u onaj Trojice, a nisu mu mnogo dosagjivali, jer ga je Kuritzyn štitio. God. 1505 Ivan III sazove sabor biskupâ u Moskvu, te sasluša sva svjedočanstva svjedoka protiv eretikâ. Iguman Josip Volocki grmio je na nje, te je tražio, da se predadu svjetovnoj vlasti. Pr̂ve sljedbe, tajnik Kuritzyn, Dmitri Konoplev, Ivan Maksimov, Nekras Rukavov, Kasijan, arhimandrit manastira Sv. Jurja u Novgorodu, bijahu osugjeni na smrt, te spaljeni živi javno u gvozdenoj krletki. Ostalima je bio odrezan jezik. Mnogi su bačeni u tamnicu, mnogi prognati, a mnogi još pozatvorani u manastire. Gotovo svi bijahu ispovjedili svoju zabludu, te se i pokajali; ali iguman dokaže skupštini, da prisiljeno pokajanje od straha spališta nije moglo biti iskreno, te da nije moglo da spase život krivcima. Zato nijednomu od njih nije bila oproštena ili ublažena kazna[6].

Treba pomenuti oštrinu, kojom je Genadije, Novgorodski nadbiskup, kaznio gdjekoje eretike, što mu ih za tu svrhu bio poslao veliki knez Ivan III poslije sabora u Moskvi. Šest Njemačkih milja daleko od Novgoroda, Genadije ih posadi na jašaće konje, s licem okrenutim prema repu, s odjećom izvr-

[6] Filaret I, p. 287 sqq.; Strahl I, p. 498 sqq.; Karamsin VI, p. 412 sq.

nutom naopako, sa šiljastom kapom od brezove kore na glavi, s kitama od rogožine i mahovine; — budući da se je u to doba tako slikao vrag. Te su kape, s kubitalnim slovima imale natpis: „Ovo je gjavolska vojska". Tako ugju nesretnici u Novgorod, te biše vogjeni po gradskim ulicama, izvrženi podsmijehu i porugama bjesne svjetine, koja im pljuvaše u obraz, divljom vikom vičući: „prokleti pakleni izmeti, bogohulnici, neprijatelji Krstovi, krda gjavolska" itd. U tamnici im bude zapaljena na glavi brezova kapa[7]. — Kako se vidi, mi ovdje imamo pravi *auto da fè*. Nije izostao ni sanbenit, ni šiljasta kapa. Ipak Filip II, pravi otac Španjolske inkvizicije, ne bješe se još rodio.

Oko polovine XVI stoljeća pojavi se jeres Mate Baškina i ona Teodosija Kosoja; jedna nalik na drugu, te obje racionalistične[8].

Sve ove jeresi bjehu iščezle te zaboravljene, kad je u XVII stoljeću buknuo *raskol*. Ova riječ Slavenska znači *shismu*; te od nje dolazi riječ *raskolnik*, to jest *shismatik*. U praksi pak, kad se radi o Rusiji, pod imenom *raskol* ne razumijeva se jednostručno shisma u shismi, nego skup naukâ i jeresî, često razrožnih i oprečnih, što ih ispovijedaju nebrojene sljedbe.

Raskol, što je, poput gadljivoga raka, podišao Rusku Crkvu te je od dva vijeka toči, i raščinja njezine životne sile, porod je formalisma, sićušnog i praznovjernog kulta slova, a ovaj je posljedak onoga Bisantinskog kršćanstva, što se uvede u Rusiju, a koje se vrlo malo brinulo za religiosnu nastavu puka. Sve je tamo sastojalo u nagim spoljašnjim oblicima bogoštovlja. „Moskov — veli jedan moderni pisac, duboki znalac Rusije i njezine prošlosti — bješe zapleten u jednu mrežu obredâ, koja se može isporediti sa Kineskim obrednikom. Jedna knjiga XVI vijeka, *Domostroj*, dokazuje dokle je dopirao formalisam stare Moskve. Vjera, što je preporučuje svećenik Silvestar, nastavnik Ivana IV i sastavljač *Domostroja*, stoji poglavito u skrupuloznom poštovanju spoljašnjih obreda. Prama ovome

[7] STRAHL *Geschichte der russischen Kirche* I, p. 502 sq.
[8] PHILARET I. p. 296–298.

kodeksu pobožnosti i ponašanja, dobar je kršćanim onaj, tko se zna lijepo vladati pri crkvenoj službi, tko cjeliva križ, slike, moći usteżući dah i ne otvarajući usana; tko pojede eukaristiju ne dotakavši je zubima; tko se jutro i večer pokloni triput pred svetim domašnjim ikonama, poniknuvši čelom do zemlje ili barem prignuvši se do pojasa"[9]. Ali valja čuti povjesničara Ruske Crkve, nadbiskupa Filareta: „Kroz ovi odsjek vremena (1410—1586), na sjeveru (Rusije) ne udešavamo se ni na kakav pokus živog propovijedanja u Crkvi". „„Propovijedi se ne drže nigda"", veli jedan savremeni vidok. Malo po malo dobilo se uvjerenje, da bi živi govor mogao postati jedna propovijed jeresi. „„Kod njih nema propovijednikâ: oni misle, da mogu tako izbjeći mnogorazličnim mnijenjima i jeresima"", govori jedan drugi inostranac. Mjesto propovijedî, držalo se, da dostaju propisana štivenja. Ova su bez sumje korisna i poradi sadržine i poradi krepčine, kojom mogu da utvrde i ustale pučku ćut. Ali bez žive propovijedi, ne bi se mogli osloboditi svoga neznanja i svoje praznovjerice oni te ne znaju čitati. Pisani govori, što pripadahu starim vremenima i drugim zemljama, sigurno je, da nisu mogli dovoljno rješavati sumnje novih vremena i Ruske zemlje . . . Takova nestašica žive propovijedi bješe uzrok, što su mnogi znali molitve, što se tiče slova, ali nisu razumijevali im duh, te su slušali ili štili pjesme i molitve samo materijalno i da ispune crkvenu zapovijest. *Cijenilo se slovo, a izgubilo se s vida značenje njegovo.* Namjesto imati na oku nauku vjere, te je usvajati sa razmatranjem i sa čuvstvom, učilo se gatati u astrologiju ili kiromanciju, pitalo se Vrata Aristotelova i *Voronograj* (vračarska knjiga eretična i bogogrdna), i pogagjalo se u *crne* dane, (što nose nesreću). Hudovjerna praznovjerica i neznanstvo, kaošto svetogrdno licemjerstvo provali u puk, i to sa takovim razmjerima te se okuži i seosko svećenstvo. Ovakovim načinom već bijahu probile klice *raskolu*. Sa nedostatka prosvjete i živog obučavanja, uzela se navada, koja je sve više

[9] Leroy-Beaueieu, *L'Émpire des Tsars et les Russes* III p. 338.

rasla, sakupljati starinska djela; imalo se prama njima sveto štovanje, ne razabirući, kako bi trebalo, zlo od dobra, ispravno od sumnjiva, istinu od laži ili od griješaka prepisivačâ. Bješe dosta, da samo pogdjekoje zablude postanu stare, a druge, da se umnože te puste korijen u narodnom uvjerenju, — te *raskol* bješe gotov buknuti[10]". — Posvemašnja nestašica živog propovijedanja Božje riječi i katekisavanja puka, koje Filaret žali, potraja do vremênâ patrijara Nikona (1652—1666), kako nas on sam o tome obavješćuje[11].

Da vidimo nekoliko primjera Bisantinskog formalisma, kulta mrtvog slova i starih običaja ili barem poštogogj zastarelih.

Genadije, arhimandrit Čudovskog manastira, bješe dopustio svojim kalugjerima, da nešto popuste od oštrog posta navečje Bogojavljenja godine 1482, dozvolivši im, da piju vode koliko hoće taj dan. Mitropolit Geroncije, preljuti neprijatelj novština, naredi dovesti mu arhimandrita. Ovaj, bojeći se srdžbe mitropolitove, pobjegne k velikome knezu. Geroncije ne ostavi ga na miru; nego, osvadivši ga, da uvodi novštine protiv otačkih propisa, te da obešćašćuje vodu, što se tog dana osvešta, isposluje kod velikog kneza, da mu ga preda. Mitropolit, kad mu je arhimandrit dopao šaka, baci ga u okove te zatvori u ledenicu[12].

Drugi primjer još rječitiji pruža nam istorija samog Geroncija. Godine 1479, 12 kolovoza, on je, dvoren drugim vladikama, sveštao crkvu Uznesenja Presvete Marije u Moskvi. Tom prilikom, budući da nije išao provod okolo crkve, po prividnom tijeku sunca, nego suprotnim pravcem, naime od desne na lijevu, zato se puk sablazni, te stane jako gungjati protiv takove novosti. Sam veliki knez vrlo se rasrdi, jer su nezadovoljnici smatrali, da je povrijedjena čistoća vjere. To će izazvati živahnu raspru. Tražilo se posvuda kako treba činiti provod sa zastavama i svijećama, kada se crkve posvećuju, ali nije bilo moguće naći

[10] PHILARET I, p. 307 sq.
[11] PHILARET O. c. II. p. 88.
[12] STRAHL O. c. I, p. 496.

propisâ o tome predmetu ni u kakvoj knjizi. Jedan pripovijedaše kako je vidio svojim očima na gori Athosu, gdje se crkve sveštavaju drugovačije, nego čini Geroncije. Drugi arhimandriti i igumani branili su mišljenje mitropolitovo. Veliki je knez hotio, da kažu svoje nazore glasoviti arhimandrit Genadije i rječiti Rostovski prabiskup Basijan. Kraj svega toga raspra ostane neriješena, te se nastavilo prepirati sve do 1483 godine; a veliki knez dade tada razlog mitropolitu[13].

Godine 1419 mitropolit Focije, u jednom pastirskom pismu, koje je opravio Pskovskim kršćanima, bješe naredio, da se pjeva aleluja ovako: „Hvala Ocu, Sinu i Duhu Svetomu . . . aleluja, aleluja, aleluja, „Hvala tebi o Bože!“ Ali god. 1455 Eufrosinije opat Pskovski, uvede, ne zna se zašto, u svome manastiru običaj pjevati aleluja dvaput mjesto triput, s nadodatkom: Hvala tebi, o Bože! Stvar nije prošla neopažena. Započme o tom prepirka, te se žestoko prepiralo u Pskovu i u Novgorodu gotovo cio vijek. Godine 1551 Moskovski sabor, nazvan *Stoglavnik*, izjavi se za dvostruki aleluja. Pri svem tom spor je trzao duhovima još jedan vijek i više, sve dok nije, pod patrijarom Nikonom, novim izdanjem liturgjiskih knjiga bila silom nametnuta Ruskoj Crkvi dužnost pjevati aleluja triput, kao Grci što čine[14].

U *Stoglavom* saboru, malo prije pomenutom, car Ivan Vasiljević htjedne, da se odredi način kako se treba krstiti; jer govoraše, znak križa ne čini se pravilno. A istorik tog sabora donosi odluku, kojom se naregjuje, da se valja svakomu krstiti sa dva prsta spojena ujedno[15].

[13] Strahl O. c. I, 489 sq.; Philaret I, p. 330 sq.

[14] Philaret O. c. I, p. 332 sqq.: II, p. 121, 134.

[15] Filaret se trsi ne bi li dokazao, da o znaku križa sabor 1551 nije ništa odredio, i da je Pravilo, što se čita izmegju 31 i 32 poglavlja samovoljni dodatak saborskoga *gjaka* (tajnika). O. c. I, p. 313. 335—338. Ali je stalno, da prvo Nikonova vremena — dakle za 153 godine — nikom nije palo na pamet, da je to umetak *gjakov:* svatko naprotiv bješe uvjeren, da je to prava saborska odluka.

Ispričajmo još jednu odluku istog sabora: „Mnogi (megju nama) povode se za običajima Latinaca, te briju bradu. Od svih anatemisanih jeresi, nijedna nije toliko mrska i vrijedna odsude, kao brijati bradu. Ni krv mučenikâ ne bi bila kadra zbrisati takovo bezakonje. Tko dakle, da ugodi ljudima, brije bradu, prijestupnik je zakona i neprijatelj Božji, koji nas stvori na svoju priliku[16]“. Evo je bradom čovjek sličan Bogu!

Osobito čuvarni značaj Ruskog naroda, duboko religiosno neznanstvo, u kom bješe ostavljen krivicom onih te su ga dužni bili obučavati, formalisam, kome bješe od pamtivijeka sviknuo, mogu da nam objasne, kako je trebalo, da *raskol* bukne svom žestinom divljeg bijesa, kadno patrijar Nikon nametnu (1654) Ruskoj Crkvi crkvene knjige, od njega popravljene, a i preragjene prama Grčkim tekstima, koje bješe dobavio iz gore Athosa. Po novim knjigama, članak Vjerovanja o Duhu Svetom nije bio kakav se čitao u pregjašnjim izdanjima pod patrijarom Josipom (1642—1652). Otprije je taj članak glasio ovako: „I u Duha Svetoga, *istinog* Gospodina i životvornoga“, a sada ne bješe u tekstu tê riječi *istini*. Rusi prije Nikona pisali su i izgovarali trisveto ime Spasiteljevo *Isus* (Icycъ), a sada u novim knjigama stoji pisano po Grčku *Iisus* (Iисусъ = Ἰησοῦς). Po propisima Moskovskoga sabora od 1551 godine, aleluja valjalo je pjevati prosto ponavljajući ga, a znak križa trebalo je činiti sa dva prsta, sa srednjim i kažiputem spojenim zajedno, no sada su se htjela tri aleluja, namjesto dva, a znak križa morao se činiti sa tri prsta. Stari običaj bješe, da se pri ophodu na veliku Subotu i svećenju crkava ide po sunčanom tijeku, a sada je trebovalo ići suprotnim pravcem. Osim toga, htjelo se odsele da lik križa sastoji od četiri ruke, dok je dotada sastojao od osam, imajući naime jednu prečagu za glavu a jednu za noge Spasiteljeve. Ove novštine, što u bogoljubnost i vjeru ne zasijecaju ništa, za Ruski puk bijahu strašni i svetogrdni

[16] Strahl O. c. I, p, 579. Cf. Theiner, *Die neuesten Zustände* I, p. 80—82; Pelesz O. c. I, p. 463.

prijestupi pravoslavlja. Sami ispravci pregjašnjih gramatičkih i pravopisnih pogrešaka, zbog kojih su nove knjige nadilazile stare, za nj bijahu predmet mrzosti. Hele bijednim Rusima bijaše bojagi blizu smak svijeta i kao da se Antikrst već pojavio na zemlji: a zbiljam su tako i govorili nezadovoljnici. Gjakon Teodor slao koloredne listove o pvavovjerju i Antikrstu; kalugjer Teoktist napiše razgovor o Antikrstu; neki Šimun Šuljev sastavi (1665) florilegij o praznovjerici; Moskovski arhimandrit Spiridion objelodani knjigu o pravoj vjeri, i ova se knjiga uvelike raširi u puku. Abram, Abakukov učenik, prikaže caru molbenicu za „staru vjeru“.

Kolovogje ovog pokreta bijahu tri protopopa, Avakum iz Tobolska, Ivan Neronov iz Moskve i Danijel iz Kostroma; pak dva popa iz Suzdala, Lazar i Niceta, prozvan *Pustosvjat* (Pustosvet), onda dva gjakona, Teodor i Nicefor, i napokon Epifanije monah Soloveckog manastira. Bio je naklonjen k njihovoj strani te s njima slagao i Pavao, Kolomanski biskup.

Avakum bijaše jedna od najznamenitijih ličnosti, a bješe dosta vičan svetomu Pismu. U polemici, kao svi sljedbenici, bješe žestok i grubijan. On nazivlje patrijara Nikona: *psom, lupežom, lugjakom;* a u njegovu novom nauku protopop Tobolski vidi uticaj papin. Tko se krsti sa tri prsta, klanja se jednomu zvjeretu, to je papa, i drugomu zvjeretu, to je Nikon. Tri su mu prsta zmija, zvijer i lažiprorok: jedan je gjavao, drugi car, a treći papa. Tko se krsti sa tri prsta, bolje bi mu bilo, da se nigda ni rodio nije. „Turci će doći, govorio je, da se osvete Ruskome carstvu za tu jeres, za ta pečat Antikrstov[17].“ Njemu bijahu zazorne novotarije kakvegod bile; napokon prigovaraše i običaju, kojim se stalo govoriti Nikolaj mjesto Nikola, Paraskeva mjesto Praskovja. Osobito je odvažno ustajao protiv modernog slikarstva. Hvalio je stare likove Krsta i njegovih svetaca sa blijedim i mršavim licem, oduljenim i suhim članovima tijela. Današnji živopisci, govoraše on, namjesto izobra-

[17] За ту печать Антихриста: njegove su izvorne riječi.

žavati lica, ruke, noge i sva čućenja izmoždena od posta, truda i svake pokore, prikazuju svetitelje takovima, kakvi su i sami: s velikom trbušinom i s nadutim licem. U njihova su Krsta obrazi bucmasti, usta rumena, kosa kudrava, ruke i mišice krupne, prsti obli, bedra debela, sav je lik Spasiteljev trbušast kao u kakove Njemčurine, samo da mu je još sablja uz bedro. Ovakovim izrazima razumljivim i omiljelim puku, Avakum je elektrizavao svjetinu te postizavao neizmjeran uspjeh. Ovo nam objašnjava veliku popularnost, što i dan danas uživaju njegovi spisi megju raskolnicima.

Avakum bi uhvaćen te bačen u tamnicu. Provede u tamnici četrnaest godina; ali u svojim idejama osta nepomičan poput klisure. Stoga bude osugjen da se spali. Na 1 travnja 1682 bi spaljen na lomači sa trojicom istomišljenika u nazočnosti mnoštva naroda, koji mučaljivo i s otkrivenom glavom bješe svjedok njegove smrti. Avakum neustrašljiv podnese smrt krsteći se sa dva prsta[18].

Raskol bješe gotova činjenica. Ali se pozdravo pozlijedi poslije Moskovskog sabora g. 1666—1668, zato što je ovaj potvrdio novštine Nikonove. Za raskolnike, crkvene knjige popravljene od tog patrijara, bijahu knjige „polatinjene". Zapovjedniku strijelaca (стрѣльцы), s kojima se bjehu udružili, prikažu g. 1682 pismenu tužbu protiv patrijara Joakima i crkvenih vlasti, što su iste više štovale te knjige polatinjene, negoli druge prijašnjih izdanja. U žalbi su izložene sve tobožnje jeresi novih knjiga, te se tvrdi, da su branitelji stare vjere progonjeni, jer nisu htjeli slijediti „Latinsku vjeru". Izmegju dokaza, da se namjeravalo polatiniti Rusku Crkvu, bijaše Latinski „križ", koji se već nalazio na prosforama (oštijama), mjesto starog „krsta". Na sastanku, što su ga imali s patrijarom i njegovim svećenstvom, u jednoj palači Kremlja, kad se došlo na pitanje, kako se treba krstiti, rekavši regentica Sofija, koja je predsjedala sastanku: Neka se svak krsti kako ga je volja, sa dva ili sa

[18] Jagić *Ruska književnost* (Zagreb, 1895) p. 24 sq.

tri prsta ili čitavom šakom, jedan će je raskolnik prekinuti: „Nije tako, carice; jer krst sa dva prsta — to je predanje naše Crkve, a krst sa dva prsta — to je jeres pape Formosa“[19].

Raskolnici se prozovu *starovjercima*. Službena ih Crkva progonila s najvećim bjesnilom, a državna vlast preoštrim zakonima i s mačem u ruci gledala da zatre tu preispodnju vriježu, To stvori mučenike sljedbi. Kad ih silom šćahu pokoriti, *starovjerci* sami skakahu u vodu i oganj. Za vrijeme Petra Velikoga, u eparhiji Tobolskoj, otadžbini Avakumovoj, u jedanput sto i četrdeset i pet raskolnika samohotno skoči u plamen, gdje i zaglaviše.

Naskoro se raskol pocijepa u sljedbe. Političke reforme Petra Velikoga bijahu im povod, te dadoše nov poriv religiosnom pokretu, započetu pod patrijarom Nikonom. Petar je htio prosvijetliti zemlju, te je učiniti jednim mahom Evropskom. Običaje, predanja, predrasude, nošnje, skromni i javni život, gragjanske i crkvene uredbe, sve je trebalo izmijeniti. Već otprije državna vlast, udružena sa službenom Crkvom, pristajući za Nikonijanskim reformama, raskolnicima bješe omrznula; ali kad je Petar stao uvoditi svoje reforme, mržnja nije imala mjere. A kako je i moglo ne biti tako? Petar je, na primjer, htio, da prvi od godine ne započinje više prvoga rujna, nego prvoga siječnja, da se godine ne broje više od stvorenja svijeta, nego od rogjenja Isukrstova, da se preinače alfabetna pismena starih knjiga crkvenih, da Rusi moraju briti bradu, kojom je čovjek nalik na Boga. Bijedni seljak Ruski valjalo je da vjeruje, e je car glavom Antikrst, te da je njegova vlada carstvo Sotonino. A kad bi se o tome on mogao još sumnjati, sam mu je Petar za to pružio bjelodani dokaz, ukinuvši patrijaršiju, s namjerom, da bi podvlastio crkvenu vlast svojoj, carevoj. Držalo se, dakle, kao dogmat, da je Petar Antikrst. Nato Petar nastane te naloži

[19] Jagić, *ibidem* p. 27 sqq.

Stjepanu Javorskom, da napiše raspravu o „Znacima dolaska Antikrstova“[20]. Megjutim su sektarci, samovoljnim slaganjem slovâ od carskih imena, započinjujući od Petra Velikoga pa do Nikole I, u njihovoj brojnoj vrijednosti (ili dajbudi u onima, od kojih se sastojala riječ *imperator)* nalazili uvijek gjavolski znak, ubilježen u Apokalipsi (13, 18).

Raskolnici se bjehu odvojili od službene Crkve, da sačuvaju, kako su oni govorili, cijelost vjere i starih obreda crkvenih. Ali tko će im dati svećenikâ, da vrše obrede ili otpravljaju svetu liturgjiju? Svećenici, kolovogje raskola bijahu žljeudno poginuli. Pavao, Kolomanski biskup, bješe zatočen u Paleostrovski manastir, na jednom otoku Oneškog jezera, i tu umoren, prije nego je mogao posvetiti jednog biskupa za raskolnike te im osigurati svećeničko nasljedstvo. Nije se moglo, kaže Leroy-Beaulieu[21], izgobeljati iz ove teške neprilike, nego primajući svećenike bjegunce iz službene Crkve ili ostajući bez ikakva svećenstva. Jedno i drugo od ovih motrišta imalo je znatan broj pristalica. Jedni govorahu: „Nema kršćanstva bez svećenstva. Što je primila jeres Nikonovu, Ruska Crkva nije izgubila svoju vlast apostolsku, pravo da osveštava biskupe i svećenike. Budući valjano regjenje ovih, eda sebi obezbrižimo svećenstvo, ne ostaje nam drugo, nego privesti k sebi i svojim starim obredima svećenike službene Crkve“ — „Ne, odgovarahu drugi, ostavljajući stare knjige i predavajući anatemi staro predanje, *Nikonijanska sljedba* izgubila je svako pravo na apostolsko nasljedstvo. Službeno svećenstvo nije više jedna crkva, nego je sinagoga Sotone. Svaka zajednica s tim paklenim služiteljima grešna je: regjenje tih biskupa odmetnika gnusoba je. Slažući se s anatemama Ruskih biskupa protiv starinskih obreda, patrijari su Ruski postali učesnici njihove jeresi. S padom biskupstva zatomilo se pravoslavlje: nema više apostolskog nasljedstva, nema više zakonitog svećenstva“.

[20] *Znamenija Prišestvija Antihristova*, 1703. Cf. Leroy-Beaulieu O. c. III, p. 346.

[21] O. c. III, p. 361.

Tako se dogodi te se raskol već od prvog svoga postanka našao razdijeljen u dva okola: *popovci* i *bespopovci*. Da bi imali svećenstvo, prvi, kako smo pomenuli, bijahu primorani privlačiti k sebi svećenike službene Crkve, obraćajući ih novcem ili drugojačije na svoju sljedbu. Imajući megjuto svećenstvo, i ako malobrojno i neobrazovano, sačuvali su do naših vremena sakramente i uopće sve dogmate Grčke nesjedinjene Crkve s Rimom. Drugi odbacujući svećenstvo, zadržali su od sakramenata samo krštenje. Što gleda eukaristiju, utječu se prilikama ili uspomenama božanstvene tajne. Jedni dijele, preko jedne djevojčice, suvice, kano eukarističnu hranu. Drugi, tvrdeći da Isukrst ne može uskratiti vjernicima tijelo i krv žrtvovanu za spas ljudi, pri bogoslužbi Velikog četvrtka čekaju otvorenim ustima angjele, jedine Božje služitelje, da bi im pružili nevidljivi kalež. A što je još čudnije, i ako vjeruju, da ne može biti ženidbe bez blagoslova svećenikova, nema više megju njima sveze izmegju čovjeka i žene. Istina je, da praktičniji uzdrže združenje čovjeka i žene, ali to čine samo kao zadružnu pogodbu. Logičniji istavljaju beženstvo za općenitu dužnost, ali, to se zna, ovo ne ide na zauvar kreposti čistoće, jer, i kod sljedbenika Ruskih, znadu se sljubiti misticisam i putevnost.

Popovčina (sljedba popovaca) opet se razdijelila u mnoge druge. Ovdje treba spomenuti: *avakumovce, dositejevce*, koji priznaju u Bogu samo jedno lice, *vjetkove*, prozvane tako po Vjetki, ostrvcu rijeke Sgoža, pritoka Dnjepru, u sadašnjoj guberniji Mohilevskoj, gdje zasnuju isposnice (скиты), koje postaše mjesta za časne puteve, *gjakonovce* ili *kadilnikovce* (kadionike) kod rječice Krženeza, u guberniji Nižnijega-Novgoroda (sljedba, koja se nabrzo razgranala u četiri ogranka), *stefanovci*, nazvani tako po nekakvom popu Stefanu, koji je učio, da blagosloveni kruh na dan Uskrsa i blagoslovena voda uoči Bogojavljenja vrijedi koliko i eukaristija, i prama tome, da nije trijeba brinuti se napose za ovu.

Bespopovčina (sljedba bespopovaca), naravski, raspadne se i razdrobi još više. Jedan *djačok* (pjevač u crkvi), po imenu Danijel Vikulin, osnuje sljedbu *danilovaca* ili *pomoraca*, koji prekršćavaju sve one, što ulaze u njihovo društvo, a preporučuju u izvjesnim prilikama krštenje ognja i samoubistva sažizanjem. Glava ove sljedbe, godine 1704, bijaše knez Andrija Denisov, koji napisa sto i devetnaest rasprava i poslanica. Kad on umrije, budne glava sljedbi njegov brat, Simeun Denisov. Neki drugi djačok, Teodosije, osnuje sljedbu *teodosevaca* (teodosijevci), koji se ističu svojom mržnjom protiv Crkve i države. Jedan pastir umišljajući, da već Antikrst imade u svojoj vlasti sve ljude, zavede sljedbu *pastira*, koji su se žapali ticati novac, bježali od kamenih ili zidanih mostova, kao od iznalaska Antikrstova, te nisu primali u svoju kuću tko je god imao uza se putni list. Jedan sluga manastira Vohoreckog (koji je pripadao pomenutim *pomorcima)* zvan Filip, osnuje sljedbu *Filipovaca*, koji uvelike cijene krštenje ognja, u kome se hotimice živi sažižu. Ovo krštenje oni izvode iz Evangjelja sv. Luke (3, 16). Sam osnovatelj spalio je sebe sa trista drugara. Filipovci i druge fanatične sljedbe, koje po vjerstvenom načelu, ne samo da dopuštaju nego i preporučaju samosažizanje, prozivaju se *samožigateljima*. U jednom samo selu gubernije Tobolske god. 1679 spalilo se na vatri od svoje volje 1700 starovjeraca. God. 1680 u guberniji Jaroslavskoj tražilo jednovremeno smrt u plamenu 1920 seljaka. Na 4 ožujka 1687 godine, da bi ubjegli vladinu progonstvu, spali se u jednom manastiru 2700 fanatika. U Tobolskoj guberniji, god. 1722, seljaci triju sela zapale istodobno svoje kuće, te u njima poginu. Od god. 1723—1754 u istoj guberniji Tobolskoj, u spisima je popisano 791 osoba, što su jednakom smrću zaglavili. God. 1858, u Permskoj guberniji, isto tako jedno čitavo mjesto žrtvovalo svoje živote. Spominju se kojekuda istovetni dogagjaji i pod vladom Aleksandra III. Godine 1883 jedan seljak, po imenu Jukov, sagorio sam sebe pjevajući pjesme.

Jedna su grana Filipovaca *djetoubice*, koji se smatraju dužnima opremati u raj bezazlenu dušu novorogjenih te im prištediti tegote paklenoga carstva, budući da je svijet podvržen Sotoni „sinu Belzebuthovu". Druga su grana *dušilčiki* (dušioci), koji drže, da čine službu svojoj svojti i prijateljima, kad su teško bolesni, ako ih zaduše te tako uskore njihovu svrhu, oslobodivši ih od naravske smrti. Krivo tumačeći ono, što je rečeno u Evangjelju o silnicima, koji otimlju kraljevstvo nebesko (Mat. 11, 12), hoće, da se samo onima otvora nebo, koji se samodave.

Vjerska mitropola raskolnika, popovaca ili bespopovaca, danas je Moskva. U vrijeme kuge pod vladanjem Katarine II, vlada im dopusti, god. 1771, da mogu sagraditi groblje i bolnicu za svoje jednovjerce. Tako, gotovo te iste godine, u predgragjima Moskve, pedigoše se dva ogromna zavoda. Onaj *popovaca* u Rogoškom, i onaj *bespopovaca* u Preobraženskom. Groblje bi ogragjeno zidom, a u ogragjenom prostoru sagragjene su bolnice, manastiri, crkve, svakojake zgrade. Okolo groblja ili u bližnjim predjelima posagradiše se kupovi kuća i dućana raskolničkih. Ovako progonjeni raskol steče svoju službenu posiciju, može se reći, pod prozorima Kremlja. Godine 1863 bješe u Moskvi, u unutrašnjosti grada, 180.000 popovaca i 152 njihove crkve. Mnoge ponajljepše kuće, mnoga ponajprostranija obrtnička zdanja pripadaju raskolnicima.

Starovjerac, koji ne puši, koji malo pije, umjerenošću i štednjom kroz malo postane prilično imućan. I u drugim gradovima, u koje su slobodan pristup dobili istom pod Katarinom II, raskolnici se broje megju najbogatije trgovce Ruske, čije ogromno bogastvo često se natječe s onim Amerikanskih trgovaca. U Permu i Uralu, predjelima rudnika i kovačnica, starovjerci su postali gospodari velikih unosnih dobitaka. Bogastvo se nagomilava tako brzo i hitno u njihovim rukama, te je pod carem Nikolom I jedan zvanični pisac tvrdio, da se znatan dio glavnica Ruskih nalazio tada u rukama raskolnikâ.

Tako stoji cijela istina, kako opaža Leroy-Beaulieu, „da je u devetnaestom vijeku poglavita jakost raskola bila u tobocu. Novac je postao sila *raskolu;* rubalj je bio veliko oružje raskolnika kako za njihovu obranu tako i za njihovu propagandu".

Popovcima u naša vremena pogje za rukom — i ovdje im je zlato bile moćna potpora — dobiti svećenstvo i potpunu jerarhiju. Za dugo vremena bijahu uzaludni svi napori staroobrednika, da dobiju svoga biskupa. Filaret u svojoj povjesti priča, da su od god. 1765 do 1783, osam puta kušali dobiti biskupa, a posljednji put bijahu se obratili svetomu Sinodu ištući prabiskupa; ali im molbe budu svagda odbivene. Megjutim pri izmaku toga stoljeća, crkvena vlast, voljom carevom, dopusti im vršiti obrednik, kakav je bio u porabi prije Nikonove reforme. Izatoga ukazom 1800, sveti Sinod pristane na regjenje svećenika odregjenih za otpravljanje bogoslužja po starim obredima. Pristaše se ove stare liturgjije prozovu *jedinovjercima.* Ali starovjerci nisu htjeli iz prva kraja znati za to *jedinovjerstvo*, bojeći se, da im nije službena Crkva, s tom mjerom, napravila zamku, da ih privuče u svoje krilo. Zato su odbijali pope, što im bijahu poslati, gledajući ih kao *činovnike.* Sveti Sinod, da ih pridobije, učini još jedan korak. Dade im slobodu izbora, biva, da mogu predlagati svoje svećenike. *Starovjerci* ne budu zadovoljni, jer hoćahu imati svećenike regjene od biskupâ svoje sljedbe. Na koncu dostignu, što su željeli.

Za progonstva, mnogi od njih, bjegajući iz otadžbine, bijahu se nastanili u pokrajinama Austrijskim i Turskim. Godine 1846, jedan Poljski otpadnik, Čajkovski, poznat megju Turcima pod imenom Sadykpaša, da bi stvorio neprilika Rusiji, nagovori Grčkog biskupa u Bosni, Ambroza, koga tada bješe svrgao ekumenički patrijar, neka se proglasi glavom starovjeraca, s nazvanjem mitropolita, izabravši za stolicu jedan manastir, što je pripadao njima u Bukovini (Austrija), u mjestu zvanu Belokrinica (Rumunjski: Fontana Alba). Mjesto je bilo vrlo vješto izabrano, na točki, gdje se sučeljavahu tri velika carstva,

u kojima je gospodovalo brojem Slavensko pleme, naime: Rusija, Austrija i Turska. Raskolnici nisu se ščinjali priznati vlast novoga mitropolita. Ambroz pak posveti im mnoge biskupe, koji, prerušeni kao trgovci ili drugojačije, bivahu prepoznati od samog stada, te su vršili krišom svoju službu, jer je novac *raskolnikâ* zatvorao oči i usta Ruskoj policiji.

Po smrti Ambroza, bude izabran namjesto njega jedan Rus, imenom Ćiril. Ovaj, s početkom godine 1863, preobučen i s lažnim putnim listom, te potkupivši javna praviteljstva Ruska, dogje u Moskvu, gdje ga bjehu pozvali starovjerci groblja Rogoškoga; i ovdje drža sabor sa svojima, da uredi crkvene posle. U tome nastane megju njima domaći razdor. Poglavari Rogoškog groblja bijahu razaslali, godinu prije (1862), svim sinovima „svete apostolske Crkve katoličke starovjeraca" okružno pismo *(okružnoe poslanie)*, tiskano u Jasy te raspačano u više od dva milijuna istisaka, kojim su izjavljivali, budući da saglasuje službena Crkva s njihovom u dogmatima, može da živi jedna pored druge u megjusobnoj snošljivosti i kršćanskom bratimstvu. Ova okružnica naigje na prevelik otpor kod mnogih starovjeraca. Duhovi se podijele u dva tabora. S jedne strane stajahu *okružnici (okružniki)*, a s druge *protivuokružnici (protivuokružniki)*. Ovi su posljednji držali, da *Iisus* službene Crkve nije mogao biti Isus starovjeraca; jer prvi bješe Antikrst, koji je krivotvorio ime božanstvenog Spasitelja. Sabor, sabran god. 1868 u Belokrinici, samo je zaoštrio ovu rasprn. Obje stranke imadu svoje biskupe, a ovi kadšto jedni druge izopćuju i svrgnjivaju.

Pod Nikolom I i Aleksandrom II biskupi starovjerci bijahu prinugjeni kriti se i prerušivati, da mogu oblaziti svoje stado. Pri kraju vladanja Aleksandrova svecijelo biskupstvo *starovjeraca* nalazilo se ili u izagnanstvu ili u tamnici, jer je država posmatrala te biskupe kao prisvojitelje jednog dostojanstva, na koje nisu imali nikakova prava. Godine 1881, pod ministarstvom Loris-Melikova, otvore se vrata od crkvene tamnice Suzdaljske, gdje njih trojica čamahu. Sva trojica bijahu staro-

obrednici. Konon je imao osamdeset godina, a već od 23 godine bio je zatvoren; a druga dvojica izdržavali su zatvor jednu dvaestinu godina.

Sada starovjerci imaju neko petnaest biskupa sa sijelom u carstvu, a bira ih i uzdrži njihovo stado. Četvorica ili petorica pripadaju odlomku fanatika, koji ne priznaju okružnicu od 1862. Poglavica sve jerarhije i sada je biskup u Belokrinici.

Mimo sljedbe izravno potekle od *raskola*, ima ih veoma mnogo drugih postanja i duha različita. I ove se mogu razvrstati u dvije glavne skupine: sljedbe *mistične* i *racionalistične*. Mi ćemo spomenuti samo gdjekoje.

Kristovčina (zajednica Krstova), koje su članovi prozvati *Klisti* (ime dano im je poruge radi mjesto „Kristi"), dok se oni prozivaju *ljudima Božjim*, bješe osnovana od nekog Nijemca, po imenu Kullmana, koji, kano eretik, bi spaljen u Moskvi (1689) za regentice Sofije. Ali sljedba bude raširena u puku preko jednog vojnika bjegunca, Danijela Filipovića, i jednog sluge porodice Nariskin, nazvana Ivan Timofejević Suslov. Danijelu su vjerovali te mu se klanjali kao Bogu Ocu učovječenu, koji je rodio, od jedne žene od sto godina, seljaka, koji bješe uprav rečeni Timofejević; koga, prije nego će uzaći na nebo, prizna za svoga sina i Krsta. Klisti se klanjaju i njemu. Umrvši Timofejević, uzme dostojanstvo Krstovo njekaki Lupkin, te je činio, da mu se klanjaju ženi, kao majci Božjoj. S njime započinje cijela povorka Klista i matera Božjih. Osnovna ideja *Klistâ* jest, da je Bog nazočan u svakome čovjeku, te je po tome prva dužnost ljudi, da se jedni drugima klanjaju. Pri vjerskim sastancima dolaze žene i ljudi obučeni u bijelo, pa tu otpojavši nekolike pjesme sopstvene sljedbi, te priznavši Boga Danijela i Krst-Ivana, jerofanat zajednice štije sveto Pismo, nato velikom žurnošću čine sobom dva istosredna kruga, ljudi unutra, žene spolja, pa započinju bijesno i vrtoglavo kolo, vrteći se žene od zapada k istoku, a ljudi oprečnim smjerom, dok na islabljene i onesviješćene ne sagje Duh; jer tu nesvjesticu

i znoj, koji kaplje sa njihovih udova, porede slabosti i krvi Isukrstovoj u vrtu Getsemanskom.

Stvar čudna. Jedna grana *klistâ* iskazuje bogočašće Napoleonu I, jer, po ovoj sljedbi, on bješe suparnik protivukršćanskoj Rusiji. Nova se vjera pojavi oko god. 1820 u okruzima Bjalistoka i Plaskava, te je već 1844 bila našla pristaša u Moskvi. Napoleon je za ove sljedbenike utjelovljenje Boga, te mu bogoštovnim načinom štuju slike.

Škopci imaju za osnovatelja jednog uškopljenoga inoka, imenom Adrijana. Sljedba pak priznaje za svoga patrijara seljaka Andriju Selivanova († 1832), koji se, u okružnom pismu, što ga je pisao svojim sljedbenicima, zove Bog: *Ja vaš Bog Iskupitelj*. *Škopci* obraćaju čovječje škopljenje u moralnu dužnost. U svojoj mržnji protivu osjetilâ i tijela, režu gvožgjem sijelo napasti. Za žene mutilacija nije obavezna; ali ne mogu da ubjegnu svagda strašnom krštenju sljedbe. Prsi im se režu ili nagrgjuju, a katkada gvožgje ide dublje te se prima najtajnijih organa. U očima tih zanesenjaka, najpouzdaniji je način za egstasu ili dar za proroštvo, osloboditi duh od tijela, zatomivši tjelesne žudnje. Da se s Bogom sjedini, čovjeku treba postati nalik angjelima: treba da se odreče svakog spola. Smjerajući na ovu idealnu čistoću, *škopci* sami sebe zovu simboličnim imenom „bijelih golubica“, a u svojim duhovnim pjesmama hvale se, da su bjelji od snijega. Oni su čisti, sveti, koji prolaze, ne okaljavši se, ovim grešnim svijetom; djevci su, koji, kako kaže Apokalipsa, posvuda slijede Jaganjca. Da obezbriže trajanje sljedbi, *škopci* moraju činiti prozelitâ, a da ih dobiju, ne štede ni truda, ni lukavstva, ni novca. Kao pretežni dio Ruskih sektaraca, škopci su milenariji, te čekaju Mesiju, koji treba da postavi u Rusiji svoje carstvo, davši zemaljsko carstvo svetima, djevcima. A pošto, po Apokalipsi (6, 10—11), Mesija će se pokazati, kad se navrši broj svetih, kad dopre 144,000 broj ljudi zabilježenih pečatom Jagnjetovim, svi se napori ovih sljedbenika natežu dosegnuti tu apokaliptičku cifru.

Sljedba *duhoboraca* bi osnovana oko godine 1740 od Silvana Kolesnikova, a našla je svog najrevnosnijeg širitelja u seljaku Kaputinu. Osnovna misao *duhoboraca* stoji u uvjerenju unutrašnjeg savršenstva duha. Oni odbacuju sve sakramente, ne izuzevši ni krštenja. Njihov je pojam o Bogu smjesa panteisma i spiritualisma. Bog je jedan, a djeluje kao uspomena, razum i volja. U starom je Zavjetu Isukrst bio sveznanje, koje posluje u prirodi; u novome je Zavjetu Krst duh ljubavi Božje. Kao povjesno lice, Krst je najbolji čovjek, s kojim samo neki mogu da se izjednače. Naša je duša postojala i pala prije stvorenja svijeta; dok grijeh Adamov bio je samo njegova lična pogreška. Poslije smrti, duše boljih ljudi prelaze u druge ljude, duše grešnika u životinje. Otkup kroz povjesnoga Krsta ne može se prihvatiti. Njegova su stradanja samo ugled stradanjâ nevinoga. Svi su ljudi jednaki, te su stoga sve vlasti griješne. Crkva je skup od Boga izabranih, sjedinjenih ujedno unutrašnjom riječju: Židovi, Muhamedovci, pogani jednako su članovi iste, te se mogu spasti samom riječju.

Molokani (mlijekani, mlječari), premda se groze od *duhoboraca*, jedan su ogranak od ovih. Njihov je osnovatelj bio neki krojač seoski, zvan Semen Uklein. Priznaju jednog Boga u tri lica; ali upućenje treba razumjeti tako, da tijelo Isukrstovo nije čovječje, nego sašlo s neba. Crkva Isukrstom utemeljena trajala je do četvrtoga stoljeća: poslije se izrodila. Samo pravi kršćani poznaju Bibliju. Uskrsnuće ne će biti tjelesno, nego duhovno. Darovi Duha Svetoga ne dijele se preko spoljašnjih znakova, nego duhovno: prema tome ni krst, ni drugi sakramenti nisu nužni. Post nije potrebit; zato oni piju mlijeko (*moloko:* otuda im ime) u dane, kad ga Crkva brani upotrebljavati.

Subotniki su nekakvi Židovci. Odbijaju dogmat Trojstva, praznuju subotu i obrezavaju se; dopuštaju, kao i mormoni poligamiju, i čekaju dolazak Mesijin.

Stundisti (Njemačka riječ, uzeta iz porabe takozvanog *Stundenhalten* naselja Njemačkih na jugu Rusije) jesu skrozi

Ruska sljedba, kojoj je prvi prorok bio seljak Mihovil Rutušni. Uče jednakost svih ljudi, odbacuju trgovinu, hoće zajednicu dobara. U sakramentima priznaju samo preneseno značenje, a tumače Pismo prema načelima, koja ispovijedaju. Hitno množenje *stundizma* kroz posljednjih trideset godina, zadaje veliku brigu Ruskoj vladi. Opomene službenog svećenstva, posredovanje policije i sudova ne mogu da zaustave napredovanje sljedbe. Dalton jamči, unatoč suprotnim svjedočanstvima Pobjedonoščeva, da je god. 1892 bilo u Rusiji 2,000.000 *stundista.*

Godine 1866, od jednog seljaka postala je u Saratovskoj guberniji sljedba *čislenika* (računalaca) prozvatih tako po načinu, koga se drže, brojeći blagdane. Oni izvraćaju vas dijurnal Crkve, odmiču crkvene svetkovine i premještaju dan počivanja nedjeljnoga u srijedu, te svetkuju Uskrs u srijedu velike nedjelje. Po njima nema ni eukaristije ni svećenstva, a svaki čovjek ima vlast ispovijedati i vršiti Božju službu.

Godine 1868 pojavi se u Tombovskoj guberniji sljedba *truševjeryvaca*, koje sljedbenici smatraju sve ljude, osim svojih, kao nečiste i odregjene za pakao. Njihov poglavica Panov govoraše, da je Krst.

Godine 1871 u gradu Kalugi otkri se, u nižim slojevima gragjanskog puka, sljedba *vozdukanci* (uzdisaoci), koji niječu sakramente i molitvu; te tvrde, da dostaju težnje duše i uzdasi srca, da ugodimo Bogu.

Godine 1872, u Belevskom okrugu, pomoli se nova vjera: „vjera Tombova", nazvana tako od svoga osnovatelja, koji je bio jedan podčasnik, te je učio nauku i djela nalik na ona *škopaca.*

U godinama 1878—1879 u otmenom društvu Petrogradskome, Inglez lord Radostock propovijedaše takogjer novu vjeru, uklonjajući se prijeporima, a objašnjavajući samo Evangjelje u protestantskom i kalvinskom smislu. S njima se udruži jedan posjednik Ruski, po imenu Paškov, koji je proširio svoj apostolat

u puku. Po njima se dvama sljedba prozvala *radstockovcima* ili *paškijevcima.*

Godine 1880, neka proročica, imenom Ksenija Ivanov, osnova u Donskoj oblasti asketičnu sljedbu, kojoj pristalice ustežu se od ženidbe i mesa.

Otprilike tê iste godine, i u istoj oblasti, niče sljedba *samobožaca*, koja, srodna s *duhobòrcima*, svršuje s obožavanjem čovjeka.

Glasoviti pisac Lav Tolstoj uči u naše vrijeme jedno novo kršćanstvo, sasvim naravno i svjetovno. On je otvorio Evangjelje, da ište pravu nauku Krstovu. Od ove knjige — koju Crkva od petnaest vijekova ne razumije — Tolstoj i njegovi adepti iščekuju koreniti preobražaj društva. U Govoru Isusovu na gori, Tolstoj nalazi, da osnova kršćanske religije stoji ne opirati se zlima. „Čuli ste, da je rečeno: Oko za oko, i zub za zub. A ja vam kažem, da se ne branite oda zla; nego ako te tko udari po desnome tvom obrazu, obrni mu i drugi". Ne opirati se zlu dakle je stožina nastave Isusove, sredina njegove nauke. Obrnuti drugi obraz, eto to je suštastvena zapovijest, postavno pravilo, naregjeno od učitelja. Poslije ovoga je li moguće zvati se kršćanima te imati policiju i tamnice? Je li moguće poznavati Isukrsta, a u isto vrijeme navalice i naumice organisavati vlasništvo, sudove, vojsku, državu; u jednu riječ udešavati jedan život suprotan nauci Isusovoj. Isus je rekao: Ne kunite se, a Tolstoj, oslanjajući se na Grčki tekst, hoće da dokaže, da ova zabrana može imati samo ovo značenje: Ne imajte sudova. Zatim domeće ovu glosu: Ne kunite se ni na sudovima, ni caru. Isus je rekao: Ne ubij; a to treba razumjeti na ovaj način: Ne držite vojske, ne ratujte. Pa tako naprijed. Tolstoj proglasuje zapovijestima savjete evangjelske. No Evangjelje tako shvatano, jest poricanje države, društva, prosvjete. Valja pak zamijetiti, da on ne propovijeda evangjelski savjet celibata; dosta mu je preporuka, da svaki čovjek ljubi samo jednu ženu. On polaže spas čovjeka u ovome životu; ovdje na zemlji on hoće da sazida

Božji Jerusolim. Stoga ne čeka, da sagje Isus na oblacima; niti vjeruje u čudesa ni u proročanstva. Preobrazbi čovječanstva nada se od unutrašnje preobrazbe čovjeka. Da postigne pak ovu, čovjeku ne treba svećenikā ni Crkve; ne treba mu moliti ni postiti, nego bježati od zla i držati zapovijed ljubavi. Izbavljanje od zala života, stoji u radu i razvoju fisične krepčine. Zato je rad ne samo čovjeku dužnost, nego i ćudoredni ustuk: on je djelotvorna sila spasu.

Pomenimo još jednu najnoviju sljedbu, koja se pojavila prošle godine (1895) u Sibiriji, Bijiskom okolišu. To je sljedba *bjeguna* (bjegunaca). Ona uči kako sada na svijetu, osobito u Ruskoj Crkvi i u Ruskoj državi, navlastito u predstavnicima svjetovne i crkvene vlasti, gospoduje Antikrst. Poradi toga ne valja živjeti na svijetu, gdje je na svemu utisnut pečat Antikrstov; nego treba bježati od svijeta pa se ukloniti u pustoši, planine i šume. Da se oslobode Antikrsta, *bjeguni* kidaju svaku vezu sa javnim poretkom, odriču plaćati porez, primati putne listove, i uopće ispunjati bilo koju dužnost spram države. Po njihovu mišljenju, može se samo na dva načina postupati s uredbama državnim: ili se protiv njih otvoreno boriti; ili gdje su pristaše sljedbe slabomoćni, bježati od Antikrsta. Prostrane stepe u Tomskoj guberniji, malobrojna slabost policije u manjim mjestima sprečavaju upotrebljavati oštre mjere proti ovim sljedbenicima[22].

Sljedbe su u Rusiji mnogobrojne. Jedan biskup Ruski XVIII vijeka, Demetrije Rostovski brojio ih do dvjesta. Mnoge od ovih iščezoše, ali se premnoge izrodile poslije; a Leroy-Beaulieu tvrdi, da broj što ga daju savremeni stručnjaci nije manji od onoga Demetrija Rostovskoga[23]. Što se tiče broja sljedbenikā, točno se ne može znati. Jusov nazad petnaest godina, u svome djelu *Ruskie Dissidenty*, brojio ih neko 13 do 14 milijuna. Iste godine Prugavin u Golosu slagao se s ovim brojem.

[22] Presse 24 7 1895. *Abendblatt.*

[23] O. c. III, p. 399.

Solovjev prihvata brojku od 14,000.000; Leroy-Beaulieu broji njih od 12 do 15 milijuna, a Dalton od 14 do 15 milijuna. Megjuto ne će se mnogo pogriješiti, rekavši, da ih ima 15.000.000. A valjada ih ima više poradi „vratolomne brzine" — kako je 1886 pisala *Ruskaja Gazeta* — kojom napreduje množenje raskolnika: i tako je, barem, četvrtina pravih Rusa ostavila službenu Crkvu[24].

---

[24] Povjesne vijesti i statistične podatke o Ruskim sljedbenicima uzeli smo osobito iz slijedećih djela: PHILARET, *Geschichte der Kirche Russlands* (I, p. 287—299, 330—338: II, p. 119—159. 220—229. 243—269); LEROY-BEAULIEU, *L'Émpire des Tsars* (III; p. 326 569); VICTOR FRANK, *Russisches Christenthum* (p. 334—367); DALTON, *Die Russische Kirche*; ARNDT, *Das Sectenwesen in der russischen Kirche (Zeitschrift für kath. Theol.* 1890, p. 401 - 446).

POGLAVLJE X.

Bogoslovno pitanje.

Ima li megju katoličkom Crkvom i Grčko-Istočnom, od nje odijeljenom, jedno naročito bogoslovno pitanje? Ne ima katoličkog bogoslovca, ni crkvenog istorika, koji bi to nijekao. Ipak, jer mnogi pisci drže suprotno, u ovome Poglavlju ispitat ćemo njihove razloge.

Lav Allacci, čovjek mnogostručne učenosti, bješe možda prvi, koji je branio znanstveno thesu, da nema stvari, koja bi odvajala Grčku Crkvu od Latinske. „Zapadna i Istočna Crkva, on veli, *jedna je, kašto je jedna vjera* obiju, i ako se zovu različitim imenima. Krivo bi tvrdio, tko bi rekao, da se jedna od druge odvojila, kad prije ne bi dokazao, da je jedna otpala od vjere, koju druga brani[1]". Pod imenom *istočne Crkve* on razumijeva *sve kršćane Grčkog obreda*, koji su tada živjeli pod oblašću četiri istočna patrijara[2]. Postaviv na ovaj način thesu, on razloži ovako: Poslije Isukrstova uzašašća na nebo, Petar bješe vrhovni pastir svih kršćana. Sveti Pavao, ma koliko bio izvrstan apostol, ne bijaše ravan Petru; jer apostolska služba i primat dvije su stvari različite. U Rimskom su nadsvećeniku udružena tri dostojanstva: biskupsko, patrijarsko i primatsko. Dva prva, papa dijeli s drugima, a treće je samo nje-

[1] Leo Allatius *De Ecclesiae occid. atque orient. perpetua consensione*, L. I, c. I, n. 5.

[2] L. c.

govo: ne dijeli ga s drugima. To se je prvih vijekova u Crkvi priznavalo. Već u Sredačkom saboru (347) istavlja se pravo apostolske Stolice primati prizivačke sudove. Dapače od najdavnijih vremena bješe u običaju podnositi prizive na papin sud. Taj običaj nije se nigda premakao u potonjim vijekovima. Grci su do Trulanskog sabora (692), priznavali vasiljensku vlast Rimskog pape; a znalo se, da je jedina Rimska Crkva bila vlasna stvarati zakone, te ih namećati drugim Crkvama. Papi pripada pravo sazivati sabore; a može ih i raspustiti. Takovo prvenstvo izrijekom su priznavali mnogi patrijari. Ovo je argumenat prve Knjige. — U drugoj, pisac razabira odnose Grka spram apostolske Stolice Petrove od Trulanskog do Florentinskog sabora. Lav Isavrijanin (717—741), kad je stupio na prijesto, poslao je Rimskomu biskupu ispovijed svoje vjere. Ova činjenica dokazuje, da su Grci, uza sve što su se kad i kad odvajali od Rimske Crkve, uvijek se k njoj povraćali. Shismatici se varaju tvrdeći, da su se za ovoga cara razdvojile Crkve, a tome da bijahu krivi Latini, osobito dometkom *Filioque*. Znatno zastranjuje od istine tko misli, da je propast Zapadnoga carstva za sobom povukla propast papinskog primata ili da je papa izgubio primat, kako vele Grci, što je božem vjeru promijenio. *Filioque* u Simbolu nije jeres. Kad se je osnovalo Franačko carstvo, te se Rim odmetnuo od istočnog carstva, Bizantinski carevi bjehu podvlastili području Carigradskoga patrijara sve oblasti svoje države, koje su do tada pripadale Rimskoj patrijaršiji, te neposredno bile podvrgnute papi. Sporovi, što su toga radi nastali, ne imaju se smatrati crkvenim raskolom. Naprotiv je pouzdano, da je i poslije toga vremena Rimski biskup zapovijedao Carigradskomu patrijaru, prama vlasti, koju je imao kao namjesnik Isukrskov. Kad je Focije bio svrgnut prvi put, u Carigradskoj Crkvi sve je bilo uspostavljeno, kako je papa htio. Ako je Focije bio povraćen na patrijarašku stolicu po drugi put, Rimske su ga pape izopćile, proglasujući bezuspješnima i bezvažnima sva njegova djela. Focije je tvorac raskolu; pa je stoga umro odlučen od Crkve. Svi pa-

trijari, od Focija do Mihaila Cerularija, priznavali su papin primat. Usprkos tome, što je Cerularije pisao protiv Latina, dvije su Crkve isto tako ostale sjedinjene. Pogjekoji carevi, kano Aleksije Komnen, Ivan Komnen i Manuilo, svojski su se trsili, da se jedinstvo ne bi razvrglo. Osobito se Mihailo Paleolog brižio, da sjedini raskolnike s Rimskom Crkvom. Sin mu je Andronik (1282—1332) pocijepao jedinstvo. Pod njegovim vladanjem, kao i pod onim njegovih neposrednih nasljednika, raskol se je u sve većim razmjerima širio. Zato mnogi Grci bijahu protivni Latinima i pisahu protiv njih. Pri svem tom, u ovome samom odsjeku vremena, svjesniji ljudi bili su odani Rimskome papi. — U trećoj Knjizi pisac istražuje doba poslije Florentinskog sabora. Nastajavanjima Ivana Paleologa ovaj je sabor uspostavio jedinstvo; koje se potom nije rascijepilo. Vjera Grkâ, izuzevši dometak u Simbolu, slaže se s naukom Latinaca. Grci svjetovnjaci poštuju svećenike i kalugjere, pohagjaju crkve, pristupaju na presvetu eukaristiju, boje se crkvenog izopćenja, štuju svetinje, vjeruju čudesima, osobito preblažene djevice Marije, koju, upravo rekavši, divnim štovanjem časte. Oni poste, mole za mrtve, drže svih sedam sakramenata, priznaju sedam prvih vasiljenskih sabora, tvrdo čuvaju starodavne crkvene običaje, predanja, dogmate svetih Otaca i svoje knjige. Pokazuju takogjer čast nauci starih zapadnih naučitelja. Zaziru od eretika, izgovaraju isti Simbol kao i Latini, samo što u njem nema *Filioque*. Vjeruju otajstvo Trojstva i ispovijedaju pravu nauku o utjelovljenju. K tome treba dodati, da ima na Istoku mnogo Latinskih biskupa, da Latinski svećenici mnogo puta govore misu u Grčkim crkvama, te da Latini žive u prijateljskim svezama sa Grcima. Mnogi Grci u Italiji drže svoj istočni obred te su podložni papi: koje nije sasma lasno, jer crkveno jedinstvo ne sastoji u jedinstvu obreda i disciplinarnih običaja, nego u jedinstvu Simbola i nauke. Običaji se mogu razlikovati i mijenjati, ali je vjera nepromjenita. U ovoj se slažu Grci sa Latinima: — prama tome jedni i drugi pripadaju jednoj istoj Crkvi; te nije istina, da Cari-

gradski patrijar svake godine izgovara anatemu na Latine. S druge strane Grci nepravedno zabavljaju Latinima, da su pometnuli starinske običaje. U ostalome treba zabilježiti, da ni Grčki običaji nisu ostali svagda isti. Ostavljajući na stranu jezik i obrede, Crkva Istočna i Zapadna jedna je ista u jedinstvu vjere: niti ćeš što naći, što bi u jednoj bilo ustanovljeno ili potvrgjeno, a da ne bi isto tako odma bilo i u drugoj.

Allacci razvija istu misao i u drugim svojim knjigama. U poslanici pisanoj Boineburgu[3], polazeći od načela, da razlika dogmatâ vjere ili onoga, što na vjeru spada, (a ne razlika u obredima i običajima) čini razliku Crkava (§ 10), pothvaća se dokazati, da nije nauka Grčke Crkve, što su gdjekoji Grci, poslije Florentinskog sabora, pisali protiv Rimske Crkve o ishogjenju Duha svetoga, jer ti pisci nisu Crkva (§ 11). U djelu o *Čistilištu*[4] veli: „Jer su protiv nauke Rimske Crkve ovo ili ono pisali Marko Efesac, kalugjer Barlam, Nilo Solunjanin, Josip Brijenio, Melecije Aleksandriski patrijar, kalugjer Pakomije, Manuilo Peloponesac, Gabrijel Sever Filadelfijanin, Gjorgije Koresanin i drugi, ne bi pogodio, tko bi odatle izvodio, da tako misle Grci i njihove Crkve: jer se Grci drže pravila ne priznavati za dogmatički nauk učenje zasebnih ljudi, pa bili ovi još i patrijari, kada to učenje ne bi bilo utvrgjeno jednim saborom ili pristajanjem ostalih patrijara. Vikao koliko hoće Carigradski patrijar, bučio Aleksandriski, mutio Antiohiski, žalio se Jerusolimski, ako se ne skupe zajedno, te ako se njihov sud ne podudara s naukom Otaca i predanjima Crkve, samo će se obrukati pred očima Grčke Crkve“.

Allacci nam pravce ne kaže, šta je Crkva; a iz onoga, što piše, ne bi se moglo iscrpsti jedan jasni pojam. Ono što je bjelodano u ovome sustavu, koji smo vjerno izložili, to je, da je Zapadna

[3] *De perpetua consensione latinae et graecae ecclesiae ad D. Christianum de Boineburg* (Moguntiae 1655).

[4] *De utriusque ecclesiae latinae occid. atque orient. perpetua in dogmate de Purgatorio cons.* (Romae 1655).

i Istočna Crkva svagda *jedna* Crkva bila i jest; jer je jednoj i drugoj ista vjera. Ako su obje, pravo govoreći, jedna Crkva, megju njima nema ni raskola, koji bi ih dijelio. A kako to? Evo kako. Poslije Focija do Mihaila Cerularija (886—1043) *svi* su Carigradski patrijari živjeli u lijepome skladu s Rimskom Crkvom, priznavajući vrhovnu vlast apostolske Stolice. Allacci, da potkrijepi ovu svoju tvrdnju, navodi svjedočanstvo dvaju spisatelja, Dominikanca Manuila Kaleka i jednoga bezimenog pisca[5]. Ali nam je malo pregje on sâm, suprotno tome svjedočanstvu, suglasno s povjesnom istinom, kazao, da se Sisinije II (995—999) i Sergije II (999—1019) nisu htjeli pokoriti vlasti papâ[6]. Hajmo naprijed. Uskos otpadništvu Cerularijevu istočna je Crkva ostala sjedinjena s Rimskom: dokaz za to imamo, što je papa Aleksandar II, 1071 godine, poslao caru Mihailu poslanika, Petra, Ananjskog biskupa, koji se je bavio godinu dana u Carigradu, do smrti Aleksandrove. Iz ovoga se može izvoditi, da je car bio sjedinjen s Rimskom Crkvom[7]. Kao da bi sva Istočna Crkva u caru usrijegjena bila, sve kad bi poslanje Petra Ananjskoga bio izvjestan argumenat, da je car priznavao vrhovnu vlast papâ. Ako pak Grci nisu htjeli primiti ni saslušati poslanikâ pape Benedikta XII (1334—1342), *„koji bijahu došli*, riječi su Allaccijeve, *da obnove slogu i jedinstvo Crkava“*; to nipošto ne dokazuje, da su Crkve bile jedna od druge razdvojene[8]. Za vlade Manuila I Komnena (1143—1180) bilo je pisaca, koji su, protiv nauka Zapadne Crkve, učili, da Duh Sveti ishodi samo od Oca: megju ovima se isticahu Andronik Kamater[9], Mihailo Anhijal[10], Teodor Balsamon i Nikola Hidnatinjanin[11].

[5] *De Ecclesiae occid. atque orient. perp. Consensione*, L. II, c. 8. n. 5, col. 614.

[6] *Ibidem* n. 1—2, col. 606—610.

[7] C. 9. n. 7, col 624.

[8] C. 16, n. 2, col. 800.

[9] C. 11, n. 5, col. 660.

[10] C. 12, n. 1, col. 664.

[11] C. 13, n. 4, col. 703—705.

Poslije pisaca doba Manuila Komnena, dogjoše, u XIII vijeku, patrijari German II i Gregorije Cipranin, pak Gjorgije Moskampar, arhivar Carigradske Crkve, Konstantin Akropolit i Gjorgije Pakimer[12]. Iz ovog istoga vijeka i slijedećega Allacci, mimo pomenute, prinosi još trideset i četiri pisca, što su pisali o istom predmetu u protivurimskom smislu. A mogao je dodati mnoge druge, kao Nicetu, Solunskog nadbiskupa, Teodora Laskara, Joba jeromonaka, Andronika Carigragjanina, Matija Pereneta, i tko zna još koliko. Ali sva ova čitava povorka bogoslovnih spisatelja ne dokazuje ništa, jer su u to isto vrijeme drugi Grčki spisatelji pisali o ishogjenju Duha Svetoga prama nauci Rimske Crkve. Ti su pisci: Dominikanac Manuil Kaleka, Demetrije Cidon, koji je u Milanu Latinski jezik i bogoslovlje učio, Maksim Inok i neki Isaija Cipranin, o kome Allacci donosi sve što se ima o njemu; a to je jedan spis od malo redaka[13]. Grehota, što nas Allaccio ne obavješćuje, za koju je nauku prianjao Grčki narod; je li se držao Rimske ili se je povodio za biskupima, kalugjerima te pretežnom većinom, da ne rečemo sveukupnošću svojih učitelja i spisatelja. On primjećuje, da su rasudljiviji i učeniji Grci svagda neobično poštovali papu i željeli primiti njegov blagoslov: čemu su svjedoci Makarija Nikomediski, Joasaf Efeski i opat Makarije, koji su bili pošli u Rim te primili papin blagoslov; i ovo bi, po njem, bio dokaz, da se Grci nisu suprotivili Latinskim dogmatima[14]. Kaže nadalje, da se u njegovo doba — živio je osamdeset i tri godine — „pomirilo“ s Rimskom Crkvom do osamnaest Grčkih biskupa, i ovo bi bio takogje dokaz, da su Istočna i Zapadna Crkva jedna i da im je jedna ista vjera[15]. A zar nije nikakav suprotan dokaz, što nisu, za Allaccijeva vremena, stotine i tisuće istočnih biskupa priznavali u papi glavu

[12] C. 14, n. 3, col. 711—712: c. 15, n. 12 15, col. 775. 778—782.
[13] C. 18, n. 4—7, col. 855—857: n. 18, col. 866—867.
[14] C. 18. n. 19, col. 874.
[15] L. III, c. 11, col. 1061—1099.

sveopće Crkve, niti su htjeli, da mu se pokoravaju, niti su marili za njegov blagoslov! Što to smeta? Makar ih — veli naš pisac — megju Grcima ima, koji napadaju na dogmate katoličke vjere, tvrdeći, da Duh Sveti izlazi samo od Oca, da se tijelo Isukrstovo ne može posvetiti u prijesnu hljebu, da blaženi, prije sudnjega dana, ne vide Boga, da nema čistilišnih muka, da papa nije glava Crkve: — koje oni otvoreno i uporno brane; ali nema niti jedne ispovijedi vjere, što bi sadržavala te zablude; nego nasuprot vjeroispovijedanja, koja čitaju patrijari, mitropolite i biskupi takova su, da bi ih mogao svaki katolik potpisati. A budući da oni isti Grci, koji brane pomenute nepravoslavne točke, u crkvi, svaki dan, čitaju u liturgjiskim knjigama nauk protivan njihovim zabludama, to je jasno da i sami misle onako kako stoji pisano u knjigama, te da ispovijedaju pravu vjeru; pošto svoje lične misli ne ispovijedaju javno, niti ih propovijedaju, bilo kako, u crkvi[16]. — Ovom bi se metodom lako dalo dokazati, da svi eretici, koji drže i čitaju u crkvi sveto Pismo, imadu vjeru katoličke Crkve. — Allacci govori o vjerovanju Grkâ u dogmat Trojstva i Upućenja, o kultu spram presvete Djevice i svetaca, o nauku i primanju sedam sakramenta, o čašćenju svećenikâ, o pošti naprama predanjima i starodavnim običajima, o zaziranju od jeresi itd. Ovdje bi se mogla primijeniti ona rečenica logičara: *qui multum probat, nihil probat*; jer sve to ne bi se moglo zanijekati ni o kakvoj istočnoj Crkvi, neosporno odvojenoj od katoličke i Grčke Crkve[17].

Ne osvrćući se na premnoge povjesne netočnosti, što se susreću u glavnome od mnogih Allaccijevih djela, mi mnijemo, da samo izlaganje njegova sustava kadro je pobiti ga. Sud, što ga

[16] *Ibidem* c. 10, n. 2, col. 1055.

[17] Abram Echellense, suvremenik Allaccijev, napisao je jedno djelo, da dokaže, da se svi narodi kršćanski Azije, Afrike i Evrope slažu u vjeri s katoličkom vjerom. Djelo ima natpis: *Concordia nationum christianarum per Asiam, Africam, et Europam in fidei catholicae dogmatibus* (Moguntiae 1665).

izriče *Bibliografia Universale* o piscu, dosta je pravedan i istinit: „Leonu Allacciju nedostajaše ispravnosti i kritike, tako da se u njegovim djelima opaža mnogo više načitanosti nego duha i dovidnosti“.

Nikola Komnen Papadopoli, rogjen u Kreti (1655), pod Mletačkom vlašću, te dječakom doveden u Italiju, gdje je provjekovao cio život, uze braniti Allaccijevu thesu, naime, da se vjera istočne Crkve ni u čem ne razlikuje od vjere Rimske Crkve, i da prva nije nipošto shismatička. Djelo *Praenotiones Mystagogicae* pokazuje rijetku i prostranu učenost piščevu. Nego je žaliti, da oblik, odviše nizak i trivijalan, kvari ne malo ono što je lijepo i korisno u njegovu djelu. U polemici je Papadopoli istrošio vas prirječnik uvreda i psovki[18]. U suštini pak on kaže: Premda je u Grčkoj mnogo raskolnika, Grčka nigda nije bila raskolnička, i Grci nisu uopće raskolnici[19]. Grčka je inokupno pravoslavna, i ako u Grčkoj ima raskolnika[20]. Što pisac tvrdi o Grčkoj, razumije se o Grčko-Istočnoj crkvi. Ali takova Crkva nisu lje *Focijevci*, Oni su nasuprot „Kvaritelji davnih običaja crkvenih“[21]: oni su: „neprijatelji Grčke i eretici“[22]. A *Focijevci* su pak svi oni, te ne će da ispovijedaju Latinskih dogmata[23]. Focijevaca ima mnogo na istoku, ali su većinom po neznanju; dok je posve malo onih, što pristaju uz načela

[18] Evo samo dva primjera: „Quae stoliditas, quis furor? . . . O homines ne dicam scelestos, ignorantissimos, stolidissimos, qui his tam pudendis ineptiis miseras chartas conspurcant! atque o Graeciam infelicem: quae est, ut ex his hominibus censeatur, quando nonnulli, hos homines Graecos appellant, cum reipsa non Graeci, Photiani sint, hoc est Graeciae hostes, Graeciae dedecus, et ut ita dixerim Graeciae putidissima, foetidissima carcinomata“. *Praenotiones Mystagogicae* (Patavii 1697), p. 180, col. 2. „Photiani fratres: nam vos licet malos, stultos ac perfidos, atque etiam inimicos, fratres agnoscimus“. O. c. p. 54, col. 1.

[19] O. c. p. XI. 401.

[20] Pag. 417, col. 2.

[21] Pag. 10, col. 2.

[22] Pag. 180, col. 2: p. 334, col. 1.

[23] Pag. 401.

sljedbe: ipak Crkva ih, kao razborita i pobožna mati, podnosi te pušta u miru[24].

Ni Papadopoli ne mari, da nam da definiciju Crkve: stoga čisto ne znaš, šta je ta Grčka Crkva o kojoj on govori. U jednu bi izgledalo kao da Grci sjedinjeni čine Istočnu Crkvu. „Ja nisam — veli — nikada čuo, da nas Latini drže za eretike. Naprotiv vidimo, da se Latini i Grci zajedno sastaju, Bogu prinose žrtvu, zajedno mole i pjevaju hvalu Gospodinu. Sve je to Grčkoj poznato, te svak to može vidjeti na ostrvima podložnim Mletačkom lavu"[25]. Pošto se ovdje pominju ostrva podložna Mlecima, koji nisu trpjeli raskolnika u svom području, razumije se, da pisac govori o Grcima združenim s Rimom. Zaista je papa glava toj Crkvi. I sam pisac drži, da može dokazati svjedočanstvima Focijevim i Cerularijevim, da ustav Crkve mora biti monarhičan[26]. Te zato dovodi, iz Tarasijeva lista papi Adrijanu I, jedno mjesto, da dokaže, da su Grci, u papinoj vlasti nad svom Crkvom, priznavali taj monarhični princip[27]. Ipak po drugima mjestima njegova djela, rekao bi, da sami Grci, podložni Mletačkoj vlasti, ili unijati, ne čine Grčko-istočne Crkve; jer govori o Crkvi uopće, o Crkvi, u kojoj žive i Focijevci, koje ona ne će od svoga tijela da odsiječe. Ali je onda izvjesno, da to nije Crkva, koja živi u zajednici s Petrovom Stolicom i s katoličkom Crkvom, jer ova ne trpi u svome krilu Focijevaca, koji ne priznavaju njene vrhovne vlasti, te prigovaraju njezinu nauku u mnogim točkama, koje su za nju dogmati vjere. Što je toliko istina, te sami Focijevci glasno i uznošljivo govore, da ne će sjedinjenja s Rimom, i odbijaju svaku uzajmicu bratske ljubavi s njime, zato što drže te dogmate katoličke „za protivuevangjelske novštine (ἀντευαγγελικὰ νεωτερίσματα), uvedene papinskom Crkvom, kako je tuskoro iz-

[24] Pag. 402.
[25] Pag. 401, col. 1.
[26] Pag. 340, col. 1.
[27] Pag. 360, col. 1.

javio patrijar Antim VII u patrijarskoj i sinodalnoj poslanici, upravljenoj svim mitropolitima, biskupima, svemu svećenstvu i puku kršćanskom, podložnu „presvetomu apostolskomu i patrijaraškom prijestolu Carigradskom[28]. Ako pak Focijevci nisu dio Rimokatoličke Crkve, te ako su Focijevci četiri patrijara sa svojim biskupima, očevidno je, da ovi, sa svojim svećenstvom i pukom, ne pripadaju Crkvi osnovanoj na Petru. Šta više, kad bi bila istina, da su Focijevci eretici, kako hoće Papadopoli, slijedilo bi po logici, da svećenstvo i puk Grčko-istočne Crkve, podvlasne toj četvorici patrijara, budu svi eretici, a kao takovi ne bi bilo moguće, da pripadaju pravoj Crkvi. Stoga isti pisac bez razloga napada[29] na Baronija i druge Latinske pisce, što bijede Focijevskim zabludama Grčku Crkvu, potčinjenu tim istim patrijarama.

U doba nama bliža, Grk Pitzipios, posvadivši se sa svojim patrijarom u Carigradu, dogje (1858) u Rim, gdje predloži Piju IX jednu osnovu, koja, da bi, po njegovu mišljenju, dovela izvjesno do sjedinjenja Grčke Crkve s Rimskom. Osnova bude uzeta u obzir. Tada Pitzipios zavede „Kršćansko istočno društvo", komu je bio cilj pripravljati put, megju Istočnjacima, jednome općenom saboru. On sâm bude imenovan doživotnim predsjednikom Društvu. Središnji odbor ovoga društva imao je sjediti u Rimu; a sastojao je od dvanaest članova: dva kardinala, dva kneza, dva učena svjetovnjaka, dva dostojanstvenika mirskoga svećenstva, i četiri redovnika bogoslova, uzeta od četiri veća reda. Središnjemu odboru bila je dužnost nastojati oko istočnih patrijara, da ih pridobiju za misao sjedinjenja Crkava, i da ih preslove, neka osnuju u svojim patrijaršijama odbore kao Rimski, koji bi imali stupiti u saobraćaj s ovim. Na taj način svi bi sačinjavali jedno društvo. Začetnik je osnove govorio: „Sve nagoviješta, da je

---

[28] Poslanicu su potpisali patrijar i drugih dvanaest biskupa, a objelodanio je Carigradski Νεόλογος 12 listopada 1895.

[29] Str. 417—418.

providnost Božja uskorila čas izvršetku ovoga velikog djela"[30]. O tome je toliko bio siguran, da se nije ni malo sumnjao, te je govorio: — „vrijeme je već došlo"[31]. Da bi razvio svoje misli i poučio druge, napiše knjigu, koja bi štampana (1855) u Rimu, o trošku Propagande.

U ovoj knjizi, što ima natpis: *L' Église orientale*, pisac stoji na postadu katoličkog bogoslovlja za nauku o ishogjenju Duha Svetoga, o čistilištu i papinu primatu. Ter tvrdi, da ove katoličke dogmate ispovijeda i uči Grčka Crkva, ni manje ni više, nego Rimska: jer takove dogmate, utvrgjene u saborima, ona nije nigda osudila u svojim sinodima, niti je uvela u Simbole vjere protivne dogmate. Stoga, po njemu, Grčka Crkva uči, da Duh Sveti izlazi i od Sina. Ovo je nauka njezinih svetih Otaca i liturgjiskih knjiga[32]. Ona uči dogmat čistilišta[33], i priznaje vrhovnu vlast Rimskog nadsvećenika nad svom Crkvom, premda njeno svećenstvo, prijevarnim razlozima, hoće da poreče tu vlast[34]. A da zbiljam današnja Grčka Crkva priznaje prvenstvo papine vlasti, Pitzipios dokazuje: 1°. činjenicom, što su tu vlast *u davnini* priznavali sveti Oci i vas kršćanski svijet; 2°. što Grci ne meću u sumnju Isukrstove riječi upravljene Petru, (Mat. 16, 18—19; Luk. 22, 32: Iv. 21, 15—16); 3°. što sama Crkva u svojim molitvama i liturgjiskim pjesmama propovijeda tu vlast[35]. Papin je primat u ostalom utvrgjen i u Florentinskom saboru; a budući da ovaj sabor

---

[30] Pitzipios, *Programme de la Société chrétienne orientale* (Paris 1853) p. 8.

[31] *Le terme du temps fixé par la divine providence pour l' accomplissement de cette grand' oeuvre est déjà arrivé.* L. c. p 12.

[32] Pitzipios *L' Église Orientale*, Par. I, p. 54—64.

[33] *Ibidem* p. 64—90.

[34] L' Église orientale d' ailleurs, et même son clérgé actuel, qui par des arguments évasifs a l' air de nier l' autorité supreme du pape sur toute l' église n'ont jamais nié aucune des expressions des pères . . . qui attestent cette autorité. L. c. p. 41.

[35] *Ibidem* p. 38—54.

ima vlast nad svom Crkvom[36], a njegov dekret o jedinstvu ne može izgubiti kanoničke i zakonite svoje punovažnosti, ni zastarjeti[37], to je papa i sada vrhovna glava Istočne Crkve[38]. Takovi ga primat vlasti ide ne samo po božanstvenom pravu, već i po jednodušnom pristajanju svega svećenstva Grčke Crkve i njenog cara[39].

Ni Pitzipios ne kaže nam, šta je ta Grčka Crkva, koja priznaje papin primat, vjeruje u ishogjenje Duha Svetoga i od Sina i u čistilište. Je li Crkva biskupatstvo i svećenstvo, zajedno s područnim i pokornim njima pukom? Naš pisac govori na mnogo mjesta o „Carigradskom svećenstvu“, koje nagoni Istočnu Crkvu u njemu sopstvene zablude[40], a pošto je kroz podesne političke prilike, zasužnjio samu Crkvu s pukom, što slijedi Grčki obred, zlostavlja obadvoje[41], te postupa s kršćanima, sebi područnima, kao s ilotima i s jednim krdom glupaka[42]. Dakle pod imenom „Carigradskog svećenstva“ on razumijeva Carigradskog patrijara, njegov sinod i sve mitropolite i biskupe tē patrijaršije; pak druga tri istočna patrijara s njihovim biskupima; jer su svi dotada, posredno ili neposredno, visjeli o milosti visokoga svećenstva fanariotskog. Po tome biskupatstvo i niže svećenstvo četiriju patrijara ne bi moglo biti Grčka Crkva, niti njoj pripadati; jer ta Crkva, kako tvrdi Pitzipios, ispovijeda spomenute dogmate Rimske Crkve. Zato on sam govori, da se Carigradsko svećenstvo „odmetnulo od sveopće Crkve[43]“ te da

[36] Par. II, p. 3—44.
[37] Par. III, p. 130—134.
[38] *Ibidem* p. 134.
[39] . . . non seulement par son droit divin, mais encore en vertu même du consentement unanime, écrit et incontestable, de tout le clergé de cette Église et du souverain du pays. L. c.
[40] Par. I, p. 107—130.
[41] Par. IV, p. 41.
[42] Par. I, p. 106—108.
[43] Par. IV, p. 20. 21.

sve dalje goni svojim odmetanjem[44]. Ako pak ovo odmetničko svećenstvo *(ce clergé apostat)* ne čini dijel Grčke Crkve, da nije počem Crkva narod, stado zase uzeto? Ali stado ide za svećenstvom, za svojom jerarhijom, nju sluša te ispovijeda javno onu vjeru, kojoj ga ona uči. S druge strane, ne bi ni moglo biti, da stado bez pastira čini Crkvu, koja bistveno obuhvaća u svome pojmu stado i pastire. Osvem toga treba opaziti, da i sam Pitzipios kaže nam za Grčko svećenstvo, da je ono već ocijepilo Grčku Crkvu od općene Crkve[45]. A gdje će megjuto biti ta Istočna Crkva, koja se slaže u svim katoličkim dogmatima s Rimskom Crkvom, kad ona nije ni otpadno svećenstvo Carigradsko, ni ona Istočna Crkva, koju je isto svećenstvo otrglo od općene Crkve, te navelo da ispovijeda zablude, koje su njemu vlastite? Ovdje je protivurječje očito.

On veli, da valja tri stvari razlikovati u Istočnoj Crkvi: ustanove, puk i svećenstvo. Ustanove su katoličke: takove jesu dogmati i predanja. U ovome pogledu Grčka Crkva uvijek je ostala pravoslavna. Grčki je puk, jerarhijom zavedeni i odvojeni sin od prave Crkve. Svećenstvo je odmetničko te se ne drži dogmata i predanjâ općene Crkve[46]. No tada je Grčka pravoslavna Crkva samo puka fikcija. Ona nije zadruga živih ljudi već mrtvi nauk, zatvoren u grob starinskih knjiga crkvenih i djelâ svetih Otaca: nauk, koji svećenstvo poriče, a puk ne ispovijeda, budući da je on jedan zalutali sin, zaveden ispovijedati zablude suprotne dogmatima i predanjima katoličke Crkve, te po tome odijeljen od prave Crkve.

Ali Grčka Crkva nije nikada saborno osudila te dogmate. . . . Sve da je istinita ova tvrdnja, opet to ne bi bio dokaz, da se je Grčka Crkva dojako sačuvala pravoslavna. Kako se

[44] Par. III, p. 88—98, 134—148.

[45] Le clergé de Constantinople . . . asservit (l' Église orientale) sous son joug, la détache frauduleusement et au mépris de tous les droits divins de l' union de l' Église universelle. P. IV, p. 20.

[46] Par. IV, p. 20. 21. Cf. Par. I, p. 107—130.

posebni ljudi mogu suprotiti ili poricati ovu ili onu religiosnu istinu, tako može to isto činiti jedna zadruga ljudi, jedna koja mu drago Crkva, osim one jedne, kojoj bi obećana vazdašnja pomoć Duha Svetoga. Poricanju, ma otkuda došlo, nije trijeba, da ga sinodalna odluka potkrijepi. Ne znamo, da su Kofti sinodalno osudili Kalcedonski sabor ili Nestorijanci Efeski; ali su bili i ostali eretici, što nisu hotjeli primiti i ispovijedati dogmate utvrgjene u tim saborima. Dogodilo im se ono, što kaže naš pisac, da se dogodilo s Grčkim narodom, a naime, da ga je jerarhija navela prigrliti i vjerovati u pogreške protivne katoličkim dogmatima. Što se tiče tvrdnje, da Grčka Crkva nije saborno osudila dogmate proglašene u Florentinskom saboru, ako se hoće reći, da ih nije osudila u *vasiljenskom* saboru, to je prava istina: ali treba uzeti na um, otkada postoji Isukrstova Crkva, da nijedna sljedba, nijedna Crkva, što se od nje odijelila, nije mogla u *vasiljenskom* saboru osuditi katoličke dogmate.

Pouzdano je besmisao, kako lijepo kaže Pitzipios, da Grčka Crkva pjeva svečano u svojoj liturgjiji vrhovnu vlast papinu nad svim stadom Isukrstovim, ishogjenje Duha Svetoga od Oca i Sina, čistilište, a da njena jerarhija niječe sve te dogmate. To će samo reći, da Grčka Crkva, sada, razumije i tumači naopako liturgjiska svjedočanstva, što se protežu na pomenute dogmate, budući da ona vjeruje i ispovijeda zablude, koje njena jerarhija uči. Kad Židovi štiju u sinagogi ili posamce, biblička mjesta, koja jasno pokazuju, da je Isukrst pravi Mesija, hoćemo li zato reći, da oni vjeruju i ispovijedaju kršćanski dogmat o ličnosti božanskog Otkupitelja? Što se tiče paradoksa, što nam na ovaj način pruža Grčka Crkva, ne treba nam se čuditi. U svakoj religiji, koja priznaje božanstvenu objavu, razma jedne cigle — jer je istina jedna — imade religiosnih paradoksa; jer ljudi, kad su bez nepogrešljiva vogja, lako upadaju u takove paradokse, a predrasude, što se sû s materinim mlijekom, ne dopuštaju, da im se dosjete.

Pothvat Pitzipiosa i Društva od njega osnovana naskoro se rasplinu. Pisac okrenu legja papi i Rimskoj Crkvi. Godine 1860 štampa u Parizu drugu knjigu, *Le Romanisme*, u kojoj bijedi pape, da su pokvarili crkvene dogmate, i da su potkopali temelje kršćanstvu i društvenom poretku.

Megju učenim Rusima, što su, u ovoj drugoj polovini XIX stoljeća, poklonili svoje talente i radove velikoj misli sjedinjenja Crkava, ima i onih, koji, vogjeni blagorodnom namjerom, da bi sprijateljili te učinili pristupačnom tu misao svojim suplemenicima, držahu, da nema izmegju katoličke i Ruske Crkve pravog teološkog pitanja. Prvi megju njima, što zauzima odlično mjesto poradi svojih znatnih književnih radova, jest obraćeni Gagarin, koji, od kneza postavši Isusovac, živio je i umro kao svetitelj. Naučne nesuglasice megju dvjema Crkvama, kako on misli, samo su „prividne", te se svode na *Filioque* i na primat Rimskog nadsvećenika. Dokaz, kojim potkrepljuje svoju thesu, jest činjenica, što u Istočnoj Crkvi za te dvije točke nije ništa odlučeno odsudom vasiljenskoga sabora; te su megjuto u očima Istočnjaka one samo slobodna mnijenja, koja se mogu vjerovati ili odbaciti, bez pogibli upasti u jeres. Kad bi Grčko-Ruska Crkva prihvatila te dvije točke učenja, ne bi se njeni članci vjere umnožili; a ona bi vjerovala samo otkriveno, što se već sadrži u njezinim dogmatima. Te baš stoga naobraženi Rusi ne bi se žacali primiti jedinstva, kad bi bili izvjesni, da im ne će bit štetno njihovu obredu[47]. — Kako mogu te nesuglasice samo prividne biti, teško je razumjeti. Katolicima ishogjenje Duha Svetoga i od Sina i prvenstvo vlasti, *de jure divino*, Rimskoga pape jesu dogmat. Dok naprotiv u Rusiji ne će nikako da znadu, da Duh Sveti izlazi od Sina, niti da papa ima prvenstvo prave vlasti nad svom Crkvom; a mnogo manje, da mu to prvenstvo naliježe po božanstvenom pravu. Razlika je velika, kolika je izmegju dä i në u dvije prezamašne točke nauke i primjene. Ne smeta to, što poricati ove dvije točke za Ruse nije dogmat, i što se ne bi,

[47] *La Russie sera-t-elle catholique?* (Paris 1856) p. 35 sq.

s njihova motrišta, ogriješili o jeres, vjerujući u nje: jer i sa samim jednostavnim poricanjem, isporedivši ga s tvrgjenjem katolikâ, ne može se nigda imati za posljedak samo *prividna* razlika u jednom istom predmetu. Ako se uzme na oko, da tvrgjenje, s jedne strane, ima za predmet dva dogmata, to poricanje, s druge strane, ne može ne biti eretično, i ako, tko ga brani, mogao bi ne biti eretik. Iz činjenice pak, što Istočna Crkva nema konačne odluke za te katoličke dogmate, ne može se, strogo govoreći, izvoditi, da su isti smatrani slobodnim mnijenjima, te da je svakomu slobodno vjerovati ih ili odbaciti; jer se odreći ne može — a poslije ćemo dokazati — da jerarhija Istočne Crkve, javno i općenito ne naučava vjernike suprotno onome, što ta dva dogmata sadrže. Valja dodati, da ne može iščeznuti iz povjesti Florentinski sabor, u kome su Grci i Latini priznali i proglasili te dogmate; a poricati ove, i pored dekreta združenja, kako to čine Istočnjaci, ima značenje sasma drugačije od onoga, nego je imalo njihovo pregjašnje poricanje. Iz ovoga izilazi isto tako očevidno, da megju katoličkom i istočnom Crkvom, kad se tiče teologije, ne radi se o prividnim nesuglasicama nego o stvarnima i bitnima. A nije drugo nego duhovit razlog ono što se tvrdi, da bi naime istočna Crkva razvila, podjednako kao i Latinska, nauku sadržanu u tim dogmatima, da se sukobila s vjerstvenim zabludama, kako se je sukobila Latinska Crkva: jer Grčka i Latinska Crkva, u saboru Florentinskom, baš zato što su bile prinugjene razviti svoju nauku nasuprot griješkama naučavanim i branjenim od Grkâ, proglasila je dogmate, o kojima govorimo. Uprav zato što sa gledišta Istočne teologije, isti dogmati, koji se sada regjaju megju dogmate Latinske Crkve, jesu samo zablude, Istočna Crkva, sučeljavajući se s tim tobožnjim zabludama, općeno i postojano uči suprotnu nauku.

Ako ima Rusa, koji o ishogjenju Duha Svetoga i papinu primatu misle kao i katolici, ne prigovarajući im za to ni biskupi ni sveti Sinod, to ne dokazuje, da se vjera Ruske *Crkve* savršeno slaže sa vjerom katoličke Crkve. Ima Rusa, a besum-

njivo u broju posve većem, koji u predmetu vjere misle kao i protestanti[48]; ali ovo nije dokaz, da je Ruska Crkva protestanska, premda crkvena vlast nikoga ne uznemiruje za njegovo subjektivno vjerovanje. Još više: ako slučaj ovih posljednjih ne ovlašćuje nas izvoditi, da je protestansko mišljenje o najznatnijim dogmatima Istočne Crkve slobodno u istoj Crkvi, a poradi razloga, što ona nije sinodalno osudila tê nauke, to se ne može sličan zaključak izvoditi ni u slučaju prvih. Primjer, što se navodi o prepirkama i mnijenjima, katkada dijamentralno oprečnima, megju katoličkim Školama, ne pristaje ovdje; jer te bivaju tek prije nego crkvena vlast naloži vjernicima, što im treba o njima misliti: dok u istočnoj Crkvi, u jednom i drugom privedenom dogogjaju, misli se i vjeruje suprotno onome, što crkvena vlast naučava te hoće, da se vjeruje.

Drugi Rus, Kirejevski, tvrgjaše, da Rusija spram katoličke Crkve nije raskolna[49]. Ona se nigda službeno nije razmirila sa svetom Stolicom, kao Grci što su, a njeni mitropolit nije se nigda odrekao nauke, koju bješe zakletvom priznao u Florentinskom saboru. Stoga jedinstvo onda ugovoreno, ima za Rusiju i dandanji zakonsku snagu; s tim većma, što nikakva vlast ne bi mogla imati prava pocijepati odluke jednog vasiljenskoga sabora, kome je papa predsjedao. — Dakle bi raskol razdvajao Grke s katoličkom Crkvom, ali ne Ruse i njihovu Crkvu[50]. Nego, ako raskol, koji znači, odvojenje, ocijepljenje, prijelom,

[48] „Il y a beaucoup plus qui pensent comme les protestants sur une foule des matières": veli isti O. Gagarin. Vidi: Rozaven, *L'Église russe et l'Église catholique* (Paris 1876) p. 72, bilješka. „*Je suis orthodoxe* — govorio je jedan Rus istome Gagarinu — *mais orthodoxe comme on l'est chez nous avec une nuance de protestantisme et une pointe de rationalisme*". A O. Gagarin na ovo primjećuje: „*Il n'y a rien de plus ordinaire que d'entendre un Russe vous dire: Je ne crois pas ceci, je ne crois pas cela, en parlant des dogmes les plus considerables de son Église*". O. c. p. 78, n. 1.

[49] *La Russie est elle schismatique? Aux hommes de bonne foi par un Russe orthodoxe* (Paris 1859).

[50] Kirijevski platio je progonstvom smionstvo, što je objelodanio svoju ragju.

stoji izrijekom u nestatku crkvene zajednice s nasljednikom Petrovim, to jest, sa sredinom katoličke Crkve, i s kršćanstvom, koje pristaje uza nj, ne može se vidjeti, kako bi Ruska Crkva mogla ne biti raskolna, sve kad bi joj, protiv njene volje, bilo nametnuto odijeljenje od Petrove Stolice. Što pak mitropolit Isidor nije nikada porekao vjeru Florentinskog sabora, iz toga ne slijedi, da onu vjeru danas ispovijeda Ruska Crkva. Jamačno nikakva vlast ne može ukinuti pravnim putem dogmatičke zaključke jednoga vasiljenskog sabora; ali što se ne može pravom, može se, čestokrat, grubom silom: kako se god čine tolike stvari proti postavnom Božjem zakonu, pa i protiva prirodnom pravu. Što se tiče odnosâ Ruske Crkve sa svetom Stolicom, neposredno poslije Florentinskog sabora, stvar se je dogodila drugačije, nego misli Kirejevski. Isidor je ostao katolik, te vjeran utvrgjenim dogmatima u tome saboru; ali je uprav poradi toga stradao i bio zatvoren u Čudovski manastir, a Florentinski je sabor jednoglasno osugjen u sinodu, koji je, 1441 godine, sazvao veliki knez Vasilije III.

Kašto pisci, o kojima smo dosele govorili, tako i dr. Salovjev hoće, da izmegju istočne nesjedinjene i katoličke Crkve nema nikakve razlike u dogmatima. Ne možemo — on veli — sumnjati o pravoslavlju istočne Crkve; jer ova, posmatrana kao Crkva, nije nigda naučavala dogmatičke zablude: naprotiv ona uči ono, što se sadrži u simbolima vjere, koji su joj zajednički s katoličkom Crkvom, prama odlukama sedam prvih vasiljenskih sabora. A budući da je njegovoj tvrdnji neko prigovorio sa svjedočanstvima simboličnih Knjiga istočne Crkve, u kojima se izrijekom obučava nauka, za koju on sam ispovijeda, da je pogrešna i nepravoslavna, da se izvuče iz neprilike, kaže, ne navodeći dokaza, da „istočna Crkva nema i da nije nigda imala simboličnih Knjiga“: zato, da nije nauka te Crkve ono, što se nalazi u spisima objelodanjenim od Kimmela pod natpisom: *Libri symbolici Ecclesiae Orientalis.* A mi nasuprot držimo, da istočna Crkva ima takove knjige.

Da ne budemo krivo shvaćeni, izjavljujemo, da razumijevamo pod imenom simboličkih knjiga istočne Crkve: 1. *Ispovijedanje vjere*[51] Petra Mogile, 2. *Ispovijedanje* Dositejevo, koje je u Rusiji poznato pod imenom *Poslanica Istočnih patrijara*, a nalazi se u drugome dijelu „Štit vjere ili Apologija“[52], koju je sinod Jerusolimski, godine 1720, poslao, kano pravilo vjere, svoj istočnj Crkvi.

Evo povjesti „Pravoslavnom Ispovijedanju“. Petar Mogila, Kijevski mitropolit, napisavši sam ili davši napisati katekisam, dade ga pregledati pokrajinskomu saboru, držanu god. 1640, u svome stoličnome gradu, koji, pošto ga je ispravio i dotjerao kako su svi željeli, potvrdi ga, odregjujući, da mu se još dobije potvrda Carigradskog patrijara. U tu svrhu, po svoj prilici sam Mogila, prevede ga u ondašnji pučki jezik Grčki[53]. U to će Ruski biskupi zamoliti ekumenika, da bi se sazvao sinod u Jašu, da se potvrdi njihov katekisam. Patrijar pristane te pošalje tamo svoje poslanike; a katekisam, koji Rusi sa sobom bjehu donijeli, bude po drugi put usavršen. Poslije toga oci sabora nagjoše potrebno, da ga potvrde četiri patrijara. Tako se i dogodi. U Carigradskom sinodu od 11 ožujka 1643 godine, Mogilin katekisam prozove se „Pravoslavno Ispovijedanje katoličke apostolske Istočne Crkve“; a četiri velika jerarha tē Crkve, sabrani u saboru, svečano proglasiše, da ta knjiga vjerno izriče nauku Isukrstove Crkve (εὕρομεν αὐτο ἐπακόλουθον τοῖς δόγμασι τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας), te narediše, da je svi vjernici marljivo i često čitaju. Taj sinodalni spis potpisali su: Partenije, ekumenički patrijar, Joanikije, patrijar Aleksandriski, Makarije, patrijar Antioh ski, Paisije, patrijar Jerusolimski;

---

[51] *Ὀρθόδοξος ὁμογολογία τῆς καθοκικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκχησίας τῆς ἀνατογικῆς.*

[52] *Ἀσπὶσ ὀρθοδοξίασ ἢ ἀπολογία.*

[53] Ove je knjige izdao Kimmel u djelu: *Monumenta Fidei Ecclesiae Orientalis* (Jena, II Ed. 1860). *Pravoslavno Ispovijedanje* Mogilinovo nalazi se takogjer u *Acta Orientalis Ecclesiae* Schelstratovu, P. I, p. 411–628.

zatim devet mitropolita i trinaest dostojanstvenika patrijarske Crkve Carigradske[54]. Nije dosta. Pošto knjiga bi štampana, isto izdanje bude potvrgjeno od sinoda Jerusolimskoga 1662 godine; s ponovljenom izjavom, da „Pravoslovno ispovijedanje“ sadržava pravu i čistu (εἰλικρινὴς καί καθαρά) nauku, te stoga „da je isto sva istočna Crkva primila i da ga sada prima“ (ἐδέξατο καί αὐτὴν καὶ δέχεται ἁπαξαπλῶς πᾶσα ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία)[55]. U Rusiji „Pravoslavno Ispovijedanje“ bješe primljeno s velikim zanosom, a patrijar Joakim g. 1685 potvrdi ga za porabu svekolike Ruske Crkve. Isto učini 1696 god. patrijar Adrijan, zovući ga „knjigom Bogom nadahnutom“. Ovoga našeg vijeka, god. 1838, naredbom svetog sinoda „Pravoslavno Ispovijedanje“ uvedeno je, kao nastavni tekst u niže razrede svih sjemeništa. Godinu dana prije bilo je štampano 30.000 egsemplara; ipak je knjiga kroz četiri godine postigla četiri izdanja.

„Dositejevo Ispovijedanje“ ovako je postalo. Učinci protestanske propagande, pod patrijarom Ćirilom Lukarijem, ne bjehu još sasvim istrijebljeni. Kalvinisti, i pored katekisma Petra Mogile, potvrgjena i primljena od svih Grka, svagda se hvastahu, da u glavnim dogmatima Grčka Crkva bijaše suglasna s njihovom teologijom. Protiv sličnih insinuacija reformatskog propovjednika Claudea, živo prosvjedovaše, 1667 godine, Grci Nikola Spadarije i Nektarije. Da bi začepio s većim uspjehom usta tim ereticima te točno označio, napram njihovu samovoljnu tumačenju, nauku Istočne Crkve, Jerusolimski patrijar Dositej, koristeći se osveštenjem nove Crkve u Betlehemu, skupi, 1672 godine, u Jerusolimu sabor. U ovome bude sastavljeno pomenuto Ispovijedanje, potpisano od istog Dositeja, njegova prethodnika Nektarija, od mnogih mitropolita i biskupa te ostalih dostojanstvenika. Izmegju 68 potpisa ima i ono Petra Mogile, koji se tada desio u svetom gradu. Spisi toga sabora (koji se takogje zove Betlehemski sinod) nose ovaj natpis:

---

[54] Kimmel P. I, p. 53; Schelstrate p. 409 sq.
[55] Kimmel P. I, p. 45 sq.

„Vogjem Krstom (Χριστὸς ἡγείσθω). — Štit pravoslavne vjere, ili Apologija Jerusolimskoga sinoda, pod Jerusolimskim patrijarom Dositejem, sastavljen protiv kalvinskih eretika, koji lažu, da se Istočna Crkva slaže s njihovom (u nauci) o Bogu i božonstvenim stvarima. — Svima, ma gdje bili, na kopnu ili na moru, pravoslavnim biskupima, braći i saslužiteljima našim u Duhu Svetomu, i svima bez razlike blagočasnim i vjernim kršćanima, našim ljubeznim sinovima, pozdrav u Gospodinu"[56]. Ispovijedanje pak nosi napose napis: „Kratka Ispovijest — pa svjedočanstvo pred Bogom i ljudima čiste i beshimbene savjesti"[57].

U svoj istočnoj Crkvi „Dositejevo Ispovijedanje" steče odma jednaku vrijednost kao „Pravoslavno Ispovijedanje". „Svi sveti patrijari, veli teolog Makarije, i svi biskupi Istočne Crkve potvrdili su čistoću i istinu ovoga Ispovijedanja, kada su ga poslali (godine 1723), za odgovor Engleskim kršćanima, kao pravo izloženje i filosofiju pravoslavne vjere, te su ga u isto vrijeme i istom namjerom priopćili i našemu svetom Sinodu· Sveti sinod cijele Rusije primio je i potvrdio ovo Ispovijedanje, objelodanivši ga, godine 1838, na Ruskom jeziku, da bi služio za pravilo svim pravoslavnima, naregjujući 1845 godine, da se besplatno razdijeli svim crkvenim gjacima za njihovu običnu službu, bilo u sjemeništima, bilo kada izagju iz njih"[58]. Ispovijedanje Dositejevo u Ruskom prijevodu nosi natpis: *Poslanica Patrijarā pravoslavne i katoličke Crkve o pravoslavnoj vjeri.*

Dakle je neprijeporno, da „Pravoslavno Ispovijedanje" i „Poslanica Patrijarā" iliti „Dositejevo Ispovijedanje" sadrže ne lična mnijenja ovoga ili onoga teologa, nego nauku Istočne Crkve. Drugačije morali bismo kazati, da je u toj Crkvi jerarhija izgubila svaku naučnu vlast, te da patrijari i biskupi pro-

---

[56] *Ibidem* p. 325.
[57] *Ibidem* p. 425.
[58] MACAIRE, *Introduction à la Théol. Orth.* (Paris 1857) p. 606 sq.

povijedaju i uče jedan nauk, dok stado, njima podložno, vjeruje i ispovijeda suprotno.

Bez sumnje, zato što su ta dva Ispovijedanja potvrgjena od četiri Istočna patrijara i od Ruskog patrijara, kao i od njihovih sinoda, ne imadu dogmatičke vrijednosti, kašto bi, po prilici, bila definicija Tridentinskoga sabora spram Vulgate. Stoga članci vjere, suprotni katoličkim dogmatima, što se nahode u njima, niti su, niti mogu biti dogmati za sljedbenike istočne Crkve. To opet ne smeta, da iste ove članke vjere jasno propovijeda sva jerarhija tê Crkve, uče svi katekismi i brane sve teološke stolice, — u Petrogradu, u Moskvi, u Kazanu, u Kijevu, u Biogradu, u Bukareštu, u Zadru, u Karlovcima, u Reljevu, u Ateni i u Halkiskom sjemeništu.

Uzalud dakle prigovara dr. Solovjev, da „biskupi istočne Crkve ne mogu stvarati dogmatičkih zaključaka, koje bi trebalo držati nepogrešljive i obvezatne za vjernike“; jer se u našem slučaju ne radi o dogmatima, predloženim vjerovati, nego o prostom poricanju katoličkih dogmata; — o poricanju, koje brani istočna Crkva. Niti smeta, što „u istočnoj Crkvi jerarhija nema one samokupnosti, ni nepogrešljive vlasti, koje pripadaju Rimokatoličkoj Crkvi“; jer jamačno ne treba ni samokupnosti ni nepogrešljive vlasti, da se uči nauka općenito protivna onoj katoličke Crkve.

Istina, prama načelima Istočnog bogoslovlja samo ekumenički sabori čine nepogrešljivo *učiteljstvo* Crkve. Ali nije manje istina, da je kod Istočnjaka, kaogod i kod katolika, svaki biskup učitelj vjere, budući da je svaki biskup nasljednik apostolske vlasti. Čega radi, javna nastava svakoga biskupa, kad nije osugjena višom vlašću ili oprovrgnuta drugim biskupima, ima se držati za službenu nastavu Crke. Ovaj je zaključak još većma opravdan u slučaju, ako ne samo jedan biskup, nego mnogi, nego svi javno obučavaju kakvu zasebnu točku nauke. Megjuto, ne priznajući Istočnjaci druge nastavne nepogrešljive

vlasti, osim vasiljenskog sabora, sve dotle dok ovaj ne osudi takovu nauku, treba držati, da je to nauka same Crkve, a ne posebna nauka.

Mi priznajemo, da su dogmati istočne Crkve pravoslavni; ali to ne će reći, da je njena vjera zapravo ona katoličke Crkve: jer, ako mi katolici vjerujemo sve ono, što je dogmat u toj Crkvi (budući pravoslavni svi njeni dogmati), ova ne priznaje sve što je dogmat u našoj Crkvi; dapače, izrijekom poriče neke naše dogmate, te ih zove lažnima. Poradi toga ne vidimo, kako su mogli tvrditi gdjekoji katolički spisatelji, da „katolička Crkva drži za izvjesno, da se istočna Crkva (nesjedinjena) ne razilazi od nje u stvarima vjere“, i još „da istočna i katolička Crkva jedna drugoj priznaje uzajamice pravoslavlje u vjeri“,

Pridodajmo još jednu primjedbu. Od časa, kad bi Istočna Crkva postala pravoslavna, naime, kada bi stala ispovijedati nauku u svem jednaku katoličkim dogmatima, i pored toga, što bi njeni biskupi propovijedali i učili nepravoslavan nauk, ona bi prestala biti jedna jerarhična Crkva; jer njeno biskupstvo i njena jerarhija, kao nepravoslavni, ne bi joj mogli više pripadati.

Dr. Solovjev vrlo je udobno upotrebio argumenat vasiljenskih sabora, da stavi u nepriliku Ruske bogoslovce. Za nas je, on govori, vrhovni nastavni sud vasiljenski sabor: ovaj samo može nepogrešljivom presudom suditi je li kakav nauk sročan ili protivan pravoj vjeri. Stoga, mi ne imajući vasiljenskog sabora otkako se je istočna Crkva odvojila od Zapadne, naša Crkva nije ni mogla izreći dogmatičan sud o člancima vjere, koje je, katolička Crkva, u svojim vasiljenskim saborima i bulom *Ineffebilis Deus*, proglasila dogmatima. Toga radi naša Crkva ne može smatrati Latine ereticima, pa ni iste svoje sinove, koji bi vjerovali i učili ono, što uče i vjeruju Latini. A pošto naša Crkva dogmatičkom presudom nije presudila, da su članci vjere, što ih uče Latini, jeresi, zar će zasebni ljudi sebi svojiti pravo, da izreku sličnu presudu? Hoće li moći valjada presudu

izreći o tome predmetu naši teolozi? Iz ovoga je on izvodio ovaj valjani zaključak: Dakle nijedan dogmat naše Crkve ne priječi nam, da se sjedinimo s Latinima.

Istočna Crkva nalazi se u nemogućnosti držati vasiljenski sabor; jer, prema pravilima starog kanoničkog Prava, za takav sabor zahtijeva se nazočnost ili barem potvrda papina. Već u prvoj polovini IV stoljeća pominje se crkveno pravilo, koje brani naregjivati bilo što u Crkvi bez pristajanja Rimskog biskupa[59]. Epifanije Skolastik, koji je živio 510 godine, prinoseći iz Sokrata isto pravilo, veli, da je ono zabranjivalo držati sabore (razumije se ekumeničke) bez pristajanja Rimskog nadsvećenika[60]. Oci Kalcedonskoga sabora, smatrajući se udovima otajstvenog tijela Isukrstova, ispovijedaju, da ne imaju glave bez pape[61]. Ferrando, koji je živio 530 godine, ne sumnja se tvrditi, da vasiljenski sabori moraju imati potvrdu Rimskoga biskupa[62]. Sveti Teodor Studita († 826) govorio je, da, bez papine vlasti, ne može se držati zakoniti sabor[63]. Nilo Doksopatrije, u dvanaestom vijeku, braneći sustav crkvene pentarhije, učaše, kakogod ljudsko tijelo ne bi bilo savršeno, kad bi mu nedostajalo jedno od pet čuvstva, tako tijelo Crkve, kome je Isukrst jedina glava, ne bi bilo savršeno, kad ne bi imalo pet patrijarskih stolica[64]. Istu misao ispoljava i razvija najglasovitiji od starinski kanonista Grčkih, Teodor Balsamom[65]. Izjavom dakle

---

[59] *μὲ δεῖν παρὰ γνώμην τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης κανονίζειν τὰς ἐκκλησίας.* Socrates L. II, c. 8. Sokrate ponavlja istu stvar na drugom mjestu. L. II, c. 17.

[60] . . . cum utique regula ecclesiastica jubeat non oportere praeter sententiam romani pontificis concilia celebrari. *Historia tripartita*, L. 4, c. 9. Opp. *Cassiodori* (Venet 1729) I, p. 228.

[61] Opp. *S. Leonis Magni* I, col. 1087 sqq.

[62] *Epist. ad Anatolium diaconum*, apud Valesium: *Adnotationes ad Socratem*, L. II, c. 8, n. 85.

[63] Opp. Ed. Migne, col. 1019—1019.

[64] Allatius, *De Consensu* P. 1. c. 16, n. 1, p. 238—240.

[65] Leunclavius, *Jus Graeco-Romanum* I, p. 442—451; Migne, Patrol. Gr. (Ed. Lat.) LIX, col. 1253 sqq.

samih Grka, bez pape nije savršeno ili potpuno tijelo Crkve; a budući da nije potpuno bez njega tijelo Crkve, to bez njega ne će se imati vasiljenski sabor. To je tako istina, da Balsamon nadovezuje ovaj znameniti sud: „Premda je papa pravedno odvojen od Crkve, ipak nije poremećen crkveni red pet patrijaršijâ“ [66]. I Aleksandar Stourdza neupravce priznaje, da istočna Crkva ne može imati vasiljenskih sabora. „Sada — on govori — kad je sveti savez kršćanstva razvrgnut, ne mogu se više sazivati (vasiljenski) sabori. U ostalom, pošto je ukupnost dogmata bila utvrgjena u sedam vasiljenskih sabora, ne može da bude kakove promjene ili dometka, koji bi bio varljiv i grešan“ [67]. Gregorije, tajnik patrijarskog sinoda Carigradskog, godine 1860, učinio je u ovome pitanju jednu odregjenu izjavu. U jednom spisu, koji se bavi kanoničkom jurisdikcijom ekumeničkog patrijara nad Bugarskom, govori, da je za ekumenički sabor potrebna nazočnost petorice patrijara (ili njihovih poslanika) — dakle i pape [68].

Gotovo je jedan circulus vitiosus, u koji je upala Istočna Crkva, poslije svoga odijeljenja od Rima. Ona poriče papinu vlast, a bez pape ne može imati onoga suda, koji je, po njezinim načelima, jedini nepogrešljivi organ u pitanjima vjere. Ne hoteći znati za za papinu vlast, valja joj priznati, da je osobina nastavne nepogrešljivosti, obrečene i dane od Krsta svojoj Crkvi, u nje ponestala. To je uzrokovalo tjeskobu jednoj izabranoj dušu, visokog društva Ruskoga, gospogji Svečin, koja je prije svoga obraćenja, pisala ove riječi; „Da se sada pojavi (u Rusiji) prepirka u stvarima čisto bogoslovnim, kao na primjer, što su dva pitanja, koja bjehu razdvojila Francusku u posljednja dva stoljeća, jansenisam i kvijetisam; pri kom sudu Grčke Crkve

---

[66] *τοῦ γὰρ πάπα τῆς παλαῖς Ῥώμης ἡ δικαία ἐν τῶν ἐκκλησιῶν ἐκκοπὴ, τὴν κανονικὴν εὐταξίαν οὐκ ἐλυμήνατο.* L. C.

[67] Stourdza, *Considération sur la doctrine et l' esprit de l' Église orthodoxe.* Oeuvres posthumes (Paris 1858—1861) IV, p. 105.

[68] Ap. Pichler O. c. I, p. 497.

tražilo bi se riješenje? Sveto Pismo, ekumenički sabori, sveti Oci nisu mogli predvidjeti, niti dovoljno razviti sve one točke, koje bi tijekom vijekova mogle postati prijeporne"[69]. Koliko to pak stavlja u nepriliku Istočne pisce, čitalac će suditi iz ove činjenice. Kad je Gagarin otrag četrdeset godina, u djelcu, koje smo pomenuli u ovome poglavlju, naglasio istočnu teoriju o vasiljenskom saboru, evo što mu bi odgovoreno od Grkâ: I predpostavši, da pravoslavna Crkva nema odregjena suda, da presugjuje griješke Zapada, ipak zato ne bi trebalo sazvati Vasiljenski sabor. *Dostajalo bi sabrati četiri patrijara, te ih staviti, tako rekavši, pod predsjedništvo jednoga starinskog pape od Zapada, to se zna, jednoga pravoslavnoga pape, čija bi se vjera potpuno slagala s našom.* Na ovaj bi se način moglo presuditi o bilo kojoj prijepornoj točki, držeći se odluka i kanona apostolske sveopće Crkve[70]. — Kad, namjesto živoga pape, može predsjedati takome saboru papa od toliko vijekova mrtav, ne bi bilo apsurdno, da se biskupi koje mu drago, istočne patrijaršije, saberu u sabor, bez sudjelovanja, dapače protiv volje svojih patrijara, stavivši se pod predsjedništvo drugih mrtvih patrijara, recimo, jednoga Atanasija Aleksandriskoga, jednoga Ivana Hrisostoma, jednog Paulina Antiohijskoga, jednog Sofronija Jerusolimskoga.

Dakle je izvjesno, da bez pape ne može biti vasiljenskog sabora, kako je izvjesno, da istočna Crkva, ne misli li upasti u očevidno protivurječje, ne će moći nigda svojim vjernicima predložiti, da drže za dogmate one naučne točke, u kojima se ne slaže s katoličkom Crkvom.

Pri svem tom Crkva se istočna mogla odreći katoličke vjere u ovome ili onome, što je dogmat za katolike, te držati takove katoličke dogmate za jeres. Mogla je jošte redovnim svojim živim učiteljstvom ili u posebnim saborima, osuditi te dogmate. A budući da su dvije stvari prerazličite, ne moći predložiti jedan protivukatolički dogmat, i ne moći naučavati, što je su-

---

[69] De Falloux, *Madame Swetchine* I, p. 122.
[70] *Orthodoxie et Papisme* (Paris 1859) p. 18.

protno katoličkim dogmatima, prva se stvar obistinjava u istočnoj Crkvi, ne tako druga; niti bi se u načelu moglo kazati, da se mora u njoj obistinjavati: drugačije trebalo bi kazati, da je ta Crkva, i ako se raskolom odvojila od Crkve, Krstom na Petru sazidane, ipak sačuvala osobinu nepogrešljivosti, što jê predohranjuje od zablude.

Da su pak mnogi sinodi Istočne Crkve osudili dogmatičke zaključke vasiljenskoga sabora Florentinskog, ne može se poreći. Ne osvrćući se na sinode u Jasi, Carigradu i Jerusolimu, u kojima bješe potvrgjena nauka katehisma Petra Mogile i Ispovijedanje Dositejevo, znamo iz povjesti, da je Florentinski dekret bio jednoglasno osugjen u narodnom saboru u Moskvi (1441), kako smo naprijed vidjeli, pa u Jerusolimskom sinodu (1443), gdje su tri patrijara, Filotej Aleksandriski, Jerotej Antiohiski i Joakim Jerusolimski osudili Latinske dogmate, nazivajući, u svojoj sinodičkoj poslanici, „dostojnim proklestva" sabor, u kome bjehu proglašeni[71]. Pri koncu god. 1722 bio je u Carigradu sinod protiv tokoršnjih Latinskih zabluda, a u njemu bijahu nazočni Jeremija, ekumenički patrijar, patrijar Antiohiski i Hrisant patrijar Jerusolimski, sa drugih dvanaest mitropolita i biskupa. Asemani donosi sinodičku poslanicu, što je ju sam sabor poslao Grcima Antiohiske patrijaršije. Sadržaj je ovaj: 1. poriče se primat Petrov nad apostolima, i Rimskog nadsvećenika nad ostalim patrijarima i biskupima; zatim nepogrešljivost papina u pitanjima vjere, njegova vlast nad vladarima, i osugjuje se običaj papâ nositi na cipelama vezeni križ; 2. tvrdi se, da Duh Sveti izlazi samo od Oca, te se osugjuje *Filioque*, koji su Latini dodali Simbolu; 3. izjavljuje se, da eukaristija mora biti posvećena kvasnim kruhom; 4. odbacuje se nauka o čistilišnom ognju i o srednjem mjestu izmegju raja i pakla; 5. izriče se, da je odgogjeno, do općeg uskrsnuća, blaženstvo svetih i kazna prokletih; 6. zabranjuje se jesti udav-

[71] Cf. MARKOVIĆ, *Cesarisam i Bizantinstvo* II, p. 516 sqq.

ljeno; 7. osugjuje se subotni post; 8. prigovara se Latinima, što ne daju eukaristije djeci odma poslije krštenja; i što ih ne mažu svetom krizmom i svetim uljem, osim kad su bolesni[72]. Nadodat ćemo još, da je nedavno patrijarski sinod Carigradski objelodanio novu neupravnu osudu tobožnjih grijeŝaka Zapadne Crkve. Njegova Svetost Lav XIII, vršeći dužnosti dobroga pastira, i sjećajući se Krstove opomene, koji hoće, da se ištu te dovedu u ovčarnicu izgubljene ovce, pismom apostolskim, *Praeclara gratulationis*, od 10 lipnja 1894, upravljenim knezovima i pucima vasiljenog svijeta, bješe pozvao i potakao sve narode svake zemlje i narodnosti na jedinstvo vjere katoličke i združenje s pravom Crkvom. Hele, Carigradski patrijar, Antim VII, odbijajući poziv učinjen njemu i njegovim, pismom, koje smo već pomenuli[73], obraća pažnju kršćana svoje patrijaršije na „protivuevangjeoske novštine", koje su pape uveli u svojoj papinskoj Crkvi (παπικὴ ἐκκλησία). Ove novštine, po samom spisu, bile bi: 1. dometak *Filioque* u Simbolu; 2. krštenje polijevanjem; 3. prijesni kruh u žrtvi; 4. posvećenje eukaristije Krstovim riječima; 5. pričešćenje pod jednim vidom; 6. oganj očišćenja; 7. proglašenje tri nova dogmata, naime: Bezgrešno Začeće, prvenstvo vlasti papine i njegova nepogrešljivost.

Iz ovoga, što smo dosele razložili, vidi se, da bestemeljno katolički pisci ponavljaju argumenat, koji je Solovjev crpao iz činjenice, da, naime, nijedan vasiljenski sabor istočne Crkve nije osudio Latinske dogmate. Taj se argumenat ne može logično upotrebljavati s katoličkog motrišta; niti se njime može dokazati, da teološko pitanje ne odvaja katoličku Crkvu od Istočne.

Ovdje ćemo pomenuti oca Michela[74]. On hoće, da je „teo-

[72] Jos. Sim. Assemani, *Bibliotheca Orient. Clem. Vat.* III. p. 639.
[73] Vidi naprijed bilješku 28.
[74] Michel, *La question religiense en Orient* (Paris 1893), pag. 96–104.

loško pitanje stvar gdjekojih zasebnih ljudi, a ne Grčke ili Istočne Crkve"; jer, liturgjične knjige ove Crkve, djela svetih Otaca, izjave ekumeničkih sabora, koje ova priznaje i štuje, dokazuju, da je njena vjera baš ona katoličke Crkve. — Kako svak vidi, ovo je davni argumenat Allaccijev, što ga svagda te u sve glasove ponavljaju spisatelji, koji brane istu njegovu thesu. Na ovaj smo argumenat, pripadom, dvaput odgovorili. Ovdje ćemo upravice odgovoriti. Ako su katoličkoj i istočnoj Crkvi zajednički ti blagočasni spomenici starine, objema nije istovetna ermeneutika i egsegesa; prema tome smisao i religiosno uvjerenje, što ga pobugjuju takova svjedočanstva, nije zaisto jednako u vjernicima jedne i druge Crkve. I sveto je Pismo zajednička svojina svim kršćanskim Crkvama; ali ga one jednako ne tumače, nego svaka na svoj način; jer Duh istine, koji treba da vodi Isukrstovu Crkvu, te je predohranjuje od svake griješke, u tumačenju objavljene nauke, nije svima jednako bio obrečen. Obazdrimo se na same riječi *Ti si Petar;* koji je to kršćanin, te ih ne priznaje ili se sumnja o njihovoj pravosti? Ali opet tko, izuzevši samo katolike, vidi u njima označen primat Rimskih nadsvećenika ili, ako će se, i apostola Petra? A ipak koliko su jasne! Megjuto ako je ispravan kriterij, da valja suditi istočnu Crkvu po onome, što izjavljuju njene crkvene knjige, trebalo bi, da on vrijedi za svaku drugu Crkvu, odvojenu od sredine jedinstva. Što bi onda moralo slijediti? Biskupi Nestorijanci i njihovi bogoslovi uče, da presveta Djevica nije Majka Božja; biskupi Monofisite kažu, da čovječanstvo i božanstvo Isukrstovo, poslije Upućenja, čine samo jednu prirodu: a da bi ipak gdjetko dokazao, da najdavnije knjige jednih i drugih, kao i spisi starih Otaca, koje oni štuju, mjesto biti u prilog njihovim zabludama, izjavljuju pravu nauku katoličke Crkve o Djevici, Majci Božjoj, i o Isukrstu, pravom Bogu i čovjeku, taj sigurno ne bi time dokazao, da nestorijanska i monofisitska Crkva, ispovijeda istu vjeru katoličke Crkve; niti da suprotni nauk jerarhije treba posmatrati kao nauk njene pripadne Crkve, nego

posebnih ljudi, gdjekojih pojedinaca. S tim kriterijem ne bi bilo teško dokazati, da Kofti, Armeni, Kaldeji, Abisinci, pa i sami kršćani istočne nesjedinjene Crkve, vjeruju i ispovijedaju, da je Isukrst dao Petru vrhovnu vlast nad svim apostolima, da je ta vrhovna vlast, pravom nasljedstva, prešla u baštinu Rimskim biskupima, te da je stoga papa, *jure divino*, vidljiva glava sveopće Crkve; jer sve ovo jasno izriču starinske časne liturgjiske knjige svih istočnih Crkava.

Prinesimo još jedan argumenat, koga preporučujemo pažnji onih, koji se pozivaju na liturgjiske knjige, eda bi dokazali današnje pravoslavlje Grčko-Ruske Crkve. Dok su eretici Semipalagijani učili, da čovjek svojim prirodnim silama može ustrajati u dobru do svrhe, te zaraditi milost vjere i opravdanja, sveti je Agustin, pobijajući taj nauk, izmegju drugih dokaza, utjecao se svjedočanstvu liturgjiskih knjiga (kaošto čine katolički spisatelji spram Grka i Rusa), te je govorio ukratko ovo: Kad (vi Semipelagijanci) ne ćete da se predate mojim razlozima, poslušajte liturgjiske molitve, koje sami izgovarate u crkvi; jer ove otvoreno osugjuju vaše pogreške[75]. Iz činjenice, što su Semipelagijanci molili u svetoj liturgjiji tekste privedene od sv. Agustina, bi li mogao tkogod izvoditi, da se je njihova sljedba saglasavala s katoličkom Crkvom u nauci milosti? Zacijelo sveti naučitelj nije šta takova izvodio.

Svrh toga, o. Michel, da potkrijepi svoju thesu, poziva se na povjest Florentinskog sabora, i kaže, da su se nabrzo sporazumjeli u teološkom pitanju: „*On s' est vite entendu, sur la question théologique, qui a été tranchée au gré des deux partis et d' une consentement unanime*“. Prema načinu, kojim je pripovjegjena stvar, rekao bi, da nije bilo ni potrebe, da se raspravlja teološko pitanje, te bješe dosta predložiti ga, a da ga sabor odma dokona. Nego se povjest Florentinskoga sabora

[75] *De Dono perseverantiae*, c. 23, n. 63. Opp. X, col. 1031. Cf. Ep. 217, n. 2. Opp. II, col. 978 sq.

suproti thesi i tvrdnji ovoga pisca. Suproti se thesi: jer, ako se u tome saboru smatralo potrebno objasniti teološko pitanje, premda nije dotada istočna Crkva zauzela, nasuprot katoličkoj, onaj postad, koji je docnije usvojila i koji dandanas drži, to će reći, da je takovo pitanje cijepalo jednu i drugu Crkvu; — jer ih i danas cijepa jošte više, poimence zaradi poricanja dogmatâ, onda sloški[76] utvrgjenih. Suproti se njegovoj tvrdnji; jer, mjesto se *brzo* i lasno sporazumjeti, trebalo je istraživati i duboko proučavati, pregledavati knjige, ispitivati i sravnjivati rukopise; trebalo je izdržavati nebrojene rasprave i pregovore; trebalo je držati premnoge sjednice posebnih odbora; trebalo je soborisati u dvaest i pet javnih sjednica (od 9 travnja 1438 do 24 ožujka 1439); — a teološko pitanje ne bijaše još doriješeno. Htjelo se još vremena tri mjeseca i dvanaest dana, da ga prouče s najvećom prilježnošću te rasprave u zasebnim skupštinama i u sastancima dvaju odbora, koje su za tu svrhu obje stranke bili imenovali.

Ali „raskol, što je odvojio istočnu Crkvu od katoličke, nije bio posljedak teološkog pitanja; nasuprot ovo bješe posljedak raskola. Stoga, budući da je teološko pitanje postalo od raskola, ono nema razloga opstanku do u raskolu i po raskolu: uklonivši ovo, već je uklonjeno teološko pitanje“. Ovo što se ovdje tvrdi o teološkom pitanju, može se primijeniti na ostale raskole, o kojima govori crkvena povjest. Kad se je svećenik Novacijan, od surevnjivosti sproću Kornelija, koji bješe izabran za papu, odvojio od zajednice s njime, izgovaraše se, da je Kornelije posve lasno primao na pokoru i zajednicu one, što bjehu upali po slabosti u otpadništvo za progonstva Decijeva. Novacijani tada počnu učiti, da Crkva nije imala oblasti odrešivati grešnike, koji se povraćahu na grijehe. Nije drugojačije bilo postanje raskolu Donatistâ, koji dugo vremena smućivaše kršćanski svijet. Izbor Cecilijana za biskupa Kartaškog

[76] Kažemo sloški, a na *jednodušno* kako bi htio O. Michel.

bio je zakonit; ali biskup Crnih Kuća, Donat, stavivši se na čelo neprijatelja Cecilijanovih, podbunjivanih moćnom Lucilom, protivstavi Majorina za biskupa Kartaškog. Donatiste, koji su imali u Africi do trista biskupskih stolica, kad vidješe, da su druge Crkve svijeta pristale uz zajednicu Cecilijanovu, stanu učiti, da sablažnjivi grešnici ne mogu biti članovi prave Crkve, te da krštenje i drugi sakramenti podijeljeni izvan njihove sljedbe nisu valjani. Lucifer iz Kaljara bješe se odijelio od crkvene zajednice Eusebija Vercelskoga, od Atanasija i drugih katoličkih biskupa, i time otvorio raskol u Crkvi. Ali samo njegove pristalice postaviše teološko pitanje, govoreći, da treba prekršćavati eretike, kad se povraćaju u pravu Crkvu: što je, inače, cijela istina, te se Luciferu, po komu se prozvaše, nisu mogle nigda prebaciti ove dogmatičke zablude. Čega radi možemo reći, de raskol uopće ne započinje krivim teološkim naukom: *schismaticos non fides diversa facit, sed comunionis disrupta societas*[77]; nego, da bi ispravdao ma kako svoj otpad, raskol zapodjene naskoro teološko pitanje, te se žuri za lažnom naukom: *nullum schisma non sibi aliquam confingit haeresim, ut recte ab ecclesia recessise videatur*[78]. Ovako se, dodaje Suarez, Anglikanski raskol izrodi u jeres; jer su Anglikanci, pošto se odvojiše od Petrove Stolice, stali učiti, da Isukrstova Crkva nema duhovne vidljive glave, i da se za takovu nema smatrati Rimski prvosvećenik[79].

I ako raskol nije posljedak lažne nauke, ili ćemo reći, bogoslovnog pitanja, kad jedared raskolnici ovo zapodjenu, te ga kroz duge naraštaje i vijekove podržavaju, da se ukloni razdor, treba nastojati pometnuti bogoslovno pitanje, koje je zloduh nesklada bacio, poput basnovite jabuke, megju dvije Crkve, neka bi se većma gložile u vječitom razdoru. U našem je slučaju Focije zametnuo bogoslovno pitanje. Njegova se misao

[77] AUGUSTINUS, Opp. III, Par. II, col. 1367.
[78] S. HIERONYMUS, Opp. VII, col. 633.
[79] *Defensio fidei catholicae* (Neapolis 1872) I, p. 95 sq.

mahom raširila megju Grcima, te je postala značajna misao istočne teologije. Još i sada, nakon tisuću godina, nju brane u teološkim djelima, oglašuju s propovijedaonica, osveštavaju u simboličkim knjigama, nju obučava svecijela jerarhija, tumače pučki katehismi, što se predavaju u školama. Iz činjenice pak, što se je bogoslovno pitanje istom onda razmahalo, kad se raskol dokončao, ne će se moći zakonito izvoditi, da bogoslovno pitanje sada ne razdvaja istočnu Crkvu od katoličke. I dopuštajući, da Grci i Rusi nezlomisleno prianjaju uz zablude Focijeve, još ćemo jednom ponoviti, da ne će nikada poći za rukom uništiti raskol, ne riješi li se pregje bogoslovno pitanje.

Ako je prokurator svetog Sinoda u Petrogradu, Pobjedonoščev, rekao, izuzevši primat papin, da sve druge nesuglasice u Simbolu, obredima itd. nisu znatne, sigurno nije htio ustvrditi, da bogoslovno pitanje ne dijeli istočnu Crkvu od katoličke: jer je i sam primat papin jedna stožerna točka bogoslovna.

POGLAVLJE XI.

Bogoslovno pitanje.
(Nastavak).

„Može se saznati *simbolička* nauka pravoslavne Crkve ispitujući istorički Simbole i uopće vjeroispovijedanja, što su bila objelodanjena tokom vijekova ili proučavajući njene simbolične priručne knjige“: ovako se izražava ponajbolji moderni Ruski teolog, biskup Makarije[1]. Megju ove priručne knjige, osim *Pravoslavnog Ispovijedanja* i *Poslanice patrijarâ*, o kojima smo govorili u pregjašnjem poglavlju, on pominje *Veliki kršćanski Katekisam* Filareta, mitropolita Moskovskog „pregledan i potvrgjen od svetog Sinoda, te izdat na svijet po naredbi carskog Veličanstva, za obuku u školama i porabu svih pravoslavnih kršćana“ Prva su dva, on veli, zajednička „svim pravoslavnim Crkvama“, a treći „pripada samo Ruskoj Crkvi“[2]. A pošto je govorio o drugim posebnim ispovijedanjima *(o Zakletvi biskupâ)*, o *dogmatičkim pitanjima*, što se čine obraćenim Židovima i Muhamedancima, „*o ispovijedanju vjere*, što ga izgovaraju članovi drugih kršćanskih konfesija, kad prelaze na Grčko pravoslavlje, o *obrascu izopćenja*, sastavljenu u 12 članaka, koji se izgovora svake godine u nedjelju Pravoslavlja) dodaje: „U ostalome

---

[1] MACAIRE, *Introduction à la Théologie Orthodoxe* (Paris 1857) p. 670.

[2] *Ibidem*, p. 608. Cf. p. 605.

treba zamijetiti, da ova izlaganja nemaju jednovrsne važnosti: bez sumnje, u koliko ih izdaje na svijet pravoslavna Crkva, sva ta izlaganja predstavljaju nje nauk; ali kao *više uputstvo* šire razložbe ovoga nauka, *kao kušnik vjere* treba priznati samo tri: 1⁰. *Pravoslavno Vjeroispovjedanje*; 3⁰. *Poslanicu Patrijarâ*: 3⁰. *Veliki Katehisam* kršćanski"[3].

Istočno bogoslovlje, kao i katoličko, priznaje dva izvora božanstvene objave: sveto Pismo i Predanje. Stoga pravoslavno Ispovijedanje govoreći o dogmatima vjere, kaže: „da su nam gdjekoji dati preko svetog Pisma, a ostali preko apostolskoga predanja", te dodaje, da su ovi posljednji „bili objašnjeni saborima i svetim Ocima"[4]. Dodatak, kako se vidi, ima svoj smjer; ali ne smeta. Veliki Katehisam kršćanski u suštini govori isto. Na upit: „Kako se je raširila megju ljudima božanstvena objava te kako se čuva neporočna u pravoj Crkvi?" odgovara se: „Na dva načina; po svetom Predanju i po svetom Pismu"[5]. Ova dva vrela sačinjavaju daljno pravilo vjere, a nastavna vlast Crkve sačinjava blisko i neposredno pravilo; budući da je Crkva pravi čuvar i vjerni tumač svecijele božanstvene objave[6].

O kanonu knjigâ svetoga Pisma, Poslanica Patrijarâ slaže se savršeno sa saborom Tridentinskim. „Držeći se pravila katoličke Crkve, nazivamo svetim Pismom sve one knjige, koje Ćiril (Lukari) prinosi iz kanona Laodicejskog sinoda; a k ovima

---

[3] *Ibidem*, p. 609. Neka se vidi istog pisca *Théologie Dogmatique* (Paris 1859) I, p. 20.

[4] . . . Ex quibus palam fit, quod articuli fidei habeant confirmationem et approbationem partim a sacra Scriptura, et partim a traditione ecclesiastica, et a doctrina synodica sanctorum Patrum . . . Hoc est quod dogmata sunt duplicia, quaedam traduntur scripta, quae continentur in libris theologicis sacrae Scripturae, et quaedam ore apostolorum, *et haec exposita sunt a synodis et sanctis patribus*. Par. I. q. 4. SCHELSTRATE O. c. p. 416 sq.; KIMMEL p. 58.

[5] *Ausführlicher christlicher Catechismus* (Frankfurt 1872). Einleitung, 3. — Ovaj je Katehisam preveo *Blumenthal* po 59. izdanju Ruskom, a njegov je prijevod pregledala crkvena Censura Ruska.

[6] MACAIRE, *Introduction* p 630 sqq.

dodajemo i one, što ih je sâm nesvijesno i iz neznanja, ili bolje da kažemo, zlobno nazvao apokrifnim: naime, *Mudrost Salamunovu*, *knjigu Juditinu*, *Tobiju*, *povjest aždahe*, *povjest Susane*, *dvije knjige Makabejaca i Mudrost Sirakovu*.. Jer ove, s ostalim knjigama svetoga Pisma, sudimo, da se imaju smatrati za prave dijelove istoga Pisma. Što se tiče svetih Evangjelja i drugih knjiga Pisma, koje nam je starinski običaj, ili bolje rekavši, katolička Crkva saopćila kao prave, proglasujući ih potpunom izvjesnošću dijelovima svetoga Pisma, te tko bi njih nijekao, trebalo bi, da niječe i Evangjelje; to i mi sudimo, da su sve ove knjige kanoničke i priznajemo ih za sveto Pismo"[7]. Tako je Jerusolimski sabor, kome pripada Poslanica patrijarâ, ispravio ne samo ono, što se tvrdilo o svetim knjigama u Ispovijedanju Ćirila Lukara[8] nego i Mitrofana Kritopula, u kome, premda se deuterokanoničke knjige ne zovu *apokrifnima*, ipak se tvrdi, da ih Crkva ne drži kanoničkima i pravima, te prama tome, da se dogmati vjere, sa svjedočanstvima crpenim iz njih, ne dokazuju[9]. — Valja nam pripomenuti, da Veliki Katehisam, u ovoj točki, stoji na strani Ispovijedanja Mitrofanova[10].

---

[7] KIMMEL, P. I, p. 467 sq.

[8] At ii (libri) quos *apochryphos* nominamus, hoc propterea nomine insigniuntur, quod eandem a Spiritu Sancto auctoritatem et approbationem non acceperint, quam qui proprie et citra controversiam pro canonicis habeantur. KIMMEL P. I, p. 42

[9] METROPHANES, *Confessio* c. VII. KIMMEL P. II, p. 105 sq. — Mitrofanovo Ispovijedanje smatra se posebnim spisom, a napisano je protivukatoličkim težnjama. I Gass to ispovijeda: *Gegen die römische Lehre wird Front gemacht, gegen die protestantische nirgends direct polemisirt (Symbolik der griechischen Kirche,* Berlin 1872, p. 67). Cfr. PICHLER, *Geschichte des Protestantismus in der orient. Kirche*, p. 91—97.

[10] *Einleitung*, N. 4. — Teolog vladika Makarije čini korak naprijed, govoreći, da knjige, koje mi zovemo deuterokanoničkima „nemaju neizmjerne koristi (koju imaju kanoničke knjige), jer, da nisu napisate po nadahnuću Duha Svetoga, te su samo pridavak nadahnutim knjigama" (MACAIRE, *Introduction*, p. 493).

I što se tiče čitanja svetog Pisma, Crkva se istočna stavlja na gledište katoličke teologije[11].

Za nauku članka o Crkvi, istočna se Crkva odvaja od katoličke. Obadvije Crkve jednako izgovaraju riječi Simbola: „Vjerujem u jedinu, svetu, katoličku i apostolsku Crkvu". Obadvije takogjer pripoznaju, da je Crkva društvo krštenih ljudi, koji ispovijedaju pravu vjeru; društvo Isukrstom osnovano, koje on oživljava i kojim, kroz duhovne i zakonite pastire, upravlja. Obadvije propovijedaju, da je Isukrst glava svoje Crkve. A jer je Isukrst glava nevidljiva, a Crkva moralno tijelo i vidljivo društvo, obadvije isto tako priznaju, da je svaki biskup vidljiva *glava* svoje posebne Crkve i, kao takav, *namjesnik* nevidljive glave, Isukrsta[12]. I ako istočna Crkva priznaje, da je svakoj posebnoj Crkvi potrebita jedna vidljiva glava, biskup, namjesnik vrhovnog Pastira Krsta, ipak ne će da prizna, da je sveopćoj Crkvi, koja je tijelo sastavljeno od svih posebnih Crkava, potrebna jedna vidljiva glava, koja bi u njoj predstavljala Isukrsta, kao u manjem krugu što ga predstavlja svaki biskup. Pored toga, što Pismo poredi sveopću Crkvu vojsci (Cantic. 6, 3), kojoj se hoće vrhovni vogja; pored toga, što je Crkva tijelo sa svojom glavom (Rim. 12. 4—5), što je ona kraljevstvo, odregjeno stajati do svrhe vijekova (Dan. 2, 44), što je ona jedno stado, o kome govori Gospodin (Iv. 10, 16), što je ona Dom, o kome govori sv. Pavao (I Tim. 3, 15), što je ona cigla korablja Nojeva, koju

[11] (Sacram Scripturam) haudquaquam convenit omnes legere . . . Inexercitatis autem et Scripturam sacram absque discrimine vel penes literam aut alieno a pietate sensu intelligentibus ecclesia catholica utique, per experientiam de dispendio certa, lectionem ejus interdixit . . . Et vero perinde est, sacrae Scripturae lectione inexercitatos prohibere, ac solidiori abstineant cibo infantibus imperare. *Confessio Dosithei*. KIMMEL P. I, p. 465 sq.

[12] Tametsi vero antistites in ecclesiis, queis praesunt, *capita* earum (*κεφαλαὶ αὐτῶν*) dicuntur: sic illud tamen accipiendum, quod ipsi *vicarii Christi* (*τοποτηρηταὶ τοῦ Χριστοῦ*) in sua quisque provincia et particularia quaedam capita sint. *Confessio Orthodoxa*, P. I, qu, 85. KIMMEL P. I, p. 158. Cf. SCHELSTRATE O. c. p. 495.

pominje poglavica apostolski (I Pet. 3, 20—21); pored svega toga, istočna Crkva tvrdi te uči, da sveopća Crkva ne može imati jedne vidljive glave; i tako, mjesto jednodržavnog načela, ona uvodi savezno načelo. Evo što kaže pravoslavno Ispovijedanje: „Ovaj članak — *Vjerujem u jednu, svetu, katoličku i apostolsku Crkvu* — uči nas, da Crkva nema drugog temelja, osim Isukrsta, . . . jer Isukrst nije utemeljio svoju Crkvu na ljudima, nego na samome sebi i na svojoj božanstvenoj nauci: svrh toga uči nas, da je *sam* Krst glava svoje Crkve, po nauku apostolovu, koji veli: Jer je muž ženi glava kao što je Isukrst glava Crkvi, i on je sam Spasitelj svoga tijela (Efes. 5, 23); a na drugom mjestu: I on je glava tijelu Crkve; koji je početak i prvorogjeni iz mrtvih; da bude on u svem prvi (Kolos. 1, 18). Ako su biskupi nazvani glave Crkava, kojima upravljaju, to treba razumjeti, da su oni namjesnici Krstovi, svaki u svojoj eparhiji, i zasebne glave po Pismu, koje govori: Pazite dakle na sebe i na sve stado u kojem vas Duh Sveti postavio vladikama, da pasete Crkvu Božju, koju je stekao svojom krvlju (Djela Ap, 20, 28), jer je Isukrst nadpastir, kako kaže Petar: Kad se javi poglavar pastirski, primit ćete vijenac slave, koji ne će uvenuti (1 Pet. 5, 4)[13]".

Dakle je nesumnjivo, da se ovdje poriče katolički dogmat o vidljivoj glavi sveopće Crkve; jer se tvrdi, da je *sam* Krst glava svoje Crkve, i to nasuprot biskupima, koji su glave svojim pomjesnim Crkvama.

---

[13] Quid docetur tertio in hoc fidei articulo (Et in unam etc.)? Responsio. Quod nullum aliud sit fundamentum Ecclesiae, quam Jesus Christus . . .; quia Christus non fundavit suam Ecclesiam supra homines (*διατὶ ὁ Χριστὸς δὲν ἐθεμελίωσε τὴν ἐκκλησίαν του ἀπάλω εἰς ἀνθρώπους*), sed supra semetipsum (*μὰ ἀπάνω εἰστὸν ἑαυτόν του*) et supra divinam suam doctrinam (*καὶ ἀπάνω εἰς τὸν θείαν του διδασκαλίαν*): praeterea hoc articulo docemur, *quod solus Christus sit caput Ecclesiae* (*ἀκόμι ἀπὸ τοῦτο τὸ ἄρθρον διδασκόμεθα, πῶς μόνος ὁ Χιστὸς εἶναι κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας*) etc. *Confessio Orthodoxa* P. I, qu. 85. Schelstrate O. c. p. 494 sq.; Kimmel P. I, p. 158.

Poslanica Patrijarâ istavlja isti pojam, te ga nešto razvija: „Budući da je — kaže — nemoguće, da samrtni čovjek, općenito i svagda, bude glava ovoj katoličkoj Crkvi, glava je sam naš Gospodin Isukrst; koji držeći u svojoj ruci vogjice, vlada njome kroz službu svetih Otaca. Zato je Duh Sveti postavio biskupe, poglavare, pastire pojedinim Crkvama, (koje su prave Crkve, te su u istinu Isukrstovi udi) da ovim vladaju kano glave u pravome, a ne u nepravome smislu riječi[14]". — Čudnovato je, što se ovdje tvrdi. Svaki biskup, i ako je samrtni čovjek, može biti i jest, u punome smislu riječi, glava svoje posebne Crkve; a jedan *samrtni* čovjek ne može biti glava sveopće Crkve! Ali je ljubopitan dokaz, kojim Mitrofan, u svojem Ispovijedanju, dokazuje, da samrtni čovjek ne može biti glava Crkvi. „Nije se nigda čulo u katoličkoj Crkvi, — on veli — da se zove glava Crkve samrtni čovjek, podložan mnogim grijesima. Takav čovjek, baš što je čovjek, podložan je smrti. Megjutim, dok bi mu se izabrao nasljednik, valjalo bi, da Crkva bude bez glave. Kako tijelo ni jedan čas ne može živjeti bez glave, tako ni Crkva ne bi mogla opstati ni jednoga trena bez glave, koja se njoj dolikuje[15]". Mitrofan je zaboravio kazati nam, kako može biti glava svake pomjesne Crkve, svake dijecese, samrtni čovjek, podložan smrti i mnogim grijesima, te kako svaka od ovih Crkava može postojati, kad umre biskup, a još mu se ne izabere nasljednik.

---

[14] Hujus autem catholicae Ecclesiae, quum universim ac perenniter caput esse mortalis homo non possit, caput est ipse Dominus noster Jesus Christus (*ἥστινος καθολικῆς ἐκκλησίας ἐπειδὲ θνητὸς ἄνθρωπος καθόλου καὶ ἀΐδιος κεφαλὴ εἶναι οὖ δύνατον, αὐτὸς ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός ἐστι κεφαλή*), et in ejus gubernatione clavum ipse tenens hanc sanctorum patrum ministerio gubernat; ac singulis propterea ecclesiis, quae proprie ecclesiae sunt, atque ejus inter membra vere locum obtinent, praepositos ac pastores, qui nequaquam abusive sed verissime capitum instar illis praesint, episcopos Spiritus sanctus posuit. *Confessio Dosithei.* KIMMEL P. I, p. 436 sq.

[15] KIMMEL P. II, p. 209.

Veliki Katehisam slaže se s dvjema Ispovijedanjima. Na upit: „Kako se možemo obavijestiti, da je Isukrst *jedina* glava svoje jedine Crkve?", odgovara se: „Apostol Pavao piše, da Crkvi, kao gragjevini Božjoj, ne može biti postavljen drugi temelj, osim onoga, koji je postavljen, koji je Isukrst (I Kor., 3, 9—11). Stoga Crkva, kao tijelo Krstovo, ne može imati druge glave do Isukrsta. Crkva, koja će potrajati kroz sve naraštaje vremenā, ište takogjer glavu, koja svagda traje, a ta je samo Isukrst. Zato se i apostoli zovu samo *služitelji* Crkve (Kološ. 1, 24, 25)"[16].

O ishogjenju Duha Svetoga pravoslavno Ispovijedanje veli: „Tri su lica u jednome božanstvu . . . Otac, koji od vijeka, iz svoga sućanstva, ragja Sina i ispušta Duha Svetoga; Sin, koji je prije vijekova rogjen od Oca, a njemu je jedinosućan; Duh Sveti, koji od sve vječnosti ishodi od Oca, a Ocu je i Sinu jedinosućan"[17]. A na drugom mjestu: „(Duh Sveti) razlikuje se svojom ličnom osobinom od Oca, jer od njega ishodi: a opet se razlikuje od Sina tim, što ne prima jestastva od Oca rogjenjem, kao Sin, već ishogjenjem"[18]. U oba ova mjesta govori se o ličnim svezama Oca, Sina i Duha Svetoga, te je kazano, da Sin i Duh Sveti primaju jestastvo od Oca. Na drugom se mjestu napose tvrdi, da se Duh Sveti razlikuje od Sina poradi različita načina, s kojim, jedan i drugi, imadu jestastvo od Oca Da

[16] Philaret, § 11, p. 337.

[17] Unde patet in una eademque divinitate tres omnino esse personas . . ., Patrem, qui ante saecula, de propria essentia sua, Filium gignit, ac Spiritum sanctum emittit; Filium a Patre ante saecula genitum, illique consubstantialem; Spiritum sanctum ab omni aeternitate de Patre procedentem (*Πνεῦμα ἅγιον ἀπ' αἰῶνος ἐκπρευόμενον ἐκ Πατρὸς*), Patrique ac Filio coëssentialem. *Confessio Orthodoxa* P. I, qu. 9. Kimmel P. I, p. 63; Schelstrate p. 420.

[18] Qui . . sua personali proprietate, quod a Patre emanat, ab eodem distinguitur. Uti rursus a Filio; quod non ut Filius per modum generationis, verum per modum processionis ab eodem illo Patre existit (*καὶ πάλιν ἀπὸ τὸν Υἱὸν χωρίζεται, διατὶ δὲν εἶναι ἀπὸ τὸν Πατέρα μὲ τρόπον γεννήσεως, καθὼς εἶναι ὁ Υἱὸς, μὰ μὲ τρόπον ἐκπορεύσεως ἐκ τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς*). Qu. 12. Kimmel I, p. 69 sq.; Schelstrate p. 425.

Crkva istočna vjeruje, da Duh Sveti ishodi vječito od Sina, *Pravoslavno Ispovijedanje* bi ovdje bez sumnje reklo, da se Duh Sveti razlikuje od Sina, jer istječe i izlazi od njega, kaošto je reklo, da se razlikuje od Oca, jer od Oca istječe. Na trećemu mjestu Pravoslavno Ispovijedanje veli: „Duh Sveti *ishodi od samoga Oca*, kao od vrela i istočaja božanstva . . . Ovaj nauk tumači sveti Atanasije u svome Simbolu, govoreći: Duh je Sveti od Oca, ali ni učinjen, ni stvoren, ni rogjen, već ishodeći. Bog je Otac kausa obaju, te je nerogjen. Sin je od samoga Oca, koji je kausa njegova bistva, izašao, i rogjen je od njega. I Duh Sveti, od *samoga* Oca, kao od kause, istječe i izlazi; ali je poslan na svijet po Sinu . . . Neka nam bude dosta tvrdom vjerom držati i vjerovati, što nas je sam Isukrst naučio, ono što vjeruje istočna, katolička i pravoslavna Crkva, i ono što je sloški priznala u drugom vasiljenskom saboru; te je hotjela, da Simbol ima krepost bez dometka *Filioque;* dapače, koji su dodali *Filioque* bili su oštro prekoreni, ne samo od Istočne, pravoslavne i katoličke Crkve nego i od Zapadne Rimske“[19].

Bog Otac ragja Sina i proizvodi Duha Svetoga. Ovo je djelovanje Božje vječito i unutrašnje *ad intra.* Duh Sveti prima od vijeka svoje fisičko jestastvo od sama Oca; dok nje-

[19] Spiritus Sanctus ex solo Patre (*ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς*), velut fonte ac origine divinitatis procedit . . . Eandem doctrinam ita in symbolo suo explicat s. Athanasius: Spiritus sanctus a Patre, non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens est. Deus et Pater, ipse solus (*αὐτὸς μόνος*) duorum caussa est; et ingenitus. Filius ex solo Patre, ortus sui caussa, editus genitusque est. Ipse etiam Spiritus de solo Patre (*ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς*) ut caussa oritur ac procedit; sed per Filium in mundum emittitur . . . Satis igitur nunc nobis est, ut firma fide teneamus credamusque, quod ipse nos Christus docuit, quod orientalis catholica et orthodoxa credit Ecclesia, et in secundo oecumenico concilio communiter professa fuit; atque symbolum sine ista appendicula *et ex Filio* ratum esse jussit. Imo vero gravi illos censura, qui haec adjecere verba, non modo orientalis ecclesia orthodoxa ac catholica perstrinxit: sed et occidentalis Romana. *Confessio Orthodoxa* P. I, qu. 71. KIMMEL P. I, p. 142—143; SCHELSTRATE p. 481—483.

govo poslanje na svijet, koje se zbiva u vremenu, te spada u spoljašnje djelovanje Božje *ad extra*, pripisuje se Sinu. Svako drugo objašnjenje biva suvišnje[20].

Poslanica Patrijarâ veli samo ovo: „Vjerujemo u Duha Svetoga, koji izlazi od Oca, a Ocu je i Sinu jedinosućan“[21]. Riječi sobom ne izjavljuju ništa protivukatoličkoga. Ali komu su poznate povjesne prilike Jerusolimskog sabora i postanje *Dositejeva Ispovijedanja*, ne može dati tim riječima drugo značenje, od onoga u *Pravoslavnom Ispovijedanju*. Ćiril Lukari bješe sastavio jedno svoje Ispovijedanje[22], u kome je dogmat ishogjenja Duha svetoga bio, po stilu Istočnjaka, katolički izrečen: „Vjerujem, da Duh Sveti ishodi od Oca po Sinu“. Carigradski je sinod od godine 1638 našao nepravoslavan ovaj nauk, te je izdao dekret, koji glasi ovako: „Ovaj sveti sinod pomnjivo pročitavši sve točke (Ispovijedi Ćirila Lukara), i proučivši pravi smisao svega onoga, što se u njima sadržava, našao je, da sve te točke, osim sedme, sadrže kalvinsko krivovjerstvo, te se sasvim razlikuju od kršćanske vjere Istočnjaka. U prvoj točki, *protivno učenju Istočne Crkve*, on suponuje vječno i jestastveno ishogjenje Duha Svetoga od Oca i Sina[23]“. Budući da je Jerusolimski sinod od god. 1672 potvrdio sve spise Carigradskog sinoda 1638 godine, kao i one Jaškoga od god. 1638; budući da ih je, dapače, prisvojio, prepisavši ih i unesavši u svoje spise, s prethodnom izjavom, da on „saglašava u svemu“ s od-

[20] Može se vidjeti u Predgovoru tumačenje, što su ga dali Rusi na skupštini Döllingherijinaca u Bonnu 1874.

[21] Credimus . . . Spiritum Sanctum ex Patre procedentem Patri Filioque consubstantialem. *Confessio Dosithei*. Kimmel P. I, p. 425.

[22] Kimmel P. I, p. 24—44.

[23] . . In primo capite quidem, contra orientalis Ecclesiae mentem, aeternam et substantivam a Patre et Filio supponit Spiritus sancti processionem (*τὴν ἀΐδιον καὶ ὑπαρκτικὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος πρόοδον ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ὑφιστάνει παρὰ γνώμην τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας*). Kimmel P. I, p. 409.

lukama tih dvaju sinoda[24], treba nesumnjivo držati, što se tiče članka ishogjenja Duha Svetoga, da nije drugačije mislio nego je izrijekom glasio Carigradski sinod, te po tome, riječi, što se u njegovoj Ispovijesti protežu na Duha svetoga: ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, valja razumjeti u isključivom smislu, da bude značenje ἐκ μόνου τοῦ Πατρός ἐκπορευόμενον. Što se još dokazuje s izjavom Jerusolimskog sinoda, koja govori, da je pravoslavan nauk, koji Ćiril Lukari bješe izrekao u svojoj Duhovskoj homiliji, to jest, da Duh Sveti izlazi od sama Oca[25]. Jerusolimski pak sinod nije htio da umetne u svoje Ispovijedanje onu ograničavajuću riječ (μόνου), jer se držao riječî, izreka i perioda Ćirila Lukara, izostavljajući i ispravljajući samo ono, što je on — po mišljenju sinoda — krivo bio kazao: stoga je u ovome članku ispustio riječi δι' Υἱοῦ; a ispuštajući ove, ostajalo je nekatoličko značenje o ishogjenju Duha Svetoga od sama Oca.

Veliki se Katehisam izražava kao Poslanica Patrijarâ. Te ovako pita: „Nauk o ishogjenju Duha Svetoga *od Oca*, može li se igda promijeniti ili popuniti?“ Odgovor: „Nipošto. Prvo, jer pravoslavna Crkva u ovome nauku samo ponavlja Isukrstove riječi; a njegove su riječi bez sumnje dovoljan i savršen izraz istine. Drugo, jer je drugi vasiljenski sabor — kome glavni zadatak bješe udesiti pravi nauk o Duhu Svetomu — dovoljno utvrdio u Simbolu ovu istinu. I katolička Crkva ovo je odrešito priznala, budući da je treći vasiljenski sabor, sa sedmim kanonom, izrijekom

[24] Hic porro praedictae duplicis synodi acta ex magno codice, in confirmationem eorum quae dicta sunt, transcribimus, quibus et nos per omnia consentimus. KIMMEL P. 1, p. 398.

[25] Spiritus mittitur a Patre et a Filio ad sanctificationem creaturarum; procedit tamen a solo Patre (*ἐκπορεύεται δὲ παρὰ μόνου τοῦ Πατρὸς*). Cur autem a solo Patre procedat, cum tum a Filio quam a Patre mittatur? Nimirum quia ad sanctificationem missio fit, productionem vero processio importat substantialem (*ἡ πέμψις ἐστι πρὸς ἁγιασμὸν, ἡ δ' ἐκπόρευσις οὐσιωδῶς*). Quemadmodum Spiritus mittit Filium, nec tamen dici potest generare illum; ita Spiritus a Filio mittitur, nec tamen ab illo procedit. KIMMEL P. I, p. 342.

zabranio sastavljati novi Simbol vjere. Toga radi piše sveti Ivan Damaštanin: *„Mi velimo, da Duh sveti ishodi od Oca, i zovemo ga Duhom Očevim: da Duh Sveti ishodi od Sina ne govorimo nigdje, ali ga imenujemo podjednako Duhom Sinovim*[26]".

I u jednu liturgjičnu knjigu, u *Pentekostarije,* bio je unesen pogrešan nauk o ishogjenju Duha Svetoga od sama Oca. U Sinaksariju drugog dana Duhova štije se ovo: „Jednostavno sve ono, što ima Otac i Sin, osvem očinstva i rogjenja, (ima i) onaj, koji ishodi od *sama* Oca[27]".

Ovo su glavne razlike megju naukom istočne Crkve i dogmatičkim naukom katoličke Crkve. Ima jošte razlikâ drugoga reda; ali su svagda razlike, te ih treba ukloniti, eda prestane kobni razdvoj, što razdvaja Istok od Zapada katoličkoga.

Istočna Crkva uči, kao i katolička, da za duše ljudi, poslije smrti, ima poseban sud. Pravoslavno Ispovijedanje kaže: „Premda niti pravednici niti grešnici, prije posljednjeg suda, ne dobivaju savršenu plaću za svoja djela: ipak, jer se jedni i drugi ne nalaze u jednom istom mjestu, niti su poslati u jedno isto mjesto, očevidno je, da se to prije posljednjega suda ne bi moglo dogoditi, kad ne bilo posebnog suda. Ima dakle poseban sud[28]". No nema srednjeg mjesta, „jer nema ljudi, koji bi umirali u srednjem stanju, megju spasenima i osugje-

---

[26] *Von dem Achten Artikel* n. 10. PHILARET II, p. 334.

[27] *Ἁπλῶς ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός, πλὴν τῆς ἀγεννησίας καὶ τῆς γεννήσεως, παρὰ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον.* Slavensko izdanje Bečko od 1865 god. ima istu lekciju: *ot Otca edinoga ishodiaj.* NILLES, *Kalendarium* II, p. 404—405. — Sinaksarije, osim izvatka žića svetiteljâ, sadrži pohvalu blagdanâ.

[28] . . . etiamsi non habeant neque justi, neque peccatores perfectam remunerationem operum suorum ante extremum judicium; nihilominus non sunt omnes in uno eodemque statu, neque in eundem locum mittuntur, hinc palam est, quod tale quid non fiat ante ultimum judicium sine peculiari judicio. Est igitur particulare judicium. *Confessio Orthodoxa* P. I, qu. 61. SCHELSTRATE p. 471 sq.

nima"[29]. Poslanica Patrijarâ dodaje: „Vjerujemo, da su duše preminulih ili u pokoju ili u mukama, kako je tko zaslužio: jer, odijelivši se od tijela, idu ili u mjesto uživanja ili tuge i jecanja; ali im još nije dato potpuno blaženstvo, niti potpuna osuda"[30]. Slično se izražava i Veliki Katehisam: „U kome se stanju nalaze duše pokojnih do općenog uskrsnuća? — Duše pravednika (nalaze se) u svjetlosti, u pokoju i *preduživanju* vječnog blaženstva; a duše grešnika u suprotnom stanju"[31], dakle tminâ, mukâ i kušanja buduće vječne nesreće.

Što se tiče mjesta, gdje su duše grešnika, Pravoslavno Ispovijedanje veli: „To se mjesto naziva različnim imenima, *paklom* (ᾅδης), gdje bi stjeran gjavao, izgnat s neba; *vječnim ognjem* (πῦρ αἰώνιον); *vanjskim tminama* (σκότος ἐξώτερον). Zove se i drugim imenima, a svakolika znače mjesto osude i Božjeg gnjeva: u koje mjesto salaze duše onih, što odilaze s ovog svijeta od Boga prokleti i očajani"[32].

Pravoslavno Ispovijedanje usvajajući Teofilaktove riječi,

---

[29] Utrum moriantur etiam aliqui, qui sunt medii inter salvos, et perditos (*ἀνάμεσα τῶν σωζομένων καὶ ἀπολλυμένων*)? Talis generis homines non reperiuniur (*Τοιαύτης τάξεως ἄνθρωποι δὲν εὑρίσκονται*). *Confessio Orthodoxa* P. I, qu. 64. SCHELSTRATE O. c. p. 474; KIMMEL P. I, p. 437.

[30] Credimus defunctorum animas aut in requie aut in poenis esse, prout quisque gesserit; quippe separatas a corporibus ad gaudii vel ad tristitiae gemitusque locum commigrare; nondum tamen eis concessa integra beatudine aut damnationis mensura. Etenim generali facta resurrectione, quando anima unietur corpori, quocum aut bene gessit aut male; tunc beatitudinis ac poenarum perfectam unusquisque vicem recipiet. *Confessio Dosithei.* KIMMEL P. I, p. 463.

[31] Von dem elften Artikel, n. 13. PHILARET II, p. 364.

[32] Animae a corpore separatae, ubinam sunt, si obnoxiae sint indignationi divinae. — Locus eorum diversis nominibus insignitur . . . Praeterea nuncupatur aliis etiam nominibus, sed haec omnia significant, quod sit locus condemnationis et divinae indignationis, ad quem locum descendunt animae eorum, qui hinc discedunt maledicti a Deo (*ὠργισμένοι ἀπὸ τὸν Θεὸν*) et desperati. *Confessio Orthodoxa* P. I, qu. 68. SCHELSTRATE p. 479; KIMMEL P. I, p. 139 sq.

uči, „da svi grešnici odma poslije smrti nisu bačeni u geenu, nego stoji u Božjoj ruci, da im oprosti ili da ih u nju baci“[33].

Premda nema ljudi, što umiru u srednjem stanju, megju spasenima i izgubljenima, Pravoslavno Ispovijedanje tvrdi, da „su mnogi grešnici oslobodjeni od okova paklenih; ali ne svojom pokorom ili ispovijegju; . . . već dobrim djelima živih, i molitvama, koje Crkva za nje moli, a osobito beskrvnom žrtvom, koju svaki dan Crkva prikazuje za sve žive i mrtve zajedno, kao i Isukrst što je umřo za sve“[34]. Poslanica Patrijarâ o ovoj je točki jasnija i potpunija. „Vjerujemo — veli — da duše onih ljudi, koji su živjeli u smrtnim grijesima, ali nisu u bezufanju umrli, nego su se prije smrti za grijehe pokajali, no ne učinivši dostojnih plodova pokore (kao suze, klečanje pri molitvenom bdenju, tjelesnu pokoru, milostinju siromasima) i ne pokazavši činima svoje ljubavi prema Bogu i bližnjemu — koje je katolička Crkva od iskona zgodno nazvala *zadovoljavanjem*, — vjerujemo, da odlaze u pakao; gdje, za učinjene grijehe, trpe pravedne kazne, znajući ipak, da će se odatle izbaviti i da će ih velika dobrota Božja odatle izvaditi kroz svećeničke molitve i milostinje, što će njihova rodbina za nje činiti, a poglavito kroz beskrvnu žrtvu“[35]. — I *Tumačenje Ispo-*

[33] Neque enim omnes omnino, qui in peccatis suis moriuntur, in *geennam* conjiciuntur (*Οὐ γὰρ πάντως οἱ ἀποθνήσκοντες ἁμαρτωλοὶ βάλλονται εἰς τὴν γέενναν*). Sed in Dei situm est manu; sicut et veniam illis largiri . . . Itaque non omnino, postquam occidit, in *geennam* sontes projicit Deus; sed projiciendi potestatem habet (*Οὐ πάντως οὖν μετὰ τὸ ἀποκτεῖναι βάλλει εἰς τὴν γέενναν ἀλλ' ἐξουσίαν ἔχει βαλεῖν*). *Confessio Orth.* P. I, qu. 65. KIMMEL P. I, p. 135; SCHELSTRATE p. 475 sq.

[34] . . . sed pro certo multi peccatorum deliberantur a vinculis inferni (*μὰ βέβαια πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐλευθερώνονται ἀπὸ τῶν δεσμῶν τοῦ ᾅδου*), non per poenitentiam et propriam confessionem, sicut Scriptura dicit (Psal. 6, 6 : 113, 17); sed beneficiis viventium, et precibus Ecclesiae pro ipsis, et principaliter incruento sacrificio, quod Ecclesia singulis diebus offert pro viventibus, et mortuis omnibus communiter, sicut et Christus passus est pro ipsis. *Conf. Orth.* P. I, qu. 64. SCHELSTRATE p. 473—474; KIMMEL P. I, p. 132 sq.

[35] Credimus . . eorum (defunctorum animas) . . qui peccatis impliciti non in desperatione defuncti sunt, sed quos adhuc superstites poe-

vijedanja vjere, sastavljeno u jednom sinodu Carigradskom 1723 godine, o ovom predmetu govori istu stvar, upotrebljavajući gotovo iste riječi[36].

Prema Poslanici Patrijarā samo duše *pokajanih* grešnika prije smrti, naime onih, što umriješe u Božjoj milosti, mogu se izbaviti iz pakla. U ovome smislu treba razumjeti i učenje Pravoslavne Ispovijesti, koja, kako smo vidjeli, tvrdi, da bivaju izbavljene duše *mnogih* grešnika iz paklenih okova. Hoćaše kazati o grešnicima, koji su se, prije smrti, obratili k Bogu, te pošli pokajani i pomireni s Bogom s ovoga svijeta.

Veliki Katekisam ne pravi razlike izmegju grešnika pokajanih i nepokajanih. Veli samo za one, što su umrli *u vjeri*, pred što će učiniti dostojne rodove pokore, da im mogu koristiti, da postignu blaženo uskrsnuće, dobra djela živih i žrtva mise[37].

Domećemo tumačenje jednoga starog teologa, megju Grcima vrlo uvažena. „Za duše, koje treba kazniti, Crkva priznaje pakao: *beskonačan* za one, što su grdno opterećene grijesima; *vremenit* za one, što su, poslije počinjenih smrtnih grijeha, obratile se Bogu, ali se nisu pročistile, čineći duhovnu pokoru: jer se oporaviše od jedne preteške bolesti, ali nisu još sasvim ozdravile, ostajući u njima još kojekaki lagani ostanci pre-

---

nituit, et nullum fecerunt poenitentiae fructum, lacrymas videlicet effundendo, genibus flexis in oratione vigilando, semet ipsos affectando, pauperes recreando, suam denique tum in Deum, quum in proximum caritatem operibus demonstrando, quae et catholica Ecclesia recte ab initio *satisfactiones* (ἱκανοποίησιν) appellavit, horum, inquam, ipsorum animas credimus ad inferos abire, ibique justas pro iis, quae commisere, peccatis poenas sustinere, et suae tamen exhinc futurae liberationis esse conscias, et ab summa bonitate per sacerdotum orationes et eleemosynas, quas pro defunctis eorum propinqui faciunt, liberari. Ad hoc porro potissime valet incruentum Missae sacrificium. *Confessio Dosithei*. KIMMEL P. I, p. 463 sq.

[36] Apud THEINER, *Die Staatskirche Russlands* (Schaffhausen 1853), p. 410 sq.

[37] L. c. p. 357,

gjašnje bolesti. Ovima se, dakle, poslije dojakošnjega života, ne pristoji neizmjerna kazna, jer su već Božje sluge; ali nisu odma odnesene ni u raj, jer su opet nesavršene, te im treba još malo pomoći, da se sveosve očiste. Zato se vremenite paklene kazne njima pristoje očišćenja radi"[38].

Istočna Crkva ne priznaje srednje stanje, megju spasenima i osugjenima; ali priznajući mogućnost izbavljenja od pakla, prije nego će se duša baciti u *geenu*[39], ona razlikuje *geenu* od *pakla* (ᾅδης). Ovaj bi posljednji bio srednje mjesto. Opažamo još, da mnogi stari teolozi Grčki, i ako tvrde, da za duše pokojnikâ imadu samo dva mjesta, raj i pakao, opet kažu, da ima u paklu različitih stanica ili stanova. U ovome su broju: pomenuti Juraj Koresije, njegov učenik, Juraj Kijski jeromonak i Gabrijel iz Filadelfije, čija svjedočanstva mogu se vidjeti u Allacijevu djelu o Čistilištu[40]. U ostalom i prema katoličkom shvatanju, moglo bi se držati, da duše pokajanih grešnika prije smrti, trpe muke očišćenja u istom mjestu, gdje su mučene duše osugjenih, kako od dva tamničara, zatvorena u istoj tamnici, jedan može biti osugjen do smrti, a drugi na jedno odregjeno vrijeme: prvi dostojan smrti, a drugi dostojan milosti.

Dakle je veoma izvjesno, po složnom svjedočanstvu simboličkih knjiga, da neke duše, poslije smrti, mogu biti izbavljene

---

[38] Ecclesia infernum tribuit animabus puniendis, *sive absque fine*, ut illis qui mortalibus peccatis dirum in modum praegravatae sunt, *aut in tempore*, .. quod contingit et illis qui mortifere quidem deliquerunt, postmodum reversi sunt ad Deum, sed non per perfectam spiritualium poenarum actionem repurgatis; quippe ab ingenti morbo sanitatem recuperarunt, sed non perfecte sani evaserunt, propter minutas quasdam humorum reliquias, quae in illis adhuc permanent. His itaque, cum ex hac vita excesserint, non convenit infinita poena, cum Dei servi sint, sed neque etiam statim in paradisum deferuntur, cum adhuc imperfecti sunt, et pusillo adhuc auxilio indigeant, ad hoc ut absolute emundentur *Quare hisce inferni temporales poenae conveniunt ad expurgationem*. GEORGIUS CORESIUS, de Purgatorio, apud ALLATIUM, *Consensio utriusque ecclesiae circa Dogma de Purgat.* n. 30.

[39] Vidi bilješku 30.

[40] O. c. n. 30 ad fin. Cf. SCHELSTRATA O. c. p. 474.

iz mjesta muka. A ovo je ono, što uči katolička Crkva. Da vidimo, gdje se još dvije nauke dotiču.

Katolička Crkva uči, da ima *Čistilište*, i da duše onih, koje su pravim pokajanjem i u milosti Božjoj umrle, prije nego su mogle dostojnim plodovima pokore zadovoljiti za svoje grijehu, bivaju očišćene čistilišnim mukama *(poenis purgatorii purgari)* te udostojene nebeske slave; a da im se umale i ukrate ove kazne, pomažu im dobra djela živih, njima namijenjena, osobito beskrvna žrtva mise[41]. Ovome učenju nasuprot istočna Crkva uči ovo: „Sveto Pismo — veli Pravoslavno Ispovijedanje — ne govori ni na jednom mjestu, *da ima poslije smrti ikakva čistilišna muka dušâ.* Dapače je poradi ovoga uzroka osudila u drugom Carigradskom saboru Origenovo mišljenje; osim toga je očevidno, da duša poslije smrti ne može primiti niti jednoga sakramenta Crkve, a kad bi mogla zadovoljiti za svoje grijehe, mogla bi zadobiti i jedan dio sakramenta pokore; koje budući protivno pravoslavnom učenju, Crkva dostojno prikazuje za nje beskrvnu žrtvu, i moli Boga za njihove grijehe; ne kao da bi te duše trpjele kakovu kaznu *kroz koju bi se očišćavale*"[42].

---

[41] *Concilium Tridentinum,* Sess. XXV; *Concilium Florentinum, Decretum Unionis.* DENZINGER, *Enchiridion Symbolorum* (Ed VII, 1894) n. 588. 859. Cf. *Catechis. Rom.* Art. 5, qu. 3.

[42] Nulla Scriptura hac de re tractat, quod scilicet reperiatur una et temporanea punitio, quae purgat animas post mortem (*μία πρόσκαιρος κόλασις καθαρτικὴ τῶν ψυχῶν, ὕστερα ἀπὸ τὸν θάνατον*), ex sententia Origenis potissimum, quae et ideo ab Ecclesia condemnata fuit in secundo Concilio Constantinopolitano; praeterea palam est quod post mortem anima non possit recipere vel unum Ecclesiae sacramentum, et si posset ipsammet solvere pro peccatis suis, posset etiam consequi partem sacramenti poenitentiae: quod cum sit extra orthodoxam doctrinam, Ecclesia merito offert pro ipsis incruentum sacrificium, et pro remissione peccatorum suorum mittit preces ad Deum, sed non quod illae animae sentiant aliquam poenam, et per illam purgentur (*μὰ ὄχι ἐκεῖνοι νὰ πάσχουσι κᾂν μίαν κόλασιν, καὶ μετ' αὐτὴν νὰ καθαρίζωνται*). *Confessio Orthodoxa* P. I, qu. 66. SCHELSTRATE p. 477; KIMMEL P. I, p. 136.

Budući da istočna Crkva prinosi beskrvnu žrtvu i moli za grijehe pokojnih, a budući da to čini nepokolebljivom i božanstvenom vjerom, da njihove duše mogu biti izbavljene iz tih muka, onda ona time vjeruje, da same tē duše mogu biti očišćene od grešnih ljaga; jer drugačije ne bi se nikad mogle primiti u nebesku slavu, gdje ne može ući ništa nečisto (Apokal. 21, 27). U načelu, dakle, ona priznaje, da postoji čistilište, te u bitnosti dvije Crkve idu dovde sloški. I stari teolozi Grčki, ni malo ne tajeći, ispovijedaju, da se duše pokajanih grešnika *čiste* ispreko groba. Nikola Kabasila, koji je živio u XIV vijeku, evo što govori: „Duše odijeljene od svojih tjelesa, u mnogom vidu, lakše se mogu posvetiti, nego one što žive u svojim tjelesima. Jer se one *čiste*, te primaju oproštenje grijeha molitvama svećenikâ i prilaganjem darova“[43]. Ivan Eugenik, polubrat Marka Efesca i gjakon Carigradski, koji je bio s Grcima na Florentinskom saboru i svojski podupirao svoga brata protiv Latina, pišući docnije protiv njih, kaže: „Naša pravoslavna Crkva (slijedeći nauk apostola i naučitelja, što ih naslijediše) priznaje *čišćenje*, koje i po smrti, dobivaju duše svetim žrtvama i molitvama i prilozima te drugim bogougodnim djelima, što čine živi u korist mrtvima“[44].

Teološka i načelna razlika megju katoličkom i istočnom naukom stoji u tome, što prva pridijeva značaj zadovoljštine mukama, koje duše pokajanih grešnika trpe u mjestu, gdje se nalaze; dok druga odriče im taj značaj, te hoće, da se duše

---

[43] Nudae autem corporibus animae, plus habent commodi ad sanctificationen, quam eae quae vivunt in corporibus. Purgantur enim (*καθαίρονται μὲν γάρ*), et peccatorum remissionem accipiunt per orationem sacerdotum et donorum intercessionem (*διὰ τῆς μεστεῖας τῶν δῶρον*). *Expositio Liturgiae*, c. 45.

[44] ... *οἷς ἑπομένη ἡ καθ' ἡμᾶς ὀρθόδοξος ἐκκλησία, κάθαρσιν μὲν δόξαζει καὶ μετὰ θάνατον, τὴν διὰ θυσιῶν ἱερῶν καὶ ἐλεημοσυνῶν, καὶ τῶν ἄλλων θεοφιλῶν ἔργων, παρὰ τῶν ιστῶν ἐπί τοῖς ἀποιχομένοις τελουμένων.* — *'Αντιῤῥητικός (Contradictiorium)* apud Loch, *Das Dogma der griechischen Kirche vom Purgatorium*, p. 114.

mogu izbaviti iz njih samo molitvama, što Crkva i živi mole za nje.

Pitanje je *ognja* stvar teologâ, te ne dijeli istočnu od katoličke Crkve. Taj oganj može biti metaforički Zbacivši tjelesne sveze i skinuvši breme raspadljiva tijela, što pritješnjava i otežava dušu, ova — veli Hettingor — vidi u čistilištu svu svoju prošlost kao u tilom času sadašnjosti, te spoznaje svaku svoju i najmanju griješku neiskazanim bolom. Svaki čas toga bola jest jedna vječnost. Svaki nedostatak, što je preostao na duši žeže je kao oganj, jer se nalazi pred očima Boga, koji je sama svetost. A taj oganj čistitelj jest kupalo gorka snošenja i ljute tjeskobe, u kom sve dotle stoji, dok se ne udostoji poći k najčistijem i najsvetijem sucu[45].

O neposrednoj plaći poslije smrti Pravoslavno Ispovijedanje piše: „Duše pravednikâ, premda primljene u nebo, prije općenoga suda, ne dostižu savršenu krunu slave, niti duše osugjenih savršene kazne“[46]. Isti nauk nalazimo u Poslanici Patrijarâ: „Vjerujemo, da dušama preminulih nije udijeljeno savršeno blaženstvo, niti potpuna mjera osugjenja: jer poslije općenog uskrsnuća, kad se duša združi s tijelom, s kojim je tvorila dobro ili zlo, svatko će primiti potpunu plaću, bilo blaženstva ili kazne“[47]. Veliki Katekisam, kako smo poviše vidjeli, uči, da se duše pravednikâ nahode u stanju pokoja i predužitka vječnog blaženstva, a one grešnikâ u jednome suprotnom stanju.

---

[45] Hettinger *Apologia del Cristianesimo* (Firenze 1880) III, p. 51.

[46] ... dignum est ut unusquisque sciat, quod animae justorum, quamvis sint in coelis, nihilominus nondum acceperunt perfectam coronam, priusquam factum sit extremum judicium, nec animae condemnatorum perfectam punitionem patiuntur, sed post extremum judicium accipient una cum corpore perfecte coronam gloriae vel damnationem. *Confessio Orthodoxa* P. I, qu. 68. Schelstrate p. 479—480. Cf. qu. 121, p. 527.

[47] Vidi naprijed bilješku 30.

Grci u Florentinskom saboru, još prije nego je sastavljen dekret združenja, bjehu priznali[48], da je pravi nauk katoličke Crkve, koji uči, da duše pravednikâ u raju, posmatrane kaono duhovi, uživaju savršeno blaženstvo; a tako isto duše osugjenih, posmatrane kaono duhovi, da snose savršenu osudu ili muku (τὴν τελείαν κόλασιν). Po ovome se vidi očito, da sadašnje učenje istočne Crkve, što se tiče ove točke, razilazi se od onoga, koje su Grci primili u tome saboru. Treba pripomenuti, i ako katolička Crkva uči, da je savršeno blaženstvo, što ga svete duše uživaju u raju, opet ne kaže, da ne će biti savršenije blaženstvo *svetih* poslije uskrsnuća, jer će tada i tijelo imati svoju posebnu krunu[49]: poradi toga će se blaženstvo, koje sada svete duše uživaju, protegnuti i na tijelo; te će prema tome ovo blaženstvo biti jedno dobro ljudskoga individua, naime, svega čovjeka, a ne samo jednog dijela, premda plemenitijeg od čovjeka; i tako će ono postati savršena i adekvatna slava. Zato su sv. Augustin[50], sv. Bernardo[51], sv. Bonaventura[52] učili, da će duša poslije uskrsnuća tijela, osjećati u sebi veće blaženstvo, budući da će uživati sa uživanja svoga tijela. Istoga je mišljenja prije bio i sv. Toma[53], premda je poslije drugačije

[48] Nickes *Proemium Concilii Florentini*, p. 17 (Grčki tekst, p. 19). Cf. Hefele, *Conciliengeschichte* VII, p. 721.

[49] . . . perfectiorem (extensive) fore sanctorum beatitudinem post resurrectionem. Estius in IV Sent. cist. 49, §. 6. Opp. VI, p. 483.

[50] Appetitu (corporis) retardatur quodammodo ne tota intentione (anima pergat in illud summum coelum (bonum) quamdiu non subest corpus, cujus admini-tratione appetitus ille conquiescat. *De Genesi ad litteram* L. XII, c. 35. Opp. (Migne) III, col. 483.

[51] *Sermones de diversis*, LXXXVIII, n. 4. Opp. (Migne) II, col. 706; XLI, n. 12, col. 660.

[52] Praemium consubstantiale consistit in gloria corporis, quae secunda stola dicitur: qua resumpta, perfectius anima beata tendit in summum coelum (bonum) . . . . Nec naturalis appetitus patitur, quod anima sit plene beata, nisi restituatur ei corpus. *Breviloquium* Par. VII, c. 7 (Venet. 1874) II. p. 474, 476. Cf. In IV Sentent, dist. 40, par. 2, ar. 1, qu. 1, n. 4. Opp. (1889) IV, p. 1012.

[53] Beatitudo animae post resurrectionem *augebitur extensive et intensive*. *Summa Theol.* Supplementum (Oeniponte 1882) VIII, p. 96.

mislio[54]. Izvjesno je pak, da se sloga megju Grcima i Latinima u saboru Florentinskom osnivala na teološkom pojmu, koji smo ovdje pomenuli[55].

Ima još jedno znatnije motrište, gdje je po prilici veća naučna razlika kod istočne Crkve. Dogmat je vjere u katoličkoj Crkvi, da duše pravednikā u raju vide Boga trijednoga, te da je ovo vigjenje neposredno, zorno, licem k licu *(facie ad faciem)*. Tako je presudio god. 1336 Benedikt XII svojom konstitucioni „Benedictus Deus"[56], a poslije njega sabor Florentinski[57]. Stoga se ova točka nalazi uvrštena u Ispovijesti vjere, koju je Grgur XIII propisao Grcima[58], i u onoj, koju je Urban VIII propisao Istočnjacima[59]. U ovome vigjenju sastoji pravo i savršeno blaženstvo svetih u raju; te se upravo zato naziva *blaženo* vigjenje. To je bio bez sumnje nauk i stare istočne Crkve. Genadije Skolarije, Carigradski patrijar, u svojoj Apologiji Florentinskog sabora[60], donosi premnoga svjedočanstva liturgjičnih knjiga o ovome predmetu. Evo ih nekoliko: „Tvoja sveta duša, oče Simeune (Stilita), veseli se u dionstvu angjela". — „(Romane), koji, sa pravednima stojiš u božanstvenoj slavi, ti gledaš tū neizrecivu sladost". — „Pomeni se nas, oče Basilije, dok stojiš kod jedinosušnoga Trojstva". — „A sada, ti Antune, pošto si razbio ogledala, gledaš bistro na nebu sveto Trojstvo, nala-

---

[54] *Ibidem,* Prima Secundae qu. 4, ar. 5 *ad quintum.* Opp. II, p. 390.

[55] Itaque convenerunt . . . et statuerunt, sactos consecutos et non consecutos esse bona aeterna, hoc est animos quidem *ut animos ad perfectam pervenisse beatudinem,* in resurrectione tamen *perfectiorem esse consecuturos cum propriis corporibus,* ac fore ut fulgeant ut sol vel ut ea lux, qua in monte Thabor Dominus noster Jesus Christus resplenduerit. NICKES O. c. p. 17.

[56] DENZINGER O. c. n. 4˙6.

[57] *Ibidem* n. 588.

[58] *Ibidem* n. 870.

[59] *Ibidem* n. 875.

[60] *Defensio quinque capitum Synodi florentinae* (Romae 1637). Cap. 4.

zeći se (s njime) besprestano". — „Sada, ne više u zag
i kroz staklo, (Pavle) vidiš Krsta, nego licem k licu, jer
otkriva svucijelu slavu božanstva". — Sada, ni u zag
oče, ni u zrcalu, nego licem k licu (ti gledaš) svijetlo boža
počelo svih stvari, jer si postao dostojan sjajnosti bogovigj
— „Narešeni nadumnom sjajnošću, i divno preopuni
stvene radosti, vi ste prozvani bogovima, kao blizi njem
vite u božanstvenoj sjajnosti, osvijetljeni bogozarnim zr
neiskazane slave". — „Sada, ne u zagonetki, gledaj, oče
hije, slavu, koju si želio od svoga djetinjstva, već licem k
pošto su polomljena stakla tijelu, oče naš". — „Ti, što s
strane Trojstvu stojiš, te se tik do njega nalaziš". —
više u zagonetki, nego licem k licu, postao si dostojan (
ovako govori sv. Ivanu evangjelisti) gledati potok slasti,
mira, izvor besmrtnosti, koji sada kušaš natopljen božanst
— „Eudocio, ti više ne gledaš u ogledalu vrhovno dobro
čenice sveta, ti gledaš licem u lice, budući da su iščezle pri
— „Razbivši zrcala, vi, bogoblaženi, vidite Boga licem u

Istočna Crkva učeći u svojim simboličkim knjigam
je blaženstvo svetih nesavršeno, pokazuje, da je vigjenje
jega jestastva odgogjeno svetima do poslije općenoga uskrs
jer, kad bi se priznalo to bogovigjenje, svakako bi t
priznati, da duše pravednika u raju jurve uživaju potp
savršenu krunu slave. U ostalome Pravoslavno Ispovije
tumačeći članak *Et vitam venturi saeculi* otvoreno veli,
tada Bog dati svojim izabranicima „vječni život s duho
radošću, koja ne će nigda prestati", koja radost i veselj

slaže se sasvim sa Pravoslavnim Ispovijedanjem: „Otkuda će doći *(poslije općenoga uskrsnuća)* blaženstvo (izabranih)? — Od vigjenja Boga u svjetlosti i veličanstvu, i od sajedinjavanja s njime“[62]. Dakle pokoju i uživanju vječnog blaženstva, poslije posljednjeg suda, dodaje se *vigjenje* Boga, koje tvori to blaženstvo.

Kao jednom na Zapadu, pred što će riješiti pitanje vrhovna vlast crkvena, mnogi Franjevački naučitelji mnijahu, da dušama pravednikā u raju nije dato, prije uskrsnuća tijela, gledati Božje bistvo, te da megjuto uživaju, gledajući čovječanstvo Isukrstovo — a to je, čini se, bilo posebno mišljenje takogjer pape Ivana XXII — tako Veliki Ketehisam uči, da je „uživanje vječnog blaženstva združeno s gledanjem Isukrsta“; a navodi za oslonac riječi sv. Pavla: Imam želju oprostiti se (s tijelom) i s Krstom biti (Filip. 1. 23)[63]. Ali ove apostolove riječi, kao i druge usporedne (2 Kor. 5, 8), dokazuju — barem neizravno — da duše pravednihončas poslije smrti vide božanstvo. Sveti je Pavo željkovao, da se raskinu okovi njegova tijela, da bi mogao poletjeti pred Gospodina, te živjeti s njime uvijeke. Dakle pravednici, odma poslije smrti, žive u nebeskoj domovini s Krstom te u njegovoj nazočnosti. Svakojako je izvjesno, da oni što prebivaju u raju s Isukrstom, imaju dijel u dobrima, koja uživa njihova glava, Krst; i prama tome imaju dijel s njime u neposrednom bogovigjenju božanstva, koje je bogovigjenje najizvrsnije dobro, šta više, ono čini bistveno blaženstvo.

Confsesio Orth. P. I, qu. 125. SCHELSTRATE p. 528. — Gaudium enim et exultatio non erit aliud quam contemplatio beatae Trinitatis (*ἡ θεωρία τῆς μακαρίας Τριάδος*) et chorus spiritualis una cum angelis, sicut dicit Apostolus (1 Cor. 13, 12) . . . Post ultimum diem judicii dabitur nobis a Deo lumen, in quo videbimus lumen Dei, sicut dicit Psalmista . . . Quod cum videbimus, satisfaciet omni desiderio sapientiae et bonitatis: quia in contemplatione summi boni omnia caetera bona includuntur. Qu. 126. O. c. p. 529 sq.

[62] *Von dem zwölften Artikel*, O. c. II, p. 358.

[63] *Von dem elften Artikel*, p. 357.

Istočna se Crkva udaljila u još jednoj važnoj točki od nauka katoličke Crkve: — u sakramentalnim riječima božanstvene eukaristije. Ona uči, da riječi *Hoc est corpus meum*, — *Hic est enim calix sanguinis mei etc.*, koje izgovara svećenik na misi, po sebi ne djeluju tajnu pretvorbe; tako, da kruh postavljen na oltar, ostaje samo kruh, dok se ne izgovori prizivna molitva (epiklesa) Duha Svetoga, koja se ne izgovara neposredno iza riječi Spasiteljevih, nego, po prilici, ondje, gdje u našoj misi stoji molitva: *Supplices te rogamus*[64]. „U onaj čas — veli Pravoslavno Ispovijedanje — kada svećenik posvećuje svete darove, svakako treba da u sebi namijeni, da se bitnost kruha i vina pretvori u sućanstvo tijela i krvi Krstove po Duhu Svetom, čiju moć u to vrijeme prizivlje, moleći, da on, kao što treba, ovu tajnu izvrši: *Spusti, Bože, s nebesa tvoga svetog Duha na nas i na svoje darove, ovdje postavljene, i učini kruh ovaj časno tijelo Krsta tvoga; a što je u ovoj čaši, časnu krv Krsta tvoga; pretvorivši ih Duhom Svetim svojim.* Jer, čim se izuste ove riječi, biva pretvorba, te se pretvara kruh u pravo tijelo Krstovo, ostavši samo vid od kruha, a vino u pravu krv Krstovu, ostavši samo vid od vina, a ovo se zbiva Božjim odregjenjem[65]".

---

[64] Marković, *O Evkaristiji s osobitim obzirom na Epiklezu.* Zagreb (II Ed. 1894). Cf. za ovo djelo: *Zeitschrift für kath. Theologie* (Innsbruck) 1894, p. 289. 705: 1896, p. 342—353: 1897, p. 53.

[65] . . . animadvertendum est, ut sacerdos habeat talem intentionem, quod ipsa vera substantia panis et substantia vini transubstantientur in verum corpus et sanguinem Christi per operationem Spiritus Sancti, cujus invocationem facit tunc temporis, ut perficiat mysterium hoc orando, et dicendo: *Mitte Spiritus Sanctum tuum in nos, et in haec proposita dona, et fac hunc panem preciosum corpus Christi tui; quod autem est in calice preciosum sanguinem Christi tui, transmutans per Spiritum sanctum tuum.* Statim enim ad haec verba fit transubstantiatio (*μετά γάρ τά ῥήματα ταῦτα ἡ μετουρίωσις παρευθὺς γίνεται*), et transubstantiantur panis in corpus Christi verum, remanentibus solum speciebus vini, et hoc fit secundum divinam dispositionem. *Confessio Orth.* P. I, qu. 101. Schelstrate p. 512—513. Kimmel P. I, p. 179 sq.

Prama ovome učenju izjavio je Carigradski sabor 1672 godine, da se pretvorba kruha i vina zbiva, kada svećenik, poslije riječi Gospodnjih, izgovara molitvu prizivanja, to jest, epiklesu[66]. — Ovaj se nauk uči sada u katehismima propisanim za pučke škole[67]. U Rusiji se pak nalazi izrijekom sadržan u ispovijedanju vjere, što čine biskupi, kad su regjeni: zato su oni obavezani priznati zakletvom, da presveta eukaristija biva posvećena epiklesom[68].

Patrijar Antim VII svojim okružnim pismom dojako spomenutim, učinio je korak naprijed, pišući, da se sveti darovi „posvećuju, *poslije* molitvenog prizivanja Duha Svetoga, svećenikovim blagoslovom". On tvrdi, da je tako vjerovala, „jedna, sveta, katolička i apostolska Crkva sedam vasiljenskih sabora", naime, ***prvih devet vijekova;*** dok je „kasnije papinska Crkva — kako on kaže — uvela i u ovome novinu, držeći samovoljno, da se tvori posvećenje svetih darova izgovaranjem riječi našega Gospodina: *Uzmite i jedite: ovo je tijelo moje. Pijte od ovoga svi: jerbo je ovo moja krv*[69]".

Simboličke knjige ne prikazuju drugih nesuglasica s katoličkim naukom[70].

---

[66] Cum enim sacerdos celebrans, post verba dominica (*μετὰ τὰ κυριακὰ λόγια*), haec verba ***(naime Epiklese)*** dicit, tunc (*τότε*) . . . panis quidem realiter, vere ac proprie in ipsummet Christi Salvatoris corpus, vinum vero in sanguinem ejus vitalem transmutatur (*μεταποιεῖται*). Kimmel P. II, p. 218.

[67] Marković O. c. p. 128 sq.

[68] *Ibidem*, p. 129.

[69] *Ἡ μία, ἁγία, καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία τῶν ἑπτὰ οἰκουμενικῶν συνόδων παρεδέχετο, ὅτι τὰ τίμια δῶρα καθαγιάζονται μετὰ τὴν εὐχὴν τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ τῆς εὐλογίας τοῦ ἱερέως . . . ὕστερον ὅμως ἐκαινοτόμησε καὶ ἐν τούτῳ ἡ παπικὴ Ἐκκλησία, ἀποδεξαμένη αὐθαιρέτως τὴν καθαγίασιν τῶν τιμίων δώρων γινομένην σὺν τῇ ἐκφωνήσει τῶν Κυριακῶν λογίων: Λάβετε κ. τ. λ. Ἐγκύκλιος πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ ἐπιστολή*. §. 10.

[70] Jedna je vrlo opasna zabluda postala općenita kod istočnih teologa o takozvanim *epitimijama* — pokorama — što ih ispovijednik daje grešniku. Da bi mogli ma na kakvoj podlozi pobijati s protestantima ka-

Poslije onoga, što smo razložili u ovome i pregjašnjem
poglavlju, čini nam se, da možemo zaključiti, ako ne ćem
protivuriječiti najočitijim kriterijima povjesne istine, da se n
može poreći, da ne postoji veoma ozbiljno i mnogorazličn
bogoslovno pitanje izmegju katoličke Crkve i Crkve obred
Grčko-Slavenskoga. A budući da to pitanje postoji, himerna j
ideja sjedinjenje s Rimom Rusâ i drugih Slavena, kaošto Grk
i Rumunjâ, ako se iznajprije temeljno ne riješi samo pitanje
Zato je dobro rekao patrijar Antim, da je nemoguće, bez je
dinstva vjere, željeno sjedinjenje.

Ne može se dovesti u sumnju, da su, u velikom religi
osnom pitanju Grčko-Slavenskog naroda, dva lica istoga pitanja
disciplinarno i liturgjisko, od prevelike važnosti. Premda j
pitanje, što se tiče ta dva lica, bilo potpuno riješeno, pre
mudrim naredbama Benedikta XIV, Pija IX i Lava XIII, sje
dinjenje se ipak ne postiže. A zašto? Kažu, a istina je, da s
tome politika suprotivi; no da je dogmatička strana doriješena
politika ne bi imala na svoju službu jedno silno oružje, d
se bori suprot sjedinjenju te njime mrazi narode. U ovom
vijeku svjetlosti, narodi su već stali razumijevati, da ne stoj

---

toličku nauku o proštenjima, oni poriču sakramentu pokore značaj z
dovoljštine; te hoće, da su epitimije samo *ljekovita* sredstva, što s
nameću grešnicima, ne da bi štogod naknadili pravdi Božjoj, nego d
bi zapoznali bolje težinu svojih grijeha, te ih se sasvim oslobodili. I
ovoga načela izvode, da epitimije nisu bezuvjetno potrebne, i zato d
se ne naregjuju svim grešnicima. Ali se simbolička nauka istočne Crkv
savršeno slaže u ovome predmetu s katoličkim učenjem. Pravoslavn
Vjeroispovijed veli, da „treći dijel sakramenta pokore (*ἡ μετάνοια*) je
nametnuće pokore i kazne (*τὸ ἐπιτίμιον*), koju dava i odregjuje isp
vjednik, kao molitve, milostinje, postove, ići na poklonstvo u sve
mjesta itd. (P. I, qu. 113: Schelstrate p. 521; Kimmel P. I, p. 19
Ista riječ *ἐπιτιμία objurgatio* ili kako prevodi Kimmel: *piaculare su
plicium* = pomirna kazna), što ju upotrebljava istočna Crkva za ovaj dij
sakramenta pokore, osugjuje pogrešku njenih modernih teologa. A p
slanica patrijarâ otvoreno govori, da „katolička Crkva (t. j. Grčko-istočn
još od početka pravo je nazvala *zadovoljštinom* plodove pokore, što i
čine pokajani grešnici. (Vidi naprijed bilješku 35).

vječni spas ljudi u različitoj disciplini crkvenoj, ni u osobitom obličju obredâ, nego u čistoći vjere. Politika to zna vrlo dobro, pa bezbrojnim umještinama i sredstvima, kojima raspolaže, umije vanredno vješto istavljati gromadama bogoslovlje ili dogmatičko lice našega religiosnog pitanja. Treba se megjuto baviti bogoslovljem, jer dogmat vlada duhovima. Pogrješni pojmovi o dogmatu, što se razvriježiše na Istoku te ovladaše duhovima, bili su uzrok, da ni sabor Florentinski, pa na posljetku ni sama *obraćena* politika Bisanta, ne mogahu obnoviti stare sveze, što su spajale u jedno tijelo Grčku Crkvu s Latinskom. Puni dakle uzdanja u pomoć Božju i u moć istine, katolici valja da raspravljaju to pitanje bez straha, valja da mu u lice gledaju; stim većma, što se ono u protivničkom okolu neprestano u lažnom vidu predstavlja i brani, te je podobno sve više zavoditi duhove. Muk, tajenje naše, može samo nauditi istini i zadocniti sjedinjenje, koje svi želimo; dok oni, što sustavno pakoste katoličkoj Crkvi, upotrebit će i naš muk, da nastave sa većom podesnošću i pouzdanijim uspjehom svoj protivukršćanski rad. Duboko učeći bogoslovno pitanje, znanstveno ga razabirući pod svakim vidom, rukujući njime bez oštrine, bez okrivljivanja, bez strasti i ijeda, te s načinima, kakvi se dolikuju svetosti predmeta, a ne opiru se zahtjevima uljudnosti i kršćanske ljubavi, uravnit će se put velikom dogagjaju, koji ne će biti djelo neznatnih čovječjih napora i malih naših truda nego Božjega Promisla, koji, kako je znao pobijediti Faraune, Irude i Dioklecijane, tako će jedan dan pobijediti neprijatelje Isukrstove Crkve, kako se god oni zvali.

Uvjerimo se, da nije potrebito, pa ni korisno cilju svetoga jedinstva, bilo čije dogmatičke pogreške pokrivati, premda je potrebito ljubiti i štovati ljude. Svima nam treba pred očima držati riječi sv. Pavla: *Veritatem facientes in charitate;* ali treba iskreno da kažemo istinu: da nas ne bi stigao ukor, da smo tražili istini zastrijeti pô lica. Kršćanska ljubav svima nam nalaže dužnost uzajamnoga iskrenog poštovanja. Ljubav hoće, kad znanstveno raspravljamo prijeporna pitanja, da se sve-

gjerno držimo u granicama uljudnosti i najtočnije pristojnosti. Ljubav ište od nas velike obzire, te mnoge žrtve od našeg prirodnog samoljublja. Ali ljubav ne bi mogla tražiti od nas ono, što bi bilo štetno istini ili bi moglo zadocniti njenu konačnu pobjedu. Kročimo pravim putem, sjećajući se onog aforizma, koji kaže: *linea recta brevissima.*

Pri tom neka svaki od nas upravi ovaj poziv svojoj odijeljenoj braći: Bog je jedan, vjera je jedna, a ima samo jedna prava Crkva. Tko je rogjen u ovoj, nema za to zasluge: tko je rogjen izvan nje, nema u tome grijeha; ali on ima pravo, da ga štuje i ljubi njegov bližnji, koji je rogjen u pravoj Crkvi. Kad smo mi katolici, kao i vi, sljedbenici Istočne vjeroispovjedi, podjednako uvjereni, da pripadamo pravoj Crkvi i da smo na istini, čuvajmo se, da se radi toga ne bi uznijeli, te držimo u pameti onu opomenu: *Tu autem fide stas, noli altum sapere.* Nego, budući da katolička Crkva, u izvjesnim člancima nauke uči na jedan način, a istočna Crkva na drugi, koji je suprotan tome, a budući da svi želimo postati jedno stado, kako je želio i molio naš zajednički Otkupitelj, zato jedni i drugi prionimo učiti savjesno i svestrano sve naučne točke, što nas sada razdvajaju, eda bismo pronašli, koja se od te dvije nauke slaže sa svetim Pismom i sa crkvenim Predanjem. Tako ćemo jedni i drugi, malo a malo, valjada posve sporo, ali svakojako stameno izravnati zemljište, te otvoriti put, koji će nas voditi k jedinstvu. A jer je vjerovati i pripadati pravoj Crkvi dar Božji, molimo smjernim srcem i istrajnošću Oca svjetlosti, da nas, po svom neizmjernom milosrgju, sajedini svekolike u onu jednu Crkvu, koja je tijelo njegova jedinorogjenoga Sina Isukrsta.

POGLAVLJE XII.

Uspjesi Grčkog »pravoslavlja« megju Slavenima, osobito u Rusiji.

Grčka Crkva, kad se ocijepila od Rima, nije imala, može biti, više od dvadeset milijuna sljedbenika. Danaske njenoj vjeroispovijesti pripada gotovo stotinu milijuna duša. Od ovoga broja, osamdeset milijuna čine državljani Ruski, a deset milijuna Slaveni Austro-Ugarske i staroga carstva Turskog: ostalo se dijeli megju Grke i Rumunje, ne brojeći malene odjeljke drugih narodnosti, što pripadaju patrijaršijama Aleksandrije, Antiohije i Jerusolima. Stoga se može reći, da je Grčku Crkvu progutala Slavenska Crkva. Rusi pak, koji tvore veliku množinu ove Crkve, moralnom i materijalnom silom svoga velikog carstva, stoje na čelu svih svojih jednovjernika, te se ne bi pogriješilo, rekavši, da su oni gospodari budućnosti svecijele Istočne Crkve.

Poradi toga, što velika većina Slavena pristaje za Grčkom vjeroispoviješću, gdjekoji bi, u tome, hotjeli umotriti nekakvo prirodno raspoloženje Slavena k istočnom obredu, pa i neki antiromanski značaj. Ta je misao apsolutno pogrešna. Kad je Poljska bila veliko kraljevstvo Poljsko, sa dvadeset valjada milijuna duša, kad su Hrvati imali svoje kraljevstvo, a tako isto Česi, može se dvoumiti, je li brojna pretežnost bila sa strane Slavena Grčke vjeroispovijesti. I sada Poljaci, Hrvati, Sloveni, premda nisu ni manje Slaveni, ni manje dobri rodoljubi od Rusâ, Srbâ i Bugarâ, opet ne

pokazuju, da imadu antiromanskih težnja, pa niti simpatija spram istočnog obreda. Ipak treba nam reći, ako sada veći dijel Slavena pripada istočnoj Crkvi, da to ima svoj razlog u geografiji i politici.

Ruski povjesnici govore, da su katolici i pape sprečavali širiti se tobožnjem pravoslavlju, te rado pričaju dogagjaje nasilna proselitisma, štetna pravoslavlju i njihovoj narodnosti. Nadbiskup Filaret, za dokaz „nasilnih mjera pape protiv Rusa", piše ovako: „Na početku XIII vijeka, cijele se čete propalih vitezova, ne mogavši nigdje na Zapadu naći mjesta, popastiše, papinom voljom, na Livonsku, da pljačkaju one bezoružane stanovnike, ili — kako se onda na Zapadu govorilo — da propovijedaju Krsta. Bijedni Livonci, Lotiši i Estonci, za 40 godina, bijahu krštavani mačem i ognjem! Grabežom biše oplijenjena Rusima sva njihova dobra primorska; te odatle iščeznu istočno kršćanstvo. — Ni to nije bilo dosta papi; nego zavrže krstašku vojnu protiv Rusije od strane Livonske i Švedske. On se nije stidio nazivati — kao i prvo što je činio — Ruse *poganima.* Godine 1240 Švedski kralj, da posluša papinu bulu, pošlje vojsku, zajedno s biskupima, da krste Ruse[1]". — Ovdje je povjest strašno izvrnuta, te je samo duboka mržnja protiv Latinske Crkve moglo kazivati u pero Černigovskomu biskupu izraze tako malo opravdane.

U našem dogagjaju radilo se zbiljam o obraćenju neznabožaca, *koji k tome ne bijahu ni Rusi, ni Slaveni.* U ostalom, ako su vitezovi Mačonoše uzeli Rusima njihova dobra primorska, u tome su se poveli za Rusima, koji su, s istovetnim sredstvima, oteli tê zemlje njihovim starodavnim imaocima. Rusko osvojenje bilo je pljačkanje kaošto je bilo i ono vitezova. Što se tiče neznabožaca Livonske, Litve i Čudske, kad se Rusija nije starala, da pokrsti te puke, pa ako je papa tražio, da im se naviješta evangjelje, zašto na nj duhati i u tome vidjeti nepravedno nasrtanje na Rusiju? A da Rusi nisu marili za obra-

[1] PHILARET *Geschichte der Kirche Russlands* I, p. 173 sq. — Filaretovu članku natpis je: „*Gewaltmassregeln des Papstes gegen Russland und die Festigkeit der Russen*".

ćenje tih naroda, kaže nam sam Karamzin. „Vsevolod — on veli — Novgorodski knez, sklopi savez sa svojom braćom i zavojšti dvaput, zimi (1130—1131), protiv Čuda ili Estonaca. Zapali njihova sela, okrene pod mač stanovnike i odvede u ropstvo žene i djecu. Ali i on sam, u drugome ratu, izgubi mnogo ljudi. Ovaj narod, koji je mrzio Ruse, kaono divlje satritelje, nije htio plaćati danka, no je svojim otporom činio još teže svoje okove. Veliki knez vodio je glavom rat u Litavi i poveo sa sobom u Kijev velik broj sužanja. Neprestanim ratovima onih vremena dobivali su naši knezovi i boljari mnoštvo sužanja, koje su pak, što prodavali, što po selima podjeljivali[2]". Na drugom mjesto kaže, da su se u vrijeme Vsevoloda III (1176—1212) Rusi zadovoljavali izgoniti danak od Livonskih stanovnika, a da su ostavljali Latinskome biskupu Albertu, da krštava idolopoklonike, upotrebljavajući, kako mu je bilo draže, „sredstva blagosti ili sile[3]". Jošte doznajemo od istog pisca, da je Vladimir, Polotoski gospodar, imao s istim Albertom, na obali Drine, kod današnjega Kreuzburga, sastanak, gdje je biskupa prekorio, „da čini zlo uznemirujući neznabošce i nagovarajući ih, da se pokrste"; pak je nato dodao „da bi se Nijemci imali ugledati u Ruse, *koji se zadovoljavahu pokornošću pukâ, ostavljajući ih slobodne, da vjeruju ili ne vjeruju u Spasitelja ljudi*[4]".

O istim vjeroposlanjima evo što piše jedan drugi nepodazrivi pisac, protestanat Strahl: „Pod velikim knezom Vsevolodom III, kršćanstvo se raširivalo na više mjesta današnje Rusije; ali ne preko Ruskih blagovjesnika, nego trudom bogoljubivih ljudi Njemačkih i plemenitih vitezova, kao i bojovnika Švedskih . . . Livoncima, koji su plaćali danak Vladimiru, Polotskomu knezu, propovijedao je evangjelje, oko 1186 godine, Mainard, stari i kreposni inok Benediktinski, koji tu

[2] Karamsin, *Histoire de l' Empire de Russie* II, p. 221.
[3] III, p. 168.
[4] III, p. 176.

sagradi *prvu* crkvu kršćansku. Nagovorom pape Aleksandra III, dogju Švedi megju neznabošce Čudskė, te im navijestiše riječ Božju[5]". I Karamzin govori s velikom pohvalom o propovijedanju Mainardovu, pa i on tvrdi, da je *prvu kršćansku crkvu*, u Livonskoj, u Iskulu, sagradio Mainard[6].

Kako se može dakle tvrditi, da su iz tih krajeva „istrijebili istočno kršćanstvo" Latinski blagovjesnici? Mi ne mislimo opravdavati niti ispričavati zloporabe; a govoreći u ovoj knjizi o obraćenju Slavena u Njemačkoj, kazali smo, ne tajeći, kako politika znade obraćati narode. Opet ne treba zaboraviti, da su se prijeka i malo dragosrcna obraćenja vršila u Rusiji, kaogod i drugdje. Sjetimo se Ruske poslovice: *Putjeta je krstio mačem, a Dobrinja ognjem.*

Što ćemo reći „o krstaškim vojnama papa protiv Rusije"? — Nagovješćuje se krstaška vojna proglašena od Grgura IX. Švedski kralj, razljućen od Rusa, (koji, osim što su više puta opljačkali Finlandiju[7], podbunjivahu starosioce, da se opiru propovijedanju evangjelja Latinaca i obraćenjima, što su ovi činili[8],) prikaza papi, da novokrštenim Estoncima, poradi njihove kršćanske vjere, ljuto dosagjuju okolišni *neznabožački* puci, pa zato da oni ištu kršćausku pomoć: zaradi toga moli ga, da bi proglasio krstašku vojnu njihove koristi radi. Stoga Grgur IX naredi Ufonu, prabiskupu Lundskom, i biskupima njegova crkvenog područja, da propovijedaju krstašku vojnu protiv *idolopoklonika*, što su dotuživali Estoncima[9]. Papa pominje

---

[5] Strahl *Geschichte der russischen Kirche* I, p. 186.

[6] Karamsin III, p. 102 sq.

[7] Karamsin IV, p. 27.

[8] Rambaud, *Poviest Rusije* (Zagreb 1890) p. 116.

[9] Cum ii qui in Estoniae partibus per Dei gratiam ad fidem christiani nominis sunt conversi, a barbaris circumstantibus multipliciter molestentur, ac per hoc petant sibi a Christifidelibus subveniri, fraternitatem vestram monemus et hortamur . . . . quatenus subjectos vobis populos moneatis, . . ut . . contra hujusmodi gentes idololatras . . currant, in splendorem armorum Domini accincti, ad ejus proelium proeliandum. Raynaldi a. 1240, n. 34; Potthast *Regesta* I, p. 928, n. 10974.

samo idolopoklonike, a takovih je, bez sumnje, bilo okolo tog predjela. Što se tiče Rusâ, on ih i ne pominje. Ali i uzevši, da je na pameti imao Ruse, opet otuda ne bi još slijedilo, da je htio označiti drugoga osim *nekršćane*, jer veli, da kršćani iskahu pomoć u drugih kršćana, — dakle suprot onima, koji nisu bili kršćani: a, naravski, mogao je držati, da je bilo i megju Rusima još takovih.

Nego, vojna Švedskoga kralja Ivana, koja je bila u 1240 godini, i koja je dovršila porazom Švedskoga brodovlja uslijed junaštva Novgorodskog kneza, Aleksandra, nije bila posljedak krstaške vojne proglašene od Grgura IX, kako tvrdi nadbiskup Filaret, a drži i Rambaud; jer ta vojna bijaše u mjesecu srpnju, a svršila je s bitkom petnaestoga dana istoga mjeseca, dok je bula Grgurova od 14 prosinca 1240. A budući da su Rusi našli, megju ubijenima u tome boju, tijelo jednoga biskupa Švedskog,[10] taj istorik Ruske Crkve misli, da može tvrditi „da je Švedski kralj, da bi poslušao papinu bulu, poslao vojsku zajedno s biskupima, neka pokrste Ruse!

Megju nepravedne napade papine protiv Rusije, Filaret broji i vojnu Magna, drugoga Švedskog kralja. Pripovjedimo samim riječima Karamzinovim njegovo vojno preduzeće. „Magno, da zbriše, kako je on govorio, sve grijehe, na koje ga bješe zanijela strašna strast pohote, nakasti učiniti papi znatnu službu, a u isto vrijeme odlikovati se jednim činom najveće pobožnosti. Sazvavši u Stokolm državno vijeće, predloži svoju namjeru, naime obratiti Ruse na Latinsku vjeru, ištući u tu svrhu vojske i novca. Naum se činjaše veoma pohvalan; ali Švedska, upropašćena pohlepama svećenstva, mogla je dati Magnu samo vojsku. Kralj, da bi naknadio nestadak novca, usudi se segnuti za blagom crkvenim i prihodima sv. Petra, sukobljavajući se tako sa nezadovoljnim biskupima, rasrgjenim radi njegova postupka". Na čelu velike vojske iskrca se (1347) na ostrvo Beresef ili Biork, pa poruči Novgo-

---

[10] Karamsin IV, p. 30.

rodskim stanovnicima, neka izaberu Ruske filosofe, koji bi raspravljali o vjeri s onima Švedskim. Tada će se, govoraše, vidjeti, koja je od dvije vjere bolja; te koja se nagje, da je takova, trebat će, da je svi prigrle. U protivnom dogagjaju odlučit će mač. Nadbiskup Vasilije, posadnik, i svi gragjani odgovore: „Ako kralj zaista želi znati, koja je od dvije vjere bolja, Grčka ili Latinska, može poslati učene ljude u Carigrad, da raspravljaju o tome predmetu; jer smo mi primili od Grkâ svoju vjeru, te nismo voljni prepirati se uzalud". Švedi poslije toga podsjednu Orehov te predlože okolnim stanovnicima, da odaberu izmegju pokornosti papi i smrti. Ljetopisci Švedski pričaju, da je Magno, osvojivši grad, po Rimskom obredu krstio stanovnike. Ali ga malo zatim razbiše Novgorogjani, pa se osramoćen povrati u Švedsku, a njegovi novokršteni Orehovljani, vrate se svojoj pregjašnjoj vjeri. „S time, završuje Filaret, dovršila je misija papa na sjeveru (Rusije)"[12]. — Po kazivanju Karamzinovu, rekao bi, da stanovnici *Orehov-ostrva*, gdje bijaše tvrgjava, osvojena od Magna, nisu bili kršćani; jer istorik tvrdi, da ih je Magno činio krstiti. Filaret nasuprot tvrdi, da ih je činio *prekrstiti;* te bi se prema tome, po njemu, bili povratili na Rusko pravoslavlje, kome su i prije pripadali, kako nam on jamči „slobodnim uvjerenjem". Dogodila se stvar na jedan ili drugi način, čemu kriviti papu za bezumnu pustolovinu Magnovu i nasilno obraćenje Orehovskih stanovnika, kad se zna iz povjesti, da papa nije ni svjetovao, ni nagovarao na to preduzeće Švedskoga kralja, nego ga je izopćio, što je u njemu prosuo Novac sv. Petra!

„Na jugozapadu Rusije, nastavlja govoriti Filaret, postupanje pape bilo je vrlo čudnovato. On obreče Haličkomu knezu (Galicija) kraljevsku krunu, pod pogodbom da mu se podvrgne. U tjeskobi, što jê snosio sporadi domovine, i u nadi, da bi ga gospodar Zapada mogao pomoći, da zbaci jaram Mongola, Danijel obznani papu, da

[11] *Ibidem* p. 317—330.
[12] I, p. 175.

je voljan približiti mu se. Čim se to doznalo u Rimu, stane odonuda vrvljeti bula za bulom“. — O odnošajima pape Inocenta IV sa knezom Danijelom, govorit ćemo navalice u drugome Dijelu. Ovdje ćemo samo iz zagogja reći, da je povjest tih odnošaja, u navedenome ulomku, stavljena u lažno svijetlo. Stvar je prošla ovako. Strašne najezde Tatara morale su, naravski, natjerivati osamljene kršćane, da traže ruku pomoći u svemu kršćanstvu. „Usred općene potištenosti — ovako piše Rambaud — pravoslavnog svijeta, Galički knez, videći se osamljen, obrati se u Rim, te obeća, da će raditi oko sjedinjenja Crkvi i stupiti u križarsku vojnu protiv Mongola“. Godine 1246 Danijel posla u Rim jednoga arhimandrita, neka obavijesti papu, da će se Rusi sjediniti s Rimskom Crkvom: toga radi iskaše jednoga poslanika, koji bi ih obučavao u katoličkoj vjeri. Malo kasnije otpravi poslanstvo i Opizonu, poslaniku papinu u Poljskoj, opet uvjeravajući za raspoloženje Rusâ postati katolicima, a ištući za se krunu i ime kraljevsko. Uto se vraćao s posaobine, kod kana Tatarskoga, glasoviti Pian-Carpino sa svojim drugovima. Danijel i njegov brat prime ih veselo, ustave ih na na svom Dvoru za osam dana, gdje su, sa svojim biskupima i narodnim boljarima raspravljali o sjedinjenju. Nato izjaviše, da priznaju papu za svoga gospodina i gospodara i Rimsku Crkvu za svoju gospodaricu i učiteljicu[13]. Poslije takovih izjava, Inocent IV dade nalog istome Opizonu, da ode u Galiciju s Dominikancem Krescentijem, te da preda pismo Danijelu,

---

[13] „Daniel et frater ejus festum nobis magnum fecerunt, et nos contra voluntatem nostram bene per octo dies tenuerunt. Medioque tempore inter se et cum episcopis, caeterisque probis viris super his quae locuti fueramus eisdem in processu nostro ad Tartaros consilium habentes responderunt nobis *communiter* dicentes, quod papam habere vellent in specialem dominum et in patrem, sanctam quoque romanam ecclesiam in dominam et magistram, confirmantes etiam omnia, quae prius de hac materia per abbatem transmiserunt“. — Ovo je izvještaj istoga Pian-Carpina. VICENTIUS BELLOVACENSIS, *Speculum Historiale*, L, XXXI, c. 39.

u kome ga zove kraljem i knezom Ruskim. Napokon odredi za legata u Galiciji, Alberta, nadbiskupa Prusije i Livonsk. Dogovori se nastaviše još dugo vremena, a najposlije papa naloži svomu poslaniku u Poljskoj, da okruni Danijela; što on izvrši (1254) unatoč suprođenju Poljakâ.

U svemu ovome nema se šta zabaviti postupku Rima. Sve kad Ruski knez ne bi prvi zatražio u Inocenta IV kraljevsku krunu, nego bi je ovaj, kako mnije Filaret, bio njemu ponudio *motu proprio*, s pogodbom, da postane katolik, zacijelo Sv. Stolica ne bi za to mogla biti prijekorna. Ako je Danijel htio biti kralj s pomoću pape, ovaj morao je zahtijevati, da i on primi katoličku vjeru; već ako ne ćemo kazati, da se papa imao pokazati ravnodušan spram interesâ vjere i katoličke Crkve, i da je nje vrhovni jerarha, vjenčavajući kraljevskim vijencem nekatoličkoga kneza, u ličnosti ovoga, morao ili mogao, barem neupravno, potvrditi vjeroispovijest, koju je sam držao za nepravu. U ostalom je činjenica, da je Danijel sam od svoje volje obećao postati katolikom.

Kad je Crvena Rusija i Volinja prešla pod vlast Poljsku, papa, veli Filaret, „mogao se veseliti sa svojih napora. Vrhovno gospodstvo Kazimirovo bješe pripoznato s uvjetom, da poštuje slobodu savjesti Rusâ. Ali je *Latinski* kralj zaboravio odma zadatu besjedu. U Volinji i Poljskoj počiniše veliko zlo *kršćanima*, i preobratiše svete crkve u mjesta *bezbožnoga bogoštovlja Latinskoga*[14]. To ne bijaše za dugo vremena. Druge godine (1350?), knez Ljubart proždene iz Volinje sve što bješe Latinsko, te ostavi samo Lavov u Kazimirovim rukama. Ali se za nasljednika Kazimirovih uveličaše nasilja. Od 1375 godine pojaviše se na jugu Rusije Latinski biskupi, koji — izuzevši onoga u Galiciji — bijahu samo imenom biskupi, to jest, pastiri bez stada. Ako treba još spomenuti, koliko su

[14] In Volhynien thaten die Polen den Christen viel Böses an, und wandelten die heiligen Kirchen zum ruchlosem lateinischen Gottesdienste um. I, p. 176.

vjerno Rusi bili prionuli uz pravoslavlje, kaže to inkvisicija, uvedena oko 1380 godine u Galiciji". — Čitalac bit će opazio sa grozom one rečenice: Poljaci su učinili veliko zlo *kršćanima;* Poljaci su upotrebili za *bezbožno bogoštovlje Latinske* crkve kršćana (Rusa)!

Napomenimo političke i crkvene prilike onih vremena. Kad je izumro s Gjorgjijem II († 1336 ili 1337) vladalački dom knezova Galicije i Vladimira, Kazimir III, kralj Poljski, osvoji 1340 godine Galiciju, koju mu, godinu kasnije, bješe oteo Litavski knez Demetrije Ljubart, koji je imao za ženu jednu kćer Gjorgijja II. Demetrije ostane gospodar od Galicije za osam godina; i u ovo vrijeme Rusi, vele tadašnje uspomene, udruženi s Tatarima, počiniše svakojaka nepočinstva, zlostavljajući osobito katoličke redovnike, gdje bi god ih skobili, tako da su činili grozni zakolj od Basilijanaca i Franjevaca. Megju ostalima, bio je sverjepo zaklat gvardijan Lavovskog manastira, fra Stanislav, i svi redovnici istoga manastira, kojih bješe mnogo[15]. Godine 1351 Kazimir opet osvoji tu kneživu. Dvije godine kasnije saopći papi Klementu VI namjeru osnovati u Ruskim krajevima sedam biskupija, s jednom mitropolitskom stolicom[16]. Pošto se nije radilo o Latinskim dijecesama, Kazimir se obrati u Carigrad; te mu, pored svih teškoća, pogje za rukom dobiti od patrijara i njegova sinoda[17] kanonički povratak Galičke mitropole, kojoj bijahu područni biskupi Kelma, Turova, Przemysla i Vladimira. Isprava nosi nadnevak mjeseca svibnja 6879 (1370).

Poslije smrti Kazimirove (1370), Ugarski kralj, Ljudevit Veliki, koji ga bješe naslijedio na Poljskom prijestolju (1370 do 1382), postavi nezavisnim knezom Galičkim Vladislava Opolskoga (1371). Ovaj pak, 1337 god., naknagjajući sebi štetu, povrati kneževinu Ljudevitu; te se tako Galicija sjedini s Ugar-

---

[15] Wadingus a. 1343, n. 18.
[16] Theiner, *Monumenta Poloniae* I, p. 299.
[17] *Acta Patriarchatus CP.* I, p. 578—580.

skom. Godine 1387 Poljaci pod Jagelonom, mužem Edviginim, koja bješe baštinila od svoga oca Ljudevita Poljsku krunu, otmu Galiciju Ugrima, pa ju pripoje svome kraljestvu: kome su, od to doba, obadvije kneževine, Galicija i Vladimir, ostale podložne, dok nisu, nakon različitih zgoda, došle, 1772 godine, pod Austrisku vlast.

Megjutim za Ugarskoga vladanja, budući papi kazano, da je već od Kolomanovih vremena, od prve polovine XIII vijeka, Galički puk htio biti, te bijaše katolički, Grgur XI pisa 19 lipnja 1372 Florijanu, Krakovskom biskupu, kako je odskoro čuo za mnoge Galičke biskupe, da su raskolnici; poradi toga zapovijeda mu, da zametne sudski postupak, te one, koje bi našao takove, da udalji od njihovih Crkava, i liši službe, upotrebljavajući takogjer crkvenu kaznu proti upornima[18]. Ova mjera bješe oštra, ali ne nepravedna; dapače bijaše nužna s katoličkoga gledišta. Papa bijaše uvjeren, da je Galički puk prianjao za katoličke dogmate; stoga nije mogao dopustiti, da ga kvare nekatolički biskupi. Već u doba Ugarskoga gospodstva, kralj Andrija pisaše Inocentu III, da su se puci Galicije i njihove poglavice, kad su pitali njegova sina, Kolomana, za kralja, zadužili, da će se združiti s Latinskom Crkvom, ako bi im se dopustilo držati njihov vlastiti istočni obred[19]. Zbiljam, kad Koloman bi okrunjen kraljem od Ostrogonskoga nadbiskupa, po naredbi Onorija III, Sveta Stolica primajući, preko svoga zastupnika, zakletvu pokornosti svetoj Rimskoj Crkvi, koju je ovom prilikom učinio Koloman u ime cijeloga naroda, moraše smatrati, da

---

[18] Nuper ad nostrum pervenit auditum, quod in terra Russiae quam plures episcopi schismatici fore noscuntur. Nos prout tenemur ex debito pastoralis officii, fraternitati tuae per apostolica scripta committimus et mandamus, quatenus omnes et singulos episcopos praedictae terrae Russiae, quos per summariam conformationem schismaticos esse repereris, ab eorum ecclesiis et episcopatibus amoveas et prives, contradictores auctoritate nostra per censuram ecclesiasticam compescendo. THEINER, *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae* I, p. 676.

[19] RAYNALDI a. 1214, n. 8

je raskol službeno u Galiciji dokinut. Za Ugarskim gospodstvom bivši nastupilo drugo, isto tako katoličko, bilo je razloga držati, da je Galicija katolička zemlja. Ovo je povod naredbi Grgura XI.

Što se tiče nasiljâ, koja bi gdjekoji Poljski kraljevi činili sljedbenicima istočne vjeroispovijesti, predpostavivši, da su ova istorički ujamčena, ta bi nasilja bila posljedak politike, koja, kako se zna, ne zazire svagda od žestokih i nepravednih mjera. Katolička Crkva i papa tome nisu krivi. Mi bismo bili nepravedni, kad bi hotjeli kriviti istočnu Crkvu za nedjela, što Rusi počiniše u Galiciji pod Ljubartom; ili za ona u Livonskoj[20], kad su provalili u nju u godinama 1220 i 1221. Bili bismo još nepravedni, kad bismo stali objegjivati istočnu Crkvu za neke stvari još gore, kao za molbu patrijarskog sinoda u Moskvi, od 12 listopada 1621, prikazanu vladaru, neka Rusija stupi u savez s Turčinom, te udari na Poljake, a „za svetu Crkvu Božju i čast carevu[21]“. Pape svim silama nastojahu da sjedine kršćanske vladare protiv Polumjeseca, a Moskovski patrijar, sa svojim sinodom, hoće da Rusi učine savez s Turcima protiv Poljaka, jer se ovi klanjaju, kao Bogu, papi, to jest, zvijeri, koju je u vigjenju vidio prorok Danijel i apostol Ivan; onoj zvijeri, koja je u njihovoj nazočnosti psovala Boga. Opet ponavljamo, istočna Crkva u tome nema krivice. Za te porive pakosti i mržnje pada odgovor na ličnosti, a onu molbu treba

[20] Evo što piše o ovima Karamzin: „*Un annaliste allemand dit que les Russes, par les cruautés auxquelles ils s' abbandonnèrent dans cette expédition, excitèrent le courroux de Notre-Dame de Riga; ils témoignaient la haine la plus implacable contre les nouveaux temples érigés à la Mère de Dieu, détrusaient les églises latines, les monastères, enchaînaient les femmes, les enfants, et incendiaient les maisons dans les campagnes*“. III, p. 224 sq.

[21] Соборъ билъ челомъ государямъ, чтобъ они за святыя Божія церкви, за свого государскую честь и за свое государство противъ недруга своего стояли крѣпко; а они, освященный соборъ будутъ молитъ Бога о побѣдѣ и мирѣ .... Соловьев, *Исторія Россіи* (Москва 1859)

pripisati politici cara, kojemu je sinod u toj prilici bio samo puko orugje.

Da su se pape starale oko sjedinjenja Ruske Crkve sa središtem jedinstva katoličke Crkve, to je prava istina; i mi ćemo ih vidjeti pri radu u drugom Dijelu ovoga djela. Kad to ne bi učinili, dali bi račun na sudu Božjemu, što su propustili jednu od svojih najvećih dužnosti, te bi zaslužili prijekor povjesti. A opet se može sa svom istinom tvrditi, da ni jedan od njih nije se poslužio nasilicom, niti je nagovarao katoličke vladaoce, da upotrebljavaju tvornu silu protiv kršćana Grčko-istočne Crkve *poradi njihova obreda ili poradi njihove vjeroispovijesti.*

Ali što da rečemo o Martinu V? Nije li istina, da je ovaj papa, imenujući svojim „gjeneralnim vikarima“ *protiv neznabožaca i raskolnika*, Jagelona, Poljskoga kralja, i Vitolda, velikog kneza Litavskoga, dao im punomoćje upotrebljavati ona sredstva, koja bi smatrali, da su udešena za cilj? Nije li valjada jošte istina, da je naredio nadbiskupima, biskupima, svećenstvu i svim vjernima, da podupiru ta dva vladara u njihovoj novoj službi crkvenim kaznama i drugim sredstvima, koja imadbudu na svoje raspoloženje[22]?

Nismo radi braniti Martina V zbog imenovanja vikarâ. Ipak je izvjesno, da papa imenujući Jagelona, a tako i Vitolda, svojim gjeneralnim vikarima *in temporalibus*, nije ih ovlastio sezati se za nasilnim mjerama, te progoniti ma kako nevjernike i odijeljene kršćane. Nasuprot dvije su isprave napisane izvanredno mironosnim riječima i duhom dostojnim vrhovne crkvene vlasti. U njima nema ni cigle jetke riječi na nekatoličke kršćane; govori se samo o obraćenju neznabožaca *(pro conversione infidelium)*, i o povratku istočne Crkve u krilo katoličke, e da bi zalutale ovce opet ušle u stado Gospodnje[23]. Papa je, dakle, dao

---

[22] Raynaldi a. 1418, n. 19—20.

[23] . . . pro conversione eorundem et aliorum quorumcumque oberrantium ad ovile dominicum, ac unione orientalis ecclesiae ad romanam et universalem ecclesiam.

tim knezovima samo „vlast i službu, sa pripadnim dužnostima i častima, što ih je otprije apostolska Stolica podjeljivala drugim vikarima *in temporalibus* u tim krajevima"; ovlašćujući ih „da čine sve ono, što budu vidjeli da je spasonosno, i da *službi vikarijata pripada ili po običaju ili po pravu*[24]. Nema ništa, šta bi puštalo slobodu nasilju i samovolji. Pomoć, što su je imali davati biskupi, svećenstvo i vjernici[25], ne mogaše se protezati mimo pomenute granice.

Preosvešteni Filaret i drugi Ruski spisatelji ne mogu da proste papima postignuto združenje, sa štetom Ruskoga pravoslavlja, u Berceskom saboru 1595 godine. Oni ga smatraju djelom Isusovačkih spletaka, prevlasti i samovolje papine; a da to dokažu, izvrću i kvare činjenice, preinačuju veoma znatne okolnosti, mimolaze mûkom stvari, što su ključ mnogim ozbiljnim dogagjajima, a davaju tijelo sjenama, koje nisu do plod njihova uobražavanja i mašte. Pelesz[26] je izložio činjenice u njihovu pravom svijetlu, te će nezlomisleni Rusi tu naći dokaze, što ih mogu uvjeriti, da nije prava povjest ono, što o ovome pišu mnogi njihovi spisatelji. Što se tiče papinskoga udjela u

[24] . . . personam tuam . . . cum jurisdictione, potestate et officio, oneribus et honoribus aliis vicariis in temporalibus in civitatibus et partibus praedictis, hactenus per Sedem apostolicam deputatis, in eisdem temporalibus auctoritate apostolica tenore praesentium generalem vicarium ordinamus, constituimus ac deputamus, eidem serenitati tuae nihilominus . . . omnia et singula faciendi, gerendi et exercendi ac etiam exequendi, quae eadem tua serenitas viderit *salubriter* expedire, et *quae ad hujusmodi vicariatus officium de consuetudine, vel de jure spectare noscuntur*, plenam et liberam facultatem et potestatem harum serie concedentes etc.

[25] Faveant in cunctis opportunitatibus fideliter, et assistant, ut fructus uberrimi, Altissimo inspirante, divinitus per tuae celsitudinis studium, juxta desideratam conceptamque spem, valeant provenire ad omnipotentis Dei laudem et gloriam, statum et honorem militantis ecclesiae ac tranquillitatem et pacem civitatum, et dominorum praedictorum, et Christi fidelium quorumcumque.

[26] *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom.* Dvije debele sveske u 8-ni (Beč 1878—1880).

tome poslu, ponavljamo, da su oni učinili koliko je od njih tražila njihova uzvišena služba; što spada na Isusovce, čini nam se, da je dosta spomenuti imena Posevina i Skarge, koji su ostali u uspomeni i blagoslovu, ne samo tog naroda nego i katolika vaskolikoga svijeta. Crkvena je povjest zapisala zlatnim slovima ta imena u svojim ljetopisima.

Imat ćemo prigode govoriti o kobnim mijenama, što ih Rusko pravoslavlje zadade tome združenju. Ovdje ćemo kazati samo koliko je dosta da se objasni ovo poglavlje, a pustit ćemo neka govori jedan pisac, koji nije crkveni čovjek, a još manje neprijatelj Rusa.

„U Poljačkim oblastima — piše Leroy-Beaulieu — pripojenim od Katarine II bijaše od dva do tri milijuna *unijata* ili Grčko-sjedinjenih, što su priznavali vrhovnu vlast papinu, držeći Grčko-slavenski obred. Sjedinjenje bješe majstorsko djelo Rima i Isusovaca. Bješe kao most sagragjen megju dvije Crkve. Bješe, nadalje, sredstvo, da sbliži Slavene istoka sa zapadnima, da udesi moralno jedinstvo Slavenskoga svijeta, koji je vjera, od vijekova, cijepala na dvije pole. Moglo bi se reći, da to bješe jedna vrsta praktičnog panslavisma naklonjena Rimu i Zapadu. To nije bilo drago Moskvi. Poljaci su gledali u sjedinjenju vezu, što je spajala Grčke i Latinske podanike države: Rusi su gledali samo pregradu megju pravoslavnima Velike Rusije i svojom zapadnom jedinoplemenom braćom. Što Poljska politika bješe sagradila, ono Ruska politika hoćaše da razgradi; i u tome je radila jedan vijek. Katarina II i Nikola I bijahu „povratili“ pravoslavlju Grčko-sjedinjene carstva; Aleksandar II povratio mu je one Poljskoga kraljevstva.

„Car Nikola i vrhovni prokurator svetog Sinoda Protasov, koji bijaše pitomac Isusovaca, oteše Rimu, 1839 godine, dva milijuna duhovnih podanika na ovaj način. „„Vi ste Rusi — ovako se ukratko govorilo unijatima — vi ste Grčkoga obreda, treba da opet ugjete u krilo Grčke Crkve““. Glavom unijatā Ruska vlada bješe učinila nadbiskupa Josipa Siemaszka, koji

je, kako se razabira iz njegovih Uspomena, bio primio biskupstvo s namjerom, da zatomi njihovu Crkvu. I kraj sukrivnje visokog svećenstva, navalice nagovarana, sdruženje, vješto udešavano za dvanaest godina, nije se moglo izvesti bez suproćenja. Knut i Sibirija dobiše pravdu. Da se izgovore, Rusi nemaju do jedan argumenat, a naime, da se nisu upotrebljavala druga sredstva za združenje. Kad bi to bilo ispravno, praksa sedamnaestoga vijeka mogla bi se činiti neumjesna u devetnaestome vijeku. Izmegju metode stare Poljske i one nove Rusije, u svakome slučaju, ima razlika. Makar koliko bila velika njena revnost za sjedinjenje, Poljska, u svojoj kući bješe pustila živjeti pravoslavne nesjedinjene, sa njihovim crkvama, sa njihovim bratovštinama i njihovim svećenstvom; dok je Rusija marljivo istrijebila i posljednji slijed sjedinjenju. Naredbom carevom nije moglo više biti unijatâ. Njihova je Crkva bila ukinuta s jednim ukazom, kao da se radilo o kakovom političkom predstojništvu.

Ovdje pisac donosi u bilješci riječi, što je jedan Slavofil, strastan pravoslavni, Samarin, pisao, 1842 godine, svome ocu: „Dä, mi smo postali progonitelji . . Teško je gledati kako postupaju naši: kolika zlomislenost, koliko kovarstvo, nevjera, podlost!" Pak nastavlja: „Unija je bila zbrisana sa Ruskoga zemljišta; bješe još 260.000 unijata u Poljskom kraljevstvu, koje je tada imalo posebnu samoupravu. Poslije ustanka 1863 godine, Milutin i Čerkaskij bjehu sretni otkriti u srcu leške Poljske nekolicinu Rutena ili *Mâlo-Rusa*, koji su bili sačuvali Grčki obred. To je služilo za bakvu politici rusifikacije. Ovi unijati Ruskog Prekobuga, okruženi Latinskim katolicima, pokazivahu se skloni uniji: nije ih se smjelo napasti s lica. Knez Demetrije Tolstoj preuzme krivuljastu metodu Protasovu. Potonji unijati imagjahu jednog biskupa privržena Rimu, bude udaljen. Imagjahu redovnike Basilijance protivne raskolu; manastiri im biše pozatvorani. Nalazeći se u dodiru s Latincima, ovi Kholmski unijati pustili su, da se uvedu u njihove crkve gdjekoji tugjozemski običaji Grčkomu obredu: imali su orgulje, zvonili su u

zvonce pri posvedbi na misi, držali su klupe u crkvi, nosili su na sebi škapulare i rožarija: sve to bi dokinuto. Htjelo se tobože privesti njihov obred pregjašnjoj čistoći. Kad se unijatske crkve izjednačile s Ruskim crkvama, rekoše im: Mi imamo iste crkve; istu liturgjiju; treba, dakle, da imamo iste pastire i istu vjeru. Da bi izveli ovo čišćenje obredâ, dobavilo se iz Galicije, Rutenske svećenike sa rusofilskim težnjama. Seljaci se uznemirivahu poradi takovih promjena, koje gledahu kao novštine: „„Mi hoćemo — govorili su — da čuvamo bogočašće svojih predaka"". Odgovaralo im se, da se naugod bogočašće njihovih predaka obnavlja. Kozački bič šutkao bi zatežljive. U mnogim selima trebaše upotrebiti vojničke čete, da dignu orgulje ili klupe iz crkve. U mnogim mjestima vojska pucaše na žene, što su branile ući u svoju crkvu.

„Kad je djelo spoljne prilagodbe bilo dovršeno, a svećenici odaniji Rimu prognati, činilo ih se, da ištu 1875 godine, sa predstavkama svećenstva i puka, združenje sa Crkvom maticom. Mnogi potpisi u tim predstavkama dobiveni su prijevarom i silom. Povratak pravoslavlju, koji su izveli knez Tolstoj i biskup Popiel, naličio je jednoj podvali. Ako je vlada htjela dotamaniti Grčko-sjedinjeni obred, mogla je ostaviti posljednje privrženike da prijegju na Latinski obred. Nego mjesto toga, njoj se prohtjelo, da ugju svi unijati, u gromadi, u pravoslavlje, te da izvrši to religiosno združenje poput političnog, ne dajući zanimanima ni pravo izbora.

„Tisuće unijata nisu hotjeli primiti spis, što ih je službeno vezao sa državnom Crkvom. Bile su upotrebljene protiv njih sve metode, što ih je izmislio Louvois protiv protestanata, sa pridavkom nasilna noćišta Kozacima, i to na izmaku devetnaestog vijeka, za cara, pravom štovana sa svoje čovječnosti. Globe, zatvori, šibanje, zapljene, zatočenja, mučila, sve, osvem stratišta, bješe upotrebljavano. Otporni svećenici skinuti biše sa službe i prognati. Više stotina svjetovnjaka osugjeno na progonstvo, jedni u pokrajinu Herson, drugi u Orenburg, na granicama Azije.

Oni, što se ne htjedoše odmetnuti i sada tamo čame. Porodice bivahu često rastavljene, otac zatočen u jedan predio, a majka i djeca u drugi. Zemlje ovih buntovnika bijahu uzapćene ili prodane na dražbi. Stari unijati, što su ostali u svojoj domovini, globljavahu se, ako ne bi htjeli svetkovati pravoslavne praznike ili primati sakramente iz popove ruke. Njihova je Crkva ukinuta, a zaprekovana im Latinska. Za svoje duhovne potrebe, treba da idu na službeno vrelo: ne smeta, što im se čini, da su vode otrovne; spriječeno im je piti na bližnjem vrelu, koje samo oni drže, da je čisto.

„Premnogi su voljeli ne primati nijedan sakramenat. Jedan moj prijatelj, pravoslavni Rus, vidio je, gdje je jedna žena razmrskala glavu svome novorogjenčetu, da ga ne bi krstio pop. Druggje, roditelji su se zadušili s djetetom, koje se na silu moralo krstiti. Mnogi vole zakonito suložništvo nego pravoslavnu ženidbu. Oni idu daleko, da ih vjenča krišom koji Galički svećenik: njihova djeca ostaju nezakonita. Gospodin Pobjedonoščev hladnokrvno je priznao, da u samoj Siedlzonskoj guberniji bješe 2365 takovih „Krakovskih ženidbi“.

„Religiosno krijumčarenje oštro je proganjano na Austriskoj granici. Iz Rima je lakše poslati misionare na kraj Kine nego u Ruski Kelm. Gdjekoji bi se svećenici ipak do njega provlačili, preobučeni kao seljaci ili trgovci, te bi ispovijedali i blagosivljali ženidbe u šumama ili u dućanskoj spremi. Veći dijel od njih bivši otkrit, budu izagnati ili pozatvorani. Što se tiče Latinskog domorodnog svećenstva, dosta je da policija vidi, gdje unijat govori s kojim katoličkim svećenikom ili moli u katoličkoj Crkvi, te da se svećenici proženu, a Crkva zatvori. Na ovaj način progonstvo proti katolicima Grčkoga obreda zahvaća i one Latinskog obreda. Otprije ženidba megju Grčko-sjedinjenima i Latinima bijaše stvar obična; mnogi unijati išli bi u Latinske Crkve te je tako bivalo na tisuće onih, što su prelazili s jednoga obreda na drugi. Poslije sjedinjenja sa pravoslavljem, popovi stali ići u pretragu za porodicama k Latinstvu prešlima.

S pomoću župničkih upisnika tražili su, da se te porodice povrate, sa tobožnjega razloga, što porodice, koje su ostavile Grčki obred iza 183 godine, moraju biti držane za pravoslavne. Zanimanima je pripadala dužnost dokazati, da nitko od njihovih predaka nije bio kršten utapanjem . . .

„Istraga sjedinjenja podsjeti katolike na sudbinu, što čeka tri milijuna Rutena u Austro-Ugarskoj, kad bi pali pod Rusko gospodstvo. Ova je stvar takove prirode, te je biti na opazu Rimskoj kuriji spram uvogjenja istočnog obreda i Slavenskog jezika u katoličke crkve. Zna se, da bi Hrvati, Slovenci, Česi htjeli zamijeniti u liturgjiji Latinski jezik sa Slavenskim. Ovo je papa Lav XIII dopustio Crnoj Gori. Ako se Vatikan ščinja dopustiti drugima takovu povlasticu, valja da je Rusija tome kriva. Tolstoj i Pobjedonoščev uzročni su, što se Vatikan pribojava, da ne bi Slavenski jezik otvorio put raskolu[27]“.

Drugi od ove dvojice sad spomenute, u činu vrhovnog prokuratora, svetoga upravljajućeg Sinoda u Petrogradu, po naredbi cara Aleksandra III, upravio je odboru evangjeoskog Saveza u Švicarskoj jedan spis, objelodanjen u ožujku 1888 godine, u crkvenome listu *Cerkovnie Vjedomosti* i u dnevniku *S. Peterburskija Vjedomosti*, u kome govori: „Ni u jednom mjestu Evrope nepravoslavne vjeroispovijesti ne uživaju savršeniju slobodu, što usred Ruskog naroda. Evropa i sada tome ne vjeruje. Zašto? Samo zato, što je kod vas sloboda kulta, kakva je zapisana u zakonima, združena sa bezuvjetnim pravom neograničene propagande. Evo prvi razlog vašim tužbama protiv ograničavanja naših zakona prema onima, što vjernike skreću sa pravoslavlja i onima, što odustavljaju našu vjeru . . . Rusiji, koja zacrpa svoje životno načelo u pravoslavnoj vjeri, njoj je dužnost uklanjati iz pravoslavne Crkve sve ono, što bi moglo groziti se njenom bespečalju: tu je dužnost povjest zadala Rusiji, te je ona postala bistvena pogodba njezinu opstanku . . . Rusija ne će nigda

---

[27] Leroy-Beaulieu, *L' Empire des Tsars* III, p. 604—609.

dopustiti, da se otimlju pravoslavnoj Crkvi nje sinovi, te se upisuju u inovjerne vjeroispovijesti. To ona otvoreno izjavljuje u svojim zakonima, a spušta se u ruke Onoga, što sâm vlada sudbinom carstvâ.

Treba da smo zahvalni prevodiocu *De Imitatione Christi*, što nam je, ako će i u diplomatskem obliku, kazao istinu. Iz njegova je manifesta jasno, očevidno, da politika svojim zakonima potpačiva, potkrepljuje i potpomaže Grčko pravoslavlje, da čuva službenoj Crkvi njene spoljne oblike i njenu ukočenost, da je brani od napadajâ, predohranjuje od gubitaka te joj obezbjegjuje nove pobjede.

Da vidimo nekoliko od tih zakona, koje je nagovijestio Pobjedonoščev.

1. Državna Crkva ima sama pravo praviti proselitisam. — Raskolnicima je ne samo zabranjeno obraćati megju Rusima one, što pripadaju Grčkoj vjeroispovijesti, nego i megju drugim raskolcima. Monopol državne Crkve, što se tiče propaganda, ne priznaje utakmice. Židovi, Muhamedovci, neznabošci mogu unići u kršćanstvo samo kroz službena vrata. Litavski Žid, što žive posred katolikâ, ne može prigrliti njihovu vjeru: Muhamedovac, što u Transkaukazu žive pored Armenca, ne može primiti od njega krštenja, bez prethodne molbe na ministra unutrašnjih posala, koji u svojim odlukama posmatra samo dobro države. Da bi obučavali nevjernika u svojoj vjeri, katolik i protestant trebaju carski dopust, koji valja tražiti i dobiti za svaki odjeliti slučaj. Ovakovo zakonodavstvo dolazi do smiješnih propisa. U Transkaukazu Armenci mogu da krste Muhamedovce, kad su ovi tako bolesni, da im je smrt izvjesna; ako ozdrave, obraćenje treba da potvrdi namjesnik[28].

2. Tko zavede jednoga pravoslavnog, da prijegje na drugu kršćansku vjeru, izgubit će sva prava, koja je otprije uživao, bilo lična ili svoga staleža, te će biti prognan u Sibiriju, da onamo boravi ili bude držan u zatvoru.

[28] Leroy-Beaulieu O. c. III, p. 574, 576.

3. Pravoslavni, koji bi vjerom prevjerio, bit će poslan k duhovnim poglavarima, koji će ga očinski svijestiti; te će s njime postupati po crkvenim pravilima. Dokle se ne vrati u krilo Crkve, preduzet će se potrebite mjere, da malodobna njegova djeca ne bi prevjerila; njegova će imovina biti metnuta pod skrbničku upravu, a njemu ne će biti slobodno na istoj imovini prebivati[29].

4. Rus, ostavljajući narodnu Crkvu, gubi sva gragjanska prava: ne može posjedovati, niti baštiniti, niti činiti zavještaja, niti svjedočiti na sudu.

5. Ako Rus ostavi narodnu Crkvu, da postane sljedbenik koje mu drago druge, njegov otac, njegova mati, bližnja njegova svojta dužni su ga prokazati[30].

6. Tko propovijedanjem ili spisima zavodi pravoslavne, da prijegju na drugu vjeru ili sektu, prviput za kaznu bit će mu zakraćena neka osobita prava i izvrštine: te će na pr. biti zatvoren u tamnicu od 8—16 mjeseci. A tko bi širio takova propovijedanja ili spise, bit će kažnjen tamnicom od 4—8 mjeseci.

7. Roditelji, koje zakon veže, da uzgajaju svoju djecu u pravoslavlju, ako bi ih dali krstiti ili odgajati po drugome obredu, bit će kažnjeni tamnicom od 8 do 16 mjeseci; a djeca će im biti predana pravoslavnim rogjacima ili skrbnicima.

8. Tko bi mećao prepreke onima, koji bi htjeli prijeći na pravoslavlje, bit će kažnjen tamnicom od 2—4 mjeseca.

9. Tko ne bi odvratio od prevjere svoju rodbinu ili skrbljenike, bit će zatvoren 2 mjeseca u tamnicu; a do potrebe bit će mu nametnuta i crkvena pokora.

10. Svećenici drugoga zakona, koji bi, znalice, primili pravoslavne na ispovijed ili pričest, ili bi im podijelili podijelili posljednje pomazanje; ili bi ih krstili ili krizmali, prvi će put biti obustavljeni od svećeničkog čina za 6—12 mjeseci;

[29] Leuthold, *Russische Rechtskunde* (Leipzig 1889), p. 249.
[30] Leroy-Beaulieu, O. c. III, p. 575.

a drugi put isključeni iz svećeničkoga staleža i stavljeni pod nadzor policije.

11. Još će teže biti kažnjeni, ako bi davali kateketičku obuku pravoslavnima, koji nisu na godine došli ili bi im šta prišaptavali protiv pravoslavne nauke[31].

12. Pravoslavna osoba ne može uzeti inovjernu osobu, ako se ova osoba ne bi pismom zaklela, da ne će pravoslavnoga muža ili pravoslavnu ženu odvraćati od prave vjere, ni nagovarati na svoj zakon; a svrh toga da će pustiti, da vas porod bude odgojen u pravoslavlju.

13. Osim toga, u takovim dogagjajima, valja da se obred vjenčanja izvrši u pravoslavnoj crkvi, naravski, po pravoslavnom običaju. Ako je megju pravoslavnom i katoličkom osobom blagoslovio vjenčanje katolički svećenik, ženidba ne valja, dok je ne blagoslovi pravoslavni svećenik[32].

14. Članovima katoličkog svećenstva oštro se zabranjuje doticati se političkih predmeta u svojim propovijedima u crkvi ili uopće u javnosti.

13. Oštro im se tako isto zabranjuje izdavati knjige političkoga sadržaja, osobito o stvarima, koje bi stajale u svezi s unutrašnjom upravom države[33].

16. Katoličkim svećenicima zabranjeno je, pod prijetnju teških kazna, odma s mjesta propovijedati ili na pamet, budući da se propovijedi moraju čitati: stoga, pred što će ih pročitati, treba da ih svakako prikažu Ruskoj censuri. — Ova je naredba od 18 siječnja 1865; i poradi toga je Kijevski namjesnik, u listopadu 1893 godine poslao upravitelju Rimo-katoličke dijecese, u Lutsk-Žitomiru, odluku, kojom ga podsjeća, da se ista naredba mora izvršiti[34].

---

[31] LEUTHOLD O. c. p. 249—250.

[32] LEUTHOLD O. c. p. 64; LEHR, *Éléments de Droit civil russe* (Paris 1877), p. 32—33.

[33] TONDINI, *Règlement de Pièrre le Grand* (Paris 1874), p. 210 bilješ.

[34] *Presse* 31 listopada 1893, p. 3.

17. Svjetovni i redovni Rimo-katolički svećenici, koji bi imali na svojoj službi, u crkvi ili u manastirima, osobe pravoslavne vjere, — što im je izrijekom zabranjeno, sve kad ne bi upotrebljavali nikakvo sredstvo, da ih obrate na svoju vjeru, — za takav prijestup platit će globu od deset rubalja na svaku glavu.

18. Tko bi stao u javnim skupštinama da raspravlja o vjeroispovjednim nesuglasicama, prema okolnostima, bit će sudbeno opomenut ili kažnjen novčanom globom, od 5—10 rubalja ili tamnicom od jednoga do tri dana.

19. Ne može biti zastara za prijestup onome, koji prijegje s Ruske vjere na drugu. Ovaj se prijestup ne briše već ako povrativši se u krilo narodne Crkve[35].

20. Katoličkim Poljacima zapadnih pokrajina oduzeto je pravo kupovati zemlje, i uzimati ih pod zakup. — Ovaj zakon Aleksandra II, koji je koristio samo Nijemcima, Aleksandar III, namjesto da ga ublaži, otešča ga još većma ukazom mjeseca prosinca 1884. Toga radi u svoj zapadnoj Rusiji, tko bi hotio namaknuti kupovanjem zemlju, dobiti zapis ili dar, treba mu biti Rus; a takova drže samo onoga, koji pripada Grčkom pravoslavlju[36].

Svi ovi zakoni, — a ima ih vrlo mnogo jednovrsnih, imenito onih te su napereni protiva raskolnicima, — svi, velimo, štite interese službene Crkve, i teže oteti zemljište ispod nogu bilo kojoj vjeroispjedi. K istoj svrhi ciljaju i zakoni, kojima se htjelo nametnuti svim kršćanskim konfesijama organisaciju nalik na onu državne Crkve. Svakoj od njih bi propisana neka vrsta središnjeg sinoda, sa sjedištem u Petrogradu; svakoj biše doznačene koncistorije, sa službom sličnom koncistorijama Ruskim Grčkog obreda. Time se hotjelo oskrbiti svaku pravoslavnu Crkvu unutrašnjom upravom, nezavisnom od *spoljašnih* vlasti, naime od onih, što su izvan granica Ruske države, — naravski, da bi ih imali pak sve u svojim rukama.

[35] Pichler, O. c. II, p. 264.
[36] Leroy-Beaulieu O. c. III.

Primjenjivanje rečenih zakona svagda se čini oštrinom i bez samilovanja, navlastice, kad se radi o katolicima; jer se u katoličanstvu vidi najopasniji takmac tobožnjem pravoslavlju. Stoga, kako veli Leroy-Beaulieu, najvećma zlostavljena od kršćanskih konfesija u Rusiji jest katolička. Treba ipak priznati, da ima još jedan razlog s kojega politično pravoslavlje pakosti katolicismu gore nego drugim vjerama, što se nahode u velikom Ruskom carstvu: udarajući na katolicisam, država misli, da udara u isto vrijeme na Poljaštvo.

Rusko carstvo broji od 9—10 milijuna katolika. Njihov broj, usprkos službenom preselitismu, raste redovno poradi same činjenice, što se umnožava pučanstvo. Ovi katolici nisu svi Poljaci ili Litavci; ima ih još *Malorusa* i *Bjelorusa* nepopoljačenih. Propaganda vladina kreće se pretežno prema ovim dvjema posljednjim plemenima; jer, kako tvrdi Leroy-Beaulieu, Rus ima strast zatirati u svojim zapadnim oblastima katoličanstvo.

Katolici imaju dvanaest biskupija: sedam u kraljevini Poljskoj, a pet u carstvu. Biskupske stolice ostaju često puta prazne. Biskupima, koji umru, daje se istom poslije dugih godina nasljednik; a megju živima ima ih svagda nekoliko izgnano u Sibiriju ili zatočeno daleko od njihovih crkava. Biskupi su vazda nadgledani od policije vladine, koja se upliće u njihovu samoupravu, što im po božanstvenom i crkvenom pravu pripada. Oni ne mogu slobodno općiti sa svetom Stolicom: niti mogu preduzimati pastirske pohode bez prethodnog dopusta od namjesnika pokrajine.

Nad biskupima, carska je vlada postavila tako zvani *Kolegij katoličko-rimski*, kome je sijelo u Petrogradu, a predsjednik mu je Mohilevski nadbiskup[37]. Kolegij pak sastavljaju

[37] THEINER, *Die neusten Zustände der kathol. Kirche in Polen und Rusland*, P. II, p. 307—309. O osnivanju katoličke dijecese u Bijeloj Rusiji, sa stolicom u Mohilevu, mogu se vidjeti isprave u istome djelu: P. II, p. 229—236.

odaslanici dijecesanskih kapitula, potvrgjenih od vlade. Sveta Stolica nije htjela nigda da prizna takovome Kolegiju drugu vlasnoću osim uprave neduhovnih crkvenih stvari.

Kaogod eparhije Ruske Crkve, tako i katoličke dijecese imaju koncistorije, kojima članovi, imenovani od biskupa, treba da su potvrgjeni od svjetovne vlasti. Svi napori Grgura XVI, Pija IX i Lava XIII, da bi dobili natrag biskupima samoupravu u njihovim biskupijama, i oslobodili ih od jarma dijecesanskih koncistorija i Petrogradskoga Kolegija, dojako ostali su bezuspješni.

Katolička je Crkva spućena i uzgajajući svoje svećenstvo. Ima bez sumnje sjemeništâ; ima takogjer, u Petrogradu, nekakvo katoličko učilište, koje nosi ime *Akademije*. U ovim zavodima ima i državnih stipendista; ali je broj klerika ograničen, i ne može ući u sjemenište tko hoće. Tko hoće biti primljen, treba da se podvrgne oštru ispitu, a prošavši ovaj, hoće se dopust, koji se svagda ne dava. Vlada je podazriva imenito spram Poljaka, koje gleda izmijeniti Samogicijanima.

Premnoge su župe bez župnika ili ih služi samo župnik-misionar, koji ih ih oblazi samo kad i kad. U gdjekojima krajevima, katolici nemajući svećenika, sami se sabiru u crkve i, mjesto mise, mole molitve i pjevaju pjesme. Spisatelj, u kojega smo pozaimali ove obavijesti, bio je nazočan jednoj od ovih službi bez svećenika. „Bijaše jedna korizmena nedjelja, — govori on — u starome Novgorodu, gdjeno, kao u i cijeloj Velikoj Rusiji, nema domorodnih katolika. Bi mi pokazana jedna katolička Rimska crkvica, u podgragju, s onu stranu Volkova, iza Kremlina. Bješe na prvom tavanu nekakve žitnice, niske i tamne. Tu sam našao sakupljenu jednu stotinu čeljadi, od kojih samo tri ili četiri bješe ženskinje. Veći dio nazočnika bijahu Poljački i Littavski vojnici, s kojima je bilo pomiješano nekoliko Poljaka zatočenih u tome gradu. Oltar je bio pokriven bijelim stoljnakom, a na njemu gorahu dvije svijeće: kao da je bio spravljen za misu. Čudeći se, što ne dolazi svećenik, rekoše mi, da ga

nema. Nego se je nalazio u Novgorodu jedan Poljski biskup, tu prognan: ali mu bješe zabranjeno otpravljati službu Božju javno. Vjernici, gotovo svikolici sa knjigama, počmu pjevati misu, izmjenjujući katkada Poljske pjesme s Latinskim molitvama, dižući se i poklecajući naizmjence pred tim nijemim oltarom. — U večer iste nedjelje, doznam u namjesnikovoj kući, da je kućiština, koja je služila za crkvicu, bila gotova pasti, a vojnički zapovjednik, da ne će više dopustiti svojim vojnicima, da u nju idu". U nekim zapadnim pokrajinama megjutim ne dopušta se vjernima sakupljati u crkvu, da zajedno mole. Tako je 1888 godine, Minski namjestnik naredio katoličkim dekanima, da drže zatvorene nepopunjene župske crkve, te im zabranio vršiti makar kakovu Božju službu dok izbiva svećenik, a poradi toga razloga, što vjernici pjevaju molitve Poljski, „jezikom zabranjenim u tim župama": tako je glasila namjesnikova izjava. A govorio je istinu: jer zbiljam vlada kuša uvoditi Ruski u katoličke crkve; ter plešući vjerski i narodni osjećaj Poljaka, hoće da oni govore Bogu samo carevim jezikom[38]. — Cilj je vazda onaj: — porusiti neruske podanike, a potom ih raskatoličiti.

[38] Cf. LEROY-BEAULIEU, O. c. III, p. 594—604.

POGLAVLJE XIII.

Kako poimaju odregjenje Rusije njeni pisci.

Kamo će da svrši Rusija sa svojim pravoslavljem?

Mnogi Rusi iskreno vjeruju, da je Promisao njihovu narodu namijenio zadatak spasti Evropu, koja je skrenula s puta dobra i istine, pa idući putem zablude, poroka i beščinja, sve većma rastućim kretom približava se pogibiji i propasti. Za koju bi svrhu, kažu oni, Bog nadario Ruski narod tolikim lijepim osobinama, megju kojima se ističe njegov duboki osjećaj vjere; za koju bi mu svrhu dao političku moć tako veliku, ako nije za to, da bi bio ličan ispuniti to svoje zvanje? Dä, tvrde oni jednogrlice, Rusija će spasti Evropu, udahnuti će u ovu nov dah života, ulit će u njezine bolesne, kvarne, ovetšale žile jednu čest od svoje krvi, mlade, jakovne, zdrave, bujne. Ovo je misao, — Providni rad Rusije u povjesti čovječanstva. Da se takova misao megju Rusima rasprostrani, mnogo je doprinijela filosofija Hegelova, koji je, kako je poznato, učio, da su u svakom narodu prvotvorno pohranjena izvjesna načela, te da mu je povjesni poziv ta načela dovesti do savršena razvoja.

Kako će Rusija ispuniti svoje zvanje? U ovome se više ne ide sloški. Slavofili, koji su imali svoje najglasovitije predstavnike u dva brata Kirejevska, u Komjakovu, u dva Aksakova, Konstantinu i Ivanu, u Samarinu, a kasnije u Hilferdingu, u Lamanskijem, u Kirejevu i u gjeneralu Injatijevu, ti Slavofili misle, da će Rusija spasti Evropu svojim pravoslavljem i

sustavom Ruske *obšćine* (обшина). S prvim (istovetovanim s Ruskom narodnom Crkvom, kao prvobitnim i nepokvarenim oblikom kršćanstva) Rusija će primijeniti Evropi spasonosno religiosno načelo; a s drugim će joj pridati načelo prosvjetno i društveno. U ova dva načela sadržani su temelji više prosvjete, koji će spasti zapadnoevropski svijet, podrivan bezvjerstvom i individualismom.

Stoga religiosni idejal Slavofilâ jest vjera, koju oni zovu *pravoslavnom*, u suprotnosti s Rimskim katoličanstvom, koje će pravoslavlje zamijeniti. Slavofili osnovaše 1858 godine, u Moskvi, *Dobrotvorni Odbor*, koji se sada zove *Društvo Slavenske dobrotvornosti*. Prama uzoru ovoga bjehu osnovana druga društva u Petrogradu, Kijevu i Odesi; a svima je svrha promicati takozvano pravoslavlje megju Slavenskim narodima. — Na njihovoj je zastavi riječ: „*Pravoslavlje*, Samodržtvo, Narodnost".

Što se tiče političkog cilja, kojemu teže Slavofili, kaže Solovjev, da on stoji u presudnom udarcu Turskome carstvu, koje jurve izdiše, pa onda u zatoru monarhije Abzburgovaca[1].

Drugi vrsni pisci energično su pobijali nauku Slavofila, osobito Bjelinski, Dobroljubov, a u vremena nama bliža Pypin i tek napomenuti Solovjev.

Evo kako Pypin pobija Slavofile: „Glavna pogreška, on veli, ovog sustava stoji u tome, što prisvaja jednom činu ili bolje pokušaju, kakav bješe obraćenje *svega* Slavenskog svijeta po Ćirilu i Metodu[2], odlučni vrhovni uticaj na vaskoliki život jednoga cijeloga plemena, ne obazirući se na ono, što je prije bilo i na ono, što je slijedilo . . . *Slavenska narodnost*

---

[1] Solovjev, *L' Idée Russe*, p. 16; *La Russie et l' Église Universelle*, p. 10 bilješka.

[2] Slavofili trube da je *vas* Slavenski svijet obraćen od Ćirila i Metoda na „istočno pravoslavlje"; i stoga, da su od ovoga Slaveni primili svoj prvi alfabet, kao i prijevod Svetoga Pisma i liturgjične knjige.

postajaše otprije, a bješe dobila svoje odijeljene oznake mnogo ranije nego su Slaveni primili kršćanstvo. Njihove narodne uredbe, njihove bistvene ideje, plemenske raznovrsne razlike zamnogo pretekoše Ćirila i Metoda. . . .

„Vjera je imala velik uticaj na povjest različitih naroda Slavenskih; nitko o tome ne dvoumi. Ali za kolike druge stihije valja račun voditi! Zemljopisni uvjeti, u kojima se nalažahu, susjedstvo drugih naroda (kao Nijemaca prama Česima i Talijanaca prama Dalmatincima), politički organismi, za koje su bili prionuli itd., neprijeporno je, da su morali uticati na napredak i prosvjetu njihovu. Neke je od njih teško pretješnjao sverjepi despotisam, te ne bješe kadro ni najčistije *pravoslavlje* sačuvati ih ropstva, koje nije bilo zato manje sudbonosno, što je dolazilo od jednovjernikâ; — sjetimo se odnošajâ Bugara sa svećenstvom fanariotskim. Doticaj sa naprednom prosvjetom drüša djeluje nezavisno od koje mu drago vjeroispovjedne pogodbe, a stranjski uticaji nisu svakad štetovali narodnom osjećaju. . . .

„Ako iščezoše drevne uredbe, zar smo mi izvjesni, da je tome katoličanstvo krivo? Ili je zar Bizantinsko lenstvo drugačije od zapadnog lenstva[3]? Zar je napokon stanje gromade pučanstva mnogo bolje u Moskovskom carstvu XVII vijeka nego u feudalnoj Poljskoj?

Gdje se je najvećma promijenilo suštastveno, iskonsko obilježje Slavenskog naroda? . . . Pitanje je teško. Na Zapadu i na Istoku, narodi su se mnogo puta nalazili u tužnim besvjesticama, koje religiosna povjest ne može da istumači. Katoličanstvo je zahtijevalo, da se sve savjesti podvrgnu papi, ali je ono u zamjenu donosilo obilan prijehranak umnih tečevina; a Latinski

---

[3] Po Slavofilima, istočni Slaveni, kroz *pravoslavlje*, vjerno sačuvaše narodna načela, te je ono obrazovalo njihove ćudoredne i društvene osobine; dok je katoličanstvo ostavilo zapadne Slavene pogibeljnom uticaju Evrope. Po tome bi katolicisam bio odgovoran za propadanje Slavenskih skupina, za inorodne izrasli, zbog kojih se one ne mogu razpoznati, za feudalnost i gubitak općinskih uredbi itd.

je jezik bio ne samo jezik Crkve, nego svekolike prosvijećene Evrope. Umno razviće istočnih Slavena bješe, kroz sav srednji vijek, vrlo niže od zapadnih Slavena, a nema davno, da je ta stvar prestala. Bizant — njegovi fanatici to priznaju — samo se jednom bavio sa Slavenima; poslao im Ćirila i Metoda, a nije se ni malo pobrinuo za napredak svojih novokrštenih naroda. Oni nisu naslijedili ni njegova znanstvena predanja, koja je Zapad sabrao u vrijeme *Renaissance*.

„Jedini je Ruski narod, slijedi škola o kojoj govorimo, na koji se može računati, da se osnuje jedna velika narodnost Slavenska. Zapadni Slaveni bili su jako predrugojačeni Evropskom prosvjetom; uzalud bi se tražila u njih ona predanja, one navike, one ideje, što činjahu pravu podlogu Slavenske prirode. Ova teorija ima za osnovu dvolično značenje. Nema na svijetu nepromjenite narodnosti. Pri svakom narodu, podobnu za prosvjetu, *narodnost* se mijenja, preobražava u svako doba povjesnog života. Rekavši, da je Ruski narod iskonska narodnost Slavenska, ispoljava se samo jedna štura misao; jer se je izvorni tip Slavenski već samom činjenicom pobjede kršćanstva znatno izmijenio. Kasnije osvojenja Tatara, Moskovsko carstvo, ropstvo, reforme Petra Velikoga itd. izvanredno su prenaredili, pokvarili ili razvili prvobitni tip. Iz činjenice, što je Ruski narod najbrojniji, nužno neslijedi, da je najvjerniji predstavnik Slavenskoga plemena. . . . Reći će se, da su tugjozemski uticaji bili jači kod zapadnih Slavena: šta to smeta, ako su se nove stihije sljubile, te ne promijeniše jestastvene biljege narodnosti? U ostalome, eda li su Rusi umakli takovim izvanjskim uticajima, materijalnim ili moralnim, te se valjada može govoriti o čistoći njihova plemena? . . .

„Odzamande Slavensko se pleme nagje podijeljeno u dvije skupine, koje su pošle suprotnim smjerom . . . Zapadni Slaveni, i gdjekoji južni, poradi zemljopisna im stada, bijahu u posredstvenom dodiru sa zapadnom Evropom. Ove političke sveze ne mogahu ostati bez posljetka u prosvjetnom i knji-

ževnom razvijanju. Povjest Češke zacijelo je značajna: ni katoličanstvo, ni latinstvo ne sprečavahu, da ondje napupi jedna od najznatnijih pjesničkih književnosti. Latinski jezik, koji je, tako rekavši, uzdržao prvo mjesto u Češkoj, u Poljskoj i kod Slavena Dalmatinskih, kroz cijeli srednji vijek, a i poznije za dugo vremena, bijaše onda znanstveni jezik . . . Preko njega zapadni Slaveni usvojiše znanje Zapada: niti li išta u tome bješe, što bi bilo nalik na otpadanje, jer nije bilo druge znanosti, naročito Slavenske; osim toga, ne bijaše moguće ukloniti se svakom znanstvenome pokretu. Znanost je govorila Latinski, a Latinski se jezik udomaćio kod Slavena, kako se je bio udomaćio kod Nijemaca, koji ga nisu prognali ni onda, kad se odvojiše od Rima . . .

„Istočni Slaveni bijahu megju sobom združeni svezama vjere pa i samoga liturgjiskog i književnog jezika. Svi su, i ako u nejednakom stupnju, izdržali uticaj Carigrada . . . Bugari, Srbi, Rusi imadijahu takogjer prosvjetu, kojoj su značajne crte bile jedne iste — crkvene i Bizantinske". Za nesreću Grčki uticaj bijaše malo podesan za Slavene. S nedostatka svake umne slobode, Carigrad je proizvodio samo retore ili kompilatore, nesposobne koristovati se skupocjenom baštinom starine . . . Suviše, klasična znanost nalazila se u velikoj daljini od Slavena: ona bješe vrlo savršena, a oni vrlo mladi, da bi je probitačno prekuhali. Crkveni uticaj bijaše bezuvjetno pretežan; stoga je Slavenska književnost samo prepisivala ili prevodila Bizantinska djela. Poetična književnost, koja je tako bujna kod zapadnih Slavena, *unatoč njihovu polatinjenju*, kod pravoslavnih je sasvim bezrodna; Dit Igorove bitke jedini je izuzetak, što se može navesti[4]".

Solovjev, sa svoje strane, napose što se tiče Ruskog pravoslavlja, dijametralno je suprotnog mišljenja nego drugi Slavofili. On

---

[4] PYPIN et SPASOVIĆ, *Histoire des Litératures Slaves, Bulgares, Serbo-Croates, Jougo-Russes* (Paris 1881), p. 57—63.

cijeni, da se Ruska misao neće prije ostvariti, dogod se tobožnja pravoslavna Crkva[5] ne sjedini sa katoličkom Crkvom. Jezgra njegova razloženja svodi se na ovo: Katolička Crkva, pored svih svojih napora, dojako nije mogla utvrditi društvenu i političku pravicu u Evropi, jer nije imala oslonca jedne kraljevske vlasti čisto kršćanske i katoličke[6]. Dva velika povjesna iskustva, ono srednjega vijeka i ono novog vremena, rekao bih, da do očevidnosti dokazuju, da ni Crkva, bez jedne odvojene svjetovne, ali s njome samokupne vlasti, ni svjetovna država, puštena svojim sopstvenim snagama, ne mogu osnovati na zemlji pravdu i mir kršćanski. U povjesti čovječanstva Rusiji je namijenjen providni zadatak, da bude mirska desnica vasiljene Crkve, koja će Crkvi pružati potrebnu političku moć, da spase i preporodi Evropu i svijet[7]. Treba je dakle, da Rusija pripozna Isukrstom osnovanu crkvenu monarhiju, i postane katolička, to jest, ugje u zajednicu sa sveopćom Crkvom. Tada će moći izmiriti Istok sa Zapadom te pokrenuti novu kršćansku prosvjetu, koja neće biti ni Bizantinska ni Latinska, nego zbiljam vasiljenska. Tako će se na svijetu ostvariti savršeno zadružno Trojstvo: biva, Crkva, Država i Zadruga, ova tri organička jedinstva, sva tri bezuvjetno slobodna i vrhovna: ne odvajajući se jedno od drugoga, niti jedno drugo gutajući ili zatirući; nego potkrepljujući svako od tih jedinstva svoju samokupnost s drugim dvjema. „Ponoviti na zemlji ovu vjernu sliku božanstvene Trojice, evo ovo je Ruska misao“ veli Solovjev[8].

Je li on dokazao, da je to Ruska misao, i da je prama tome Rusko carstvo odregjeno u vječnim odlukama Božjim, da služi i brani katoličku Crkvu te unese mir i blagoslov u poro-

---

[5] On zove ovu Crkvu: *Église officielle, Église établie par le tzar. Notre établissement ecclésiastique,* te kaže, da je njegovo pravoslavlje *„une orthodoxie de par l' État“.*

[6] *L' Église Universelle, Introduction* p. LVII.

[7] L. c. p. LVIII sq.

[8] *L' Idée Russe,* p. 46.

dice vasionog svijeta? On veli, da je tu misao zasvjedočio religiosni značaj Rusâ, te da su je unaprijed nagovijestili i naznačili najznamenitiji dogagjaji i najveće ličnosti Ruske povjesti. Ali, tko je igda, izuzevši njega, našao u Ruskoj povjesti, da je ovo zaista Providna misao toga carstva? — Solovjev nastavlja: „Ako ovo nije dosta *(potvrditi naime njegovu thesu)* ima svjedočanstvo još veće i pouzdanije — *objavljena riječ Božja*". — Grehota, da ova objavljena riječ Božja ne postoji, a to nam kaže sâm pisac, nadostavljajući: „Ne, da je ova riječ ikada što rekla o Rusiji; jest nasuprot njen muk, koji nam ukazuje pravi put[9]"! — Neka nam oprosti čuveni pisac, ali argumenat religiosnog obilježja naroda, pa i drugi, izvagjen iz povjesti, jako su neodregjeni, a moglo bi ih sebi u prilog navoditi tko zna koliko naroda na svijetu. Svaki bi pak od tih naroda mogao reći, da ima za se svjedočanstvo objavljene riječi Božje, izložene sa rasudbom od njega ovdje upotrebljenom.

Pypin i Solovjev pripadaju k razredu Zapadnjaka *(zapadniki)*[10].

Čujmo sada jednog naučenjaka prvog reda, koji je, osim bezmjerne enciklopedičke naobrazbe, imao naosob široko i preduboko poznanje političke i crkvene povjesti, a bijaše vrlo vičan znalac bogoslovlja. To je Petar Čadajev[11]. Njegova *Pisma*

---

[9] Elle est là tout près, la vraie idée russe, attestée par le caractère religieux du peuple, prefigurée et indiquée par les événements les plus importants et par les plus grands personnages de notre histoire. Et si cela ne suffit pas, *il y a un témoignage encore plus grand et plus sûr — la parole révélée de Dieu. Non que cette parole ait jamais rien dit sur la Russie: c' est son silence, au contraire, qui nous montre la vraie voie.* — *L' Idée Russe*, p. 18.

[10] Tako se u Rusiji zovu oni, što se čude i dive zapadnoj prosvjeti, i koji bi htjeli, da se Rusija zbliži, koliko je moguće, Zapadu, a i Rimskoj Crkvi.

[11] Sud o Čadajevu može se vidjeti kod njegovih biografa Ruskih u Frankovu djelu: *Russisches Christenthum* (p. 64—87). Osobito vrijedi pročitati ono, što piše sam Frank *(Ibidem* p. 88—112).

o filosofiji povjesti, što ih je objelodanio Isusovac Gagarin[12] nose biljeg jednoga višeg genija, a zaradiše piscu poštovanje i udivljenje potomstva. Sam Gagarin piše o njem ove znatne riječi: „Poznavao sam i ljubio Čadajeva. U Monakovu, 1833 godine, glasoviti Schelling govorio mi je o njemu, kao o jednome od najznamenitijih ljudi, koje je vidio . . Schelling nije mi ništa suvišnjega rekao . . Čadajev je čovjek, kojim se Rusija pravo može ponositi[13]". Hele ovaj veliki čovjek, sa svakoga pogleda predostojan poštovanja, koji bijaše do smrti sin Ruske Crkve, on ne vjeruje u providno poslanje Rusije, kakva ga umišljaju pisci, što smo ih pomenuli, a osobito Slavofili. On pače slika Rusiju posve sumornim bojama, a strogo filosofskom analisom otkriva u povjesti svoje domovine uzroke zadružnim i političkim zalima, što je pritješnjavaju. Megju tim uzrocima, po njemu, dva su glavna: *nedostatak religiosnog razvitka i gnjilost Grčkog pravoslavlja,* poradi koga je Rusija ostala izvan kršćanskog Evropskoga jedinstva.

„Kadno se, ovako piše Čadajev, usred borbe izmegju krepkoga varvarstva sjevernih naroda i uzvišene misli vjere, dizala zgrada novovjeke prosvjete, šta smo mi tada radili? Kao da nas je kobni udes gonio, igjasmo u derni Bizant, duboko prezreni predmet tim narodima, da uzmemo ćudoredni zakonik, koji imagjaše obrazovati naše odgojenje; a malo prvo, jedan slavoljubni duh (Focije) otrgao bješe tu porodicu od općenog bratstva. *Mi smo primili u se ideju od strasti ljudske veoma izgrgjenu.* Životvorno načelo jedinstva oživljavaše tada čitavu Evropu. Iz ovoga je načela sve istjecalo, i u nj je sve utjecalo. Sav onovremeni umni pokret bijaše obrnut, da ustanovi jedinstvo misli, i svaki impuls naviraše nagonskom potrebom, eda bi dopro do općene ideje, koja je genij novog doba. Tugji ovom divnom načelu, postasmo plijen osvojenju. I kada mogosmo, oprošteni tugjin-

---

[12] Pierre Tchadaïef, *Oeuvres choisies* (Paris — Leipzig 1862).
[13] Pierre Tchadaïef, *Oeuvres,* Préface.

skog jarma — da nismo bili odijeljeni od zajedničke obitelji, — crpati korist od napupile suvremene misli megju našom braćom na Zapadu, upadosmo u ropstvo još teže, jer osveštano samim našim oslobogjenjem.

„Kolika se živa svjetlost bijaše već razvila u Evropi iz prividnih tmina, kojima bješe zastrta! Veći dio spoznaja, kojima se sada ponosi um ljudski, bijahu onda već predosjećane; društveno obilježje bijaše već ustaljeno, a kršćanski svijet, nadnesavši se nad pogansku starinu, bješe našao oblike lijepa, što mu još nedostajahu. K nama, *zatočenim u naš raskol*, ništa nije moglo stasati od onoga, što se dogagjalo u Evropi. Nama se nije bilo upletati u velikosvjetski rad. Odlične osobine, kojima vjera bijaše obdarila novovjeke narode, a koje ih, pred očima zdravog razuma, dižu toliko više iznad starih naroda, koliko ovi bijahu nad Otentotima i Laponcima; one mlagjahane sile, kojima vjera bješe obogatila ljudski razum; oni navičaji, koje je podaustvo bezoružanoj vlasti (papi) toliko oblagorodilo koliko bijahu surovi: tome nema ni slijeda megju nama. Dok je kršćanstvo veličanstveno kročilo stazom ukazanom mu od božanstvenog Osnovatelja te privlačilo k sebi narode, mi, i pored kršćanskog imena, što ga nosimo, ne mogosmo se s mjesta krenuti. Dok se vascio svijet iznova gradio, kod nas nije se ništa gradilo: mi stajasmo savrijeti ispod naših koliba pokrivenih letvama i slamom. Jednom riječi, novi pozivi kršćanstva za nas nisu se ispunjavali. I ako bijasmo kršćani, ipak za nas ne zrahu plodovi kršćanstva.

„Ja vas pitam, nije li besmisao misliti, kako se uopće kod nas čini, da ovaj napredak narodâ Evrope, koji je tako polagano činjen *neprestanom i bjelodanom činljivošću jedne cigle moralne moći*, da ga mi možemo vaskolikoga usvojiti od jednog maha, i ne mučeći se barem, da se obavijestimo kako se je on megju njima proizveo?

„O kršćanstvu ne može se ništa razumjeti, ne zna li se, da u njemu ima jedna čisto povjesna strana, koja je bistveno spojena sa dogmatom, a u sebi, po neki način, sadrži svu filosofiju

kršćanstva, jer pokazuje, što je ovo za ljude učinilo, i što će još u budućnosti da učini. Ovako se kršćanska vjera prikazuje ne samo kao moralni sustav, obrazovan u propadljivim oblicima ljudskoga duha, nego kao božanstvena, vječna sila, koja inokupno djeluje u umnom svijetu tako, da njeni vidljivi rad nama ima biti vazdašnje poučavanje. U ovomu stoji pravo značenje dogmata vjere u jednoj vasiljenskoj Crkvi, ispoljena u Simbolu. U kršćanskom svijetu treba da sve nužno sutječe osnivati savršen red na zemlji, i zbilja sve sutječe; drugačije bi djelo ugonilo u laž Gospodnju riječ. On ne bi bio usred svoje Crkve do konca vijekova. Novi red, kraljevstvo Božje, koje je otkupljenje moralo ostvariti, ne bi se razlikovalo od starog reda, od kraljestva zla, koje to Otkupljenje trebaše da zatomi; te još ne bi imali nego onu umišljenu savršljivost o kojoj filosofija sniva, ali koju utjerava u laž svaka stranica povjesti: sujetno gibanje duhova, što zadovoljava samo potrebe tvarnog bića, a koje nigda nije čovjeka podiglo do kakve visine, razma da ga sunovrati u dublje ponore.

„Napokon, reći ćete mi, zar mi, dakle, nismo kršćani, pa zar se ne može biti prosviješen, osim po Evropskom načinu? Bez sumnje mi smo kršćani; a zar nisu i Abisinci? Doduše da se može biti prosviješen drugačije nego u Evropi: eda li nisu i u Japanu? Držite li vi, da će kršćanstvo Abisinaca i prosvjeta Japanaca donijeti onaj red stvarî, o kojima sam govorio, i koji je posljednje odregjenje ljudskoga roda? Držite li vi, da će baš ono besmisleno stramputičenje od božanstvenih i ljudskih istina činiti, da sagje nebo na zemlju?

„Dvije su stvari sasvim odjelite u kršćanstvu. Jedna je, njegov rad na pojedinca; a druga je, njegov rad na sveukupni razum. Oni se, naravski, stapaju u višnjem razlogu, te potrebito dospijevaju k istome cilju. Ali trajanja, u kome se ostvaruju vječne odluke Božje mudrosti, ne bi mogao obuhvatiti naš ograničeni vid. Valja da razlikujemo božanstvenu činidbu, što se očituje u vremenu, čovječjem životu danu, od one,

kojoj je mjesto samo u neizmjernosti. Kada dogje do potonjeg dospijetka Otkupiteljni čin, tada će sva srca i sve misli tvoriti jedno samo osjećanje i jednu samo misao. Ali je u sadašnjosti svakomu potrebno znati kako je smješten u redu ukupnog zvanja kršćanâ ili kakova su sredstva, što ih nalazi u sebi i okolo sebe, da poradi prama svrsi, koja je osječena svemu društvu ljudskom . . .

„Svi su narodi Evrope držali se za ruku, napredujući u toku vijekova . . . Uzmite na um da su za petnaest vijekova oni imali samo jedan jezik, da govore s Bogom, samo jednu moralnu vlast, samo jedno uvjerenje. Pomislite, da su za petnaest vijekova, svake godine, isti dan, isti čas, s istim riječima dizali svoje glasove k Višnjemu Biću, da mu uznose slavu u najvećem megju njegovim dobročinstvima. Divna li bogoglasna sklada, tisuću puta povišenijeg nego vas sklad fisičnog svijeta! A budući dakle, da ovaj krug, gdje ljudi Evrope žive, u ostalome jedini, u kome ljudski rod može da stigne svome konačnome odregjenju, jest posljedak, što ga religija megju njima vršila; pa ako nas je dosele slabost našega vjerovanja ili nedostatak našeg dogmata držao tugjima ovom općenom pokretu, u kom se razvila i ustalila zadružna misao kršćanstva te nas bacila u razdio narodâ, koji će istom posredno i veoma kasno koristovati se potpunim uspjehom kršćanstva: to biva očevidno, da nam treba nastojati oživljeti našu vjeru, ter dati sebi samima u istinu kršćansko podsticanje; jer je kršćanstvo tamo dolje sve učinilo[14]".

Odlomci, koje smo naveli, uzeti su iz prvog pisma toga filosofa kršćanskog. Kad je urednik *Teleskopa* imao srčanosti tiskati ovo Pismo, prevedeno s Francuskog na Ruski, ne da se opisati duboki dojam i općeni gnjev, što se pojavio u općinstvu. Nije ga bilo, koji nije mislio i govorio, da sve Sibirske tamnice, da svi rudnici Ruski sa robijom, da svi

---

[14] Tchadaïef O. c. p. 28—35.

knuti ne bi dostajali, da kazne tog čovjeka, *izdajnika svoga Boga i svoje zemlje.* Nikola I raskomada se, te strogo postupi protiva cenzoru, protiva uredniku časopisa i protiva piscu. Smotra bude ukinuta, a glavni urednik prognat na sjever Rusije, cenzor, koji bješe u času u slabosti dao *Imprimatur*, ne pročitavši članak, bi dignut sa službe, a pisac proglašen ludim. Dă, Čadajev bješe proglašen ludim. Bijahu mu zaplijenjeni svi rukopisi, svi papiri i pisma; a njemu se trebalo podvrgnuti kućnom zatvoru, gdje ga je svaki dan oblazio ljekar u ime vlade, da posvjedoči njegove umno stanje. Tada napisa Čadajev *Apologiju jednog lugjaka*[15], koja započinje ovim riječima: „*Ljubav*, govori sv. Pavao, *sve trpi, sve vjeruje, sve podnosi:* dakle trpimo, vjerujmo, podnosimo sve, budimo milostivi".

Još dvije riječi Ruskim Slavofilima.

Sve kad ne bi bila katolička Crkva, kao što jest, prava i jedina Isukrstova Crkva, tko bi se mogao uvjeriti, da je Ruska Crkva odregjena, sa svojom Grčko-Istočnom vjerom, da spase Zapad, kad je, po svjedodžbi najvigjenijih Slavofila, prestala biti prava Crkva Spasitelja ljudi, i postala sušta uredba države?

„Naša Crkva, veli Aksakov, izgleda sa strane svoje uprave kao neka vrsta ureda ili gromoradne pisarne, koja, dužnosti pasti stado Isukrstovo, primjenjuje sve načine, kojih se u svojim poslima drži Njemački burokratizam, sa svom službenom himbenošću, štono im je prirasla. Budući da je crkvena uprava uregjena poput odsjekâ svjetovne vlasti, a crkveni služitelji stavljeni u državne činovnike, to nije nemoguće, da se i sama Crkva ne preobrazi u uredbu svjetovne vlasti — naravski za službu države. Izgleda kao da se s ovim nije drugo učinilo nego uvesti potrebit red u Crkvu; a kad tamo u stvari se Crkvi izvadila duša. Istinsko idealno duhovno vladanje izmijenio čisto formalni i spoljašnji red . . . Ne radi se samo o svjetovnoj vlasti, što je zavladala Crkvom, nego navlastito o

[15] *Apologie d' un Fou.* O. c. p. 126—152.

svjetovnim mislima, što provališe u naš crkveni stalež, te dotlem obladaše srcem i duhom našeg svećenstva, da ono gotovo ne može ni shvatiti poslanstvo Crkve u njegovu pravom i živom značenju . . . Mi imamo prosvijetljenih svećenika, koji ipak misle, da naš religiosni život nije dovoljno sistemovan propisima države te traže od iste nov svod naredbi i pravila za Crkvu. Sa svim tim u sadašnjem svodu Ruskog carstva ima više od tisuću paragrafa, što odregjuju zaštitu države nad Crkvom, i poimence naznačuju službu redarstva u području vjere i bogoljubnosti.

„Svjetovna je vlada u našem zakoniku proglašena *čuvaricom dogmatā vladajuće vjeroispovijesti i zaštitnicom dobra reda u svetoj Crkvi.* Mi vidimo ovu čuvaricu podignutim mačem u vis, spremnu, da oštro postupa suprot svakom prijestupu ovog pravoslavlja, ustanovljena ne toliko s pomoću Duha Svetoga, koliko s onom kaznenog zakona Ruskoga carstva . . Gdje ne dostaje živa i unutrašnja jedinstva, izvanjska cjelokupnost ne može da se održi do siljem i vuhovanjem“.

Pošto je Aksakov priveo mnoga svjedočanstva od pisaca preodanih Ruskom pravoslavlju, sva nepovoljna za njihovu Crkvu, donosi izjavu istorika Pogodina, koji je rekao, kad bi se u Rusiji proglasila vjeroispovjedna sloboda, da bi polovina seljaka prešla na raskol, a polovina prosvijećene ruke, da bi postala katolička. Zatim nastavlja: „Što se je htjelo kazati s tom priznajom? — Da polovica članova pripada pravoslavnoj Crkvi samo prividno, i da stoje u njenu krilu radi straha vremenitih kazna. Takovo je dakle stanje naše Crkve! Stanje sramotno, žalovito i strašno! Kakovo izobilje svetogrgja u svetom mjestu, licumjerstva mjesto istine, straha mjesto ljubavi, pokvarenosti ispod pokosti spoljnog reda, nevjere u *zapovjegjenoj* odbrani pravovjerstva! U samoj Crkvi koje poricanje životnih načela Crkve, sveg razloga njezinu bitku! — Laž i bezvjerstvo ondje, gdje bi trebalo, da sve bude živjeti i kretati se kroz istinu i vjeru! . . . Megjuto najteža opasnost ne stoji baš u tome, što je zlo

prodrlo megju vjernike, nego u tome, što je ono steklo pravo gragjanstva, pošto je takovo stanje Crkve zakonima stvoreno.

„Niggje na drugom mjestu ne hvata toliko jeza od istine koliko krugove naše Crkvene vlade; niggje na drugom mjestu podlost nije tako velika kao u našoj crkvenoj jerarhiji; niggje nije u širem razmjeru upotrebljavana *spasonosna laž* koliko ongje, gdje bi trebalo, da je svaka laž mržena. Niggje na drugom mjestu ne primaju se, pod izgovorom razboritosti, toliki kompromisi, što ponižavaju dostojanstvo Crkve, te je lišavaju svakog ugleda. A glavni uzrok svemu tome jest, što se nema dosta vjere u moć istine . . .

„Naša Crkva nije više Isukrstova Crkva; a onda šta će, dakle ona biti? *Državna uredba . . . Crkva nevjerna Isukrstovu zavještaju.*

„Crkva, koja se združila sa državom, *sa kraljevstvom ovog svijeta*, odrekla se svoga poslanstva te će je zadesiti sudbina svih carstva ovog svijeta. Nema u sebi više nikakva razloga svom opstanku, te sama sebe osugjuje na nemoć i smrt.

„Ruska savjest nije slobodna u Rusiji, a religiosna je misao troma; *mrzost opušćenja* sjela je u sveto mjesto; životvorni duh zamijenio je zadah smrti; duhovni mač — riječ — rgjā slomljen gvozdenim mačem države: namjesto angjela Božjih da mu čuvaju vrata, vide se oružnici i predstojnici redarski — ovi čuvari pravoslavnih dogmata, ovi upravitelji naših savjesti.

„Duh istine, duh ljubavi, duh života, duh slobode — njeni spasovni disaj, to je što manjka Ruskoj Crkvi[16]".

Svjedočanstvo Aksakovo, u ovome predmetu, vrijedi tisuću.

[16] Aksakov, ap. Solovjev, *L' Idée russe*, p. 24—28.

Konac prvoga Dijela.

PRIJEGLED.

*

Poglavlje III. — Obraćenje Slavena. (Nastavak), str. 60—85.

Poglavlje IV. — Ćiril i Metod, str. 86—120.

Poglavlje V. — Ćiril i Metod. (Nastavak), str. 121—124.

Poglavlje VI. — O crkvenoj jerarhiji u Ruskoj, str. 145—171.

Poglavlje VII. — Vlast S. Petra u Isukrstovoj Crkvi i liturgjiske knjige Slavenske, str. 172—194.

Poglavlje VIII. — Raskol u Rusiji, str. 195–223.

Poglavlje IX. — Rasulo Raskola, str. 234–260.

Poglavlje X. — Bogoslovno pitanje, str. 261—293.

Poglavlje XIII. — Kako poimaju odregjenje Rusije njeni spisatelji, str. 346—359.

Strana	Vrsta	Pogriješeno	Popravi
V	3	ne zemlji	na zemlji
VIII	14	ne bi znao	ja ne bih znao
VIII	19	svome biskupu	svome patrijaru
XII	28	Strossmayer	Strossmayeru
XIV	16	oproštaje	oproštaja
XVI	predposlj.	kao svojoj	kao u svojoj
XVI	posljednja	budući on	jer je on
XXI	14	čijemu	kojima
XXIV	13	(str. VIII—IX)	(str. XII—XIII)
XXVIII	23	ad anemije	od anemije
XXXVIII	6	tko gradi	da tko gradi
2	4	da je otac	da ih je otac
2	31	GEORG.	GEOGR.
3	10	Ermanrikovu	Ermanarikovu
3	16	Ermanerikovu	Ermanarikovu
6	1	pobjegjenih	pobijegjenih
6	3	decenijama	decenijima
13	21	dva narodna	dva srodna
16	8	Mojmorovu	Mojmarovu
17	6	Mećislav	Mečislav
17	23	i gotovo	a gotovo
22	2	po riječici Polata	po rječici Poloti
22	15	uz rijeku Oka	uz rijeku Oku
23	17	uzme u ruku kneževsku vlast,	uzme u ruke kneževsku vlast Oleg,
24	5	ugnježgjenima	ugnijažgjenima
26	34	zaknezi	okneži
27	10	jedva je jedvica	jedva je jedvice
31	9	A budući	A budući da
32	1	donio ih Rim	donio ih u Rim
34	17	Huvatima propoviedati	Hrvatima propovijedati
34	17	te ih obratuo	te ih obratio
39	11	Ketimer	Ketimar
44	18	jenja	jenjava
45	26	njezina brate	njezina brata
46	13	valja da nemali	valjada ne mali
46	25	trećega desetka	treće desetine
47	7	Boris se nagjen prinudjen	Boris se nagje prinugjen
49	18	uzevši u svoje rnke	uzevši u svoje ruke
49	predposlj.	kako je baba	kako mu je baba
53	5	staro bogačašće	staro bogočašće
54	2	do opet	da opet
55	12	Budrići	Bodrići
56	18	Bomberga	Bamberga
56	22	On će biti bagodani	On će biti bogodani
58	6	A morajući ovu	A morajući mi ovu

Strana	Vrsta	Pogriješeno	Popravi
58	15	stanete im udarati namete te postupate	stanu im udarati namete te postupaju
58	16	stoga vašom	stoga njihovom
59	3	papu Oronija III	papu Onorija III
62	28	nego Rjurikovi	nego oni Rjurikovi
62	33	RHEOPHANES	THEOPHANES
67	4	što su mu plijeniti	što su mu plijenili
73	29	neprama	naprama
78	22	prokatoličkim patrijarama	prekatoličkim patrijarima
78	31	njegove učenike	njegova učenika
82	8	Patrijar Sisimije	Patríjar Sisinije
83	17	Petar Domnjanin	Petar Damnjanin
88	6	Trajan zazida	Trajan sazida
89	14	Dregovice	Dregoviće
89	37	(1842)	(842)
90	22	(ψυλή)	(ψυχή)
92	predposlj.	glavnoma gradu	glavnome gradu
96	9	Da ne bude on orugje	Da ne bude on oružje
103	predposlj.	podvlašći∙ajući joj	podvlašćujući joj
104	13	Raspravljajući o tome	Raspravljajući se o tome
105	26	*motıf scrieux*	*motif serieux*
106	predposlj.	stjecati se, u one, gdje će se	stjecati se u one, gdje će
109	19	pošalje Moravsku	pošalju ga u Moravsku
114	15	biskupova ličnost	biskupovu ličnost
118	23	pravjernosti Metodovoj	pravovjernosti Metodovoj
125	20	U Bugarskoj Legendi	U Panonskoj Legendi
127	23	ne će šteditі	ne će štedjeti
134	14	a buduci je	a budući da je
141	31	govoriti Slavenski	govoriti misu Slavenski
142	4	vigjevši	vidjevši
159	24	a jerarha	a jerarh
173	10	kako kako bi	kako bi
197	3	koja znači	koje znači
250	23	nego i preporučaju	nego i preporučuju
266	1—4	Gjorgije Moskampar... Gjorgije Pakimer	Gjorgjije . . . Gjorgjije
278	19	dr. Salovjev	dr. Solovjev
281	16	i istom namjerom	i s istom namjerom
291	11	trebalo je soborisati	trebalo je saborisati
294	13	*(o Zakletvi biskupa),*	*(o zakletvi* biskupa,
303	1	treba nesumnjivo držati	to treba nesumnjivo držati
323	8	u Litavi	u Litvi
323	18	Polotoski gospodar	Polotski gospodar
326	27	pro∙uo Novac Sv. Petra	prosuo novac Sv. Petra

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
GRADUATE LIBRARY

DATE DUE

Form 9584

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 06386 6985

